ETHICA

Ethica

Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış
ve
Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak

Spinoza

HUMANITAS
Yunan ve Latin Klasikleri

Latinceden Çeviren
Çiğdem Dürüşken

KABALCI

BENEDICTUS DE SPINOZA

ETHICA

Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış

ve

Beş Bölüme Ayrılmış Ahlâk

Kabalcı Yayınevi: 359

Humanitas Dizisi: 25

Spinoza
Ethica

Birinci Basım: Eylül 2011

Kapak Düzeni: Gökçen Yanlı
Yayıma Hazırlayan: Çiğdem Dürüşken
Dizi Editörü: Çiğdem Dürüşken

KABALCI YAYINEVİ
Gülbahar Mah. Cemal Sahir Sok. Çelik İş Merkezi No. 16 D Blok
Mecidiyeköy-İstanbul
Tel.: (0212) 347 5451 Faks: (0212) 347 5464
humanitas@kabalci.com.tr yayinevi@kabalci.com.tr
www.kabalciyayinevi.com
internetten satış: www.kabalci.com.tr

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Spinoza
Ethica

ISBN 978-975-997-179-3

Baskı: Melisa Matbaacılık (0212) 674 97 23
Çiftehavuzlar Yolu Acar San. Sit. No. 4 D. Paşa-İstanbul

BENEDICTUS DE SPINOZA

ETHICA

GEOMETRİK YÖNTEMLE KANITLANMIŞ VE BEŞ BÖLÜME AYRILMIŞ AHLÂK

Latinceden Çeviren:

Çiğdem Dürüşken

İÇİNDEKİLER

ETHICA

ETHICA

SUNUŞ

Ethica ya da Spinoza

Spinoza'yla karşılıklı oturup konuşarak, tartışarak, dura dura, sindire sindire okunacak bir felsefe kitabıdır *Ethica*; tanımlarla, açıklamalarla, önermelerle, önerme sonuçlarıyla, kanıtlamalarla ve notlarla örülü içeriği ve dalgınlığa asla izin vermeyen yoğun mantık örgüsü insanın bu eseri çoğu felsefe kitabından ayrı bir rafa yerleştirmesini, zihninin en açık ve en berrak anında o raftan alıp okumaya başlamasını, hatta bütün kitabı bitirdikten sonra tekrar başa dönüp bu kez daha ayrıntılı bir bakış açısıyla okumasını gerektirir. Eserin düşünce tarihindeki ilk habercilerinden Simon de Vries de benzer bir zorluk yaşamış olacak ki, Spinoza'ya yazdığı 24 Ocak 1663 tarihli mektubunda üstadın kendisine bölümler halinde gönderdiği *Ethica*'nın ilk okuyuşta bazı tanımlarını ve önermelerini anlamakta zorluk çektiğini ve çareyi filozofun kendisine danışmakta bulduğunu söylemiştir.[1]

Ethica'nın bu çarpıcı ve kışkırtıcı okuma zorluğu, üslubunun Yunan matematikçi Eukleides'in klasik geometrinin ders kitabı niteliğindeki *Geometrinin Öğeleri* (*Stoikheia*) adlı eserinin üslubuna benzemesinden ve kendisine geometriyi kalkan yapıp klasik ve skolastik felsefe terimlerinin içeriğini Spinoza felsefesinin anlamlarıyla doldurmasından, metafizik konuları

---

[1] Spinoza, *Epistulae*, 8. (B. D. S. *OPERA POSTHUMA*, *Quorum series post Præfationem exhibetur*, Amsterdam, Rieuwertsz, 1677.

matematiksel bir düşünme yöntemiyle ve mantık kurallarıyla kanıtlamaya çalışmasından kaynaklanır. Ama sonuçta bu eser Spinoza'nın felsefi zihninin eriştiği son noktada, ömrünün de gelip dayandığı son sınırda tamamlandığından, diğer eserlerinden hep daha fazla gündemde tutulan ve tarihin değişik dönemlerinde çevirileri yapılarak farklı yorumlamalara sahne olan bir *Opus Magnum*'udur ve Yunanlı şair Callimachus'un dediği gibi büyük kitaplar her zaman büyük beladır (μέγα βιβλίον μέγα κακόν).

Ethica'daki fikirleri doğru anlamak için uygulanacak en akılcı yöntem, her şeyden önce filozofun özgün Latince üslubuna vakıf olmak ve kullandığı Latince felsefe terimlerin anlamlarını tek tek çözümleyerek metin boyunca belli bir mantık silsilesi içinde, önermelerle, yardımcı önermelerle, önerme sonuçlarıyla, aksiyomlarla ve kanıtlamalarla açıklanmaya çalışılan Spinoza'nın zihnini okumaya çalışmak olmalıdır. Bu zihnin olanca açıklığıyla sergilendiği yerler ise metnin özellikle *Notlar* başlığı altındaki bölümleridir. Bu bölümler, metnin öncesini ve sonrasını anlamayı kolaylaştırdığı gibi, tüm kitabın iki üç cümleyle açıklanabilecek şu temel hedefini de açık ve seçik şekilde ortaya koyar: İnsan aklını şeylerin en üst bilgisine erişecek kıvama getirmek ve bu şekilde insana sonsuz bir mutluluk yaşatmak.

Spinoza, 1662 yılında kaleme aldığı ve *Ethica*'nın içeriğini anlamak için mutlaka okunması gereken *Tractatus De Deo et Homine eiusque Felicitate* (*Tanrı, İnsan ve İnsanın Mutluluğu Üzerine Kısa Bir İnceleme*) adlı eserinde şöyle der: *"Yaşadıklarımdan öğrendim ki, günlük yaşantımızda biteviye olan olaylar*

aslında boş ve anlamsız şeyler. Anladım ki zihnimi ele geçirmelerine izin vermediğim sürece, korkularıma neden olan durumların hiçbiri kendi başlarına ne iyiler, ne kötüler. Bu yüzden ben de en sonunda kararımı verdim ve..salt zihne hitap edebilecek nitelikte bir şey varsa, yani keşfettiğimde ve kendisine vakıf olduğumda gerçekten de bana sürekli, üstün ve sonsuz mutluluğu yaşatabilecek nitelikte hakiki iyi diyebileceğim bir şey varsa, işte bu şeyi araştırmaya koyuldum."[2]

Spinoza evvelce aldığı bu kararı bir anlamda *Ethica*'sında hayata geçirmeye çalıştı ve bu eserini 1675 yılında tamamlayıp yayımlatmak üzere Amsterdam'ın yolunu tuttu. Yayımcısı Jan Rieuwertsz *Ethica*'yı yayımlamak için sabırsızlanıyordu. Ama tam o sırada ne olduysa oldu ve güvenilir dostları Spinoza'nın kulağına, onun tanrıtanımaz görüşlerini iyiden iyiye yaymak üzere olduğuna dair birtakım dedikoduların dolaştığını fısıldadı. Spinoza eserinin kaderini belirleyecek olan bu ani gelişmeyi aynı yılın Eylül ayında dostu Henry Oldenburg'a yazdığı bir mektupta şöyle dile getirdi: *"Birçokları bu söylentiye inanmış. Muhtemelen bu söylentiyi çıkaran şu malum ilahiyatçılar da bu durumdan yararlanıp Kralın ve Yargıçların huzuruna çıkıp benimle ilgili suç duyurusunda bulunmuş.*

---

2 Spinoza, *Tractatus De Deo et Homine eiusque Felicitate*, 1: Bu eser, Spinoza'nın felsefi düşüncelerinin kökeni ve gelişimi hakkında önemli bilgiler edinilebilecek ve *Ethica*'daki öğretilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak değerdedir. Bkz. 7. Benedictus de Spinoza, *Opera quotquot reperta sunt, Tractatus De Deo et Homine eiusque Felicitate*, J. V. Vloten; P. N. Land (eds.), Den Haag, Vol. II, 1882.

Dahası, şu budala Descartesçılar da sözde benim yanımda yer alıyormuş gibi göründüklerinden, bu olaydan ötürü kendileri de okkanın altına gitmesinler diye gerek öğretilerim, gerekse eserlerim hakkında orada burada laf etmeye başlamışlar, hatta hâlâ bu işi sürdürüyorlar. Söz konusu ilahiyatçıların bana kumpas kurduklarını haber veren bazı güvenilir dostlardan bunu da öğrenince, elimde yayına hazır olarak bekleyen eserimin baskı tarihini erteletmeye karar verdim. Ama vaziyet her gün daha kötüye gidiyor ve ben bu konuda ne yapacağımı hiç bilemiyorum."[3]

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, *Ethica*'sını yayımlamada epeyce kararsız bir dönem geçiren Spinoza en sonunda kesin olarak bu eseri yayımlatmaktan vazgeçti ve hemen ardından kendini tamamen monarşi, aristokrasi ve demokrasinin yapısı üzerine görüşlerini aktardığı *Tractatus Politicus* (*Siyasi İnceleme*) adlı eserine verdi, ama yazık ki bu eserini tamamlamaya da ömrü vefa etmedi.[4] Akciğerlerinden rahatsızlanıp 1676 yılının 21 Şubatında kendi evinde sessiz sakin yaşama veda ettiğinde, çalışma masasının üzerinde ev sahibi Hendrik van der Spyk'a hitaben yazılmış bir not bulundu. Bu notta bütün eserlerinin yayımcısına gönderilmesine dair bir rica vardı. Hem ev sahibi hem de gerçek dostları sayesinde bu ricanın yerine getirilmesi çok uzun sürmedi ve 1677 yılında Spinoza'nın tüm eserleri, Rieuwertsz tarafından *Opera Posthuma* (*Yazarının Ölümünden Sonra Yayımlanan Bütün Eserleri*) başlığı altında Armsterdam'da yayımlandı. Ama filozofun

---

[3] Spinoza, *Epistulae*, 68.

[4] Michael Della Rocca, *Spinoza*, s. 29.

B.d.S (Benedictus de Spinoza) olarak kısaltılmış Latince adından başka ne yayımcısının adı vardı bu eserin üstünde, ne de basıldığı kentin adı.

Opera Posthuma Spinoza'nın zorlu geçen yıllarının adeta bir muhasebesini çıkardığı ve felsefe tarihinin en güç sorunlarına, dine, tanrıya, doğaya, topluma, insana ve siyasete dair apaçık yanıtlar verdiği bir eserdi, ama Spinoza'nın ölümünden sonra ardında bıraktığı tek miras bu değildi. Bu eserin editörlüğünü üstlenen dostlar gibi onu çok seven dostlar da bırakmıştı ardında, aynı zamanda ondan çok nefret eden düşmanlar da ve onu kimi zaman panteist, kimi zaman ateist olarak değerlendiren bir dolu yorumcu da; bunların yanı sıra bir de 24 yaşından itibaren yaşamının tüm akışını değiştirmiş olan, 27 Temmuz 1656 tarihinde Yahudi cemaatinden aforoz edildiğine dair kara bir belge. Öyle ki, geleneklerine bağlı olarak yetişen Portekiz Yahudisi bir babanın oğlu olarak 1632 yılının 24 Kasım günü Armsterdam'da doğduğunda, ailesi ilerde onun XVII. yüzyılın ünlü rasyonalist filozoflarından biri olacağını belki düşünebilirdi de, böyle bir belgeyle kendi cemaatlerinden çıkarılabileceğini akıllarına bile getiremezdi.[5]

---

5 Spinoza'nın ataları İspanya'dan sürülen ve Armsterdam'a yerleşen Yahudilerdendi. Spinozalar soyadlarını (Espinoza ya da d'Espinoza, Despinoza, De Spinoza) Leon'daki Spinoza kasabasından almışlardır. Dinsel kovuşturmalara uğrayan başka birçok Yahudi ailesiyle birlikte Hıristiyanlığı benimsemek zorunda kalmışlarsa da, içten içe kendi dinlerini yaşıyor ve dinin gerektirdiklerini yerine getirmeye çalışıyorlardı. İspanya'dan sürüldüklerinde bazıları Portekiz'e, bazıları da Fransa'ya gitmişse

Çünkü cemaat içinde saygın ve etkin bir konuma sahip babası Michael Espinoza, ikinci eşi Hanna Debora'yla yaptığı evliliğinden doğan oğlunu bir haham olarak yetiştirmeye baştan kararlıydı. Baruch adını vermişti ona anadilinde, Portekizcesi Bento'ydu bu adın ve *kutlu insan* anlamına geliyordu. Baruch'un ana dili İspanyolca ve Portekizceydi, ama daha küçük yaşlarında, sokakta Felemenk çocuklarla oynarken birkaç Felemenkçe kelimeyi çoktan kapmıştı bile.[6] Öğrenim çağına geldiğinde, planlı programlı eğitim sistemiyle ve disipline verdiği önemle ünlenen, dönemin en iyi okulu Talmud Torah Okuluna gitme şansını elde etmişti. Böylece kendi Kutsal Kitap'ının dili İbraniceyi öğrenecek, Pentateukhos'u (Musa'nın Beş Kitabı) ve Yahudi hukuku, ahlâkı, felsefesi, tarihi ve gelenekleriyle ilgili hahamların tartışmalarını içeren Talmud'u baştan sona okuyabilecekti.[7] Büyük olasılıkla 14 yaşına kadar bu okula devam etti Spinoza[8] ve ünlü hahamlar Saul Levi Morteira ile Manasseh Ben Israil'in tedrisatından geçti. Ama liberal görüşleriyle tanınan Manasseh, Spinoza'ya dinsel bir eğitim verirken, bir yandan da zihnine Hollanda'nın laik ve sorgulayıcı kültür tohumlarını da ekmeyi ihmal

---

de, sonunda kendilerine Avrupa'nın öteki şehirlerine kıyasla daha hoşgörülü yaklaşan Armsterdam'da buluştular. Spinoza ailesinin atalarının tüccar olduğu ve Armsterdam'daki Yahudi cemaatinde sayılan ve sevilen insanlar olduğu söylenir.

6 Don Garrett, *The Cambridge Companion to Spinoza*, s. 14.

7 Don Garrett, *a.g.e.*, s. 14.

8 Don Garrett, *a.g.e.*, s. 14.

etmedi.[9] Spinoza ondan sadece Ibn Gabirol (Solomon Ben Judah) ve Maimonides (Moses Ben Maimon) gibi ünlü Yahudi felsefecilerini ve bilim adamlarını öğrenmedi, aynı zamanda Euripides, Vergilius, Platon, Aristoteles, Albertus Magnus ve Duns Scotus gibi klasik ve ortaçağın ünlü edebiyatçıları ve felsefecilerini de öğrendi. Yine onun sayesinde Yahudiliğe meraklı ve Tevrat'ın Yahudi yorumlarını öğrenmek isteyen Hıristiyanlarla da tanıştı, hatta Manasseh'le yakın dost olan Hollandalı ressam Rembrandt'la da karşılaştı. Ayrıca yine bu dönemde Manasseh'den Fransızcanın, Morteira'dan İtalyancanın ve muhtemelen Jeremiah Felbinger adındaki Alman hocadan da Latincenin temellerini öğrendi.

Ancak babasının Spinoza'yla ilgili kurduğu hayaller yarım kaldı, çünkü Spinoza eğitimini yarıda kesti ve hahamlık için gerekli olan Yahudi İlahiyatındaki yüksek eğitimine devam etmedi. Bunun yerine, erken yaşta baba mesleği olan ticarete atıldı ve hatta önce babasıyla, babasını 1654 yılında kaybedince de kardeşi Gabriel'le birlikte epey bir süre bu mesleğin içinde yer aldı.[10] Aynı yıl kardeşi Rebekah'la tatsız bir miras kavgası yaşadı, çünkü Rebekah babalarından kalan mirası onunla paylaşmak istemiyordu. Bu ihtilaf iki kardeşi mahkemeye kadar götürdüyse de, sonunda Spinoza açılan davayı kazandı. Buna rağmen kardeşinin hak iddia ettiği mallara hemen hemen hiç dokunmamayı yeğledi (1655).[11]

---

9 Roger Scruton, *Spinoza: A Very Short Introduction*, s. 6.

10 Don Garrett, *a.g.e.*, s. 14.

11 Rebekah Spinoza öldükten sonra da miras telaşına düştü, hatta

Her ne kadar erken yaşlarından itibaren ticaret hayatının içinde yer almış olsa da, Spinoza'nın gönlünün bir yanı hep bilimden, hep bilim öğrenmekten yana oldu. Bu yüzden bilimin soluğunu hissedebileceği başka uğraşlar aramaya koyuldu ve en sonunda gözlük camları ve mikroskoplar için mercek işleme işini meslek edindi (1652). Bu dönemde hafiften hafiften yerleşik dinin kurallarına aykırı tavırlar içine de girmeye başladı, hatta bu nedenle hem ailesiyle hem kendi cemaatiyle arası iyiden iyiye açıldı. Belki de özellikle bu yüzden kızkardeşi Rebekah ona olan kızgınlığından babasının mirasını paylaşmayı hiç istemedi.

Yaşam öyküsüyle ilgili ilk elden bilgi edinilmesini sağlayan mektuplarından da anlaşıldığı üzere,[12] Spinoza ticaretle uğraştığı yıllarda birçok tüccarla tanışma fırsatı buldu. Bu tüccarların çoğu o dönemde Hollanda'da yayımlanan eserleriyle büyük ilgi uyandıran ve dolayısıyla büyük tartışmaları

---

kalkıp hemen kardeşinin öldüğü Hague şehrine gitti. Ama yazık ki, Spinoza'nın mal varlığı ancak kendi borçlarını ve cenaze masraflarını karşılamaya yetiyordu.

12 Spinoza'nın 1661-1677 yıllları arasında değişik vesilerle dostlarıyla ve yakınlarıyla yaptığı mektuplaşmaları, ilk olarak 1677 yılında yayımlanan *Opera Posthuma* edisyonunda yer almıştır. Bu mektupların sayısı 74 adettir. 1882 yılında eserleri toplu halde J. Van Vloten ve J. P. N. Land tarafından yayımlandığında ise, bu mektuplara 10 mektup daha eklenmiş ve hepsi kronolojik sıraya göre düzenlenmiştir. Bu edisyonda olmayan iki mektup ise 1925 yılında yayımlanan Gerbhard edisyonuna katılmış (30a; 67a) ve böylece Spinoza'nın elimize geçen mektup sayısı toplam 86'ya ulaşmıştır.

da beraberinde getiren Descartes'ın özellikle fizik ve geometriyle ilgili yeni görüşlerine meraklı ve özgür düşünen zihinlerdi. Bunlar sayesinde Spinoza içinde uyuyan felsefe aşkını dışarıya akıtacak bir mecra yarattı ve aynı yıllarda aslen bir tıp doktoru ve klasik filolog olan, eski Cizvit ve eski diplomat Franciscus van den Enden'le tanıştı. Franciscus van den Enden yenilerde kurduğu okulunda bir yandan hali vakti yerinde ailelerin çocuklarına Latince öğretmekte, bir yandan da İncil'in kılavuzluğunda sade ve hoşgörülü bir Hıristiyan olarak yaşamayı seçen, eklektik bir dini mezhep olan *Collegiani* mensuplarının düzenlendiği bilimsel tartışmalara katılmaktaydı. Spinoza Franciscus'u tanıdıktan sonra onun okulundaki derslere katıldı ve bilimlerin anadili olan Latinceyi iyiden iyiye öğrenmeye koyuldu (1650). Bu arada ileride kaleme alacağı *Ethica*'sının terminolojisinde önemli rol oynayacak skolastik felsefeyle de hemhal olmaya başlamıştı, ayrıca kendisine çağdaş bilimin kapılarını açacak olan Descartes felsefesinin temellerini kavramaya da.[13] Böylece Talmud Torah Okulunda öğrendiği Yahudi hahamların Kutsal Kitap yorumlarından uzaklaşıp ilgisini tümüyle doğa bilimlerine (fizik, mekanik, kimya, astronomi, fizyoloji) ve felsefeye verdi. Böylece ilgisini çeken bilim eserlerini artık kendi dillerinden, yani Latinceden takip etmeye, dolayısıyla döneme hâkim olan siyasi öğretilere ve kabul olunmuş inançlara karşıt düşünceleri görmeye ve bunları gördükçe zihinsel olarak daha özgür hale gelmeye başladı. Aynı yıllarda hocasının kızı Clara Marie

---

[13] Roger Scruton, *a.g.e.*, s. 6.

van den Enden'e de, yazık ki, karşılıksız bir aşkla tutuldu.

Spinoza'nın özgürleşen zihni onu ticaret hayatından koparttığı gibi, mal varlığında da gitgide azalmalara neden oldu. Bu arada bir yandan da babasından kalan borçlar filozofun belini iyice bükmüştü. Dolayısıyla Yahudi cemaatine evvelce düzenli şekilde yaptığı ödemelerde aksaklıklar yaşanmaya başladı. Bütün bu olumsuzlukların yanında, Spinoza'nın Yahudi cemaatine ve dinine aykırı düşüncelerinin gittikçe daha fazla dikkat çeker hale gelişi en sonunda, 27 Temmuz 1656 yılında Houtgrach'taki büyük sinagogun kapısına İbranice olarak bir metnin asılmasına yol açtı. Bu metinde, Spinoza'nın uzun zamandır sapkın fikirler ve davranışlar içinde bulunduğunun gözlemlendiği, kendisinin farklı yollarla uyarıldığı halde hiçbir şekilde doğru yola döndürülemediği ve bu yüzden cemaatten çıkarılması gerektiği yazıyor ve Spinoza'ya bin türlü lanet yağdırılıyordu. "Kimse onunla sözlü ya da yazılı hiçbir iletişimde bulunmayacak," deniyordu metnin sonlarında, "kimse ona herhangi bir yardımda bulunmayacak, kimse onunla aynı çatı altında bulunmayacak, hatta yanına bile yaklaşmayacak, yazdığı hiçbir eser de okunmayacak," deniyordu.[14]

Spinoza'nın biyografisini ilk kaleme alan Jean-Maximilian Lucas, onun aforoz edilmesinin nedenini dine küfretmesine

---

[14] Steven Nadler, *Spinoza's Ethics - An Introduction*, s. 6. İbranice olan bu metin günümüze ulaşamamıştır, ama Portekizcesi Armsterdam'da, Belediye Arşivleri'nin Portekiz Yahudi Toplumu Arşivleri bölümündedir.

değil de, Musa ve Yasasına gereken saygıyı göstermemesine bağlamıştır, ama Spinoza yapıtlarında bu konuya ilişkin hiçbir zaman açık bir bilgi sunmamış, sadece aforoz edilmesini serinkanlılıkla karşıladığını belirtmiştir.[15] Yine de hem *Ethika*'nın I. Kitabının Ek kısmında, hem de daha önce kaleme aldığı *Tractatus De Deo et Homine eiusque Felicitate* adlı eserinde, cehalet yüzünden gelişen toplumsal önyargılar ve batıl inançlar sonucunda, ancak felsefi olarak varolması gereken bir Tanrı'ya insani özellikler yükleyip O'nu ödül ve ceza dağıtan bir yargıç haline dönüştüren insanlara karşı çıkışı, Yahudileri Tanrı'nın asıl özünün ne olduğunu bilmedikleri halde kendilerini O'nun yurttaşları olarak görüp diğer ulusları küçük görmelerine getirdiği eleştiriler, dolayısıyla Tanrı, ruh ve Yasa üzerine Yahudi cemaatinden tamamen farklı düşünceleri benimsemiş olması onun tanrıtanımazlıkla suçlanıp aforoz edilişinde ve lanetlenişinde büyük rol oynamış olsa gerek.[16]

Spinoza 24 yaşında başına gelen bu olaya tabii ki üzüldü ve kendisini korkunç eylemlerde bulunmakla itham eden hahamları eleştiren İspanyolca bir *Apologia* yazdı sinagogtaki kardeşlerine[17] ve hemen Armsterdam'dan ayrılıp din ve siya-

---

[15] J. Freudenthal, *Die Lebensgeschichte Spinoza's in Quellenschriften, Urkunden und Nichtamtlichen Nachrichten*, s. 8, 10.

[16] Steven Nadler, *a.g.e.*, s. 8-9; Israel Revah, *Spinoza et le Dr. Juan de Prado,* s. 32-33; David Franco Mendes, *Memorias do estabelecimento e progresso dos Judeos Portuguezes e Espanhoes nesta famosa citade de Amsterdam,* s. 60-61.

[17] Bu *Apologia* elimize geçmemiştir, ama Spinoza'nın sonradan

set konusunda kendisi gibi radikal düşünceleri olan dostlarının arasında yepyeni bir yaşama yelken açtı. Bu yeni yaşamın hem ekonomik, hem dini, hem de siyasal muharebelere gebe olduğunu çok iyi biliyordu, ama o bu muharebelere gönüllü bir asker olarak katılmaya ruhen hazırdı. Teselliyi sadece felsefede buldu ve felsefeyi kendisine komutan seçip ona bir silah olarak değil de, bir yaşam biçimi olarak sarıldı. Çünkü mutlak hakikate, en üstün mutluluğa ancak felsefe sayesinde erişebileceğini artık iyice anlamıştı.[18]

Spinoza Armsterdam'dan ayrıldıktan sonra kısa bir süre Ouwerkerk kentinin bir köyünde yaşadı ve ardından yeniden kente dönüp 1660 yılına kadar geçimini Descartes felsefesiyle ilgili dersler vererek ve gözlük ve mikroskop mercekleri üreterek sağladı. Bu süre içinde 1810 yılında Flemenkçe iki kopyası elimize geçen *Tanrı, İnsan ve İnsanın Esenliği Üzerine Kısa bir İnceleme* başlıklı eserini yazmaya koyuldu. Bu kitap, yukarıda da söz ettiğimiz gibi, Spinoza'nın felsefesinin anahtar öğretilerini içeren bir kitaptı. Daha sonra 1661 yılında, sakin bir yerleşim yeri olan Amsterdam yakınlarındaki Rijnsburg'a gitti. Burası *Collegiani*'nin merkeziydi ve Spinoza hem bu kentte hem de sonradan gittiği Leiden ve Hague kentlerinde felsefe ve bilimsel sorgulamalara aç olan araştırıcı zihinlerle tartışma olanağı bulup yeni dostlar edindi. Bunların arasında ilahiyatçı ve diplomat Henry Oldenburg'a yazdığı

(1665-1670) kaleme aldığı *Tractatus Theologico-politicus* adlı eserinde buna yer verilmiştir.

[18] Roger Scruton, *a.g.e.*, s. 1.

mektuplar, sonradan kendi öğretilerinin anahatlarını sergilediği canlı belgelere dönüştü. Ayrıca o yıllarda Spinoza, *Renati Des Cartes Principia Philosophiae* (*Descartes Felsefesinin İlkeleri*) adı altında Descartes'ın metafiziğini açıklayıp yorumladığı eserini kaleme aldı (1663) ve Voorsburg'taki dostlarının teşvikiyle kısa bir süre içinde tamamlayıp yayıma hazır hale getirdi. Özellikle Descartes sisteminin öğrencileri arasında ünlenen bu kitap Spinoza'nın kendi ismiyle yayımladığı tek kitap oldu (1664). Lodewijk Meyer adındaki bir dostu bu kitaba bir önsöz yazdı ve burada Spinoza'nın Descartes'ın savlarını tamamen benimsemediğini de özellikle belirtti.[19] Her şeye rağmen, söz konusu kitap siyasal bir tartışmaya kurban gitti ve 1674 yılında yasaklandı.

Spinoza Descartes'la ilgili yorum kitabını kaleme aldığı yıllarda *Ethika*'sını da yazmaya koyulmuştu. Zihnindeki fikirlerini mektuplara döküp değişik kentlerde yaşayan bilim adamlarına, felsefecilere ve ilahiyatçılara gönderip onların eleştirileri, yorumları doğrultusunda bu kitabını şekillendiriyordu. 1670 yılında Hague kentine gitti ve iyice bozulan ekonomik yaşamını dostlarının yardımıyla düzeltmeye çalıştı. Öyle ki *Ethica*'nın yanında, İbranice grameri üzerine bir kitap (*Compendium grammatices linguae Hebraeae*) yazdı ve *Siyasi Bir İnceleme* (*Tractatus Politicus*) adlı çalışmasına başladı (1675-1677). Hatta bu arada iki bilimsel makale bitirip İncil'in Felemenkçe çevirisine başladı. Gelir kaynaklarının az olması evinden dışarı çıkmasını önlüyordu belki, ama çalış-

---

[19] Roger Scruton, *a.g.e.*, s. 10.

malarını daha da hızlandırmasına ve önceki yıllarında olmadığı kadar verimli olmasına neden oluyordu. Hatta kendisine Prens Karl Ludwig'den Heidelberg Üniversitesinde hocalık yapması için teklif bile gelmişti. Ama Spinoza özgür yaşamı seçti ve Hague kentindeki mütevazı evinde kalmayı yeğledi. Bu arada, 1674 yılının sonlarından itibaren *Ethica*'nın elyazmaları elden ele dolaşmaya, dönemin aydınlarının gitgide daha fazla ilgisini çekmeye başlamıştı.[20] Aynı yıllarda bir dostu aracılığıyla Leibniz'le de tanıştı Spinoza. Birbirleriyle siyaset, bilim ve felsefe hakkında konuşma fırsatı buldular. Ama sonradan Leibniz Spinoza'nın tuhaf, paradokslarla dolu bir metafiziği olduğunu, metafizikte doğru kanıtlamalar yapmanın Spinoza'nın düşündüğü kadar kolay bir iş olamayacağını yazdı.[21] Spinoza'nın Leibniz'le buluşmaları yaratıcı, kışkırtıcı ve hoş tartışmalara sahne olsa da, onu hummalı çalışmalarından alıkoyuyordu. Aksi gibi o yıllarda karşılıksız bir aşkla sevdiği Clara Marie van den Enden, vaktiyle öğrencisi olan Amsterdamlı zengin bir doktorla evlenmişti.

Bu duygusal sarsıntılar arasında yine de *Ethica*'yı yazmayı sürdürdü Spinoza, dostları da sürekli bu eseri mutlaka yayımlaması konusunda ona baskı yaptı. Sonunda *Ethica* tamamlandı, ama Spinoza'nın ömrü bu başyapıtının yayımlandığını görmeye vefa etmedi.[22]

---

[20] Olli Koistinen (ed.), *The Cambridge Companion to Spinoza's Ethics*, s. 30.

[21] J. Freudenthal, a.g.e., s. 206.

[22] Ölümünden sonra Joannes Colerus, Spinoza'yla ilgili 1706'da Hague'de yayımlanan bir hatırat kaleme aldı ve filozofun

Ethica, Spinoza'nın ölümünden bir yıl sonra yayımlanan eserleri arasında (*Opera Posthuma*)[23] hak ettiği yeri almış olarak ulaştı okuyucusuna. Lodewijk Meyer, Johannes Bouwmeester, Georg Herman Schuller ve Pieter van Gent adındaki dostları diğer eserlerinin olduğu gibi *Ethica*'nın da editörlüğünü üstlenmişti. *Ethica* beş ana bölümden oluşuyordu ve *ordo geometricus*'la (geometrik yöntem) yazılmıştı. Çünkü Spinoza'ya göre ele aldığı konuları bu yöntemden başka daha açık ve daha kısa kanıtlamanın başka yolu yoktu.[24] Ama hiç kuşkusuz, metafizik ve ahlâksal sorunları kaleme alırken bu tür alışılmamış bir yöntem kullanmasının okuyucuya tuhaf görüneceğinin kendisi de farkındaydı.[25] Yine de Eukleides'in geometri için uygun gördüğü yöntem, ona göre metafizik, epistemoloji, fizik, psikoloji ve ahlâk için de çok uygundu. İnsanoğlunun mutluluğu ve esenliği için açacağı yolu ancak bu tür bir yöntemle sistemli hale getirebi-

---

yaşamını, eserlerini, düşüncelerini ve karakterini samimi bir üslupla kitlelere tanıttı: Joannes Colerus, *Korte, dog waaragtige Levens-Beschrijving van Benedictus de Spinosa, uit Autentique Stukken en mondeling getuigenis van nog levende Personen, opgestelt*, Amsterdam, 1705; bkz. *The Life of Benedict de Spinosa*: Frederick Pollock (ed.), *Spinoza: His Life and Philosophy*, London, Duckworth, 1899, s. 386-418.

23 *Opera Posthuma*'nın Felemenkçe kopyası *De Nagelate Schriften van B.d.S* başlığıyla, yine Spinoza'nın dostları olan Jarig Jelles, Jan Rieuwertsz ve Jan Hendriksz Glazemaker'ın editörlüğünde aynı dönemde yayımlandı.

24 Spinoza, *Epistulae*, 2. (G IV.8; C I. 166).

25 Spinoza, *Ethica*, 3, Önsöz.

lir ve ancak bu yöntemle kesin kılabilirdi.[26] İlk kitap Tanrı'ya ilişkindi, ikinci kitap zihnin doğası ve kökenine; üçüncü ve dördüncü kitaplar duyguların çözümlenişine ve insanın duyguları karşısındaki esaretine ayrılmıştı, beşinci kitapsa aklını yaşam kılavuzu olarak seçen insanın nasıl ve ne anlamda özgürleşeceğine.

Spinoza'nın *Ethica*'da amaçladığı temel düşünce, varlıkları ilk nedenleriyle anlamaya yönelikti. Çünkü her sonuç kendisini var eden nedende katlı durur ve katlar tek tek açıldıkça, sonucun özü apaçık şekilde ortaya çıkar ve doğru şekilde kavranır. Sonucu, ilk nedenini göz önüne almadan bilmeye çalışmak, önyargıların oluşumuna zemin hazırlar, önyargılar büyüyüp çoğaldıkça da toplum aklı bir kenara koyup batıl inançlara yönelir. Batıl inançlarsa, dış etkilere her zaman ve fazlasıyla açık olan insan doğasını iyiden iyiye bu etkilerin esiri haline getirir ve insan dış etkilere maruz kaldıkça, zarara uğrayıp onu yaşama bağlayan tutkaldan, yani sevinçten gitgide uzaklaşır ve kederin oyuncağı haline dönüşür. Sevinç ve keder Spinoza'ya göre iki temel duygu durumudur ve sevgi ve nefret başta olmak üzere tüm diğer insani duyguların ana kaynağıdır. Sevgi insanı gerçek anlamda insan kılan bir duyguyken, nefret insanı insanlıktan çıkaran bir duygudur. İnsanın sevgi ya da nefreti seçmesi kendi elindedir, çünkü insan doğası aklı kendisine yaşam kılavuzu olarak seçme özgürlüğüne sahiptir. Bu seçimse, insanı gönül doygunluğuna eriştiren en önemli basamaktır. Adımını bu basamağa atan insan,

[26] Steven Nadler, a.g.e., s. 38.

yaşamın bütün cilvelerine hazırlıklı olmayı en başından ve zorunlu olarak öğrenecektir. Çünkü aklı ona doğadaki her şeyin, ama her şeyin bir zincirin birer halkası olduğunu gösterecek, kendisini ve dışındakileri değerlendirirken bu zincirin ilk halkasını hep göz önünde tutması gerektiğini hatırlatacaktır. Bu ruh halindeki insan da, yaşadığı sürece zihinsel ve bedensel kudreti ölçüsünce tadacağı sevinçleri ya da hazları arttıracak, yaşayacağı kederleri ya da acıları azaltacaktır. Sevinçler ya da hazlar arttıkça batıl inançların yerini doğru bilgiler alacak, doğru bilgiye erişildikçe akli bir sevgiye, yani en üstün ve en mükemmel sevgiye ulaşılacaktır ki, bu da Spinoza'ya göre, bütün varlıkların ilk nedeninin, başka deyişle Tanrı'nın sevgisidir ve insan için doğada bundan daha iyi, bundan daha mutluluk verici başka bir şey söz konusu değildir.

İşte Spinoza'nın *Ethica*'yı geometrik yöntemle kaleme almasının asıl amacı, insanın üstün mutluluğa ermesiyle bitecek bu süreci doğru bir düşünüş ve akli yürütmelerle adeta cetvelle çiziyormuş gibi düzgün bir şekilde çizmek ve insanın adımlarını yan yollara sapmaktan kurtarıp her zaman doğru ve kesin bir yola, kendinden emin ve sağlamca atmasını sağlamaktır.

Spinoza'nın bu yöntemi uygularken kendisine yardımcı olarak seçtiği düşünme araçları şöyledir:[27]

Definitiones: Tanımlar (Anahtar terimlerinin anlamlarını açıklar).

---

[27] Beth Lord, *Spinoza's Ethics*, s. 11.

Axiomata: Aksiyomlar (Yalın, temel ve kendiliğinden anlaşılır olan doğruları dile getirir).

Propositiones ve Demonstrationes: Önermeler ve Kanıtlamalar (Kendisinin iddiaları ve bu iddialara getirdiği kanıtlardır).

Scholium: Not, şerh (Hem kendi iddialarını hem de kanıtlamalarını zaman zaman yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel yaşamından ve inançlarından, zaman zaman da dönemine hâkim olan felsefi düşüncelerden örnekler vererek daha açık bir üslupla yorumlaması).

Corollarium: Önerme Sonucu (Bir önceki önermelerden dolaysız olarak ya da doğal olarak çıkarttığı, açıklayıcı tarzda önermelerdir).

Lemma: Yardımcı Önerme (*Ethica*'nın II. Bölümünde yer verdiği özellikle cisimlerle ilgili olan önermelerdir).

Postulata: Önkabuller (Toplumun ortak yaşamından ve deneyimlerinden çıkan, insan bedeniyle ilgili varsayımlarıdır; başka deyişle, henüz yeterince doğrulanmamış, ama doğrulanacağı umulan kuramsal düşünceler, hipotezlerdir).

Spinoza'nın tüm bu düşünme araçlarını kullanıp üstünde durduğu, değerlendirmeler ve yorumlar yaptığı temel konular ise Bölümlerin ve Önermelerin içeriklerine göre şu şekilde sıralanabilir:

I. Tanrı

Tanrı'nın anlamı

1-6 Bir tek töz vardır.

7-10 Töz sonsuzdur.

11-15 Tanrı, mutlak olarak sonsuz olan tözdür, tektir

ÇEVİRİ YÖNTEMİ

Spinoza'nın *Ethica*'sının bu ilk Latinceden Türkçeye çevirisi için, VVL (1); VVL (2) kısaltmasıyla bilinen Johannes van Vloten, Jan Pieter Nicolaas Land edisyonu, Benedicti de Spinoza, *Opera Quotquot Reperta Sunt, Ethica Ordine Geometrico Demonstrata Et in Quinque Partes Distincta*, Volumen Prius [VVL (1)], Hagae Comitum, Apud Martinum Nijhoff, 1882, temel alınmış ve aşağıdaki diğer edisyonlarla karşılaştırılmıştır:[28]

1. Carolus Hermannus Bruder (ed.), *Benedicti De Spinoza, Opera Quae Supersunt Omnia, Ethica Ordine Geometrico Demonstrata Et In Quinque Partes Distincta (Vol.1)*, Tauchnitz, Lipsiae, 1843.
2. H. E. Gottlob Paulus (ed.), *Benedicti De Spinoza, Opera Quae Supersunt Omnia, Volumen Posterius,* Ienae In Bibliopolio Academico, 1803.
3. Carl Gebhardt (ed.), *Spinoza, Opera, 4 Vols., Ethica: Vol. II*, s. 45-308; Heidelberg: Carl Winter Verlag, 1925.

Çevirinin yorumu ve özellikle Spinoza'nın kendine özgü anlamlar yüklediği Latince kelime dağarcığının çözümlenmesinde ve dipnotlarda başvurulan ikinci el kaynaklar şöyledir:

---

[28] Spinoza'nın diğer eserlerinden yaptığımız alıntılarda bu edisyona dayanmaktadır.

1. Harold H. Joachim, *A Study of the Ethics of Spinoza* (Ethica Ordine Geometrico Demonstrata), Oxford, 1901.

2. Benedict Spinoza, *Ethics Demonstrated in Geometrical Order*, J. Bennett (tr.), http://www.earlymoderntexts.com *(29.10.2010)*.

3. Spinoza, *A Handbook to the Ethics*, J. Allanson Picton, London, 1907.

4. R. H. M. Elwes (trans; int.), *The Chief Works of Benedict De Spinoza (Vol. II)*, London, 1891.

5. George Stuart Fullerton, *The Philosophy of Spinoza, As Contained In the Fist, Second, And Fifth Parts Of The "Ethics," And In Extracts From The Third and Fourth*, New York, 1894.

6. Elmer Ellsworth Powell, *Spinoza and Religion*, London, 1906.

7. Henry Smith, *Spinoza and His Environment: A Critical Essay with a Translation of the Ethics,* Cincinnati, 1886.

8. W. Hale White (tr.), *Benedict de Spinoza, Ethic, Demonstrates in Geometrical Order and Divided into Five Parts,* New York, 1883.

9. Edwin Curley, *The Collected Works of Spinoza*, Princeton University Press, Princeton, 1985, Vol. 1.

10. Samuel Shirley (tr.), *Spinoza, Complete Works*, Michael L. Morgan (ed.), Indianapolis, 2002.

11. Olli Koistinen, John Biro (eds.), *Spinoza: Metaphysical Themes*, Oxford University Press, New York, 2002.

12. Sir Frederick Pollock, *Spinoza, His life and Philosophy*, London, 1899.

Çeviri sürecinde özellikle Spinoza'nın dilini çözmemde bana yardımcı olan Sayın Hocam Prof. Dr. Uluğ Nutku'ya ve Prof. Dr. Teoman Duralı'ya, Latince metnin düzenlenmesindeki titizliğinden ötürü meslektaşım Sayın Oğuz Yarlıgaş'a, ve Sayın Kani Kumanovalı'ya, metnin son okuması sırasında yerinde uyarılarıyla ve özverili çalışmalarıyla emeklerini esirgemeyen Sayın Mustafa Küpüşoğlu'na ve Kabalcı Yayınlarının sahibi Sayın Sabri Kabalcı'nın şahsında, Humanitas Dizisinin yayımında emeği geçen dostlara teşekkürlerimi sunuyorum.

Ortaköy, 2011

Çiğdem Dürüşken

BENEDICTUS DE SPINOZA

ETHICA

ORDINE GEOMETRICO DEMONSTRATA

ET

IN QUINQUE PARTES DISTINCTA

BENEDICTUS DE SPINOZA

ETHICA

GEOMETRİK YÖNTEMLE KANITLANMIŞ

VE

BEŞ BÖLÜME AYRILMIŞ AHLÂK

(Latince-Türkçe Terim Açıklamalarıyla Birlikte)

PARS PRIMA

DE DEO

DEFINITIONES.

I. Per causam sui intelligo id cujus essentia involvit existentiam; sive id, cujus natura non potest concipi nisi existens.

II. Ea res dicitur in suo genere finita, quæ alia ejusdem naturæ terminari potest. Exempli gratia corpus dicitur finitum, quia aliud semper majus concipimus. Sic cogitatio alia cogitatione terminatur. At corpus non terminatur cogitatione, nec cogitatio corpore.

III. Per substantiam intelligo id, quod in se est, et per se concipitur: hoc est id, cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat.

IV. Per attributum intelligo id, quod intellectus de substantia percipit, tanquam ejusdem essentiam constituens.

V. Per modum intelligo substantiæ affectiones, sive id, quod in alio est, per quod etiam concipitur.

VI. Per Deum intelligo ens absolute infinitum, hoc est, substantiam constantem infinitis attributis, quorum unumquodque æternam et infinitam essentiam exprimit.

I. Bölüm

TANRI

Tanımlar

I. Kendisinin nedeni derken, özü varoluşunu gerektiren şeyi kastediyorum; yani varolmadığı takdirde doğasını[1] kavrayamayacağım şeyi.[2]

II. Bir şey kendisiyle aynı doğadan başka bir şeyle sınırlanabiliyorsa, o şeye kendi cinsinde sonlu denir.[3] Örneğin bir cismin sonlu olduğunu söyleriz, çünkü her zaman daha büyüğünü düşünebiliriz. O halde bir düşünce de başka bir düşünceyle sınırlanır. Ama bir cisim bir düşünceyle sınırlanmaz, bir düşünce de bir cisimle sınırlanmaz.

III. Töz derken, kendinde olan ve kendisi aracılığıyla kavranabilen şeyi anlıyorum,[4] yani kavramı başka bir şeyin kavramından oluşturulması gerekmeyen şeyi.[5]

IV. Sıfat derken anladığım, aklımızın tözün özünü[6] kuran şey olarak anladığıdır.[7]

V. Tavır derken tözün hallerini anlıyorum;[8] yani başka şeyde olan ve hatta bu başka şey aracılığıyla kavranan şeyi.

VI. Tanrı derken mutlak anlamda sonsuz varlığı anlıyorum; başka deyişle her biri ezeli-ebedi ve sınırsız özünü ifade eden sonsuz sıfatlardan ibaret tözü.[9]

EXPLICATIO.

Dico absolute infinitum, non autem in suo genere; quicquid enim in suo genere tantum infinitum est, infinita de eo attributa negare possumus; quod autem absolute infinitum est, ad ejus essentiam pertinet, quicquid essentiam exprimit et negationem nullam involvit.

VII. Ea res libera dicitur, quæ ex sola suæ naturæ necessitate existit, et a se sola ad agendum determinatur: Necessaria autem, vel potius coacta, quæ ab alio determinatur ad existendum et operandum certa ac determinata ratione.

VIII. Per æternitatem intelligo ipsam existentiam, quatenus ex sola rei æternæ definitione necessario sequi concipitur.

EXPLICATIO.

Talis enim existentia ut æterna veritas, sicut rei essentia, concipitur, proptereaque per durationem aut tempus explicari non potest, tametsi duratio principio et fine carere concipiatur.

AXIOMATA.

I. Omnia, quæ sunt vel in se vel in alio sunt.

II. Id, quod per aliud non potest concipi, per se concipi debet.

III. Ex data causa determinata necessario sequitur

Açıklama

Mutlak anlamda sonsuz diyorum, kendi cinsinde sonsuz demiyorum; çünkü salt kendi cinsinde sonsuz olan bir şeyin sonsuz sıfatlara sahip olduğunu yadsıyabiliriz, ama bir şey mutlak anlamda sonsuzsa, onun özü öze ilişkin her şeyi ifade eder ve yadsıyacağımız hiçbir şey içermez.[10]

VII. Salt kendi doğasının zorunluluğu sonucunda varolan ve eylemini sadece kendisi belirleyene özgür denir; başka bir şey tarafından varolmaya ve kesin olarak şu ya da bu şekilde bir şey yapmaya zorlanana ise zorunlu ya da daha doğrusu kısıtlı denir.

VIII. Ezeli ve ebedi derken, ezeli ve ebedi bir şeyin tam da tanımından zorunlu olarak anlaşılacağı üzere bizzat varoluşu anlıyorum.

Açıklama

Çünkü böyle bir varoluş, tıpkı şeyin özü gibi, ezeli ve ebedi hakikat olarak anlaşılır ve bu yüzden ne süreyle ne de zamanla açıklanabilir; hatta süre, başlangıcı ve sonu olmayan bir şey olarak anlaşılsa bile.[11]

Aksiyomlar

I. Varolan her şey ya kendi başına vardır, ya da başka bir şeye bağlı olarak.[12]

II. Başka bir şey aracılığıyla kavranması mümkün olmayan bir şey kendi kendine kavranmak zorundadır.

III. Mevcut bir neden varsa bundan zorunlu olarak bir sonuç çıkar, ama mevcut bir neden yoksa bir

effectus, et contra si nulla detur determinata causa, impossibile est, ut effectus sequatur.

IV. Effectus cognitio a cognitione causæ dependet, et eandem involvit.

V. Quæ nihil commune cum se invicem habent, etiam per se invicem intelligi non possunt, sive conceptus unius alterius conceptum non involvit.

VI. Idea vera debet cum suo ideato convenire.

VII. Quicquid ut non existens potest concipi, ejus essentia non involvit existentiam.

PROPOSITIO I.

Substantia prior est natura suis affectionibus.

DEMONSTRATIO. Patet ex *Definitione 3 et 5.*

PROPOSITIO II.

Duæ substantiæ diversa attributa habentes, nihil inter se commune habent.

DEMONSTRATIO. Patet etiam ex *Definitione 3.* Unaquæque enim in se debet esse, et per se debet concipi, sive conceptus unius conceptum alterius non involvit.

PROPOSITIO III.

Quæ res nihil commune inter se habent, earum una alterius causa esse non potest.

DEMONSTRATIO. Si nihil commune cum se invicem habent, ergo (*per Axioma 5*) nec per se

sonuç çıkması da imkânsızdır.

IV. Sonucun bilgisi nedenin bilgisine bağlıdır ve bu bilgiyi gerektirir.[13]

V. Birbirleriyle hiçbir ortaklığı olmayan şeyleri birbirleri aracılığıyla anlamamız mümkün değildir; başka deyişle birinin kavramı diğerinin kavramını içermez.

VI. Doğru fikir kendi nesnesine uygun olmalıdır.[14]

VII. Bir şey varolmayan olarak kavranabiliyorsa onun özü varoluş içermez.

I. Önerme

Töz, doğası gereği, hallerinden öncedir.

Kanıtlama: Bunun kanıtı 3. ve 5. Tanımdan çıkar.

II. Önerme

Farklı sıfatlara sahip iki tözün arasında hiçbir ortaklık yoktur.

Kanıtlama: Bunun kanıtı da 3. Tanımdan çıkar. Çünkü her iki töz de kendi başına varolmak ve kendisi aracılığıyla kavranmak zorundadır, yani birinin kavramı diğerinin kavramını içermez.

III. Önerme

Aralarında hiçbir ortaklık bulunmayan şeyler birbirlerinin nedeni olamaz.

Kanıtlama: Aralarında hiçbir ortaklık olmadığına göre, birbirleri aracılığıyla anlaşılmaları da mümkün değildir.

invicem possunt intelligi adeoque (*per Axioma 4*) una alterius causa esse non potest. Q.E.D.

PROPOSITIO IV.

Duæ aut plures res distinctæ, vel inter se distinguuntur ex diversitate attributorum substantiarum, vel ex diversitate earundem affectionum.

DEMONSTRATIO. Omnia, quæ sunt, vel in se vel in alio sunt (*per Axioma 1*), hoc est (*per Definitiones 3 et 5*) extra intellectum nihil datur præter substantias earumque affectiones. Nihil ergo extra intellectum datur, per quod plures res distingui inter se possunt, præter substantias, sive quod idem est (*per Definitionem 4*) earum attributa earumque affectiones. Q.E.D.

PROPOSITIO V.

In rerum natura non possunt dari duæ aut plures substantiæ ejusdem naturæ sive attributi.

DEMONSTRATIO. Si darentur plures distinctæ, deberent inter se distingui vel ex diversitate attributorum, vel ex diversitate affectionum (*per Propositionem præcedentem*). Si tantum ex diversitate attributorum, concedetur ergo, non dari nisi unam ejusdem attributi. At si ex diversitate affectionum, cum substantia sit prior natura suis affectionibus (*per Propositionem 1*) depositis ergo affectionibus et in se considerata, hoc est (*per Definitionem 3 et Axioma 6*) vere considerata, non poterit concipi ab

(5. Aksiyom gereği), bu yüzden (4. Aksiyoma göre) biri diğerinin nedeni olamaz. **Q.E.D.**[15]

IV. Önerme

Ayrı nitelikte iki ya da daha fazla şey ya tözlerin sıfatlarının farklılığıyla ya da tözlerin hallerinin farklılığıyla ayırt edilir.

Kanıtlama: Varolan her şey ya kendi başına vardır, ya da başka bir şeye bağlı olarak (1. Aksiyoma göre); yani (3 ve 5. Tanıma göre) aklın dışında sadece tözler ve onların halleri vardır. Öyleyse aklın dışında onca şeyi birbirinden ayırt edebileceğimiz tözlerden başka hiçbir şey yoktur, ya da şöyle söylemek gerekirse (4. Tanıma göre),[16] tözlerin sıfatlarından ve tözlerin hallerinden başka hiçbir şey yoktur. **Q.E.D.**

V. Önerme

Evrende aynı doğaya ya da aynı sıfata sahip iki ya da daha fazla töz olamaz.

Kanıtlama: Farklı iki ya da daha fazla töz olmuş olsaydı, bunlar birbirinden ya sıfatlarındaki farklılıkla ya da hallerindeki farklılıkla ayırt edileceklerdi (bir önceki Önermeye göre). Sadece sıfatlarındaki farklılığa göre ayırt edileceklerse, o zaman herhangi bir sıfata sadece birinin sahip olduğu da kabul edilecektir.[17] Yok eğer hallerindeki farklılığa göre ayırt edileceklerse o zaman da töz hallerinden önce olduğu için (1. Önermeye göre), hallerini bir kenara koyup sırf töze yöneldiğimizde, yani (3. ve 6. Aksiyoma[18] göre) doğru şekilde düşündüğümüzde,

alia distingui, hoc est (*per Propositionem præcedentem*) non poterunt dari plures sed tantum una. Q.E.D.

PROPOSITIO VI.

Una substantia non potest produci ab alia substantia.

DEMONSTRATIO. In rerum natura non possunt dari duæ substantiæ ejusdem attributi (*per Propositionem præcedentem*), hoc est (*per Propositionem 2*), quæ aliquid inter se commune habent. Adeoque (*per Propositionem 3*) una alterius causa esse nequit, sive ab alia non potest produci. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, substantiam ab alio produci non posse. Nam in rerum natura nihil datur præter substantias earumque affectiones, ut patet ex *Axiomate 1 et Definitionibus 3 et 5*. Atqui a substantia produci non potest (*per præcedentem Propositionem*). Ergo substantia absolute ab alio produci non potest. Q.E.D.

ALITER. Demonstratur hoc etiam facilius ex absurdo contradictorio. Nam si substantia ab alio posset produci, ejus cognitio a cognitione suæ causæ deberet pendere (*per Axioma 4*); adeoque (*per Definitionem 3*) non esset substantia.

ortada bir tözü diğerinden ayrı olarak düşünebileceğimiz bir şey olmayacaktır; o halde (bir önceki Önermeye göre) tek bir töz söz konusudur, birden fazla tözün olması imkânsızdır. **Q.E.D.**

VI. Önerme

Tek olan töz başka bir töz tarafından meydana getirilemez.

Kanıtlama: Evrende aynı sıfatı taşıyan iki töz olamaz (bir önceki Önermeye göre), yani (2. Önermeye göre) aralarında ortak bir özelliğe sahip iki töz olamaz. Bu yüzden (3. Önermeye göre) bunlar birbirlerinin nedeni de olamazlar, başka deyişle bir töz başka bir töz tarafından meydana getirilemez. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, bir tözün başka herhangi bir şey tarafından meydana getirilmesi imkânsızdır. Çünkü 1. Aksiyom ve 3. ve 5. Tanıma göre, evrende sadece tözler ve tözlerin halleri vardır. Ama bir töz meydana getirilemez (bir önceki Önerme gereği). O halde bir töz başka herhangi bir şey tarafından meydana getirilemez. **Q.E.D.**

Başka Şekilde Kanıtlama: Bu sonuç saçmaya indirgeme yöntemiyle daha da kolay kanıtlanır.[19] Çünkü töz başka bir şey tarafından meydana getirilmiş olsaydı, bu tözün bilgisi kendi nedeninin bilgisine bağlı olacaktı ki (4. Aksiyoma göre), bu durumda (3. Tanıma göre) töz, töz olmaktan çıkacaktı.

PROPOSITIO VII.

Ad naturam substantiæ pertinet existere.

DEMONSTRATIO. Substantia non potest produci ab alio (*per Corollarium Propositionis præcedentis*); erit itaque causa sui, id est (*per Definitionem 1*) ipsius essentia involvit necessario existentiam, sive ad ejus naturam pertinet existere. Q.E.D.

PROPOSITIO VIII.

Omnis substantia est necessario infinita.

DEMONSTRATIO. Substantia unius attributi non nisi unica existit (*per Propositionem 5*), et ad ipsius naturam pertinet existere (*per Propositionem 7*). Erit ergo de ipsius natura, vel finita vel infinita existere. At non finita. Nam (*per Definitionem 2*) deberet terminari ab alia ejusdem naturæ quæ etiam necessario deberet existere (*per Propositionem 7*) adeoque darentur duæ substantiæ ejusdem attributi, quod est absurdum (*per Propositionem 5*). Existit ergo infinita. Q.E.D.

SCHOLIUM I. Cum finitum esse revera sit ex parte negatio, et infinitum absoluta affirmatio existentiæ alicujus naturæ, sequitur ergo ex sola *7. Propositione* omnem substantiam debere esse infinitam.

SCHOLIUM II. Non dubito quin omnibus qui de rebus confuse judicant nec res per primas suas causas noscere consueverunt, difficile sit, demonstrationem *7. Propositionis* concipere;

VII. Önerme

Varolmak tözün doğasına özgüdür.

Kanıtlama: Töz başka bir şey tarafından meydana getirilemez (bir önceki Önerme Sonucuna göre); o halde töz kendinin nedeni olmak zorundadır, yani (1. Tanıma göre) tözün özü zorunlu olarak varoluşunu gerekli kılar ya da başka deyişle varolmak tözün doğasına özgüdür. **Q.E.D.**

VIII. Önerme

Her töz zorunlu olarak sonsuzdur.

Kanıtlama: Tek bir sıfata sahip ancak tek bir töz vardır (5. Önermeye göre) ve varolmak tözün doğasına özgüdür (7. Önermeye göre). O halde ya sonlu ya da sonsuz olarak varolmak tözün kendi doğasına özgüdür. Ama töz sonlu olarak varolamaz. Çünkü (2. Tanıma göre) böyle bir durumda onun gibi zorunlu olarak varolan ve onunla aynı doğaya sahip başka bir töz tarafından sınırlanması gerekirdi (7. Önermeye göre); dolayısıyla aynı sıfata sahip iki töz olurdu ki, bu saçmadır (5. Önermeye göre). Öyleyse töz sonsuz olarak varolur.[20] **Q.E.D.**

I. Not: Bir doğanın varoluşu için sonlu olma kısmi bir olumsuzlama, sonsuz olma ise mutlak olumlama olduğundan, sadece 7. Önermeden bile her tözün sonsuz olmak zorunda olduğu sonucu çıkacaktır.[21]

II. Not: Hiç kuşkum yok ki, şeyler hakkında müphem yargılarda bulunan ve şeyleri ilk nedenleriyle tanımaya alışkın olmayan herkes için 7. Önermenin kanıtını kavramak

nimirum quia non distinguunt inter modificationes substantiarum et ipsas substantias, neque sciunt, quomodo res producuntur. Unde fit, ut principium, quod res naturales habere vident, substantiis affingant; qui enim veras rerum causas ignorant, omnia confundunt, et sine ulla mentis repugnantia tam arbores quam homines loquentes fingunt, et homines tam ex lapidibus quam ex semine formari, et quascunque formas in alias quascunque mutari imaginantur. Sic etiam, qui naturam divinam cum humana confundunt, facile Deo affectus humanos tribuunt, præsertim quamdiu etiam ignorant, quomodo affectus in mente producuntur. Si autem homines ad naturam substantiæ attenderent, minime de veritate *7. Propositionis* dubitarent; imo hæc Propositio omnibus axioma esset, et inter notiones communes numeraretur. Nam per substantiam intelligerent id, quod in se est et per se concipitur, hoc est id, cujus cognitio non indiget cognitione alterius rei. Per modificationes autem id, quod in alio est, et quarum conceptus a conceptu rei, in qua sunt, formatur: quocirca modificationum non existentium veras ideas possumus habere; quandoquidem, quamvis non existant actu extra intellectum, earum tamen essentia ita in alio comprehenditur, ut per idem concipi possint. Verum substantiarum veritas extra intellectum non

zordur; çünkü bu tür insanlar tözlerin halleri ve tözlerin kendileri arasındaki farkı göremedikleri gibi, varlıkların nasıl meydana getirildiklerini de bilemezler; bu yüzden doğadaki şeylerin bir başlangıcı olduğunu gördüklerinden, tözlerin de böyle bir başlangıcı olduğunu sanırlar. Çünkü bunlar varlıkların asıl nedenlerinden bihaberler, her şeyi birbirine karıştırırlar ve hiç düşünmeden ağaçların da insanlar gibi konuştuğunu uydururlar ya da insanların taşlardan, tohumlardan biçimlendiğini ve böylece herhangi bir şeyin herhangi bir şeye dönüşebileceğini hayal ederler. Hele tanrısal doğa ile insan doğasını birbirine karıştıranlar, özellikle insani duyguların zihinde ne şekilde oluştuğundan bile bihaberse, bu duyguları kolayca Tanrı'ya da atfeder. Ama insanlar tözün doğasını dikkate almış olsalardı 7. Önermenin doğruluğundan bir an bile kuşku duymazlardı. Kuşku duymak bir yana, bu önerme hepsi için temel bir önerme olur ve veciz deyişlerin arasında yerini alırdı. Çünkü o zaman töz deyince kendinde olan ve kendisi aracılığıyla kavrananı, yani bilgisi başka bir şeyin bilgisini gerektirmeyeni anlamış olurlardı. Haller deyince de, başkasında olan ve kavramı varolduğu bu başka şeyin kavramıyla oluşturulan şeyi anlarlardı, dahası buradan hareketle varolmayan haller hakkında da doğru fikirler edinebileceklerini. Ama şu bir gerçek ki varolmayan hallerin aklımızın dışında bir varlıkları olmasa da, bunların özü başka bir şey aracılığıyla kavrayabileceğimiz şekilde o başka şeye içkindir. Oysa tözlerin akıl dışında

est, nisi in se ipsis, quia per se concipiuntur. Si quis ergo diceret, se claram et distinctam, hoc est veram ideam substantiæ habere, et nihilominus dubitare, num talis substantia existat, idem hercle esset, ac si diceret, se veram habere ideam, et nihilominus dubitare, num falsa sit (ut satis attendenti sit manifestum); vel, si quis statuat, substantiam creari, simul statuit, ideam falsam factam esse veram, quo sane nihil absurdius concipi potest; adeoque fatendum necessario est, substantiæ existentiam, sicut ejus essentiam, æternam esse veritatem. Atque hinc alio modo concludere possumus, non dari nisi unicam ejusdem naturæ, quod hic ostendere operæ pretium esse duxi. Ut autem hoc ordine faciam, notandum est I., veram uniuscujusque rei definitionem nihil involvere neque exprimere præter rei definitæ naturam. Ex quo sequitur hoc II., nempe nullam definitionem certum aliquem numerum individuorum involvere neque exprimere, quandoquidem nihil aliud exprimit, quam naturam rei definitæ. Exempli gratia definitio trianguli nihil aliud exprimit, quam simplicem naturam trianguli; at non certum aliquem triangulorum numerum. III. Notandum, dari necessario uniuscujusque rei existentis certam aliquam causam, propter quam existit. IV. Denique notandum, hanc causam, propter quam aliqua res existit, vel debere contineri in ipsa natura et definitione rei existentis (*nimirum quod ad ipsius naturam pertinet existere*), vel debere extra ipsam dari. His positis sequitur, quod, si in natura certus aliquis numerus individuorum existat, debeat

bir hakikati yoktur, onların hakikati sadece kendilerindedir, çünkü kendileri aracılığıyla kavranabilirler. Bu yüzden biri çıkıp da töz hakkında açık ve seçik, yani doğru bir fikre sahibim, ama acaba böyle bir töz var mı dese, inanın, bu doğru bir fikrim var, ama acaba yanlış mı demekle eştir (biraz dikkat ederseniz ne kastettiğimi anlarsınız); ya da biri tözün yaratıldığını söylüyorsa, aynı zamanda yanlış bir fikrin doğru olduğunu da söylüyordur ki, bundan daha saçma bir şey düşünülemez. O halde zorunlu olarak kabul etmeliyiz ki, tözün varoluşu, tıpkı özü gibi, ezeli ve ebedi hakikattir. Buradan hareketle, farklı bir yöntemle tek bir doğaya sahip ancak tek bir töz olacağı sonucuna varabiliriz ki, bu yöntemi burada göstermenin yerinde olacağını düşünüyorum. Ama sırasıyla gidebilmek için önce şu öncüllere dikkat edilmesi gerekir: I. Herhangi bir şeyin doğru tanımı, tanımlanan şeyin doğasından başka bir şey içermez ve ifade etmez. Buna göre II. Hiçbir tanım belli sayıdaki bireyi kapsamaz ya da ifade etmez, çünkü bir tanım ancak tanımlanan şeyin doğasını ifade eder. Örneğin bir üçgenin tanımı sadece üçgenin yalın doğasını ifade eder, belli sayıdaki üçgene işaret etmez. Şuna da dikkat etmeli: III. Varolan her şeyin mutlaka bir varolma nedeni vardır. Son olarak da şu belirtilmeli: IV. Bir şeyin varolmasını gerektirecek neden, varolan şeyin ya asıl doğasında ve tanımında olmalıdır (çünkü varolmak şeyin doğası gereğidir) ya da onun dışında olmalıdır. Bu öncüllerden şöyle bir sonuç çıkacaktır: Doğada belli sayıda birey varsa, bu kadar

necessario dari causa, cur illa individua, et cur non plura nec pauciora existunt. Si exempli gratia in rerum natura 20 homines existant (*quos, majoris perspicuitatis causa, suppono simul existere, nec alios antea in natura exstitisse*) non satis erit (*ut scilicet rationem reddamus, cur 20 homines existant*), causam naturæ humanæ in genere ostendere; sed insuper necesse erit, causam ostendere, cur non plures nec pauciores, quam 20 existant; quandoquidem (*per III Notam*) uniuscujusque debet necessario dari causa, cur existat. At hæc causa (*per Notam II et III*) non potest in ipsa natura humana contineri, quandoquidem vera hominis definitio numerum vicenarium non involvit; adeoque (*per Notam IV*) causa, cur hi viginti homines existunt, et consequenter cur unusquisque existit, debet necessario extra unumquemque dari; et propterea absolute concludendum, omne id, cujus naturæ plura individua existere possunt, debere necessario, ut existant, causam externam habere. Jam quoniam ad naturam substantiæ (*per jam ostensa in hoc Scholio*) pertinet existere, debet ejus definitio necessariam existentiam involvere, et consequenter ex sola ejus definitione debet ipsius existentia concludi. At ex ipsius definitione (*ut jam ex Nota II et III ostendimus*) non potest sequi plurium substantiarum existentia; sequitur ergo ex ea necessario, unicam tantum ejusdem naturæ existere, ut proponebatur.

sayıda bireyin olmasının, daha fazla ya da az olmamasının da bir nedeni olmak zorundadır. Örneğin dünyada yirmi insan varsa (mesele daha iyi anlaşılsın diye, hepsinin aynı anda varolduğunu ve Doğa'da onlardan önce başkalarının varolmadığını farz ediyorum), bu insanların sayısının neden yirmi olduğunu anlamak için, genel anlamıyla insan doğasını bir neden olarak göstermek yeterli olmayacaktır, bunların niçin yirmiden daha fazla ya da az olduğuna dair de bir gerekçe sunulmalıdır; çünkü (III. Öncüle göre) her birinin varolmasını gerektirecek mutlaka bir neden olmalıdır. Ama bu neden (II. ve III. Öncüle göre) insanın kendi doğasında bulunamaz, çünkü insana dair doğru bir tanım yirmi sayısını içermez. Öyleyse (IV. Öncül gereği) niçin yirmi insanın varolduğunun ve niçin her birinin varolduğunun gerekçesi bunların her birinin dışında olmak zorundadır. İşte buradan çıkacak kesin sonuca göre, pek çok bireyin varolmasını sağlayabilecek türde bir doğaya sahip her şey, bunların varolmasını sağlamak için kendi dışında bir nedene sahip olmalıdır. O halde varolmak tözün doğası gereğiyse (az önce bu Notta da gösterdiğimiz gibi), onun tanımı zorunlu olarak varoluşunu da içerecektir, dolayısıyla tözün varoluşu salt tanımından çıkarılacaktır. Ama onun tanımından (az önce II. ve III. Öncüllerde de gösterdik ki) birden çok tözün varolduğu sonucu çıkarılamaz; işte, dediğim gibi, buradan da anlaşılıyor ki, tek bir doğaya sahip ancak tek bir töz vardır.

PROPOSITIO IX.

Quo plus realitatis aut esse unaquæque res habet, eo plura attributa ipsi competunt.

DEMONSTRATIO. Patet ex *Definitione 4.*

PROPOSITIO X.

Unumquodque unius substantiæ attributum per se concipi debet.

DEMONSTRATIO. Attributum enim est id, quod intellectus de substantia percipit tanquam ejus essentiam constituens (*per Definitionem 4*); adeoque (*per Definitionem 3*) per se concipi debet. Q.E.D.

SCHOLIUM. Ex his apparet, quod, quamvis duo attributa realiter distincta concipiantur, hoc est unum sine ope alterius, non possumus tamen inde concludere, ipsa dua entia, sive duas diversas substantias constituere; id enim est de natura substantiæ, ut unumquodque ejus attributorum per se concipiatur; quandoquidem omnia, quæ habet, attributa simul in ipsa semper fuerunt, nec unum ab alio produci potuit; sed unumquodque realitatem sive esse substantiæ exprimit. Longe ergo abest, ut absurdum sit, uni substantiæ plura attributa tribuere; quin nihil in natura clarius, quam quod unumquodque ens sub aliquo attributo debeat concipi, et quo plus realitatis aut esse habeat, eo plura attributa, quæ et necessitatem, sive æternitatem, et infinitatem exprimunt, habeat; et consequenter nihil etiam clarius, quam quod ens absolute infinitum necessario sit definiendum (*ut Definitione 6 tradidimus*) ens,

IX. Önerme

Bir şeyin ne kadar gerçekliği ya da varlığı varsa o kadar da sıfatı vardır.

Kanıtlama: Bunun kanıtı 4. Tanımdan çıkar.

X. Önerme

Tek olan tözün her bir sıfatı kendi başına kavranmalıdır.

Kanıtlama: Çünkü sıfat, aklımızın tözün özünü kuran şey olarak anladığıdır (4. Tanım gereği); öyleyse (3. Tanım gereği), kendi başına kavranmak zorundadır. **Q.E.D.**

Not: Bu önermelerden de açıkça görülüyor ki, iki sıfat gerçekten birbirinden ayrı olarak, yani biri diğerinin yardımı olmadan kavransa bile, biz buna dayanarak bunların iki farklı mevcudiyet, yani iki farklı töz meydana getirdiklerini söyleyemeyiz. Çünkü her bir sıfatının kendi başına kavranması tözün doğasına özgü bir durumdur; çünkü tözün sahip olduğu sıfatlar her zaman ve aynı anda tözdedir ve hiçbiri bir diğeri tarafından meydana getirilmemiştir; aksine, hepsi tözün gerçekliğini ya da varlığını ifade etmektedir. Bu yüzden tek bir töze birçok sıfat yüklemenin mantığa aykırı bir yanı yoktur, çünkü gün gibi açıktır ki, doğadaki her varlık bir sıfat altında kavranmak zorundadır ve ne kadar gerçeklik ya da ne kadar varlık taşıyorsa, zorunluluğunu, yani ezeli ve ebedi oluşunu ifade eden o kadar çok sıfata sahip olacaktır; dolayısıyla gün gibi açıktır ki, mutlak olarak sonsuz bir varlık (6. Tanımda da söylediğimiz gibi) her

quod constat infinitis attributis, quorum unumquodque æternam et infinitam certam essentiam exprimit. Si quis autem jam quærit, ex quo ergo signo diversitatem substantiarum poterimus dignoscere, legat sequentes Propositiones, quæ ostendunt in rerum natura non nisi unicam substantiam existere, eamque absolute infinitam esse, quapropter id signum frustra quæreretur.

PROPOSITIO XI.

Deus, sive substantia constans infinitis attributis, quorum unumquodque æternam et infinitam essentiam exprimit, necessario existit.

DEMONSTRATIO. Si negas, concipe, si fieri potest, Deum non existere. Ergo (*per Axioma 7*) ejus essentia non involvit existentiam. Atqui hoc (*per Propositionem 7*) est absurdum: Ergo Deus necessario existit. Q.E.D.

ALITER. Cujuscunque rei assignari debet causa seu ratio, tam cur existit, quam cur non existit. Exempli gratia si triangulus existit, ratio seu causa dari debet, cur existit; si autem non existit, ratio etiam, seu causa dari debet, quæ impedit, quo minus existat, sive quæ ejus existentiam tollat. Hæc vero ratio seu causa, vel in natura rei contineri debet, vel extra ipsam. Exempli gratia rationem, cur circulus quadratus non existat, ipsa ejus natura indicat; nimirum quia contradictionem involvit. Cur autem contra substantia existat, ex

biri ezeli ve ebedi özünü ifade eden sonsuz sıfatlardan ibaret bir varlık olarak tanımlanmak zorundadır. Ama hâlâ biri çıkıp da tözleri birbirinden hangi işaretle ayırt edebileceğimizi soruyorsa, ona aşağıdaki önermeleri okumasını tavsiye ediyorum, çünkü bu önermeler doğada sadece tek bir töz olduğunu, bunun da mutlak anlamda sonsuz olduğunu gösteriyor; bu yüzden başka herhangi bir işaret aramaya gerek yok.

XI. Önerme

Tanrı, yani her biri ezeli-ebedi ve sınırsız özünü ifade eden sonsuz sıfatlardan ibaret olan töz, zorunlu olarak vardır.

Kanıtlama: Diyelim ki bu Önermeye karşı çıkıldı, o zaman mümkünse Tanrı'nın varolmadığı bir düşünülsün. Bu durumda (7. Aksiyoma göre) Tanrı'nın özü varoluş gerektirmemiş olacaktır. Ama (7. Önermeye göre)[22] bu saçmadır: Öyleyse Tanrı zorunlu olarak vardır. **Q.E.D.**

Başka Şekilde Kanıtlama: Her şeyin niçin varolduğunu ya da niçin varolmadığını gösterecek bir neden ya da bir gerekçe olmalıdır. Örneğin bir üçgen varsa, onun niçin varolduğunu gösteren bir neden ya da gerekçe olmalıdır. Üçgen yoksa, o zaman yine onun varolmasını önleyen ya da varoluşunu ortadan kaldıran bir neden ya da bir gerekçe olmalıdır. İşte bu gerekçe ya da neden ya şeyin kendi doğasında ya da dışında bulunmak zorundadır. Örneğin kare bir dairenin kendi doğası, bize açık bir şekilde kare bir dairenin niçin varolmadığını gösterir;[23] tözün kendi doğası ise tözün niçin varolduğunu

sola etiam ejus natura sequitur, quia scilicet existentiam involvit (*vide Propositionem 7*). At ratio, cur circulus, vel triangulus existit, vel cur non existit, ex eorum natura non sequitur, sed ex ordine universæ naturæ corporeæ; ex eo enim sequi debet, vel jam triangulum necessario existere, vel impossibile esse ut jam existat. Atque hæc per se manifesta sunt. Ex quibus sequitur, id necessario existere, cujus nulla ratio, nec causa datur, quæ impedit, quominus existat. Si itaque nulla ratio, nec causa dari possit, quæ impedit quominus Deus existat, vel quæ ejus existentiam tollat, omnino concludendum est, eundem necessario existere. At si talis ratio seu causa daretur, ea vel in ipsa Dei natura vel extra ipsam dari deberet, hoc est in alia substantia alterius naturæ. Nam si ejusdem naturæ esset, eo ipso concederetur dari Deum. At substantia, quæ alterius esset naturæ, nihil cum Deo commune habere (*per Propositionem 2*), adeoque neque ejus existentiam ponere, neque tollere posset. Cum igitur ratio seu causa, quæ divinam existentiam tollat, extra divinam naturam dari non possit, debebit necessario dari, siquidem non existit, in ipsa ejus natura, quæ propterea contradictionem involveret. Atqui hoc de Ente absolute infinito et summe perfecto affirmare, absurdum est; ergo nec in Deo, nec extra Deum ulla causa, seu ratio datur,

bize gösterir, çünkü tözün doğası varoluş gerektirir (7. Önermeye göre). Ama bir dairenin ya da bir üçgenin varoluşunun ya da varolmayışının gerekçesini gösteren, onların doğası değil, maddi âlemin genel düzenidir. Çünkü bu düzen bize üçgenin ya zorunlu olarak varolduğunu ya da varolmasının imkânsız olduğunu gösterir. Bütün bunlar apaçık anlaşılacak şeyler. Bunlardan çıkaracağımız sonuç, bir şeyin varoluşunu engelleyen bir gerekçe ya da neden yoksa, o şeyin zorunlu olarak varolduğudur. O halde Tanrı'yı varolmaktan alıkoyacak ya da Tanrı'nın varoluşunu ortadan kaldıracak bir gerekçe ya da neden yoksa, bu bize kesinlikle Tanrı'nın zorunlu olarak varolduğunu gösterir. Ama böyle bir gerekçe ya da neden varsa, bu neden ya Tanrı'nın bizzat doğasında ya da onun dışında, yani farklı doğaya sahip başka bir tözde olmalıdır. Çünkü bu töz Tanrı'yla aynı doğada olmuş olsaydı, tam da bu nedenle Tanrı'nın olduğu sonucu çıkardı. Ama başka doğadaki bir tözün Tanrı'yla hiçbir ortaklığı olamayacağından (2. Önermeye göre), bununla ne Tanrı'nın varoluşu kanıtlanabilir ne de reddedilebilir. Demek ki Tanrı'nın varoluşunu ortadan kaldıracak bir gerekçe ya da neden tanrısal doğanın dışında bulunamaz; öyleyse Tanrı'nın varolmadığı düşünülüyorsa, bunun nedeni onun kendi doğasında bulunacaktı ki, bu yüzden bu doğa bir çelişki içerecekti. Ama mutlak sonsuz ve en mükemmel varlıkla ilgili böyle bir olumlama saçmadır. O halde Tanrı'da ve Tanrı'nın dışında O'nun varoluşunu ortadan kaldıracak bir

quæ ejus existentiam tollat, ac proinde Deus necessario existit. Q.E.D.

ALITER. Posse non existere impotentia est, et contra posse existere potentia est (*ut per se notum*). Si itaque id, quod jam necessario existit, non nisi entia finita sunt; sunt ergo entia finita potentiora Ente absolute infinito: atque hoc (*ut per se notum*) absurdum est; ergo vel nihil existit, vel Ens absolute infinitum necessario etiam existit. Atqui nos vel in nobis, vel in alio, quod necessario existit, existimus (*vide Axioma 1 et Propositionem 7*). Ergo Ens absolute infinitum, hoc est (*per Definitionem 6*) Deus, necessario existit. Q.E.D.

SCHOLIUM. In hac ultima demonstratione Dei existentiam a posteriori ostendere volui, ut demonstratio facilius perciperetur; non autem propterea, quod ex hoc eodem fundamento Dei existentia a priori non sequatur. Nam, cum posse existere potentia sit, sequitur quo plus realitatis alicujus rei naturæ competit, eo plus virium a se habere, ut existat; adeoque Ens absolute infinitum, sive Deum, infinitam absolute potentiam existendi a se habere, qui propterea absolute existit. Multi tamen forsan non facile hujus demonstrationis evidentiam videre poterunt, quia assueti sunt eas solummodo res contemplari, quæ a causis externis fluunt; et ex his, quæ cito fiunt, hoc est quæ facile existunt, eas etiam facile perire

gerekçe ya da neden olamaz; dolayısıyla Tanrı zorunlu olarak vardır. **Q.E.D.**

Başka Şekilde Kanıtlama: Varolamamak imkânsızlıktır, varolabilmek ise imkânlılık (bu kendiliğinden apaçık bir olgudur). Diyelim ki Tanrı yok, sadece varolmak zorunda olan sonlu şeyler var, o zaman sonlu şeylerin varolma imkânı mutlak sonsuz Varlıktan daha fazla olacaktır ki, böyle bir şeyin saçma olduğu da çok açık. Öyleyse ya hiçbir şey yok ya da zorunlu olarak mutlak sonsuz bir Varlık var. Ama biz varız, ya kendi kendimizde ya da zorunlu varolan başka bir şeyde (1. Aksiyom ve 7. Önermeye bakın). O halde mutlak sonsuz Varlık, yani (6. Tanım gereği) Tanrı zorunlu olarak vardır. **Q.E.D.**

Not: Bu son kanıtlamada, kanıtın daha iyi anlaşılması için, Tanrı'nın varlığını *a posteriori* olarak göstermek istedim, Tanrı'nın varoluşunu aynı temelden yola çıkarak *a priori* olarak kanıtlayamayacağımdan değil tabii. Çünkü varolabilmek bir imkânsa, şu açıkça görülecektir ki, bir şeyin doğasına ait gerçeklik arttıkça varolma imkânı da o oranda artacaktır. Dolayısıyla mutlak anlamda Sonsuz Varlık, yani Tanrı, mutlak anlamda sonsuz varolma imkânını kendisinden aldığı için, mutlak anlamda vardır. Ama belki de çoğu kimse bunun ne kadar açık bir kanıt olduğunu öyle kolayca anlayamayacaktır. Çünkü böyleleri sadece dış nedenlere bağlı olarak meydana gelen şeyler üzerine düşünmeye alışkındır, dış nedenlere bağlı olarak bir çırpıda meydana gelen, yani kolayca varolan şeylerin kolayca da yok olduğunu

vident, et contra eas res factu difficiliores judicant, hoc est ad existendum non adeo faciles, ad quas plura pertinere concipiunt. Verum, ut ab his præjudiciis liberentur, non opus habeo hic ostendere, qua ratione hoc enunciatum, *quod cito fit cito perit,* verum sit, nec etiam, an respectu totius naturæ omnia æque facilia sint an secus. Sed hoc tantum notare sufficit, me hic non loqui de rebus, quæ a causis externis fiunt, sed de solis substantiis, quæ (*per Propositionem 6*) a nulla causa externa produci possunt. Res enim, quæ a causis externis fiunt, sive eæ multis partibus constent sive paucis, quicquid perfectionis sive realitatis habent, id omne virtuti causæ externæ debetur, adeoque earum existentia ex sola perfectione causæ externæ, non autem suæ oritur. Contra, quicquid substantia perfectionis habet, nulli causæ externæ debetur; quare ejus etiam existentia ex sola ejus natura sequi debet, quæ proinde nihil aliud est quam ejus essentia. Perfectio igitur rei existentiam non tollit, sed contra ponit; imperfectio autem contra eandem tollit; adeoque de nullius rei existentia certiores esse possumus, quam de existentia Entis absolute infiniti seu perfecti, hoc est Dei. Nam quandoquidem ejus essentia

gözlemlemişlerdir ve çok daha karmaşık olarak tasarladıkları şeylerin meydana gelmesinin çok daha zor olduğunu, yani kolayca varolamayacağını düşünmüşlerdir. Ama açıkçası onları bu tür önyargılardan kurtarmak için burada "tez olan tez yok olur" atasözünün nasıl bir mantık içerdiğini göstermek gibi bir niyetim yok ya da doğaya bir bütün olarak baktığımızda, her şeyin öyle kolayca varolup varolamayacağını da tartışacak değilim. Sadece şunu hatırlatmam yeter: Ben burada dış nedenlere bağlı olarak meydana gelen şeylerden söz etmiyorum, tersine (6. Önermeye göre)sadece dış bir nedene bağlı olmadan meydana gelen tözlerden söz ediyorum. Çünkü ister birçok parçadan, isterse birkaç parçadan meydana gelmiş olsun, dış nedenlere bağlı olarak meydana gelen her şey, sahip olduğu bütün mükemmelliği ya da gerçekliği sadece dış bir nedenin yetkinliğine borçludur ve bu nedenle bunların varoluşu kökenini sadece dış bir nedenin mükemmelliğinde bulur, kendi mükemmelliğinde değil. Oysa tözün sahip olduğu ne kadar mükemmellik varsa, bunların hiçbiri dış bir nedene bağlı değildir; bu yüzden tözün varoluşu zorunlu olarak sadece kendi doğasından kaynaklanır, dolayısıyla böyle bir töz kendi özünden başka bir şey değildir. Demek ki mükemmellik bir şeyin varoluşuna engel olmaz, tersine onu var eder. Noksanlıksa onu yok eder; bu yüzden mutlak olarak sonsuz ya da mükemmel Varlığın, yani Tanrı'nın, varoluşundan emin olduğumuz kadar hiçbir şeyin varoluşundan emin olamayız. Çünkü O'nun özü

omnem imperfectionem secludit, absolutamque perfectionem involvit, eo ipso omnem causam dubitandi de ipsius existentia tollit, summamque de eadem certitudinem dat, quod mediocriter attendenti perspicuum fore credo.

PROPOSITIO XII.

Nullum substantiæ attributum potest vere concipi, ex quo sequatur, substantiam posse dividi.

DEMONSTRATIO. Partes enim, in quas substantia sic concepta divideretur, vel naturam substantiæ retinebunt vel non. Si primum, tum (*per 8 Propositionem*) unaquæque pars debebit esse infinita, et (*per Propositionem 6*) causa sui et (*per Propositionem 5*) constare debebit ex diverso attributo, adeoque ex una substantia plures constitui poterunt, quod (*per Propositionem 6*) est absurdum. Adde quod partes (*per Propositionem 2*) nihil commune cum suo toto haberent, et totum (*per Definitionem 4 et Propositionem 10*) absque suis partibus et esse et concipi posset, quod absurdum esse nemo dubitare poterit. Si autem secundum ponatur, quod scilicet partes naturam substantiæ non retinebunt; ergo, cum tota substantia in æquales partes esset divisa, naturam substantiæ amitteret, et esse desineret, quod

her türlü noksanlığı dışlayıp mutlak anlamda tamlığı içerdiğinden, hem onun varoluşuyla ilgili kuşku uyandırabilecek nedenlerin hepsini ortadan kaldırır, hem de onun varoluşuna tam anlamıyla kesinlik kazandırır. Biraz dikkat edildiğinde bu hakikatin açıkça anlaşılacağından eminim.

XII. Önerme

Tözün herhangi bir sıfatı onun bölünebilirliğini ima ediyorsa o sıfatı doğru şekilde kavramamız mümkün değildir.

Kanıtlama: Tözün bu şekilde parçalara bölünebileceği düşünüldüğünde, ister istemez bu parçalar ya tözün doğasını koruyacak ya da korumayacaktır. Birinci durum söz konusu olursa, o zaman (8. Önermeye göre) her parça zorunlu olarak sonsuz ve (6. Önermeye göre) kendisinin nedeni olacaktır, hatta (5. Önermeye göre) bu parçaların her birinin farklı sıfatları bulunacaktır. Böylece bir tözden birçok töz meydana gelecektir ki, (6. Önermeye göre) bu saçmadır. Dahası, bu parçaların (2. Önermeye göre) bütünle herhangi bir ortaklığı olamayacağından, bütün (4. Tanıma ve 10. Önermeye göre) hem parçaları olmadan varolabilecek hem de parçaları olmadan kavranabilecektir, ama böyle bir şeyin de saçma olacağından kimse kuşku duymaz. İkinci durum söz konusu olursa, yani parçaların tözün doğasına sahip olmadıkları varsayımı kabul edilirse, bütün tözün eşit parçalara bölünmesi, tözü doğasından etmek ve varolmasını durdurmak anlamına gelecektir ki, böyle bir şey

(*per Propositionem 7*) est absurdum.

PROPOSITIO XIII.

Substantia absolute infinita est indivisibilis.

DEMONSTRATIO. Si enim divisibilis esset, partes, in quas divideretur, vel naturam substantiæ absolute infinitæ retinebunt, vel non. Si primum, dabuntur ergo plures substantiæ ejusdem naturæ, quod (*per Propositionem 5*) est absurdum. Si secundum ponatur, ergo (*ut supra*) poterit substantia absolute infinita desinere esse, quod (*per Propositionem 11*) est etiam absurdum.

COROLLARIUM.

Ex his sequitur, nullam substantiam, et consequenter nullam substantiam corpoream, quatenus substantia est, esse divisibilem.

SCHOLIUM. Quod substantia sit indivisibilis, simplicius ex hoc solo intelligitur, quod natura substantiæ non potest concipi nisi infinita, et quod per partem substantiæ nihil aliud intelligi potest quam substantia finita, quod (*per Propositionem 8*) manifestam contradictionem implicat.

PROPOSITIO XIV.

Præter Deum nulla dari neque concipi potest substantia.

DEMONSTRATIO. Cum Deus sit ens absolute infinitum, de quo nullum attributum, quod essentiam substantiæ exprimit, negari potest (*per Definitionem 6*), isque necessario existat (*per Propositionem 11*); si aliqua substantia præter Deum

(7. Önermeye göre) saçmadır.

XIII. Önerme

Mutlak anlamda sonsuz olan Töz bölünemez.

Kanıtlama: Çünkü bölünebilir olsaydı, bölüneceği parçalar ya mutlak anlamda sonsuz tözün doğasını koruyacak ya da korumayacaklardı. Birinci durum söz konusu olursa, aynı doğaya sahip birçok töz olacaktı ki (5. Önermeye göre) böyle bir şey saçmadır. İkinci durum söz konusu olursa (yukarıda da belirtildiği gibi),[24] mutlak anlamda sonsuz olan töz varolmaya son verecektir ki, bu da (11. Önermeye göre) saçmadır.

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, hiçbir töz bölünemez; dolayısıyla hiçbir maddi töz, töz olduğu sürece, bölünemez.

Not: Tözün bölünemez olduğu salt şu açıdan bakıldığında daha kolay anlaşılacaktır: Tözün doğası ancak sonsuz olarak kavranabilir, oysa tözün bir parçası sonlu bir tözden başka bir anlam ifade edemez (8. Önermeye göre), dolayısıyla bu da açıkça çelişki içerir.

XIV. Önerme

Tanrı'dan başka bir töz ne varolabilir ne de kavranabilir.

Kanıtlama: Tanrı mutlak anlamda sonsuz bir varlıksa, tözün özünü ifade eden hiçbir sıfatı yadsınamazsa (6. Tanım gereği) ve Tanrı zorunlu olarak varsa (11. Önermeye göre), o zaman Tanrı'dan başka bir töz olsaydı, bu

daretur, ea explicari deberet per aliquod attributum Dei, sicque duæ substantiæ ejusdem attributi existerent, quod (*per Propositionem 5*) est absurdum; adeoque nulla substantia extra Deum dari potest, et consequenter non etiam concipi. Nam si posset concipi, deberet necessario concipi ut existens; atqui hoc (*per primam partem hujus demonstrationis*) est absurdum. Ergo extra Deum nulla dari neque concipi potest substantia. Q.E.D.

COROLLARIUM I.

Hinc clarissime sequitur I., Deum esse unicum, hoc est (*per Definitionem 6*) in rerum natura non nisi unam substantiam dari, eamque absolute infinitam esse, ut in *Scholio Propositionis 10.* jam innuimus.

COROLLARIUM II.

Sequitur II., rem extensam et rem cogitantem vel Dei attributa esse, vel (*per Axioma 1*) affectiones attributorum Dei.

PROPOSITIO XV.

Quicquid est, in Deo est, et nihil sine Deo esse neque concipi potest.

DEMONSTRATIO. Præter Deum nulla datur neque concipi potest substantia (*per 14 Propositionem*), hoc est (*per Definitionem 3*) res, quæ in se est et per se concipitur. Modi autem (*per Definitionem 5*) sine substantia nec esse nec concipi possunt; quare hi

tözün Tanrı'nın bir sıfatı aracılığıyla açıklanması gerekecekti ve böylece ortak bir sıfata sahip iki töz olacaktı ki, (5. Önermeye göre) bu saçma olurdu. Bu nedenle Tanrı'dan başka bir töz varolamaz, dolayısıyla böyle bir töz kavranamaz. Çünkü kavranabilseydi, zorunlu olarak varmış gibi kavranacaktı ki, bu da bu kanıtın birinci kısmına göre düşünüldüğünde saçma olacaktı. O halde Tanrı'dan başka bir töz ne varolabilir ne de kavranabilir. **Q.E.D.**

I. Önerme Sonucu

Bu yüzden açıkça görülüyor ki: I. Tanrı tektir, yani (6. Tanım gereği) doğada sadece bir tek töz vardır ve 10. Önermeye düştüğümüz Notta da üstü kapalı olarak belirttiğimiz gibi, bu töz mutlak anlamda sonsuzdur.

II. Önerme Sonucu

Buradan çıkan II. Sonuca göre, yer kaplayan varlık ve düşünen[25] varlık ya Tanrı'nın sıfatlarıdır ya da (1. Aksiyoma göre) Tanrı'nın sıfatlarının tezahürleri.

XV. Önerme

Varolan her şey Tanrı'da vardır ve Tanrı olmadan hiçbir şey varolamaz ve kavranamaz.

Kanıtlama: Tanrı'dan başka bir töz, yani (3. Tanıma göre) nedeni kendinde olan ve sadece kendisi aracılığıyla kavranabilen bir şey olamaz ya da kavranamaz (14. Önermeye göre). Tavırlarsa (5. Tanıma göre) bir töz olmadan varolamaz ve kavranamaz;[26] bu yüzden bunlar

in sola divina natura esse, et per ipsam solam concipi possunt. Atqui præter substantias et modos nil datur (*per Axioma 1*). Ergo nihil sine Deo esse neque concipi potest. Q.E.D.

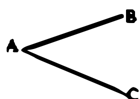
SCHOLIUM. Sunt, qui Deum instar hominis corpore et mente constantem, atque passionibus obnoxium fingunt; sed, quam longe hi a vera Dei cognitione aberrent, satis ex jam demonstratis constat. Sed hos mitto: nam omnes, qui naturam divinam aliquo modo contemplati sunt, Deum esse corporeum negant. Quod etiam optime probant ex eo, quod per corpus intelligimus quamcunque quantitatem, longam, latam et profundam, certa aliqua figura terminatam, quo nihil absurdius de Deo, ente scilicet absolute infinito, dici potest. Attamen interim aliis rationibus, quibus hoc idem demonstrare conantur, clare ostendunt, se substantiam ipsam corpoream sive extensam a natura divina omnino removere, atque ipsam a Deo creatam statuunt. Ex qua autem divina potentia creari potuerit, prorsus ignorant; quod clare ostendit, illos id, quod ipsimet dicunt, non intelligere. Ego saltem satis clare, meo quidem judicio, demonstravi (*vide Corollarium Propositionis*

sadece tanrısal doğada olabilir ve sadece tanrısal doğa aracılığıyla kavranabilir. Ama tözler ve hallerin dışında başka hiçbir şey yoktur[27] (1. Aksiyoma göre). Öyleyse Tanrı olmaksızın hiçbir şey olamaz ve kavranamaz. **Q.E.D.**

Not: Tanrı'nın bir insan gibi beden ve ruhtan ibaret olduğunu ve duygularının esiri olduğunu sanan bazı insanlar var. Bunların Tanrı'nın hakiki bilgisinden ne kadar uzak olduğu az önceki kanıtlamalarımdan da yeterince anlaşılıyor. Ama bu tür insanları şimdi bir kenara bırakıyorum, çünkü Tanrı'nın doğası üzerine biraz kafa yoran adam Tanrı'nın bedenli bir varlık olduğunu kabul edemez. Bunun en iyi kanıtı, beden dendiğinde, uzunluğu, genişliği ve derinliği olan bir niceliği, sınırlandırılmış herhangi bir biçimi anlamamızdır. İşte böyle bir şeyi Tanrı'ya, yani mutlak anlamda sonsuz bir varlığa yüklemek büyük saçmalıktır. Bu arada, benim ulaştığım bu sonucu farklı savlarla kanıtlamaya çalışanlar da var, ama onlar bu savlarıyla açıkça maddi ya da yer kaplayan tözle tanrısal doğanın hiç alakası olmadığını göstermiş ve maddi tözün Tanrı tarafından yaratıldığını öne sürmüş oluyorlar.[28] Ama hangi tanrısal kudretin böyle bir töz yaratabileceğine dair en ufak bir fikirleri yok. Bu da açıkça gösteriyor ki, bu insanlar kendi dediklerinden bile bir şey anlamıyorlar. Her neyse, ben hiçbir tözün başka bir töz tarafından meydana getirilemeyeceğini ya da başka bir töz tarafından yaratılamayacağını kendimce yeterli şekilde kanıtlamış bulunuyorum (6. Önermenin

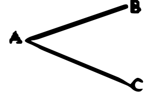
6 et Scholium 2 Propositionis 8) nullam substantiam ab alio produci vel creari. Porro *Propositione 14* ostendimus, præter Deum nullam dari neque concipi posse substantiam; atque hinc conclusimus, substantiam extensam unum ex infinitis Dei attributis esse. Verum, ad pleniorem explicationem adversariorum argumenta refutabo, quæ omnia huc redeunt. *Primo,* quod substantia corporea, quatenus substantia, constat, ut putant, partibus; et ideo eandem infinitam posse esse, et consequenter ad Deum pertinere posse, negant. Atque hoc multis exemplis explicant, ex quibus unum aut alterum afferam. Si substantia corporea, aiunt, est infinita, concipiatur in duas partes dividi; erit unaquæque pars vel finita, vel infinita. Si illud, componitur ergo infinitum ex duabus partibus finitis, quod est absurdum. Si hoc, datur ergo infinitum duplo majus alio infinito, quod etiam est absurdum. *Porro,* si quantitas infinita mensuratur partibus pedes æquantibus, infinitis talibus partibus constare debebit, ut et si partibus mensuretur digitos æquantibus; ac propterea unus numerus infinitus erit duodecies major alio infinito. *Denique,* si ex uno puncto infinitæ cujusdam quantitatis concipiatur, duas lineas, ut AB, AC,

Sonucuna ve 8. Önermenin 2. Notuna bakın). Dahası, 14. Önermeyle Tanrı'dan başka hiçbir tözün varolamayacağını ya da düşünülemeyeceğini de göstermiş ve buradan hareketle yer kaplayan tözün Tanrı'nın sonsuz sıfatlarından biri olduğu sonucuna ulaşmış bulunuyorum. Ama daha iyi anlaşılsın diye şimdi bu sonuca itiraz edenlerin iddialarını çürütmek istiyorum. Zaten bu iddialar dönüp dolaşıp şu iki noktada toplanıyor: Birincisi, onlara göre, maddi töz, töz olmak bakımından parçalardan ibarettir. Bu yüzden, diyorlar, bu töz sonsuz olamaz, dolayısıyla Tanrı'yla alakalı olamaz. Bu düşüncelerini açıklamak için de bir sürü örnek gösteriyorlar; bunlardan birkaçını burada ele alacağım. Diyorlar ki, maddi töz sonsuzsa iki kısma ayrıldığını varsayın; bu durumda bunların her biri ya sonlu ya da sonsuz olacak. Birinci durumda, sonsuz töz iki kısımdan ibaret olacak ki, bu saçma bir şey. İkinci durumda, sonsuz kısımlardan biri diğerinin iki katı büyüklüğünde olacak ki, böyle bir şey de saçma. İkinci örnek de şöyle: Varsayın, diyorlar, sonsuz nicelik ölçüldü, her bir parçası da bir ayak uzunluğuna[29] denk geldi, o zaman hep bu uzunlukta sonsuz sayıda parçadan ibaret olacak; ya da bu parçalar bir parmağa[30] eşit uzunlukta diyelim, o zaman da bu uzunlukta sonsuz sayıda parçadan oluşacak, dolayısıyla sonsuz bir sayı diğer sonsuz sayıdan on iki kat daha büyük olacak. En son olarak da şu örneğe geçelim: Sonsuz niceliğin bir noktasından AB, AC gibi iki doğru çizilsin.

certa ac determinata in initio distantia in infinitum protendi; certum est, distantiam inter B et C continuo augeri, et tandem ex determinata indeterminabilem fore. Cum igitur hæc absurda sequantur, ut putant, ex eo, quod quantitas infinita supponitur: inde concludunt, substantiam corpoream debere esse finitam, et consequenter ad Dei essentiam non pertinere. Secundum argumentum petitur etiam a summa Dei perfectione. Deus enim, inquiunt, cum sit ens summe perfectum, pati non potest: atqui substantia corporea, quandoquidem divisibilis est, pati potest; sequitur ergo, ipsam ad Dei essentiam non pertinere. Hæc sunt, quæ apud scriptores invenio argumenta, quibus ostendere conantur, substantiam corpoream divina natura indignam esse, nec ad eandem posse pertinere. Verum enim vero, si quis recte attendat, me ad hæc jam respondisse comperiet; quandoquidem hæc argumenta in eo tantum fundantur, quod substantiam corpoream ex partibus componi supponunt, quod jam (*per Propositionem 12 cum Corollario Propositionis 13*) absurdum esse ostendi. Deinde si quis rem recte perpendere velit, videbit,

Bu çizgiler başlangıçta birbirinden belirli ve öngörülmüş bir uzaklıkta olacaklar, sonra sonsuzluğa doğru uzanacaklardır. Sonuçta çok açık ki, B ve C doğrularının birbirine olan mesafesi arttıkça artacak ve öngörülmüş bir uzaklıktan öngörülmesi mümkün olmayan bir uzaklığa ulaşacaklar. İşte, niceliği sonsuz olarak düşünürseniz bu tür saçmalıklarla karşılaşırsınız, diyorlar, sonra da şöyle bir sonuca varıyorlar: Maddi töz mutlaka sonlu olmalı, dolayısıyla bunun Tanrı'nın özüyle ilgisi olamaz. İkinci iddialarını da Tanrı'nın en mükemmel varlık olmasına dayandırıyorlar. Diyorlar ki, Tanrı en mükemmel varlık olduğundan edilgin olamaz.[31] Oysa maddi töz bölünebilir olduğundan edilgindir. Böylece yine benzer bir sonuca varıyorlar: Maddi töz Tanrı'nın özüyle ilgili değildir. İşte bu düşüncedeki yazarların eserlerinde rastladığım iddialar bunlar. Bu iddialarla maddi tözün tanrısal doğaya uygun olmadığını ve dolayısıyla tanrısal doğayla ilgisinin olamayacağını kanıtlamaya çalışıyorlar. Ama dikkat buyurursalar, benim bu iddialara gereken yanıtları vermiş olduğumu görecekler. Çünkü bu düşünürlerin iddialarının temeli maddi tözün parçalardan ibaret olduğu varsayımına dayanıyor ki, ben böyle bir varsayımın zaten saçma olduğunu göstermiştim (12. Önerme ve 13. Önermenin Sonucu). Sonra meseleye doğru bir gözle bakıldığında, bu düşünürlerin maddi tözün sonlu olduğunu kanıtlamaya çalıştıkları

omnia illa absurda (*siquidem omnia absurda sunt, de quo non jam disputo*), ex quibus concludere volunt, substantiam extensam finitam esse, minime ex eo sequi, quod quantitas infinita supponatur: sed quod quantitatem infinitam mensurabilem, et ex partibus finitis conflari supponunt; quare ex absurdis quæ inde sequuntur, nihil aliud concludere possunt, quam quod quantitas infinita non sit mensurabilis, et quod ex partibus finitis conflari non possit. Atque hoc idem est, quod nos supra (*Propositione 12, etc.*) jam demonstravimus. Quare telum, quod in nos intendunt, in se ipsos revera conjiciunt. Si igitur ipsi ex suo hoc absurdo concludere tamen volunt, substantiam extensam debere esse finitam, nihil aliud hercle faciunt, quam si quis ex eo, quod finxit circulum quadrati proprietates habere, concludit, circulum non habere centrum, ex quo omnes ad circumferentiam ductæ lineæ sunt æquales. Nam substantiam corpoream, quæ non nisi infinita, non nisi unica, et non nisi indivisibilis potest concipi (*vide Propositiones 8, 5 et 12*), eam ipsi ad concludendum, eandem esse finitam, ex partibus finitis conflari, et multiplicem esse et divisibilem concipiunt. Sic etiam alii, postquam fingunt, lineam ex punctis componi, multa sciunt invenire argumenta, quibus ostendant, lineam non posse in infinitum dividi. Et profecto non minus absurdum est ponere, quod

bütün bu mantıksızlıkların (gerçekten hepsi mantıksız mı değil mi burada tartışacak değilim) hiçbir şekilde sonsuz nicelik varsayımından kaynaklanmadığı, sırf sonsuz niceliğin ölçülebilir olduğuna ve sonlu parçalardan meydana geldiğine ilişkin varsayımdan kaynaklandığı görülecektir. Oysa onların ileri sürdüğü bu saçma varsayımlardan, sonsuz niceliğin ölçülemeyeceği ve sonlu parçalardan meydana gelemeyeceği sonucundan başka bir şey çıkmaz. Ben de zaten bunu yukarıda (12. Önerme, vb.) gerektiği şekilde kanıtlamıştım. Öyleyse bize atmaya niyetlendikleri ok aslında kendilerine geri dönüyor. Ama hâlâ bu saçmalıklardan, yer kaplayan tözün sonlu olmak zorunda olduğu sonucunu çıkartmakta ısrar eden olursa, inanın, bir dairenin kare özellikleri taşıdığını sanan ve buradan da dairenin merkezi olmadığı, yani bir dairenin çevresine çizilen bütün çizgilerin eşit olduğu bir merkezi olmadığı sonucuna varan bir insandan pek farklı bir iş yapmış olmayacak. Çünkü sonsuz, biricik ve bölünemeyen olarak kavranması gereken maddi töz (8, 5 ve 12. Önermelere bakın) kendilerine karşı çıktığım düşünürlerce sonlu parçalardan meydana gelmiş, çok katlı ve bölünebilir bir şey olarak tasavvur ediliyor, üstelik sırf iddiaları kanıtlanabilsin diye böyle tasavvur ediliyor. Benzer şekilde düşünen başkaları da var, bunlar bir doğrunun noktalardan ibaret olduğunu sandıklarından, bu doğrunun sonsuzca bölünemeyeceğini göstermek için bir sürü iddia yaratmada ustalaşmışlar. Aslında maddi tözün cisimlerden ya da parçalardan

substantia corporea ex corporibus sive partibus componatur, quam quod corpus ex superficiebus, superficies ex lineis, lineæ denique ex punctis componantur. Atque hoc omnes, qui claram rationem infallibilem esse sciunt, fateri debent, et imprimis ii qui negant dari vacuum. Nam si substantia corporea ita posset dividi, ut ejus partes realiter distinctæ essent; cur ergo una pars non posset annihilari manentibus reliquis ut ante inter se connexis? Et cur omnes ita aptari debent, ne detur vacuum? Sane rerum, quæ realiter ab invicem distinctæ sunt, una sine alia esse et in suo statu manere potest. Cum igitur vacuum in Natura non detur (*de quo alias*), sed omnes partes ita concurrere debent, ne detur vacuum; sequitur hinc etiam, easdem non posse realiter distingui, hoc est substantiam corpoream, quatenus substantia est, non posse dividi. Si quis tamen jam quærat, cur nos ex natura ita propensi simus ad dividendam quantitatem? Ei respondeo, quod quantitas duobus modis a nobis concipitur, abstracte scilicet, sive superficialiter, prout nempe ipsam imaginamur, vel ut substantia, quod a solo intellectu fit. Si itaque ad quantitatem attendimus, prout in imaginatione est - quod sæpe et facilius a nobis fit- reperietur finita, divisibilis et partibus

ibaret olduğunu söylemek ne kadar saçmaysa, bir parçanın düzlemlerden, düzlemlerin doğrulardan ve doğruların da noktalardan oluştuğunu söylemek de o kadar saçma. Berrak düşünen bir zihnin asla yanılmayacağını bilen herkes bunun saçma olduğunu görecektir, özellikle bir boşluğun olduğunu[32] reddeden herkes. Çünkü maddi töz gerçekten birbirinden ayrı parçalar oluşturacak şekilde bölünebiliyorsa, bunlardan biri yok olsa, neden diğerleri birbirine bağlı kalsın ki? Neden hâlâ bütün parçalar bir boşluk yaratmayacak şekilde birbiriyle uyumlu olsun? Öyle değil mi, mademki birbirinden gerçekten ayrı parçalar söz konusu, o zaman bu parçaların biri diğerleri olmadan da varlığını sürdürebilir ve olduğu yerde kalabilir. Ama doğada boşluğa yer yoktur (buna başka bir yazımda değiniyorum);[33] doğanın bütün parçaları aralarından hiç boşluk yaratmayacak şekilde birbirine bağlıdır, işte bu da açıkça gösterir ki bu parçalar gerçekten birbirinden ayrı değildir, dolayısıyla maddi töz, töz olması bakımından, bölünemez. Ama yine de biri bana şöyle sorabilir: Niçin bizim doğamız niceliği bölünebilir olarak düşünmeye daha yatkın? Benim o kişiye yanıtım şöyle olur: Bizler niceliği iki şekilde kavrarız; ya soyut olarak, yani yüzeysel olarak, başka deyişle hayalimizde canlandırdığımız şekilde, ya da bir töz olarak ki, bu da sadece aklımızın yapacağı bir iş. Niceliği hayal gücümüzde canlandırdığımız şekilde ele alırsak –ki böyle düşünmek kolayımıza geldiğinden genellikle böyle yaparız– o zaman onun sonlu, bölünebilir ve parçalardan

conflata; si autem ad ipsam prout in intellectu est attendimus, et eam quatenus substantia est concipimus - quod difficillime fit - tum, ut jam satis demonstravimus infinita, unica, et indivisibilis reperietur. Quod omnibus, qui inter imagina-tionem et intellectum distinguere sciverint, satis manifestum erit: Præcipue si ad hoc etiam attendatur, quod materia ubique eadem est, nec partes in eadem distinguuntur, nisi quatenus materiam diversimode affectam esse concipimus, unde ejus partes modaliter tantum distinguuntur, non autem realiter. Exempli gratia aquam, quatenus aqua est, dividi concipimus, ejusque partes ab invicem separari; at non quatenus substantia est corporea; eatenus enim neque separatur neque dividitur. Porro aqua, quatenus aqua, generatur et corrumpitur; at, quatenus substantia, nec generatur nec corrumpitur. Atque his me ad secundum argumentum etiam respondisse puto: quandoquidem id in eo etiam fundatur, quod materia, quatenus substantia, divisibilis sit et partibus confletur. Et quamvis hoc non esset, nescio, cur divina natura indigna esset: quandoquidem (*per Propositionem 14*) extra Deum nulla substantia dari potest, a qua ipsa pateretur. Omnia, inquam, in Deo sunt, et omnia, quæ fiunt, per solas leges infinitæ Dei naturæ fiunt, et ex necessitate ejus essentiæ (ut mox ostendam)

ibaret olduğunu görürüz, ama onu aklımızda olduğu şekilde ele alırsak ve onun bir töz olduğunu kavrarsak –ki bu zor olduğundan genellikle böyle yapmayız– o zaman niceliğin sonsuz, tek ve bölünemez olduğunu anlarız; zaten bunu yukarıda yeterince kanıtladığımı düşünüyorum. Hayal gücü ve akıl arasındaki farkı bilen herkes bunu rahatlıkla anlayacaktır; özellikle maddenin her yerde aynı olduğunu ve sadece farklı niteliklere sahip olduğunu düşündüğümüz için parçalara ayrılabileceğini, yani bu parçaların gerçek anlamda değil de şeklen ayrılabileceğini biliyorsa.[34] Örneğin suyu su olarak düşündüğümüzde, onun bölünebilirliğini ve parçalarının da birbirinden ayrılabileceğini tasavvur edebiliriz, ama suyu maddi bir töz olarak tasavvur ettiğimizde, hiçbir şekilde ayrılamayacağını ve bölünemeyeceğini anlarız. Dahası, su sırf su olarak ele alındığında hem varolabilir hem de yok olabilir, ama töz olarak ele alındığında ne varolabilir ne de yok olabilir. Bu şekilde sanırım ikinci iddiaya, yani tözün töz olarak ele alındığında bile bölünebilir olduğunu ve parçalardan meydana geldiğini savunan iddiaya da gerekli yanıtı vermiş oluyorum. Yanıtım yetersiz olabilir, ama yine de hâlâ anlayamıyorum neden madde tanrısal doğaya uygun olmasın, çünkü (14. Önermeye göre) tanrısal doğaya etki edebilecek Tanrı'dan başka bir töz yok ki. Tekrar söylüyorum, her şey Tanrı'dadır ve meydana gelen her şey Tanrı'nın sonsuz doğasının yasalarına göre meydana gelir ve O'nun özünden zorunlu olarak çıkar (bu konuya az sonra değineceğim).

sequuntur; quare nulla ratione dici potest, Deum ab alio pati aut substantiam extensam divina natura indignam esse; tametsi divisibilis supponatur, dummodo æterna et infinita concedatur. Sed de his impræsentiarum satis.

PROPOSITIO XVI.

Ex necessitate divinæ naturæ infinita infinitis modis (hoc est omnia, quæ sub intellectum infinitum cadere possunt) sequi debent.

DEMONSTRATIO. Hæc Propositio unicuique manifesta esse debet, si modo ad hoc attendat, quod ex data cujuscunque rei definitione plures proprietates intellectus concludit, quæ revera ex eadem (hoc est, ipsa rei essentia) necessario sequuntur, et eo plures, quo plus realitatis rei definitio exprimit, hoc est, quo plus realitatis rei definitæ essentia involvit. Cum autem natura divina infinita absolute attributa habeat (*per Definitionem 6*), quorum etiam unumquodque infinitam essentiam in suo genere exprimit, ex ejusdem ergo necessitate infinita infinitis modis (hoc est omnia, quæ sub intellectum infinitum cadere possunt) necessario sequi debent. Q.E.D.

COROLLARIUM I.

Hinc sequitur, Deum omnium rerum, quæ sub intellectum infinitum cadere possunt, esse causam efficientem.

Bu yüzden hiçbir şekilde Tanrı'nın kendisinden başka bir şeyin tesirinde olduğu ya da maddi tözün tanrısal doğaya uygun düşmediği söylenemez, hatta bölünebilir olduğu düşünülse bile; yeter ki bunun ezeli-ebedi ve sınırsız olduğu kabul edilsin. Ama şimdilik bu kadarı yeterli.

XVI. Önerme

Tanrısal doğanın zorunluluğundan sonsuz şekilde, sonsuz sayıda varlık (yani aklın sonsuz ufkuna dâhil olabilen her varlık) çıkmalıdır.

Kanıtlama: Akıl bir varlığın tanımından[35] zorunlu olarak çıkması gereken nice özellik çıkarır ve zaten o varlığın tanımı da zorunlu olarak nice özelliğin çıkmasına neden olur, ayrıca varlığın tanımının gerçekliği arttıkça (yani tanımlanan varlığın özü ne kadar gerçeklik taşıyorsa) aklın da bu varlığın özelliklerine vakıf olma imkânı o oranda artar; işte bunları bilen herkes yukarıdaki önermeyi açıkça anlayacaktır. Ama tanrısal doğa mutlak anlamda sonsuz sıfatlara sahip olduğundan (6. Tanıma göre) ve bu sıfatların her biri kendi doğaları gereği sonsuz özü ifade ettiğinden, tanrısal doğanın zorunluluğundan sonsuz şekilde sonsuz sayıda varlığın (yani sonsuz aklın ufkuna dâhil olabilen her varlığın) çıkması zorunludur. **Q.E.D.**

I. Önerme Sonucu

Buradan çıkan I. Sonuca göre, Tanrı sonsuz aklın ufkuna dâhil olabilen her varlığın etkin nedenidir.

COROLLARIUM II.

Sequitur II., Deum causam esse per se, non vero per accidens.

COROLLARIUM III.

Sequitur III., Deum esse absolute causam primam.

PROPOSITIO XVII.

Deus ex solis suæ naturæ legibus, et a nemine coactus agit.

DEMONSTRATIO. Ex sola divinæ naturæ necessitate, vel (quod idem est) ex solis ejusdem naturæ legibus, infinita absolute sequi, modo *Propositione 16* ostendimus; et *Propositione 15* demonstravimus, nihil sine Deo esse nec concipi posse, sed omnia in Deo esse; quare nihil extra ipsum esse potest, a quo ad agendum determinetur vel cogatur, atque adeo Deus ex solis suæ naturæ legibus et a nemine coactus agit. Q.E.D.

COROLLARIUM I.

Hinc sequitur I., nullam dari causam, quæ Deum extrinsece vel intrinsece, præter ipsius naturæ perfectionem, incitet ad agendum.

II. Önerme Sonucu

Buradan çıkan II. Sonuca göre, Tanrı ilineksel bir neden değil, kendiliğinden nedendir.

III. Önerme Sonucu

Buradan çıkan III. Sonuca göre, Tanrı mutlak anlamda ilk nedendir.

XVII. Önerme

Tanrı kimsenin zorlamasıyla değil, sadece kendi doğasının yasalarına göre etki eder.

Kanıtlama: Salt tanrısal doğanın zorunluluğundan ya da (aynı anlama gelecek şekilde) salt tanrısal doğanın yasalarından, mutlak olarak sonsuz sayıda şeyin çıkacağını 16. Önermede gösterdik ve 15. Önermede de Tanrı olmaksızın hiçbir şeyin olamayacağını ya da kavranamayacağını, dolayısıyla her şeyin Tanrı'da olduğunu kanıtladık. Demek ki Tanrı dışında Tanrı'nın etki etmesini belirleyecek ya da O'nu etki etmeye zorlayacak başka bir şeyin olması mümkün değildir. O halde Tanrı kimsenin zorlamasıyla değil, sadece kendi doğasının yasalarına göre etki eder. **Q.E.D.**

I. Önerme Sonucu

Buradan çıkan I. Sonuca göre, Tanrı'nın doğasının yetkinliğinden başka Tanrı'yı etki etmeye zorlayacak dışsal ya da içsel anlamda bir başka nedenin olması mümkün değildir.

COROLLARIUM II.

Sequitur II., solum Deum esse causam liberam. Deus enim solus ex sola suæ naturæ necessitate existit (*per Propositionem 11 et Corollarium I. Propositionis 14*), et ex sola suæ naturæ necessitate agit (*per Propositionem præcedentem).* Adeoque (*per Definitionem 7*) solus est causa libera. Q.E.D.

SCHOLIUM. Alii putant, Deum esse causam liberam propterea quod potest, ut putant, efficere, ut ea, quæ ex ejus natura sequi diximus, hoc est quæ in ejus potestate sunt, non fiant, sive ut ab ipso non producantur. Sed hoc idem est ac si dicerent, quod Deus potest efficere, ut ex natura trianguli non sequatur, ejus tres angulos æquales esse duobus rectis; sive ut ex data causa non sequatur effectus, quod est absurdum. Porro infra absque ope hujus propositionis ostendam, ad Dei naturam neque intellectum neque voluntatem pertinere. Scio equidem plures esse, qui putant se posse demonstrare, ad Dei naturam summum intellectum et liberam voluntatem pertinere; nihil enim perfectius cognoscere sese aiunt, quod Deo tribuere possunt, quam id quod in nobis summa est perfectio. Porro, tametsi Deum actu summe intelligentem concipiant, non tamen credunt,

II. Önerme Sonucu

Buradan çıkan II. Sonuca göre, Tanrı biricik özgür nedendir. Çünkü Tanrı salt doğasının zorunluluğundan ötürü vardır (11. Önermeye ve 14. Önermenin 1. Sonucuna göre) ve salt doğasının zorunluluğundan ötürü etki eder (bir önceki Önermeye göre). O halde (7. Tanıma göre) Tanrı biricik özgür nedendir. **Q.E.D.**

Not: Kimileri Tanrı'nın doğasından çıkmış olduğunu söylediğimiz varlıklara, yani onun imkânı dâhilinde olan varlıklara bakıp Tanrı'nın varolmayan ya da O'nun tarafından yaratılmayan varlıklara da neden olabileceğini düşünüyorlar ve bundan dolayı Tanrı'nın özgür neden olduğu sonucuna varıyorlar. Böyle söyleyeceklerine şöyle söylemiş olsalardı da aynı kapıya çıkacaktı: Tanrı, üç açısının iki dik açıya eşit olmasının bir üçgenin doğasından ileri gelmemesine de neden olabilir, yani mevcut bir nedenden bir sonuç çıkmamasına da neden olabilir; işte böyle bir düşünce saçmadır. Ben ileride 17. Önermeye hiç başvurmadan size Tanrı'nın doğasının ne aklı ne de iradeyi gerektirdiğini göstereceğim. Çok iyi biliyorum ki, birçokları üstün nitelikteki aklın ve iradenin ancak Tanrı'nın doğasına özgü olduğunu kanıtlayabileceklerini sanıyor, çünkü bizdeki bu en mükemmel nitelikten başka Tanrı'ya atfedebilecek daha mükemmel bir nitelik bilmediklerini söylüyorlar. Dahası bunlar Tanrı'yı, şeyleri fiilen en üstün şekilde idrak eden varlık olarak tasavvur etmelerine rağmen hâlâ

eum posse omnia, quæ actu intelligit, efficere ut existant, nam se eo modo Dei potentiam destruere putant. Si omnia, inquiunt, quæ in ejus intellectu sunt, creavisset, nihil tum amplius creare potuisset, quod credunt Dei omnipotentiæ repugnare; ideoque maluerunt Deum ad omnia indifferentem statuere, nec aliud creantem præter id, quod absoluta quadam voluntate decrevit creare. Verum ego me satis clare ostendisse puto (*vide Propositionem 16*), a summa Dei potentia, sive infinita natura, infinita infinitis modis, hoc est, omnia necessario effluxisse, vel semper eadem necessitate sequi; eodem modo ac ex natura trianguli ab æterno et in æternum sequitur, ejus tres angulos æquari duobus rectis. Quare Dei omnipotentia actu ab æterno fuit, et in æternum in eadem actualitate manebit. Et hoc modo Dei omnipotentia longe, meo quidem judicio, perfectior statuitur. Imo adversarii Dei omnipotentiam (liceat aperte loqui) negare videntur. Coguntur enim fateri, Deum infinita creabilia intelligere, quæ tamen nunquam creare poterit; nam alias, si scilicet omnia, quæ intelligit crearet, suam, juxta ipsos, exhauriret omnipotentiam, et se

O'nun fiilen idrak ettiği bütün varlıkların varolmasına neden olabileceğine inanmıyor, çünkü böyle bir durumda Tanrı'nın yaratma imkânının tükeneceğini sanıyor. Onlara göre, Tanrı her şeyi kendi aklında yaratmış olsaydı artık daha fazlasını yaratamazdı, tabii bu da Tanrı'nın her şeye kadir oluşuyla bağdaşmazdı. Dolayısıyla Tanrı'nın her şeye karşı kayıtsız kaldığını ve mutlak iradesiyle yaratmaya kesinlikle karar verdiği varlıklar dışında herhangi bir şey yaratmadığını söylemeyi tercih ediyor. Oysa ben Tanrı'nın üstün imkânından ya da sonsuz doğasından sonsuz şekillerde sonsuz varlığın çıktığını, yani bu doğadan bütün olası varlıkların zorunlu olarak çıktığını ve aynı zorunlulukla ve tıpkı üçgenin doğasından, ezelden beri onun üç açısının iki dik açıya eşit olarak çıkmasına benzer şekilde çıkmakta olduğunu kanıtlamış olduğumu düşünüyorum (16. Önermeye bakın). Öyleyse Tanrı ezelden beri fiilen her şeye kadirdi ve ebediyen de aynı şekilde fiilen her şeye kadir olacaktır. Bence bu tarz bir yaklaşım, Tanrı'nın her şeye kadir oluşunu çok daha mükemmel bir şekilde ortaya koymaktadır. Gerçekten de, açık konuşmak gerekirse, bana karşıt görüşte olanlar Tanrı'nın her şeye kadir oluşunu kabul etmedikleri izlenimi veriyorlar. Çünkü onlar Tanrı'nın aklında sonsuz sayıda yaratılabilecek şey olduğunu, buna rağmen bunları asla yaratamayacağını kabullenmek durumunda kalıyorlar, çünkü onların düşüncesine göre, Tanrı aklındaki her şeyi yaratmış olursa, her şeye kadir oluşuna halel getirecek ve kendisini

imperfectum redderet. Ut igitur Deum perfectum statuant, eo rediguntur, ut simul statuere debeant, ipsum non posse omnia efficere, ad quæ ejus potentia se extendit, quo absurdius, aut Dei omnipotentiæ magis repugnans, non video quid fingi possit. Porro, ut de intellectu et voluntate, quos Deo communiter tribuimus, hic etiam aliquid dicam: si ad æternam Dei essentiam intellectus scilicet et voluntas pertinent, aliud sane per utrumque hoc attributum intelligendum est, quam quod vulgo solent homines. Nam intellectus et voluntas, qui Dei essentiam constituerent, a nostro intellectu et voluntate toto cælo differre deberent, nec in ulla re, præterquam in nomine, convenire possent; non aliter scilicet, quam inter se conveniunt canis, signum cæleste, et canis, animal latrans. Quod sic demonstrabo. Si intellectus ad divinam naturam pertinet, non poterit, uti noster intellectus, posterior (ut plerisque placet), vel simul natura esse cum rebus intellectis, quandoquidem Deus omnibus rebus prior est, causalitate (*per Corollarium I. Propositionis 16*); sed contra veritas et formalis rerum essentia ideo talis est quia talis in Dei intellectu existit objective. Quare Dei intellectus, quatenus Dei essentiam constituere concipitur, est revera causa rerum, tam earum essentiæ quam earum existentiæ, quod ab iis videtur etiam fuisse animadversum qui Dei intellectum, voluntatem et

noksan kılacak. Bu yüzden Tanrı'nın mükemmel olduğunu onaylamak için, aynı zamanda O'nun imkânı dâhilindeki her şeyi yaratamayacağını da onaylamak zorunda kalıyorlar ki, bundan daha saçma ya da Tanrı'nın her şeye kadir oluşuna bu kadar aykırı düşecek başka bir varsayım uydurulamaz diye düşünüyorum. Ayrıca bu noktada hepimizin Tanrı'ya atfettiği akıl ve irade konusuna da bir ek yapmak isterim: Eğer akıl ve irade Tanrı'nın ezeli ve ebedi özüne aitse, bizim bu iki kelimeye herkesçe bilinen anlamlarından çok farklı bir anlam yüklememiz gerekir. Çünkü Tanrı'nın özünü kuracak olan aklın ve iradenin bizlerin akıl ve iradesinden tamamen farklı olması, bunların adlarından başka hiçbir ortak yönlerinin bulunmaması gerekir, yani aralarındaki benzerlik ancak şu gökteki takımyıldız Köpek ile şu havlayan canlı köpek arasındaki benzerlik kadar olmalı.[36] Bunu şu şekilde kanıtlayacağım: Tanrısal doğada akıl varsa, bu akıl bizim aklımız gibi idrak ettiği nesnelerden sonra gelmez (oysa çoğu insan böyle düşünür); doğası gereği bu nesnelerle eşzamanlı da değildir, çünkü Tanrı nedensellik ilkesi uyarınca her şeyden önce gelir (16. Önermenin 1. Sonucuna göre). Buna karşılık nesnelerin gerçekliği ve biçimsel özü Tanrı'nın aklında nesnel olarak nasıl varsa öyledir.[37] Bu yüzden Tanrı'nın aklı, tanrısal özün kurucusu olarak tasavvur edildiğinden, gerçek anlamda şeylerin hem özünün hem de varoluşunun nedenidir. Bazı düşünürler bu gerçeği kavramışa benziyor, çünkü Tanrı'nın aklının, iradesinin ve

potentiam unum et idem esse asseruerunt. Cum itaque Dei intellectus sit unica rerum causa, videlicet (ut ostendimus) tam earum essentiæ quam earum existentiæ, debet ipse necessario ab iisdem differre tam ratione essentiæ quam ratione existentiæ. Nam causatum differt a sua causa præcise in eo, quod a causa habet. Exempli gratia homo est causa existentiæ, non vero essentiæ alterius hominis; est enim hæc æterna veritas: et ideo secundum essentiam prorsus convenire possunt; in existendo autem differre debent et propterea si unius existentia pereat, non ideo alterius peribit; sed si unius essentia destrui posset, et fieri falsa, destrueretur etiam alterius essentia. Quapropter res, quæ et essentiæ et existentiæ alicujus effectus est causa, a tali effectu differre debet, tam ratione essentiæ quam ratione existentiæ. Atqui Dei intellectus est et essentiæ et existentiæ nostri intellectus causa: ergo Dei intellectus quatenus divinam essentiam constituere concipitur, a nostro intellectu tam ratione essentiæ quam ratione existentiæ differt nec in ulla re præterquam in nomine cum eo convenire potest, ut volebamus. Circa voluntatem eodem modo proceditur, ut facile unusquisque videre potest.

PROPOSITIO XVIII.

Deus est omnium rerum causa immanens, non vero transiens.

kudretinin bir ve aynı şey olduğunu söylüyorlar. O halde az önce de gösterdiğimiz gibi, Tanrı'nın aklı varlıkların tek nedeni, yani hem özlerinin hem de varoluşlarının tek nedeni olduğuna göre, Tanrı hem öz hem de varoluş bakımından diğer varlıklardan farklı olmalıdır. Çünkü neden, nedeni olduğu şeyden farklıdır, tam da ikincisinin birincisinden kazandığı nitelik açısından. Örneğin bir insan başka bir insanın varlığına neden olabilir, ama onun özünün nedeni olamaz,[38] çünkü öz ezeli ve ebedi hakikattir. Bu nedenle bu iki insan özleri bakımından birbirine tamamen benzeyebilir,[39] ama varoluşları farklıdır. Bu insanlardan biri varlığını yitirse, diğerinin de yitirmesi gerekmez. Oysa birinin özü bozulsa ve hakikiliğini yitirse[40] o zaman diğerinin özü de bozulur. Demek ki bir şey bir sonucun hem özüne hem de varoluşuna neden oluyorsa hem öz hem de varoluş açısından sonuçtan farklı olmalı. Tanrı'nın aklı bizim aklımızın hem özünün hem de varlığının nedenidir. Bu yüzden Tanrı'nın aklı, tanrısal özün kurucusu olarak tasavvur edildiğinden, bizim aklımızdan hem öz hem de varoluş bakımından farklıdır ve yukarıda da göstermeye çalıştığımız gibi, bizim aklımızla ancak ve ancak ad bakımından örtüşebilir. Aynı mantığın Tanrı'nın iradesi için de geçerli olacağını böylece herkes kolayca anlamış olacaktır.

XVIII. Önerme

Tanrı her şeyin içkin nedenidir, geçici nedeni değildir.

DEMONSTRATIO. Omnia, quæ sunt, in Deo sunt et per Deum concipi debent (*per Propositionem 15*) adeoque (*per Corollarium I. Propositionis 16 hujus*) Deus rerum quæ in ipso sunt, est causa; quod est primum. Deinde extra Deum nulla potest dari substantia (*per Propositionem 14*), hoc est (*per definitionem 3*) res, quæ extra Deum in se sit; quod erat secundum. Deus ergo est omnium rerum causa immanens, non vero transiens. Q.E.D.

PROPOSITIO XIX.

Deus, sive omnia Dei attributa sunt æterna.

DEMONSTRATIO. Deus enim (*per Definitionem 6*) est substantia, quæ (*per Propositionem 11*) necessario existit, hoc est (*per Propositionem 7*), ad cujus naturam pertinet existere, sive (quod idem est) ex cujus definitione sequitur ipsum existere, adeoque (*per Definitionem 8*) est æternus. Deinde per Dei attributa intelligendum est id, quod (*per Definitionem 4*) divinæ substantiæ essentiam exprimit, hoc est id, quod ad substantiam pertinet: id ipsum, inquam, ipsa attributa involvere debent. Atqui ad naturam substantiæ (*ut jam ex Propositione 7 demonstravi*) pertinet æternitas; ergo unumquodque attributorum æternitatem involvere debet, adeoque omnia sunt æterna. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc Propositio quam clarissime etiam patet ex modo, quo (Propositione 11) Dei existentiam demonstravi; ex ea, inquam, demonstratione constat, Dei existentiam, sicut ejus essentiam æternam esse veritatem. Deinde (*Propositione 19*

Kanıtlama: Varolan her şey Tanrı'da vardır ve Tanrı aracılığıyla kavranmalıdır (15. Önermeye göre). Öyleyse (16. Önermenin 1. Sonucuna bağlı olarak), Tanrı, Tanrı'da olan her şeyin nedenidir; işte bu ilk kanıtımızdır. İkinci kanıta gelince; Tanrı'dan başka bir töz yoktur (14. Önermeye göre), yani (3. Tanıma göre), Tanrı'dan başka kendiliğinden varolan hiçbir şey yoktur. O halde Tanrı her şeyin içkin nedenidir, geçici nedeni değildir. **Q.E.D.**

XIX. Önerme

Tanrı, ya da Tanrı'nın bütün sıfatları ezeli ve ebedidir.

Kanıtlama: Çünkü Tanrı (6. Tanıma göre) zorunlu olarak varolan tözdür, yani (7. Önermeye göre) varoluşu O'nun doğası gereğidir ya da başka türlü söylersek, varoluşu kendi doğasının tanımından çıkar. Bu yüzden (8. Tanıma göre), Tanrı ezeli ve ebedidir. Öte yandan, Tanrı'nın sıfatları dendiğinde (4. Tanıma göre), tanrısal tözün özünü ifade eden, başka deyişle töze ait olan bir şeyi anlamak gerekir; yani şöyle dersem, sıfatların kendilerinde de olması gereken şeyi. Töze ait olan şeyse (yukarıda, 7. Önermede de gösterdik ki) ezeli ve ebedidir; öyleyse her bir sıfat ezeli ve ebedi olmak zorundadır; dolayısıyla hepsi ezeli ve ebedidir. **Q.E.D.**

Not: Bu Önerme, Tanrı'nın varoluşunu kanıtlama yöntemimden de (yani 11. Önermeden de) apaçık anlaşılacaktır; yani bana göre, söz konusu kanıtlama, Tanrı'nın varoluşunun ve Tanrı'nın özünün ezeli ve ebedi hakikat olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca (*Descartes'ın İlkeleri*

Principiorum Cartesii) alio etiam modo Dei æternitatem demonstravi, nec opus est eum hic repetere.

PROPOSITIO XX.

Dei existentia ejusque essentia unum et idem sunt.

DEMONSTRATIO. Deus (*per antecedentem Propositionem*), ejusque omnia attributa sunt æterna, hoc est (*per Definitionem 8*), unumquodque ejus attributorum existentiam exprimit. Eadem ergo Dei attributa, quæ (*per Definitionem 4*) Dei æternam essentiam explicant, ejus simul æternam existentiam explicant, hoc est, illud ipsum, quod essentiam Dei constituit, constituit simul ipsius existentiam, adeoque hæc et ipsius essentia unum et idem sunt. Q.E.D.

COROLLARIUM I.

Hinc sequitur I., Dei existentiam, sicut ejus essentiam, æternam esse veritatem.

COROLLARIUM II.

Sequitur II., Deum, sive omnia Dei attributa esse immutabilia. Nam si ratione existentiæ mutarentur, deberent etiam (*per Propositionem præcedentem*) ratione essentiæ mutari, hoc est (*ut per se notum*) ex veris falsa fieri, quod est absurdum.

adlı çalışmamın 19. Önermesinde) Tanrı'nın ezeli ve ebedi olduğunu başka şekilde de kanıtladım,[41] ama bu kanıtlamayı burada tekrarlamama gerek yok.

XX. Önerme

Tanrı'nın varoluşu ve özü bir ve aynıdır.

Kanıtlama: Bir önceki önermeden de anlaşılacağı üzere, Tanrı ve O'nun bütün sıfatları ezeli ve ebedidir, yani (8. Tanım gereği), her bir sıfat Tanrı'nın varoluşunu ifade eder. Demek ki Tanrı'nın sıfatları (4. Tanıma göre), Tanrı'nın ezeli ve ebedi özünü açığa vururken aynı zamanda ezeli ve ebedi varoluşunu da açığa vurur; başka deyişle Tanrı'nın özünü kuran şey aynı zamanda varoluşunu da kurar; o halde Tanrı'nın varoluşu ve özü bir ve aynıdır.

I. Önerme Sonucu

Buradan çıkan I. Sonuca göre, Tanrı'nın varoluşu, tıpkı özü gibi, ezeli ve ebedi hakikattir.

II. Önerme Sonucu

Buradan çıkardığımız II. Sonuç ise, Tanrı'nın ya da Tanrı'nın tüm sıfatlarının değişmez olduğunu gösterir. Çünkü bunlar varoluş bakımından değişecek olsalardı, özleri bakımından da (bir önceki Önermeye göre) değişeceklerdi; başka deyişle (kendiliğinden de anlaşılacağı üzere) doğru olmaktan çıkıp yanlış olacaklardı ki, bu da saçma bir şeydir.

PROPOSITIO XXI.

Omnia, quæ ex absoluta natura alicujus attributi Dei sequuntur, semper et infinita existere debuerunt, sive per idem attributum æterna et infinita sunt.

DEMONSTRATIO. Concipe, si fieri potest (siquidem neges), aliquid in aliquo Dei attributo ex ipsius absoluta natura sequi, quod finitum sit, et determinatam habeat existentiam sive durationem, exempli gratia ideam Dei in cogitatione. At cogitatio, quandoquidem Dei attributum supponitur, est necessario (*per Propositionem 11*) sua natura infinita. Verum, quatenus ipsa ideam Dei habet, finita supponitur. At (*per Definitionem 2*) finita concipi non potest, nisi per ipsam cogitationem determinetur. Sed non per ipsam cogitationem, quatenus ideam Dei constituit; eatenus enim finita supponitur esse: Rrgo per cogitationem, quatenus ideam Dei non constituit, quæ tamen (*per Propositionem 11*) necessario existere debet. Datur igitur cogitatio non constituens ideam Dei, ac propterea ex ejus natura, quatenus est absoluta cogitatio, non sequitur necessario idea Dei. (Concipitur enim ideam Dei constituens, et non constituens). Quod est contra hypothesin. Quare si idea Dei in cogitatione, aut aliquid (perinde est, quicquid sumatur, quandoquidem demonstratio universalis est) in aliquo

XXI. Önerme

Tanrı'nın herhangi bir sıfatının mutlak doğasından çıkan her şey hep varolmak ve sonsuz olmak zorundadır; başka deyişle her şey söz konusu sıfattan dolayı, ezeli–ebedi ve sınırsızdır.

Kanıtlama: Diyelim ki bu önermeye karşı çıkıldı, o zaman mümkünse şöyle düşünülsün: Tanrı'nın sıfatlarından birinde, o sıfatın mutlak doğasından çıkan bir şey sonlu olsun, yani sınırlı bir varoluşa ya da süreye bağlı olmuş olsun; örneğin düşünce sıfatındaki Tanrı fikri.[42] Ama düşünce, Tanrı'nın bir sıfatı olarak kabul edildiği sürece, doğası gereği zorunlu olarak sonsuzdur (11. Önerme uyarınca). Ne var ki, Tanrı fikrine sahip olduğu sürece, sonlu olduğu varsayılıyor. Oysa (2. Tanıma göre) düşüncenin kendisiyle sınırlanmadıkça, sonlu olarak kavranamaz. Ama Tanrı fikrini kurduğu sürece, kendisiyle de sınırlanamaz; çünkü bundan dolayı sonlu olduğu varsayılıyor: Öyleyse (11. Önermeye göre) Tanrı fikrini kurmayan düşünceyle sınırlanır, ama bu fikir zorunlu olarak varolmalıdır. Buna göre, Tanrı fikrini kurmayan bir düşünce vardır ve bu düşüncenin doğasından, salt düşünce olduğu sürece, zorunlu olarak Tanrı fikri çıkmaz (çünkü Tanrı fikrini hem kuran hem de kurmayan olarak kavranır). İşte bu, bizim savımıza aykırıdır. O halde, düşünce sıfatında ifade edilen Tanrı fikri ya da Tanrı'nın herhangi bir sıfatındaki herhangi bir şey (kanıtımız genelgeçer olduğundan, özellikle şu şey diye belirtmemiz gerekmez) söz konusu sıfatın

Dei attributo ex necessitate absolutæ naturæ ipsius attributi sequatur, id debet necessario esse infinitum. Quod erat primum.

Deinde id, quod ex necessitate naturæ alicujus attributi ita sequitur, non potest determinatam habere durationem. Nam si neges, supponatur res, quæ ex necessitate naturæ alicujus attributi sequitur, dari in aliquo Dei attributo, exempli gratia idea Dei in cogitatione, eaque supponatur aliquando non exstitisse, vel non exstitura. Cum autem cogitatio Dei attributum supponatur, debet et necessario, et immutabilis existere (*per Propositionem 11 et Corollarium 2. Propositionis 20*). Quare ultra limites durationis ideæ Dei (supponitur enim aliquando non exstitisse, aut non exstitura) cogitatio sine idea Dei existere debebit. Atqui hoc est contra hypothesin; supponitur enim, ex data cogitatione necessario sequi ideam Dei. Ergo idea Dei in cogitatione, aut aliquid quod necessario ex absoluta natura alicujus attributi Dei sequitur, non potest determinatam habere durationem; sed per idem attributum æternum est, quod erat secundum. Nota, hoc idem esse affirmandum de quacunque re, quæ in aliquo Dei attributo ex Dei absoluta natura necessario sequitur.

mutlak doğasından zorunlu olarak çıkıyorsa, onun zorunlu olarak sonsuz olması gerekir. Bu önermemizin birinci kısmının kanıtıdır.

İkinci kısmı ise şu şekilde kanıtlanır: Herhangi bir sıfatın doğasından zorunlu olarak çıkan bir şeyin sınırlı bir süresi olamaz. Diyelim ki buna karşı çıkıldı, o zaman herhangi bir sıfatın doğasından zorunlu olarak çıkan şeyin, örneğin düşünce sıfatında ifade edilen Tanrı fikrinin, Tanrı'nın herhangi bir sıfatında bulunduğunu ve o şeyin herhangi bir zamanda varolmamış olduğunu ya da varolmayacak olduğunu farz edelim. Ama düşünce Tanrı'nın bir sıfatı olarak tasavvur edildiğinden, hem zorunlu hem de değişmez bir şekilde varolmak durumundadır (11. Önerme ve 20. Önermenin 2. Sonucu gereği), Öyleyse düşünce, Tanrı fikrini taşıdığı sürenin ötesinde (onun herhangi bir zamanda varolmamış olduğu ya da varolmayacağı varsayıldığına göre) Tanrı fikri olmaksızın varolmak zorunda olacaktır. Ama bu da bizim savımıza aykırıdır. Çünkü biz varolan düşünceden mutlaka Tanrı fikrinin de çıkacağını kabul ediyoruz. Öyleyse ne düşünce sıfatında ifade edilen Tanrı fikri ne de Tanrı'nın herhangi bir sıfatının mutlak doğasından zorunlu olarak çıkan başka bir şey sınırlı bir süreye bağlı değildir, tersine, bu şey, tam da söz konusu sıfattan ötürü ezeli ve ebedidir. İşte bu da bizim ikinci kanıtımızdır. Bu kanıtın, Tanrı'nın herhangi bir sıfatındaki O'nun mutlak doğasından zorunlu olarak çıkan herhangi bir şey için de geçerli olduğu akılda tutulmalıdır.

PROPOSITIO XXII.

Quicquid ex aliquo Dei attributo, quatenus modificatum est tali modificatione, quæ et necessario et infinita per idem existit, sequitur, debet quoque et necessario et infinitum existere.

DEMONSTRATIO. Hujus Propositionis demonstratio procedit eodem modo ac demonstratio præcedentis.

PROPOSITIO XXIII.

Omnis modus, qui et necessario et infinitus existit, necessario sequi debuit, vel ex absoluta natura alicujus attributi Dei, vel ex aliquo attributo modificato modificatione, quæ et necessario et infinita existit.

DEMONSTRATIO. Modus enim in alio est, per quod concipi debet (*per Definitionem 5*), hoc est (*per Propositionem 15*), in solo Deo est, et per solum Deum concipi potest. Si ergo modus concipitur necessario existere, et infinitus esse, utrumque hoc debet necessario concludi sive percipi per aliquod Dei attributum, quatenus idem concipitur infinitatem et necessitatem existentiæ, sive (*quod per Definitionem 8 idem est*) æternitatem exprimere, hoc est (*per Definitionem 6 et Propositionem 19*), quatenus absolute consideratur. Modus ergo, qui et necessario et infinitus existit, ex absoluta natura alicujus Dei

XXII. Önerme

Tanrının herhangi bir sıfatından çıkan her şey, bu sıfat sayesinde zorunlu olarak varolan ve sonsuz olan bir nitelikle değişime uğradığında bile, yine de zorunlu olarak varolmak ve sonsuz olmak durumundadır.

Kanıtlama: Bu Önerme bir önceki Önermeyi kanıtladığımız şekilde kanıtlanır.

XXIII. Önerme

Zorunlu olarak varolan ve sonsuz olan her tavır, ya Tanrı'nın herhangi bir sıfatının mutlak doğasından zorunlu olarak çıkmalıdır, ya da zorunlu olarak varolan ve sonsuz olan bir nitelikle değişime uğramış herhangi bir sıfatından.

Kanıtlama: Çünkü bir tavır kendisine değil, başka bir şeye bağlıdır ve o başka şey aracılığıyla kavranmalıdır (5. Tanıma göre); yani (15. Önerme gereği), tavır sadece Tanrı'dadır ve sadece Tanrı aracılığıyla anlaşılabilir. O halde, bir tavrın zorunlu olarak varolduğu ve sonsuz olduğu tasavvur ediliyorsa, bu iki özelliğini zorunlu olarak Tanrı'nın bir sıfatından çıkarmalı ya da söz konusu sıfat aracılığıyla algılamalıyız, eğer bu sıfatın varoluşun sonsuzluğunu ve zorunluluğunu, yani (8. Tanımdan da anlaşılacağı üzere) ezeli ve ebedi olanı ifade ettiği kavranıyorsa, başka deyişle (6. Tanıma ve 19. Önerme gereği), mutlak olduğu düşünülüyorsa. O halde zorunlu ve sonsuz olarak varolan bir tavır, Tanrı'nın

attributi sequi debuit; hocque vel immediate (*de quo vide Propositionem 21*) vel mediante aliqua modificatione, quæ ex ejus absoluta natura sequitur, hoc est (*per Propositionem præcedentem*), quæ et necessario et infinita existit. Q.E.D.

PROPOSITIO XXIV.

Rerum a Deo productarum essentia non involvit existentiam.

DEMONSTRATIO. Patet ex Definitione 1. Id enim, cujus natura (in se scilicet considerata) involvit existentiam, causa est sui, et ex sola suæ naturæ necessitate existit.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, Deum non tantum esse causam, ut res incipiant existere; sed etiam ut in existendo perseverent, sive (ut termino scholastico utar) Deum esse causam essendi rerum. Nam, sive res existant sive non existant, quotiescunque ad earum essentiam attendimus, eandem nec existentiam nec durationem involvere comperimus; adeoque earum essentia neque suæ existentiæ neque suæ durationis potest esse causa; sed tantum Deus, ad cujus solam naturam pertinet existere (*per Corollarium I. Propositionis 14).*

herhangi bir sıfatının mutlak doğasından çıkmalıdır; ya dolaysız yolla çıkmalıdır (bu konuda 21. Önermeye bakın) ya da bu sıfatın mutlak doğasından ileri gelen belli bir değişime bağlı olarak, yani (bir önceki Önermeye göre) zorunlu ve sonsuz olarak varolan bir değişime bağlı olarak, dolaylı yolla.

XXIV. Önerme

Tanrı tarafından meydana getirilen şeylerin özü varoluş içermez.

Kanıtlama: Bu, I. Tanımdan anlaşılacaktır. Çünkü doğası (kendi başına düşünüldüğünde) varoluş gerektiren şey, kendisinin nedenidir ve sadece kendi doğasının zorunluluğu sonucunda vardır.

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, Tanrı sadece şeylerin varolmaya başlamalarının nedeni değil, aynı zamanda varolmaya devam etmelerinin de nedenidir. Başka deyişle, (yani âlimane tabirle[43] ifade edecek olursak) Tanrı şeylerin varlık nedenidir. Çünkü neden olunan bir şeyin özüne dikkat ettiğimizde –bu şeyin gerçeklikte varolduğunu ya da olmadığını hiç göz önüne almadan– bu özün varoluş ya da varoluş süresi gerektirmediğini görürüz. O halde böyle bir öz, şeylerin varolmaya başlamalarının ya da varolmaya devam etmelerinin nedeni olamaz; her iki durumun tek nedeni Tanrı'dır, çünkü varolmak sadece Onun doğasına özgüdür (14. Önermenin 1. Sonucuna göre).

PROPOSITIO XXV.

Deus non tantum est causa efficiens rerum existentiæ, sed etiam essentiæ.

DEMONSTRATIO. Si negas, ergo rerum essentiæ Deus non est causa; adeoque (*per Axioma 4*) potest rerum essentia sine Deo concipi: atqui hoc (*per Propositionem 15*) est absurdum. Ergo rerum etiam essentiæ Deus est causa. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc Propositio clarius sequitur ex Propositione 16. Ex ea enim sequitur, quod ex data natura divina, tam rerum essentia quam existentia debeat necessario concludi; et, ut verbo dicam, eo sensu, quo Deus dicitur causa sui, etiam omnium rerum causa dicendus est, quod adhuc clarius ex sequenti Corollario constabit.

COROLLARIUM.

Res particulares nihil sunt, nisi Dei attributorum affectiones, sive modi, quibus Dei attributa certo et determinato modo exprimuntur. Demonstratio patet ex Propositione 15. et Definitione 5.

PROPOSITIO XXVI.

Res, quæ ad aliquid operandum determinata est, a Deo necessario sic fuit determinata; et, quæ a Deo non est determinata, non potest se ipsam ad operandum determinare.

DEMONSTRATIO. Id, per quod res determinatæ

XXV. Önerme

Tanrı şeylerin hem varoluşunun hem de özlerinin etkin nedenidir.

Kanıtlama: Diyelim ki bu Önermeye karşı çıkıldı, o zaman Tanrı da şeylerin nedeni olmaktan çıkar; dolayısıyla (4. Aksiyom gereği), şeylerin özü Tanrı olmadan da tasavvur edilebilir. Ama (15. Önermeye göre), bu saçmadır. O halde şeylerin özünün de nedeni Tanrı'dır.

Not: Bu Önerme, 16. Önermeye dikkat edilirse daha kolay anlaşılacaktır. Çünkü söz konusu Önermeden çıkan Sonuca göre, tanrısal doğadan zorunlu olarak hem şeylerin özü çıkmaktadır hem de varoluşları. Kısacası, bana göre, Tanrı'ya ha kendisinin nedeni denmiş, ha her şeyin nedeni, hiç fark etmez. Bu, aşağıdaki Önerme Sonucunda daha iyi temellendirilecektir.

Önerme Sonucu

Tikel şeyler Tanrı'nın sıfatlarının tezahürlerinden başka bir şey değildir ya da Tanrı'nın sıfatlarını kesin ve belirli şekilde ifade eden tavırlardan. Bunun kanıtı 15. Önermede ve 5. Tanımda açıkça görülmektedir.

XXVI. Önerme

Herhangi bir eyleme belirlenmiş bir şey, bu eyleme Tanrı tarafından zorunlu olarak belirlenmiştir; Tanrı tarafından belirlenmemiş bir şey kendi kendini bir eyleme belirleyemez.

Kanıtlama: Şeyleri herhangi bir eyleme belirlediği

ad aliquid operandum dicuntur, necessario quid positivum est (*ut per se notum*); Adeoque tam ejus essentiæ quam existentiæ Deus ex necessitate suæ naturæ est causa efficiens (*per Propositiones 25 et 16*); quod erat primum. Ex quo etiam, quod secundo proponitur clarissime sequitur. Nam si res, quæ a Deo determinata non est, se ipsam determinare posset, prima pars hujus falsa esset; quod est absurdum, ut ostendimus.

PROPOSITIO XXVII.

Res, quæ a Deo ad aliquid operandum determinata est, se ipsam indeterminatam reddere non potest.

DEMONSTRATIO. Hæc propositio patet ex Axiomate tertio.

PROPOSITIO XXVIII.

Quodcunque singulare, sive quævis res, quæ finita est, et determinatam habet existentiam, non potest existere, nec ad operandum determinari, nisi ad existendum et operandum determinetur ab alia causa, quæ etiam finita est et determinatam habet existentiam: et rursus hæc causa non potest etiam existere, neque ad operandum determinari, nisi ab alia, quæ etiam finita est et determinatam habet existentiam, determinetur ad existendum et operandum, et sic in infinitum.

DEMONSTRATIO. Quicquid determinatum est ad existendum et operandum, a Deo sic determinatum est (*per Propositionem 26 et Corollarium Propositionis 24*). At id, quod finitum est et

söylenen şey, (açıkça anlaşılacağı üzere) zorunlu olarak olumlu bir şeydir.[44] Demek ki Tanrı doğasının zorunluluğu gereği hem şeyin özünün hem de varoluşunun etkin nedenidir (25. ve 16. Önerme gereği); bu, Önermemizin birinci kısmının kanıtlamasıdır. Buradan hareketle, Önermenin ikinci kısmı da şu şekilde kolayca kanıtlanır: Tanrı tarafından belirlenmemiş bir şey kendi kendini belirliyorsa, o zaman bu Önermenin ilk kısmı yanlış olacaktır ki, bunun saçma olduğunu zaten göstermiştik.

XXVII. Önerme

Tanrı tarafından herhangi bir eyleme belirlenen varlık, kendini belirlenmemiş kılamaz.

Kanıtlama: Bu üçüncü Aksiyomdan anlaşılacaktır.

XXVIII. Önerme

Tekil bir şey, yani sonlu ve sınırlı varoluşa sahip herhangi bir şey, kendisi gibi sonlu ve sınırlı varoluşa sahip başka bir neden tarafından varolmaya ve bir eyleme belirlenmedikçe, ne varolabilir ne de bir eyleme belirlenebilir; aynı şekilde bu başka neden de kendisi gibi sonlu ve sınırlı varoluşa sahip diğer bir neden tarafından varolmaya ve bir eyleme belirlenmedikçe, ne varolabilir ne de bir eyleme belirlenebilir; bu böyle sonsuza dek sürer.

Kanıtlama: Varolmaya ve bir eyleme belirlenmiş her şey Tanrı tarafından belirlenmiştir (16. Önerme ve 24. Önermenin Sonucuna göre). Ama sonlu ve

determinatam habet existentiam, ab absoluta natura alicujus Dei attributi produci non potuit; quicquid enim ex absoluta natura alicujus Dei attributi sequitur, id infinitum et æternum est (*per Propositionem 21*). Debuit ergo ex Deo, vel aliquo ejus attributo sequi, quatenus aliquo modo affectum consideratur; præter enim substantiam et modos nil datur (*per Axioma 1 et Definitionibus 3 et 5*); et modi (*per Corollarium propositionis 25*) nihil sunt nisi Dei attributorum affectiones. At ex Deo, vel aliquo ejus attributo, quatenus affectum est modificatione, quæ æterna et infinita est, sequi etiam non potuit (*per Propositionem 22*). Debuit ergo sequi, vel ad existendum et operandum determinari, a Deo vel aliquo ejus attributo, quatenus modificatum est modificatione, quæ finita est et determinatam habet existentiam. Quod erat primum. Deinde hæc rursus causa, sive hic modus (*per eandem rationem qua primam partem hujus jam jam demonstravimus*) debuit etiam determinari ab alia, quæ etiam finita est et determinatam habet existentiam, et rursus hæc ultima (*per eandem rationem*) ab alia, et sic semper (*per eandem rationem*) in infinitum. Q.E.D.

SCHOLIUM. Cum quædam a Deo immediate produci debuerunt, videlicet ea, quæ ex absoluta ejus

sınırlı varoluşa sahip bir şeyin, Tanrı'nın herhangi bir sıfatının mutlak doğasından meydana gelmesi mümkün değildir. Çünkü Tanrı'nın herhangi bir sıfatının mutlak doğasından çıkan her şey (21. Önermeye göre) sonsuzdur ve ezeli-ebedidir. Öyleyse söz konusu şeyin Tanrı'nın herhangi bir şekilde değişime uğramış sıfatından meydana gelmiş olması icap eder. Çünkü doğada tözden ve tavırlardan başka hiçbir şey yoktur (1. Aksiyom ve 3. ve 5. Tanım gereği); tavırlarsa (25. Önerme Sonucuna göre) Tanrı'nın sıfatlarının tezahürlerinden başka bir şey değildir. Ama bu sıfatlardan biri sonlu ve sınırlı olan bir nitelikle değişime uğramamış olsaydı, söz konusu şeyin de Tanrı'dan çıkması mümkün olmazdı (22. Önermeye göre). Öyleyse bu şey herhangi bir sıfatın sonlu ve sınırlı bir varoluşa sahip bir nitelikle değişime uğraması sonucunda Tanrı tarafından varolmaya ve bir eyleme belirlenmiş olmalıdır. Bu önermemizin ilk kısmının kanıtıdır.[45] İkinci kanıtımıza gelince, (az önce bu Önermenin ilk kısmını kanıtladığımız şekilde bir mantık yürütürsek) böyle bir şeye neden olan niteliğin ya da bu tavrın da sonlu ve sınırlı varoluşa sahip başka bir neden tarafından belirlenmiş olması icap eder ve (yine aynı mantık yürütmeyle) bu başka nedenin de diğer bir neden tarafından belirlenmiş olması icap eder; işte bu böyle sonsuza dek sürer.[46] **Q.E.D.**

Not: Tanrı tarafından dolaysız şekilde meydana getirilmesi zorunlu olan belli başlı şeyler, yani sadece O'nun

natura necessario sequuntur, et alia mediantibus his primis, quæ tamen sine Deo nec esse nec concipi possunt; hinc sequitur I., quod Deus sit rerum immediate ab ipso productarum causa absolute proxima; non vero in suo genere, ut aiunt. Nam Dei effectus sine sua causa nec esse nec concipi possunt (*per Propositionem 15 et Corollarium Propositionis 24*). Sequitur II., quod Deus non potest proprie dici causa esse remota rerum singularium, nisi forte ea de causa, ut scilicet has ab iis, quas immediate produxit, vel potius quæ ex absoluta ejus natura sequuntur, distinguamus. Nam per causam remotam talem intelligimus, quæ cum effectu nullo modo conjuncta est. At omnia, quæ sunt, in Deo sunt, et a Deo ita dependent, ut sine ipso nec esse nec concipi possint.

PROPOSITIO XXIX.

In rerum natura nullum datur contingens; sed omnia ex necessitate divinæ naturæ determinata sunt ad certo modo existendum et operandum.

DEMONSTRATIO. Quicquid est, in Deo est (*per Propositionem 15*): Deus autem non potest dici res contingens. Nam (*per Propositionem 11*) necessario, non vero contingenter existit. Modi deinde divinæ naturæ ex eadem etiam necessario,

mutlak doğasından zorunlu olarak çıkan belli başlı şeyler ve bu belli başlı şeyler aracılığıyla meydana getirilmek zorunda olan diğerleri, Tanrı olmaksızın varolamayacaklarına ve anlaşılamayacaklarına göre, şu sonuçlara ulaşırız: I. Tanrı tarafından dolaysız şekilde meydana getirilen şeyler için Tanrı mutlak anlamda en yakın nedendir; mutlak anlamda diyorum, bazılarının dediği gibi, Tanrı'nın kendi cinsindeki en yakın neden demiyorum. Çünkü Tanrı'nın neden olduğu sonuçlar, nedenleri olmadıkça ne varolabilir ne de anlaşılabilirler (15. Önermeye ve 24. Önermenin Sonucuna göre). II. Tanrı tek tek varlıkların, deyim yerindeyse, uzak nedenidir denemez, belki sadece Tanrı'nın dolaysız şekilde meydana getirmiş olduğu şeylerden ya da daha ziyade Tanrı'nın mutlak doğasından çıkan şeylerden ayırt etmek için böyle denebilir. Çünkü uzak neden dendiğinde sonucuyla herhangi bir bağlantısı olmayan nedeni anlarız. Oysa varolan her şey Tanrı'dadır ve O olmadan varolamayacak ve kavranamayacak şekilde Tanrı'ya bağlıdır.

XXIX. Önerme

Doğada olası hiçbir şey yoktur; tersine, her şey tanrısal doğanın zorunluluğu sonucunda, belli bir şekilde varolmaya ve bir eyleme belirlenmiştir.

Kanıtlama: Varolan her şey Tanrı'da vardır (15. Önermeye göre) ve Tanrı'ya olası bir şey denemez; çünkü (11. Önermeye göre), Tanrı olası olarak değil, zorunlu olarak vardır. Tanrısal doğanın tavırları da bu doğadan

non vero contingenter secuti sunt (*per Propositionem 16*) idque vel quatenus divina natura absolute (*per Propositionem 21*), vel quatenus certo modo ad agendum determinata consideratur (*per Propositionem 27*). Porro horum modorum Deus non tantum est causa, quatenus simpliciter existunt (*per Corollarium Propositionis 24*), sed etiam (*per Propositionem 26*) quatenus ad aliquid operandum determinati considerantur. Quod si a Deo (*per eandem Propositionem*) determinati non sint, impossibile, non vero contingens, est ut se ipsos determinent; et contra (*per Propositionem 27*) si a Deo determinati sint, impossibile, non vero contingens est, ut se ipsos indeterminatos reddant. Quare omnia ex necessitate divinæ naturæ determinata sunt, non tantum ad existendum, sed etiam ad certo modo existendum et operandum, nullumque datur contingens. Q.E.D.

SCHOLIUM. Antequam ulterius pergam, hic, quid nobis per Naturam Naturantem, et quid per Naturam Naturatam intelligendum sit, explicare volo, vel potius monere. Nam ex antecedentibus jam constare existimo, nempe, quod per Naturam Naturantem nobis intelligendum est id, quod in se est et per se concipitur, sive talia substantiæ attributa, quæ æternam et infinitam essentiam exprimunt, hoc est (*per corollarium I. Propositionis 14 et Corollarium 2. Propositionis 17*), Deus, quatenus ut causa libera consideratur.

olası olarak değil, zorunlu olarak çıkmıştır (16. Önermeye göre); biz ister tanrısal doğayı mutlak olarak düşünelim (21. Önermeye göre), isterse belli bir şekilde bir etki yaratmaya belirlenmiş olarak düşünelim, bu böyle olmuştur (27. Önermeye göre).[47] Dahası, Tanrı sadece bu tavırların varoluşlarının tek nedeni değil (24. Önerme Sonucuna göre), herhangi bir eyleme belirlenmiş olmalarının da[48] nedenidir (26. Önermeye göre). Çünkü Tanrı tarafından (yine 26. Önermeye göre) belirlenmemiş olsalardı, o zaman yine kendi kendilerini belirlemeleri imkânsız olurdu, olası olmazdı; ya da tam tersi (27. Önermeye göre) Tanrı tarafından belirlenmişlerse, kendi kendilerini belirlenmemiş kılmaları yine imkânsız olurdu, olası değil. O halde her şey tanrısal doğanın zorunluluğu sonucunda, sadece varolmaya değil, aynı zamanda şu ya da bu şekilde varolmaya ve bir eyleme belirlenmiştir; dolayısıyla hiçbir şey olası değildir. **Q.E.D.**

Not: Daha fazla ilerlemeden, burada Yaratan Doğa'dan[49] ve Yaratılan Doğa'dan[50] ne kastettiğimizi açıklamak istiyorum ya da daha ziyade bu konuya dikkat çekmek istiyorum. Çünkü daha önceki söylediklerimizden de anlaşılıyor ki, Yaratan Doğa dendiğinde kendinde olanı ve kendi kendisiyle kavrananı anlamamız gerekir ya da tözün bu şekildeki sıfatlarını, yani tözün ezeli-ebedi ve sınırsız özünü ifade eden sıfatlarını; başka deyişle (14. Önermenin I. Sonucu ve 17. Önermenin 2. Sonucu gereği), özgür neden olarak tasavvur edilen Tanrı'yı.

Per Naturatam autem intelligo id omne, quod ex necessitate Dei naturæ, sive uniuscujusque Dei attributorum sequitur, hoc est omnes Dei attributorum modos, quatenus considerantur ut res, quæ in Deo sunt, et quæ sine Deo nec esse nec concipi possunt.

PROPOSITIO XXX.

Intellectus, actu finitus aut actu infinitus, Dei attributa Deique affectiones comprehendere debet, et nihil aliud.

DEMONSTRATIO. Idea vera debet convenire cum suo ideato (*per Axioma 6*), hoc est (*ut per se notum*) id, quod in intellectu objective continetur, debet necessario in Natura dari: atqui in Natura (*per Corollarium I. Propositionis 14*) non nisi una substantia datur, nempe Deus; nec ullæ aliæ affectiones (*per Propositionem 15*), quam quæ in Deo sunt, et quæ (*per eandem Propositionem*) sine Deo nec esse nec concipi possunt; ergo intellectus, actu finitus aut actu infinitus, Dei attributa Deique affectiones comprehendere debet, et nihil aliud. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXI.

Intellectus actu, sive is finitus sit sive infinitus, ut et voluntas, cupiditas, amor etc. ad Naturam Naturatam, non vero ad Naturantem referri debent.

Yaratılan Doğa dendiğinde de, benim anladığım, Tanrı'nın doğasından ya da Tanrı'nın herhangi bir sıfatından zorunlu olarak çıkan her şey, yani Tanrı'da olan ve Tanrı olmaksızın varolamayacak ve tasavvur edilemeyecek her şey.

XXX. Önerme

Fail akıl, ister sonlu olsun, isterse sonsuz, sadece Tanrı'nın sıfatlarını ve Tanrı'nın tezahürlerini idrak etmek zorundadır, başka bir şeyi değil.

Kanıtlama: Doğru bir fikir kendi nesnesine uygun olmalıdır (6. Aksiyoma göre); başka deyişle, akılda nesnel olarak bulunan bir şeyin doğada da mevcut olması zorunludur ki, bu tartışma götürmez. Ama (14. Önermenin 1. Sonucuna göre) doğada sadece tek bir töz vardır, yani Tanrı. Aynı şekilde (15. Önermeye göre) doğada, Tanrı'da olanlar dışında hiçbir hal yoktur, yani (yine aynı Önermeye göre), doğada Tanrı olmaksızın varolan ve kavranabilen herhangi bir hal yoktur. Öyleyse fail akıl, ister sonlu olsun, isterse sonsuz olsun, sadece Tanrı'nın sıfatlarını ve Tanrı'nın tezahürlerini idrak etmek zorundadır, başka bir şeyi değil. **Q.E.D.**

XXXI. Önerme

Fail akıl, ister sonlu olsun isterse sonsuz, tıpkı irade, arzu, sevgi ve benzerleri gibi Yaratılan Doğa'yla ilişkilendirilmelidir, Yaratıcı Doğa'yla değil.

DEMONSTRATIO. Per intellectum enim (*ut per se notum*) non intelligimus absolutam cogitationem, sed certum tantum modum cogitandi, qui modus ab aliis, scilicet cupiditate, amore, etc. differt, adeoque (*per Definitionem 5*) per absolutam cogitationem concipi debet; nempe (*per Propositionem 15 et Definitionem 6*) per aliquod Dei attributum, quod æternam et infinitam cogitationis essentiam exprimit, ita concipi debet, ut sine ipso nec esse nec concipi possit; ac propterea (*per Scholium Propositionis 29*) ad Naturam Naturatam, non vero Naturantem referri debet, ut etiam reliqui modi cogitandi. Q.E.D.

SCHOLIUM. Ratio, cur hic loquar de intellectu actu, non est, quia concedo, ullum dari intellectum potentia; sed, quia omnem confusionem vitare cupio, nolui loqui, nisi de re nobis quam clarissime percepta, de ipsa scilicet intellectione, qua nihil nobis clarius percipitur. Nihil enim intelligere possumus, quod ad perfectiorem intellectionis cognitionem non conducat.

PROPOSITIO XXXII.

Voluntas non potest vocari causa libera, sed tantum necessaria.

DEMONSTRATIO. Voluntas certus tantum cogitandi modus est, sicuti intellectus; adeoque (*per Propositionem 28*) unaquæque volitio non potest existere, neque ad operandum determinari, nisi ab alia causa determinetur, et hæc rursus ab

Kanıtlama: Çünkü (açıkça anlaşılacağı üzere), biz burada akıl derken mutlak düşünceyi anlamıyoruz, sadece belli bir düşünme tarzını anlıyoruz; bu düşünme tarzı sevgi, arzu, vb. gibi farklı bir düşünme tarzı; bu yüzden (5. Tanıma göre) mutlak düşünce aracılığıyla, yani (15. Önerme ve 6. Tanım gereği), düşüncenin ezeli-ebedi ve sınırsız özünü ifade eden Tanrı'nın bir sıfatı aracılığıyla kavranmalı; öyle ki bu sıfat olmadan varolamayacak ve düşünülemeyecek şekilde kavranmalı. Bu yüzden (29. Önermeye düşülen Nota göre) akıl Yaratılan Doğa'yla ilişkilendirilmeli, Yaratıcı Doğa'yla değil; tıpkı bütün öteki düşünme tarzları gibi. **Q.E.D.**

Not: Burada fail bir akıldan söz ettiğimden böyle konuşuyorum, ama bu, kuvve halindeki bir aklın olduğunu kabullenmediğim anlamına gelmesin; sadece bir karışıklığa yol açmak istemediğimden, tam anlamıyla kavrayamayacağımız bir şeyden söz etmekten kaçındım. Ama akıl bizim en kolay kavrayacağımız şey, çünkü aklın kusursuz bilgisiyle ilişkilendirmediğimiz hiçbir şeyi anlayamayız.

XXXII. Önerme

İradeye özgür neden denemez, sadece zorunlu neden denebilir.

Kanıtlama: İrade, tıpkı akıl gibi, belli bir düşünme tarzıdır. Bu yüzden (28. Önermeye göre) hiçbir istek[51] başka bir nedenle belirlenmedikçe ne varolabilir ne de bir eyleme zorlanabilir. Bu neden de üçüncü bir nedenle

alia, et sic porro in infinitum. Quod si voluntas infinita supponatur, debet etiam ad existendum et operandum determinari a Deo, non quatenus substantia absolute infinita est, sed quatenus attributum habet, quod infinitam et æternam cogitationis essentiam exprimit (*per Propositionem 23*). Quocumque igitur modo, sive finita sive infinita, concipiatur, causam requirit, a qua ad existendum et operandum determinetur; adeoque (*per Definitionem 7*) non potest dici causa libera, sed tantum necessaria vel coacta. Q.E.D.

COROLLARIUM I.

Hinc sequitur I., Deum non operari ex libertate voluntatis.

COROLLARIUM II.

Sequitur II., voluntatem et intellectum ad Dei naturam ita sese habere, ut motus et quies, et absolute ut omnia naturalia, quæ (*per Propositionem 29*) a Deo ad existendum et operandum certo modo determinari debent. Nam voluntas, ut reliqua omnia, causa indiget, a qua ad existendum et operandum certo modo determinetur. Et, quamvis ex data voluntate sive intellectu infinita sequantur, non tamen propterea Deus magis dici potest ex libertate voluntatis agere, quam propter ea quæ ex motu et quiete sequuntur

belirlenir ve bu böyle sonsuza kadar gider. İradenin sonsuz olduğu varsayılsa bile, Tanrı sonsuz töz olarak değil de, düşüncenin sonsuzluğunu ve ezeli-ebedi oluşunu ifade eden bir sıfat altında düşünüldüğünde (23. Önermeye göre), varoluşunun ve eyleminin nedeninin Tanrı'dan kaynaklanması zorunlu olur. Öyleyse ister sonlu olarak ister sonsuz olarak düşünülsün, iradenin de varolması ve eylemde bulunması için bir nedene gerek vardır. Dolayısıyla (7. Tanıma göre) iradeye özgür denen denemez, zorunlu ya da kısıtlı bir neden denebilir. **Q.E.D.**

I. Önerme Sonucu

Buradan çıkan I. Sonuca göre, Tanrı özgür iradesiyle etki etmez.[52]

II. Önerme Sonucu

Buradan çıkan II. Sonuca göre, iradenin ve aklın Tanrı'nın doğasıyla ilişkisi, tıpkı hareket ve hareketsizliğin (29. Önermeye göre) ve mutlak anlamda Tanrı tarafından varolmaya ve şu ya da bu şekilde eylemde bulunmaya belirlenmiş diğer bütün doğal şeylerin ilişkisi gibidir.[53] Çünkü irade de, diğer bütün şeyler gibi, varolmasını ve şu ya da bu şekilde eylemde bulunmasını gerektirecek bir nedene ihtiyaç duyar. Her ne kadar ezeli bir irededen ya da akıldan sonsuz sayıda sonuç çıkabilse de, yine de bunlara bakıp Tanrı'nın özgür iradesiyle etki ettiği söylenemez, tıpkı hareket ve hareketsizlikten pek

(infinita enim ex his etiam sequuntur), dici potest ex libertate motus et quietis agere. Quare voluntas ad Dei naturam non magis pertinet, quam reliqua naturalia, sed ad ipsam eodem modo sese habet, ut motus et quies, et omnia reliqua, quæ ostendimus ex necessitate divinæ naturæ sequi, et ab eadem ad existendum et operandum certo modo determinari.

PROPOSITIO XXXIII.

Res nullo alio modo, neque alio ordine a Deo produci potuerunt, quam productæ sunt.

DEMONSTRATIO. Res enim omnes ex data Dei natura necessario sequitæ sunt (*per Propositionem 16*) et ex necessitate naturæ Dei determinatæ sunt ad certo modo existendum et operandum (*per Propositionem 29*). Si itaque res alterius naturæ potuissent esse vel alio modo ad operandum determinari ut naturæ ordo alius esset, ergo Dei etiam natura alia posset esse quam jam est ac proinde (*per Propositionem 11*) illa etiam deberet existere et consequenter duo vel plures possent dari Dii, quod (*per Corollarium I Propositionis 14*) est absurdum. Quapropter res nullo alio modo neque alio ordine etc. Q.E.D.

çok sonuç çıkmasına bakıp (çünkü bunlardan da sonsuz sayıda sonuç çıkar) hareket ve hareketsizliğin özgür iradeyle bir etki yarattığını söyleyemeyeceğimiz gibi. O halde irade, Tanrı'nın doğasına öteki doğal şeylerden daha fazla ait değildir; tersine, O'nunla olan ilişkisi tıpkı hareket ve hareketsizliğin ilişkisi gibidir, ve tanrısal doğanın zorunluluğundan çıktığını ve bu doğa tarafından varolmaya ve şu ya da bu şekilde bir eyleme belirlendiğini kanıtladığımız tüm öteki şeylerin ilişkisi gibi.

XXXIII. Önerme

Varlıklar ancak Tanrı tarafından meydana getirildikleri şekilde ve düzende meydana gelebilirlerdi.

Kanıtlama: Çünkü varlıklar zorunlu olarak Tanrı'nın ezeli doğasından çıkmıştır (16. Önermeye göre) ve Tanrı'nın doğasının zorunluluğu sonucunda varolmaya ve şu ya da bu şekilde eylemde bulunmaya belirlenmiştir (29. Önermeye göre). Bu varlıkların başka bir doğadan çıkmaları mümkün olabilseydi ve başka tarzda eylemde bulunmaya belirlenmiş olabilselerdi, bu durumda doğanın düzeni farklı olacağından, Tanrı'nın doğası da olduğundan farklı olacaktı. Böylece (11. Önermeye göre) o farklı doğa da zorunlu olarak varolacaktı ve bunun sonucunda iki ya da daha fazla Tanrı olabilecekti, ama böyle bir şey (14. Önermenin 1. Sonucuna göre) saçmadır. O halde varlıklar ancak meydana getirildikleri şekilde ve düzende meydana gelebilirlerdi, vd. **Q.E.D.**

SCHOLIUM I. Quoniam his luce meridiana clarius ostendi nihil absolute in rebus dari propter quod contingentes dicantur, explicare jam paucis volo quid nobis per contingens erit intelligendum sed prius quid per necessarium et impossibile. Res aliqua necessaria dicitur vel ratione suæ essentiæ vel ratione causæ. Rei enim alicujus existentia vel ex ipsius essentia et definitione vel ex data causa efficiente necessario sequitur. Deinde his etiam de causis res aliqua impossibilis dicitur; nimirum quia vel ipsius essentia seu definitio contradictionem involvit vel quia nulla causa externa datur ad talem rem producendam determinata. At res aliqua nulla alia de causa contingens dicitur nisi respectu defectus nostræ cognitionis. Res enim cujus essentiam contradictionem involvere ignoramus vel de qua probe scimus eandem nullam contradictionem involvere et tamen de ipsius existentia nihil certo affirmare possumus propterea quod ordo causarum nos latet, ea nunquam nec ut necessaria nec ut impossibilis videri nobis potest ideoque eandem vel contingentem vel possibilem vocamus.

SCHOLIUM II. Ex præcedentibus clare sequitur res summa perfectione a Deo fuisse productas quandoquidem ex data perfectissima natura necessario secutæ sunt. Neque hoc Deum ullius arguit imperfectionis; ipsius enim perfectio hoc nos affirmare coegit. Imo ex hujus contrario clare

I. Not: Bu önermelerle gün gibi apaçık kanıtladım ki, doğada olası olarak değerlendirebileceğimiz hiçbir şey bulunmamakta. Öyleyse şimdi kısaca olası dendiğinde ne anlamamız gerektiğini açıklamak istiyorum. Ama önce *zorunlu* ve *imkânsız* dendiğinde ne kastedildiğini görelim: Bir varlığa ya özü gereği ya da nedeni gereği zorunlu denir. Çünkü bir şeyin varoluşu, zorunlu olarak ya onun özünden ve tanımından ya da ezeli bir etkin nedenden çıkar. Bunun yanında, bir varlığa imkânsız denmesi için de aynı sebepler geçerlidir; başka deyişle ya özü ve tanımı çelişki içeriyordur ya da hiçbir dış neden bu tür bir varlığın meydana getirilmesinde etkin olmamıştır. Ama bir varlığa olası denmesi için sadece bizim bilgimizden yoksun olması yeter. Çünkü o varlığın özünün bir çelişki içerdiğini bilmiyorsak ya da onun özünün bir çelişki içermediğini gayet iyi bildiğimiz halde varlıkların bize açıklanmayan nedensel düzeninden ötürü yine de onun özüne ilişkin hiçbir şey söyleyemiyorsak, o varlık bizim gözümüzde ne zorunludur ne de imkânsız; bu nedenle biz ona olası deriz ya da mümkün.

II. Not: Önceki önermelerden de apaçık görülüyor ki, varlıklar Tanrı tarafından o yüce mükemmelliğiyle meydana getirilmişlerdir, dolayısıyla en mükemmel doğadan zorunlu olarak çıkmışlardır. Bu bakımdan Tanrı asla noksan olmakla itham edilemez, çünkü varlıkları meydana getiriyor olması bizim onun mükemmelliğini kabullenmemizi gerektirir. Lakin, az sonra göstereceğim

sequeretur (ut modo ostendi) Deum non esse summe perfectum; nimirum quia si res alio modo fuissent productæ, Deo alia natura esset tribuenda, diversa ab ea quam ex consideratione Entis perfectissimi coacti sumus ei tribuere. Verum non dubito quin multi hanc sententiam ut absurdam explodant nec animum ad eandem perpendendam instituere velint idque nulla alia de causa quam quia Deo aliam libertatem assueti sunt tribuere, longe diversam ab illa quæ a nobis (*Definitione 7*) tradita est videlicet absolutam voluntatem. Verum neque etiam dubito si rem meditari vellent nostrarumque demonstrationum seriem recte secum perpendere, quin tandem talem libertatem qualem jam Deo tribuunt, non tantum ut nugatoriam sed ut magnum scientiæ obstaculum plane rejiciant. Nec opus est ut ea quæ in Scholio Propositionis 17 dicta sunt, hic repetam. Attamen in eorum gratiam adhuc ostendam quod quamvis concedatur voluntatem ad Dei essentiam pertinere, ex ejus perfectione nihilominus sequatur res nullo alio potuisse modo neque ordine a Deo creari; quod facile erit ostendere si prius consideremus id quod ipsimet concedunt videlicet ex solo Dei decreto et voluntate pendere ut unaquæque res id quod est sit. Nam alias Deus omnium rerum causa

gibi bunun tersi bir önermeyle, Tanrı'nın üstün anlamda mükemmel olmadığı açıkça ortaya konabilir. Varlıklar Tanrı tarafından farklı bir şekilde meydana gelmiş olsalardı, Tanrı'yı en mükemmel Varlık olarak düşündüğümüz için, O'na atfetmek zorunda kaldığımız doğadan farklı bir doğa atfetmek zorunda kalacaktık. Ama eminim birçok düşünür bu görüşümü saçma bulup üzerinde düşünme zahmetine bile katlanmadan reddedecektir, nedeni de sırf Tanrı'ya bizim 7. Tanımdan anladığımızdan başka tür bir özgürlük, yani kısacası mutlak irade atfetme âdetinde olmalarıdır. Ama yine eminim ki böyleleri bu konuya daha derin yaklaşıp şu ana kadarki önerme akışımızı dikkatlice düşünüp taşınmış olsa, sonuçta şu an Tanrı'ya atfettikleri anlamda bir özgürlüğe onlar da karşı çıkarlardı, böyle bir şeyin anlamsızlığından değil sadece, sistemli bilgiye de[54] büyük engel oluşturduğundan. 17. Önermeye düştüğüm Notu burada tekrarlamama hiç gerek yok. Gerçi daha sonra, karşıtlarımın da lehine olacak şekilde, iradenin Tanrı'nın özüne ait olduğu kabulünden yola çıkıp bu irade O'nun mükemmel doğasının bir eseri olmuş olsa bile, şeylerin Tanrı tarafından başka bir şekilde ya da başka bir düzende yaratılmasının mümkün olamayacağını göstereceğim. Hele öncelikle, karşıtlarımın da kabul ettikleri düşünceyi, yani her şeyin şimdiki düzeninde olmasının nedeninin sadece Tanrı'nın emrine ve iradesine bağlı olduğu düşüncesini ele alırsak, bunu daha da rahat göstereceğim. Çünkü bunun tersi düşünüldüğünde,

non esset. Deinde quod omnia decreta ab æterno ab ipso Deo sancita fuerunt. Nam alias imperfectionis et inconstantiæ argueretur. At cum in æterno non detur quando, *ante* nec *post*, *hinc* ex sola scilicet Dei perfectione sequitur Deum aliud decernere nunquam posse nec unquam potuisse sive Deum ante sua decreta non fuisse nec sine ipsis esse posse. At dicent quod quamvis supponeretur quod Deus aliam rerum naturam fecisset vel quod ab æterno aliud de natura ejusque ordine decrevisset, nulla inde in Deo sequeretur imperfectio. Verum si hoc dicant, concedent simul Deum posse sua mutare decreta. Nam si Deus de natura ejusque ordine aliud quam decrevit decrevisset hoc est ut aliud de natura voluisset et concepisset, alium necessario quam jam habet intellectum et aliam quam jam habet voluntatem habuisset. Et si Deo alium intellectum aliamque voluntatem tribuere licet absque ulla ejus essentiæ ejusque perfectionis mutatione, quid causæ est cur jam non possit sua de rebus creatis decreta mutare et nihilominus æque perfectus manere? Ejus enim intellectus et voluntas circa res creatas et earum

karşıtlarıma göre, Tanrı evrenin nedeni olamazdı. Onlar bir de, Tanrı'nın bütün emirlerinin ezelde verilip kutsandığını, başka türlü olsaydı Tanrı'nın noksanlık ve tutarsızlık suçlamalarıyla karşı karşıya kalabileceğini söylüyor. Ama ezelde *şimdi, önce, sonra* gibi bir şey olamayacağına göre, sadece Tanrı'nın mükemmelliğinden, Tanrı'nın farklı bir emir vermiş olmasının ya da vermiş olduğundan farklı bir emir vermiş olmasının asla mümkün olmadığı anlaşılır; başka türlü ifade edersek, Tanrı ne emirlerinden önce varolmuştur ne de emirleriyle birlikte varolmuştur.[55] Ama karşıtlarım, her şeye rağmen Tanrı'nın şimdi olduğundan farklı doğada varlıklar yaratmış olduğunu ya da ezelde doğayla ve doğanın düzeniyle ilgili farklı bir emir vermiş olduğunu zannettiklerinden, Tanrı'da herhangi bir noksanlığın olamayacağı sonucuna vardıklarını söyleyeceklerdir. Gerçi böyle söyleyerek Tanrı'nın kendi emirlerini değiştirilebileceğini de kabul etmek zorunda kalıyorlar. Çünkü Tanrı doğaya ve doğanın düzenine ilişkin verdiği emirden farklı bir emir vermiş olsa, yani doğayla ilgili başka bir irade buyurmuş ve tasarımlamış olsa, tabii o zaman zorunlu olarak şimdi sahip olduğundan faklı bir akla ve şimdi sahip olduğundan farklı bir iradeye sahip olmuş olurdu. Eğer Tanrı'ya, özünde ve mükemmelliğinde hiçbir değişiklik olmaksızın başka bir akıl ve başka bir irade yüklenebiliyorsa, yaratılış hakkındaki emirlerini şimdi değiştirememesinin ve buna rağmen mükemmel olarak kalabilmesinin mantığı nedir? Çünkü O'nun yaratılan şeylerle ve onların düzeniyle ilgili aklı ve iradesi, ne şekilde

ordinem in respectu suæ essentiæ et perfectionis perinde est, quomodocunque concipiatur. Deinde omnes quos vidi philosophi concedunt nullum in Deo dari intellectum potentia sed tantum actu; cum autem et ejus intellectus et ejus voluntas ab ejusdem essentia non distinguantur ut etiam omnes concedunt, sequitur ergo hinc etiam quod si Deus alium intellectum actu habuisset et aliam voluntatem, ejus etiam essentia alia necessario esset ac proinde (ut a principio conclusi) si aliter res quam jam sunt, a Deo productæ essent, Dei intellectus ejusque voluntas hoc est (ut conceditur) ejus essentia alia esse deberet, quod est absurdum.

Cum itaque res nullo alio modo nec ordine a Deo produci potuerint et hoc verum esse ex summa Dei perfectione sequatur, nulla profecto sana ratio persuadere nobis potest ut credamus quod Deus noluerit omnia quæ in suo intellectu sunt, eadem illa perfectione qua ipsa intelligit, creare. At dicent in rebus nullam esse perfectionem neque imperfectionem sed id quod in ipsis est propter quod perfectæ sunt aut imperfectæ et bonæ aut malæ dicuntur, a Dei tantum voluntate pendere atque adeo si Deus voluisset, potuisset efficere ut id quod jam perfectio est, summa esset imperfectio et contra. Verum quid hoc aliud esset quam aperte affirmare quod Deus qui id quod vult necessario intelligit, sua

düşünülürse düşünülsün, O'nun kendi özü ve mükemmelliği açısından hep aynı kalır. Dahası, gördüğüm bütün filozoflar, Tanrı'da kuvve halindeki aklın varlığını kabul etmeyip sadece fail aklın varlığını kabul ediyorlar. Ama herkesin anlayacağı gibi, O'nun aklı ve iradesi özünden farklı olmadığından, buradan şöyle bir sonuca varılacaktı ki, Tanrı başka bir fail akla ve başka bir iradeye sahip olmuş olsaydı, O'nun özü de zorunlu olarak farklı olacaktı ve buradan hareketle, başta da gösterdiğim gibi, eğer şeyler Tanrı tarafından şimdi varoldukları tarzdan farklı tarzda yaratılmış olsalardı, Tanrı'nın aklı ve iradesi, yani (yukarıda da söylediğim gibi) O'nun özü de farklı olmuş olacaktı ki böyle bir şey saçmadır.

Öyleyse şeyler Tanrı tarafından farklı şekilde ve farklı düzende meydana getirilmemiş olduklarına ve bu hakikat O'nun mutlak mükemmelliğinin bir sonucu olduğuna göre, hiçbir makul düşünce bizi Tanrı'nın kendi aklındaki şeyleri kendi aklında olduğu kadar mükemmel yaratmak istemediğine ikna edemez. Ama karşıtlarım diyor ki, varlıklarda mükemmellik ya da noksanlık diye bir şey yok, sadece özlerindeki şey sayesinde ya mükemmeller ya da noksanlar ve bu şey sayesinde iyiler ya da kötüler; ayrıca diyorlar ki, iyi olmak ya da kötü olmak sadece Tanrı'nın iradesine bağlı ve bu yüzden eğer Tanrı istemiş olsa şimdi mükemmel olanı mükemmel üstü kılabilir ya da tam tersi. Ama bu, ne istediğinin mutlak anlamda idrakinde olan Tanrı'nın, yine kendi

voluntate efficere potest ut res alio modo quam intelligit, intelligat, quod (ut modo ostendi) magnum est absurdum. Quare argumentum in ipsos retorquere possum hoc modo. Omnia a Dei potestate pendent. Ut res itaque aliter se habere possint, Dei necessario voluntas aliter se habere etiam deberet; atqui Dei voluntas aliter se habere nequit (ut modo ex Dei perfectione evidentissime ostendimus). Ergo neque res aliter se habere possunt. Fateor hanc opinionem quæ omnia indifferenti cuidam Dei voluntati subjicit et ab ipsius beneplacito omnia pendere statuit, minus a vero aberrare quam illorum qui statuunt Deum omnia sub ratione boni agere. Nam hi aliquid extra Deum videntur ponere quod a Deo non dependet, ad quod Deus tanquam ad exemplar in operando attendit vel ad quod tanquam ad certum scopum collineat. Quod profecto nihil aliud est quam Deum fato subjicere, quo nihil de Deo absurdius statui potest, quem ostendimus tam omnium rerum essentiæ quam earum existentiæ primam et unicam liberam causam esse. Quare non est ut in hoc absurdo refutando tempus consumam.

PROPOSITIO XXXIV.

Dei potentia est ipsa ipsius essentia.

iradesiyle onları idrak ettiği tarzdan farklı bir tarda idrak edebileceğini kabullenmekten başka bir şey olmazdı ki, böyle bir kabul de, yukarıda da belirttiğim gibi, büyük bir saçmalık olurdu. O halde karşıtlarımın iddiasını şu şekilde kendilerinin aleyhine döndürebilirim: Bütün varlıklar Tanrı'nın kudretine bağlıdır. Varlıklar farklı şekilde oluşmuş olsalardı, Tanrı'nın mutlak iradesinin de farklı şekilde olması gerekirdi. Ama Tanrı'nın iradesi olduğundan farklı şekilde olamaz ve biz bunun böyle olduğunu Tanrı'nın mükemmelliğinden yola çıkarak açıkça kanıtlamıştık. O halde varlıklar da farklı şekilde olamazlar. Açıkça ifade ediyorum ki, her şeyi en başından Tanrı'nın kayıtsız iradesine tabii kılan ve her şeyin Tanrı'nın keyfine bağlı olduğunu kabul eden bu düşünce, Tanrı'nın her şeyi iyilik olsun diye yaptığını kabul edenlerin düşüncesiyle kıyaslandığında gerçeğe daha yakın. Çünkü bu son düşünceyi savunanlar Tanrı'nın dışında, ondan bağımsız bir şeyi kabullenmiş görünüyorlar, Tanrı'nın eserini yaratırken bir model olarak baktığı ya da ulaşması gereken bir hedef gibi belirlediği bir şeyi. Bu en yalın anlamıyla Tanrı'yı kaderin hükmüne bağlamaktır. Tanrı'yla ilgili bundan daha saçma bir düşünce ortaya konamaz, üstelik O'nu şeylerin özünün ve varoluşlarının ilk ve özgür nedeni olarak kanıtlamışken. Bu mantıksızlığı çürütmek için daha fazla vakit harcamama da doğrusu hiç gerek yok.

XXXIV. Önerme

Tanrı'nın kudreti kendi özüdür.

DEMONSTRATIO. Ex sola enim necessitate Dei essentiæ sequitur Deum esse causam sui (*per Propositionem 11*) et (*per Propositionem 16 ejusque Corollarium*) omnium rerum. Ergo potentia Dei, qua ipse, et omnia, sunt et agunt, est ipsa ipsius essentia. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXV.

Quicquid concipimus in Dei potestate esse, id necessario est.

DEMONSTRATIO. Quicquid enim in Dei potestate est, id (*per Propositionem præcedentem*) in ejus essentia ita debet comprehendi ut ex ea necessario sequatur adeoque necessario est. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXVI.

Nihil existit ex cujus natura aliquis effectus non sequatur.

DEMONSTRATIO. Quicquid existit, Dei naturam sive essentiam certo et determinato modo exprimit (*per Corollarium Propositionis 25*), hoc est (*per Propositionem 34*) quicquid existit, Dei potentiam, quæ omnium rerum causa est, certo et determinato modo exprimit, adeoque (*per Propositionem 16*) ex eo aliquis effectus sequi debet. Q.E.D.

APPENDIX.

His Dei naturam ejusque proprietates explicui,

Kanıtlama: Çünkü Tanrı, özü gereği zorunlu olarak (11. Önerme gereği) hem kendisinin hem de (16. Önerme ve onun Sonucu gereği) her şeyin nedenidir. Bu yüzden Tanrı'nın hem kendisini hem de her şeyi var eden ve etki etmesine yol açan kudreti O'nun kendi özüdür. **Q.E.D.**

XXXV. Önerme

Tanrı'nın kudretinde olması gerektiğini tasavvur ettiğimiz her şey zorunlu olarak vardır.

Kanıtlama: Çünkü Tanrı'nın kudretinde olan her şey, (bir önceki Önerme gereği) O'nun özünden zorunlu olarak çıkacak şekilde bu öze bağlıdır; öyleyse zorunlu olarak vardır. **Q.E.D.**

XXXVI. Önerme

O'nun doğasından varolan her şey mutlaka bir sonuç doğurmalıdır.

Kanıtlama: Varolan her şey mutlaka şu ya da bu şekilde Tanrı'nın doğasını ya da özünü ifade eder (25. Önermenin Sonucu gereği). Başka deyişle (34. Önerme gereği) varolan her şey mutlaka şu ya da bu şekilde Tanrı'nın kudretini, yani her şeyin nedenini ifade eder, o halde (16. Önerme gereği) varolan her şey bir sonuç doğurmalıdır. **Q.E.D.**

Ek

Bu kanıtlamalarla Tanrı'nın doğasını ve doğasına has

ut quod necessario existit; quod sit unicus; quod ex sola suæ naturæ necessitate sit et agat; quod sit omnium rerum causa libera et quomodo; quod omnia in Deo sint et ab ipso ita pendeant ut sine ipso nec esse nec concipi possint; et denique quod omnia a Deo fuerint prædeterminata, non quidem ex libertate voluntatis sive absoluto beneplacito sed ex absoluta Dei natura, sive infinita potentia. Porro ubicunque data fuit occasio, præjudicia, quæ impedire poterant, quominus meæ demonstrationes perciperentur, amovere curavi sed quia non pauca adhuc restant præjudicia quæ etiam imo maxime impedire poterant et possunt quominus homines rerum concatenationem eo quo ipsam explicui modo, amplecti possint, eadem hic ad examen rationis vocare operæ pretium duxi. Et quoniam omnia quæ hic indicare suscipio præjudicia pendent ab hoc uno quod scilicet communiter supponant homines omnes res naturales ut ipsos propter finem agere, imo ipsum Deum omnia ad certum aliquem finem dirigere pro certo statuant: dicunt enim, Deum omnia propter hominem fecisse, hominem autem, ut ipsum coleret. Hoc igitur unum prius considerabo quærendo scilicet primo causam, cur plerique hoc

özelliklerini açıklamış bulunuyorum. Buna göre, Tanrı'nın zorunlu olarak varolduğunu; tek olduğunu; sadece kendi doğası gereği varolduğunu ve etki ettiğini; bütün varolanların özgür nedeni olduğunu ve ne şekilde özgür nedeni olduğunu; her şeyin O'nda olduğunu ve O'na bağlı olduğunu, O olmadıkça hiçbir şeyin varolamayacağını ve kavranamayacağını; ve sonuçta her şeyin O'nun tarafından önceden bir koşula bağlandığını, bu bağlanmanın özgür iradeyle ya da mutlak anlamda keyfi olarak değil de, O'nun mutlak doğasından ya da sonsuz kudretinden kaynaklandığını gösterdim. Dahası, yeri geldikçe, bu kanıtlamalarımın anlaşılmasına engel oluşturacak önyargıları da bertaraf etmeye özen gösterdim. Ama bertaraf edemediğim daha birçok önyargı söz konusu ve bunlar birbirine bağlı olaylar zincirini açıklama tarzımın insanlarca anlaşılmasına hep engel olmuşlardır ya da hâlâ olabilirler. Bu yüzden bu önyargıları burada aklın süzgecinden geçirerek ele almanın yerinde olacağını düşündüm. Üstünde durmaya niyetlendiğim bütün önyargılar aslında dönüp dolaşıp tek bir noktada kilitleniyor, yani insanlar arasındaki yaygın inanç noktasında, çünkü insanlar doğadaki her şeyin kendileri gibi belli bir amaca yönelik hareket ettiğini sanıyor. Sahiden de, insanlar Tanrı'nın her şeyi belli bir amaca yönlendirdiği konusunda kararlılar. Çünkü dediklerine bakılırsa Tanrı her şeyi insan için, insanı da kendisine tapsın diye yaratmış. O halde sadece bu önyargıyı ele almakla işe koyulacağım ve ilkin çoğu insanın niçin böyle bir inancın

in præjudicio acquiescant et omnes natura adeo propensi sint ad idem amplectendum. Deinde ejusdem falsitatem ostendam, et tandem, quomodo ex hoc orta sint præjudicia de *bono et malo, merito et peccato, laude et vituperio, ordine et confusione, pulchritudine et deformitate* et de aliis hujus generis. Verum hæc ab humanæ mentis natura deducere non est hujus loci. Satis hic erit, si pro fundamento id capiam quod apud omnes debet esse in confesso; nempe hoc, quod omnes homines rerum causarum ignari nascuntur, et quod omnes appetitum habent suum utile quærendi, cujus rei sunt conscii. Ex his enim sequitur, primo quod homines se liberos esse opinentur, quandoquidem suarum volitionum suique appetitus sunt conscii, et de causis a quibus disponuntur ad appetendum et volendum, quia earum sunt ignari, nec per somnium cogitant. Sequitur secundo, homines omnia propter finem agere; videlicet propter utile, quod appetunt; unde fit, ut semper rerum peractarum causas finales tantum scire expetant, et ubi ipsas audiverint, quiescant; nimirum quia nullam habent causam ulterius dubitandi. Sin autem easdem ex alio audire nequeant, nihil iis restat, nisi ut ad semet se convertant,

doğruluğuna ikna olduğunu ve hepsinin niçin böyle bir inanca bağlanmaya doğaca yatkın olduğunu araştıracağım. Ardından bunun yanlış bir inanç olduğunu kanıtlayacağım ve en sonunda da bu inancın yarattığı *iyi ve kötü, sevap ve günah, övgü ve yergi, düzen ve karışıklık, güzellik ve çirkinlik* ve bunun gibi nice değere ilişkin önyargıları göstereceğim. Ama bu konudaki fikirlerimi insan zihninin doğasından çıkardığımı söylememin yeri burası değil tabii. Burada sadece herkesin kabul etmek zorunda olduğu temel gerçeği, yani bütün insanların varlıkların nedenlerini bilmeden doğduğunu, herkesin önce kendisine fayda sağlayacak şeylere arzu duyduğunu, bu arzularının da farkında olduğunu göstermek yeterli olacak. Çünkü bu öncüllerden ilkin şöyle bir sonuç çıkacak: İnsanlar kendilerinin özgür olduğunu düşünürler, çünkü kendi seçimlerinin ve arzularının farkındadırlar, ama kendilerini bunları seçmeye ve arzulamaya sevk eden nedenlerden bihaberdirler; hatta öyle bihaberdirler ki, bu nedenleri rüyalarında dahi görse inanmazlar. Ayrıca yine bu öncüllerden şöyle bir sonuç çıkacak: İnsanlar daima bir amaç doğrultusunda hareket eder, özellikle elde etmek istedikleri çıkarları doğrultusunda. Bu iki sonuç dikkate alındığında, anlaşılır ki, insanlar sadece gerçekleşen olayların son nedenlerine bakar,[56] bu nedenleri dış bir kaynakta bulunca da rahatlarlar ve tabii daha başka bir neden arama ihtiyacı duymazlar.[57] Ama diyelim ki bu son nedenleri dış bir kaynakta bulamadılar, işte o zaman kendilerine dönmekten başka çareleri

et ad fines, a quibus ipsi ad similia determinari solent, reflectant, et sic ex suo ingenio ingenium alterius necessario judicant. Porro cum in se et extra se non pauca reperiant media, quæ ad suum utile assequendum non parum conducant ut exempli gratia oculos ad videndum, dentes ad masticandum, herbas et animantia ad alimentum, solem ad illuminandum, mare ad alendum pisces, hinc factum ut omnia naturalia tanquam ad suum utile media considerent et quia illa media ab ipsis inventa, non autem parata esse sciunt, hinc causam credendi habuerunt aliquem alium esse qui illa media in eorum usum paraverit. Nam postquam res ut media consideraverunt, credere non potuerunt easdem se ipsas fecisse sed ex mediis quæ sibi ipsi parare solent, concludere debuerunt dari aliquem vel aliquos naturæ rectores humana præditos libertate qui ipsis omnia curaverint et in eorum usum omnia fecerint. Atque horum etiam ingenium quandoquidem de eo nunquam quid audiverant, ex suo judicare debuerunt atque hinc statuerunt Deos omnia in hominum usum dirigere ut homines sibi devinciant et in summo ab iisdem

kalmaz, ardından hangi amaçların kendilerini benzer eylemlerde bulunmaya zorladığına dikkat etmeye başlarlar ve böylece zorunlu olarak kendi yaradılışlarına bakarak başkalarının yaradılışları hakkında fikir yürütürler. Dahası, kendilerine fayda sağlayacak şeyleri araştırırken hem kendilerinde hem de kendilerinin dışında bir sürü araç keşfederler, örneğin görmelerini sağlayacak gözler, yiyeceklerini çiğneyecekleri dişler, besinlerini karşılayan bitkiler ve hayvanlar, aydınlanacakları bir güneş, balığıyla beslenecekleri bir deniz ve daha nicesi. Bunun sonucunda bütün bu doğal şeyleri kendi çıkarlarına hizmet edecek birer araç gibi görmeye başlarlar. Bu arada bu araçları hazır olarak bulduklarının, kendi kendilerine yapmadıklarının da farkındadırlar, işte bu farkındalık onların bir başka şahsa, yani bütün bu araçları onların hizmetine hazır olarak sunan başka bir şahsa inanmaları için bir neden olmuş olur. Zaten bütün bunları birer araç olarak gördükten sonra bunların kendi kendilerine meydana geldiğine inanmaları mümkün değildi; bu durumda kendileri için ürettikleri araçlara bakıp, doğanın da insan gibi özgür, her şeyi insan için gözeten ve her şeyi insan kullansın diye üreten bir yöneticisi ya da yöneticileri olduğu sonucuna varmak zorunda kaldılar. Ama bu yöneticilerin yaradılışıyla ilgili hiçbir şey işitmemiş olduklarından, mecburen kendi karakterlerinden hareketle onlara bir karakter biçtiler ve böylece tanrıların insan kendilerine tabi olsun ve kendilerine en yüksek onuru bahşetsin diye her şeyi insanın

honore habeantur; unde factum ut unusquisque diversos Deum colendi modos ex suo ingenio excogitaverit ut Deus eos supra reliquos diligeret et totam naturam in usum cæcæ illorum cupiditatis et insatiabilis avaritiæ dirigeret. Atque ita hoc præjudicium in superstitionem versum et altas in mentibus egit radices; quod in causa fuit ut unusquisque maximo conatu omnium rerum causas finales intelligere easque explicare studeret. Sed dum quæsiverunt ostendere naturam nihil frustra (hoc est quod in usum hominum non sit) agere, nihil aliud videntur ostendisse quam Naturam Deosque æque ac homines delirare. Vide quæso, quo res tandem evasit! Inter tot naturæ commoda non pauca reperire debuerunt incommoda, tempestates scilicet, terræ motus, morbos etc. atque hæc statuerunt propterea evenire quod Dii irati essent ob injurias sibi ab hominibus factas sive ob peccata in suo cultu commissa et quamvis experientia indies reclamaret ac infinitis exemplis ostenderet commoda atque incommoda piis æque ac impiis promiscue evenire, non ideo ab inveterato præjudicio destiterunt: facilius enim iis fuit hoc inter alia incognita quorum usum ignorabant, ponere et sic præsentem

çıkarı doğrultusunda yönlendirdiğinde karar kıldılar. Bunun sonucunda da, her insan kendi karakterine bakıp kafasında tanrı için değişik ibadet şekilleri geliştirdi; bu tanrı her şeyden, herkesten çok onu sevsin ve bütün doğayı onun keyfi isteğine ve doymak bilmez hırsına uygun olarak yönetsin istedi. İşte bu önyargı sonradan batıl inanca dönüştü ve insan zihninin derinlerine kök saldı; herkesin varlıkların nihai amaçlarını anlamak ve açıklamak için bunca uğraş vermesinin nedeni oldu bu önyargı. Ama insanoğlu doğada hiçbir şeyin boşuna yaratılmadığını (yani doğada insanın yararına olmayacak hiçbir şeyin olamayacağını) göstereceğim diye böyle yana yakıla araştırmalar yaparken, sanırım sadece doğanın ve tanrıların insanlar gibi hezeyan içinde olduğunu gösterebildi. Tanrı aşkına, baksanıza sonunda olanlara! Doğadaki bunca rahatlığa karşın insanoğlu bunca rahatsızlık yaşamaya mecbur kaldı, fırtınalara maruz kaldı mesela, depremlere, hastalıklara ve daha nicelerine. Bu kez şöyle düşünmeye başladı, bütün bu felaketler tanrıları öfkelendirdikleri için başlarına geldi, çünkü yanlış işler yapıp tanrılara zarar verdiler ya da tanrıların kendine özgü ibadet şekillerine harfiyen riayet etmediklerinden günah işlediler. Günlük yaşamlarında edindikleri deneyimler onlara bunun tersini söylese de, yaşadıkları sayısız örnek bu tür felaketlerin hiç fark gözetmeden hem dindarların hem de dinsizlerin başına gelebileceğini kanıtlasa da, yine de kafalarında kök salmış bu önyargıdan bir türlü vazgeçmediler; çünkü başlarına gelen bu olayları, nasıl kullanacaklarını bilemedikleri aletler gibi

suum et innatum statum ignorantiæ retinere quam totam illam fabricam destruere et novam excogitare. Unde pro certo statuerunt Deorum judicia humanum captum longissime superare: quæ sane unica fuisset causa ut veritas humanum genus in æternum lateret nisi mathesis, quæ non circa fines sed tantum circa figurarum essentias et proprietates versatur, aliam veritatis normam hominibus ostendisset et præter mathesin aliæ etiam adsignari possunt causæ (quas hic enumerare supervacaneum est) a quibus fieri potuit, ut homines communia hæc præjudicia animadverterent et in veram rerum cognitionem ducerentur.

His satis explicui id, quod primo loco promisi. Ut jam autem ostendam, naturam finem nullum sibi præfixum habere et omnes causas finales nihil nisi humana esse figmenta, non opus est multis. Credo enim id jam satis constare tam ex fundamentis et causis unde hoc præjudicium originem suam traxisse ostendi quam *ex Propositione 16 et Corollariis Propositionis 32* et præterea ex iis omnibus quibus ostendi omnia naturæ æterna quadam necessitate summaque perfectione procedere. Hoc tamen adhuc addam

değerlendirmek onların kolaylarına geldi, böylece sistemi toptan yok edip yeni bir sistem kurmaktansa, nasıl cahil doğdular öyle de yaşayıp gittiler. Bunun sonucunda kesin bir karara vardılar, demek ki tanrıların hükümleri insan algısının çok çok üstünde. Sadece bu karar bile hakikatin sonsuzca insanlıktan saklanmasına yeter de artardı bile, matematik imdada yetişip de onlara hakikate başka türlü bakmalarını sağlayacak bir ölçüt göstermemiş olsaydı; çünkü matematik son nedenlerin etrafında dolanıp durmuyordu, şekillerin esaslarıyla, öz nitelikleriyle hemhal oluyordu. Matematiğin yanında, insanların söz konusu olan genel önyargılar üzerinde daha derin düşünmesini ve varlıklar hakkında doğru bilgi edinmeye yönelmesini sağlayacak türde, burada tek tek saymayı gereksiz gördüğüm başka nedenler de devreye girdi sonra.

Sözlerimin başında ilkin açıklayacağımı belirttiğim konuya şu an yeterince açıklık getirmiş bulunuyorum.[58] Daha fazla laf edip de doğanın belli bir amacı olmadığını ve nihai amaçların hepsinin insanın hayal gücünün bir ürünü olduğunu göstermekle zaman kaybetmeme artık gerek yok. Çünkü hem söz konusu önyargının kökeniyle ilgili açıklamalarımdan hem de 16. Önermeden ve 32. Önermenin Sonuçlarından bunun gayet iyi anlaşıldığını düşünüyorum, bir de bütün varlıkların doğanın ezeli ve ebedi hakikati gereği zorunlu olarak ve üst bir mükemmellikle varolduklarını belirttiğim kanıtlamalarımdan. Yine de şunları eklemek isterim; ilk olarak,

nempe hanc de fine doctrinam naturam omnino evertere. Nam id quod revera causa est, ut effectum considerat et contra. Deinde id quod natura prius est, facit posterius. Et denique id quod supremum et perfectissimum est, reddit imperfectissimum. Nam (duobus prioribus omissis quia per se manifesta sunt), ut ex *Propositionibus* 21, 22 et 23 constat, ille effectus perfectissimus est qui a Deo immediate producitur et quo aliquid pluribus causis intermediis indiget ut producatur, eo imperfectius est. At si res quæ immediate a Deo productæ sunt, ea de causa factæ essent ut Deus finem assequeretur suum, tum necessario ultimæ quarum de causa priores factæ sunt, omnium præstantissimæ essent. Deinde hæc doctrina Dei perfectionem tollit nam si Deus propter finem agit, aliquid necessario appetit quo caret. Et quamvis Theologi et Metaphysici distinguant inter finem indigentiæ et finem assimilationis, fatentur tamen Deum omnia propter se, non vero propter res creandas egisse quia nihil ante creationem præter Deum assignare possunt propter quod Deus ageret adeoque necessario fateri coguntur Deum iis

son nedenlerle ilgili öğreti doğayı tamamen alt üst etmiştir. Çünkü bu öğreti, gerçekten de ilk nedeni sonuçmuş gibi değerlendiriyor ya da tam tersi. İkinci olarak, doğaca ilk olan şey sonraya konmuş oluyor. Üçüncü olarak da, böylece en üstün ve en mükemmel olan noksan kılınıyor. İlk ikisini geçiyorum, bunlar kendiliğinden açık çünkü; son olarak belirttiğim noktaya gelince, 21, 22 ve 23 Önermelerden de gayet açıkça anlaşılıyor ki, Tanrı tarafından dolaysız şekilde meydana getirilen varlık mutlak anlamda mükemmeldir; bir varlık meydana gelmek için ne kadar dolaylı nedene ihtiyaç gösterirse o oranda mükemmelliğini yitirir. Ancak Tanrı tarafından dolaysız şekilde meydana getirilmiş varlıklar Tanrı'nın amacını gerçekleştirmesine olanak tanıyacak şekilde meydana getirilmiş olsalardı, o zaman sonradan gelenler, yani dolaysız meydana getirilenler sayesinde sonradan meydana gelen varlıklar hepsinin en mükemmeli olurlardı. Bundan başka, son nedenler öğretisi Tanrı'nın mükemmelliğini de yok etmekte. Çünkü Tanrı bir amaca yönelik etki ediyorsa Tanrı bir şeyi istiyor demektir, bunun da anlamı Tanrı'nın o şeyden yoksun olduğudur. Gerçi ilahiyatçılar ve metafizikçiler ihtiyacı karşılamaya yönelik amaç ve benzeşmeye yönelik amaç arasında fark olduğunu söylüyorlar,[59] ama yine de Tanrı'nın her şeyi kendisi için yaptığını, yaratacağı varlıklar için yapmadığını belirtiyorlar. Çünkü yaratımdan önce, Tanrı'nın kendisinden başka uğruna bir şey yapacağı bir başka varlık bulamıyorlar, bu yüzden mecburen

propter quæ media parare voluit, caruisse eaque cupivisse, ut per se clarum. Nec hic prætereundum est quod hujus doctrinæ sectatores qui in assignandis rerum finibus suum ingenium ostentare voluerunt, ad hanc suam doctrinam probandam novum attulerunt modum argumentandi reducendo scilicet non ad impossibile sed ad ignorantiam, quod ostendit nullum aliud fuisse huic doctrinæ argumentandi medium. Nam si exempli gratia ex culmine aliquo lapis in alicujus caput ceciderit eumque interfecerit, hoc modo demonstrabunt lapidem ad hominem interficiendum cecidisse. Ni enim eum in finem Deo id volente ceciderit, quomodo tot circumstantiæ (sæpe enim multæ simul concurrunt) casu concurrere potuerunt? Respondebis fortasse, id ex eo, quod ventus flavit, et quod homo illac iter habebat, evenisse. At instabunt, cur ventus illo tempore flavit? Cur homo illo eodemque tempore illac iter habebat? Si iterum respondeas ventum tum ortum quia mare præcedenti die tempore adhuc tranquillo agitari inceperat et quod homo ab amico invitatus fuerat, instabunt iterum quia nullus rogandi finis, cur autem mare agitabatur? cur homo in illud tempus invitatus fuit? et sic porro causarum causas rogare

Tanrı'nın yarattığı şeyleri, kendisinin ihtiyaç duyduğu ve yoksun olduğu şeyleri elde edeceği araçlar olarak yaratmak istediğini kabulleniyorlar ki, bu apaçık ortada. Burada söylemeden geçemeyeceğim bir başka nokta da, son nedenler öğretisiyle kendilerinin ne kadar dahi olduğunu kanıtlamak isteyen bu öğretinin ardıllarının[60] düşüncelerini kanıtlamak için geliştirdikleri kendilerine özgü bir çıkarım yöntemi, yani imkânsıza indirgeme, ama daha ziyade cehalete indirgeme; işte bu yöntem kendilerini savunmak için başka bir yol bulamadıklarının da kanıtı. Demek ki adamın birinin başına damdan bir taş düşse ve adamı öldürse, bunlar bu yönteme göre diyecekler ki, taş adamı öldürmek için düştü. Değil mi ya, bu taş Tanrı'nın iradesine uygun olarak böyle bir amaçla düşmemiş olsa, şans eseri düşmesi için onca olası durumu bir araya getirmek kolay mı (ki sahiden de böyle bir olayda nice olası durum aynı anda oluşur)? Siz onlara şöyle yanıt verseniz ve deseniz ki, bu taş düştü, çünkü rüzgâr çok hızlı esiyordu ve adamın da yolu oradan geçiyordu. Ama ısrar edecekler ve bu kez de şöyle soracaklar: İyi de niçin rüzgâr o sırada öyle hızlı esiyordu? Neden o sırada o adam o yoldan geçiyordu? Bunun üzerine siz şöyle bir yanıt vereceksiniz: Rüzgârın o sırada öyle hızlı esmesinin nedeni, bir gün öncesine kadar sakin olan denizin birden kabarmaya başlaması. Ama yok, sorularının ardı arkası kesilmeyecek, yeniden ısrar edecekler ve şöyle soracaklar: Neden deniz kabarmaya başladı? Neden adam tam o sırada davete icabet ediyordu? İşte bu böyle uzayıp gidecek ve onlar nedenlerin

non cessabunt donec ad Dei voluntatem hoc est ignorantiæ asylum confugeris. Sic etiam ubi corporis humani fabricam vident, stupescunt et ex eo quod tantæ artis causas ignorant, concludunt eandem non mechanica sed divina vel supernaturali arte fabricari talique modo constitui ut una pars alteram non lædat. Atque hinc fit ut qui miraculorum causas veras quærit quique res naturales ut doctus intelligere, non autem ut stultus admirari studet, passim pro hæretico et impio habeatur et proclametur ab iis quos vulgus tanquam naturæ Deorumque interpretes adorat. Nam sciunt quod sublata ignorantia stupor hoc est unicum argumentandi tuendæque suæ auctoritatis medium quod habent, tollitur. Sed hæc relinquo et ad id, quod tertio loco hic agere constitui, pergo.

Postquam homines sibi persuaserunt omnia quæ fiunt propter ipsos fieri; id in unaquaque re præcipuum judicare debuerunt quod ipsis utilissimum et illa omnia præstantissima æstimare a quibus optime afficiebantur. Unde has formare debuerunt notiones quibus rerum naturas explicarent, scilicet *Bonum, Malum, Ordinem, Confusionem, Calidum, Frigidum, Pulchritudinem et Deformitatem:* et quia se liberos existimant, inde hæ notiones ortæ sunt scilicet *Laus et Vituperium, Peccatum et Meritum;* sed has infra postquam de

nedenlerini sormaktan asla vazgeçmeyecekler, ta ki siz kaçıp cehaletlerinin tek dayanağı olan Tanrı'nın iradesine sığınana kadar. İnsan bedenine baktıklarında da şaşkınlıktan afallayıp kalır bunlar, o güzelim sanat eserini meydana getiren nedenlerden bihaber olduklarından, bunun mekanik bir işleyişin değil de, tanrısal ya da doğaüstü bir işleyişin ürünü olduğunu ve bu eserin bütün parçalarının birbirlerinin kılına zarar vermeyecek şekilde meydana geldiğini düşünürler. Öyle ki, doğanın mucizelerinin gerçek nedenlerini araştıran ve doğal olaylara bir budala gibi hayretle bakmak yerine onları bir âlim gibi anlamaya çabalayan insan avamın doğanın ve tanrıların yorumcuları olarak taptığı kişilerce dile düşürülür ve sırtına sapkın ya da dinsiz yaftası yapıştırılır. Çünkü bu kişiler bilirler ki cehalet ortadan kalkınca, kendi otoritelerini dayatmalarının ve sürdürmelerinin yegâne aracı olan o budalaca hayranlık da ortadan kalkacak. Ama şimdilik bunları bir kenara bırakıyorum ve üçüncü nokta olarak belirttiğim konuya geçiyorum.

İnsanoğlu yaratılanların kendisi için yaratıldığına kani olduktan sonra, doğal olarak kendisine en faydalı olanı tek tek varlıklardaki en önemli nitelik olarak değerlendirdi, kendisini en memnun edenleri de en mükemmel şeyler olarak gördü. Böylece varlıkların doğasını açıklayacağı *iyi, kötü, düzen, karışıklık, sıcak, soğuk, güzellik, çirkinlik* ve benzerleri gibi soyut kavramlar oluşturmaya başladı, ayrıca kendisini özgür bir varlık olarak gördüğünden *övgü, yergi, günah ve sevap* gibi kavramlar

natura humana egero, illas autem hic breviter explicabo. Nempe id omne, quod ad valetudinem et Dei cultum conducit, *Bonum,* quod autem iis contrarium est, *Malum* vocaverunt. Et quia ii, qui rerum naturam non intelligunt, sed res tantummodo imaginantur, nihil de rebus affirmant et imaginationem pro intellectu capiunt, ideo ordinem in rebus esse firmiter credunt rerum suæque naturæ ignari. Nam cum ita sint dispositæ ut cum nobis per sensus repræsentantur, eas facile imaginari et consequenter earum facile recordari possimus, easdem bene ordinatas, si vero contra, ipsas male ordinatas sive confusas esse dicimus. Et quoniam ea nobis præ cæteris grata sunt quæ facile imaginari possumus, ideo homines ordinem confusioni præferunt quasi ordo aliquid in natura præter respectum ad nostram imaginationem esset; dicuntque Deum omnia ordine creasse et hoc modo ipsi nescientes Deo imaginationem tribuunt nisi velint forte Deum humanæ imaginationi providentem res omnes eo disposuisse modo quo ipsas facillime imaginari possent; nec moram forsan iis injiciet quod infinita reperiantur quæ nostram imaginationem longe superant et plurima quæ ipsam propter ejus imbecillitatem

yarattı. Bu son sıraladıklarımı daha ileride, insan doğasını inceledikten sonra ele alacağım; şimdilik kısaca ilk sıraladıklarımı açıklayacağım: Şu bir gerçek ki, insanoğlu kendisini esenliğe kavuşturan ve Tanrı'ya tapmaya yönelten her şeye iyi demiş, tam tersi etkide bulunanlara da kötü. Varlıkların doğasını hiç anlamayanların, onları sadece hayallerinde canlandıranların varlıklarla ilgili söyleyecekleri hiçbir şey yoktur, çünkü hayal gücünü akılla karıştırırlar, dolayısıyla varlıklar ve onların kendine özgü doğaları hakkında böylesine cahil olduklarından, tartışmasız şekilde doğada bir düzen olduğuna inanırlar. Çünkü varlıklar duyularımızla algılayabileceğimiz türde bir düzene sahip olduğunda onları kolaylıkla hayal edebilir, dolayısıyla kolaylıkla da hatırlayabiliriz ve çok iyi bir düzene sahip olduklarını söyleriz; tersi durumda da, berbat bir düzene sahip olduklarını ya da karışık olduklarını söyleriz. Sonuncusuyla kıyaslandığında ilki bizi daha mutlu ettiğinden onu daha kolay hayal edebiliriz, çünkü insan düzeni karışıklığa tercih eder, sanki düzen bizim hayal gücümüzün bir ürünü değil de, doğada olan bir şeymiş gibi; sonra da Tanrı'nın her şeyi düzenli olarak yarattığını söyler, böylece hiç farkında olmadan aslında Tanrı'ya da insanın hayal gücünü atfetmiş olur, ama bununla Tanrı'nın insanın hayal gücünü göz önünde bulundurup şeyleri insanların daha kolay anlamaları için böyle bir düzene oturttuğunu kastediyorsa o başka. Belki de hayal gücünü çok çok aşan bir sürü şey keşfettiklerini ve çoğu şeyin zaten zayıf olan hayal güçlerini daha da karıştırdığını

confundunt. Sed de hac re satis. Cæteræ deinde notiones etiam præter imaginandi modos quibus imaginatio diversimode afficitur, nihil sunt et tamen ab ignaris tanquam præcipua rerum attributa considerantur quia ut jam diximus, res omnes propter ipsos factas esse credunt et rei alicujus naturam bonam vel malam, sanam vel putridam et corruptam dicunt prout ab eadem afficiuntur. Exempli gratia si motus quem nervi ab objectis per oculos repræsentatis accipiunt, valetudini conducat, objecta a quibus causatur *pulchra* dicuntur, quæ autem contrarium motum cient, *deformia.* Quæ deinde per nares sensum movent, odorifera vel fætida vocant, quæ per linguam, dulcia aut amara, sapida aut insipida etc. Quæ autem per tactum, dura aut mollia, aspera aut lævia etc. Et quæ denique aures movent, strepitum, sonum vel harmoniam edere dicuntur quorum postremum homines adeo dementavit ut Deum etiam harmonia delectari crederent. Nec desunt philosophi qui sibi persuaserint motus cælestes harmoniam componere. Quæ omnia satis ostendunt unumquemque pro dispositione cerebri de rebus judicasse vel potius imaginationis affectiones pro rebus accepisse. Quare

görünce paniğe kapılmamak için böyle bir düzen fikri geliştirmişlerdir, kimbilir. Neyse, söyleyeceklerim şimdilik bu kadar. Söz ettiğim diğer kavramlara gelince, bunlar da hayalimizde canlandırdığımız tavırlardan, yani hayal gücümüzün farklı şekillerde etkilendiğini gösteren tavırlardan başka bir şey değil, ama cahil insanlar bunları şeylerin kendilerine özgü sıfatları olarak görüyor, çünkü demin de dediğimiz gibi, her şeyin insanlar için yaratıldığına inanıyor ve bir şeyin doğasını iyi, kötü, sağlam, çürük ya da bozuk diye niteliyor, yani o şeyden nasıl bir etki almışsa ona göre. Örneğin gördüğümüz nesnelerin hareketi göz sinirlerine olumlu bir etkide bulunuyorsa, bu harekete neden olan nesnelere *güzel* diyoruz, tersi bir hareket oluşturduklarında da *çirkin.* Koku duyumuzla algıladığımız şeylere de mis kokulu ya da kötü kokulu diyoruz; damağımızda hissettiğimiz tatları ifade etmek için de tatlı veya acı ya da leziz veya tatsız tuzsuz gibi şeyler söylüyoruz. Dokunduğumuzda hissettiklerimizi sert veya yumuşak ya da pürüzlü veya pürüzsüz gibi ifadelerle dile getiriyoruz. Kulaklarımıza gelen sesleri ise gürültülü, sedalı ya da ahenkli olarak niteliyoruz. Hatta ahenkli denen ses insanların öylesine aklını başından almıştır ki, Tanrı'nın bile böyle bir sesten hoşlandığına inanacak kadar ileri gitmişlerdir. Gökcisimlerinin hareketinin ahenge yol açtığını sanan filozoflar bile olmuştur. Bütün bu örneklerden de gayet iyi anlıyoruz ki, herkes kafasına estiğince her şey hakkında fikir yürütüyor ya da daha doğrusu gerçek varlıkları hayal gücünde yarattığı şekillerle karıştırıyor. Öyleyse

non mirum est (ut hoc etiam obiter notemus) quod inter homines tot quot experimur, controversiæ ortæ sint ex quibus tandem scepticismus. Nam quamvis humana corpora in multis conveniant, in plurimis tamen discrepant et ideo id quod uni bonum, alteri malum videtur; quod uni ordinatum, alteri confusum; quod uni gratum, alteri ingratum est et sic de cæteris quibus hic supersedeo cum quia hujus loci non est de his ex professo agere, tum quia hoc omnes satis experti sunt. Omnibus enim in ore est "quot capita tot sensus"; "suo quemque sensu abundare"; "non minora cerebrorum quam palatorum esse discrimina": quæ sententiæ satis ostendunt homines pro dispositione cerebri de rebus judicare resque potius imaginari quam intelligere. Res enim si intellexissent, illæ omnes teste mathesi, si non allicerent, ad minimum convincerent.

Videmus itaque omnes notiones quibus vulgus solet naturam explicare, modos esse tantummodo imaginandi nec ullius rei naturam sed tantum imaginationis constitutionem indicare et quia nomina habent, quasi essent entium extra imaginationem existentium, eadem entia non rationis sed imaginationis voco atque adeo omnia

meseleye şöyle üstünkörü değinirken bile gördüğümüz kadarıyla, insanların arasında bunca fikir ayrılığının yaşanmasına ve bunun sonucunda şüpheciliğin doğmasına hiç şaşmamak gerekiyor. Çünkü insan bedenleri birçok açıdan birbirine benzese de birçok açıdan da farklıdır. Bu yüzden birine iyi gelen diğerine kötü gelir; birine düzenli gelen diğerine karışık gelir; birinin beğenisine hitap eden diğerinin beğenisine hitap etmez ve bu böyle uzar gider. Daha ötesine hiç değinmiyorum, çünkü hem meseleyi enine boyuna tartışacağım yer burası değil, hem de herkes bu farklılığı kendince tecrübe etmiştir. Yoksa hiç şu atasözleri dilimize bu kadar dolanır mıydı: "Ne kadar insan varsa o kadar düşünce vardır;" "Herkes kendi düşüncesini beğenir;" "İnsanın anlayışı oranında damak zevki de değişir." İşte bu atasözleri de açıkça gösteriyor ki, herkes her şeyi kafasına göre değerlendiriyor ve şeyleri anlayacağına hayalinde canlandırmakla yetiniyor. Çünkü doğadaki varlıkları anlamış olsalardı, ileri sürdüğüm bütün bu görüşleri, matematiğin kanıtlamaları kadar etkileyici bulmasalar da en azından ikna edici bulurlardı.

Öyleyse sıradan insanın doğayı açıklamak için kullandığı tüm bu kavramlar, sadece hayal gücünün yarattığı birer resim; hiçbiri varlıkların hakiki doğasını ortaya koymuyor, sadece hayal gücünün yapısını ortaya koyuyor. Bu kavramlara birer ad verildiğinden, sanıyorsunuz ki bunlar hayal gücümüzden bağımsız olarak varolan oluşumlar. Ben bunlara akıl ürünü oluşumlar yerine hayal ürünü oluşumlar diyorum. Öyleyse bize karşı kullanılan

argumenta quæ contra nos ex similibus notionibus petuntur, facile propulsari possunt. Solent enim multi sic argumentari. Si omnia ex necessitate perfectissimæ Dei naturæ sunt consecuta, unde ergo tot imperfectiones in natura ortæ? Videlicet rerum corruptio ad fætorem usque, rerum deformitas quæ nauseam moveat, confusio, malum, peccatum etc. Sed ut modo dixi, facile confutantur. Nam rerum perfectio ex sola earum natura et potentia est æstimanda nec ideo res magis aut minus perfectæ sunt propterea quod hominum sensum delectant vel offendunt, quod humanæ naturæ conducunt vel quod eidem repugnant. Iis autem qui quærunt cur Deus omnes homines non ita creavit ut solo rationis ductu gubernarentur? nihil aliud respondeo quam quia ei non defuit materia ad omnia ex summo nimirum ad infimum perfectionis gradum creanda vel magis proprie loquendo quia ipsius naturæ leges adeo amplæ fuerunt ut sufficerent ad omnia quæ ab aliquo infinito intellectu concipi possunt producenda, ut Propositione 16 demonstravi.

Hæc sunt quæ hic notare suscepi, præjudicia. Si quædam hujus farinæ adhuc restant, poterunt eadem ab unoquoque mediocri meditatione emendari.

Finis partis primæ.

bütün kanıtlar bunlara benzer kavramlarla kurulduğundan rahatlıkla çürütülebilir. Çünkü çoğu insan şu şekilde bir akıl yürütmeye alışmış: Her şey Tanrı'nın mutlak anlamda mükemmel doğasından varoluyorsa niçin doğada bu kadar eksiklik söz konusu? Baksanıza, bazı şeyler çürüyünceye kadar bozulabiliyor, iğreneceğimiz kadar çirkinleşebiliyor; karışıklık var sonra, kötülük, günah ve bunlar gibi nice şeyler. Ama demin de dediğim gibi, bütün bunlara gayet kolay yanıt verilebilir. Çünkü şeylerin mükemmelliği doğalarına ve güçlerine göre değerlendirilmeli; şeyler insanın duyularına hitap ediyor ya da etmiyor diye ya da insanın doğasına yararlı ya da zararlı diye daha az mükemmel ya da daha çok mükemmel olarak değerlendirilemez. Ama "Tanrı niçin bütün insanları sadece aklın buyruğuna göre hareket edecek şekilde yarattı?" diye soranlara bir tek şu yanıtı verebilirim: "Çünkü Tanrı mükemmelliğin en üst kademesinden en alt kademesine kadar her şeyi yaratabilecek bir maddeye sahipti;" ya da benden çok daha kesin bir yanıt bekleniyorsa şöyle derim: "Çünkü Tanrı'nın doğasının yasaları öyle uçsuz bucaksızdır ki, 16. Önermeye getirdiğim kanıtta da gösterdim gibi, sonsuz bir aklın kavrayabileceği her şeyi yaratmaya yeter de artar."

İşte üzerinde duracağımı belirttiğim önyargılar bunlar. Aynı türden daha başka önyargılar varsa, azıcık derin düşünebilen herkes onlara da bir çare bulabilecektir.

Birinci Bölümün Sonu

PARS SECUNDA

DE NATURA ET ORIGINE MENTIS

Transeo jam ad ea explicanda quæ ex Dei sive Entis æterni et infiniti essentia necessario debuerunt sequi. Non quidem omnia; infinita enim infinitis modis ex ipsa debere sequi Propositione 16 partis I demonstravimus sed ea solummodo quæ nos ad mentis humanæ ejusque summæ beatitudinis cognitionem quasi manu ducere possunt.

DEFINITIONES.

I. Per corpus intelligo modum, qui Dei essentiam, quatenus ut res extensa consideratur, certo et determinato modo exprimit; *vide Corollarium Propositionis 25 partis I.*

II. Ad essentiam alicujus rei id pertinere dico quo dato res necessario ponitur, et quo sublato res necessario tollitur; vel id, sine quo res et vice versa id quod sine re, nec esse nec concipi potest.

III. Per ideam intelligo mentis conceptum, quem mens format propterea quod res est cogitans.

II. Bölüm

ZİHNİN DOĞASI ve KÖKENİ[61]

Şimdi de Tanrı'nın, ya da ezeli-ebedi ve sınırsız Varlığın özünden zorunlu olarak çıkan sonuçları açıklamaya geçiyorum. Bu sonuçların hepsini teker teker açıklamayacağım tabii; çünkü I. Bölümün 16. Önermesinde de gördük ki, bu özden sonsuz şekilde sonsuz sonuç çıkmak zorunda. Bu yüzden burada sadece, bizi adeta elimizden tutup insan zihninin ve onun üstün mutluluğunun bilgisini anlamaya götürecek sonuçları inceleyeceğiz.

Tanımlar

I. Beden deyince, yer kaplayan varlık olarak düşünülen Tanrı'nın özünü şu ya da bu şekilde ifade eden bir tavrını[62] anlıyorum. Bu konuda I. Bölümün 25. Önermesine bakın.[63]

II. Bir şeyin özüne ait olan dendiğinde anladığım, olduğunda şeyin de zorunlu olarak olduğu; ortadan kalktığında şeyin de ortadan kalktığı; ya da başka deyişle, o olmadan şeyin de olamayacağı ve kavranamayacağı; aynı şekilde şey olmadan onun da olamayacağı ve kavranamayacağı bir şey.[64]

III. Fikirden kastım, düşünen bir şey olan zihnin biçimlediği zihinsel kavram.[65]

EXPLICATIO.

Dico potius conceptum quam perceptionem, quia perceptionis nomen indicare videtur, mentem ab objecto pati; at conceptus actionem mentis exprimere videtur.

IV. Per ideam adæquatam intelligo ideam quæ, quatenus in se sine relatione ad objectum consideratur, omnes veræ ideæ proprietates sive denominationes intrinsecas habet.

EXPLICATIO.

Dico intrinsecas, ut illam secludam, quæ extrinseca est, nempe convenientiam ideæ cum suo ideato.

V. Duratio est indefinita existendi continuatio.

EXPLICATIO.

Dico indefinitam, quia per ipsam rei existentis naturam determinari nequaquam potest, neque etiam a causa efficiente, quæ scilicet rei existentiam necessario ponit, non autem tollit.

VI. Per realitatem et perfectionem idem intelligo.

VII. Per res singulares intelligo res quæ finitæ sunt et determinatam habent existentiam. Quod si plura individua in una actione ita concurrant ut omnia simul unius effectus sint causa, eadem omnia eatenus ut unam rem singularem considero.

Açıklama:

Algıdan ziyade kavram diyorum, çünkü algı kelimesi sanki daha çok zihnin nesne karşısındaki edilgin haline işaret ediyor. Oysa kavram zihnin etkin halini açığa vuruyor.

IV. Bire bir fikir deyince,[66] nesnesinden bağımsız olarak kendi başına düşünüldüğü sürece, doğru bir fikrin tüm niteliklerine ya da içsel belirtilerine sahip olan bir fikri anlıyorum.

Açıklama:

İçsel dememin nedeni bunun dışsal belirtiden, yani fikrin nesnesine uygunluğundan ayrı tutmaktır.

V. Süre, varolmanın belirsiz şekilde devam edişidir.

Açıklama:

Belirsiz diyorum, çünkü sürenin varolan şeyin kendi doğasıyla ya da kendi etkin nedeniyle belirlenmesi mümkün değildir,[67] çünkü bu neden şeyi sadece zorunlu olarak var eder, varlığını ortadan kaldırmaz.[68]

VI. Gerçeklik ve mükemmellik deyince ikisinin de aynı anlama geldiğini belirtiyorum.

VII. Tekil şeyler deyince,[69] sonlu ve sınırlı varoluşu olan şeyleri kastediyorum. Ancak birkaç birey tek bir eylemde, o eylemin tek bir sonucu olacak şekilde birleşmişse, o zaman bunların tümünün tekil bir şey olduğunu düşünüyorum.

AXIOMATA

I. Hominis essentia non involvit necessariam existentiam hoc est ex naturæ ordine tam fieri potest ut hic et ille homo existat quam ut non existat.

II. Homo cogitat.

III. Modi cogitandi ut amor, cupiditas vel quicunque nomine affectus animi insigniuntur, non dantur nisi in eodem individuo detur idea rei amatæ, desideratæ etc. At idea dari potest quamvis nullus alius detur cogitandi modus.

IV. Nos corpus quoddam multis modis affici sentimus.

V. Nullas res singulares præter corpora et cogitandi modos sentimus nec percipimus. Postulata vide post 13 propositionem.

PROPOSITIO I.

Cogitatio attributum Dei est sive Deus est res cogitans.

DEMONSTRATIO. Singulares cogitationes sive hæc et illa cogitatio modi sunt qui Dei naturam certo et determinato modo exprimunt (*per Corollarium Propositionis 25 partis I*). Competit ergo Deo (*per Definitionem 5 partis I)* attributum cujus conceptum singulares omnes cogitationes involvunt, per quod etiam concipiuntur. Est igitur cogitatio unum ex infinitis Dei attributis quod Dei æternam et infinitam essentiam exprimit (*vide Definitionem 6 partis I*) sive Deus est res cogitans. Q.E.D.

Aksiyomlar

I. İnsanın özü varoluşunu zorunlu kılmaz; yani doğanın kendi düzeni içinde şu ya da bu adam varolabilir de, olmayabilir de.[70]

II. İnsan düşünür.[71]

III. Sevgi, arzu ya da bu türden ruhsal duygu adını verdiğimiz düşünme tarzları, bir bireyde sevilen, arzu edilen ya da bunun gibi bir şeyin fikri doğmadan oluşmaz. Oysa bir fikir herhangi bir düşünme tarzı oluşmadan da doğabilir.[72]

IV. Bedenimizin çok değişik şekillerde etkilendiğini hissederiz.[73]

V. Cisimler ve düşünme tarzları dışında hiçbir tekil şeyi hissetmeyiz ve algılamayız.[74] Bu konuda, 13. Önermeden sonraki Önkabullere bakın.

I. Önerme

Düşünce Tanrı'nın bir sıfatıdır; yani Tanrı düşünen varlıktır.

Kanıtlama: Tekil düşünceler, yani şu ya da bu düşünce, Tanrı'nın doğasını belli bir şekilde açığa vuran biçimlerdir (I. Bölümün 25. Önermesinin Sonucuna göre). Öyleyse Tanrı'ya kavramı bütün tekil düşünceleri içeren ve böylece onların kavranmasını sağlayan bir sıfat yüklüdür (I. Bölümün 5. Tanımına göre). Demek ki düşünce Tanrı'nın sonsuz sıfatlarından biridir ve Tanrı'nın ezeli-ebedi ve sınırsız özünü ifade eder (I. Bölümün 6. Tanımına bakın); başka deyişle, Tanrı düşünen varlıktır. **Q.E.D.**

SCHOLIUM. Patet etiam hæc propositio ex hoc quod nos possumus ens cogitans infinitum concipere. Nam quo plura ens cogitans potest cogitare, eo plus realitatis sive perfectionis idem continere concipimus; ergo ens quod infinita infinitis modis cogitare potest, est necessario virtute cogitandi infinitum. Cum itaque ad solam cogitationem attendendo Ens infinitum concipiamus, est necessario (*per Definitiones 4 et 6 partis I*) cogitatio unum ex infinitis Dei attributis, ut volebamus.

PROPOSITIO II.

Extensio attributum Dei est, sive Deus est res extensa.

DEMONSTRATIO. Hujus eodem modo procedit, ac demonstratio præcedentis propositionis.

PROPOSITIO III.

In Deo datur necessario idea tam ejus essentiæ quam omnium quæ ex ipsius essentia necessario sequuntur.

DEMONSTRATIO. Deus enim (*per Propositionem 1 hujus*) infinita infinitis modis cogitare sive (*quod idem est per Propositionem 16 partis I*) ideam suæ essentiæ et omnium quæ necessario ex ea sequuntur, formare potest. Atqui omne id quod in Dei potestate est, necessario est (*per Propositionem 35 partis I*); ergo datur necessario talis idea et (*per Propositionem 15 partis I*) non nisi in Deo. Q.E.D.

Not: Bu önerme, bizim sonsuzca düşünen bir varlık tasavvur edebiliyor olmamızdan da zaten açıkça anlaşılır. Düşünen bir varlık ne kadar çok şey düşünebiliyorsa, biz bu varlığın o kadar gerçekliğe ya da mükemmelliğe sahip olduğunu anlarız; bu yüzden sonsuz şekilde sonsuz şey düşünebilen bir varlık düşünme gücü bakımından zorunlu olarak sonsuzdur. Mademki, düşünceyi tek başına ele aldığımızda, sonsuz bir Varlık düşünebiliyoruz, o halde bizim de kanıtlamak istediğimiz gibi, düşünce Tanrı'nın sonsuz sıfatlarından biridir. **Q.E.D.**

II. Önerme

Yer kaplama Tanrı'nın sıfatlarından biridir; başka deyişle, Tanrı yer kaplayan varlıktır.

Kanıtlama: Bu Önermenin kanıtı bir önceki Önermenin kanıtına dayanır.

III. Önerme

Tanrı'da mutlaka hem kendi özünün hem de kendi özünden zorunlu olarak çıkan her varlığın fikri bulunur.

Kanıtlama: Çünkü Tanrı (bu Bölümün 1. Önermesine göre) sonsuz şekilde sonsuz şey düşünebilir ya da (I. Bölümün 16. Önermesinde de belirtildiği üzere) kendi özünün ve bu özden zorunlu olarak çıkan bütün varlıkların fikrini kurabilir. Bunun yanı sıra, Tanrı'nın kudretinde olan her şey zorunlu olarak vardır (I. Bölümün 35. Önermesine göre), öyleyse böyle bir fikir de zorunlu olarak vardır (I. Bölümün 15. Önermesine göre) ve ancak Tanrı'da bulunur. **Q.E.D.**

SCHOLIUM. Vulgus per Dei potentiam intelligit Dei liberam voluntatem et jus in omnia quæ sunt quæque propterea communiter ut contingentia considerantur. Deum enim potestatem omnia destruendi habere dicunt et in nihilum redigendi. Dei porro potentiam cum potentia regum sæpissime comparant. Sed hoc in Corollario I et II Propositionis 32 partis I refutavimus, et Propositione 16 partis I ostendimus Deum eadem necessitate agere qua seipsum intelligit, hoc est sicuti ex necessitate divinæ naturæ sequitur (sicut omnes uno ore statuunt), ut Deus seipsum intelligat, eadem etiam necessitate sequitur ut Deus infinita infinitis modis agat. Deinde Propositione 34 partis I ostendimus Dei potentiam nihil esse præterquam Dei actuosam essentiam, adeoque tam nobis impossibile est concipere Deum non agere quam Deum non esse. Porro si hæc ulterius persequi liberet, possem hic etiam ostendere potentiam illam quam vulgus Deo affingit, non tantum humanam esse (quod ostendit Deum hominem vel instar hominis a vulgo concipi) sed etiam impotentiam involvere. Sed nolo de eadem re toties sermonem instituere. Lectorem solummodo iterum atque iterum rogo ut quæ in prima parte ex Propositione 16 usque ad finem de hac re dicta sunt, semel atque iterum perpendat. Nam

Not: Sıradan insanlar Tanrı kudreti dendiğinde, Tanrı'nın özgür iradesini ve varolan her şey üzerindeki hakkını anlıyorlar, dolayısıyla varolan her şeyin olası olduğunu düşünüyorlar. Çünkü onlara göre, Tanrı her şeyi yok edecek, hiç haline getirecek bir kudrete sahip. Dahası, zaman zaman Tanrı'nın bu kudretini kralların gücüne benzetiyorlar. Ama böyle bir şeyin yanlış olduğunu I. Bölümün 32. Önermesinin I. ve II. Sonucunda kanıtladık ve I. Bölümün 16. Önermesinde, Tanrı'nın etki etmesinin nedeninin kendini idrak etmesine neden olan zorunluluk olduğunu da gösterdik; yani dedik ki, tanrısal doğanın zorunluluğu sonucunda nasıl ki Tanrı kendini idrak ediyor (bu herkesin kabullendiği bir hakikat), işte aynı zorunlulukla Tanrı sonsuz şekilde sonsuz etki yaratıyor.[75] Ayrıca I. Bölümün 34. önermesinde, Tanrı'nın kudretinin O'nun etkin özünden başka bir şey olmadığını da kanıtladık. İşte bu yüzden bizim için Tanrı'nın etki etmediğini düşünmek, varolmadığını düşünmek kadar imkânsız. Lafı daha da uzatabilseydim, o zaman sıradan insanların Tanrı'ya atfettiği kudretin aslında insani bir kudret olduğunu kanıtlamakla kalmaz (ki bu bize insanların niçin Tanrı'yı bir insan olarak ya da insana benzer bir varlık olarak gördüklerini de açıklardı), bunun bir kudretsizlik olduğunu bile kanıtlayabilirdim. Ama hep aynı konu üzerinde dönüp dolaşmak istemiyorum. Okuyuculardan tekrar tekrar rica ediyorum, ilk Bölümün 16. Önermesinden sonuna kadar neler söylediğimi bir düşünsünler, olmadı tekrar düşünsünler. Çünkü

nemo ea quæ volo percipere recte poterit nisi magnopere caveat, ne Dei potentiam cum humana regum potentia vel jure confundat.

PROPOSITIO IV.

Idea Dei, ex qua infinita infinitis modis sequuntur, unica tantum esse potest.

DEMONSTRATIO. Intellectus infinitus nihil præter Dei attributa ejusque affectiones comprehendit (*per Propositionem 30 partis I*). Atqui Deus est unicus (per *Corollarium I Propositionis 14 partis I*). Ergo idea Dei ex qua infinita infinitis modis sequuntur, unica tantum esse potest. Q.E.D.

PROPOSITIO V.

Esse formale idearum Deum, quatenus tantum ut res cogitans consideratur, pro causa agnoscit, et non quatenus alio attributo explicatur. Hoc est, tam Dei attributorum, quam rerum singularium ideæ non ipsa ideata sive res perceptas pro causa efficiente agnoscunt, sed ipsum Deum, quatenus est res cogitans.

DEMONSTRATIO. Patet quidem ex Propositione 3 hujus. Ibi enim concludebamus, Deum ideam suæ essentiæ, et omnium, quæ ex ea necessario sequuntur, formare posse ex hoc solo, nempe quod Deus est res cogitans, et non ex eo quod sit suæ ideæ objectum. Quare esse formale idearum Deum, quatenus est res cogitans,

Tanrı'nın kudretini kralların insani gücüyle ya da kralların insani haklarıyla karıştırmamaya dikkat göstermedikçe, bir insanın benim demek istediklerimi doğru şekilde algılamasına imkân ve ihtimal yok.

IV. Önerme

Sonsuz şekilde sonsuz şeylerin çıktığı Tanrı fikri ancak tek olabilir.

Kanıtlama: Sonsuz akıl ancak ve ancak Tanrı'nın sıfatlarını ve O'nun tavırlarını idrak eder (I. Bölümün 30. Önermesine göre). Ama Tanrı tektir (I. Bölümün 14. Önermesinin Sonucuna göre). Bu yüzden sonsuz şekilde sonsuz şeyin çıktığı Tanrı fikri ancak tek olabilir. **Q.E.D.**

V. Önerme

Fikirlerin biçimsel varlığı,[76] *başka bir sıfat altında anlaşıldığından ötürü değil de, sadece düşünen sıfatı altında açıklandığından ötürü Tanrı'yı kendi nedeni olarak görür. Başka deyişle, hem Tanrı'nın sıfatları hem de tekil şeylerin fikirleri kendi nesnelerini, yani algıladıkları nesneleri kendi etkin nedenleri olarak görmez, sadece düşünen varlık olan Tanrı'yı etkin nedenleri olarak görür.*

Kanıtlama: Bu önerme, bu Bölümün 3. Önermesinden de anlaşılır. Çünkü biz söz konusu önermede şu sonuca varmıştık: Tanrı hem kendi özünün fikrini, hem de bu özden çıkan şeylerin fikrini oluşturabilir ve bunun tek nedeni O'nun kendi fikrinin nesnesi olması değil, O'nun düşünen varlık olmasıdır. Bu yüzden fikirlerin biçimsel varlığı Tanrı'yı, düşünen varlık olmasından ötürü,

pro causa agnoscit. Sed aliter hoc modo demonstratur. Esse formale idearum modus est cogitandi (*ut per se notum*), hoc est (*per Corollarium Propositionis 25 partis I*) modus qui Dei naturam quatenus est res cogitans, certo modo exprimit adeoque (*per Propositionem 10 partis I*) nullius alterius attributi Dei conceptum involvit, et consequenter (*per Axioma 4 partis I)* nullius alterius attributi nisi cogitationis est effectus, adeoque esse formale idearum Deum quatenus tantum ut res cogitans consideratur etc. Q.E.D.

PROPOSITIO VI.

Cujuscunque attributi modi Deum, quatenus tantum sub illo attributo cujus modi sunt, et non quatenus sub ullo alio consideratur, pro causa habent.

DEMONSTRATIO. Unumquodque enim attributum per se absque alio concipitur (*per Propositionem 10 partis I*). Quare uniuscujusque attributi modi conceptum sui attributi, non autem alterius involvunt adeoque (*per Axioma 4 partis I*) Deum quatenus tantum sub illo attributo cujus modi sunt et non quatenus sub ullo alio consideratur, pro causa habent. Q.E.D.

kendi nedeni olarak görür. Ancak söz konusu önerme farklı şekilde de kanıtlanabilir. Şöyle ki; fikirlerin biçimsel varlığı (açıkça anlaşılacağı gibi) bir düşünme biçimidir, yani (I. Bölümün 25. Önermesinin Sonucuna göre) düşünen varlık olan Tanrı'nın doğasını kesin bir şekilde ifade eden bir tavırdır; bu yüzden (I. Bölümün 10. önermesine göre) Tanrı'nın başka hiçbir sıfatını içermez; dolayısıyla bu düşünme biçimi (I. Bölümün 4. Aksiyomundan da anlaşılacağı üzere) başka herhangi bir sıfatın değil, sadece düşünen sıfatının bir sonucudur. Öyleyse fikirlerin biçimsel varlığı, düşünen şey olarak anlaşıldığından ötürü *Tanrı'yı kendi nedeni olarak görür,* vd. **Q.E.D.**

VI. Önerme

Herhangi bir sıfatın tavırları, başka herhangi bir sıfatın altında değil de, sadece tavırları oldukları sıfatın altında düşünüldüğü sürece Tanrı'yı kendi nedenleri olarak görür.

Kanıtlama: Her sıfat başka bir sıfata gerek duymadan kendi başına kavranır (I. Bölümün 10. Önermesine göre). Bu yüzden herhangi bir sıfatın tavırları başka bir sıfatın değil, sadece söz konusu sıfatın kavrayışını gerektirir. Bu yüzden (I. Bölümün 4. Aksiyomuna göre) Tanrı başka herhangi bir sıfat altında değil de, sadece söz konusu tavırlara sahip sıfatın altında düşünüldüğü sürece herhangi bir sıfatın tavırları Tanrı'yı kendi nedeni olarak görür. **Q.E.D.**

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quod esse formale rerum, quæ modi non sunt cogitandi, non sequitur ideo ex divina natura quia res prius cognovit; sed eodem modo eademque necessitate res ideatæ ex suis attributis consequuntur et concluduntur, ac ideas ex attributo cogitationis consequi ostendimus.

PROPOSITIO VII.

Ordo et connexio idearum idem est, ac ordo et connexio rerum.

DEMONSTRATIO. Patet ex Axiomate 4 partis I. Nam cujuscunque causati idea a cognitione causæ cujus est effectus, dependet.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quod Dei cogitandi potentia æqualis est ipsius actuali agendi potentiæ. Hoc est, quicquid ex infinita Dei natura sequitur formaliter, id omne ex Dei idea eodem ordine eademque connexione sequitur in Deo objective.

SCHOLIUM. Hic, antequam ulterius pergamus, revocandum nobis in memoriam est id quod supra ostendimus; nempe quod quicquid ab infinito intellectu percipi potest tanquam substantiæ essentiam constituens, id omne ad unicam tantum substantiam pertinet et consequenter quod substantia cogitans et substantia extensa una eademque est substantia quæ jam sub hoc jam sub

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, düşünme biçimleri olmayan şeylerin biçimsel varlığı, tanrısal doğadan, bu doğanın bu şeyleri ilk bilen olmasından ötürü çıkmaz; tersine, daha önce de göstermiş olduğumuz gibi, tıpkı fikirlerin düşünce sıfatından çıkmasına benzer şekilde ve aynı zorunlulukla fikirlerin nesneleri de kendilerine özgü sıfatlarından çıkarlar ve anlaşılırlar.[77]

VII. Önerme

Fikirlerin düzeni ve bağlantısı şeylerin düzeni ve bağlantısıyla aynıdır.

Kanıtlama: Bu, I. Bölümün 4. Önermesinden de anlaşılır. Çünkü neden olunan bir şeyin fikri, bu şeyi bir sonuç olarak ortaya koyan nedenin bilgisine bağlıdır.

Önerme Sonucu

Buradan hareketle şöyle bir sonuca varılır: Tanrı'nın düşünme kudreti, O'nun gerçekleşmiş olan kudretine eşittir; yani biçimsel dünyada Tanrı'nın sonsuz doğasından ne çıkmışsa, hiç istisnasız aynı düzende ve aynı bağlantıda, düşünce dünyasında da Tanrı fikrinden çıkar.

Not: Daha fazla ilerlemeden, yukarıda işaret etmiş olduğum noktaları yeniden hatırlatmak istiyorum. Yani tözün özünü kurduğunu söylediğimiz sonsuz akılla algılanan her şeyin bütünüyle tek bir töze ait olduğunu, dolayısıyla düşünen töz ile yer kaplayan tözün bir ve aynı töz olduğunu; ister düşünen sıfatıyla idrak edilmiş olsun

illo attributo comprehenditur. Sic etiam modus extensionis et idea illius modi una eademque est res sed duobus modis expressa, quod quidam Hebræorum quasi per nebulam vidisse videntur, qui scilicet statuunt Deum, Dei intellectum resque ab ipso intellectu unum et idem esse. Exempli gratia circulus in natura existens et idea circuli existentis quæ etiam in Deo est, una eademque est res quæ per diversa attributa explicatur et ideo sive naturam sub attributo extensionis sive sub attributo cogitationis sive sub alio quocunque concipiamus, unum eundemque ordinem sive unam eandemque causarum connexionem hoc est easdem res invicem sequi reperiemus. Nec ulla alia de causa dixi quod Deus sit causa ideæ exempli gratia circuli quatenus tantum est res cogitans et circuli quatenus tantum est res extensa nisi quia esse formale ideæ circuli non nisi per alium cogitandi modum tanquam causam proximam et ille iterum per alium et sic in infinitum, potest percipi ita ut quamdiu res ut cogitandi modi considerantur, ordinem totius naturæ sive causarum connexionem per solum cogitationis attributum explicare debemus et quatenus ut modi extensionis considerantur, ordo etiam totius naturæ per solum extensionis attributum explicari debet et idem de aliis attributis intelligo.

bu töz, isterse yer kaplayan sıfatıyla. Bu yüzden, iki şekilde ifade ediliyor olsalar da, yer kaplayan sıfatının bir tavrı ile o tavrın fikri de bir ve aynı şeydir. Bu hakikati Yahudilerin sislerin arkasından da olsa fark ettiklerini sanıyorum, Tanrı'nın, Tanrı'nın aklının ve Tanrı tarafından idrak edilen şeylerin özdeş olduklarını ileri sürdüklerine göre. Örneğin doğada varolan bir daire ile varolan bir dairenin Tanrı'daki fikri farklı sıfatlarla kendilerini açığa vursalar da, aslında bir ve aynı şeydir. Bu yüzden biz ister doğayı yer kaplayan sıfatı altında ele alalım, isterse düşünce sıfatı altında ya da başka herhangi bir sıfat altında, hiç fark etmez, çünkü her durumda aynı düzenle karşılaşacağız ya da bir ve aynı olan nedenler zinciriyle; başka deyişle, her iki durumda da şeyler aynı şekilde meydana gelecek. Demek istediğim, Tanrı düşünen varlık olduğu için, bir fikrin, yani örneğin bir daire fikrinin nedeni olduğu kadar, yer kaplayan varlık olduğu için bir dairenin de nedenidir; çünkü bir daire fikrinin biçimsel varlığı, düşüncenin başka bir tavrı sayesinde en yakın neden olarak algılanır, bu başka tavır da başka bir tavır sayesinde aynı şekilde algılanır ve bu böyle sonsuzca sürer. Demek ki, şeyler düşüncenin tavırları olarak anlaşılıyorsa, doğanın düzenini ve nedenler zincirini bir bütün olarak sadece düşünen sıfatına bağlı olarak açıklamalıyız. Aynı şekilde, şeyler yer kaplamanın tavırları olarak anlaşılıyorsa, doğanın bütün düzenini sadece yer kaplayan sıfatına bağlı olarak açıklamalıyız; öteki sıfatlar söz konusu olduğunda da benzer bir açıklama getirmeliyiz.

Quare rerum ut in se sunt, Deus revera est causa quatenus infinitis constat attributis nec impræsentiarum hæc clarius possum explicare.

PROPOSITIO VIII.

Ideæ rerum singularium, sive modorum, non existentium ita debent comprehendi in Dei infinita idea, ac rerum singularium, sive modorum, essentiæ formales in Dei attributis continentur.

DEMONSTRATIO. Hæc Propositio patet ex præcedenti; sed intelligitur clarius ex præcedenti Scholio.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quod, quamdiu res singulares non existunt, nisi quatenus in Dei attributis comprehenduntur, earum esse objectivum sive ideæ non existunt nisi quatenus infinita Dei idea existit et ubi res singulares dicuntur existere non tantum quatenus in Dei attributis comprehenduntur sed quatenus etiam durare dicuntur, earum ideæ etiam existentiam per quam durare dicuntur, involvent.

SCHOLIUM. Si quis ad uberiorem hujus rei explicationem exemplum desideret, nullum sane dare potero quod rem de qua hic loquor, utpote unicam adæquate explicet; conabor tamen rem ut fieri potest, illustrare. Nempe circulus talis est naturæ ut omnium linearum rectarum in eodem

Öyleyse şeyler de Tanrı'nın kendisinde olduklarından, onların hakiki nedeni sonsuz sıfatlardan ibaret olan Tanrı'dır. Şimdilik bu meseleyi daha açık bir dille anlatmam mümkün değil.

VIII. Önerme

Varolmayan tekil şeylerin ya da tavırların[78] *fikirlerinin Tanrı'nın sonsuz fikrinde bulunduğu, tıpkı tekil şeylerin ya da tavırların biçimsel özlerinin Tanrı'nın sıfatlarında bulunduğunu idrak eder gibi idrak etmeliyiz.*

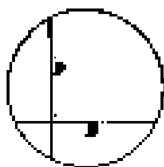
Kanıtlama: Bu önerme bir önceki önermeden de anlaşılır, ama bir önceki Nottan daha açık şekilde anlaşılır.

Önerme Sonucu

Buradan hareketle şöyle bir sonuca varırız: Tekil şeyler ancak Tanrı'nın sıfatlarında bulunduklarında varolduklarına göre, onların nesnel varlığı, yani fikirleri de ancak Tanrı'nın sonsuz fikrinde bulunduklarında varolur; ve tekil şeylere sadece Tanrı'nın sıfatlarında idrak edilmelerinden ötürü değil de, zaman içinde bir varlık gösterdiklerinden ötürü varoldukları söylendiğinde, onların fikirleri de zaman içinde bir varlık gösterdiklerinin söylenebileceği bir varoluş içerir.[79]

Not: Bu durumu bir örnekle daha anlaşılır hale getirmem gerekirse, tabii ki burada söz ettiğim düşüncemi layıkıyla açıklayacak bir örnek vermem mümkün değil, çünkü eşi benzeri yok. Yine de elimden geldiğince bu konuyu aydınlatmaya çalışacağım: Dairenin, içindeki kesişen tüm doğru çizgilerin kesmelerinden oluşan

sese invicem secantium rectangula sub segmentis sint inter se æqualia; quare in circulo infinita inter se æqualia rectangula continentur: attamen nullum eorum potest dici existere nisi quatenus circulus existit nec etiam alicujus horum rectangulorum idea potest dici existere nisi quatenus in circuli idea comprehenditur. Concipiantur jam ex infinitis illis duo tantum nempe E et D existere. Sane eorum

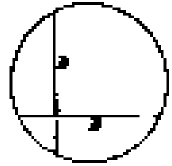
etiam ideæ jam non tantum existunt quatenus solummodo in circuli idea comprehenduntur sed etiam quatenus illorum rectangulorum existentiam involvunt, quo fit ut a reliquis reliquorum rectan-gulorum ideis distinguantur.

PROPOSITIO IX.

Idea rei singularis actu existentis Deum pro causa habet non quatenus infinitus est sed quatenus alia rei singularis actu existentis idea affectus consideratur cujus etiam Deus est causa quatenus alia tertia affectus est et sic in infinitum.

DEMONSTRATIO. Idea rei singularis, actu existentis modus singularis cogitandi est et a reliquis distinctus (*per Corollarium et Scholium Propositionis 8 hujus*) adeoque (*per Propositionem 6 hujus*) Deum quatenus est tantum res cogitans, pro

dikdörtgenlerin birbirine eşit olduğu bir doğası var. Demek ki, bir dairede birbirine eşit sonsuz sayıda dikdörtgen mevcut. Ama daire varolmasaydı, bunların hiçbirinin varolduğu söylenemezdi, dahası bu dikdörtgenlerden herhangi birinin fikri, dairenin fikrinde bulunmasaydı, onun da varolduğu söylenemeyecekti. Şimdi bu sonsuz sayıda dikdörtgenden sadece ikisinin varolduğunu düşünelim, yani mesela E ve D'nin. Bu durumda onların fikirleri de sadece daire fikrinde bulunmalarından ötürü değil, aynı zamanda bu dikdörtgenlerin de varoluşunu gerekli kılmalarından ötürü varolurlar; böylece geriye kalan dörtgenlerin diğer fikirlerinden de bu şekilde ayırt edilmiş olurlar.

IX. Önerme

Fiilen varolan tekil bir şeyin fikri için Tanrı bir nedendir, ama Tanrı'nın salt sonsuz varlık olmasından kaynaklanmaz bu durum, aynı zamanda fiilen varolan başka tekil bir şeyin[80] *fikrine de sahip olduğunun düşünülmesinden kaynaklanır. Bu ikinci fikir için de, Tanrı'nın üçüncü bir fikre sahip olduğu düşünüldüğünden, Tanrı bir nedendir ve bu böyle sonsuzca sürer.*

Kanıtlama: Fiilen varolan tekil bir şeyin fikri tekil bir düşünme biçimidir ve diğerlerinden farklıdır (bu Bölümün 8. Önermesinin Sonucuna ve bu Önermeye düşülen Nota göre); ve (bu Bölümün 6. Önermesine göre) bu fikir için sonsuz varlık olarak düşünülen Tanrı bir

causa habet. At non (*per Propositionem 28 partis I*) quatenus est res absolute cogitans sed quatenus alio cogitandi modo affectus consideratur et hujus etiam Deus est causa quatenus alio cogitandi modo affectus est et sic in infinitum. Atqui ordo et connexio idearum (*per Propositionem 7 hujus*) idem est ac ordo et connexio causarum; ergo unius singularis ideæ alia idea sive Deus quatenus alia idea affectus consideratur, est causa et hujus etiam quatenus alia affectus est et sic in infinitum. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Quicquid in singulari cujuscunque ideæ objecto contingit, ejus datur in Deo cognitio quatenus tantum ejusdem objecti ideam habet.

DEMONSTRATIO. Quicquid in objecto cujuscunque ideæ contingit, ejus datur in Deo idea (*per Propositionem 3 hujus*) non quatenus infinitus est sed quatenus alia rei singularis idea affectus consideratur (*per præcedentem Propositionem*) sed (*per Propositionem 7 hujus*) ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum; erit ergo cognitio ejus quod in singulari aliquo objecto contingit, in Deo, quatenus tantum ejusdem objecti habet ideam. Q.E.D.

nedendir. Ama (I. Bölümün 28. Önermesine göre) Tanrı'nın mutlak anlamda düşünen varlık olmasından kaynaklanmaz bu durum, sadece O'nun başka bir düşünce biçimine sahip olmasından kaynaklanır. Dahası, Tanrı, üçüncü bir düşünme biçimine de sahip olduğundan bu ikinci düşünme biçiminin de nedenidir ve bu böyle sonsuzca sürer. Bununla birlikte bu fikirlerin düzeni ve bağlantısı (bu Bölümün 7. Önermesine göre) nedenlerin düzeni ve bağıntısıyla aynıdır. Bu yüzden tekil bir fikrin nedeni başka bir fikirdir ya da şöyle dersek, başka bir fikre sahip olduğu düşünülen Tanrı'dır; ve bu başka fikrin nedeni de üçüncü bir fikre sahip olan Tanrı'dır ve bu böyle sonsuza dek sürer. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Herhangi bir fikrin tekil nesnesinde ne olup bitiyorsa, hepsinin bilgisi aynı nesnenin fikrine sahip olan Tanrı'da vardır.

Kanıtlama: Herhangi bir fikrin nesnesinde olup biten her şeyin fikri Tanrı'da vardır (bu Bölümün 3. Önermesi gereği); bu durum Tanrı'nın sonsuz varlık olmasından kaynaklanmaz, O'nun tekil bir şeyin başka bir fikrine sahip olduğunun düşünülmesinden kaynaklanır (bir önceki Önermeye göre). Ama (bu Bölümün 7. Önermesine göre) fikirlerin düzeni ve bağlantısı şeylerin düzeni ve bağlantısıyla aynıdır. O halde tekil bir nesnede olup biten her şeyin bilgisi Tanrı'da da olacaktır, bu durum O'nun söz konusu nesnenin de fikrine sahip olmasından kaynaklanır. **Q.E.D.**

PROPOSITIO X.

Ad essentiam hominis non pertinet esse substantiæ, sive substantia formam hominis non constituit.

DEMONSTRATIO. Esse enim substantiæ involvit necessariam existentiam (*per Propositionem 7 partis I*). Si igitur ad hominis essentiam pertineret esse substantiæ, data ergo substantia, daretur necessario homo (*per Definitionem 2 hujus*) et consequenter homo necessario existeret, quod (*per Axioma I hujus*) est absurdum. Ergo etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Demonstratur etiam hæc propositio ex Propositione 5 partis I nempe quod duæ ejusdem naturæ substantiæ non dentur. Cum autem plures homines existere possint, ergo id quod hominis formam constituit, non est esse substantiæ. Patet præterea hæc propositio ex reliquis substantiæ proprietatibus videlicet quod substantia sit sua natura infinita, immutabilis, indivisibilis etc., ut facile unusquisque videre potest.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, essentiam hominis constitui a certis Dei attributorum modificationibus.

DEMONSTRATIO. Nam esse substantiæ (*per Propositionem præcedentem*) ad essentiam hominis non pertinet. Est ergo (*per Propositionem 15 partis I*) aliquid quod in Deo est et quod sine Deo nec esse nec concipi potest sive (*per Corollarium Propositionis 25 partis I*)

X. Önerme

Tözün varlığı insanın özüne ait değildir; başka deyişle, töz insanın biçimini oluşturmaz.

Kanıtlama: Tözün varlığı zorunlu varoluş gerektirir (I. Bölümün 7. Önermesi gereği). Bu nedenle tözün varlığı insanın özüne ait olsaydı töz olduğunda insan da zorunlu olarak olurdu (bu Bölümün 2. Tanımı gereği); ama insanın zorunlu olarak varolması (I. Bölümün 2. Aksiyomu uyarınca) saçmadır. Bu yüzden, *Tözün varlığı insanın özüne ait değildir; başka deyişle, töz insanın biçimini oluşturmaz.* **Q.E.D.**

Not: Bu önerme I. Bölümün 5. Önermesinden de anlaşılır, çünkü söz konusu Önermede aynı doğaya sahip iki tözün olmadığı açıktır. Birden çok insan olabildiğine göre, insanın biçimini oluşturan tözün varlığı değildir. Bundan başka, bu önerme tözün diğer özellikleri, yani tözün doğası gereği sonsuz, değişmez, bölünmez oluşu dikkate alındığında da anlaşılacaktır; bu herkesin rahatlıkla görebileceği bir husustur.

Önerme Sonucu

Buradan şöyle bir sonuca ulaşırız: İnsanın özü Tanrı'nın sıfatlarının belli durumlarından oluşur.

Kanıtlama: Çünkü tözün varlığı (bir önceki Önermeye göre) insanın özüne ait değildir. O halde (I. Bölümün 15. Önermesi gereği) Tanrı'da olan bir şeydir ve Tanrı olmadan varolamayacağı gibi kavranamaz da; başka deyişle (I. Bölümün 25. Önermesinin Sonucuna göre) bu

affectio sive modus qui Dei naturam certo et determinato modo exprimit.

SCHOLIUM. Omnes sane concedere debent, nihil sine Deo esse neque concipi posse. Nam apud omnes in confesso est quod Deus omnium rerum tam earum essentiæ quam earum existentiæ unica est causa, hoc est Deus non tantum est causa rerum secundum fieri ut aiunt sed etiam secundum esse. At interim plerique id ad essentiam alicujus rei pertinere dicunt sine quo res nec esse nec concipi potest adeoque vel naturam Dei ad essentiam rerum creatarum pertinere vel res creatas sine Deo vel esse vel concipi posse credunt vel quod certius est, sibi non satis constant. Cujus rei causam fuisse credo quod ordinem philosophandi non tenuerint. Nam naturam divinam quam ante omnia contemplari debebant quia tam cognitione quam natura prior est, ordine cognitionis ultimam et res quæ sensuum objecta vocantur, omnibus priores esse crediderunt; unde factum est ut dum res naturales contemplati sunt, de nulla re minus cogitaverint quam de divina natura et cum postea animum ad divinam naturam contemplandum appulerint, de nulla re minus cogitare potuerint quam de primis suis figmentis quibus rerum

şey Tanrı'nın doğasını açık ve kesin bir dille anlatan bir nitelik ya da tavırdır.

Not: Tabii ki herkesin Tanrı olmadan hiçbir şeyin varolamayacağını ve kavranamayacağını anlamış olması gerekir. Çünkü herkes kabul edecektir ki, Tanrı her şeyin tek nedenidir, hem de hem özlerinin hem de varlıklarının tek nedeni; yani Tanrı sadece şeylerin varlık bulmalarının tek nedeni değildir, aynı zamanda onların ne ise o olmalarının da nedenidir. Ama çoğu insan, bir şeyin onsuz varolamayacağı ve kavranamayacağı şeyin o şeyin özüne ait olduğunu iddia eder.[81] İşte bu nedenle ya Tanrı'nın doğasını yaratılan şeylerin özüyle ilişkilendirir ya da yaratılan şeylerin Tanrı olmadan varolamayacağına ve kavranamayacağına inanır, ya da daha doğrusu, bu konuda hiç tutarlı değildir. Ben bunun nedenini düzgün bir felsefi düşünüşe sahip olmamalarına bağlıyorum. Çünkü böyleleri, tanrısal doğanın bilgi basamaklarının en sonunda yer aldığına inanıyorlar, oysa başka her şeyi arkada bırakıp en başta bu konuya yoğunlaşmaları gerekirdi, çünkü bu konunun hem bilgi bakımından önceliği var hem de doğa bakımından; ama onlar böyle yapmıyor ve duyu nesneleri denen şeyleri ilk sıraya yerleştiriyorlar. İşte zaten bu yüzden doğal şeyler üzerine düşünürken tanrısal doğa kadar onları ilgilendirmeyen bir başka konu olmadı; ama neden sonra bakışlarını tanrısal doğaya yönelttiklerinde, doğal şeyler hakkındaki bilgilerini temellendirdikleri ilk varsayımları kadar onları ilgilendirmeyen bir başka konu da olmadı,

naturalium cognitionem superstruxerant; utpote quæ ad cognitionem divinæ naturæ nihil juvare poterant adeoque nihil mirum si sibi passim contradixerint. Sed hoc mitto. Nam meum intentum hic tantum fuit causam reddere cur non dixerim id ad essentiam alicujus rei pertinere sine quo res nec esse nec concipi potest; nimirum quia res singulares non possunt sine Deo esse nec concipi et tamen Deus ad earum essentiam non pertinet sed id necessario essentiam alicujus rei constituere dixi quo dato, res ponitur et quo sublato, res tollitur vel id sine quo res et vice versa id quod sine re nec esse nec concipi potest.

PROPOSITIO XI.

Primum, quod actuale mentis humanæ esse constituit, nihil aliud est quam idea rei alicujus singularis actu existentis.

DEMONSTRATIO. Essentia hominis (*per Corollarium præcedentis Propositionis*) a certis Dei attributorum modis constituitur; nempe (*per Axioma 2 hujus*) a modis cogitandi quorum omnium (*per Axioma 3 hujus*) idea natura prior est et ea data reliqui modi (quibus scilicet idea natura prior est) in eodem debent esse individuo (*per Axioma 3 hujus*). Atque adeo idea primum est quod humanæ mentis esse constituit. At non

çünkü gördüler ki bu varsayımların yardımıyla tanrısal doğayı anlamalarına imkân yok. Öyleyse bu tür insanların sık sık kendilerine ters düşmesini hiç yadırgamamalı. Neyse, geçelim bu konuyu. Benim buradaki asıl niyetim yalnızca şeyin onsuz varolamayacağı ve kavranamayacağı bir şeyin, o şeyin kendi özüne ait olmadığını söylememe bir gerekçe göstermekti. Evet, bu böyledir, çünkü her ne kadar tekil şeyler Tanrı olmadan varolamasalar ve kavranamasalar da, yine de Tanrı onların özüne ait değildir. Benim demek istediğim şuydu: Bir şeyin özünü zorunlu olarak kuran neyse, o kurucu öğe olduğunda o şey de olur, o kurucu öğe ortadan kalktığında o şey de ortadan kalkar; yani öz, şeyin onsuz olamayacağı ve kavranamayacağı neyse odur; aynı şekilde öz de, şey olmadan varolamayacak ve kavranamayacak neyse odur.[82]

XI. Önerme

İnsan zihnini fiili olarak kuran ilk öğe, fiilen varolan tekil bir şeyin fikrinden başkası değildir.[83]

Kanıtlama: İnsanın özü (bir önceki Önerme Sonucuna göre), Tanrı'nın sıfatlarının belli tavırlarından, yani (bu Bölümün 2. Aksiyomuna göre) belli düşünme biçimlerinden ibarettir ve (bu Bölümün 3. Aksiyomuna göre) doğası gereği fikir bütün tavırlardan önce gelir. Dolayısıyla, bir bireyde bir fikir oluştuğunda, diğer tavırlar da (yani doğal olarak fikirden sonra gelenler) beraberinde oluşmak zorundadır (bu Bölümün 3. Aksiyomuna göre). Öyleyse bir fikir insan zihninin varlığını kuran ilk öğedir. Ama bu

idea rei non existentis. Nam tum (*per Corollarium Propositionis 8 hujus*) ipsa idea non potest dici existere; erit ergo idea rei actu existentis. At non rei infinitæ. Res namque infinita (*per Propositiones 21 et 22 partis I*) debet semper necessario existere; atqui hoc (*per Axioma 1 hujus*) est absurdum; ergo primum quod esse humanæ mentis actuale constituit, est idea rei singularis actu existentis. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur mentem humanam partem esse infiniti intellectus Dei ac proinde cum dicimus mentem humanam hoc vel illud percipere, nihil aliud dicimus quam quod Deus non quatenus infinitus est sed quatenus per naturam humanæ mentis explicatur sive quatenus humanæ mentis essentiam constituit, hanc vel illam habet ideam et cum dicimus Deum hanc vel illam ideam habere non tantum quatenus naturam humanæ mentis constituit sed quatenus simul cum mente humana alterius rei etiam habet ideam, tum dicimus mentem humanam rem ex parte sive inadæquate percipere.

SCHOLIUM. Hic sine dubio lectores hærebunt multaque comminiscentur quæ moram injiciant et hac de causa ipsos rogo

fikir varolmayan bir şeyin fikri değildir, çünkü o zaman (bu Bölümün 8. Önermesinin Sonucuna göre) fikrin kendi kendine varolduğu söylenemezdi; o halde bu, fiilen varolan bir şeyin fikridir; ama sonsuz bir varlığın fikri değil. Çünkü sonsuz varlık (I. Bölümün 21. ve 22. önermeleri gereği) zorunlu olarak daima varolmalıdır; oysa (bu Bölümün 1. Aksiyomu gereği) böyle bir şey saçmadır. Bu yüzden insan zihninin fiili varlığını kuran ilk öğe, fiili olarak varolan tekil bir şeyin fikridir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan şöyle bir sonuç çıkar: İnsan zihni Tanrı'nın sonsuz aklının bir parçasıdır. Bu yüzden insan zihni şunu ya da bunu algılıyor dediğimizde, biz yalnızca Tanrı'nın şu ya da bu fikre sahip olduğunu söylüyoruz demektir; bunun nedeni, Tanrı'nın sonsuz varlık olmasından kaynaklanmaz tabii, Tanrı'nın insan zihnine göre açıklanmasından, başka deyişle O'nun insan zihninin özünü kuran şey olarak anlaşılmasından kaynaklanır. Aynı şekilde, Tanrı şu veya bu fikre sahiptir dediğimizde de, insan zihninin o şeyi kısmen, yani eksik şekilde algıladığını kastederiz; bunun nedeniyse, Tanrı'nın insan zihninin doğasını kurduğu gibi insan zihniyle birlikte aynı anda başka bir şeyin de fikrine sahip olmasından kaynaklanır.

Not: Hiç kuşkusuz okuyucularım bu konuya takılacaklar ve devam etmelerine engel oluşturacak bir sürü şey düşünmeye başlayacaklar. Bu yüzden onlardan ricam,

ut lento gradu mecum pergant nec de his judicium ferant donec omnia perlegerint.

PROPOSITIO XII.

Quicquid in objecto ideæ humanam mentem constituentis contingit, id ab humana mente debet percipi, sive ejus rei dabitur in mente necessario idea: hoc est si objectum ideæ humanam mentem constituentis sit corpus, nihil in eo corpore poterit contingere quod a mente non percipiatur.

DEMONSTRATIO. Quicquid enim in objecto cujuscunque ideæ contingit, ejus rei datur necessario in Deo cognitio (*per Corollarium Propositionis 9 hujus*) quatenus ejusdem objecti idea affectus consideratur, hoc est (*per Propositionem 11 hujus*) quatenus mentem alicujus rei constituit. Quicquid igitur in objecto ideæ humanam mentem constituentis contingit, ejus datur necessario in Deo cognitio, quatenus naturam humanæ mentis constituit, hoc est (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*) ejus rei cognitio erit necessario in mente sive mens id percipit. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc propositio patet etiam et clarius intelligitur ex Scholio Propositionis 7 hujus, quod vide.

PROPOSITIO XIII.

Objectum ideæ humanam mentem constituentis est corpus sive certus extensionis modus actu existens, et nihil aliud.

benimle birlikte yavaşça, adım adım ilerlemeleri ve söyleyeceklerimin tamamını okumadan bu konularla ilgili herhangi bir karara varmamaları.

XII. Önerme

İnsan zihnini kuran fikrin nesnesinde olup biten her şey insan zihni tarafından algılanmak zorundadır, ya da olup biten her şeyin fikri o zihinde olmak zorundadır. Şöyle dersek, insan zihnini kuran fikrin nesnesi bir bedense, bu bedende zihin tarafından algılanmayan bir şeyin olması mümkün değildir.

Kanıtlama: Çünkü herhangi bir fikrin nesnesinde ne olup bitiyorsa bunun bilgisi Tanrı'da olmak zorundadır (bu Bölümün 9. Önerme Sonucuna göre), Tanrı'nın o nesnenin fikrine sahip olduğu düşünüldüğü sürece, yani (bu Bölümün 11. önermesi gereği) Tanrı herhangi bir şeyin zihnini kurduğu sürece. Öyleyse Tanrı insan zihninin doğasını kurduğu sürece, insan zihnini kuran fikrin nesnesinde ne olup bitiyorsa bunun bilgisi zorunlu olarak Tanrı'da olmalıdır, yani (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) bu şeyin bilgisi zorunlu olarak zihinde de olacaktır ve zihin onu algılayacaktır. Q.E.D.

Not: Bu Önerme, bu Bölümün 7. Önermesine düşülen Notta da açıktır, hatta söz konusu Nottan çok daha iyi anlaşılır. Bu yüzden, ilgili Nota bakın.

XIII. Önerme

İnsan zihnini kuran fikrin nesnesi bedendir; yani fiili olarak varolan belli bir yer kaplama tavrıdır, başka bir şey de değildir.

DEMONSTRATIO. Si enim corpus non esset humanæ mentis objectum, ideæ affectionum corporis non essent in Deo (*per Corollarium Propositionis 9 hujus*) quatenus mentem nostram sed quatenus alterius rei mentem constitueret, hoc est (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*) ideæ affectionum corporis non essent in nostra mente; atqui (*per Axioma 4 hujus*) ideas affectionum corporis habemus. Ergo objectum ideæ humanam mentem constituentis est corpus idque (*per Propositionem 11 hujus*) actu existens. Deinde si præter corpus etiam aliud esset mentis objectum, cum nihil (*per Propositionem 36 partis I*) existat ex quo aliquis effectus non sequatur, deberet (*per Propositionem 12 hujus*) necessario alicujus ejus effectus idea in mente nostra dari; atqui (*per Axioma 5 hujus*) nulla ejus idea datur. Ergo objectum nostræ mentis est corpus existens et nihil aliud. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur hominem mente et corpore constare et corpus humanum prout ipsum sentimus existere.

SCHOLIUM. Ex his non tantum intelligimus, mentem humanam unitam esse corpori, sed etiam quid per mentis et corporis unionem intelligendum sit. Verum ipsam adæquate, sive distincte,

Kanıtlama: Çünkü insan zihninin nesnesi beden olmamış olsaydı, beden durumlarına ait fikirler, bizim zihnimizi değil de, başka bir şeyin zihnini kuran Tanrı'da olmuş olurdu (bu Bölümün 9. Önerme Sonucuna göre); yani (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) bedenimizin durumlarına ait fikirler bizim zihnimizde olmamış olurdu; ama (bu Bölümün 4. Aksiyomuna göre) bizler bedenimizin durumlarına ait fikirlere sahibiz. O halde insan zihnini kuran fikrin nesnesi bedendir ve hatta (bu Bölümün 11. Önermesi gereği) fiilen varolan bedendir. Dahası, eğer zihnin bedenin yanı sıra başka bir nesnesi daha olmuş olsaydı, (I. Bölümün 36. Önermesi gereği) kendisinden herhangi bir sonuç çıkmayacak bir şeyin varolması mümkün olmadığına göre, zorunlu olarak zihnimizde (bu Bölümün 12. Önermesi gereği) o nesnenin herhangi bir sonucunun fikri de olurdu; ama (bu Bölümün 5. Aksiyomu gereği) zihnimizde böyle bir fikir yoktur. O halde zihnimizin nesnesi var olan bedendir, başka bir şey de değildir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, insan zihin ve bedenden ibarettir ve insan bedeninin varolması insanın onun farkında olmasına bağlıdır.[84]

Not: Bu önermelerden, insan zihninin sadece bedenle birleşmiş olduğunu anlamıyoruz, aynı zamanda zihin ve beden arasındaki birlikten ne anlaşılması gerektiğini de anlıyoruz. Ama hiç kimsenin bu birliği layıkıyla, yani

intelligere nemo poterit, nisi prius nostri corporis naturam adæquate cognoscat. Nam ea, quæ hucusque ostendimus, admodum communia sunt, nec magis ad homines quam ad reliqua individua pertinent, quæ omnia quamvis diversis gradibus animata tamen sunt. Nam cujuscunque rei datur necessario in Deo idea, cujus Deus est causa, eodem modo ac humani corporis idea: atque adeo, quicquid de idea humani corporis diximus, id de cujuscunque rei idea necessario dicendum est. Attamen nec etiam negare possumus, ideas inter se, ut ipsa objecta, differre, unamque alia præstantiorem esse, plusque realitatis continere, prout objectum unius objecto alterius præstantius est, plusque realitatis continet; ac propterea ad determinandum, quid mens humana reliquis intersit, quidque reliquis præstet, necesse nobis est, ejus objecti, ut diximus, hoc est, corporis humani naturam cognoscere. Eam autem hic explicare nec posum, nec id ad ea, quæ demonstrare volo, necesse est. Hoc tamen in genere dico, quo corpus aliquod reliquis aptius est ad plura simul agendum vel patiendum, eo ejus mens reliquis aptior est ad plura simul percipiendum;

açık ve seçik olarak anlaması beklenemez, çünkü her şeyden önce bedenimizin doğasıyla ilgili yeterli bilgi sahibi olmamız şart. Çünkü şimdiye kadar söylediklerimiz tamamen genel ve bir insana olduğu kadar diğer bireylere de ilişkin şeyler ve bu bireylerin hepsi de, farklı derecelerde olmakla birlikte, birer canlı. Çünkü her şey hakkında zorunlu olarak Tanrı'da bir fikir var ve bu fikrin nedeni Tanrı, tıpkı insan bedeninin fikrinin de nedeni olması gibi. O halde insan bedeninin fikriyle ilgili ne söylemişsek hepsi herhangi bir şeyin fikri hakkında da söylenmeli. Bununla birlikte fikirlerin kendi aralarında farklılıklar yaşadığını da reddedemeyiz, tıpkı nesnelerin de kendi aralarında farklılıklar yaşadığını reddedemeyeceğimiz gibi; bu bakımdan, bir fikrin diğerinden daha üstün olduğunu ve gerçeklikten daha fazla pay aldığını reddedemeyiz, tıpkı bir fikrin nesnesinin diğer bir fikrin nesnesinden daha üstün olduğunu ve gerçeklikten daha fazla pay aldığını reddedemeyeceğimiz gibi. Öyleyse insan zihni ile diğerleri arasındaki farklılığın ne olduğunu ve onlardan nasıl bir üstünlüğünün olduğunu belirleyebilmek için, daha önce de söylediğimiz gibi, bu zihnin nesnesini, yani bedenin doğasını bilmemiz şart. Bunu burada açıklamam mümkün değil, zaten kanıtlamak istediğim şeyler için böyle bir açıklamaya da gerek yok. Yine de, genel anlamda bir şeyler söylemem gerekirse, bir beden diğerleriyle kıyaslandığında, birçok şeyi bir anda yapmaya ya da bir anda birçok şeyden etkilenmeye daha müsaitse, nesnesi olduğu zihin de diğer zihinlerle kıyaslandığında, bir anda birçok şeyi algılamaya daha müsaittir diyebilirim

et quo unius corporis actiones magis ab ipso solo pendent, et quo minus alia corpora cum eodem in agendo concurrunt, eo ejus mens aptior est ad distincte intelligendum. Atque ex his præstantiam unius mentis præ aliis cognoscere possumus: deinde causam etiam videre, cur nostri corporis non nisi admodum confusam habeamus cognitionem, et alia plura, quæ in sequentibus ex his deducam. Qua de causa operæ pretium esse duxi, hæc ipsa accuratius explicare et demonstrare, ad quod necesse est, pauca de natura corporum præmittere.

AXIOMA I.

Omnia corpora vel moventur vel quiescunt.

AXIOMA II.

Unumquodque corpus jam tardius jam celerius movetur.

LEMMA I.

Corpora ratione motus et quietis, celeritatis et tarditatis, et non ratione substantiæ ab invicem distinguuntur.

DEMONSTRATIO. Primam partem hujus per se notam suppono. At quod ratione substantiæ non distinguantur corpora, patet tam ex propositione 5 quam 8 partis I

ve bir beden kendi başına ne kadar fazla eylemde bulunabiliyorsa ve eyleminde kendisine ne kadar az başka beden eşlik ediyorsa, nesnesi olduğu zihin de o kadar net bir anlayışa sahiptir diyebilirim. İşte bu gerçeklerden, bir zihnin neden diğer zihinlere göre üstün olduğunu görebilir, bedenlerimiz hakkında neden bu kadar bulanık bilgiye sahip olduğumuzu ve bu önermeden çıkaracağım daha başka bir sürü sonucu da anlayabiliriz. Bu nedenle bu noktaları daha kesin bir dille açıklamamın ve kanıtlamamın yararlı olacağını düşünüyorum. Ama bunu gerçekleştirmek için önce cisimlerin yapısı üzerine birkaç önerme sunmalıyım.

I. Aksiyom

Bütün cisimler ya hareket halindedir ya da hareketsiz halde.

II. Aksiyom

Her cisim ya daha yavaş ya da daha hızlı hareket halindedir.

I. Yardımcı Önerme

Cisimler birbirlerinden tözlerine göre değil de, hareket ve hareketsizlik, hızlılık ve yavaşlık durumlarına göre ayırt edilirler.

Kanıtlama: Bu Yardımcı Önermenin ilk kısmı kendiliğinden açıktır. İkinci kısmına gelince, yani bedenlerin töz bakımından birbirlerinden ayırt edilemeyeceği meselesine: Bu, I. Bölümün hem 5. hem de 8. Önermesi

sed clarius ex iis quæ in Scholio Propositionis 15 partis I dicta sunt.

LEMMA II.

Omnia corpora in quibusdam conveniunt.

DEMONSTRATIO. In his enim omnia corpora conveniunt quod unius ejusdemque attributi conceptum involvunt (*per Definitionem 1 hujus*). Deinde, quod jam tardius jam celerius, et absolute jam moveri jam quiescere possunt.

LEMMA III.

Corpus motum vel quiescens ad motum vel quietem determinari debuit ab alio corpore, quod etiam ad motum vel quietem determinatum fuit ab alio, et illud iterum ab alio, et sic in infinitum.

DEMONSTRATIO. Corpora (*per Definitionem 1 hujus*) res singulares sunt, quæ (*per Lemma 1*) ratione motus et quietis ab invicem distinguuntur; adeoque (*per Propositionem 28 partis I*) unumquodque ad motum vel quietem necessario determinari debuit ab alia re singulari, nempe (*per Propositionem 6* hujus) ab alio corpore, quod (*per Axioma* 1) etiam vel movetur vel quiescit. At hoc etiam (*per eandem rationem*) moveri vel quiescere

dikkate alındığında anlaşılacaktır, ama I. Bölümün 15. Önermesine düştüğüm Notta belirttiğim fikirlerden çok daha açık şekilde anlaşılacaktır.

II. Yardımcı Önerme

Bütün cisimler belli açılardan örtüşür.

Kanıtlama: Bu Bölümün 1. Tanımından da anlaşılacağı üzere, bütün cisimler bir ve aynı sıfatın kavramını gerektirmeleri bakımından örtüşürler;[85] örtüştükleri ikinci husus kimi zaman daha yavaş, kimi zaman daha hızlı, kimi zaman da mutlak anlamda hareket halinde veya hareketsiz halde olabilmeleridir.

III. Yardımcı Önerme

Hareket halinde ya da hareketsiz halde olan bir cismin hareketi ya da hareketsizliği bir başka cisim tarafından belirlenmelidir; bu başka cismin hareketi ve hareketsizliği de zaten üçüncü bir cisim tarafından belirlenmiştir, bu üçüncü cisminkilerse bir dördüncüsü tarafından belirlenmiştir ve bu böyle sonsuza dek sürer.

Kanıtlama: Cisimler (bu Bölümün 1. Tanımına göre) tekil şeylerdir ve birbirlerinden hareket halinde ya da hareketsiz halde oluşlarına göre ayırt edilirler. Bu yüzden (I. Bölümün 28. Önermesine göre) her birinin hareketi ve hareketsizliği zorunlu olarak başka tekil bir şey tarafından belirlenmelidir, yani 1. Aksiyoma göre, hareket halinde ya da hareketsiz halde olan (bu Bölümün 6. Önermesi gereği) başka bir cisim tarafından. Bu başka cisim de, aynı şekilde mantık yürütürsek, ancak hareketine

non potuit, nisi ab alio ad motum vel quietem determinatum fuisset, et hoc iterum (per eandem rationem) ab alio, et sic in infinitum. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, corpus motum tamdiu moveri, donec ab alio corpore ad quiescendum determinetur; et corpus quiescens tamdiu etiam quiescere, donec ab alio ad motum determinetur. Quod etiam per se notum est. Nam cum suppono, corpus exempli gratia A quiescere, nec ad alia corpora mota attendo, nihil de corpore A dicere potero, nisi quod quiescat. Quod si postea contingat, ut corpus A moveatur, id sane evenire non potuit ex eo, quod quiescebat; ex eo enim nil aliud sequi poterat, quam ut corpus A quiesceret. Si contra supponatur A moveri, quotiescunque ad A tantum attendimus, nihil de eodem affirmare poterimus, nisi quod moveatur. Quod si postea contingat, ut A quiescat, id sane evenire etiam non potuit ex motu, quem habebat; ex motu enim nihil aliud sequi poterat, quam ut A moveretur: contingit itaque a re, quæ non erat in A, nempe a

ve sükûnetine bir üçüncü cisim neden olmuşsa hareket edebilir ya da hareketsiz kalabilir ve yine, aynı şekilde mantık yürütürsek, bu üçüncü cismin de hareketine ve hareketsizliğine bir dördüncüsü neden olmuşsa hareket edebilir ya da hareketsiz kalabilir ve bu böyle sonsuzca sürer. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, hareket halindeki bir cisim başka bir cisim tarafından hareketsiz bırakılana kadar hareketliliğini sürdürür, aynı şekilde hareketsiz haldeki bir cisim başka bir cisim tarafından hareket ettirilinceye kadar hareketsiz kalır. Bunun böyle olduğu kendiliğinden açıktır. Örneğin hareketsiz halde olan bir A cismi olduğunu varsayayım ve hareket halindeki başka hiçbir cismi hesaba katmayayım, o vakit A cismiyle ilgili söyleyebileceğim tek şey onun hareketsiz halde olduğudur. Olur da daha sonra bu A cismi harekete geçerse, bu durum hiç kuşkusuz onun hareketsizliğinden kaynaklanmaz. Çünkü onun hareketsizliğinden tek sonuç çıkabilirdi, o da A cisminin hâlâ hareketsizliğini sürdürüyor olması. Tersini, yani A cisminin hareket halinde olduğunu düşüneyim ve dikkatimi olabildiğince sadece A cismine yönelteyim, o vakit A cismiyle ilgili söyleyebileceğim tek şey onun hareket halinde olduğudur. Olur da daha sonra bu A cismi hareketsiz kalırsa bu durum onun başlangıçtaki hareketliliğinden kaynaklanmaz. Çünkü onun hareketliliğinden tek sonuç çıkabilirdi, o da hareketini hâlâ sürdürüyor olması. O halde A cismini hareketsiz bırakan, A cisminin kendisinde olmayan bir

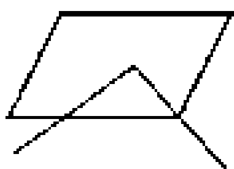
causa externa, a qua ad quiescendum determinatum fuit.

AXIOMA I.

Omnes modi, quibus corpus aliquod ab alio afficitur corpore, ex natura corporis affecti et simul ex natura corporis afficientis sequuntur; ita ut unum idemque corpus diversimode moveatur pro diversitate naturæ corporum moventium, et contra ut diversa corpora ab uno eodemque corpore diversimode moveantur.

AXIOMA II.

Cum corpus motum alteri quiescenti, quod dimovere nequit, impingit, reflectitur, ut moveri pergat, et angulus lineæ motus reflectionis cum plano corporis quiescentis, cui impegit, æqualis erit angulo, quem

linea motus incidentiæ cum eodem plano efficit. Atque hæc de corporibus simplicissimis quæ scilicet solo motu et quiete, celeritate et tarditate ab invicem distinguuntur: jam ad composita ascendamus.

DEFINITIO.

Cum corpora aliquot ejusdem aut diversæ magnitudinis a reliquis ita coercentur, ut invicem incumbant, vel si eodem aut diversis celeritatis gradibus moventur, ut motus suos invicem

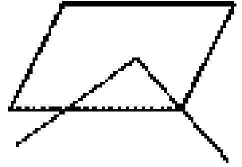
şey, yani dış bir nedendir; demek ki, A cisminin hareketsiz kalması dış bir nedenin işe karışmasıyla belirlenmiştir.

I. Aksiyom

Bir cismin başka bir cisim tarafından etkilenmesine yol açan bütün tavırlar, hem etkilenen cismin doğasına hem de etkileyen cismin doğasına bağlı olarak gelişir; bunun sonucunda, bir ve aynı cisim kendisini hareket ettiren cisimlerin doğasındaki farklılıklara göre farklı şekillerde hareket ettirilebilir ya da tam tersi, cisimler bir ve aynı cisim tarafından farklı şekillerde harekete geçirilebilir.

II. Aksiyom

Hareket halindeki bir cisim hareketsiz başka bir cisme çarpar da onu harekete geçiremezse, kendi hareketini sürdürebilmek için yansır ve yansıma çizgisi ile çarpmaya maruz kalan hareketsiz cismin yüzeyi arasındaki açı, gelme hareketinin çizgisi ile aynı yüzey arasındaki açıya eşit olur. İşte basit cisimler, yani birbirlerinden hareket, hareketsizlik, hızlılık ve yavaşlık açısından ayrılan cisimler için bu kadar bilgi yeterli; şimdi bileşik cisimlere geçelim.

Tanım

Birbiriyle aynı ya da farklı büyüklükte birkaç cisim başka cisimlerin zorlamasıyla birbirlerinin üstüne binerse ya da birbirleriyle aynı ya da farklı hızlarda hareket

certa quadam ratione communicent, illa corpora invicem unita dicemus, et omnia simul unum corpus sive individuum componere, quod a reliquis per hanc corporum unionem distinguitur.

AXIOMA III.

Quo partes individui, vel corporis compositi, secundum majores vel minores superficies sibi invicem incumbunt, eo difficilius vel facilius cogi possunt, ut situm suum mutent, et consequenter eo difficilius vel facilius effici potest, ut ipsum individuum aliam figuram induat. Atque hinc corpora, quorum partes secundum magnas superficies invicem incumbunt, dura; quorum autem partes secundum parvas, mollia; et quorum denique partes inter se moventur, fluida vocabo.

LEMMA IV.

Si corporis, sive individui, quod ex pluribus corporibus componitur, quædam corpora segregentur, et simul totidem alia ejusdem naturæ eorum loco succedant, retinebit individuum suam naturam uti antea, absque ulla ejus formæ mutatione.

DEMONSTRATIO. Corpora enim (*per Lemma 1*) ratione substantiæ non distinguuntur; id autem, quod formam individui constituit, in corporum unione (*per Definitionem præcedentem*) consistit; atqui hæc (*per hypothesin*), tametsi corporum

halindeyken hareketlerini birbirlerine sabit bir yasaya göre iletirlerse, bu cisimlerin birbiriyle birleştiklerini ve hepsinin birlikte bir cisim oluşturduklarını söyleriz, ya da başka deyişle cisimlerin bu birlikteliğiyle diğer cisimlerden ayırt edilen bir birey.

III. Aksiyom

Bir bireyin, yani bileşik bir cismin parçaları, birbirlerinin üstüne bindikleri yüzeyin büyüklüğüne ya da küçüklüğüne bağlı olarak bulundukları konumlarını daha kolay ya da daha zor değiştirmek zorunda kalabilir, dolayısıyla bir bireyin başka bir şekil alması daha zor ya da daha kolay hale gelebilir. Bunu göz önünde bulundurduğumda, parçaları daha büyük yüzeylerde birbirinin üstüne binen cisimlere sert, daha küçük yüzeylerde birbirinin üstüne binen cisimlere yumuşak, son olarak parçaları karşılıklı hareket halindeki cisimlere de sıvı diyorum.

IV. Yardımcı Önerme

Birkaç cisimden bileşik olan bir cisimden, yani bir bireyden birkaç cisim ayrılsa ve aynı zamanda bu ayrılanların yerini aynı sayıda ve aynı doğada başka cisimler alsa, bu bileşik cisim, biçiminde hiçbir değişiklik olmadan önceki doğasını aynen korur.

Kanıtlama: Çünkü cisimler arasında töz bakımından farklılık yoktur (1. Yardımcı Önermeye göre); bir bireyin özünü kuran, cisimlerin birlikteliğidir (bir önceki Tanıma göre). Bu birliktelikse (varsayım gereği), cisimler

continua fiat mutatio, retinetur: retinebit ergo individuum, tam ratione substantiæ quam modi, suam naturam uti ante. Q.E.D.

LEMMA V.

Si partes, individuum componentes, majores minoresve evadant, ea tamen proportione, ut omnes eandem ut antea ad invicem motus et quietis rationem servent, retinebit itidem individuum suam naturam ut antea, absque ulla formæ mutatione.

DEMONSTRATIO. Hujus eadem est ac præcedentis lemmatis.

LEMMA VI.

Si corpora quædam, individuum componentia, motum, quem versus unam partem habent, aliam versus flectere cogantur; at ita ut motus suos continuare possint, atque invicem eadem qua antea ratione communicare; retinebit itidem individuum suam naturam, absque ulla formæ mutatione.

DEMONSTRATIO. Per se patet. Id enim omne retinere supponitur, quod in ejusdem definitione formam ipsius constituere diximus.

LEMMA VII.

Retinet præterea individuum sic compositum suam naturam, sive id secundum totum moveatur sive quiescat, sive versus hanc sive versus illam partem

sürekli bir değişim halinde oldukları halde, hiç değişmeden kalır. Öyleyse birey hem tözü hem de tavrı bakımından önceki doğasını aynen korur. Q.E.D.

V. Yardımcı Önerme

Bir bireyi oluşturan parçalar, birbirleriyle olan hareket ve hareketsizlik derecelerini önceki gibi korumaları kaydıyla, daha büyüyebiliyor ya da daha küçülebiliyorsa, o birey hiçbir biçimsel değişikliğe uğramadan önceki doğasını aynen koruyacaktır.

Kanıtlama: Bu da önceki Yardımcı Önerme gibi kanıtlanır.

VI. Yardımcı Önerme

Bir bireyi meydana getiren bazı cisimler, hareketlerini sürdürebilmeleri ve birbirleriyle olan iletişimlerini eskisi gibi aynen korumaları kaydıyla, bir yönde devam eden hareketlerini başka bir yöne çevirmek durumunda kalırlarsa, o birey hiçbir biçimsel değişikliğe uğramadan önceki doğasını aynen koruyacaktır.

Kanıtlama: Bu kendiliğinden açık bir Önermedir. Çünkü Tanımında, bireyin biçimini oluşturduğunu[86] söylediğimiz her şeyin aynen kalacağı varsayılmıştır.

VII. Yardımcı Önerme

Dahası, bu şekilde bileşik bir birey ister bir bütün olarak hareket etsin isterse hareketsiz kalsın, ister bu isterse şu yöne hareket ettirilsin, her bir parçası hareketini sürdürdüğü

moveatur, dummodo unaquæque pars motum suum retineat, eumque uti antea reliquis communicet.

DEMONSTRATIO. Patet ex ipsius definitione, quam vide ante Lemma 4.

SCHOLIUM. His itaque videmus, qua ratione individuum compositum possit multis modis affici, ejus nihilominus natura servata. Atque hucusque individuum concepimus, quod non nisi ex corporibus, quæ solo motu et quiete, celeritate et tarditate inter se distinguuntur, hoc est, quod ex corporibus simplicissimis componitur. Quod si jam aliud concipiamus, ex pluribus diversæ naturæ individuis compositum, idem pluribus aliis modis posse affici reperiemus, ipsius nihilominus natura servata. Nam quandoquidem ejus unaquæque pars ex pluribus corporibus est composita; poterit ergo (*per Lemma præcedens*) unaquæque pars, absque ulla ipsius naturæ mutatione, jam tardius jam celerius moveri, et consequenter motus suos citius vel tardius reliquis communicare. Quod si præterea tertium individuorum genus, ex his secundis compositum, concipiamus, idem multis aliis modis affici posse reperiemus, absque ulla ejus formæ mutatione. Et si sic porro in infinitum pergamus, facile concipiemus, totam naturam unum esse Individuum, cujus partes, hoc est omnia corpora, infinitis modis variant, absque ulla totius Individui mutatione. Atque hæc, si animus fuisset de corpore ex professo agere, prolixius explicare et demonstrare debuissem. Sed jam

ve diğer parçalarıyla eskisi gibi iletişimini sürdürdüğü sürece doğasını aynen koruyacaktır.

Kanıtlama: Bu önerme de 4. Yardımcı Önermeden önce belirttiğimiz Tanımdan anlaşılacaktır.

Not: O halde buradan da açıkça görüyoruz ki, bileşik bir birey farklı türde birçok etki almış olsa bile her zaman kendi doğasını korumakta. Ama biz şimdiye kadar birbirlerinden sadece hareket, hareketsizlik, hızlılık ve yavaşlık açısından farklı olan, yani en basit cisimlerden meydana gelen bir bireyi ele aldık. Şimdi bakışımızı farklı doğalara sahip birkaç bireyden oluşan başka bir birey üzerine çevirirsek, bu tür bir bireyin de çok daha farklı şekillerde etki aldığı halde doğasını aynen koruduğunu görürüz. Çünkü bu bireyin her parçası birçok cisimden meydana gelmiş olduğundan, (bir önceki Yardımcı Önerme gereği) doğası hiç değişmeden her parçasını kâh daha yavaş, kâh daha hızlı hareket ettirebilir ve böylece hareketini daha hızlı ya da daha yavaş şekilde diğerlerine iletebilir. Dahası, bakışımızı bu ikinci tür bireyden meydana gelen üçüncü tür bir bireye çevirecek olursak, onun da birçok farklı şekilde etki alsa bile biçiminde hiçbir değişiklik olmadığını görürüz. Bu düşünce akışımızı böyle sonsuza dek sürdürürsek, sonuçta tüm Doğanın bir Birey olduğunu; parçaları, yani bütün cisimleri, sonsuz şekilde değişse bile bu Bireyin bütünlüğünün asla değişime uğramayacağını kolayca anlarız. Niyetim özellikle bedeni incelemek olsaydı bu noktaları daha kesin bir dille açıklar ve kanıtlardım. Ama

dixi me aliud velle, nec alia de causa hæc adferre, quam quia ex ipsis ea, quæ demonstrare constitui, facile possum deducere.

POSTULATA

I. Corpus humanum componitur ex plurimis (diversæ naturæ) individuis, quorum unumquodque valde compositum est.

II. Individuorum, ex quibus corpus humanum componitur, quædam fluida, quædam mollia, et quædam denique dura sunt.

III. Individua corpus humanum componentia, et consequenter ipsum humanum corpus a corporibus externis plurimis modis afficitur.

IV. Corpus humanum indiget, ut conservetur, plurimis aliis corporibus, a quibus continuo quasi regeneratur.

V. Cum corporis humani pars fluida a corpore externo determinatur, ut in aliam mollem sæpe impingat, ejus planum mutat, et veluti quædam corporis externi impellentis vestigia eidem imprimit.

VI. Corpus humanum potest corpora externa plurimis modis movere, plurimisque modis disponere.

PROPOSITIO XIV.

Mens humana apta est ad plurima percipiendum,

niyetimin farklı olduğunu daha önce de belirttim;[87] yukarıdaki açıklamaları vermemin nedeni, bunlardan yola çıkararak göstermek istediğim şeyleri kolaylıkla çözüme ulaştırabilmektir.

ÖNKABULLER

I. İnsan bedeni farklı doğalara sahip pek çok bireysel kısımdan oluşmuştur ve bunların her biri kendi içinde son derece karmaşık yapıdadır.

II. İnsan bedenini oluşturan bireysel kısımların bazıları sıvı, bazıları yumuşak, bazıları da serttir.

III. İnsan bedenini oluşturan bireysel kısımlar, dolayısıyla insan bedeninin kendisi, dış cisimlerden çok değişik şekillerde etkilenir.

IV. İnsan bedeni kendisini korumak için pek çok sayıda başka cisme gerek duyar ve deyim yerindeyse bunlar sayesinde sürekli yenilenir.[88]

V. İnsan bedeninin sıvı kısmı, dış bir cismin etkisi altında kalıp da yumuşak bir kısmına sıkça çarpmaya başlarsa, yumuşak kısmın yüzeyini değiştirir ve bu yüzeyde kendisini harekete sevk eden dış bir cisimden belli izler bırakır.

VI. İnsan bedeni dıştaki cisimleri çok farklı şekillerde harekete geçirebilir ve onları çok farklı şekillerde düzenleyebilir.

XIV. Önerme

İnsan zihni pek çok şeyi algılama yetisine sahiptir;

et eo aptior, quo ejus corpus pluribus modis disponi potest.

DEMONSTRATIO. Corpus enim humanum (*per Postulata 3 et 6*) plurimis modis a corporibus externis afficitur, disponiturque ad corpora externa plurimis modis afficiendum. At omnia, quæ in corpore humano contingunt, (*per Propositionem 12 hujus*) mens humana percipere debet; est ergo mens humana apta ad plurima percipiendum, et eo aptior, etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XV.

Idea, quæ esse formale humanæ mentis constituit, non est simplex, sed ex plurimis ideis composita.

DEMONSTRATIO. Idea, quæ esse formale humanæ mentis constituit, est idea corporis (*per Propositionem 13 hujus*), quod (*per Postulatum 1*) ex plurimis valde compositis individuis componitur. At cujuscunque individui, corpus componentis, datur necessario (*per Corollarium Propositionis 8 hujus*) in Deo idea; ergo (*per Propositionem 7 hujus*) idea corporis humani ex plurimis hisce partium componentium ideis est composita. Q.E.D.

PROPOSITIO XVI.

Idea cujuscunque modi, quo corpus humanum a corporibus externis afficitur, involvere debet naturam corporis humani, et simul naturam corporis externi.

DEMONSTRATIO. Omnes enim modi, quibus

beden dıştaki cisimleri farklı şekillerde etkilemeye yatkınlaştıkça da bu yetisi artar.

Kanıtlama: Çünkü insan bedeni (3 ve 6. Önkabullere göre) dıştaki cisimlerden çok değişik şekilde etkilenir ve dıştaki cisimleri çok değişik şekilde etkileyecek hale gelebilir. İnsan zihni ise insan bedeninde olup biten her şeyi (bu Bölümün 12. Önermesine göre) algılamak zorundadır; öyleyse insan zihni pek çok şeyi algılama yetisine sahiptir ve bedenin söz konusu imkânı arttıkça, zihnin de pek çok şeyi algılama yetisi artar. **Q.E.D.**

XV. Önerme

İnsan zihninin biçimsel varlığını kuran fikir basit bir fikir değildir; tersine, birçok fikrin bileşmesinden oluşmuştur.

Kanıtlama: İnsan zihninin biçimsel varlığını kuran fikir (1. Önkabule göre) son derece karmaşık pek çok bireysel kısmın bir araya gelmesinden oluşan beden fikridir (bu Bölümün 13. Önermesine göre). Ama bedeni oluşturan bu bireysel kısımların her birinin fikri (bu Bölümün 8. Önerme Sonucuna göre) Tanrı'da zorunlu olarak bulunmalıdır; bu yüzden (bu Bölümün 7. Önermesine göre) insan bedeni fikri bileşik kısımlarının bu pek çok fikrinden oluşmuştur. **Q.E.D.**

XVI. Önerme

İnsan bedeninin dış cisimlerden etkilenme biçimlerinin her birinin fikri hem insan bedeninin hem de dış cisimlerin doğasını içermelidir.

Kanıtlama: Bir bedenin etkilenme biçimlerinin hepsi

corpus aliquod afficitur, ex natura corporis affecti, et simul ex natura corporis afficientis sequuntur (*per Axioma 1 post Corollarium Lemmatis 3*): quare eorum idea (*per Axioma 4 partis I*) utriusque corporis naturam necessario involvet; adeoque idea cujuscunque modi, quo corpus humanum a corpore externo afficitur, corporis humani et corporis externi naturam involvit. Q.E.D.

COROLLARIUM I.

Hinc sequitur primo, mentem humanam plurimorum corporum naturam una cum sui corporis natura percipere.

COROLLARIUM II.

Sequitur secundo, quod ideæ, quas corporum externorum habemus, magis nostri corporis constitutionem quam corporum externorum naturam indicant; quod in appendice partis primæ multis exemplis explicui.

PROPOSITIO XVII.

Si humanum corpus affectum est modo, qui naturam corporis alicujus externi involvit, mens humana idem corpus externum ut actu existens, vel ut sibi præsens contemplabitur, donec corpus afficiatur affectu, qui ejusdem corporis existentiam vel præsentiam secludat.

DEMONSTRATIO. Patet. Nam quamdiu corpus humanum sic affectum est, tamdiu mens humana (*per Propositionem 12 hujus*) hanc corporis affectionem contemplabitur, hoc est (*per Propositionem præcedentem*), ideam habebit modi actu existentis,

(3. Yardımcı Önermenin Sonucuna göre) hem etkilenen bedenin hem de etkileyen cismin doğasından çıkar. Bu yüzden (I. Bölümün 4. Aksiyomu gereği) bu etkilenme biçimlerinin fikri zorunlu olarak her iki cismin de doğasını içermelidir, dolayısıyla insan bedeninin dış cisimlerden etkilenme biçimlerinin her birinin fikri hem insan bedeninin hem de dış bir cismin doğasını içerir. **Q.E.D.**

I. Önerme Sonucu

Buradan çıkan ilk Sonuca göre, insan zihni hem birçok cismin doğasını hem de kendi doğasını algılar.

II. Önerme Sonucu

Buradan çıkan ikinci Sonuca göre, dış cisimlerden edindiğimiz fikirler dış cisimlerin doğasından ziyade kendi bedenimizin yapısını gösterir. I. Bölümün Ek kısmında bunu birçok örnekle açıklamış bulunuyorum.

XVII. Önerme

İnsan bedeni dış cismin doğasını gerektiren bir tarzda etkilenmişse, insan zihni o cismin fiilen varolduğunu ya da karşısında durduğunu düşünecektir, ta ki insan bedeni söz konusu cismin varoluşunu ya da bulunuşunu dışlayacak bir tarzda etkilenene kadar.[89]

Kanıtlama: Gayet açık. Çünkü insan bedeni bu şekilde etkilendiği sürece (bu Bölümün 12. Önermesine göre) insan zihni bedenin bu tarzdaki duygulanımına yoğunlaşacaktır, yani (bir önceki Önermeye göre) fiilen varolan bir tavrın fikrine sahip olacaktır; başka deyişle,

quæ naturam corporis externi involvit; hoc est ideam, quæ existentiam vel præsentiam naturæ corporis externi non secludit, sed ponit; adeoque mens (*per Corollarium I præcedentis*) corpus externum ut actu existens, vel ut præsens contemplabitur, donec afficiatur etc. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Mens corpora externa, a quibus corpus humanum semel affectum fuit, quamvis non existant nec præsentia sint, contemplari tamen poterit, velut præsentia essent.

DEMONSTRATIO. Dum corpora externa corporis humani partes fluidas ita determinant, ut in molliores sæpe impingant, earum plana (*per Postulatum 5*) mutant; unde fit (*vide Axioma 2 post Corollarium Lemmatis 3*), ut inde alio modo reflectantur quam antea solebant, et ut etiam postea, iisdem novis planis spontaneo suo motu occurrendo, eodem modo reflectantur, ac cum a corporibus externis versus illa plana impulsæ sunt; et consequenter, ut corpus humanum, dum sic reflexæ moveri pergunt, eodem modo afficiant, de quo mens (*per Propositionem 12 hujus*) iterum cogitabit; hoc est (*per Propositionem 17 hujus*), mens iterum corpus externum ut præsens contemplabitur; et hoc toties, quoties corporis humani partes fluidæ spontaneo suo motu iisdem planis occurrent. Quare, quamvis corpora externa, a quibus corpus humanum affectum semel fuit,

dış cismin doğasını içeren bir fikre, yani dış cismin doğasının varoluşunu ya da bulunuşunu dışlamayan, aksine olumlayan bir fikre. Dolayısıyla insan zihni (bir önceki Önermenin I. Sonucuna göre) dış cismin fiilen varolduğunu ya da bulunduğunu düşünecektir, ta ki onu dışlayacak şekilde etkilenene kadar, vd. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Zihin, insan bedeninin vaktiyle etkilenmesine yol açmış olan dış cisimleri, bu cisimler artık varolmasa ya da hazır bulunmasa bile hâlâ varmış gibi görebilir.

Kanıtlama: Dış cisimler insanın sıvı kısımlarını yumuşak kısımlarına çarpmaya zorladıkça, yumuşak kısımların yüzeyini değiştirirler (5. Önkabule göre). Bunun sonucunda, (3. Yardımcı Önermenin Sonucundan sonraki 2. Aksiyoma göre) sıvı kısımlar daha önceki tarzlarından farklı bir tarzda yansırlar, hatta bundan sonra kendiliğinden hareketleriyle bu yeni yüzeylerle karşılaştıklarında, dıştaki cisimler tarafından bu yüzeylere itildiklerinde yansıdıkları gibi yansırlar ve bu şekilde yansımayı sürdürürlerken, insan bedenini de öyle etkilerler ki, zihin yeniden bunun üzerinde düşünmeye başlar (bu Bölümün 12. Önermesine göre); yani (bu Bölümün 17. Önermesine göre) zihin o anda varmışçasına dış bir cisme yoğunlaşır ve insan bedeninin sıvı kısımları kendiliğinden hareket edip söz konusu yüzeylerle karşılaştıkça, bu durum hep tekrarlanır. İşte bu sebepten, insan bedeninin vaktiyle etkilenmesine yol açan dış cisimler

non existant, mens tamen eadem toties ut præsentia contemplabitur, quoties hæc corporis actio repetetur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Videmus itaque qui fieri potest ut ea, quæ non sunt, veluti præsentia contemplemur, ut sæpe fit. Et fieri potest, ut hoc aliis de causis contingat; sed mihi hic sufficit ostendisse unam, per quam rem sic possim explicare, ac si ipsam per veram causam ostendissem; nec tamen credo me a vera longe aberrare, quandoquidem omnia illa, quæ sumpsi, postulata vix quicquam continent, quod non constet experientia, de qua nobis non licet dubitare, postquam ostendimus corpus humanum, prout ipsum sentimus, existere (*vide Corollarium post Propositionem 13 hujus*). Præterea (*ex Corollario præcedentis et Corollario II Propositionis 16 hujus*) clare intelligimus, quænam sit differentia inter ideam exempli gratia Petri, quæ essentiam mentis ipsius Petri constituit, et inter ideam ipsius Petri, quæ in alio homine, puta in Paulo, est. Illa enim essentiam corporis ipsius Petri directe explicat, nec existentiam involvit, nisi quamdiu Petrus existit; hæc autem magis constitutionem corporis Pauli quam Petri naturam indicat, et ideo, durante illa corporis Pauli constitutione, mens Pauli, quamvis Petrus non existat, ipsum tamen ut sibi præsentem contemplabitur. Porro, ut verba usitata retineamus, corporis humani affectiones,

artık varolmasalar bile, bedenin bu etkisi tekrarlandığı sürece zihin onların hâlâ orada olduğunu düşünür. **Q.E.D.**

Not: Öyleyse sıkça yaşadığımız bir durumu, yani bazı şeyleri artık varolmadıkları halde nasıl olup da fiilen varmış gibi düşünebildiğimizi anlamış bulunuyoruz. Bu durum başka nedenlerden de kaynaklanabilir, ama benim için burada sunmuş olduğum neden yeterli, çünkü bununla bu durumu adeta asıl nedeniyle kanıtlıyormuşum gibi açıklayabiliyorum. Sahiden de asıl nedeninden çok fazla uzaklaştığımı zannetmiyorum, çünkü yukarıda sıraladığım Önkabullerden hiçbiri deneyimle kanıtlanmayacak türde bir bilgi içermiyor; öyle ki, insan bedeninin biz onu fark ettiğimizde varolduğunu kanıtladıktan sonra artık şüpheye düşemeyiz (bu Bölümün 13. Önermesinden sonraki Sonuca bakın). Dahası (bu Bölümün bir önceki Önerme Sonucuna ve 16. Önermesinin II. Sonucundan) örneğin Petrus'un zihninin özünü kuran Petrus'un fikri ile başka bir adamdaki, örneğin Paulus'taki Petrus fikri arasında nasıl bir fark olduğunu rahatça anlarız. Çünkü ilki doğrudan doğruya Petrus'un bedeninin özünü açıklıyor ve Petrus varolduğu sürece varoluş gerektiriyor, ama ikincisi Petrus'un doğasından ziyade Paulus'un bedensel durumuna işaret ediyor; bu nedenle Paulus'un söz konusu bedensel durumu devam ettiği sürece, Paulus'un zihni, Petrus varolmasa bile, onu hâlâ varmış gibi görecektir. Ama alıştığımız terimleri kullanmaya devam edelim diye, insanın bedensel durumlarına

-quarum ideæ corpora externa velut nobis præsentia repræsentant- rerum imagines vocabimus, tametsi rerum figuras non referunt. Et cum mens hac ratione contemplatur corpora, eandem imaginari dicemus. Atque hic, ut quid sit error indicare incipiam, notetis velim, mentis imaginationes in se spectatas nihil erroris continere; sive mentem ex eo, quod imaginatur, non errare; sed tantum quatenus consideratur carere idea, quæ existentiam illarum rerum, quas sibi præsentes imaginatur, secludat. Nam si mens, dum res non existentes ut sibi præsentes imaginatur, simul sciret, res illas revera non existere, hanc sane imaginandi potentiam virtuti suæ naturæ, non vitio tribueret; præsertim si hæc imaginandi facultas a sola sua natura penderet, hoc est (*per Definitionem 7 partis I*), si hæc mentis imaginandi facultas libera esset.

PROPOSITIO XVIII.

Si corpus humanum a duobus vel pluribus corporibus simul affectum fuerit semel, ubi mens postea eorum aliquod imaginabitur, statim et aliorum recordabitur.

DEMONSTRATIO. Mens (*per Corollarium præcedentis*) corpus aliquod ea de causa imaginatur, quia scilicet humanum corpus a corporis externi vestigiis eodem modo afficitur disponiturque, ac affectum est, cum quædam ejus partes ab ipso corpore externo

–ki bunların fikirleri bize dış cisimleri varmış gibi gösterir– cisimlerin hayalleri diyeceğiz, her ne kadar bu imgeler cisimlerin kendi biçimlerini yeniden oluşturuyor olmasalar da. Zihin cisimlere bu şekilde yoğunlaştığında ise onun hayal ettiğini söyleyeceğiz. Burada, yanılgının ne olduğunu göstermekle işe başlayacak olursam, kendi başlarına ele alındıklarında hayal gücünün edimlerinin hiçbir yanılgı içermediğine dikkat etmenizi isterim; yani zihin salt hayal ettiği için yanılgıya düşmez, sadece varmış gibi canlandırdığı şeylerin varoluşunu dışlayan bir fikirden yoksun olduğu düşünüldüğünde yanılgıya düşer. Çünkü zihin varolmayan şeyleri varmış gibi hayal ettiği anda, bu şeylerin aslında varolmadıklarını bilebilseydi, kesinlikle bu hayal etme kudreti doğasının bir kusuru olarak değil de bir üstünlüğü olarak görülürdü, hele bir de bu hayal etme kudreti sadece zihnin kendi doğasına bağlı olmuş olsaydı, yani şöyle söylemek gerekirse, (I. Bölümün 7. Önermesine göre) zihnin hayal kurma gücü özgür olmuş olsaydı.

XVIII. Önerme

İnsan bedeni bir kereliğine birden fazla cisimden aynı zamanda etkilenmişse, sonradan zihin bu cisimlerin birini hayal etse hemen diğerlerini de hatırlayacaktır.

Kanıtlama: Zihnin herhangi bir cismi hayal etmesinin nedeni (bir önceki Önerme Sonucuna göre), insan bedeninin dış bir cisimden aldığı izlenimlerin etkisinde kalmış ve belli bir duruma geçmiş olmasıdır; bu etkilenme, onun bazı kısımlarının söz konusu dış cisim tarafından

fuerunt impulsæ: sed (*per hypothesin*) corpus tum ita fuit dispositum, ut mens duo simul corpora imaginaretur; ergo jam etiam duo simul imaginabitur, atque mens ubi alterutrum imaginabitur, statim et alterius recordabitur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hinc clare intelligimus, quid sit memoria. Est enim nihil aliud quam quædam concatenatio idearum, naturam rerum, quæ extra corpus humanum sunt, involventium, quæ in mente fit secundum ordinem et concatenationem affectionum corporis humani. Dico primo, concatenationem esse illarum tantum idearum, quæ naturam rerum, quæ extra corpus humanum sunt, involvunt; non autem idearum, quæ earundem rerum naturam explicant; Sunt enim revera (*per Propositionem 16 hujus*) ideæ affectionum corporis humani, quæ tam hujus quam corporum externorum naturam involvunt. Dico *secundo*, hanc concatenationem fieri secundum ordinem et concatenationem affectionum corporis humani, ut ipsam distinguerem a concatenatione idearum, quæ fit secundum ordinem intellectus, quo res per primas suas causas mens percipit, et qui in omnibus hominibus idem est. Atque hinc porro clare intelligimus, cur mens ex cogitatione unius rei statim in alterius rei cogitationem incidat, quæ nullam cum priore habet similitudinem; ut exempli gratia ex cogitatione vocis pomi homo Romanus

itildiği zaman aldığı etkiyle aynı tarzdadır; ve (varsayım gereği) insan bedeninin o sıradaki durumu, zihnin iki cismi aynı anda hayal etmesine yol açacak biçimdedir. Bu yüzden zihin aynı anda iki cismi de hayal edecektir; dolayısıyla zihin onlardan birini hayal ederken hemen diğerini de hatırlayacaktır. **Q.E.D.**

Not: Buradan hareketle biz hafızanın da ne olduğunu açıkça anlıyoruz. Çünkü hafıza, insan bedeninin dışındaki cisimlerin doğasını içeren fikirlerin çağrışımından başka bir şey değil; ve bu çağrışım, insanın bedensel hallerinin düzenine ve çağrışımlarına göre zihinde oluşur. Yani ilk olarak söylemek istediğim, bu çağrışımın her şeyden önce sadece insan bedeni dışındaki cisimlerin doğasını içeren fikirlerin bir çağrışımı olduğu, bu cisimlerin doğasını açıklayan fikirlerin çağrışımı olmadığı. Çünkü (bu Bölümün 16. Önermesine göre) insanın bedensel hallerine ilişkin fikirler, kesin konuşmak gerekirse hem insan bedeninin kendi doğasının hem de dış cisimlerin doğasını içerirler. İkinci olarak söylemek istediğimse, bu çağrışımın insan bedeninin hallerinin düzenine ve çağrışımlarına göre oluştuğu; çünkü böylece onu aklın düzeninden doğan ve zihnin şeyleri ilk nedenleriyle algılamasına yol açan ve de bütün insanlarda aynı olan fikirlerin çağrışımından ayırt edebiliyorum. Buradan hareketle zihnin niçin bir şeyin düşüncesinden hemen başka bir şeyin düşüncesine, üstelik ilkiyle hiçbir alakası olmadığı halde, geçebildiğini de açıkça anlıyoruz. Örneğin elma kelimesinin[90] düşüncesinden bir Romalı

statim in cogitationem fructus incidit, qui nullam cum articulato illo sono habet similitudinem, nec aliquid commune, nisi quod ejusdem hominis corpus ab his duobus affectum sæpe fuit; hoc est, quod ipse homo sæpe vocem *pomum* audivit, dum ipsum fructum videret; et sic unusquisque ex una in aliam cogitationem incidet, prout rerum imagines uniuscujusque consuetudo in corpore ordinavit. Nam miles exempli gratia visis in arena equi vestigiis statim ex cogitatione equi in cogitationem equitis, et inde in cogitationem belli, etc. incidet. At rusticus ex cogitatione equi in cogitationem aratri, agri etc. incidet; et sic unusquisque, prout rerum imagines consuevit hoc vel alio modo jungere et concatenare, ex una in hanc vel aliam incidet cogitationem.

PROPOSITIO XIX.

Mens humana ipsum humanum corpus non cognoscit, nec ipsum existere scit, nisi per ideas affectionum, quibus corpus afficitur.

DEMONSTRATIO. Mens enim humana est ipsa idea sive cognitio corporis humani (*per Propositionem 13 hujus*) quæ (*per Propositionem 9 hujus*) in Deo quidem est, quatenus alia rei singularis idea affectus consideratur; vel, quia (*per Postulatum 4*) corpus humanum plurimis corporibus indiget, a quibus continuo quasi regeneratur; et

hemen bu meyvenin düşüncesine ulaşır, bu meyvenin o kelimenin telaffuzuyla hiçbir benzerliği ve o kelimeyle herhangi bir ortak noktası olmadığı halde; bunun tek nedeni, söz konusu insanın bedeninin hem bu kelimeden hem de bu meyveden aynı anda etkilenmiş olmasıdır, yani söz konusu insanın her elma gördüğünde bu kelimeyi de işitmiş olmasıdır. İşte bu şekilde her insan alışkanlığın bedenindeki şeylerin imgelerini düzenleyişine göre, bir düşünceden diğerine geçer. Örneğin bir asker kumda bir atın izlerini görünce at düşüncesinden hemen atlı düşüncesine geçecektir, sonra da savaş düşüncesine ve bunun benzeri diğer düşüncelere. Ama bir köylü bu tür bir at düşüncesinden hemen saban düşüncesine, ardından tarla düşüncesine ve benzeri diğer düşüncelere geçecektir. Böylece her insan şeylerin imgelerini birbirine eklemeye ve bağlamaya alışkın olduğu şu ya da bu tarza göre bir düşünceden bir başkasına geçecektir.

XIX. Önerme

Bedende yaşanan duygu durumlarına ait fikirler olmasa, insan zihni insan bedenini tanımaz, varolduğunu da bilmez.

Kanıtlama: Çünkü insan zihni insan bedeninin fikri ya da bilgisidir (bu Bölümün 13. Önermesine göre) ve bu bilgi (bu Bölümün 9. Önermesine göre) başka tekil bir şeyin fikrine de sahip olduğu düşünülen Tanrı'da bulunur. Şöyle dersek, (4. Önkabule göre) insan bedeni pek çok sayıda başka cisme gereksinim duyduğu ve deyim yerindeyse, bunlar sayesinde sürekli yenilendiği için ve

ordo et connexio idearum idem est (*per Propositionem 7 hujus*), ac ordo et connexio causarum; erit hæc idea in Deo, quatenus plurimarum rerum singularium ideis affectus consideratur. Deus itaque ideam corporis humani habet, sive corpus humanum cognoscit, quatenus plurimis aliis ideis affectus est, et non quatenus naturam humanæ mentis constituit, hoc est (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*), mens humana corpus humanum non cognoscit. At ideæ affectionum corporis in Deo sunt, quatenus humanæ mentis naturam constituit, sive mens humana easdem affectiones percipit (*per Propositionem 12 hujus*); et consequenter (*per Propositionem 16 hujus*) ipsum corpus humanum, idque (*per Propositionem 17 hujus*) ut actu existens; percipit ergo eatenus tantum mens humana ipsum humanum corpus. Q.E.D.

PROPOSITIO XX.

Mentis humanæ datur etiam in Deo idea sive cognitio, quæ in Deo eodem modo sequitur, et ad Deum eodem modo refertur, ac idea sive cognitio corporis humani.

DEMONSTRATIO. Cogitatio attributum Dei est (*per Propositionem 1 hujus*); adeoque (*per Propositionem 3 hujus*) tam ejus quam omnium ejus affectionum, et consequenter (*per Propositionem 11 hujus*) mentis etiam humanæ debet necessario in

fikirlerin düzeni ve bağlantısı (bu Bölümün 7. Önermesine göre) nedenlerin düzeni ve bağlantısıyla aynı olduğu için, bu fikir birçok tekil şeyle ilgili fikre sahip olduğu düşünülen Tanrı'da bulunur. Bu yüzden Tanrı insan bedeni hakkında fikir sahibidir, yani insan bedenini bilir, ama Tanrı birçok başka fikir sahibi olması bakımından bunu bilir, yoksa insan zihninin doğasını kurması bakımından değil. Başka türlü söyleyecek olursak (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre), insan zihni insan bedenini bilmez. Ama insan zihnini kuran Tanrı olduğundan, bedeninin halleriyle ilgili fikirler Tanrı'da bulunur; başka deyişle (bu Bölümün 12. Önermesine göre) insan zihni bu halleri algılar, dolayısıyla (bu Bölümün 16. Önermesine göre) insan bedeninin kendisini de algılar, hatta fiilen varolduğunu algılar. Bu yüzden insan zihni insan bedeninin kendisini ancak bu şekilde algılar. **Q.E.D.**

XX. Önerme

Tanrı'da ayrıca insan zihniyle ilgili bir fikir, ya da bilgi de bulunur; bu fikir, insan bedenine dair fikrin Tanrı'yla ilişkili olmasına benzer şekilde Tanrı'da bulunur ve aynı şekilde Tanrı'yla ilişkilidir.

Kanıtlama: Düşünce Tanrı'nın bir sıfatıdır (bu Bölümün 1. Önermesine göre); bu yüzden (bu Bölümün 3. Önermesine göre) Tanrı'da hem düşüncenin hem de düşüncenin bütün biçimlerinin bir fikri, dolayısıyla (bu Bölümün 11. Önermesine göre) insan zihninin de bir fikri zorunlu

Deo dari idea. Deinde hæc mentis idea sive cognitio non sequitur in Deo dari, quatenus infinitus, sed quatenus alia rei singularis idea affectus est (*per Propositionem 9 hujus*). Sed ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio causarum (*per Propositionem 7 hujus*); sequitur ergo hæc mentis idea sive cognitio in Deo, et ad Deum eodem modo refertur, ac idea sive cognitio corporis. Q.E.D.

PROPOSITIO XXI.

Hæc mentis idea eodem modo unita est menti, ac ipsa mens unita est corpori.

DEMONSTRATIO. Mentem unitam esse corpori ex eo ostendimus, quod scilicet corpus mentis sit objectum (*vide Propositiones 12 et 13 hujus*): adeoque per eandem illam rationem idea mentis cum suo objecto, hoc est cum ipsa mente, eodem modo unita esse debet, ac ipsa mens unita est corpori. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc propositio longe clarius intelligitur ex dictis in Scholio Propositionis 7 hujus; ibi enim ostendimus, corporis ideam et corpus, hoc est (*per Propositionem 13 hujus*) mentem et corpus, unum et idem esse individuum, quod jam sub cogitationis jam sub extensionis attributo concipitur; quare mentis idea et ipsa mens una eademque est res, quæ sub uno eodemque attributo, nempe cogitationis, concipitur. Mentis, inquam, idea et ipsa mens in Deo eadem

olarak bulunmalıdır. Ayrıca Tanrı'daki zihinle ilgili bu fikir ya da bilgi, Tanrı'nın sonsuz olmasından değil de (bu Bölümün 9. Önermesine göre), başka tekil bir şeyin fikrine sahip olmasından dolayı bulunur. Ama fikirlerin düzeni ve bağlantısı (bu Bölümün 7. Önermesine göre) nedenlerin düzeni ve bağlantısıyla aynıdır. Bu yüzden zihinle ilgili bu fikir ya da bu bilgi de Tanrı'da bulunur ve bedenle ilgili fikrin ya da bilginin Tanrı'yla ilişkili olmasına benzer şekilde Tanrı'yla ilişkilidir. **Q.E.D.**

XXI. Önerme

Zihne dair fikir, zihnin bedenle birleşmesine benzer şekilde zihinle birleşmiştir.

Kanıtlama: Bedenin zihnin nesnesi olmasından dolayı zihnin bedenle birleştiğini göstermiştik (bu Bölümün 12 ve 13. Önermesine bakın); aynı şekilde düşünecek olursak, zihne dair fikir de, zihnin bedenle birleşmesine benzer şekilde kendi nesnesiyle, yani zihnin kendisiyle birleşmiş olmalıdır. **Q.E.D.**

Not: Bu önerme, bu Bölümün 7. Önermesine düşülen Notta belirttiğim düşüncelerle daha açık şekilde anlaşılacaktır. Çünkü söz konusu Notta, zihin düşünce sıfatının altında, beden de yer kaplama sıfatının altında düşünüldüğü sürece, beden fikrinin ve bedenin, yani (bu Bölümün 13. Önermesine göre) zihin ve bedenin bir ve aynı şey olduğunu göstermiştik. Öyleyse zihin fikri ile zihnin kendisi bir ve aynı şeydir, çünkü bir ve aynı sıfatın, yani düşünce sıfatının altında kavranılır. Şunu diyorum: Tanrı'daki zihin fikri ve zihnin kendisi aynı

necessitate ex eadem cogitandi potentia sequuntur dari. Nam revera idea mentis, hoc est idea ideæ, nihil aliud est quam forma ideæ, quatenus hæc ut modus cogitandi, absque relatione ad objectum consideratur; simulac enim quis aliquid scit, eo ipso scit, se id scire, et simul scit, se scire, quod scit, et sic in infinitum. Sed de his postea.

PROPOSITIO XXII.

Mens humana non tantum corporis affectiones, sed etiam harum affectionum ideas percipit.

DEMONSTRATIO. Affectionum idearum ideæ in Deo eodem modo sequuntur, et ad Deum eodem modo referuntur, ac ipsæ affectionum ideæ; quod eodem modo demonstratur ac Propositio 20 hujus. At ideæ affectionum corporis in mente humana sunt (*per Propositionem 12 hujus*), hoc est (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*) in Deo, quatenus humanæ mentis essentiam constituit; ergo harum idearum ideæ in Deo erunt, quatenus humanæ mentis cognitionem sive ideam habet, hoc est (*per Propositionem 21 hujus*) in ipsa mente humana, quæ propterea non tantum corporis affectiones, sed earum etiam ideas percipit. Q.E.D.

PROPOSITIO XXIII.

Mens se ipsam non cognoscit, nisi quatenus corporis affectionum ideas percipit.

düşünme kudretinden dolayı, aynı zorunlulukla varolur. Çünkü gerçekte zihin fikri, yani fikrin fikri, fikrin özünden başka bir şey değildir, tabii bir düşünce biçimi olarak ve nesnesinden bağımsız şekilde düşünüldüğü sürece. Sahiden de bir kimse bir şeyi bilirse, bundan dolayı o şeyi bildiğini de bilir ve aynı zamanda bildiğini bildiğini de bilir ve bu böyle sonsuzca devam eder. Ama buna daha sonra değineceğim.

XXII. Önerme

İnsan zihni sadece bedenin hallerini algılamaz, aynı zamanda bu hallerinin fikirlerini de algılar.

Kanıtlama: Hallerin fikirlerinin fikirleri, hallerin fikirlerine benzer şekilde Tanrı'da bulunur ve aynı şekilde Tanrı'yla ilişkilidir; bunu, bu Bölümün 20. Önermesini kanıtladığımız şekilde kanıtlarız. Ama bedenin hallerinin fikirleri (bu Bölümün 12. Önermesine göre) insan zihnindedir, yani (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) insan zihninin özünü kuran Tanrı'dadır. Bu yüzden bu fikirlerin fikirleri de, insan zihniyle ilgili bilgi ya da fikir sahibi olan Tanrı'dadır, yani (bu Bölümün 21. Önermesine göre) bunlar insan zihninin kendisindedir, dolayısıyla zihin sadece bedeninin hallerini değil, aynı zamanda bu hallerin fikirlerini de algılar. **Q.E.D.**

XXIII. Önerme

Zihin ancak bedeninin hallerine ilişkin fikirleri algılayarak kendisini bilir.

DEMONSTRATIO. Mentis idea sive cognitio (*per Propositionem 20 hujus*) in Deo eodem modo sequitur, et ad Deum eodem modo refertur, ac corporis idea sive cognitio. At quoniam (*per Propositionem 19 hujus*) mens humana ipsum humanum corpus non cognoscit; hoc est (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*), quoniam cognitio corporis humani ad Deum non refertur, quatenus humanæ mentis naturam constituit; ergo nec cognitio mentis ad Deum refertur, quatenus essentiam mentis humanæ constituit; atque adeo (*per idem Corollarium Propositionis 11 hujus*) mens humana eatenus se ipsam non cognoscit. Deinde affectionum, quibus corpus afficitur, ideæ naturam ipsius corporis humani involvunt (*per Propositionem* 16 hujus), hoc est (*per Propositionem 13 hujus*) cum natura mentis conveniunt; quare harum idearum cognitio cognitionem mentis necessario involvet: at (*per Propositionem præcedentem*) harum idearum cognitio in ipsa humana mente est; ergo mens humana eatenus tantum se ipsam novit. Q.E.D.

PROPOSITIO XXIV.

Mens humana partium corpus humanum componentium adæquatam cognitionem non involvit.

DEMONSTRATIO. Partes corpus humanum componentes ad essentiam ipsius corporis non pertinent, nisi quatenus motus suos certa quadam ratione invicem communicant (*vide Definitionem post Corollarium Lemmatis 3*), et non quatenus ut individua, absque relatione ad humanum corpus, considerari possunt.

Kanıtlama: Zihin fikri ya da bilgisi (bu Bölümün 20. Önermesine göre) beden fikri ya da bilgisi gibi Tanrı'da doğar ve aynı şekilde Tanrı'yla bağlantılıdır. Ama (bu Bölümün 19. Önermesine göre) insan zihni insan bedenini bilmediğinden, yani (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) insan bedenine dair bilgi, insan zihninin doğasını kuran Tanrı'yla bağlantılı olmadığından, zihne dair bilgi de insan zihninin özünü kuran Tanrı'yla bağlantılı değildir. Öyleyse (bu Bölümün yine 11. Önerme Sonucuna göre), salt bu açıdan bakıldığında zihin kendisini bilmez. Dahası, insan bedenin aldığı hallerin fikirleri (bu Bölümün 16. Önermesine göre) insan bedeninin doğasını gerektirir, yani (bu Bölümün 13. Önermesine göre) zihnin doğasıyla örtüşür; öyleyse bu fikirlerin bilgisi de zorunlu olarak zihnin bilgisini gerektirir; ama (bir önceki Önermeye göre) bu fikirlerin bilgisi insan zihninin kendisindedir; öyleyse insan zihni salt bu açıdan bakıldığında kendisini bilir. **Q.E.D.**

XXIV. Önerme

İnsan zihni insan bedenini oluşturan kısımların bire bir bilgisini içermez.

Kanıtlama: İnsan bedenini oluşturan kısımlar insan bedeniyle ilişkisiz bireyler olarak görüldükleri sürece değil, ancak hareketlerini belli bir mantıkla birbirlerine ilettikleri sürece bedenin özüne aittirler (3. Yardımcı Önerme Sonucundan sonraki Tanıma bakın).

Sunt enim partes humani corporis (*per Postulatum 1*) valde composita individua, quorum partes (*per Lemma 4*) a corpore humano, servata omnino ejusdem natura et forma, segregari possunt, motusque suos (*vide Axioma 1 post Lemma 3*) aliis corporibus alia ratione communicare; adeoque (*per Propositionem 3 hujus)* cujuscunque partis idea sive cognitio in Deo erit, et quidem (*per Propositionem 9 hujus*) quatenus affectus consideratur alia idea rei singularis, quæ res singularis ipsa parte ordine naturæ prior est (*per Propositionem 7 hujus*). Quod idem præterea etiam de quacunque parte ipsius individui corpus humanum componentis est dicendum; adeoque cujuscunque partis corpus humanum componentis cognitio in Deo est, quatenus plurimis rerum ideis affectus est, et non quatenus corporis humani tantum habet ideam, hoc est (*per Propositionem 13 hujus*) ideam, quæ humanæ mentis naturam constituit; atque adeo (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*) humana mens partium corpus humanum componentium adæquatam cognitionem non involvit. Q.E.D.

PROPOSITIO XXV.

Idea cujuscunque affectionis corporis humani adæquatam corporis externi cognitionem non involvit.

DEMONSTRATIO. Ideam affectionis corporis humani eatenus corporis externi naturam involvere ostendimus (*vide Propositionem 16 hujus*), quatenus externum ipsum humanum corpus

Çünkü insan bedeninin kısımları (1. Önkabul gereği) son derece karmaşık bireylerdir (4. Yardımcı Önermeye göre), bunların parçaları insan bedeninin doğasını ve biçimini olduğu gibi korudukları sürece, bedenden ayrılabilirler ve hareketlerini başka cisimlere başka bir mantığa göre iletebilirler (3. Yardımcı Önermeden sonraki 1. Aksiyoma göre). Öyleyse (bu Bölümün 3. Önermesine göre) her bir kısmın fikri ya da bilgisi Tanrı'da da varolacaktır ve Tanrı'yı (bu Bölümün 9. Önermesine göre) başka tekil bir şeyin fikrine sahip olarak düşündüğümüz sürece, bu tekil şey doğanın düzeni gereği söz konusu kısmın kendisinden önce gelecektir (bu Bölümün 7. Önermesine göre). Aynı şey insan bedenini oluşturan her bir bireyin her bir kısmı için de geçerlidir; buna göre insan bedenini oluşturan her bir kısmın bilgisi Tanrı'da, sadece insan bedenine dair fikre, yani (bu Bölümün 13. Önermesine göre) insan zihninin doğasını kuran fikre sahip olduğu için değil, şeyler hakkında pek çok fikre sahip olduğu için vardır. Bu yüzden (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) insan zihni insan bedenini oluşturan kısımların bire bir bilgisini içermez. **Q.E.D.**

XXV. Önerme

İnsan bedeninin herhangi bir halinin fikri, dış bir cismin bire bir bilgisini içermez.

Kanıtlama: İnsan bedeninin herhangi bir haline ilişkin fikrin, dış bir cismin doğasını içerdiğini kanıtlamıştık, (bu Bölümün 16. Önermesine bakın) tabii insan bedenini

certo quodam modo determinat. At quatenus externum corpus individuum est, quod ad corpus humanum non refertur, ejus idea sive cognitio in Deo est (*per Propositionem 9 hujus*), quatenus Deus affectus consideratur alterius rei idea, quæ (*per Propositionem 7 hujus*) ipso corpore externo prior est natura. Quare corporis externi adæquata cognitio in Deo non est, quatenus ideam affectionis humani corporis habet, sive idea affectionis corporis humani adæquatam corporis externi cognitionem non involvit. Q.E.D.

PROPOSITIO XXVI.

Mens humana nullum corpus externum ut actu existens percipit, nisi per ideas affectionum sui corporis.

DEMONSTRATIO. Si a corpore aliquo externo corpus humanum nullo modo affectum est; ergo (*per Propositionem 7 hujus*) nec idea corporis humani, hoc est (*per Propositionem 13 hujus*) nec mens humana, idea existentiæ illius corporis ullo etiam modo affecta est, sive existentiam illius corporis externi ullo modo percipit. At quatenus corpus humanum a corpore aliquo externo aliquo modo afficitur, eatenus (*per Propositionem 16 hujus cum Corollario I ejusdem*) corpus externum percipit. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Quatenus mens humana corpus externum imagi-natur, eatenus adæquatam ejus cognitionem non habet.

söz konusu hale sokan bu cismin kendisiyse. Ama söz konusu dış cisim bir bireyse, insan bedeniyle alakalı olmadığından, onun fikri ya da bilgisi Tanrı'da mevcuttur (bu Bölümün 9. Önermesine göre), çünkü Tanrı başka bir şeyin fikrine de sahiptir ve bu fikir (bu Bölümün 7. Önermesine göre) doğası gereği dış cismin kendisinden önce gelir. O halde dış bir cismin bire bir bilgisi, insan bedeninin söz konusu halinin fikrine sahip olan Tanrı'da bulunmaz; yani insan bedeninin herhangi bir halinin fikri, dış bir cismin bire bir bilgisini içermez. **Q.E.D.**

XXVI. Önerme

İnsan zihni kendi bedeninin hallerine dair fikirlerin yardımı olmaksızın herhangi bir dış cismin fiilen varolduğunu algılamaz.

Kanıtlama: İnsan bedeni dış bir cisimden hiçbir şekilde etkilenmemişse, (bu Bölümün 7. Önermesine göre) insan bedeninin fikri, yani (bu Bölümün 13. Önermesine göre) insan zihni de dış bir cismin varoluşuyla ilgili hiçbir fikre sahip olmaz; başka deyişle, dış bir cismin varoluşunu hiçbir şekilde algılamaz. Çünkü insan bedeni ancak dış bir cisimden herhangi bir şekilde etkilenmişse, (bu Bölümün 16. Önermesi ve bu Önermenin I. Sonucuna göre) dış cismi algılar. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

İnsan zihni dış bir cismi hayal ettiği sürece, bu cisme dair bire bir bilgiye sahip olmaz.

DEMONSTRATIO. Cum mens humana per ideas affectionum sui corporis corpora externa contemplatur, eandem tum imaginari dicimus (*vide scholium Propositionis 17 hujus*); nec mens alia ratione (*per Propositionem præcedentem*) corpora externa ut actu existentia imaginari potest. Atque adeo (*per Propositionem 25 hujus*), quatenus mens corpora externa imaginatur, eorum adæquatam cognitionem non habet. Q.E.D.

PROPOSITIO XXVII.

Idea cujuscunque affectionis corporis humani adæquatam ipsius humani corporis cognitionem non involvit.

DEMONSTRATIO. Quælibet idea cujuscunque affectionis humani corporis eatenus naturam corporis humani involvit, quatenus ipsum humanum corpus certo quodam modo affici consideratur (*vide Propositionem 16 hujus*). At quatenus corpus humanum individuum est, quod multis aliis modis affici potest, ejus idea, etc. *Vide Demonstrationem Propositionis 25 hujus.*

PROPOSITIO XXVIII.

Ideæ affectionum corporis humani, quatenus ad humanam mentem tantum referuntur, non sunt claræ et distinctæ, sed confusæ.

DEMONSTRATIO. Ideæ enim affectionum corporis humani tam corporum externorum, quam ipsius humani corporis naturam involvunt (*per Propositionem 16 hujus*); nec tantum corporis humani, sed ejus etiam partium naturam involvere

Kanıtlama: İnsan zihni kendi bedeninin hallerine ilişkin fikirler yardımıyla dış cisimlere yoğunlaşmışsa, zihnin hayal ettiğini söyleriz (bu Bölümün 17. Önermesine düşülen Nota bakın); çünkü zihin ancak bu şekilde dış cisimlerin gerçekten varolduğunu hayal edebilir (bir önceki Önermeye göre). Bu yüzden (bu Bölümün 25. Önermesine göre) zihin dış cisimleri hayal ettiği sürece, onlara ilişkin bire bir fikre sahip olmaz. **Q.E.D.**

XXVII. Önerme

İnsan bedeninin herhangi bir haline ilişkin fikir, insan bedeninin kendisi hakkında bire bir bilgi içermez.

Kanıtlama: İnsan bedeninin herhangi bir halinin herhangi bir fikri, ancak insan bedeninin belli bir şekilde etkilenmiş olduğunu düşünüyorsak insan bedeninin doğasını içerir (bu Bölümün 16. Önermesine bakın). Ama insan bedeni bir bireyse, pek çok şekilde etkilenebileceğinden, ona dair oluşacak fikir, *insan bedeninin kendisi hakkında bire bir bilgi içermez* (bu Bölümün 25. Önermesinin kanıtlamasına bakın).[91]

XXVIII. Önerme

İnsan bedeninin hallerine ilişkin fikirler sadece insan zihnine ait fikirlerse, açık ve seçik değil, bulanık fikirlerdir.

Kanıtlama: İnsan bedeninin hallerine ilişkin fikirler, hem dış cisimlerin doğasını hem de insan bedeninin kendi doğasını içerirler (bu Bölümün 16. Önermesine göre); hatta sadece insan bedenin doğasını değil, aynı zamanda onun kısımlarının doğasını da içermek

debent; affectiones namque modi sunt (*per Postulatum 3*), quibus partes corporis humani, et consequenter totum corpus afficitur. At (*per Propositiones 24 et 25 hujus*) corporum externorum adæquata cognitio, ut et partium corpus humanum componentium, in Deo non est, quatenus humana mente, sed quatenus aliis ideis affectus consideratur. Sunt ergo hæ affectionum ideæ, quatenus ad solam humanam mentem referuntur, veluti consequentiæ absque præmissis, hoc est (*ut per se notum*) ideæ confusæ. Q.E.D.

SCHOLIUM. Idea, quæ naturam mentis humanæ constituit, demonstratur eodem modo non esse, in se sola considerata, clara et distincta; ut etiam idea mentis humanæ, et ideæ idearum affectionum corporis humani, quatenus ad solam mentem referuntur, quod unusquisque facile videre potest.

PROPOSITIO XXIX.

Idea ideæ cujuscunque affectionis corporis humani adæquatam humanæ mentis cognitionem non involvit.

DEMONSTRATIO. Idea enim affectionis corporis humani (*per Propositionem 27 hujus*) adæquatam ipsius corporis cognitionem non involvit, sive ejus naturam adæquate non exprimit; hoc est (*per Propositionem 13 hujus*), cum natura mentis non convenit adæquate; adeoque (*per Axioma 6 partis I*) hujus ideæ idea adæquate humanæ mentis naturam non exprimit, sive adæquatam ejus cognitionem non involvit. Q.E.D.

zorundadırlar. Çünkü bu haller (3. Önkabule göre), insan bedeninin kısımlarını, dolayısıyla bütün bedeni etkileyen tarzlardır. Ama (bu Bölümün 24. ve 25. Önermelerine göre) dış cisimlerin ve insan bedenini oluşturan kısımların bire bir bilgisi Tanrı'da bulunmaz, tabii Tanrı'nın başka fikirlere değil de, sadece insan zihninin fikrine sahip olduğunu düşünürsek. Bu yüzden hallere ilişkin bu fikirler, sadece insan zihnine ait oldukları sürece, öncülleri olmayan sonuçlara benzerler; yani (açıkça görüldüğü gibi) bunlar bulanık fikirlerdir. **Q.E.D.**

Not: İnsan zihninin doğasını kuran fikrin de, kendi başına düşünüldüğünde, açık ve seçik olmadığını aynı şekilde kanıtlayabiliriz. Hatta bu durum insan zihnine ilişkin fikir için de geçerlidir, sadece zihne ait oldukları sürece insan bedeninin hallerine ilişkin fikirlerin fikirleri için de; herkes bunu rahatça anlayabilir. [92]

XXIX. Önerme

İnsan bedeninin herhangi bir haline ilişkin fikrin fikri, insan zihninin bire bir bilgisini içermez.

Kanıtlama: Çünkü insan bedeninin herhangi bir halinin fikri (bu Bölümün 27. Önermesine göre) bedenin kendisiyle ilgili bire bir bilgiyi içermez, yani onun doğasını layıkıyla ifade etmez; ya da, başka deyişle (bu Bölümün 13. Önermesine göre), zihnin doğasıyla bire bir örtüşmez. Bu yüzden (I. Bölümün 6. Aksiyomuna göre) bu fikrin fikri insan zihninin doğasını bire bir ifade etmez; yani onun bire bir bilgisini içermez. **Q.E.D.**

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, mentem humanam, quoties ex communi naturæ ordine res percipit, nec sui ipsius, nec sui corporis, nec corporum externorum adæquatam, sed confusam tantum et mutilatam habere cognitionem. Nam mens se ipsam non cognoscit, nisi quatenus ideas affectionum corporis percipit (*per Propositionem 23 hujus*). Corpus autem suum (*per Propositionem 19 hujus*) non percipit, nisi per ipsas affectionum ideas, per quas etiam tantum (*per Propositionem 26 hujus*) corpora externa percipit; atque adeo, quatenus eas habet, nec sui ipsius (*per Propositionem 29 hujus*), nec sui corporis (*per Propositionem 27 hujus*), nec corporum externorum (*per Propositionem 25 hujus*) habet adæquatam cognitionem, sed tantum (*per Propositionem 28 hujus cum ejus Scholio*) mutilatam et confusam. Q.E.D.

SCHOLIUM. Dico expresse, quod mens nec sui ipsius, nec sui corporis, nec corporum externorum adæquatam, sed confusam tantum et mutilatam cognitionem habeat, quoties ex communi naturæ ordine res percipit; hoc est, quoties externe, ex rerum nempe fortuito occursu, determinatur ad hoc vel illud contemplandum, et non quoties interne, ex eo scilicet, quod res plures simul contemplatur, determinatur ad earundem convenientias, differentias, et oppugnantias intelligendum; quoties enim hoc vel alio

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, insan zihni bir şeyi doğanın genel düzenine göre algılarsa, ne kendisi hakkında, ne kendi bedeni hakkında, ne de dışındaki cisimler hakkında tam bir bilgi sahibi olabilir, bu şeylerle ilgili ancak bulanık ve bölük pörçük bir bilgisi olabilir. Çünkü bedeninin hallerinin fikirlerini algılamadıkça, zihin kendisini bilmez (bu Bölümün 23. Önermesine göre). Ama kendi bedenini ancak dışındaki cisimleri de algılamasını sağlayan (bu Bölümün 26. Önermesine göre) bedeninin hallerinin doğru fikirleriyle algılar (bu Bölümün 19. Önermesine göre). Bu yüzden, bu tür fikirlere sahip olmazsa ne kendisi (bu Bölümün 29. Önermesine göre) ne kendi bedeni (bu Bölümün 27. Önermesine göre) ne de dışındaki cisimlerle ilgili (bu Bölümün 25. Önermesine göre) bire bir bilgi edinebilir, ancak (bu Bölümün 28. Önermesine ve bu Önermeye düşünülen Nota göre) bölük pörçük ve bulanık bir fikir edinebilir. **Q.E.D.**

Not: Daha açık bir şekilde ifade edecek olursam, zihin bir şeyi doğanın genel düzeninde algıladığında, yani şu ya da bu şeye dışarıdan, başka deyişle kör bir rastlantı sonucu bakmaya zorlanıp da içerden, başka deyişle birçok şeyi aynı anda göreceği ve aralarındaki benzerlikleri, farklılıkları, zıtlıkları anlayacağı şekilde bakmaya zorlanmadığında, ne kendisiyle, ne kendi bedeniyle, ne de dışındaki cisimlerle ilgili tam bir bilgi edinebilir, sadece bulanık ve bölük pörçük bir bilgi edinebilir. Çünkü aşağıda da göstereceğim gibi, zihin ancak içsel olarak şu ya da

modo interne disponitur, tum res clare et distincte contemplatur, ut infra ostendam.

PROPOSITIO XXX.

Nos de duratione nostri corporis nullam nisi admodum inadæquatam cognitionem habere possumus.

DEMONSTRATIO. Nostri corporis duratio ab ejus essentia non dependet (*per Axioma 1 hujus*), nec etiam ab absoluta Dei natura (*per Propositionem* 21 partis I). Sed (*per Propositionem 28 partis I*) ad existendum et operandum determinatur a talibus causis, quæ etiam ab aliis determinatæ sunt ad existendum et operandum certa ac determinata ratione, et hæ iterum ab aliis, et sic in infinitum. Nostri igitur corporis duratio a communi naturæ ordine et rerum constitutione pendet. Qua autem ratione constitutæ sint, ejus rei adæquata cognitio datur in Deo, quatenus earum omnium ideas et non quatenus tantum humani corporis ideam habet (*per Corollarium Propositionis 9 hujus*); quare cognitio durationis nostri corporis est in Deo admodum inadæquata, quatenus tantum naturam mentis humanæ constituere consideratur; hoc est (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*) hæc cognitio est in nostra mente admodum inadæquata. Q.E.D.

bu şekilde belirlendiğinde, şeyleri açık ve seçik bir şekilde görebilir.

XXX. Önerme

Biz bedenimizin varoluş süresiyle ilgili ancak çok yetersiz bir bilgiye sahip olabiliriz.

Kanıtlama: Bizim bedenimizin varoluş süresi (bu Bölümün 1. Aksiyomuna göre) kendi özüne bağlı olmadığı gibi Tanrı'nın mutlak doğasına da bağlı değildir (I. Bölümün 21. Önermesine göre). Aksine (I. Bölümün 28. Önermesine göre) bedenimizi varolmaya ve eylemde bulunmaya zorlayan nedenler, kendileri de başka nedenler tarafından şu ya da bu şekilde varolmaya ve eylemde bulunmaya zorunlu nedenlerdir ki, bu başka nedenler de başka nedenler tarafından aynı şekilde belirlenmiştir ve bu böyle sonsuzca devam eder. Bu yüzden bizim bedenimizin varoluş süresi doğanın ortak düzenine ve varlıkların yasasına bağlıdır. Ama varlıkların yasasının ne olduğuna dair tam bilgi ancak Tanrı'da bulunur, çünkü O sadece insan bedeninin fikrine sahip değildir (bu Bölümün 9. Önerme Sonucuna göre), her şeyin fikrine sahiptir. Bu yüzden Tanrı'yı salt insan zihninin doğasını kuran olarak düşündüğümüz sürece, bizim bedenimizin varoluş süresiyle ilgili tam bilgi O'nda mevcuttur; yani (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) bizim zihnimizdeki bu bilgi çok yetersiz bir bilgidir. **Q.E.D.**

PROPOSITIO XXXI.

Nos de duratione rerum singularium, quæ extra nos sunt, nullam nisi admodum inadæquatam cognitionem habere possumus.

DEMONSTRATIO. Unaquæque enim res singularis, sicuti humanum corpus, ab alia re singulari determinari debet ad existendum et operandum certa ac determinata ratione; et hæc iterum ab alia, et sic in infinitum (*per Propositionem 28 partis I*). Cum autem ex hac communi rerum singularium proprietate in præcedenti propositione demonstraverimus, nos de duratione nostri corporis non nisi admodum inadæquatam cognitionem habere; ergo hoc idem de rerum singularium duratione erit concludendum, quod scilicet ejus non nisi admodum inadæquatam cognitionem habere possumus. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, omnes res particulares contingentes et corruptibiles esse. Nam de earum duratione nullam adæquatam cognitionem habere possumus (*per Propositionem præcedentem*), et hoc est id, quod per rerum contingentiam et corruptionis possibilitatem nobis est intelligendum (*vide Scholium I Propositionis 33 partis I*). Nam (*per Propositionem 29 partis I*) præter hoc nullum datur contingens.

PROPOSITIO XXXII.

Omnes ideæ, quatenus ad Deum referuntur, veræ sunt.

XXXI. Önerme

Bizim dışımızdaki tekil şeylerin varoluş süresi hakkında ancak çok yetersiz bir bilgiye sahip olabiliriz.

Kanıtlama: Çünkü insan bedeni gibi tekil olan her şey tekil olan başka bir şey tarafından şu ya da bu şekilde varolmaya ve eylemde bulunmaya belirlenmek zorundadır; bu başka tekil şey de başka bir tekil şeyle aynı şekilde belirlenmek zorundadır ki, bu böyle sonsuzca sürer (I. Bölümün 28. Önermesine göre). Ama bir önceki önermede kanıtlamış olduğumuz üzere, biz tekil şeylerin bu ortak özelliğinden, bedenimizin varoluş süresiyle ilgili ancak çok yetersiz bir bilgi edinebileceğimize göre, aynı şeyi tekil şeylerin varoluş süresi için de söyleyebiliriz, yani biz onların varoluş süresiyle ilgili olarak ancak çok yetersiz bir bilgi edinebiliriz. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, tikel şeylerin hepsi olasıdır ve yok olabilir. Çünkü onların varoluş süreleri hakkında hiçbir şekilde tam bir bilgi edinemeyiz (bir önceki önerme gereği); yani şeylerin olasılığı ve bozulabilirliğinden anlamamız gereken işte budur (I. Bölümün 33. Önermesine düşülen I. Nota bakın). Çünkü bunun dışında (I. Bölümün 29. Önermesine göre) olası olan hiçbir şey yoktur.

XXXII. Önerme

Tanrı'yla ilişli oldukları sürece tüm fikirler doğrudur.

DEMONSTRATIO. Omnes enim ideæ, quæ in Deo sunt, cum suis ideatis omnino conveniunt (*per Corollarium Propositionis 7 hujus*), adeoque (*per Axioma 6 partis I*) omnes veræ sunt. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXIII.

Nihil in ideis positivum est, propter quod falsæ dicuntur.

DEMONSTRATIO. Si negas, concipe, si fieri potest, modum positivum cogitandi, qui formam erroris sive falsitatis constituat. Hic cogitandi modus non potest esse in Deo (*per Propositionem* præcedentem); extra Deum autem etiam nec esse nec concipi potest (*per Propositionem* 15 partis I). Atque adeo nihil potest dari positivum in ideis, propter quod falsæ dicuntur. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXIV.

Omnis idea, quæ in nobis est absoluta, sive adæquata et perfecta, vera est.

DEMONSTRATIO. Cum dicimus, dari in nobis ideam adæquatam et perfectam, nihil aliud dicimus (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*) quam quod in Deo, quatenus nostræ mentis essentiam constituit, detur idea adæquata et perfecta; et consequenter (*per Propositionem 32 hujus*) nihil aliud dicimus, quam quod talis idea sit vera. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXV.

Falsitas consistit in cognitionis privatione, quam ideæ

Kanıtlama: Çünkü Tanrı'da olan tüm fikirler nesneleriyle tamamen örtüşür (bu Bölümün 7. Önerme Sonucuna göre), bu nedenle (I. Bölümün 6. Aksiyomuna göre) hepsi doğrudur. **Q.E.D.**

XXXIII. Önerme

Fikirlerde onlara yanlış dememizi doğrulayacak[93] *bir yan yoktur.*

Kanıtlama: Diyelim ki bu Önermeye karşı çıkıldı, o zaman mümkünse hata ya da yanlışlığın özünü kuran olumlu bir düşünme biçimi tasavvur edin. Böyle bir düşünme biçiminin Tanrı'da olması mümkün değildir (bir önceki Önermeye göre); Tanrı dışında da zaten varolamaz ve kavranamaz (I. Bölümün 15. Önermesine göre). O halde fikirlerde onlara yanlış dememize doğrulayacak hiçbir şey yoktur. **Q.E.D.**

XXXIV. Önerme

Bizde mutlak olan, yani bire bir ve mükemmel olan her fikir doğrudur.

Kanıtlama: Bizde bire bir ve mükemmel fikrin olduğunu söylediğimizde, kastettiğimiz şey sadece (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) bu bire bir ve mükemmel fikrin zihnimizin özünü kuran Tanrı'da olduğudur; dolayısıyla (bu Bölümün 32. Önermesine göre), kastettiğimiz şey sadece böyle bir fikrin doğru olduğudur.

XXXV. Önerme

Yanlışlık bire bir olmayan, yani bölük pörçük ve bulanık olan

inadæquatæ, sive mutilatæ et confusæ involvunt.

DEMONSTRATIO. Nihil in ideis positivum datur, quod falsitatis formam constituat (*per Propositionem 33 hujus*); at falsitas in absoluta privatione consistere nequit (mentes enim, non corpora, errare nec falli dicuntur), neque etiam in absoluta ignorantia; diversa enim sunt ignorare et errare; quare in cognitionis privatione, quam rerum inadæquata cognitio, sive ideæ inadæquatæ et confusæ involvunt, consistit. Q.E.D.

SCHOLIUM. In Scholio Propositionis 17 hujus partis explicui, qua ratione error in cognitionis privatione consistit; sed ad uberiorem hujus rei explicationem exemplum dabo. Nempe falluntur homines, quod se liberos esse putant; quæ opinio in hoc solo consistit, quod suarum actionum sint conscii, et ignari causarum, a quibus determinantur. Hæc ergo est eorum libertatis idea, quod suarum actionum nullam cognoscant causam. Nam quod aiunt, humanas actiones a voluntate pendere, verba sunt, quorum nullam habent ideam. Quid enim voluntas sit, et quomodo moveat corpus, ignorant omnes; qui aliud jactant, et animæ sedes et habitacula fingunt, vel risum vel nauseam movere solent. Sic cum solem intuemur, eum ducentos circiter pedes a nobis distare imaginamur; qui error in hac sola imaginatione

fikirlerdeki bilgi eksikliğidir.

Kanıtlama: Fikirlerde hiçbir olumlu öğe yoktur ki, yanlışlığın özünü kursun (bu Bölümün 33. Önermesine göre); ama yanlışlık salt yoksunluk değildir (çünkü bedenlerin değil, zihinlerin yanlış yaptığı ya da yanıldığı söylenir);[94] salt cehalet de değildir, çünkü cehalet başka, yanlış başka şeylerdir. Öyleyse yanlışlık bilgideki eksikliktir; yani şeylerin bire bir olmayan bilgisindeki, başka deyişle bire bir olmayan ve bulanık fikirlerdeki bilginin eksikliğidir. **Q.E.D.**

Not: Bu Bölümün 17. Önermesine düştüğüm Notta, yanlışın ne anlamda bilgi eksikliği olduğunu açıklamıştım, ama daha doyurucu bir açıklama yapmak için şöyle bir örnek vereceğim: Sözgelimi insanlar kendilerinin özgür olduğunu sandıklarından yanılırlar.[95] Bu sanının tek dayanağı, insanların kendi eylemlerinin bilincinde oldukları halde, bu eylemleri belirleyen nedenleri bilmemeleridir. Demek ki, onların özgürlük fikri, kendi eylemlerinin nedenini hiç bilmemeleridir. İnsanın eylemlerinin iradeye bağlı olduğunu söylemeleri ise bir laf kalabalığıdır, çünkü bu söze dair hiçbir fikirleri yoktur. Hiçbiri iradenin ne olduğunu bilmez, dahası bedeni nasıl hareket ettirdiğini de. Bunu bildiğini sanıp böbürlenenler, hani şu ruha oturacağı, barınacağı yerler uyduranlar ya milleti kendilerine güldürürler ya da kendilerinden iğrendirirler. Aynı mantıkla, güneşe baktığımızda bizden yaklaşık 200 ayak uzaklıkta olduğunu hayal ederiz, ama bizim yanılgımız sırf onu böyle hayal edişimizden

non consistit, sed in eo, quod dum ipsum sic imaginamur, veram ejus distantiam, et hujus imaginationis causam ignoramus. Nam tametsi postea cognoscamus, eundem ultra 600 terræ diametros a nobis distare, ipsum nihilominus prope adesse imaginabimur; non enim solem adeo propinquum imaginamur propterea, quod veram ejus distantiam ignoramus, sed propterea, quod affectio nostri corporis essentiam solis involvit, quatenus ipsum corpus ab eodem afficitur.

PROPOSITIO XXXVI.

Ideæ inadæquatæ et confusæ eadem necessitate consequuntur, ac adæquatæ, sive claræ ac distinctæ ideæ.

DEMONSTRATIO. Ideæ omnes in Deo sunt (*per Propositionem 15 partis I*); et, quatenus ad Deum referuntur, sunt veræ (*per Propositionem 32 hujus*) et (*per Corollarium Propositionis 7 hujus*) adæquatæ; adeoque nullæ inadæquatæ nec confusæ sunt, nisi quatenus ad singularem alicujus mentem referuntur (*qua de re vide Propositiones 24 et 28 hujus*): adeoque omnes tam adæquatæ quam inadæquatæ, eadem necessitate (*per Corollarium Propositionis 6 hujus*) consequuntur. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXVII.

Id, quod omnibus commune (de his vide supra Lemma 2), quodque æque in parte ac in toto est, nullius rei singularis essentiam constituit.

kaynaklanmaz, güneşi böyle hayal ederken onun gerçek uzaklığını ve onu böyle hayal edişimizin nedenini bilmememizden de kaynaklanır.[96] Hatta sonradan güneşin dünyanın çapından 600 kez daha uzak olduğunu öğrensek bile yine de bize yakın olduğunu hayal ederiz; çünkü güneşi bize bu kadar yakın olarak hayal edişimizin nedeni onun gerçek uzaklığını bilmememiz değil, bedenimizin güneşin etkisinde olduğu sürece aldığı halin güneşin özünü içermesidir.[97]

XXXVI. Önerme

Yetersiz ve bulanık olan fikirler tam, yani açık ve seçik olan fikirler gibi aynı zorunluluğun eseridir.

Kanıtlama: Bütün fikirler Tanrı'dadır (I. Bölümün 15. Önermesine göre); ve Tanrı'da oldukları sürece doğrudur (bu Bölümün 32. Önermesine göre) ve (bu Bölümün 7. Önerme Sonucuna göre) tamdır. Bu yüzden, herhangi bir tekil zihinle ilişkilendirilmedikleri sürece, hiçbir fikir yetersiz ya da bulanık değildir (bu konuyla ilgili olarak bu Bölümün 24. ve 28. Önermelerine bakın). Demek ki, gerek yetersiz olsunlar, gerekse tam, bütün fikirler (bu Bölümün 6. Önerme Sonucuna göre) aynı zorunluluğun eseridir. **Q.E.D.**

XXXVII. Önerme

Her şeyde ortak olan (bu konuda 2. Yardımcı Önermeden öncesine bakın) ve hem parçada hem de bütünde eşit olarak bulunan bir öğe, tekil olan herhangi bir şeyin özünü oluşturmaz.

DEMONSTRATIO. Si negas, concipe, si fieri potest, id essentiam alicujus rei singularis constituere; nempe essentiam B. Ergo (*per Definitionem 2 hujus*) id sine B non poterit esse neque concipi; atqui hoc est contra hypothesin: Ergo id ad essentiam B non pertinet, nec alterius rei singularis essentiam constituit. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXVIII.

Illa, quæ omnibus communia, quæque æque in parte ac in toto sunt, non possunt concipi nisi adæquate.

DEMONSTRATIO. Sit A aliquid, quod omnibus corporibus commune, quodque æque in parte cujuscunque corporis ac in toto est. Dico A non posse concipi nisi adæquate. Nam ejus idea (*per Corollarium Propositionis 7 hujus*) erit necessario in Deo adæquata, tam quatenus ideam corporis humani, quam quatenus ideas habet ejusdem affectionum, quæ (*per Propositiones 16, 25 et 27 hujus*) tam corporis humani quam corporum externorum naturam ex parte involvunt; hoc est (*per Propositiones 12 et 13 hujus*), hæc idea erit necessario in Deo adæquata, quatenus mentem humanam constituit, sive quatenus ideas habet, quæ in mente humana sunt; mens igitur (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*) A necessario adæquate percipit, idque tam quatenus se, quam

Kanıtlama: Diyelim ki bu Önermeye karşı çıkıldı, o zaman mümkünse bu öğenin[98] tekil bir şeyin, örneğin B'nin özünü meydana getirdiğini düşünelim. Bu durumda bu öğe (bu Bölümün 2. Tanımına göre) B olmadan ne varolabilirdi ne de kavranabilirdi; ama böyle bir şey bizim varsayımımıza aykırıdır.[99] O halde bu öğe B'nin özüne ait olmadığı gibi, tekil olan herhangi bir şeyin özünü de oluşturamaz. **Q.E.D.**

XXXVIII. Önerme

Her şeyde ortak olan ve hem parçada hem de bütünde eşit olarak bulunan öğeler ancak bire bir kavranırlar.

Kanıtlama: Örneğin A öğesi bütün cisimlerde ortak olsun ve her cismin parçasında ve bütününde eşit olarak bulunsun. Böyle bir durumda A'nın ancak bire bir kavranabileceğini söylüyorum.[100] Çünkü A'ya ilişkin fikir (bu Bölümün 7. Önerme Sonucuna göre) Tanrı'da zorunlu olarak bire birdir, çünkü Tanrı'da hem insan bedeninin fikri mevcuttur, hem de onun halleriyle ilgili fikir; yani (bu Bölümün 16, 25 ve 27. Önermelerine göre) hem insan bedeniyle ilgili fikir mevcuttur, hem de bir ölçüye kadar dış cisimlerle ilgili fikir. Ya da şöyle dersek (bu Bölümün 12 ve 13. Önermelerine göre) Tanrı'daki bu fikir zorunlu olarak bire birdir, çünkü insan zihnini kuran Tanrı'dır, dolayısıyla Tanrı insan zihnindeki fikirlere de sahiptir. Bu yüzden (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) zihin A öğesini zorunlu olarak bire bir algılar, çünkü hem kendisini, hem kendi bedenini hem

quatenus suum, vel quodcunque externum corpus percipit, nec A alio modo potest concipi. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, dari quasdam ideas, sive notiones omnibus hominibus communes; Nam (*per Lemma* 2) omnia corpora in quibusdam conveniunt, quæ (*per Propositionem præcedentem*) ab omnibus debent adæquate, sive clare et distincte percipi.

PROPOSITIO XXXIX.

Id, quod corpori humano et quibusdam corporibus externis, a quibus corpus humanum affici solet, commune est et proprium, quodque in cujuscunque horum parte æque ac in toto est, ejus etiam idea erit in mente adæquata.

DEMONSTRATIO. Sit A id, quod corpori humano et quibusdam corporibus externis commune est et proprium, quodque æque in humano corpore ac in iisdem corporibus externis, et quod denique æque in cujuscunque corporis externi parte ac in toto est. Ipsius A dabitur in Deo idea adæquata (*per Corollarium Propositionis 7 hujus*), tam quatenus ideam corporis humani, quam quatenus positorum corporum externorum ideas habet. Ponatur jam humanum corpus a corpore externo affici per id, quod cum eo habet commune, hoc est ab A; hujus affectionis idea proprietatem A involvet (*per Propositionem 16 hujus*), atque adeo (*per idem*

de dışındaki cismi algılar ki A öğesinin başka şekilde kavranması mümkün değildir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan şu sonuç çıkar: Bütün insanlarda bazı fikirler ya da kavramlar ortaktır. Çünkü (2. Yardımcı Önermeye göre) tüm cisimler belli açılardan bağdaşırlar ve bunlar (bir önceki önermeye göre) herkes tarafından bire bir, yani açık ve seçik bir biçimde algılanmalıdır.

XXXIX. Önerme

İnsan bedenine ve genelde insan bedenini etkileyen dış cisimlere ortak ve özgü olan bir şey varsa ve bu şey her birinin hem parçasında hem de bütününde eşit olarak bulunmaktaysa, zihnin bu şey hakkındaki fikri bire birdir.

Kanıtlama: Örneğin A öğesi insan bedenine ve belli başlı dış cisimlere ortak ve özgü olsun, hem insan bedeninde hem de bu cisimlerde eşit olarak bulunsun, ayrıca bu dış cisimlerin her birinin bir parçasında ya da bütününde de eşit olarak bulunmuş olsun. Bu durumda Tanrı'daki A öğesiyle ilgili fikir bire birdir (bu Bölümün 7. Önerme Sonucuna göre), çünkü Tanrı'da hem insan bedeniyle ilgili bir fikir vardır, hem de söz konusu cisimlerle ilgili fikirler. Şimdi bir de dış bir cismin insan bedenini her ikisinde ortak olan bir nitelikle etkilediğini varsayalım, örneğin A niteliğiyle. Bu durumda insan bedeninin aldığı bu halin fikri A niteliğini içerecektir (bu Bölümün 16. Önermesine göre); dolayısıyla (bu Bölümün

Corollarium Propositionis 7 hujus) idea hujus affectionis, quatenus proprietatem A involvit, erit in Deo adæquata, quatenus idea corporis humani affectus est; hoc est (*per Propositionem* 13 hujus) quatenus mentis humanæ naturam constituit; adeoque (*per Corollarium Propositionis* 11 hujus) hæc idea est etiam in mente humana adæquata. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quod mens eo aptior est ad plura adæquate percipiendum, quo ejus corpus plura habet cum aliis corporibus communia.

PROPOSITIO XL.

Quæcunque ideæ in mente sequuntur ex ideis, quæ in ipsa sunt adæquatæ, sunt etiam adæquatæ.

DEMONSTRATIO. Patet. Nam cum dicimus, in mente humana ideam sequi ex ideis, quæ in ipsa sunt adæquatæ, nihil aliud dicimus (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*), quam quod in ipso divino intellectu detur idea, cujus Deus est causa, non quatenus infinitus est, nec quatenus plurimarum rerum singularium ideis affectus est sed quatenus tantum humanæ mentis essentiam constituit.

SCHOLIUM I. His causam notionum, quæ *communes* vocantur, quæque ratiocinii nostri fundamenta sunt, explicui. Sed aliæ quorundam axiomatum sive notionum causæ dantur, quas hac nostra methodo explicare e re foret;

7. Önerme Sonucuna göre) bu halin fikri, A niteliğini içerdiği için, insan bedeninin fikrine sahip olması bakımından Tanrı'da bire bir olacaktır; yani (bu Bölümün 13. Önermesine göre) insan zihninin doğasını kurması bakımından. O halde (bu Bölümün 11. Önerme sonucuna göre) bu fikir insan zihninde de bire birdir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, bedenin başka cisimlerle ortak yönleri arttıkça zihin de o oranda daha çok şeyi bire bir algılamaya uygun hale gelir.

XL. Önerme

Zihindeki bütün fikirler ondaki bire bir fikirlerden doğmuşsa, bire birdir.

Kanıtlama: Gayet açık. Çünkü insan zihnindeki bir fikrin zihindeki bire bir fikirlerden ortaya çıktığını söylerken, aslında (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) ilahi zihinde Tanrı'nın neden olduğu bir fikrin olduğunu söylüyoruz; bu durum Tanrı'nın sonsuz olmasından ya da birçok tekil şeyin fikrine sahip olmasından değil, O'nun salt insan zihninin özünü kurmasından kaynaklanıyor.

I. Not: İşte böylece *ortak* dediğimiz ve bizim muhakememizin temeli olan kavramların nedenini açıklamış bulunuyorum. Ama daha başka nedenlere dayalı bazı aksiyomlar, yani kavramlar da var ki, konu dışı da olsa bunları bizim yöntemimizle açıklamak yararlı olabilirdi;

ex iis namque constaret, quænam notiones præ reliquis utiliores, quænam vero vix ullius usus essent. Deinde quænam communes, et quænam iis tantum, qui præjudiciis non laborant, claræ et distinctæ, et quænam denique male fundatæ sint. Præterea constaret, unde notiones illæ, quas secundas vocant, et consequenter axiomata, quæ in iisdem fundantur, suam duxerunt originem, et alia, quæ circa hæc aliquando meditatus sum. Sed quoniam hæc alii dicavi tractatui, et etiam, ne propter nimiam hujus rei prolixitatem fastidium crearem, hac re hic supersedere decrevi. Attamen ne quid horum omittam, quod scitu necessarium sit, causas breviter addam, ex quibus termini *transcendentales* dicti suam duxerunt originem, ut Ens, Res, Aliquid. Hi termini ex hoc oriuntur, quod scilicet humanum corpus, quandoquidem limitatum est, tantum est capax certi imaginum numeri (*quid imago sit explicui in Scholio Propositionis 17 hujus*) in se distincte simul formandi; qui si excedatur, hæ imagines confundi incipient; et si hic imaginum numerus, quarum corpus est capax, ut eas in se simul distincte formet, longe excedatur, omnes inter se plane confundentur. Cum hoc ita se habeat, patet ex Corollario Propositionis 17 et propositione 18 hujus, quod mens humana tot corpora distincte simul imaginari poterit, quot in ipsius corpore

çünkü bu açıklamalardan hangi kavramların hangilerinden daha yararlı olduğu, hangilerinin hiçbir değeri olmadığı anlaşılabilirdi, ayrıca hangilerinin ortak olduğu, hangilerinin önyargılarla işi gücü olmayan insanlara açık ve seçik göründüğü, hangilerinin asılsız olduğu da. Ayrıca *ikincil* kavramlar dediğimiz kavramların ve dolayısıyla bu kavramların üzerine temellenen aksiyomların kökenleri ve zaman zaman beni derin düşüncelere salan bunlarla ilgili başka şeyler de görünür kılınabilirdi. Ama bu meselelere başka bir kitabımda değineceğimden,[101] dahası lafı daha fazla uzatıp can sıkmak da istemediğimden, bunlardan burada bahsetmemeye karar verdim. Yine de bilinmesi gereken hiçbir şeyi atlamamak için, *Varlık, Şey, Herhangi bir Şey* gibi *aşkın* dediğimiz terimlerin kökenlerinin nereye dayandığına ilişkin kısa bir ekleme yapacağım. Bu terimler, imkânları sınırlı olan insan bedeninin kendi içinde aynı anda ancak belli sayıda imgeyi net şekilde oluşturabilmesinden kaynaklanır (imgenin ne olduğunu bu Bölümün 17. Önermesine düştüğüm Notta açıklamıştım). Bu sayı arttıkça, imgeler de bulanıklaşmaya başlar, hatta bu imgelerin sayısı daha da artıp bedenin kendi içinde aynı anda net şekilde oluşturulma imkânlarının çok üstüne çıkarsa, hepsi büsbütün birbirine karışır. Durum böyleyse, bu Bölümün 17. Önerme Sonucundan ve 18. Önermesinden de açıkça anlaşılacağı üzere, insan zihninin aynı anda net şekilde imgeleyebileceği nesne sayısı, bedeninde aynı anda oluşturulabilecek imgelerin sayısı kadar olacaktır. Ama bedendeki

imagines possunt simul formari. At ubi imagines in corpore plane confunduntur, mens etiam omnia corpora confuse sine ulla distinctione imaginabitur, et quasi sub uno attributo comprehendet, nempe sub attributo entis, rei, etc. Potest hoc etiam ex eo deduci, quod imagines non semper æque vigeant, et ex aliis causis his analogis, quas hic explicare non est opus; nam ad nostrum, ad quem collimamus, scopum unam tantum sufficit considerare. Nam omnes huc redeunt, quod hi termini ideas significent summo gradu confusas. Ex similibus deinde causis ortæ sunt notiones illæ, quas universales vocant, ut *Homo, Equus, Canis,* etc. videlicet, quia in corpore humano tot imagines exempli gratia hominum formantur simul, ut vim imaginandi, non quidem penitus, sed eo usque tamen superent, ut singulorum parvas differentias (videlicet uniuscujusque colorem, magnitudinem, etc.) eorumque determinatum numerum mens imaginari nequeat, et id tantum, in quo omnes, quatenus corpus ab iisdem afficitur, conveniunt, distincte imaginetur; nam ab eo corpus, maxime scilicet ab unoquoque singulari, affectum fuit; atque hoc nomine *hominis* exprimit, hocque de infinitis singularibus prædicat. Nam singularium determinatum numerum, ut diximus, imaginari nequit. Sed notandum, has notiones non ab omnibus eodem modo formari, sed apud unumquemque variare pro ratione rei, a qua corpus affectum sæpius fuit, quamque facilius mens imaginatur vel

imgeler büsbütün birbirine karıştığında, zihin de bütün nesneleri bulanık bir şekilde, hiçbirinin ayırdına varmadan imgeleyecektir ve hepsini sanki bir sıfatın altındaymış gibi görecektir, örneğin Varlık, Şey ya da benzer bir sıfat altındaymış gibi. Aynı sonucu imgelerin her zaman aynı canlılığa sahip olmamalarından da çıkarabiliriz, benzer başka nedenlerden de; ama burada bunlardan söz etmeye gerek yok, çünkü göz önünde tuttuğumuz amaç için sadece birini ele almak kâfi. Sonuçta hepsi için şöyle söylenebilir: Bu terimler son derece bulanık fikirleri temsil ederler. Bundan başka, *tümeller* dediğimiz, örneğin *İnsan, At, Köpek, vs.* gibi kavramlar da benzer nedenlere dayanıyor. Örneğin insan bedeninde aynı anda öyle çok imge oluşuyor ki, bunlar tahayyül gücünü kat kat aşıyor, öyle ki zihin artık bireyler arasındaki en ufak farkı (sözgelimi her birinin rengini, ölçüsünü, vb) ya da onların tam sayısını bile canlandıramıyor. Bu yüzden sadece bedenin onlardan aldığı izlenimleri dikkate alıp hepsindeki ortak olan niteliği net şekilde canlandırıyor. Çünkü bu bireylerin her biri en çok bu ortak nitelikleriyle bedeni etkilemiş oluyor. Zihin işte bunu *insan* kelimesiyle ifade ediyor ve bunu sonsuz sayıdaki bireye yüklüyor. Çünkü zihnin bireylerin tam sayısını canlandıramayacağını daha önce söylemiştik. Ama şunu da unutmamak gerekir: Bu kavramlar bütün insanlarca aynı şekilde oluşmuyor, tersine her biri farklı şekilde, bedeni en sık etkilemiş olan şeyin doğasına göre, ya da zihnin en kolay hayal ettiği ya da hatırladığı şeye göre

recordatur. Exempli gratia qui sæpius cum admiratione hominum staturam contemplati sunt, sub nomine *hominis* intelligent animal erectæ staturæ; qui vero aliud assueti sunt contemplari, aliam hominum communem imaginem formabunt, nempe, hominem esse animal risibile; animal bipes sine plumis; animal rationale; et sic de reliquis unusquisque pro dispositione sui corporis rerum universales imagines formabit. Quare non mirum est, quod inter philosophos, qui res naturales per solas rerum imagines explicare voluerunt, tot sint ortæ controversiæ.

SCHOLIUM II. Ex omnibus supra dictis clare apparet, nos multa percipere, et notiones universales formare I° ex singularibus, nobis per sensus mutilate, confuse, et sine ordine ad intellectum repræsentatis (*vide Corollarium Propositionis 29 hujus*): et ideo tales perceptiones cognitionem ab experientia vaga vocare consuevi. II° ex signis, exempli gratia ex eo, quod auditis aut lectis quibusdam verbis rerum recordemur, et earum quasdam ideas formemus similes iis, per quas res imaginamur (*vide Scholium Propositionis 18 hujus*). Utrumque hunc res contemplandi modum *cognitionem primi generis*, opinionem, vel *imaginationem* in posterum vocabo. III° denique ex eo, quod notiones communes, rerumque proprietatum ideas adæquatas habemus (*vide Corollarium Propositionis 38*

oluşuyor. Örneğin insanda sizi en fazla etkileyen boyuysa, insan kelimesinden anlayacağınız dik duran bir canlı olacaktır; ama başka bir özelliği daha fazla dikkatinizi çekmişse insanla ilgili başka bir ortak imge oluşturacaksanız, örneğin insanı gülen bir canlı; iki ayaklı tüysüz bir hayvan; akıllı bir hayvan olarak düşüneceksiniz, ya da başka başka özelliklerini dikkate alıp her biriniz kendi bedeninizin yatkınlığına göre şeyler hakkında bu tür tümel imgeler oluşturacaksınız. O halde doğadaki varlıkları sadece onların imgeleriyle açıklamaya kalkan filozofların arasında bunca görüş ayrılığının olmasına hiç şaşmamalı.

II. Not: Yukarıda söylediklerimizden de açıkça anlaşılacağı üzere, bizler pek çok şey algılıyor ve şu şekilde tümel kavramlar oluşturuyoruz: I. Duyularımız aracılığıyla bölük pörçük, bulanık ve hiçbir sıra gözetmeden anlayışımıza sunulan tekil şeylerden (bu Bölümün 29. Önerme Sonucuna bakın); bu yüzden genellikle ben bu tür algılara rastgele deneyimden edinilen bilgi diyorum. II. Simgelerden; örneğin bazı kelimeleri duyduğumuzda ya da okuduğumuzda bu kelimelerin bize bazı şeyleri çağrıştırmasından ve bu şeylere ilişkin, şeyleri canlandırmamıza yarayan fikirlere benzer fikirler oluşturmamızdan (bu Bölümün 18. Önermesine düşülen nota bakın). İşte şeylere ilişkin bu iki bakış tarzımıza bundan böyle *birinci tür bilgi*, sanı ya da *hayal gücü* diyeceğim. III. Şeylerin özelliklerine dair ortak kavramlara ve yeterli fikirlere sahip olmamızdan (bu Bölümün 38. Önerme Sonucuna,

et Propositionem 39 cum ejus Corollario et Propositionem 40 hujus); atque hunc rationem et secundi generis cognitionem vocabo. Præter hæc duo cognitionis genera datur, ut in sequentibus ostendam, aliud *tertium*, quod *scientiam intuitivam* vocabimus. Atque hoc cognoscendi genus procedit ab adæquata idea essentiæ formalis quorundam Dei attributorum ad adæquatam cognitionem essentiæ rerum. Hæc omnia unius rei exemplo explicabo. Dantur exempli gratia tres numeri, ad quartum obtinendum, qui sit ad tertium ut secundus ad primum. Non dubitant mercatores secundum in tertium ducere, et productum per primum dividere; quia scilicet ea, quæ a magistro absque ulla demonstratione audiverunt, nondum tradiderunt oblivioni, vel quia id sæpe in numeris simplicissimis experti sunt, vel ex vi demonstrationis Propositionis 19 libri 7 Euclidis, nempe ex communi proprietate proportionalium. At in numeris simplicissimis nihil horum opus est. Exempli gratia datis numeris 1, 2, 3, nemo non videt, quartum numerum proportionalem esse 6, atque hoc multo clarius, quia ex ipsa ratione, quam primum ad secundum habere uno intuitu videmus, ipsum quartum concludimus.

PROPOSITIO XLI.

Cognitio primi generis unica est falsitatis causa, secundi autem et tertii est necessario vera.

39. Önermesine ve onun Sonucuna ve 40. Önermesine bakın); buna da *akıl* ya da *ikinci tür bilgi* diyeceğim. Bu ikinci tür bilginin yanı sıra, az sonra göstereceğim gibi, bir de *üçüncü tür bilgi* var ki, buna *sezgisel bilgi* diyeceğiz. Bu bilgi türü, Tanrı'nın bazı sıfatlarının biçimsel özüne ilişkin bire bir fikirden şeylerin özüne ilişkin bire bir bilgiye değin uzanır. Bunların hepsini tek bir örnekle şöyle açıklayacağım: Üç sayının var olduğunu ve problemimizin dördüncü sayıyı bulmak olduğunu varsayalım ve bu dördüncünün, ikincinin birinciye olan oranı neyse, onun da oranı üçüncüye göre olsun. Tüccarlar hiç tereddüt etmeden ikinciyi üçüncüyle çarpıp çıkanı birinciye bölecektir. Böyle yapacaklardır, çünkü ya hiç sağlama yapmadan öğretmenlerinden böyle bir kural işitmiş ve bunu henüz unutmamışlardır ya da basit sayılar söz konusu olduğunda bu kuralın her zaman işe yaradığını görmüşlerdir veya bu işlemi Euclides'in 7. Kitabının 19. Önermesinin kanıtlamasına dayanarak, yani oranların ortak özelliğine dayanarak gerçekleştirmişlerdir. Oysa basit sayılarda böyle bir işleme hiç gerek yoktur. Örneğin 1, 2, 3 sayıları varsa herkes dördüncü orantılı sayının 6 olacağını anlar; çünkü birincinin ikinciye oranını ilk bakışta sezersek, dördüncü sayıyı ulaşmak bizim için işten bile değildir.

XLI. Önerme

Birinci tür bilgi yanlışlığın biricik nedenidir; ikinci ve üçüncü tür bilgi ise zorunlu olarak doğrudur.

DEMONSTRATIO. Ad primi generis cognitionem illas omnes ideas diximus in præcedenti scholio pertinere, quæ sunt inadæquatæ et confusæ; atque adeo (*per Propositionem 35 hujus*) hæc cognitio unica est falsitatis causa. Deinde ad cognitionem secundi et tertii illas pertinere diximus, quæ sunt adæquatæ; adeoque (*per Propositionem 34 hujus*) est necessario vera. Q.E.D.

PROPOSITIO XLII.

Secundi et tertii, et non primi generis cognitio docet nos verum a falso distinguere.

DEMONSTRATIO. Hæc propositio per se patet. Qui enim inter verum et falsum scit distinguere, debet adæquatam veri et falsi habere ideam; hoc est (*per II Scholium Propositionis 40 hujus*), verum et falsum secundo aut tertio cognitionis genere cognoscere.

PROPOSITIO XLIII.

Qui veram habet ideam, simul scit se veram habere ideam, nec de rei veritate potest dubitare.

DEMONSTRATIO. Idea vera in nobis est illa, quæ in Deo, quatenus per naturam mentis humanæ explicatur, est adæquata (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*). Ponamus itaque, dari in Deo, quatenus per naturam mentis humanæ explicatur, ideam adæquatam A. Hujus ideæ

Kanıtlama: Bir önceki notta belirttiğimiz gibi, bire bir olmayan, bulanık bütün fikirler ikinci tür bilgiye aittir; işte (bu Bölümün 35. Önermesine göre) yanlışa yol açan biricik neden bu tür bilgidir. Bire bir olan bütün fikirler ise, yukarıda da belirttiğimiz üzere, ikinci ve üçüncü tür bilgiye aittir ve bu bilgi (bu Bölümün 34. Önermesine göre) zorunlu anlamda doğrudur. **Q.E.D.**

XLII. Önerme

Bize doğruyu yanlıştan ayırt etmemizi öğreten birinci tür bilgi değil, ikinci ve üçüncü tür bilgidir.

Kanıtlama: Bu önerme kendiliğinden açık bir önermedir. Çünkü doğru ve yanlış arasındaki farkı ayırt etmesini bilen kimse doğru ve yanlış hakkında bire bir bilgi sahibi olmalıdır; başka türlü söylersek, (bu Bölümün 40. Önermesine düşülen 2. Nota göre) doğru ve yanlışı ikinci ve üçüncü tür bilgiyle bilmelidir.

XLIII. Önerme

Doğru bir fikri olan kimse aynı zamanda doğru bir fikri olduğunu da bilir, dolayısıyla bildiği şeyin hakikatinden kuşku duymaz.

Kanıtlama: Bizdeki doğru fikir Tanrı'daki bire bir fikirdir; tabii (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) Tanrı'nın kendisini insan zihninin doğasıyla açığa vurduğunu düşündüğümüzde. Öyleyse varsayalım ki, Tanrı'nın kendisini insan zihninin doğasıyla açığa vurması bakımından, Tanrı'da bire bir bir fikir, örneğin A fikri

debet necessario dari etiam in Deo idea, quæ ad Deum eodem modo refertur ac idea A (*per Propositionem 20 hujus cujus Demonstratio universalis est*). At idea A ad Deum referri supponitur, quatenus per naturam mentis humanæ explicatur; ergo etiam idea ideæ A ad Deum eodem modo debet referri, hoc est (*per idem Corollarium Propositionis 11 hujus*), hæc adæquata idea ideæ A erit in ipsa mente, quæ ideam adæquatam A habet adeoque qui adæquatam habet; ideam sive (*per Propositionem 34 hujus*) qui vere rem cognoscit, debet simul suæ cognitionis adæquatam habere ideam, sive veram cognitionem hoc est (*ut per se manifestum*), debet simul esse certus. Q.E.D.

SCHOLIUM. In Scholio Propositionis 21 hujus partis explicui, quid sit idea ideæ; sed notandum, præcedentem propositionem per se satis esse manifestam. Nam nemo, qui veram habet ideam, ignorat veram ideam, summam certitudinem involvere; veram namque habere ideam nihil aliud significat, quam perfecte sive optime rem cognoscere; nec sane aliquis de hac re dubitare potest, nisi putet, ideam quid mutum instar picturæ in tabula, et non modum cogitandi esse, nempe ipsum intelligere; et, quæso, quis scire potest, se rem aliquam intelligere, nisi prius rem

olmuş olsun. Bu durumda (bu Bölümün 20. Önermesi ve bu Önermenin bütün diğer fikirler için geçerli olan Kanıtlaması uyarınca) bu fikrin fikri de Tanrı'da olmak zorundadır ve tıpkı A fikri gibi kaynağı Tanrı'da olmak zorundadır. Biz de, Tanrı'nın kendisini insan zihninin doğasıyla açığa vurması bakımından, A fikrinin kaynağının Tanrı'da olduğunu varsaydığımıza göre, A fikrinin fikrinin de kaynağı aynı şekilde Tanrı'da olmak zorundadır; başka deyişle (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) A fikrinin bire bir fikri zihinde olmak zorundadır, çünkü zihin A'nın bire bir fikrine sahiptir. Bu yüzden bire bir fikri olan ya da bildiğini doğru bilen kimse (bu Bölümün 34. Önermesine göre) aynı zamanda bire bir fikir sahibi olmalıdır ya da bildiği şeyin doğru bilgisine sahip olmalıdır; yani açıkça görüldüğü üzere bildiğinden yüzde yüz emin olmalıdır. **Q.E.D.**

Not: Bu Bölümün 21. Önermesine düştüğüm Notta bir fikrin fikrinin ne anlama geldiğini açıklamıştım. Ancak bir önceki önermeye dikkat edecek olursak, bunun daha açık bir şekilde sergilendiğini görürüz. Doğru bir fikri olmayan kimse, doğru fikrin üst derecede bir kesinliği gerektirdiğinden bihaberdir. Çünkü doğru fikir sahibi olmanın anlamı, bir şeyi mükemmel derecede bilmek ya da mümkün olduğu kadarıyla bilmekten başka bir şey değildir. Sahiden de bundan kimsenin şüphesi olamaz, tabii böyle bir fikrin bir tablodaki resim gibi dilsiz olduğunu düşünüyor ve bunu bir düşünme biçimi, yani tam da anlamak olduğunu görmüyorsa o başka. Zaten, rica ederim söyleyin, kim bir şeyi önce anlamadıkça o şeyi

intelligat? hoc est, quis potest scire, se de aliqua re certum esse, nisi prius de ea re certus sit? Deinde quid idea vera clarius et certius dari potest, quod norma sit veritatis? Sane sicut lux seipsam et tenebras manifestat, sic veritas norma sui et falsi est. Atque his me ad has quæstiones respondisse puto; nempe, si idea vera, quatenus tantum dicitur cum suo ideato convenire, a falsa distinguitur, nihil ergo realitatis aut perfectionis idea vera habet præ falsa (quandoquidem per solam denominationem extrinsecam distinguuntur), et consequenter neque etiam homo, qui veras, præ illo, qui falsas tantum ideas habet? Deinde, unde fit, ut homines falsas habeant ideas? Et denique, unde aliquis certo scire potest, se ideas habere, quæ cum suis ideatis conveniant? Ad has, inquam, quæstiones me jam respondisse puto. Nam quod ad differentiam inter ideam veram et falsam attinet, constat ex Propositione 35 hujus, illam ad hanc sese habere, ut ens ad non-ens. Falsitatis autem causas a Propositione 19 usque ad 35 cum ejus Scholio clarissime ostendi. Ex quibus etiam apparet, quid homo, qui veras habet ideas, homini, qui non nisi falsas habet, intersit. Quod denique ultimum attinet, nempe, undenam homo scire

anladığını bilebilir? Yani kim bir şeyden önce emin olmadıkça o şeyden emin olduğunu bilebilir? Dahası, doğru bir fikir kadar hakikatin ölçütü olabilecek daha açık ya da daha kesin başka bir şey olabilir mi? Nasıl ki ışık hem kendisini hem de karanlığı açığa vuruyorsa, aynı şekilde hakikatin kendisi de hem kendisinin hem de yanlışlığın ölçütüdür. İşte bu sözümle yukarıdaki soruları da yeterince yanıtladığımı sanıyorum; yani doğru bir fikrin yanlış bir fikirden ayırt edilebilmesi için sadece bu fikrin nesnesine uygun olduğunun söylenmesi yeterliyse, doğru bir fikrin yanlış bir fikirden daha fazla gerçekliği ya da mükemmelliği olamaz, çünkü her ikisi de sadece dışsal işaretlerle ayırt edilmektedir; dolayısıyla doğru fikirleri olan bir adamın yanlış fikirleri olan bir adamdan daha üstün olmaması doğal. Dahası, insanların yanlış fikirler edinmesi nereden kaynaklanıyor? Sonuçta, kim sahip olduğu fikirlerin nesneleriyle uyumlu olduğundan emin olabilir? Dediğim gibi, bütün bu soruları daha şimdiden yanıtladığımı sanıyorum. Çünkü doğru bir fikir ile yanlış bir fikir arasındaki fark açıktır; bu Bölümün 35. Önermesinden de anlaşılacaktır ki, doğru fikir yanlış fikirle varlığın varolmayanla ilişkili olması gibi ilişkilidir. Yanlışlığın nedenini de 19. Önermeden 35. Önermeye ve bu Önermeye düştüğüm Nota kadar apaçık gösterdim. Ayrıca yine bütün bu ifadelerimden doğru fikirleri olan insan ile yanlış fikirleri olan insan arasındaki farkın ne olduğu da açıkça ortaya çıkıyor. Son sorduğum soruya, yani bir insanın sahip olduğu

potest se habere ideam, quæ cum suo ideato conveniat; id modo satis superque ostendi, ex hoc solo oriri, quod ideam habet, quæ cum suo ideato convenit, sive quod veritas sui sit norma. His adde, quod mens nostra, quatenus res vere percipit, pars est infiniti Dei intellectus (*per Corollarium Propositionis 11 hujus*); adeoque tam necesse est, ut mentis claræ et distinctæ ideæ veræ sint, ac Dei ideæ.

PROPOSITIO XLIV.

De natura rationis non est, res ut contingentes, sed ut necessarias contemplari.

DEMONSTRATIO. De natura rationis est, res vere percipere (*per Propositionem 41 hujus*), nempe (*per Axioma 6 partis I*) ut in se sunt, hoc est (*per Propositionem 29 partis I*) non ut contingentes sed ut necessarias. Q.E.D.

COROLLARIUM I.

Hinc sequitur, a sola imaginatione pendere, quod res, tam respectu præteriti quam futuri, ut contingentes contemplemur.

SCHOLIUM. Qua autem ratione hoc fiat, paucis explicabo. Ostendimus supra (*Propositione 17 hujus cum ejus Corollario*) mentem, quamvis res non existant, eas tamen semper ut sibi præsentes

fikirlerin nesneleriyle uyumlu olduğundan nasıl emin olabileceği sorusuna gelirsek, bu soruyu da yeterince, hatta fazlasıyla açıkladım; bunun nedeni, o insanın sahip olduğu fikrin kendi nesnesine uygun olmasından kaynaklanır, yani hakikatin kendi kendisinin ölçütü olmasından. Siz bir de şunu ekleyin: Bizim zihnimiz, her şeyi doğru olarak algıladığı sürece (bu Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) Tanrı'nın sonsuz aklının bir parçasıdır; dolayısıyla, zihnin sahip olduğu açık ve seçik fikirlerin Tanrı'nın fikirleri kadar doğru olması bir zorunluluktur.

XLIV. Önerme

Akıl doğası gereği şeyleri olası olarak değil, zorunlu olarak değerlendirir.

Kanıtlama: Akıl doğası gereği, şeyleri doğru olarak algılar (Bu Bölümün 41. Önermesine göre), yani (I. Bölümün 6. Aksiyomuna göre) oldukları gibi değerlendirir, yani (I. Bölümün 29. Önermesine göre) onları olası olarak değil de zorunlu olarak değerlendirir. **Q.E.D.**

I. Önerme Sonucu

Demek ki bizim şeyleri hem geçmiş hem de gelecek zaman bakımından olası olarak görmemiz hayal gücümüze bağlı bir durumdur.

Not: Bunun nasıl olduğunu kısaca açıklayayım: Yukarıda göstermiştik ki (17. Önerme ve bu Önermenin Sonucunda), zihin şeyleri her zaman karşısında duruyormuş

imaginari, nisi causæ occurrant, quæ earum præsentem existentiam secludant. Deinde (*Propositione 18 hujus*) ostendimus, quod, si corpus humanum semel a duobus corporibus externis simul affectum fuit, ubi mens postea eorum alterutrum imaginabitur, statim et alterius recordabitur, hoc est, ambo ut sibi præsentia contemplabitur, nisi causæ occurrant, quæ eorum præsentem existentiam secludant. Præterea nemo dubitat, quin etiam tempus imaginemur, nempe ex eo, quod corpora alia aliis tardius, vel celerius, vel æque celeriter moveri imaginemur. Ponamus itaque puerum, qui heri prima vice hora matutina viderit Petrum, meridiana autem Paulum, et vespertina Simeonem, atque hodie iterum matutina hora Petrum. Ex Propositione 18 hujus patet, quod simulac matutinam lucem videt, illico solem eandem cæli, quam die præcedenti viderit, partem percurrentem, sive diem integrum, et simul cum tempore matutino Petrum, cum meridiano autem Paulum, et cum vespertino Simeonem imaginabitur, hoc est, Pauli et Simeonis existentiam cum relatione ad futurum tempus imaginabitur; et contra, si hora vespertina Simeonem videat, Paulum et Petrum ad tempus præteritum referet, eosdem scilicet simul cum tempore præterito imaginando; atque hæc eo constantius, quo sæpius eos eodem hoc ordine viderit. Quod si aliquando contingat, ut alia quadam vespera loco Simeonis

gibi canlandırır, hatta şeyler varolmamış olsa bile; tabii şeylerin şimdiki varoluşlarını ortadan kaldıracak nedenler ortaya çıkmamışsa. Yine göstermiştik ki (bu Bölümün 18. Önermesinde de gösterdik ki), insan bedeni iki dış cisimden aynı anda etki almışsa, sonradan zihin bunlardan birini hayal etse, hemen diğerini de hatırlayacaktır, yani şeylerin varoluşlarını ortadan kaldıracak nedenler ortaya çıkmadıkça bunları sanki karşısındaymış gibi canlandıracaktır. Ayrıca şüphesiz herkes bilir ki, biz zamanı da hayal ederiz, bunun nedeni bizim bazı cisimlerin diğerlerinden daha yavaş ya da daha hızlı veya aynı hızda hareket ettiklerini hayal etmemizdir. Öyleyse şöyle düşünelim, diyelim ki bir çocuk dün sabah ilk Petrus'u gördü, sonra öğlen Paulus'u, akşam da Simeon'u; ve bu sabah tekrar Petrus'u gördü. Bu Bölümün 18. Önermesinden de anlaşılacağı üzere, bu çocuk sabahın ilk ışığını görür görmez hemen dünkü gökyüzünü hatırlayıp güneşin yine aynı yolundan gittiğini hayal edecek, yani haliyle günü bütünüyle hatırlayacak ve aynı anda hayal gücünde Petrus'u sabahla ilişkilendirecek, Paulus'u öğlenle, Simeon'u da akşamla. Başka deyişle Paulus'un ve Simeon'un varlığı gelecek zamanla bağlantılı olarak hayal edilecek. Ama çocuğun Simeon'u gördüğü akşamı hatırladığını düşünürsek, o zaman Petrus ve Paulus geçmişe yorulacak, çünkü bu kişiler çocuğun hayal gücünde geçmişle ilişkilendirilecek. Çocuk bu kişilere hep aynı zamanda görecek olursa o zaman bu süreç tekdüze bir hal almış olacak. Ama olur da bir akşam Simeon yerine

Jacobum videat, tum sequenti mane cum tempore vespertino jam Simeonem, jam Jacobum, non vero ambos simul imaginabitur. Nam alterutrum tantum, non autem ambos simul tempore vespertino vidisse supponitur. Fluctuabitur itaque ejus imaginatio, et cum futuro tempore vespertino jam hunc jam illum imaginabitur, hoc est, neutrum certo, sed utrumque contingenter futurum contemplabitur. Atque hæc imaginationis fluctuatio eadem erit, si imaginatio rerum sit, quas eodem modo cum relatione ad tempus præteritum vel præsens contemplamur; et consequenter res, tam ad tempus præsens quam ad præteritum vel futurum relatas, ut contingentes imaginabimur.

COROLLARIUM II.

De natura rationis est, res sub quadam æternitatis specie percipere.

DEMONSTRATIO. De natura enim rationis est, res ut necessarias, et non ut contingentes contemplari (*per Propositionem præcedentem*). Hanc autem rerum necessitatem (*per Propositionem 41 hujus*) vere, hoc est (*per Axioma 6 partis I*) ut in se est, percipit. Sed (*per Propositionem 16 partis I*) hæc rerum necessitas est ipsa Dei æternæ naturæ necessitas; ergo de natura rationis est, res sub hac æternitatis specie contemplari. Adde, quod fundamenta rationis notiones sint (*per Propositionem 38 hujus*), quæ illa explicant, quæ omnibus

Jacobus'u görürse, ertesi sabah bir önceki akşamı hatırlayıp bir Simeon'u canlandıracak kafasında, bir Jacobus'u, ama her ikisini de aynı anda hatırlamayacak. Çünkü çocuğun söz konusu gece sadece birinden birini gördüğünü, ama ikisini birden görmediğini varsayıyorum. Bu durumda çocuğun hayal gücü tereddüt yaşayacaktır ve akşam olduğunda kâh Simeon'u canlandıracak kafasında, kâh Jacobus'u; yani çocuk bunların hiçbirini gelecek zamanda kesin olarak canlandıramayacaktır, aksine her ikisini de olası olarak canlandıracaktır. İşte biz ne zaman şeyleri geçmiş ya da şimdiki zamanla ilişkilendirerek düşünmeye başlasak hayal gücümüz aynı şekilde tereddüt yaşayacaktır; bundan dolayı bizler de hem şimdiki zamanla hem geçmiş zamanla hem de gelecek zamanla ilgili şeyleri olası olarak hayal edeceğiz.

II. Önerme Sonucu

Akıl doğası gereği*, şeyleri sonsuzluğun ışığı altında algılar*.

Kanıtlama: Akıl doğası gereği, şeyleri olası olarak değil zorunlu olarak görür (bir önceki önermeye göre) ve şeylerle ilgili bu zorunluluğu (bu Bölümün 41. Önermesine göre) doğru bir şekilde algılar, yani (I. Bölümün 6. Aksiyomuna göre) olduğu gibi algılar. Çünkü aslında (I. Bölümün 16. Önermesi uyarınca) şeylerle ilgili bu zorunluluk tam da Tanrı'nın ezeli-ebedi doğasının zorunluluğudur. İşte bu yüzden şeyleri sonsuzluğun ışığı altında temaşa etmek aklın doğası gereğidir. Şu da var ki (bu Bölümün 38. Önermesine göre) aklın temelleri her şeye

communia sunt, quæque (*per Propositionem 37 hujus*) nullius rei singularis essentiam explicant; quæque propterea absque ulla temporis relatione, sed sub quadam æternitatis specie debent concipi. Q.E.D.

PROPOSITIO XLV.

Unaquæque cujuscunque corporis, vel rei singularis actu existentis, idea Dei æternam et infinitam essentiam necessario involvit.

DEMONSTRATIO. Idea rei singularis, actu existentis, ipsius rei tam essentiam quam existentiam necessario involvit (*per Corollarium Propositionis 8 hujus*): At res singulares (*per Propositionem 15 partis I*) non possunt sine Deo concipi; sed, quia (*per Propositionem 6 hujus*) Deum pro causa habent, quatenus sub attributo consideratur, cujus res ipsæ modi sunt, debent necessario earum ideæ (*per Axioma 4 partis I*) ipsarum attributi conceptum, hoc est (*per Definitionem 6 partis I*) Dei æternam et infinitam essentiam involvere. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hic per existentiam non intelligo durationem, hoc est existentiam, quatenus abstracte concipitur, et tanquam quædam quantitatis species. Nam loquor de ipsa natura existentiæ, quæ rebus singularibus tribuitur propterea, quod ex æterna necessitate Dei naturæ infinita infinitis modis sequuntur (*vide Propositionem 16*

ortak olan özellikleri açıkladığı halde, (bu Bölümün 37. Önermesine göre) tekil olan hiçbir şeyin özünü açıklamayan kavramlardır aslında; bu yüzden zamandan tamamen bağımsız olarak sadece sonsuzluğun ışığı altında kavranmalıdırlar. **Q.E.D.**

XLV. Önerme

Herhangi bir cisme ya da fiilen varolan tekil bir şeye ilişkin herhangi bir fikir, zorunlu olarak Tanrı'nın ezeli-ebedi ve sınırsız doğasını içerir.

Kanıtlama: Fiilen varolan tekil bir şeye ilişkin fikir (bu Bölümün 8. Önerme Sonucuna göre) zorunlu olarak hem o şeyin özünü hem de varoluşunu gerektirir. Ama tekil şeyler (I. Bölümün 15. Önermesine göre) Tanrı olmaksızın kavranamaz; bunun nedeni (bu Bölümün 6. Önermesine göre) Tanrı'yı kendi nedenleri olarak görmeleridir, çünkü söz konusu şeyler Tanrı'nın bir sıfatının altında ve bu sıfatın birer tezahürü olarak görülürler, bu yüzden bu şeylerin fikirleri (I. Bölümün 4. Aksiyomuna göre) zorunlu olarak söz konusu sıfatın kavranmasını gerektirir, yani (I. Bölümün 6. Tanımına göre) Tanrı'nın ezeli-ebedi ve sınırsız özünün. **Q.E.D.**

Not: Buradaki varoluştan kastım süre değil, yani adeta bir nicelik türüymüş gibi soyut olarak düşünülen bir varoluş değil. Çünkü ben tekil şeylere yüklenen varoluşun asıl doğasından söz ediyorum, onların Tanrı'nın ezeli-ebedi doğasından sonsuz sayıda ve sonsuz şekilde çıkmalarına neden olan asıl doğasından (I. Bölümün 16.

partis I). Loquor, inquam, de ipsa existentia rerum singularium, quatenus in Deo sunt. Nam, etsi unaquæque ab alia re singulari determinetur ad certo modo existendum, vis tamen, qua unaquæque in existendo perseverat, ex æterna necessitate naturæ Dei sequitur. Qua de re vide Corollarium Propositionis 24 partis I.

PROPOSITIO XLVI.

Cognitio æternæ et infinitæ essentiæ Dei, quam unaquæque idea involvit, est adæquata et perfecta.

DEMONSTRATIO. Demonstratio præcedentis propositionis universalis est, et, sive res ut pars sive ut totum consideretur, ejus idea, sive totius sit sive partis, (*per Propositionem præcedentem*) Dei æternam et infinitam essentiam involvet. Quare id, quod cognitionem æternæ et infinitæ essentiæ Dei dat, omnibus commune, et æque in parte ac in toto est, adeoque (*per Propositionem 38 hujus*) erit hæc cognitio adæquata. Q.E.D.

PROPOSITIO XLVII.

Mens humana adæquatam habet cognitionem æternæ et infinitæ essentiæ Dei.

DEMONSTRATIO. Mens humana ideas habet (*per Propositionem 22 hujus*), ex quibus (*per Propositionem 23 hujus*) se suumque corpus (*per Propositionem*

Önermesine bakın). Tekrarlıyorum, ben Tanrı'da olan tekil şeylerin bizzat varoluşundan söz ediyorum. Çünkü her ne kadar tekil bir şeyin varoluşu şu ya da bu şekilde başka tekil bir şey tarafından belirlenmişse de, bu tekillerin hepsinin varlığını sürdürmesine yarayan kudret Tanrı'nın doğasının ezeli-ebedi zorunluluğundan kaynaklanır. Bu konuda I. Bölümün 24. Önerme Sonucuna bakın.

XLVI. Önerme

Tüm fikirlerin içeriğinde olan Tanrı'nın ezeli-ebedi ve sınırsız özüne ilişkin bilgisi bire bir ve mükemmel bilgidir.

Kanıtlama: Bir önceki Önermenin kanıtlaması genelgeçerdir, çünkü bir şey ister bir parça isterse bir bütün olarak düşünülsün, onunla ilgili fikir de ister bu bütünün isterse bir parçanın fikri olarak düşünülsün (bir önceki önermeye göre), o şey Tanrı'nın ezeli-ebedi ve sınırsız özünü içerecektir. Bu nedenle Tanrı'nın ezeli-ebedi ve sınırsız özüyle ilgili bilgi veren neyse, bu her şeyde ortak olandır ve eşit olarak hem parçada hem de bütünde bulunur. O halde (bu Bölümün 38. Önermesi gereği) bu bilgi bire bir bilgi olacaktır. **Q.E.D.**

XLVII. Önerme

İnsan zihni Tanrı'nın ezeli-ebedi ve sınırsız özüne ilişkin bire bir bilgiye sahiptir.

Kanıtlama: İnsan zihni (bu Bölümün 22. Önermesine göre) hem kendisinin hem kendi bedeninin (bu Bölümün

19 hujus) et (*per Corollarium I Propositionis 16 et per Propositionem 17 hujus*) corpora externa, ut actu existentia, percipit; adeoque (*per Propositiones 45 et 46 hujus*) cognitionem æternæ et infinitæ essentiæ Dei habet adæquatam. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hinc videmus, Dei infinitam essentiam ejusque æternitatem omnibus esse notam. Cum autem omnia in Deo sint et per Deum concipiantur, sequitur, nos ex cognitione hac plurima posse deducere, quæ adæquate cognoscamus, atque adeo tertium illud cognitionis genus formare, de quo diximus in Scholio II Propositionis 40 hujus partis, et de cujus præstantia et utilitate in quinta parte erit nobis dicendi locus. Quod autem homines non æque claram Dei ac notionum communium habeant cognitionem, inde fit, quod Deum imaginari nequeant ut corpora, et quod nomen "Deus" junxerunt imaginibus rerum, quas videre solent, quod homines vix vitare possunt, quia continuo a corporibus externis afficiuntur. Et profecto plerique errores in hoc solo consistunt, quod scilicet nomina rebus non recte applicamus. Cum enim aliquis ait, lineas, quæ ex centro circuli ad ejusdem circumferentiam ducuntur, esse inæquales, ille sane aliud, tum saltem, per circulum intelligit, quam mathematici. Sic cum homines in calculo errant, alios numeros in mente,

19. Önermesine göre) hem de (bu Bölümün 16. Önermesinin 1. Sonucuna ve 17. Önermesine göre) dışındaki cisimlerin fiili olarak varolduğunu algılayacağı (bu Bölümün 23. Önermesine göre) fikirlere sahiptir; bu yüzden (bu Bölümün 45. ve 46. Önermesine göre) insan zihni Tanrı'nın ezeli-ebedi ve sınırsız özüne ilişkin bire bir bilgi sahibidir. **Q.E.D.**

Not: Buradan da görüyoruz ki, Tanrı'nın sınırsız özü ve ezeli-ebediliği herkesçe bilinir. Dahası mademki her şey Tanrı'ya bağlıdır ve Tanrı aracılığıyla kavranmaktadır, o halde biz bu bilginin yardımıyla birçok hakikati doğru olarak bilebileceğimizi anlayabiliriz ve böylece üçüncü türden bilgiyi geliştirebiliriz. Üçüncü bilgi türünden bu Bölümün 40. Önermesine düşülen 2. Notta bahsetmiştik, ama ne denli üstün ve yararlı olduğunu Beşinci Bölümde dile getirme fırsatı bulacağız. Ne var ki insanların Tanrı'ya ilişkin bilgileri ortak kavramlara ilişkin bilgileri kadar açık değil, bu yüzden Tanrı'yı bir cisim gibi zihinlerinde canlandıramıyorlar ve görmeye aşina oldukları şeylerin imgelerine "Tanrı" adını yapıştırıveriyorlar. İnsan oldukları için başka türlü davranmaları da çok zor, çünkü sürekli dış etkenlerin tesiri altındalar. Ama çoğu hata zaten bundan kaynaklanıyor, yani şeyleri yanlış adlandırmamızdan. Örneğin bir adam dairenin merkezinden çevresine çizilen çizgilerin eşit olmadığını söylüyorsa, en azından o an için onun daireden anladığı matematikçilerin anladığından farklı oluyor. Benzer şekilde, insanlar hesap hatası yaptıklarında zihinlerindeki sayılar

alios in charta habent. Quare si ipsorum mentem spectes, non errant sane; videntur tamen errare, quia ipsos in mente putamus habere numeros, qui in charta sunt. Si hoc non esset, nihil eosdem errare, crederemus; ut non credidi quendam errare quem nuper audivi clamantem, suum atrium volasse in gallinam vicini, quia scilicet ipsius mens satis perspecta mihi videbatur. Atque hinc pleræque oriuntur controversiæ, nempe quia homines mentem suam non recte explicant, vel quia alterius mentem male interpretantur. Nam revera, dum sibi maxime contradicunt, vel eadem vel diversa cogitant, ita ut, quos in alio errores et absurda esse putant, non sint.

PROPOSITIO XLVIII.

In mente nulla est absoluta sive libera voluntas; sed mens ad hoc vel illud volendum determinatur a causa, quæ etiam ab alia determinata est, et hæc iterum ab alia et sic in infinitum.

DEMONSTRATIO. Mens certus et determinatus modus cogitandi est (*per Propositionem 11 hujus*), adeoque (*per Corollarium II Propositionis 17 partis I*) suarum actionum non potest esse causa libera, sive absolutam facultatem volendi et nolendi habere non potest; sed

kâğıda yazdıkları sayıları tutmuyor. Bu nedenle siz onların zihinlerini hesaba katarsanız aslında hata yapmıyorlar; sadece hata yapmış gibi görünüyorlar, çünkü biz kâğıt üzerindeki sayıları onların zihinlerindeki sayılarmış gibi düşünüyoruz. Böyle düşünmemiş olsak, onların hata yaptığına da inanmayız; tıpkı geçenlerde *komşumun tavuğuna avlu uçtu* diye haykıran bir adamın hata yaptığına inanmamış olmam gibi, çünkü o adamın asıl düşüncesi benim için gayet açıktı. Zaten fikir ayrılıklarının çoğu bundan doğuyor, yani insanın zihnindekini doğru bir şekilde aktaramamasından veya başkasının zihnini saçma sapan okumasından. Aslına bakarsanız insanlar birbiriyle düpedüz çeliştiklerinde bile ya aynı şeyi düşünüyorlar ya da farklı şeyleri, öyle ki taraflardan birine hatalı ve mantıksız görünen şey diğerine öyle görünmüyor.

XLVIII. Önerme

Zihinde mutlak ya da özgür irade diye bir şey yoktur, sadece zihnin bir nedene bağlı olarak şu ya da bu seçimi yapması belirlenmiştir; aynı şekilde bu neden de başka bir nedene bağlı olarak belirlenmiştir, bu başka neden de yine başka bir nedene bağlı olarak belirlenmiştir ve bu böyle sonsuzca sürer gider.

Kanıtlama: Zihin kesin ve belirli bir düşünme biçimidir (bu Bölümün 11. Önermesine göre), bu yüzden (I. Bölümün 17. Önermesinin 2. Sonucuna göre) kendi eylemlerinin özgür nedeni olamaz, yani isteme ya da istememe konusunda mutlak bir güce sahip olamaz. Tam tersine

ad hoc vel illud volendum (*per Propositionem 28 partis I*) determinari debet a causa, quæ etiam ab alia determinata est, et hæc iterum ab alia, etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Eodem hoc modo demonstratur, in mente nullam dari facultatem absolutam intelligendi, cupiendi, amandi, etc. Unde sequitur, has et similes facultates vel prorsus fictitias, vel nihil esse præter entia metaphysica, vel universalia, quæ ex particularibus formare solemus. Adeo ut intellectus et voluntas ad hanc et illam ideam, vel ad hanc et illam volitionem eodem modo sese habeant, ac lapideitas ad hunc et illum lapidem, vel ut homo ad Petrum et Paulum. Causam autem, cur homines se liberos esse putent, explicuimus in appendice partis primæ. Verum antequam ulterius pergam, venit hic notandum, me per voluntatem affirmandi et negandi facultatem, non autem cupiditatem intelligere; facultatem, inquam, intelligo, qua mens, quid verum quidve falsum sit, affirmat vel negat, et non cupiditatem, qua mens res appetit vel aversatur. At postquam demonstravimus, has facultates notiones esse universales, quæ a singularibus, ex quibus easdem formamus, non distinguuntur, inquirendum jam est, an ipsæ volitiones aliquid sint præter ipsas rerum ideas. Inquirendum, inquam, est an in mente

(I. Bölümün 28. Önermesine göre) bir neden tarafından şunu ya da bunu istemeye yönlenmek zorundadır, aynı şekilde bu neden de başka bir nedenle, bu başka neden de başka bir nedenle yönlenmiştir ki bu böyle sonsuzca sürer. **Q.E.D.**

Not: Buna benzer şekilde, zihinde anlama yetisinin de mutlak olmadığı kanıtlanabilir, arzulama ya da sevme veya bunlara benzer diğer eylemlerin de. Bu nedenle bu ve benzeri yetiler ya tamamen hayal ürünüdür ya da tikellerden oluşturduğumuz tümeller gibi soyut terimlerden başka bir şey değildir. Bu yüzden aklın şu ya da bu fikirle ve iradenin de şu ya da bu seçimle olan ilişkisi, kayalığın şu ya da bu kayayla olan ilişkisi ya da insanlığın Petrus ya da Paulus'la olan ilişkisi gibidir. İnsanların kendilerini niçin özgür olarak hayal ettiklerini ise I. Bölümün Ek kısmında açıklamıştık. Ama daha fazla ilerlemeden burada belirtmem gereken bir nokta da, benim irade dendiğinde arzulama yetisini değil de olumlama ve olumsuzlama yetisini anlıyor olmam. Demem o ki, bu yetiden ben zihnin doğru olan bir şeyi ya da yanlış olan bir şeyi olumlamasına ya da olumsuzlamasına neden olan yetiyi anlıyorum, yoksa zihnin bir şeyi istemesine ya da bir şeyden kaçınmasına sebep olan arzusunu anlamıyorum. Böylece bu yetilerin tümel kavramlar olduğunu, yani tekillerden oluşturduğumuz ve bu tekillerden hiç farkları olmayan tümeller olduğunu kanıtladığımıza göre, şimdi de seçimlerimiz sadece şeylere ilişkin fikirlerimiz mi değil mi ona bakalım. Yani zihinde

alia affirmatio et negatio detur præter illam, quam idea, quatenus idea est, involvit, qua de re vide sequentem propositionem, ut et Definitionem 3 hujus, ne cogitatio in picturas incidat. Non enim per ideas imagines, quales in fundo oculi, et, si placet, in medio cerebro formantur, sed cogitationis conceptus intelligo.

PROPOSITIO XLIX.

In mente nulla datur volitio, sive affirmatio et negatio, præter illam, quam idea, quatenus idea est, involvit.

DEMONSTRATIO. In mente (*per Propositionem præcedentem*) nulla datur absoluta facultas volendi et nolendi, sed tantum singulares volitiones, nempe hæc et illa affirmatio, et hæc et illa negatio. Concipiamus itaque singularem aliquam volitionem, nempe modum cogitandi, quo mens affirmat, tres angulos trianguli æquales esse duobus rectis. Hæc affirmatio conceptum sive ideam trianguli involvit, hoc est, sine idea trianguli non potest concipi. Idem enim est, si dicam, quod A conceptum B debeat involvere, ac quod A sine B non possit concipi. Deinde hæc affirmatio (*per* Axioma 3 hujus) non potest etiam sine idea trianguli esse. Hæc ergo affirmatio sine idea trianguli nec esse nec concipi potest. Porro hæc trianguli idea hanc eandem affirmationem involvere debet, nempe quod tres ejus anguli æquentur duobus rectis. Quare et vice versa hæc trianguli idea

bir fikrin fikir olarak içerdiğinden daha başka bir olumlama ya da olumsuzlama var mı ona bakalım. Bu konuda aşağıdaki Önermeye ve fikirleri resimlerle karıştırmamak için de bu Bölümün 3. Tanımına dikkat edin. Çünkü ben fikirler dendiğinde gözün arkasında ya da şöyle dersek, beynimizin merkezinde oluşan imgeler gibi imgeleri değil, tersine düşüncenin kavramlarını anlıyorum.[102]

XLIX. Önerme

Zihinde seçim diye bir şey yoktur, yani bir fikrin fikir olarak içerdiğinden başka bir olumlama ya da olumsuzlama yoktur.

Kanıtlama: Zihinde (bir önceki Önermeye göre) istemeyle ya da istemememeyle ilgili mutlak bir yeti yoktur, sadece tekil istekler, yani şu ya da bu olumlama, şu ya da bu olumsuzlama söz konusudur. Şimdi tekil bir istek düşünelim, örneğin zihnin bir üçgenin üç açısının toplamının iki dik açıya eşit olduğunu olumlamasına yol açan bir düşünce biçimi. Bu olumlama bir üçgenin kavramını ya da fikrini gerektirir, yani üçgen fikri olmadan bu olumlama kavranamaz. Çünkü A, B kavramını gerektirmeli demek, A, B olmadan kavranamaz demektir. Ayrıca bu olumlama (bu Bölümün 3. Aksiyomuna göre) üçgen fikri olmadan yapılamaz. Öyleyse bu olumlama üçgen fikri olmadan ne olabilir, ne de kavranabilir. Aynı zamanda üçgen fikri de bu olumlamayı, yani üç açısının iki dik açıya eşit olduğuna dair olumlamayı gerektirir. O halde tersini düşündüğümüzde, bu üçgen fikri de

sine hac affirmatione nec esse nec concipi potest, adeoque (*per Definitionem 2 hujus*) hæc affirmatio ad essentiam ideæ trianguli pertinet, nec aliud præter ipsam est. Et quod de hac volitione diximus (quandoquidem eam ad libitum sumpsimus), dicendum etiam est de quacunque volitione, nempe quod præter ideam nihil sit. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Voluntas et intellectus unum et idem sunt.

DEMONSTRATIO. Voluntas et intellectus nihil præter ipsas singulares volitiones et ideas sunt (*per Propositionem 48 hujus et ejusdem Scholium*). At singularis volitio et idea (*per Propositionem præcedentem*) unum et idem sunt; ergo voluntas et intellectus unum et idem sunt. Q.E.D.

SCHOLIUM. His causam, quæ communiter erroris esse statuitur, sustulimus. Supra autem ostendimus, falsitatem in sola privatione, quam ideæ mutilatæ et confusæ involvunt, consistere. Quare idea falsa, quatenus falsa est, certitudinem non involvit. Cum itaque dicimus, hominem in falsis acquiescere, nec de iis dubitare, non ideo ipsum certum esse, sed tantum non dubitare dicimus, vel quod in falsis acquiescit, quia nullæ causæ dantur, quæ efficiant, ut ipsius imaginatio fluctuetur. Qua de re vide Scholium Propositionis 44 hujus partis. Quantumvis igitur homo falsis adhærere supponatur, nunquam tamen ipsum certum esse dicemus. Nam per certitudinem quid

bu olumlama olmadan ne olabilir ne de kavranabilir. Öyleyse (bu Bölümün 2. Tanımına göre) bu olumlama üçgen fikrinin özüne aittir ve bu özün ötesinde bir şey değildir. Keyfi olarak verdiğim bu örnekte seçime dair söylediğim her şey bütün seçimler için geçerlidir; yani seçim sadece bir fikirdir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

İrade ve akıl bir ve aynı şeydir.

Kanıtlama: İrade ve akıl bireysel isteklerimizden ya da fikirlerimizden başka bir şey değildir (bu Bölümün 48. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre). Bireysel istekler ve fikirlerse (bir önceki önermeye göre) bir ve aynıdır; o halde irade ve akıl bir ve aynıdır. **Q.E.D.**

Not: İşte bu şekilde genelde yanılgının nedeni olarak öne sürülen görüşü açıklamış oldum. Yukarıda da yanlışlığın bölük pörçük ve bulanık fikirlerin içerdiği bilgiden yoksunluk anlamına geldiğini göstermiştim. Öyleyse yanlış bir fikir, yanlış olduğu sürece, kesinlik içermez. Dolayısıyla bir adamın yanlış olan fikirleri peşinen kabul ettiğini ve bunlardan hiç kuşku duymadığını söylediğimizde, biz onun emin olduğunu söylemiyoruz, sadece kuşku duymadığını söylüyoruz ya da hayal gücünü tereddütte bırakacak nedenler olmadığından, yanlış fikirleri peşinen kabul ettiğini. Bu konuda bu Bölümün 44. Önermesine düşülen nota bakın. O halde biz bu adamın yanlış fikirlere saplanıp kaldığını düşünsek bile, asla emin olduğunu söylemiyoruz. Çünkü biz kesinlik

positivum intelligimus (*vide Propositionem 43 hujus cum ejusdem Scholio*) non vero dubitationis privationem. At per certitudinis privationem falsitatem intelligimus. Sed ad uberiorem explicationem præcedentis propositionis quædam monenda supersunt. Superest deinde, ut ad objectiones, quæ in nostram hanc doctrinam objici possunt, respondeam; et denique, ut omnem amoveam scrupulum, operæ pretium esse duxi, hujus doctrinæ quasdam utilitates indicare. Quasdam, inquam; nam præcipuæ ex iis, quæ in quinta parte dicemus, melius intelligentur.

Incipio igitur a primo, lectoresque moneo, ut accurate distinguant inter ideam, sive mentis conceptum, et inter imagines rerum, quas imaginamur. Deinde necesse est, ut distinguant inter ideas et verba, quibus res significamus. Nam quia hæc tria, imagines scilicet, verba, et ideæ, a multis vel plane confunduntur, vel non satis accurate, vel denique non satis caute distinguuntur, ideo hanc de voluntate doctrinam, scitu prorsus necessariam, tam ad speculationem quam ad vitam sapienter instituendam plane ignorarunt. Quippe, qui putant ideas consistere in imaginibus, quæ in nobis ex corporum occursu formantur, sibi persuadent, ideas illas rerum, quarum similem nullam imaginem formare possumus, non esse ideas,

dendiğinde olumlu bir şey kastediyoruz (bu Bölümün 43. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre), salt şüpheden yoksun olmayı kastetmiyoruz. Kesinlikten yoksun olmak dendiğinde de yanlışlığı kastediyoruz. Ama bir önceki önermeye daha doyurucu bir açıklama getirmem için ilkin uyarmak istediğim birkaç nokta var. Hemen ardından öğretimize yapılabilecek itirazlara yanıt vereceğim, en sonunda da her türlü kuşkuyu ortadan kaldırabilmek adına, bu öğretinin sağlayacağı birtakım yararlara değinmek bence uygun olacak. Birtakım yararlar derken, Beşinci Bölümde ele alacağım konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayacak başlıca yararlarından söz ediyorum tabii.

Öyleyse ilkin uyarılarla işe başlıyor ve okuyucularımdan özellikle bir fikir, yani zihinsel kavram ile hayal gücümüzün oluşturduğu imgeleri birbirinden kesinlikle ayırt etmeleri gerektiğini söylüyorum. Daha sonra da fikirler ile şeyleri ifade ettiğimiz kelimeleri birbirinden ayırt etmemiz gerekecek. Çünkü çoğu insan bu üçünü, yani fikirleri, imgeleri ve kelimeleri ya tamamen birbirine karıştırmış ya da bunların doğru ve dikkatli bir şekilde ayırdına varamamış olacak ki, irade konusundaki bu öğretiyle ilgili bir cehalet söz konusu; oysa hem felsefi amaçlar için hem de yaşamımızı akıllıca idare edebilmemiz için o kadar bilinmesi gereken bir konu ki bu. Fikirlerin bizde dış cisimlerle temasımız sonucunda oluşan imgelerden ibaret olduğunu sananlar, böyle imgeler oluşturamadığımız şeylerin fikirlerinin fikir olmadığına,

sed tantum figmenta, quæ ex libero voluntatis arbitrio fingimus; ideas igitur veluti picturas in tabula mutas aspiciunt, et, hoc præjudicio præoccupati, non vident, ideam, quatenus idea est, affirmationem aut negationem involvere. Deinde, qui verba confundunt cum idea, vel cum ipsa affirmatione, quam idea involvit, putant se posse contra id, quod sentiunt, velle; quando aliquid solis verbis contra id, quod sentiunt, affirmant aut negant. Hæc autem præjudicia exuere facile is poterit, qui ad naturam cogitationis attendit, quæ extensionis conceptum minime involvit, atque adeo clare intelliget, ideam (quandoquidem modus cogitandi est) neque in rei alicujus imagine, neque in verbis consistere. Verborum namque et imaginum essentia a solis motibus corporeis constituitur, qui cogitationis conceptum minime involvunt.

Atque hæc pauca de his monuisse sufficiat; quare ad prædictas objectiones transeo. Harum prima est, quod constare putant, voluntatem latius se extendere quam intellectum, atque adeo ab eodem diversam esse. Ratio autem, cur putant, voluntatem latius se extendere quam intellectum, est, quia se experiri ajunt, se non majore assentiendi, sive affirmandi, et negandi facultate indigere ad infinitis aliis rebus, quas non

özgür irademizin seçimine bağlı olarak kurguladığımız birer hayal olduğuna kendilerini inandırmışlar. Bu yüzden fikirlere bir tablo üstündeki sessiz resimler olarak bakıyorlar ve bu önyargıya kendilerini iyice kaptırdıklarından bir fikrin, fikir olduğu sürece, bir olumlama ya da bir olumsuzlama gerektirdiğini anlamıyorlar. Kelimeleri fikirlerle ya da bir fikrin gerektirdiği olumlamayla karıştıranlarsa, algıladıkları şeylere karşıt bir şeyi sadece kelimelerle olumladıklarında veya olumsuzladıklarında, algıladıklarına karşı bir irade gösterebileceklerini düşünüyorlar, çünkü algıladıklarını sadece kelimelerle olumluyarak ya da olumsuzlayarak karşı çıkabileceklerini sanıyorlar.[103] Oysa yer kaplama kavramını hiç mi hiç gerektirmeyen düşüncenin doğasına bir dikkat etsek, bu tür önyargılardan kurtulmak bizim için o kadar kolay olacak ki; böyle yaparsak, düşünmenin bir tavrı olması bakımından bir fikrin ne bir şeyin imgesinden ne de kelimelerden oluştuğunu apaçık görebileceğiz. Çünkü kelimelerin ve imgelerin özü sadece cisimsel hareketlerden ibarettir ve bunlar hiçbir şekilde düşünce kavramını içermezler.

Ama bu konuda bu kadar uyarı yeter, şimdi benim öğretime gelebileceğini söylediğim itirazlara geçiyorum. Bunların ilki, iradenin akıldan daha kapsamlı olduğunu ve bundan dolayı akıldan farklı olduğunu sananlardan gelebilir. Bunların iradenin akıldan daha kapsamlı olduğunu sanmalarının nedeni, dediklerine bakılırsa, algı sahamıza girmeyen sonsuz sayıdaki şeye onay vermek için

percipimus, assentiendum, quam jam habemus, at quidem majore facultate intelligendi. Distinguitur ergo voluntas ab intellectu, quod finitus hic sit, illa autem infinita.

Secundo nobis objici potest, quod experientia nihil clarius videatur docere, quam quod nostrum judicium possumus suspendere, ne rebus, quas percipimus, assentiamur; quod hinc etiam confirmatur, quod nemo dicitur decipi, quatenus aliquid percipit, sed tantum quatenus assentitur aut dissentitur. Exempli gratia qui equum alatum fingit, non ideo concedit dari equum alatum, hoc est, non ideo decipitur, nisi simul concedat, dari equum alatum; nihil igitur clarius videtur docere experientia, quam quod voluntas, sive facultas assentiendi, libera sit, et a facultate intelligendi diversa.

Tertio objici potest, quod una affirmatio non plus realitatis videtur continere quam alia; hoc est, non majore potentia indigere videmur ad affirmandum, verum esse id, quod verum est, quam ad aliquid, quod falsum est, verum esse affirmandum; at unam ideam plus realitatis, sive perfectionis, quam aliam habere percipimus; quantum enim objecta alia aliis

şu an sahip olduğumuzdan daha kapsamlı bir onaylama yetisine, yani kabul etme ve reddetme yetisine gerek olmadığını, aksine daha kapsamlı bir anlama yetisine gerek olduğunu kendilerince tecrübe etmiş olmalarıdır. Bu yüzden onlara göre, akıl iradeden daha farklı, çünkü akıl sınırlı, irade ise sınırsız.

Gelebilecek ikinci itiraz ise, deneyimin bize algıladığımız şeyleri kabul etmeden önce kararımızı askıya alma olasılığımızın olduğunu öğretmekten daha açık hiçbir şeyi öğretmemiş olmasından kaynaklanabilir.[104] Hatta hiç kimseye bir şeyi algıladığı için yanıldı denmemesi, sadece algıladığı şeyi onayladığı ya da onaylamadığı için yanıldı denmesi de bu durumu güçlendirebilir. Örneğin kanatlı bir at hayal eden biri, bundan dolayı kanatlı bir atın varolduğunu kabullenmez, başka deyişle, hayal ettiği sırada kanatlı atın olduğunu kabul etmedikçe yanılmaz. Öyleyse açıktır ki aslında deneyim bize iradenin, yani onaylama yetisinin özgür olduğunu ve bu yüzden de akıl yetimizden ayrı olduğunu öğretmekten daha açık hiçbir şey öğretmemiştir.

Üçüncü itiraz, bir olumlamanın diğer bir olumlamadan daha fazla gerçeklik taşımadığının sanılmasından kaynaklanabilir; yani şöyle dersek, doğru olan bir şeyin doğru olduğunu onaylamanın, yanlış olan bir şeyin doğru olduğunu onaylamaktan daha fazla güç gerektirmediğine inanılmasından. Oysa biz bir fikrin başka bir fikirden daha gerçek ya da daha mükemmel olduğunu görüyoruz, yani nasıl ki nesnelerin de bazıları diğerlerine

præstantiora, tantum etiam eorum ideæ aliæ aliis perfectiores sunt; ex quibus etiam constare videtur differentia inter voluntatem et intellectum.

Quarto objici potest, si homo non operatur ex libertate voluntatis, quid ergo fiet, si in æquilibrio sit, ut Buridani asina? Famene et siti peribit? Quod si concedam, viderer asinam vel hominis statuam, non hominem concipere; si autem negem, ergo seipsum determinabit, et consequenter eundi facultatem, et faciendi quicquid velit, habet.

Præter hæc alia forsan possunt objici; sed quia inculcare non teneor, quid unusquisque somniare potest, ad has objectiones tantum respondere curabo, idque quam potero breviter.

Et quidem ad primam dico me concedere, voluntatem latius se extendere quam intellectum, si per intellectum claras tantummodo et distinctas ideas intelligant; sed nego voluntatem latius se extendere quam perceptiones, sive concipiendi facultatem; nec sane video, cur facultas volendi potius dicenda est infinita quam sentiendi facultas; sicut enim infinita (unum tamen post aliud; nam infinita simul affirmare non possumus) eadem volendi facultate possumus affirmare, sic etiam infinita corpora (unum nempe post aliud) eadem sentiendi facultate possumus sentire

göre daha üstün, aynı şekilde bu nesnelerin fikirleri de diğerlerin fikirlerine göre daha üstündür. İşte bu da bize irade ile akıl arasında bir fark olduğunu açıkça gösteren bir başka nokta.

Dördüncü olarak şöyle bir itiraz yapılabilir: Peki bir insan özgür iradesiyle hareket etmiyorsa, Buridanus'un eşeği gibi kararsız bir durumda kalsa, o vakit ne olacak?[105] Açlıktan ve susuzluktan ölecek mi yani? Öleceğini kabul etsem, insanı eşek yerine koymuş olurum ya da gerçek bir insandan çok bir insanın heykelini tasarlamış olurum zihnimde. Öleceğini kabul etmesem, o zaman kendi eylemine kendisi karar vermiş olacak ve canının istediği yere gitme ve canının istediğini yapma yetisine sahip olmuş olacak.[106]

İşte bu saydığım itirazlara muhtemelen başkaları da eklenebilir, ama şimdiden insanların görebileceği rüyalarla okuyucuları meşgul etmemin anlamı yok, benim asıl işim sadece söz konusu itirazlara yanıt vermek olmalı, ama olabildiğince kısa kısa.

İlk itiraza yanıtım şöyle olacak: İnsanlar akıl deyince sadece açık ve seçik fikirleri anlıyorsa, işte o zaman ben de iradenin akıldan daha kapsamlı olduğunu kabul ederim; ama iradenin algılardan, yani kavrayış yetisinden daha kapsamlı olduğunu reddederim, zaten hiç anlamıyorum neden irade yetimiz sınırsız olsun da, başka herhangi bir duyu yetimiz sınırsız olmasın. Çünkü biz irade yetimizle sonsuz sayıda şeyi olumlayabildiğimiz gibi (tabii teker teker, çünkü sonsuz şeyi aynı anda olumlayamayız), hissetme yetimizle de sonsuz sayıda şey hissedebiliriz,

sive percipere. Quod si dicant, infinita dari, quæ percipere non possumus? regero, nos ea ipsa nulla cogitatione, et consequenter nulla volendi facultate posse assequi. At dicunt, si Deus vellet efficere, ut ea etiam perciperemus, majorem quidem facultatem percipiendi deberet nobis dare, sed non majorem quam dedit volendi facultatem; quod idem est ac si dicerent, quod si Deus velit efficere, ut infinita alia entia intelligeremus, necesse quidem esset, ut nobis daret majorem intellectum, sed non universaliorem entis ideam, quam dedit, ad eadem infinita entia amplectendum. Ostendimus enim voluntatem ens esse universale, sive ideam, qua omnes singulares volitiones, hoc est id, quod iis omnibus commune est, explicamus. Cum itaque hanc omnium volitionum communem sive universalem ideam facultatem esse credant, minime mirum, si hanc facultatem ultra limites intellectus in infinitum se extendere dicant. Universale enim æque de uno ac de pluribus, ac de infinitis individuis dicitur.

Ad secundam objectionem respondeo negando, nos liberam habere potestatem judicium suspendendi. Nam cum dicimus, aliquem judicium suspendere, nihil aliud dicimus, quam quod videt, se rem non adæquate percipere. Est igitur judicii

yani algılayabiliriz. Ya insanlar şimdi kalkıp da algılayamayacağımız sonsuz sayıda şey var derse ne olacak? O zaman onlara yanıtım, düşünceyle ulaşamadığımız şeylere irade yetimizle hayli hayli ulaşamayacağımızı söylemek olur. Ama Tanrı bizim bunları algılamamızı isteseydi diyorlar, bize mecburen daha geniş bir algı yetisi bahşederdi, buna karşın bize bahşetmiş olduğu şu anki irade yetimizden daha kapsamlısını bahşetmeye gerek duymazdı. Böyle söyleyenler şöyle demiş olsalardı da aynı kapıya çıkardı: Tanrı başka varlıkları sonsuzca anlamamızı isteseydi, bize mecburen daha büyük bir akıl bahşederdi, buna karşın şeyleri sonsuzca anlayabilmemiz için bize bahşetmiş olduğu tümel varlık fikrinden daha fazlasını bahşetmeye gerek duymazdı. Oysa biz iradenin tümel bir varlık olduğunu, yani bütün bireysel istekleri açıklamamızı sağlayan fikir olduğunu, başka deyişle bütün tikel isteklerde ortak fikir olduğunu yukarıda kanıtlamıştık. Öyleyse insanlar tüm isteklerinde ortak olan fikrin, yani tümel fikrin bir yeti olduğuna inanıyorlarsa,[107] bu yetinin aklın sınırlarının ötesine sonsuzca yayıldığını söylemelerine de hiç şaşmamak lazım. Çünkü tümel terimi bir birey için de söylenebilir, birden fazla birey için de, sonsuz sayıda birey için de.

İkinci itiraza, kararımızı askıya alma konusunda özgür bir yetimiz olduğunu reddettiğimi söyleyerek yanıt vereceğim. Çünkü biz bir insanın kararsız kaldığını söylediğimizde, sadece o insanın algıladığı şeyi bire bir algılamadığını anladığını söylemiş oluruz. Demek ki kararsız

suspensio revera perceptio, et non libera voluntas. Quod ut clare intelligatur, concipiamus puerum, equum alatum imaginantem, nec aliud quicquam percipientem. Quandoquidem hæc imaginatio equi existentiam involvit (*per Corollarium Propositionis 17 hujus*), nec puer quicquam percipit, quod equi existentiam tollat, ille necessario equum ut præsentem contemplabitur: nec de ejus existentia poterit dubitare, quamvis de eadem non sit certus. Atque hoc quotidie in somnis experimur, nec credo aliquem esse, qui putet se, dum somniat, liberam habere potestatem suspendendi de iis, quæ somniat, judicium, efficiendique, ut ea, quæ se videre somniat, non somniet; et nihilominus contingit, ut etiam in somnis judicium suspendamus, nempe cum somniamus, nos somniare. Porro concedo neminem decipi quatenus percipit, hoc est, mentis imaginationes in se consideratas nihil erroris involvere concedo (*vide Scholium Propositionis 17 hujus*); sed nego, hominem nihil affirmare quatenus percipit. Nam quid aliud est equum alatum percipere, quam alas de equo affirmare? Si enim mens præter equum alatum nihil aliud perciperet, eundem sibi præsentem contemplaretur, nec causam haberet ullam dubitandi de ejusdem existentia, nec ullam dissentiendi facultatem, nisi imaginatio equi alati juncta sit ideæ, quæ existentiam ejusdem equi

kalmak gerçekte bir algıdır, özgür iradenin bir eylemi değildir. Bunu daha iyi anlayabilmek için, sadece kanatlı bir at hayal eden ve bundan başka hiçbir algısı olmayan bir çocuğu düşünelim. Çocuğun bu hayali (bu Bölümün 17. Önerme Sonucuna göre) böyle bir atın varoluşunu gerektireceğinden ve çocuk atın varoluşunu ortadan kaldıracak herhangi bir şey de algılamadığından böyle bir atın varolduğunu sanacak ve bundan emin olmasa bile böyle bir atın varoluşundan hiç kuşku duymayacak. Biz her gün rüyalarımızda böyle olaylar yaşarız, ama rüya gördüğü sırada rüyasının içeriğine bakıp da kararsız kalma konusunda özgür bir yetiye sahip olduğunu düşünen bir insan olduğuna inanmam. Yine de rüyalarda bile kararımızı askıya alıyoruz, yani rüya görürken rüya görüyoruz. Dahası, şunu kabul ediyorum, sahiden de hiç kimse bir şeyi algıladı diye yanılmış sayılmaz, yani şöyle dersem, zihnin imgelerine sırf zihnin imgeleri olarak bakıldığında bu imgelerin yanılgı içermediğini kabul ediyorum (bu Bölümün 17. Önermesine düşülen Nota bakın). Benim karşı çıktığım, bir insanın bir şeyi algılarken herhangi bir olumlamada bulunmadığının söylenmesi. Çünkü kanatlı atın algısı denen şey, atın kanatları olduğunu olumlamaktan başka nedir ki? Çünkü zihin kanatlı attan başka hiçbir şeyi algılamamış olsaydı, o atın gerçeklikte varolduğunu düşünecek ve onun varoluşundan kuşku duymasını gerektirecek bir nedeni, yani olumsuzlama yetisi olmayacaktı, tabii kanatlı atın hayali bu atın varoluşunu dışlayacak bir fikre bağlanmışsa

tollit, vel quod percipit, ideam equi alati, quam habet, esse inadæquatam, atque tum vel ejusdem equi existentiam necessario negabit, vel de eadem necessario dubitabit.

Atque his puto me ad tertiam etiam objectionem respondisse, nempe, quod voluntas universale quid sit, quod de omnibus ideis prædicatur, quodque id tantum significat, quod omnibus ideis commune est, nempe affirmationem, cujus propterea adæquata essentia, quatenus sic abstracte concipitur, debet esse in unaquaque idea, et hac ratione tantum in omnibus eadem; sed non quatenus consideratur essentiam ideæ constituere; nam eatenus singulares affirmationes æque inter se differunt, ac ipsæ ideæ. Exempli gratia affirmatio, quam idea circuli, ab illa, quam idea trianguli involvit, æque differt, ac idea circuli ab idea trianguli. Deinde absolute nego, nos æquali cogitandi potentia indigere ad affirmandum, verum esse id, quod verum est, quam ad affirmandum, verum esse id, quod falsum est. Nam hæ duæ affirmationes, si mentem spectes, se habent ad invicem, ut ens ad non-ens; nihil enim in ideis positivum est, quod falsitatis formam constituit (*vide Propositionem 35 hujus cum ejus Scholio et Scholium Propositionis 47 hujus*). Quare hic apprime venit notandum, quam facile decipimur, quando universalia cum singularibus, et entia rationis

ya da zihin kanatlı at fikrinin uygun bir fikir olmadığını algılamışsa o zaman başka; öyle bir durumda ya zorunlu olarak bu tür bir atın varolduğunu kabul etmeyecekti ya da zorunlu olarak bu konuda kuşkuya kapılacaktı.

Üçüncü itiraza gelince, sanırım yukarıda, iradenin bütün fikirlere yüklenen tümel bir terim olduğunu ve sadece bütün fikirlerde ortak olanı, yani olumlamayı ifade ettiğini söylemekle gerekli yanıtı vermiş oluyorum. Öyleyse onun bire bir özü, soyut olarak kavrandığı sürece, her fikirde bulunmak zorunda ve bu bakımdan tüm fikirlerde de aynı olmak zorunda, ama sırf bu anlamda ele alındığında bu böyledir, yoksa fikrin özünü kuran bir şey olduğu düşünülürse iş değişir, çünkü böyle bir durumda fikirler farklılaştıkça tekil olumlamalar da farklılaşır. Örneğin bir dairenin fikriyle ilgili olumlama üçgen fikriyle ilgili bir olumlamadan farklıdır, tıpkı daire fikrinin üçgen fikrinden farklı olması gibi. Ayrıca doğru olanın doğru olduğunu olumlamak için ihtiyaç duyduğumuz düşünme gücünün, yanlış olanı doğrulamak için ihtiyaç duyduğumuz düşünme gücüne eşit olduğu görüşünü ise tümüyle reddediyorum. Çünkü zihne baktığımızda, bu iki olumlama arasındaki ilişki varolan ile varolmayan arasındaki ilişkiye benzemekte, çünkü fikirlerde yanlışlığın ayırt edici niteliğini[108] oluşturan hiçbir olumlu yan yoktur (bu Bölümün 35. Önermesine, bu Önermeye düşülen Nota ve 47. Önermesine düşülen Nota bakın). Öyleyse burada özellikle dikkat çekmemiz gereken konu tümellerle tikelleri, gerçek varlıklarla

et abstracta cum realibus confundimus.

Quod denique ad quartam objectionem attinet, dico, me omnino concedere, quod homo in tali æquilibrio positus (nempe qui nihil aliud percipit quam sitim et famem, talem cibum et talem potum, qui æque ab eo distant) fame et siti peribit. Si me rogant, an talis homo non potius asinus quam homo sit æstimandus? dico me nescire, ut etiam nescio, quanti æstimandus sit ille, qui se pensilem facit, et quanti æstimandi sint pueri, stulti, vesani, etc.

Superest tandem indicare, quantum hujus doctrinæ cognitio ad usum vitæ conferat, quod facile ex his animadvertemus.

I. Nempe quatenus docet nos ex solo Dei nutu agere, divinæque naturæ esse participes, et eo magis, quo perfectiores actiones agimus, et quo magis magisque Deum intelligimus. Hæc ergo doctrina, præterquam quod animum omnimode quietum reddit, hoc etiam habet, quod nos docet, in quo nostra summa felicitas sive beatitudo consistit, nempe in sola Dei cognitione, ex qua ad ea tantum agenda inducimur, quæ amor et pietas suadent. Unde clare intelligimus, quantum illi a vera virtutis æstimatione aberrant, qui pro virtute et optimis actionibus tanquam pro summa servitute,

akli varlıklar ve soyutlamaları karıştırdığımızda nasıl da kolayca yanılacağımızdır.

Son olarak dördüncü itirazı ele alırsak tamamen aynı fikirde olduğumu söylerim; evet, doğru, böyle iki seçenek arasında kararsız kalan insan açlıktan ve susuzluktan ölecektir, tabii onun açlıktan ve susuzluktan başka hiçbir şey hissetmediğini ve falan yiyeceğin de, falan içeceğin de kendisine eş uzaklıkta olduğunu varsayarsak. Şimdi birileri kalkıp da bana, bu durumda bu insanı insandan çok eşek yerine koymuş olmuyor muyuz diye soracak olursa, ona bilmiyorum derim, hatta kendini asan bir adamı da nereye yerleştireceğimi bilmiyorum derim, çocukları, ahmakları, delileri ve bunlara benzer türde insanları da nereye yerleştireceğimi bilmiyorum derim.

Şimdi iş bu öğretiyi bilmenin insan yaşamına sağlayacağı yararları göstermeye kalıyor ki, aşağıda belirttiğim hususlardan bu durum kolayca anlaşılacaktır:

I. Sadece Tanrı'nın emriyle hareket ettiğimizi ve tanrısal doğadan pay aldığımızı, hareketlerimiz mükemmelleştikçe de Tanrı'yı daha derinden anlayabileceğimizi bize öğretmesi açısından faydalıdır. O halde bu öğreti bizi bir yandan ruh dinginliğine erdirirken, öte yandan da en üstün mutluluğumuzun, yani kutluluğun ne anlama geldiğini öğretiyor; başka deyişle, sadece sevgi ve dindarlıkla yönlenebileceğimiz eylemlerde bulunmamızı sağlayan Tanrı'nın bilgisine ermek anlamına geldiğini öğretiyor. Buradan da apaçık görüyoruz ki, en ağır köleliğe katlanırlarsa erdemli ve soylu davranışlar sergileyeceklerini sanan

summis præmiis a Deo decorari exspectant, quasi ipsa virtus Deique servitus non esset ipsa felicitas et summa libertas.

II. Quatenus docet, quomodo circa res fortunæ, sive quæ in nostra potestate non sunt, hoc est, circa res, quæ ex nostra natura non sequuntur, nos gerere debeamus; nempe utramque fortunæ faciem æquo animo exspectare et ferre: nimirum quia omnia ab æterno Dei decreto eadem necessitate sequuntur, ac ex essentia trianguli sequitur, quod tres ejus anguli sunt æquales duobus rectis.

III. Confert hæc doctrina ad vitam socialem, quatenus docet, neminem odio habere, contemnere, irridere, nemini irasci, invidere. Præterea quatenus docet, ut unusquisque suis sit contentus, et proximo auxilio, non ex muliebri misericordia, partialitate, neque superstitione, sed ex solo rationis ductu, prout scilicet tempus et res postulat, ut in quarta parte ostendam.

IV. Denique confert etiam hæc doctrina non parum ad communem societatem: quatenus docet, qua ratione cives gubernandi sint et ducendi, nempe non ut serviant, sed ut libere ea, quæ optima sunt, agant.

Atque his quæ in hoc Scholio agere consti-

ve bu şekilde Tanrı tarafından ulu armağanlarla donatılmayı bekleyen insanlar erdemin hakiki değerinden ne kadar uzaklar; sanki erdem ve Tanrı'ya hizmet başlı başına mutluluk ve mutlak özgürlük değilmiş gibi.

II. Kaderin cilveleri karşısında, yani bizim elimizde olmayan, başka deyişle bizim doğamızdan kaynaklanmayan olaylar karşısında nasıl bir tutum sergileyeceğimizi bize öğretmesi açısından faydalıdır; şöyle dersek, bize kaderin her iki yüzüne karşı hazırlıklı olmamızı ve başımıza gelenlere serinkanlılıkla katlanmamızı öğretmesi açısından. Çünkü başımıza gelen her olay Tanrı'nın ezeli-ebedi buyruğunun zorunlu sonucudur, nasıl ki üç açısının toplamının iki dik açıya eşit olması üçgenin özünün zorunlu bir sonucudur, işte öyle.

III. Bu öğreti bizi toplumsal yaşama hazırlar, hiç kimseden nefret etmemeyi, hiç kimseyi küçümsememeyi, hiç kimseyle alay etmemeyi, hiç kimseye kızmamayı ve hiç kimseyi kıskanmamayı öğreterek. Ayrıca herkesin elindekiyle yetinmesini ve komşusuna yardım etmesini de öğretir, üstelik öyle kadınsı bir merhametle, tarafgirlikle, batıl inançla değil de, yeri ve zamanı geldiğinde sadece aklın sesine kulak vererek; bu konuyu Dördüncü Bölümde ele alacağım.

IV. Son olarak bu öğreti topluma fayda sağlar, hem de öyle az buz bir fayda da değildir bu, çünkü yurttaşların nasıl yönetileceğini ve yönlendirileceğini öğretir ki, köle haline gelmesinler, tersine kendi hayırlarına olacak her tür işi serbestçe yapabilsinler.

İşte bu Notta açıklamaya karar verdiğim düşüncelerim

tueram, absolvi, et eo finem huic nostræ secundæ parti impono; in qua puto me naturam mentis humanæ ejusque proprietates satis prolixe, et quantum rei difficultas fert, clare explicuisse, atque talia tradidisse, ex quibus multa præclara, maxime utilia, et cognitu necessaria concludi possunt, ut partim ex sequentibus constabit.

Finis secundæ partis

böyle; bu Notla birlikte İkinci Bölümümüzü noktalıyorum. Bu Bölümde insan zihninin doğasını ve özelliklerini yeterince ayrıntılı bir şekilde, hatta konunun hassasiyeti göz önünde tutulduğunda yeterince açık bir şekilde ifade ettiği düşünüyorum, ayrıca ilerleyen bölümlerde de zaman zaman görüleceği gibi, bu ifadelerimle bilinmesinde fayda ve zorunluluk olan pek çok doğrunun gün yüzüne çıkacağını da düşünüyorum.

İkinci Bölümün Sonu

PARS TERTIA

DE ORIGINE ET NATURA AFFECTUUM

PRÆFATIO

Plerique, qui de affectibus et hominum vivendi ratione scripserunt, videntur non de rebus naturalibus, quæ communes naturæ leges sequuntur, sed de rebus, quæ extra naturam sunt, agere. Imo hominem in natura veluti imperium in imperio concipere videntur. Nam hominem naturæ ordinem magis perturbare quam sequi, ipsumque in suas actiones absolutam habere potentiam, nec aliunde quam a se ipso determinari credunt. Humanæ deinde impotentiæ et inconstantiæ causam non communi naturæ potentiæ, sed nescio cui naturæ humanæ vitio tribuunt, quam propterea flent, rident, contemnunt, vel, quod plerumque fit, detestantur; et qui humanæ mentis impotentiam eloquentius vel argutius carpere novit, veluti divinus habetur. Non defuerunt tamen viri præstantissimi (quorum labori et industriæ nos multum debere fatemur), qui de recta vivendi ratione præclara multa scripserint, et plena prudentiæ consilia mortalibus dederint; verum affectuum naturam et vires, et quid contra mens in iisdem moderandis possit, nemo, quod sciam, determinavit. Scio equidem celeberrimum Cartesium, licet etiam crediderit, mentem in suas actiones absolutam habere potentiam, affectus tamen humanos per

III. Bölüm

DUYGULARIN KÖKENİ ve DOĞASI

ÖNSÖZ

Duygular ve insanların yaşam tarzları hakkında eser kaleme alan çoğu düşünür doğanın ortak yasalarından kaynaklanan doğal şeylerle değil de, doğanın dışında olan şeylerle ilgilenmişe benziyorlar. İnsanoğlunu doğada krallık içinde bir krallık olarak görmüşler adeta. Çünkü insanın doğa düzenine uymak yerine bu düzeni bozduğuna inanıyorlar; kendi eylemleri üzerinde mutlak bir denetim gücü olduğuna ve kendi eylemini kendisinin belirleyebileceğine inanıyorlar. Sonra da insani zayıflıkların ve tutarsızlıkların nedenini doğanın mutlak kudretine yoracaklarına[109] insan doğasındaki falanca kusura yoruyorlar, bu yüzden de doğalarına dertleniyorlar, gülüyorlar, burun kıvırıyorlar ya da daha çok lanet yağdırıyorlar ve insan zihninin yetersizliğini belagatiyle ve kurnazlığıyla kim daha iyi kınarsa onu tanrı yerine koyuyorlar. Gerçi çok seçkin düşünürler de yok değil (onların emeklerine ve titizliklerine çok şey borçlu olduğumu kabul ediyorum); dürüst bir yaşam sürme konusunda övülecek eserler kaleme almışlar bu düşünürler, bilgelik dolu öğütlerde bulunmuşlar insanlara. Ama bildiğim kadarıyla hiçbiri ne duyguların doğasını, kudretini belirlemiş ne de bir zihnin bunları denetim altına almak için yapabileceklerini. Elbette biliyorum, içlerinde en ünlüsü olan Descartes zihnin kendi eylemleri üzerinde mutlak bir kudrete sahip olduğuna inanmasına rağmen yine de insanın duygularını ilk

primas suas causas explicare, simulque viam ostendere studuisse, qua mens in affectus absolutum habere possit imperium; sed, mea quidem sententia, nihil præter magni sui ingenii acumen ostendit, ut suo loco demonstrabo. Nam ad illos revertere volo, qui hominum affectus et actiones detestari vel ridere malunt, quam intelligere. His sine dubio mirum videbitur, quod hominum vitia et ineptias more geometrico tractare aggrediar, et certa ratione demonstrare velim ea, quæ rationi repugnare, quæque vana, absurda, et horrenda esse clamitant. Sed mea hæc est ratio. Nihil in natura fit, quod ipsius vitio possit tribui; est namque natura semper eadem, et ubique una eademque ejus virtus et agendi potentia; hoc est, naturæ leges et regulæ, secundum quas omnia fiunt, et ex unis formis in alias mutantur, sunt ubique et semper eædem, atque adeo una eademque etiam debet esse ratio rerum qualiumcunque naturam intelligendi, nempe per leges et regulas naturæ universales. Affectus itaque odii, iræ, invidiæ etc. in se considerati ex eadem naturæ necessitate et virtute consequuntur, ac reliqua singularia; ac proinde certas causas agnoscunt, per quas intelliguntur, certasque proprietates habent, cognitione nostra æque dignas ac proprietates cujuscunque alterius rei, cujus sola contemplatione delectamur. De affectuum itaque natura et viribus, ac mentis in eosdem potentia, eadem methodo agam, qua in præcedentibus de Deo et mente egi, et humanas actiones

nedenleriyle açıklamaya özen göstermiş, aralarda da zihnin kendi duygularına mutlak anlamda nasıl hâkim olabileceğini göstermiş. Ama bana sorarsanız aslında Descartes da dehasının keskinliğini göstermekten öteye gidememiş; bunu sırası geldiğinde size göstereceğim, çünkü şimdi tekrar insanın duygularını ve eylemlerini anlamak yerine bunları saçma bulup alaya alanlara dönmek istiyorum. Kuşkusuz insanın kusurlarını ve budalalıklarını geometrik yöntemle[110] açıklamaya çalışmam ve mantığa aykırı olan şeyleri, yani insanların boş, saçma ve ürkütücü bulup bas bas bağırdıkları şeyleri mantıksal çıkarımlarla kanıtlamak istemem söz konusu kişilere şaşırtıcı gelecektir. Ama benim savım şu: Doğada, onun kusuru olarak gösterebileceğiniz hiçbir şey yoktur, çünkü doğa hep aynıdır, gücü ve etkileme imkânı her yerde bir ve aynıdır, başka deyişle, doğanın yasaları ve kuralları her yerde ve her zaman aynıdır, her şey bu yasalara ve kurallara göre meydana gelir ve şu ya da bu şekilde biçim değiştirir. Dolayısıyla aklımıza gelebilecek bütün her şeyin doğasını anlamaya çalışırken izleyeceğimiz yöntem de bir ve aynı olmalıdır, yani her şeyi doğanın evrensel yasaları ve kurallarıyla anlamalıyız. Öyleyse kendi kendine meydana geldiği düşünülen nefret, öfke, kıskançlık gibi duygular da, bütün diğer tekil şeyler gibi, aslında doğanın zorunluluğundan ve kudretinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bu duyguların hepsinin belli nedenleri vardır ve hepsi kendi nedenleriyle anlaşılır hale gelir, ayrıca başka şeylerin sahip olduğu ve bizim de temaşa etmekten büyük zevk aldığımız özellikleri gibi, duyguların da bilinmeye değer özellikleri vardır. Bu yüzden duyguların doğasını, gücünü ve zihnin bu duygular üzerindeki hâkimiyetini incelediğim bu bölümde de, Tanrı ve zihni incelediğim önceki bölümler de kullandığım yönteme başvuracağım ve insanın eylemlerine

atque appetitus considerabo perinde, ac si quæstio de lineis, planis, aut de corporibus esset.

DEFINITIONES

I. Causam adæquatam appello eam, cujus effectus potest clare et distincte per eandem percipi. Inadæquatam autem, seu partialem, illam voco, cujus effectus per ipsam solam intelligi nequit.

II. Nos tum agere dico, cum aliquid in nobis aut extra nos fit, cujus adæquata sumus causa, hoc est (*per Definitionem præcedentem*) cum ex nostra natura aliquid in nobis aut extra nos sequitur, quod per eandem solam potest clare et distincte intelligi. At contra nos pati dico, cum in nobis aliquid fit, vel ex nostra natura aliquid sequitur, cujus nos non nisi partialis sumus causa.

III. Per affectum intelligo corporis affectiones, quibus ipsius corporis agendi potentia augetur vel minuitur, juvatur vel coercetur, et simul harum affectionum ideas.

Si itaque alicujus harum affectionum adæquata possimus esse causa, tum per affectum actionem intelligo; alias passionem.

POSTULATA.

I. Corpus humanum potest multis affici modis,

ve isteklerine sanki geometrik çizgilerden, yüzeylerden ve cisimlerden söz ediyormuşum gibi yaklaşacağım.

Tanımlar

I. Sonucu sırf kendisiyle açık ve seçik algılanabilen nedene bire bir neden diyorum. Sonucu sırf kendisiyle anlaşılamayan nedene ise bire bir olmayan ya da kısmi neden diyorum.

II. İçimizde ya da dışımızda olagelen bir şeyin bire bir nedeni bizden kaynaklandığında bizim etkin olduğumuzu söylüyorum, yani (bir önceki Tanıma göre) bizim içimizde ya da dışımızda olagelen herhangi bir şey bizim doğamızdan kaynaklanıyorsa, o şeyin sadece bizim doğamız sayesinde açık ve seçik olarak anlaşılabileceğini söylüyorum. Buna karşı ancak kısmi nedeni olduğumuz bir şey bizim içimizde oluyorsa veya o şey bizim doğamızdan kaynaklanıyorsa bizim edilgin olduğumuzu söylüyorum.

III. Duygu derken, bedenin etki gücünü çoğaltan ya da azaltan, bu güce yardımcı olan ya da onu engelleyen bedenin değişik hallerini ve aynı zamanda bu haller hakkındaki fikirleri kastediyorum.

Bu yüzden eğer biz bu hallerin herhangi birinin bire bir nedeni olabiliyorsak, o zaman söz konusu duygunun etkin, tersi durumda ise edilgin olduğunu söylüyorum.

ÖNKABULLER

I. İnsan bedeni etki gücünün artacağı ya da azalacağı pek

quibus ipsius agendi potentia augetur vel minuitur, et etiam aliis, qui ejusdem agendi potentiam nec majorem nec minorem reddunt.

Hoc postulatum seu Axioma nititur Postulato 1 et Lemmatibus 5 et 7, quæ vide post Propositionem 13 partis II.

II. Corpus humanum multas pati potest mutationes, et nihilominus retinere objectorum impressiones seu vestigia (*de quibus vide Postulatum 5 partis II*), et consequenter easdem rerum imagines; quarum Definitionem vide in Scholio Propositionis 17 partis II.

PROPOSITIO I.

Mens nostra quædam agit, quædam vero patitur; nempe quatenus adæquatas habet ideas, eatenus quædam necessario agit, et quatenus ideas habet inadæquatas, eatenus necessario quædam patitur.

DEMONSTRATIO. Cujuscunque humanæ mentis ideæ aliæ adæquatæ sunt, aliæ autem mutilatæ et confusæ (*per Scholia Propositionis 40 partis II*). Ideæ autem, quæ in alicujus mente sunt adæquatæ, sunt in Deo adæquatæ, quatenus ejusdem mentis essentiam constituit (*per Corollarium Propositionis 11 partis II*), et quæ deinde inadæquatæ sunt in mente, sunt etiam in Deo (*per idem Corollarium*) adæquatæ, non quatenus ejusdem solummodo mentis essentiam, sed etiam quatenus aliarum rerum mentes in se simul continet. Deinde ex data quacunque idea aliquis effectus sequi necessario

çok durumun etkisinde kalabilir, hatta başka öyle durumlarla karşılaşabilir ki, etki gücünü hiçbir şekilde ne büyütebilir ne de küçültebilir.

Bu Önkabul ya da Aksiyom, II. Bölümün 13. Önermesinden sonraki 1. Önkabule ve 5 ile 7. Yardımcı Önermelere dayanır; ilgili yerlere bakın.

II. İnsan bedeni pek çok değişime maruz kalabilir, buna rağmen cisimlerin izlenimlerini ya da izlerini aynen koruyabilir (bunlar için II. Bölümün 5. Önkabulüne bakın), dolayısıyla şeylerin imgelerini de koruyabilir (İmgelerinin tanımı için II. Bölümün 17. Önermesine düşülen Nota bakın).

I. Önerme

Zihnimiz bazı durumlarda etkindir, bazı durumlarda da edilgin; başka deyişle, bire bir fikirlere sahip olduğu sürece zorunlu olarak etkindir; bire bir olmayan fikirlere sahip olduğu sürece de zorunlu olarak edilgindir.

Kanıtlama: Herhangi bir insanın zihnindeki bazı fikirler bire birdir, bazı fikirlerse bölük pörçük ve bulanık. (II. Bölümün 40. Önermesine düşülen Nota göre). Herhangi bir insanın zihnindeki bire bir olan fikirler, insan zihninin özünü kurduğu için Tanrı'da da bire birdir (II. Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre), ama aynı insanın zihnindeki bire bir olmayan fikirler de (aynı Sonuca göre) Tanrı'da bire birdir, çünkü Tanrı'da hem söz konusu zihnin özü hem de başka şeylerin zihinleri[111] aynı anda bulunur. Dahası, bir fikir oluşmuşsa bundan mutlaka

debet (*per Propositionem 36 partis I*), cujus effectus Deus causa est adæquata (*vide Definitionem 1 hujus*), non quatenus infinitus est, sed quatenus data illa idea affectus consideratur (*vide Propositionem 9 partis II*). At ejus effectus, cujus Deus est causa, quatenus affectus est idea, quæ in alicujus mente est adæquata, illa eadem mens est causa adæquata (*per Corollarium Propositionis 11 partis II*). Ergo mens nostra (*per Definitionem 2 hujus*) quatenus ideas habet adæquatas, quædam necessario agit; quod erat primum. Deinde quicquid necessario sequitur ex idea, quæ in Deo est adæquata, non quatenus mentem unius hominis tantum, sed quatenus aliarum rerum mentes simul cum ejusdem hominis mente in se habet, ejus (*per idem Corollarium Propositionis 11 partis II*) illius hominis mens non est causa adæquata, sed partialis; ac proinde (*per Definitionem 2 hujus*) mens quatenus ideas inadæquatas habet, quædam necessario patitur; Quod erat secundum. Ergo mens nostra, etc. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, mentem eo pluribus passionibus esse obnoxiam, quo plures ideas inadæquatas habet, et

bir sonuç çıkar (I. Bölümün 36. Önermesi gereği) ve bu sonucun bire bir nedeni Tanrı'dır (bu Bölümün 1. Tanımına bakın); bu durum Tanrı'nın sonsuz olmasından değil, bu mevcut fikre sahip olduğunun düşünülmesinden ileri gelir (II. Bölümün 9. Önermesine bakın). Ama Tanrı'nın herhangi birinin zihninde bire bir olan fikre sahip olmasının neden olduğu bu sonucun bire bir nedeni aynı zihindir (II. Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre). Öyleyse (bu Bölümün 2. Tanımına göre) zihnimiz bire bir fikirlere sahip olduğu sürece zorunlu olarak bazı şeyleri etkiler; ilk kanıtımız böyle. İkincisine gelince; Tanrı'da sadece bir insanın zihni değil, bu zihinle birlikte başka şeylerin de zihinleri aynı anda mevcut olduğundan, Tanrı'da bire bir olan bir fikirden zorunlu olarak çıkan bir şey söz konusuysa, o zaman söz konusu insanın zihni (II. Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) o şeyin bire bir nedeni değil, sadece kısmi nedenidir; bu yüzden (bu Bölümün II. Tanımına göre) zihin bire bir olmayan fikirlere sahip olduğu sürece zorunlu olarak bazı şeylerin etkisinde kalır; bu da ikinci kanıttır. O halde zihnimiz *(bazı durumlarda etkindir, bazı durumlarda da edilgin; başka deyişle, bire bir fikirlere sahip olduğu sürece zorunlu olarak etkindir; bire bir olmayan fikirlere sahip olduğu sürece de zorunlu olarak edilgindir).*[112] **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, zihin ne kadar bire bir olmayan fikre sahipse o kadar edilgin durum yaşar, buna

contra eo plura agere, quo plures habet adæquatas.

PROPOSITIO II.

Nec corpus mentem ad cogitandum nec mens corpus ad motum neque ad quietem nec ad aliquid (si quid est) aliud determinare potest.

DEMONSTRATIO. Omnes cogitandi modi Deum quatenus res est cogitans, et non quatenus alio attributo explicatur, pro causa habent (*per Propositionem 6 partis II*); id ergo, quod mentem ad cogitandum determinat, modus cogitandi est, et non extensionis; hoc est (*per Definitionem 1 partis II*), non est corpus; Quod erat primum. Corporis deinde motus et quies ab alio oriri debet corpore, quod etiam ad motum vel quietem determinatum fuit ab alio, et absolute, quicquid in corpore oritur, id a Deo oriri debuit, quatenus aliquo extensionis modo et non quatenus aliquo cogitandi modo affectus consideratur (*per eandem Propositionem 6 partis II*), hoc est, a mente, quæ (*per Propositionem 11 partis II*) modus cogitandi est, oriri non potest; quod erat secundum. Ergo nec corpus mentem etc. Q.E.D.

karşın ne kadar bire bir fikri varsa o kadar etkin durum yaşar.

II. Önerme

Beden zihnin düşünmesine neden olamaz, aynı şekilde, zihin de bedenin hareket etmesine ya da hareketsiz kalmasına veya herhangi başka bir durumuna (eğer başka durumlar söz konusuysa) neden olamaz.

Kanıtlama: Tanrı düşünen bir şey olarak görüldüğü ve başka bir sıfat altında açıklanmadığı sürece tüm düşünme biçimlerinin nedenidir (II. Bölümün 6. Önermesine göre). Öyleyse zihnin düşünmesine neden olan bir düşünce halidir, yer kaplama hali değil; yani (II. Bölümün 1. Tanımına göre) beden değildir; birinci kanıt budur. İkincisine gelince; bedenin hareketi ya da hareketsizliği başka bir cisimden kaynaklanmak zorundadır; zaten bu başka cismin de hareketi ya da hareketsizliği üçüncü bir cisim tarafından belirlenmiştir; ve mutlak olarak bedende olup biten her şey, Tanrı'dan doğmak zorundadır, tabii Tanrı bir düşünce haline değil de sadece bir yer kaplama haline sahip olarak düşünüldüğünde (II. Bölümün 6. Önermesine göre); yani bedende olup bitenler (II. Bölümün 11. Önermesine göre) düşünme halinden kaynaklanamaz; bu da ikinci kanıttır. O halde beden zihnin [*düşünmesine neden olamaz, aynı şekilde, zihin de bedenin hareket etmesine ya da hareketsiz kalmasına veya herhangi başka bir durumuna (eğer başka durumlar söz konusuysa) neden olamaz.*] **Q.E.D.**

SCHOLIUM. Hæc clarius intelliguntur ex iis, quæ in Scholio Propositionis 7 partis II dicta sunt, quod scilicet mens et corpus una eademque res sit, quæ jam sub cogitationis, jam sub extensionis attributo concipitur. Unde fit, ut ordo sive rerum concatenatio una sit, sive natura sub hoc sive sub illo attributo concipiatur; consequenter ut ordo actionum et passionum corporis nostri simul sit natura cum ordine actionum et passionum mentis; quod etiam patet ex modo, quo Propositionem 12 partis II Demonstravimus. At, quamvis hæc ita se habeant, ut nulla dubitandi ratio supersit, vix tamen credo, nisi rem experientia comprobavero, homines induci posse ad hæc æquo animo perpendendum; adeo firmiter persuasi sunt, corpus ex solo mentis nutu jam moveri, jam quiescere, plurimaque agere, quæ a sola mentis voluntate et excogitandi arte pendent. Etenim, quid corpus possit, nemo hucusque determinavit, hoc est, neminem hucusque experientia docuit, quid corpus ex solis legibus naturæ, quatenus corporea tantum consideratur, possit agere, et quid non possit, nisi a mente determinetur. Nam nemo hucusque corporis fabricam tam accurate novit, ut omnes ejus functiones potuerit explicare, ut jam taceam, quod in brutis plura observentur, quæ humanam sagacitatem longe superant, et quod somnambuli in somnis plurima agant,

Not: Bu konu II. Bölümün 7. Önermesine düşülen Nottaki ifadelerimizden daha iyi anlaşılacaktır, çünkü ilgili Notta zihin ve bedenin bir ve aynı şey olduğunu, zihnin düşünce sıfatı altında, bedenin de yer kaplama sıfatı altında kavrandığını belirtmiştik. Buna göre düşünüldüğünde açıktır ki, doğa hangi sıfatın altında düşünülürse düşünülsün, doğal düzen ya da olayların birbiriyle bağlantısı tektir, dolayısıyla bizim bedenimizin etkin ve edilgin halleri doğal olarak zihnin etkin ve edilgin halleriyle kesişir. Bu durum II. Bölümün 12. Önermesini kanıtlama şeklimizden de anlaşılacaktır. Ama düzen bu şekilde, yani şüpheye yer vermeyecek şekilde kurulmuş olsa bile, yine de yaşamdan bir örnek göstermedikçe insanların meseleyi açıkça anlayacaklarına pek ihtimal vermiyorum, çünkü bedenin sadece zihnin emirleriyle hareket ettiğine ya da hareketsiz kaldığına, sadece zihnin isteğine ve düşünme yetisine bağlı olarak nice etkinlikte bulunduğuna öyle kani olmuşlar ki. Şimdiye kadar hiç kimse bedenin neler yapabileceğini onlara göstermemiş, başka deyişle hiç kimse kendi deneyimleriyle bedenin zihinden hiçbir etki almadan, sadece cisimsel olarak düşünülen doğanın yasalarına bağlı olarak neler yapabileceğini ya da neler yapamayacağını henüz öğrenmemiş. Çünkü hiç kimse bedenin bünyesi hakkında onun bütün işlevlerini açıklayabilecek bir bilgi donanımına sahip değil henüz. Hal böyleyken, ben iyisi mi insan zekâsını çok çok aşan şu canlılar âleminde olanı biteni, şu uyurgezerlerin uykularında sergiledikleri

quæ vigilando non auderent; quod satis ostendit, ipsum corpus ex solis suæ naturæ legibus multa posse, quæ ipsius mens admiratur. Deinde nemo scit, qua ratione, quibusve mediis mens moveat corpus, neque quot motus gradus possit corpori tribuere, quantaque cum celeritate idem movere queat. Unde sequitur, cum homines dicunt, hanc vel illam actionem corporis oriri a mente, quæ imperium in corpus habet, eos nescire, quid dicant, nec aliud agere, quam speciosis verbis fateri, se veram illius actionis causam absque admiratione ignorare. At dicent, sive sciant, sive nesciant, quibus mediis mens moveat corpus, se tamen experiri, quod, nisi mens humana apta esset ad excogitandum, corpus iners esset. Deinde se experiri, in sola mentis potestate esse, tam loqui quam tacere, et alia multa, quæ proinde a mentis decreto pendere credunt. Sed, quod ad primum attinet, ipsos rogo, num experientia non etiam doceat, quod si contra corpus iners sit, mens simul ad cogitandum sit inepta? Nam cum corpus somno quiescit, mens simul cum ipso sopita manet, nec potestatem habet, veluti cum vigilat,

ve uyanıkken asla cesaret edemeyecekleri bir dolu davranış örneğini hiç işe karıştırmayayım. Oysa bütün bunlar bedenin sırf kendi doğasının yasalarından hareketle bile ne çok eylemde bulanabileceğini ve böyle durumlar da zihnin de olsa olsa bunlara şaşıp kalacağını bize öyle iyi gösterir ki.[113] Ayrıca hiç kimse zihnin bedeni nasıl ve ne şekilde hareket ettirdiğini de bilmiyor, aynı şekilde bedene ne ölçüde hareket kabiliyeti kazandırabildiğini ve hangi hızla hareket ettirebildiğini de. Bu yüzden "beden şu ya da bu hareketi yapıyorsa, bunun nedeni zihnin beden üzerindeki hâkimiyetidir" diyenler, aslında ne dediklerini bilmiyorlar ya da kulağa çok hoş gelen sözcüklerle, bedenin söz konusu hareketlerinin gerçek nedenini bilmediklerini ve buna sadece çok şaşırdıklarını itiraf ediyorlar. Neyse ne, ister zihnin bedeni ne şekilde hareket ettirdiğini bilsinler isterse bilmesinler sonuçta hepsinin söyleyeceği şey şu: Tecrübeyle sabit ki, insan zihni düşünmeye muktedir olmadığı zaman beden de atıl durumdadır. Ardından da en fazla şunu ekleyecekler: Yine tecrübeyle sabit ki, bizim konuşmamızı ya da susmamızı ya da bunun gibi değişik davranışlarda bulunmamızı sadece zihin belirleyebilir, bu yüzden biz bütün davranışlarımızın zihnin isteğine bağlı olduğuna inanıyoruz. Peki o zaman gelin önce şu ilk söylediklerine bir bakalım ve onlara şöyle soralım: Acaba tecrübeleriniz size beden atıl duruma geçtiğinde, zihnin de düşünmeye ara vereceğini hiç mi öğretmedi? İşte bakın beden uykuya daldığında, zihin de onunla birlikte pineklemeye başlıyor ve o andan itibaren beden uyanıkken

excogitandi. Deinde omnes expertos esse credo, mentem non semper æque aptam esse ad cogitandum de eodem objecto sed, prout corpus aptius est, ut in eo hujus vel illius objecti imago excitetur, ita mentem aptiorem esse ad hoc vel illud objectum contemplandum. At dicent, ex solis legibus naturæ, quatenus corporea tantum consideratur, fieri non posse, ut causæ ædificiorum, picturarum, rerumque hujusmodi, quæ sola humana arte fiunt, possint deduci, nec corpus humanum, nisi a mente determinaretur ducereturque, pote esset ad templum aliquod ædificandum. Verum ego jam ostendi, ipsos nescire, quid corpus possit, quidve ex sola ipsius naturæ contemplatione possit deduci, ipsosque plurima experiri ex solis naturæ legibus fieri, quæ nunquam credidissent posse fieri nisi ex mentis directione; ut sunt ea, quæ somnambuli in somnis agunt, quæque ipsi, dum vigilant, admirantur. Addo hic ipsam corporis humani fabricam, quæ artificio longissime superat omnes, quæ humana arte fabricatæ sunt, ut jam taceam, quod supra ostenderim, ex natura, sub quovis attributo considerata, infinita sequi. Quod porro ad secundum attinet, sane longe felicius sese res humanæ haberent, si æque in hominis potestate

sahip olduğu düşünme gücüne sahip olamıyor. Ayrıca inanıyorum ki, herkes tecrübe edip görmüştür, zihin bir nesneye her zaman aynı yetkinlikte yoğunlaşmaz; o nesnenin imgesi bedeni harekete geçirmeye müsait olduğu ölçüde zihin de söz konusu nesneye kendini ayarlar ve ona daha rahat yoğunlaşır. Ama muhaliflerim şimdi diyecek ki, insanın el becerisiyle yaratılan şu binaların, şu resimlerin ve benzeri yaratıların nedeni sadece cisimsel olarak düşündüğümüz doğanın yasasından kaynaklanmaz; insan bedeni zihin tarafından harekete geçirilmedikçe ve kontrol altına alınmadıkça herhangi bir tapınak dikemez. Oysa ben onların bedenin ne yapabileceğini ve onu sadece kendi doğası aracılığıyla ne şekilde bire bir açıklayabileceğini hiç bilmediklerini ve zihnin yönlendirmesi olmadan olabileceğine asla inanmadıkları pek çok şeyin, örneğin şu uyurgezerlerin uykularında yaptıkları ve uyandıklarında kendilerini bile hayrete düşürebilecek türden şeylerin, sırf doğa yasalarına bağlı olarak gerçekleştiğini yaşayarak öğrendiklerini zaten söyledim. Şimdi bu sözlerime ek olarak bir de insan bedeninin kendine has bünyesini, yani bir dehanın eseri olması bakımından, insansal beceriyle meydana getirilen bütün yapıtlardan kat kat üstün olan o bünyesini hiç aklınızdan çıkarmayın diyorum; zaten yukarıda kanıtlamış olduğum gibi, hangi sıfatın altında düşünülürse düşünülsün doğanın sonsuz sayıda pek çok şey meydana getirdiğini burada yinelememe bile gerek yok. Muhaliflerimin itirazının ikinci kısmına gelirsek, susmak da konuşmak da insanın elinde olsaydı bu dünya sahiden çok

esset tam tacere quam loqui. At experientia satis superque docet, homines nihil minus in potestate habere quam linguam, nec minus posse quam appetitus moderari suos; unde factum, ut plerique credant, nos ea tantum libere agere, quæ leviter petimus, quia earum rerum appetitus facile contrahi potest memoria alterius rei, cujus frequenter recordamur; sed illa minime, quæ magno cum affectu petimus, et qui alterius rei memoria sedari nequit. Verumenimvero nisi experti essent, nos plura agere, quorum postea pænitet, nosque sæpe, quando scilicet contrariis affectibus conflictamur, meliora videre et deteriora sequi, nihil impediret, quominus crederent, nos omnia libere agere. Sic infans se lac libere appetere credit, puer autem iratus vindictam velle, et timidus fugam. Ebrius deinde credit, se ex libero mentis decreto ea loqui, quæ postea sobrius vellet tacuisse: sic delirans, garrula, puer, et hujus farinæ plurimi, ex libero mentis decreto credunt loqui; cum tamen loquendi impetum, quem habent, continere nequeant, ita ut ipsa experientia non minus clare quam ratio doceat, quod homines ea

daha mutlu bir dünya olurdu. Ama yaşam bize defalarca göstermiştir ki, insan dilinden başka her şeye daha çok hâkim ve başka her şeyi yapabiliyor da bir tek arzularına gem vuramıyor. İşte bu yüzden birçokları bizim özgürce yaptığımız şeylerin çok da güçlü bir itkiyle yönlenmediğimiz şeyler olduğuna inanıyor, çünkü onlara göre, bu tür şeylere duyulan arzu, onlardan daha fazla istediğimiz başka bir şeyin hatırlanmasıyla birlikte diniveriyor. Ama çekim gücüne kapılıp da çok fazla arzuladığımız şeyler söz konusu olduğunda hiç öyle başımıza buyruk hareket edemiyoruz, çünkü bu tür arzular başka bir şeyi hatırlamakla falan geçip gidecek şeyler değiller. Oysa sonucunda pişmanlık duyacağımız bir dolu davranışta bulunduğumuzu, birbirine zıt istekler arasında çelişkiye düştüğümüz zamanlarda, iyiyi bildiğimiz halde hep kötünün peşinden gittiğimizi[114] yaşayarak öğrenmiş olsalardı, aslında hiçbir şey onları her hareketimizi özgürce yaptığımıza inanmaktan alıkoyamazdı. Bir bebeğe bakın mesela, canı istediği zaman süt isteyebileceğini sanır ya da bir çocuk bir şeye kızmışsa keyfince intikam almaya kalkar, korkak bir adam da kafasına göre sıvışmanın yollarını arar. Dahası da var, mesela sarhoş bir adam aklına geleni söylemekte serbest hisseder kendini, ayılınca da keşke söylemeseydim der. Keza deli bir adam, dedikoducu bir kadın ya da bir çocuk veya bunlar gibi pek çok insan, kendilerini konuşmaktan alıkoyamadıkları anda akıllarına geleni zihinlerinde hiç ölçüp biçmeden öyle serbestçe söyleyebileceklerini sanır. Öyleyse hem aklımız hem de tecrübelerimiz bize insanın

sola de causa liberos se esse credant, quia suarum actionum sunt conscii, et causarum, a quibus determinantur, ignari; et præterea, quod mentis decreta nihil sint præter ipsos appetitus, quæ propterea varia sunt pro varia corporis dispositione. Nam unusquisque ex suo affectu omnia moderatur, et qui præterea contrariis affectibus conflictantur, quid velint, nesciunt; qui autem nullo, facili momento huc atque illuc pelluntur. Quæ omnia profecto clare ostendunt, mentis tam decretum, quam appetitum et corporis determinationem, simul esse natura, vel potius unam eandemque rem, quam, quando sub cogitationis attributo consideratur et per ipsum explicatur, decretum appellamus, et quando sub extensionis attributo consideratur, et ex legibus motus et quietis deducitur, *determinationem* vocamus; quod adhuc clarius ex jam dicendis patebit. Nam aliud est, quod hic apprime notari vellem, nempe quod nos nihil ex mentis decreto agere possumus, nisi ejus recordemur. Exempli gratia non possumus verbum loqui, nisi ejusdem recordemur. Deinde in libera mentis potestate non est, rei alicujus recordari, vel ejusdem oblivisci. Quare hoc tantum in mentis potestate esse creditur, quod rem, cujus recordamur, vel tacere vel loqui ex solo mentis decreto possumus. Verum cum nos loqui somniamus, credimus nos ex libero

kendi davranışlarının bilincinde olduğu durumlarda bile, kendisini böyle davranmaya iten nedenleri bilmediği için özgür olduğuna inandığını açıkça gösteriyor, ayrıca zihinde alınan kararların sadece birer istek olduğunu, dolayısıyla bu kararların bedenin farklı bir isteğe yönelmesiyle birlikte farklılaştığını da gösteriyor. Çünkü insanlar her şeyi duygularıyla yönetmeye kalktıklarında ve dolayısıyla zıt duygular arasında gidip gelmeye başladıklarında ne istediklerini bilmez hale geliyor, hele hiçbir duygusu yoksa, o zaman kolaylıkla bir oraya, bir buraya sürüklenip gidiyor. İşte bütün bunlar da açıkça kanıtlıyor ki, zihinsel karar, istek ve bedenin takındığı hal doğal olarak bir arada bulunuyor ya da şöyle dersek, bunların hepsi bir ve aynı şey; bu şeyi düşünce sıfatının altında ele aldığımızda ve bu sıfatla ifade ettiğimizde ona *karar* diyoruz,[115] yer kaplama sıfatının altında düşündüğümüzde ve hareket ya da hareketsizlik yasalarına göre açıkladığımızda ise *belirlenim* diyoruz.[116] Şimdi söyleyeceklerim bu konuyu daha da aydınlatacak. Çünkü bu noktada özellikle dikkat çekmek istediğim bir başka konu daha var: Bizde hatırası yoksa zihnin kararlarını hiçbir şekilde hayata geçiremeyiz. Örneğin hatırlamadıkça tek laf edemeyiz. Öyleyse bizim bir şeyi hatırlamamız ya da unutmamız zihnin özgür işleyişine bağlı bir olay değil. Bu nedenle zihnin gücü dâhilinde olduğuna inanacağımız tek şey, sadece hatırladığımız şeyleri onun özgür kararı neticesinde konuşabilmemiz ya da konuşamamamız. Buna rağmen biz rüyamızda konuştuğumuzu

mentis decreto loqui, nec tamen loquimur, vel, si loquimur, id ex corporis spontaneo motu fit. Somniamus deinde, nos quædam homines celare, idque eodem mentis decreto quo, dum vigilamus, ea, quæ scimus, tacemus. Somniamus denique nos ex mentis decreto quædam agere, quæ, dum vigilamus, non audemus atque adeo pervelim scire, an in mente duo decretorum genera dentur, phantasticorum unum, et liberorum alterum? Quod si eo usque insanire non libet, necessario concedendum est, hoc mentis decretum, quod liberum esse creditur, ab ipsa imaginatione sive memoria non distingui, nec aliud esse præter illam affirmationem, quam idea, quatenus idea est, necessario involvit (*vide Propositionem 49 partis II*). Atque adeo hæc mentis decreta eadem necessitate in mente oriuntur, ac ideæ rerum actu existentium. Qui igitur credunt, se ex libero mentis decreto loqui, vel tacere, vel quicquam agere, oculis apertis somniant.

PROPOSITIO III.

Mentis actiones ex solis ideis adæquatis oriuntur; passiones autem a solis inadæquatis pendent.

DEMONSTRATIO. Primum, quod mentis essentiam

görsek zihnin özgür kararı sonucunda konuştuğumuzu sanırız, oysa o sırada konuşmuyoruz ya da konuşuyorsak bile, bu durum bedenin istemsiz bir hareketinden kaynaklanıyor. Sonra rüyamızda bazı şeyleri insanlardan gizlediğimizi görüyoruz ve bunu yine zihnin verdiği karar uyarınca yapıyoruz, tıpkı uyanıkken bildiğimiz bazı şeyleri kimseye söylemememiz gibi. Bir de rüyamızda, uyanıkken asla yapmaya cüret edemeyeceğimiz davranışları yaparken görüyoruz kendimizi. İşte bu yüzden özellikle şunu bilmek istiyorum, acaba zihinde rüya âlemine ait kararlar ve özgür kararlar olmak üzere iki tür karar mı veriliyor? Bu saçmalamayı daha fazla sürdürmek istemiyorsak, özgür olduğuna inanılan zihinsel kararın hayal gücünden ve hafızadan farklı bir şey olmadığını ve bunun bir fikrin, salt fikir olması bakımından, zorunlu olarak gerektirdiği olumlamadan başka bir şey olmadığını kabullenmeliyiz (II. Bölümün 49. Önermesine bakın). O halde zihinsel kararlar zihinde doğarken, fiilen varolan şeylerin fikirlerinin bağlı olduğu zorunluluğa bağlılar. Demek ki zihnin özgür kararına göre konuştuklarını, sessiz kaldıklarını ya da hiçbir şey yapmadıklarını sananlar aslında gözleri açık rüya görüyorlar.

III. Önerme

Zihnin etkin olduğu durumlar sadece bire bir fikirlerinden kaynaklanır, edilgin olduğu durumlar ise sadece bire bir olmayan fikirlerinden.

Kanıtlama: Zihnin özünü oluşturan ilk şey fiilen

constituit, nihil aliud est quam idea corporis actu existentis (*per Propositiones 11 et 13 partis II*), quæ (*per Propositionem 15 partis II*) ex multis aliis componitur, quarum quædam (*per Corollarium Propositionis 38 partis II*) sunt adæquatæ, quædam autem inadæquatæ (*per Corollarium Propositionis 29 partis II*). Quicquid ergo ex mentis natura sequitur, et cujus mens causa est proxima, per quam id debet intelligi, necessario ex idea adæquata vel inadæquata sequi debet. At quatenus mens (*per Propositionem 1 hujus*) ideas habet inadæquatas, eatenus necessario patitur; ergo mentis actiones ex solis ideis adæquatis sequuntur, et mens propterea tantum patitur, quia ideas habet inadæquatas. Q.E.D.

SCHOLIUM. Videmus itaque passiones ad mentem non referri, nisi quatenus aliquid habet, quod negationem involvit, sive quatenus consideratur ut naturæ pars, quæ per se absque aliis non potest clare et distincte percipi; et hac ratione ostendere possem, passiones eodem modo ad res singulares ac ad mentem referri, nec alia ratione posse percipi; sed meum institutum est, de sola mente humana agere.

PROPOSITIO IV.

Nulla res, nisi a causa externa, potest destrui.

DEMONSTRATIO. Hæc propositio per se patet;

varolan bedenin fikrinden başka bir şey değildir (II. Bölümün 11 ve 13. Önermeleri gereği); bu fikir de (II. Bölümün 15. Önermesi gereği) kimi bire bir, kimi bire bir olmayan başka birçok fikirden meydana gelir (II. Bölüm 38. Önerme ve II. Bölüm 29. Önermenin Sonucu gereği). Öyleyse zihnin doğasından kaynaklanan ve zihni yakın nedeni olarak görmemiz ve bu neden aracılığıyla anlamamız gereken her şey, zorunlu olarak bire bir olan ya da bire bir olmayan bir fikirden doğmalıdır. Ama (bu Bölümün I. Önermesi gereği) zihin bire bir olmayan fikirlere sahip olduğu sürece zorunlu olarak edilgin durumdadır. Bu yüzden zihnin etkin durumları sadece bire bir fikirlerden kaynaklanır; o halde zihin ancak bire bir fikirlere sahip olduğunda etkin durumdadır. **Q.E.D.**

Not: Görüyoruz ki, edilgin durumlar zihne atfedilmez; böyle durumlar için zihinde olumsuzlama gerektiren bir şeyin olması gerekir ya da zihnin, doğanın, başka şeyler olmaksızın kendi başına açık ve seçik olarak algılanamayan bir parçası olarak görülmesi gerekir. Aynı mantıkla edilgin durumların tekil şeylerin bir özelliği olduğunu da kanıtlayabilirdim, sonra bu durumların zihnin bir özelliği olduğunu ve başka şekilde algılanamayacaklarını da; ne var ki benim buradaki amacım sadece insan zihnini irdelemekten ibaret.

IV. Önerme

Dış bir neden işe karışmadıkça hiçbir şey yok edilemez.[117]

Kanıtlama: Bu önerme kendiliğinden apaçıktır;

definitio enim cujuscunque rei ipsius rei essentiam affirmat, sed non negat; sive rei essentiam ponit, sed non tollit. Dum itaque ad rem ipsam tantum, non autem ad causas externas attendimus, nihil in eadem poterimus invenire, quod ipsam possit destruere. Q.E.D.

PROPOSITIO V.

Res eatenus contrariæ sunt naturæ, hoc est, eatenus in eodem subjecto esse nequeunt, quatenus una alteram potest destruere.

DEMONSTRATIO. Si enim inter se convenire, vel in eodem subjecto simul esse possent, posset ergo in eodem subjecto aliquid dari, quod ipsum posset destruere, quod (*per Propositionem præcedentem*) est absurdum. Ergo res etc. Q.E.D.

PROPOSITIO VI.

Unaquæque res, quantum in se est, in suo esse perseverare conatur.

DEMONSTRATIO. Res enim singulares modi sunt, quibus Dei attributa certo et determinato modo exprimuntur (*per Corollarium Propositionis 25 partis I*); hoc est (*per Propositionem 34 partis I*) res, quæ Dei potentiam, qua Deus est et agit, certo et determinato modo exprimunt; neque ulla res aliquid in se habet, a quo possit destrui,

çünkü mevcut herhangi bir şeyin tanımı o şeyin özünü olumlar, yadsımaz; başka deyişle, o şeyin özünü ortaya koyar, ortadan kaldırmaz. Bu nedenle dış nedenleri hiç dikkate almadan, sadece şeyin kendisini göz önüne aldığımızda, onda kendisini yok edebilecek bir şeye rastlamamız mümkün değildir. **Q.E.D.**

V. Önerme

Şeylerin biri diğerini yok edebiliyorsa bunların doğaları birbirine aykırıdır, yani aynı öznede bulunmaları mümkün değildir.[118]

Kanıtlama: Birbirleriyle bağdaşabilselerdi ya da aynı öznede aynı anda olabilselerdi, o zaman o öznede onları yok edebilecek bir şey olurdu ki, bu da (bir önceki Önermeye göre) saçmadır. O halde (*şeylerin biri diğerini yok edebiliyorsa, bunların doğaları birbirine aykırıdır, yani aynı öznede bulunmaları mümkün değildir*). **Q.E.D.**

VI. Önerme

Tek tek her şey varolduğu sürece kendi varlığını sürdürmeye çabalar.[119]

Kanıtlama: Çünkü tekil şeyler Tanrı'nın sıfatlarının kesin ve belirli bir şekilde ifade edilmesine neden olan tavırlardır (I. Bölümün 25. Önerme Sonucuna göre); başka deyişle, (I. Bölümün 34. Önermesine göre) bunlar Tanrı'nın varolmasına ve etki etmesine yol açan Tanrı'nın kudretini[120] kesin ve belirgin bir dille ifade eden hallerdir; ve hiçbir şey kendisinde kendisini yok edebilecek

sive quod ejus existentiam tollat (*per Propositionem* 4 hujus) sed contra ei omni quod ejusdem existentiam potest tollere, opponitur (*per Propositionem præcedentem*); adeoque quantum potest, et in se est, in suo esse perseverare conatur. Q.E.D.

PROPOSITIO VII.

Conatus, quo unaquæque res in suo esse perseverare conatur, nihil est præter ipsius rei actualem essentiam.

DEMONSTRATIO. Ex data cujuscunque rei essentia quædam necessario sequuntur (*per Propositionem 36 partis I*), nec res aliud possunt, quam id, quod ex determinata earum natura necessario sequitur (*per Propositionem 29 partis I*); quare cujuscunque rei potentia sive conatus, quo ipsa vel sola vel cum aliis quidquam agit vel agere conatur, hoc est (*per* Propositionem 6 hujus) potentia sive conatus, quo in suo esse perseverare conatur, nihil est præter ipsius rei datam sive actualem essentiam. Q.E.D.

PROPOSITIO VIII.

Conatus, quo unaquæque res in suo esse perseverare conatur, nullum tempus finitum, sed indefinitum involvit.

DEMONSTRATIO. Si enim tempus limitatum involveret, quod rei durationem determinaret, tum ex sola ipsa potentia, qua res existit, sequeretur, quod res post limitatum illud tempus non posset existere, sed quod deberet destrui; atqui hoc (*per*

ya da varlığını ortadan kaldırabilecek nitelikte bir şey içermez (bu Bölümün 4. Önermesine göre); tersine, varlığını ortadan kaldırabilecek nitelikteki her şeye karşıttır (bir önceki Önermeye göre); o halde varolduğu sürece kendi varlığını sürdürmeye çabalar. **Q.E.D.**

VII. Önerme

Herhangi bir şeyin varlığını sürdürmek için sarf ettiği çaba şeyin fiili özünden başka bir şey değildir.

Kanıtlama: Her şeyin mevcut özünden mutlaka bazı sonuçlar çıkar (I. Bölümün 36. Önermesine göre) ve şeyler ancak kendilerinin belirli doğalarından zorunlu olarak çıkacak sonuçları doğurabilirler (I. Bölümün 29. Önermesine göre). Öyleyse herhangi bir şeyin ya kendi kendisine ya da başkalarıyla birlikte herhangi bir şeyi yapmasına ya da yapmaya çalışmasına neden olan yetisi, yani çabası, başka deyişle (bu Bölümün 6. Önermesine göre) kendi varlığını sürdürmek için sarf ettiği güç, yani çaba, o şeyin mevcut özünden, yani fiili özünden başka bir şey değildir. **Q.E.D.**

VIII. Önerme

Herhangi bir şeyin varlığını sürdürmeye sarf ettiği çaba için sonlu bir zaman değil, sonsuz bir zaman söz konusudur.

Kanıtlama: Çünkü şeyin yaşam süresini belirleyen sınırlı bir zaman söz konusu olsaydı, o şeyi var eden kudretten, bu sınırlı zaman geçip gittikten sonra o şeyin varolamayacağına, hatta zorunlu olarak yok olacağına dair bir sonuç çıkarmamız gerekirdi. Ama bu (bu

Propositionem 4 hujus) est absurdum: ergo conatus, quo res existit, nullum tempus definitum involvit; sed contra, quoniam (*per eandem Propositionem 4 hujus*), si a nulla externa causa destruatur, eadem potentia, qua jam existit, existere perget semper, ergo hic conatus tempus indefinitum involvit. Q.E.D.

PROPOSITIO IX.

Mens tam quatenus claras et distinctas, quam quatenus confusas habet ideas, conatur in suo esse perseverare indefinita quadam duratione, et hujus sui conatus est conscia.

DEMONSTRATIO. Mentis essentia ex ideis adæquatis et inadæquatis constituitur (*ut in Propositione 3 hujus ostendimus*); adeoque (*per Propositionem 7 hujus*) tam quatenus has quam quatenus illas habet, in suo esse perseverare conatur; idque (*per Propositionem 8 hujus*) indefinita quadam duratione. Cum autem mens (*per Propositionem 23 partis II*) per ideas affectionum corporis necessario sui sit conscia, est ergo (*per Propositionem 7 hujus*) mens sui conatus conscia. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hic conatus, cum ad mentem solam refertur, *voluntas* appellatur, sed cum ad mentem et corpus simul refertur, vocatur *appetitus*; qui proinde nihil aliud est quam ipsa hominis essentia, ex cujus natura ea, quæ ipsius conservationi

Bölümün 4. Önermesine göre) saçmadır. Öyleyse şeyi var eden çabanın belirli bir zamanı yoktur, tersine (bu Bölümün 3. Önermesine göre) şey dış bir neden işe karışmadıkça yok olmayacağına göre, o şey kendisini şimdi var eden çabasıyla daima varolmaya devam edecektir; o halde söz konusu çaba için belirsiz bir zaman söz konusudur. **Q.E.D.**

IX. Önerme

Bir zihin hem açık ve seçik hem de bulanık fikirlere sahip olduğu sürece kendi varlığını belirsiz bir süre devam ettirmeye çabalar ve kendi çabasının da bilincinde olur.

Kanıtlama: Zihnin özü bire bir olan ve bire bir olmayan fikirlerden meydana gelmiştir (bunu Bu Bölümün 3. Önermesinde kanıtladık), dolayısıyla zihin (bu Bölümün 7. Önermesine göre) hem bire bir fikirlere hem de bire bir olmayan fikirlere sahip olduğu sürece varlığını sürdürmeye çabalar; ve bu çabalama (bu Bölümün 8. Önermesine göre) belirsiz bir süre içerir. Ama zihin (II. Bölümün 23. Önermesine göre) bedenin duygu hallerine ait fikirler sayesinde zorunlu olarak kendisinin bilincine varır; dolayısıyla (bu Bölümün 7. Önermesine göre) kendi çabasının da bilincinde olur. **Q.E.D.**

Not: Bu çaba salt zihne atfedildiğinde *irade* adını alır; ama aynı anda hem zihne hem de bedene atfedildiğinde *iştah* olarak adlandırılır. Demek ki iştah insanın özünden başka bir şey değildir ve insanın kendi varlığını korumaya yönelik bütün eylemleri zorunlu olarak kendi doğasından

inserviunt, necessario sequuntur; atque adeo homo ad eadem agendum determinatus est. Deinde inter appetitum et cupiditatem nulla est differentia, nisi quod cupiditas ad homines plerumque referatur, quatenus sui appetitus sunt conscii, et propterea sic definiri potest, nempe *cupiditas est appetitus cum ejusdem conscientia.* Constat itaque ex his omnibus, nihil nos conari, velle, appetere, neque cupere, quia id bonum esse judicamus; sed contra, nos propterea aliquid bonum esse judicare, quia id conamur, volumus, appetimus, atque cupimus.

PROPOSITIO X.

Idea, quæ corporis nostri existentiam secludit, in nostra mente dari nequit, sed eidem est contraria.

DEMONSTRATIO. Quicquid corpus nostrum potest destruere, in eodem dari nequit (*per Propositionem 5 hujus*), adeoque neque ejus rei idea potest in Deo dari, quatenus nostri corporis ideam habet (*per Corollarium Propositionis 9 partis II*); hoc est (*per Propositiones 11 et 13 partis II*), ejus rei idea in nostra mente dari nequit; sed contra, quoniam (*per Propositiones 11 et 13 partis II*) primum, quod mentis essentiam constituit, est idea corporis actu existentis, primum et præcipuum nostræ mentis conatus est (*per Propositionem 7 hujus*), corporis nostri existentiam affirmare; atque adeo idea, quæ corporis nostri existentiam negat, nostræ menti est contraria etc. Q.E.D.

kaynaklanır; o halde insan bu tür bütün eylemleri yapmaya mecbur kılınmıştır.[121] Ayrıca iştah ve *arzu* arasında hiçbir fark yoktur, ama çoğumuz kendi iştahının bilincinde olan insana arzulu deriz. Demek ki *arzu bilincine varılan iştahtır.*[122] Bütün bunlardan da açıkça anlaşıldığına göre, biz bir şey için çabalıyorsak, onu istiyorsak, ona iştah kabartıyorsak, yani onu arzuluyorsak, bunu o şeyin iyi olduğuna hükmettiğimiz için yapmıyoruz; tersine, bir şeye çaba harcadığımız, onu istediğimiz, ona iştah kabarttığımız, yani onu arzuladığımız için o şeyin iyi olduğuna hükmediyoruz.

X. Önerme

Bizim zihnimizde bedenimizin varoluşunu dışlayan bir fikrin olması imkânsızdır; tam tersi, böyle bir fikir ona aykırıdır.

Kanıtlama: Bedenimizde kendisini yok edebilecek herhangi bir şey bulunması imkânsızdır (bu Bölümün 5. Önermesine göre), dolayısıyla böyle bir şeyin fikri bedenimiz hakkında fikir sahibi olan Tanrı'da da bulunamaz (II. Bölümün 9. Önerme Sonucuna göre); yani (II. Bölümün 11. ve 13. Önermelerine göre) zihnimizde böyle bir şeye ilişkin bir fikir olamaz. Öte yandan (II. Bölümün 11. ve 13. Önermelerine göre) zihnin özünü oluşturan ilk şey, fiili olarak varolan bedenin fikridir ve zihnimizin ilk ve en önemli çabası (bu Bölümün 7. Önermesine göre) bedenimizin varlığını olumlamaktır. O halde bedenimizin varoluşunu dışlayan bir fikir zihnimize aykırıdır, vd. **Q.E.D.**

PROPOSITIO XI.

Quicquid corporis nostri agendi potentiam auget vel minuit, juvat vel coercet, ejusdem rei idea mentis nostræ cogitandi potentiam auget vel minuit, juvat vel coercet.

DEMONSTRATIO. Hæc propositio patet ex Propositione 7 partis II, vel etiam ex Propositione 14 partis II.

SCHOLIUM. Videmus itaque mentem magnas posse pati mutationes, et jam ad majorem, jam autem ad minorem perfectionem transire, quæ quidem passiones nobis explicant *affectus lætitiæ* et *tristitiæ*. Per *lætitiam* itaque in sequentibus intelligam passionem, qua mens ad majorem perfectionem transit. Per *tristitiam* autem *passionem*, qua ipsa ad minorem transit perfectionem. Porro affectum lætitiæ, ad mentem et corpus simul relatum, *titillationem* vel *hilaritatem* voco; *tristitiæ* autem *dolorem* vel *melancholiam*. Sed notandum, titillationem et dolorem ad hominem referri, quando una ejus pars præ reliquis est affecta, hilaritatem autem et melancholiam, quando omnes pariter sunt affectæ. Quid deinde *cupiditas* sit, in Scholio Propositionis 9 hujus partis explicui; et præter hos tres nullum alium agnosco affectum primarium; nam reliquos ex his tribus oriri in sequentibus

XI. Önerme

Bedenimizin etkime gücünü arttıran ya da azaltan, bu kudrete yardımcı olan ya da onu engelleyen herhangi bir şeyin fikri zihnimizin düşünme kudretini de arttırır ya da azaltır, ona destek olur ya da onu kısıtlar.

Kanıtlama: Bu Önerme II. Bölümün 7. Önermesinden ya da II. Bölümün 14. Önermesinden de anlaşılacaktır.

Not: Görüyoruz ki, zihnimiz büyük değişiklikler yaşayabilir ve bazen daha yetkin bir hale geçebilir, bazen de yetkinliğinin azaldığı bir hale; işte bu edilgin haller bize *sevinç ve keder duygularının* anlamını açıklar. Bundan sonraki ifadelerimde *sevinç* dediğimde, zihni daha yetkin hale geçiren edilgin durumuna işaret ediyor olacağım; *keder* dediğimde de zihnin yetkinliğini azaltan edilgin durumuna. Dahası, aynı anda hem zihne hem de bedene atfedilen sevinç duygusuna *tahrik*[123] ya da *neşe* diyeceğim, keder duygusuna ise *acı* ya da *yeis*. Ama burada dikkat etmemiz gereken bir nokta var; şöyle ki: Biz bir insanın tahrik olduğunu ya da acı çektiğini, ancak doğasının bir kısmının diğerlerinden daha fazla etkilendiği durumlar söz konusu olduğunda söyleyebiliriz; keyifli ya da hüzünlü olduğunu ise ancak bütün kısımlarının eşit derecede etkilendiği durumlar söz konusu olduğunda. Bu arada *arzunun* ne anlama geldiğini de bu Bölümün 9. Önermesine düştüğüm Notta açıklamıştım; işte ben bu üç duygudan[124] daha temel bir başka duygu bilmiyorum. Zaten bundan sonraki açıklamalarımda bütün öteki duyguların bu üç duygudan türediğini de

ostendam. Sed antequam ulterius pergam, lubet hic fusius propositionem 10 hujus partis explicare, ut clarius intelligatur, qua ratione idea ideæ sit contraria.

In Scholio Propositionis 17 partis II ostendimus, ideam, quæ mentis essentiam constituit, corporis existentiam tamdiu involvere, quamdiu ipsum corpus existit. Deinde ex iis, quæ in Corollario Propositionis 8 partis II et in ejusdem Scholio ostendimus, sequitur, præsentem nostræ mentis existentiam ab hoc solo pendere, quod scilicet mens actualem corporis existentiam involvit. Denique mentis potentiam, qua ipsa res imaginatur earumque recordatur, ab hoc etiam pendere ostendimus (*vide Propositiones 17 et 18 partis II cum ejus Scholio*), quod ipsa actualem corporis existentiam involvit. Ex quibus sequitur, mentis præsentem existentiam ejusque imaginandi potentiam tolli, simulatque mens præsentem corporis existentiam affirmare desinit. At causa, cur mens hanc corporis existentiam affirmare desinit, non potest esse ipsa mens (*per Propositionem 4 hujus*), nec etiam, quod corpus esse desinit. Nam (*per Propositionem 6 partis II*) causa, cur mens corporis existentiam affirmat, non est, quia corpus existere incepit: quare, per eandem rationem, nec ipsius corporis existentiam affirmare desinit, quia corpus esse desinit; sed (*per Propositionem*

göstereceğim. Ama şimdi daha fazla ilerlemeden bir fikrin diğer bir fikre ne anlamda aykırı olduğunu çok daha açık şekilde anlayabilmemiz için, tam da bu noktada bu Bölümün 10. Önermesini daha geniş çerçevede ele almak istiyorum.

II. Bölümün 17. Önermesine düşülen Notta, zihnin özünü kuran fikrin, bedenin kendisi varolduğu sürece bedenin varoluşunu gerektirdiğini kanıtlamıştık. Sonra II. Bölümün 8. Önerme Sonucundaki ve söz konusu Önermeye düşülen Nottaki açıklamalarımdan, zihnimizin o anki varoluşunun sadece bu olguya, yani zihnin bedenin fiili varoluşunu gerektirmesine bağlı olduğu sonucuna ulaşmıştık. En sonunda da (II. Bölümün 17. ve 18. Önermeleri ve ilgili Nota bakın) zihnin şeyleri hayal etmesini ve hatırlamasını sağlayan gücünün de yine aynı olguya, yani zihnin bedenin fiili varoluşunu gerektirmesine bağlı olduğunu kanıtlamıştık. Bütün bu bilgilerden çıkan sonuca göre, zihnin o anki varoluşu ve hayal etme yetisi, bedenin o anki varoluşunu olumlamaktan vazgeçtiği anda ortadan kalkar. Ama zihnin bedenin o anki varoluşundan vazgeçmesinin nedeni (bu Bölümün 4. Önermesi gereği) zihnin kendisinden kaynaklanmaz;[125] bu neden bedenin varolmaktan vazgeçmesinden de kaynaklanmaz. Çünkü (II. Bölümün 6. Önermesi gereği) zihin bedenin varoluşunu beden varolmaya başladığı için olumlamaz; o halde aynı mantıkla hareket edersek, zihin bedenin varoluşunu olumlamaktan, beden varolmaktan vazgeçtiği için vazgeçmez; (II. Bölümün 8.

8 partis II) hoc ab alia idea oritur, quæ nostri corporis, et consequenter nostræ mentis, præsentem existentiam secludit, quæque adeo ideæ, quæ nostræ mentis essentiam constituit, est contraria.

PROPOSITIO XII.

Mens, quantum potest, ea imaginari conatur, quæ corporis agendi potentiam augent vel juvant.

DEMONSTRATIO. Quamdiu humanum corpus affectum est modo, qui naturam corporis alicujus externi involvit, tamdiu mens humana idem corpus ut præsens contemplabitur (*per Propositionem 17 partis II*), et consequenter (*per Propositionem 7 partis II*), quamdiu mens aliquod externum corpus ut præsens contemplatur, hoc est (*per ejusdem Propositionis 17 Scholium*) imaginatur, tamdiu humanum corpus affectum est modo, qui naturam ejusdem corporis externi involvit; atque adeo, quamdiu mens ea imaginatur, quæ corporis nostri agendi potentiam augent vel juvant, tamdiu corpus affectum est modis, qui ejusdem agendi potentiam augent vel juvant (*vide postulatum 1 hujus*); et consequenter (*per Propositionem 11 hujus*) tamdiu mentis cogitandi potentia augetur vel juvatur; ac proinde (*per Propositionem 6 vel 9 hujus*) mens, quantum potest, eadem imaginari conatur. Q.E.D.

PROPOSITIO XIII.

Cum mens ea imaginatur, quæ corporis agendi potentiam minuunt vel coercent, conatur, quantum potest,

Önermesi gereği) bedenimizin o anki varoluşunu, dolayısıyla zihnimizin varoluşunu dışlayan ve bu yüzden zihnimizin özünü meydana getiren fikre aykırı olan başka bir fikirden dolayı vazgeçer.

XII. Önerme

Zihin mümkün mertebe bedenin etkime gücünü arttıracak ya da ona yardımcı olacak şeyleri hayal etmeye çabalar.

Kanıtlama: İnsan bedeni dış bir cismin doğasını gerektirecek konumda olduğu sürece insan zihni bu cisme (II. Bölümün 17. Önermesine göre) varmış gibi yoğunlaşacaktır[126] ve dolayısıyla (II. Bölümün 7. Önermesine göre) insan zihni belli bir dış cisme mevcutmuş gibi yoğunlaştıkça, yani (söz konusu 17. Önermeye düşülen Nota göre) onu böyle hayal ettikçe, insan bedeni söz konusu dış cismin doğasını gerektirecek konumda olacaktır. Buradan hareketle, zihin bedenimizin etkime gücünü arttıran ya da ona yardımcı olan şeyleri hayal ettikçe, beden de etkime kudretini arttıracak ya da onu besleyecek duruma gelecektir (bu Bölümün 1. Önkabulüne bakın); dolayısıyla (bu Bölümün 11. Önermesine göre) zihnin düşünme gücü de artacak ya da beslenecektir. O halde (bu Bölümün 6 ve 9. Önermelerine göre) zihin mümkün mertebe söz konusu türde şeyleri hayal etmeye çabalayacaktır. **Q.E.D.**

XIII. Önerme

Zihin bedenin etki gücünü azaltan ya da kısıtlayan şeyler hayal ettiğinde, mümkün mertebe bunların varoluşunu dışlayan

rerum recordari, quæ horum existentiam secludunt.

DEMONSTRATIO. Quamdiu mens quicquam tale imaginatur, tamdiu mentis et corporis potentia minuitur vel coercetur (*ut in præcedenti Propositione demonstravimus*); et nihilominus id tamdiu imaginabitur, donec mens aliud imaginetur, quod hujus præsentem existentiam secludat (*per Propositionem 17 partis II*); hoc est (ut modo ostendimus), mentis et corporis potentia tamdiu minuitur vel coercetur, donec mens aliud imaginetur, quod hujus existentiam secludit, quodque adeo mens (*per Propositionem 9 hujus*), quantum potest, imaginari vel recordari conabitur. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quod mens ea imaginari aversatur, quæ ipsius et corporis potentiam minuunt vel coercent.

SCHOLIUM. Ex his clare intelligimus, quid amor, quidque odium sit. Nempe *amor* nihil aliud est, quam *lætitia concomitante idea causæ externæ*; et *odium* nihil aliud, quam *tristitia concomitante idea causæ externæ*. Videmus deinde, quod ille, qui amat, necessario conatur rem, quam amat, præsentem habere et conservare; et contra, qui odit, rem, quam odio habet, amovere et destruere conatur. Sed de his omnibus in sequentibus prolixius.

şeyleri de hatırlamaya çabalar.

Kanıtlama: Zihin bu tür bir şey hayal ettiği sürece, bir önceki Önermede kanıtladığım gibi, hem bedenin hem de kendisinin gücü azalacak ya da kısıtlanacaktır. Buna rağmen zihin söz konusu şeyi hayal etmeye devam edecektir, ta ki (II. Bölümün 17. Önermesine göre) bu şeyin o anki varoluşunu dışlayacak başka bir şeyi hayal edinceye değin; yani başka türlü söylersek (yukarıda da kanıtladığımız gibi), zihin bu şeyin varoluşunu dışlayan başka bir şeyi hayal edinceye değin hem bedenin hem de kendisinin gücü azalacak ya da kısıtlanacaktır. Bu nedenle zihin (bu Bölümün 9. Önermesine göre) mümkün mertebe bu başka şeyi hayal etmeye ya da hatırlamaya çabalayacaktır. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, zihin hem kendi gücünü hem de bedenin gücünü azaltan ya da kısıtlayan şeyleri hayal etmekten kaçınır.

Not: Buradaki ifadelerimden sevginin ve nefretin ne olduğunu açıkça anlıyoruz. Buna göre sevgi, dış bir nedenin fikriyle beraber giden sevinçten başka bir şey değildir; nefret ise dış bir nedenin fikriyle beraber giden bir kederden başka bir şey değildir. O halde açıktır ki, seven bir insan sevdiği şeyin yanında olmaya ve onu korumaya mecburen çaba sarf edecektir, öte yandan nefret eden biri de nefret ettiğini uzaklaştırmaya ve yok etmeye çabalayacaktır. Bütün bunlar daha ileride uzun uzadıya ele alınacaktır.

PROPOSITIO XIV.

Si mens duobus affectibus simul affecta semel fuit, ubi postea eorum alterutro afficietur, afficietur etiam altero.

DEMONSTRATIO. Si corpus humanum a duobus corporibus simul affectum semel fuit, ubi mens postea eorum alterutrum imaginatur, statim et alterius recordabitur (*per Propositionem 18 partis II*). At mentis imaginationes magis nostri corporis affectus quam corporum externorum naturam indicant (*per Corollarium II Propositionis 16 partis II*): ergo si corpus, et consequenter mens (*vide Definitionem 3 hujus*), duobus affectibus semel affecta fuit, ubi postea eorum alterutro afficietur, afficietur etiam altero. Q.E.D.

PROPOSITIO XV.

Res quæcunque potest esse per accidens causa lætitiæ, tristitiæ vel cupiditatis.

DEMONSTRATIO. Ponatur mens duobus affectibus simul affici, uno scilicet, qui ejus agendi potentiam neque auget neque minuit, et altero, qui eandem vel auget vel minuit (*vide Postulatum 1 hujus*). Ex præcedenti Propositione patet, quod ubi mens postea illo a sua vera causa, quæ (*per hypothesin*) per se ejus cogitandi potentiam nec auget nec minuit, afficietur, statim et hoc altero, qui ipsius cogitandi potentiam auget vel minuit, hoc est (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) lætitia vel tristitia afficietur; atque adeo illa res

XIV. Önerme

Zihin bir kez iki duygudan aynı anda etkilenmişse, sonradan bunların birinden etkilendiğinde diğerinden de etkilenecektir.

Kanıtlama: İnsan bedeni bir kez iki cisimden aynı anda etkilenmişse, zihin sonradan bunların birini hayal ettiğinde anında diğerini de hatırlayacaktır (II. Bölümün 18. Önermesine göre). Ama zihnin hayalleri dıştaki cisimlerin doğasından çok bedenimizin duygu durumlarına işaret eder (II. Bölümün 16. Önermesinin II. Sonucu gereği). Bu yüzden eğer beden ve dolayısıyla zihin (bu Bölümün 3. Tanımına bakın) bir kez iki duygudan aynı anda etkilenmişse, daha sonradan bunlardan birinden etkilendiğinde diğerinden de etkilenecektir. **Q.E.D.**

XV. Önerme

Herhangi bir şey, sevinç, keder ya da arzunun ilineksel nedeni olabilir.

Kanıtlama: Varsayalım ki zihin iki duygudan aynı anda etkilendi ve bunların biri onun etkinlik gücünü ne arttırdı ne de azalttı, diğeri ise bu gücü ya arttırdı ya da azalttı (bu Bölümün 1. Önkabulüne bakın). Bir önceki Önermeden açıkça anlaşılacaktır ki, (varsayımımız gereği) zihin düşünme gücünü ne arttıran ne de azaltan ilk duygunun, yani gerçek nedenin etkisinde olduğunda, anında diğerinin, yani düşünme gücünü ya arttıran ya da azaltan duygunun da etkisinde olacaktır; yani (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) ya sevinecektir ya da kederlenecektir; böylece ilk duygu durumu

non per se, sed per accidens causa erit lætitiæ vel tristitiæ. Atque hac eadem via facile ostendi potest, rem illam posse per accidens causam esse cupiditatis. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Ex eo solo, quod rem aliquam affectu lætitiæ vel tristitiæ, cujus ipsa non est causa efficiens, contemplati sumus, eandem amare vel odio habere possumus.

DEMONSTRATIO. Nam ex hoc solo fit (*per Propositionem 14 hujus*), ut mens hanc rem postea imaginando, affectu lætitiæ vel tristitiæ afficiatur, hoc est (*per Scholium Propositionis 11 hujus*), ut mentis et corporis potentia augeatur vel minuatur, etc. Et consequenter (*per Propositionem 12 hujus*), ut mens eandem imaginari cupiat vel (*per Corollarium Propositionis 13 hujus*) aversetur; hoc est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), ut eandem amet vel odio habeat. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hinc intelligimus, qui fieri potest, ut quædam amemus vel odio habeamus absque ulla causa nobis cognita; sed tantum ex sympathia (ut aiunt) et antipathia. Atque huc referenda etiam ea objecta, quæ nos lætitia vel tristitia afficiunt ex eo solo, quod aliquid simile habent objectis, quæ nos iisdem affectibus afficere solent, ut in sequentibus Propositionibus ostendam. Scio equidem auctores, qui primi hæc nomina sympathiæ et antipathiæ

kendiliğinden değil de, ilineksel olarak sevincin ya da kederin nedeni olmuş olacaktır. Aynı şekilde düşünürsek, bir şeyin ilineksel olarak arzunun da nedeni olabileceğini rahatlıkla kanıtlayabiliriz. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Biz herhangi bir şeye salt sevinç ve keder duygusuyla yoğunlaşırsak, o şey bu duygularımızın etkin nedeni olmasa bile biz onu sevebilir ya da ondan nefret edebiliriz.

Kanıtlama: Çünkü salt bu yüzden (bu Bölümün 14. Önermesine göre) zihin söz konusu şeyi daha sonra hatırladığında sevinir ya da kederlenir, yani (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) hem kendisinin hem de bedenin gücü artar ya da azalır, vb. Bunun sonucunda da (bu Bölümün 12. Önermesine göre), zihin söz konusu şeyi hayal etmeyi arzular ya da (bu Bölümün 13. Önerme Sonucu gereği) ondan kaçınır, yani (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) onu sever ya da ondan nefret eder. **Q.E.D.**

Not: İşte böylece bazı şeyleri nedenini hiç bilmeksizin nasıl sevebildiğimizi ya da onlardan nasıl nefret edebildiğimizi şimdi daha iyi anlıyoruz; deyim yerindeyse, sırf sempatiden ya da antipatiden kaynaklanıyor bu durum. Ayrıca aşağıdaki önermelerde de göstereceğim gibi, genelde bizi sevindiren ya da kederlendiren şeylerle ortak bir özellikleri olduğundan, benzer duygular beslediğimiz bazı şeyleri de bu sınıfa dahil etmek gerekir. Sempati ve antipati kelimelerini ilk kullanan düşünürlerin

introduxerunt, significare iisdem voluisse rerum occultas quasdam qualitates; sed nihilominus credo nobis licere, per eadem notas vel manifestas etiam qualitates intelligere.

PROPOSITIO XVI.

Ex eo solo, quod rem aliquam aliquid habere imaginamur simile objecto, quod mentem lætitia vel tristitia afficere solet; quamvis id, in quo res objecto est similis, non sit horum affectuum efficiens causa; eam tamen amabimus vel odio habebimus.

DEMONSTRATIO. Id, quod simile est objecto, in ipso objecto (*per hypothesin*) cum affectu lætitiæ vel tristitiæ contemplati sumus; atque adeo (*per Propositionem 14 hujus*), cum mens ejus imagine afficietur, statim etiam hoc vel illo afficietur affectu, et consequenter res, quam hoc idem habere percipimus, erit (*per Propositionem 15 hujus*) per accidens lætitiæ vel tristitiæ causa; adeoque (*per præcedens Corollarium*), quamvis id, in quo objecto est similis, non sit horum affectuum causa efficiens, eam tamen amabimus vel odio habebimus. Q.E.D.

PROPOSITIO XVII.

Si rem, quæ nos tristitiæ affectu afficere solet, aliquid habere imaginamur simile alteri, quæ nos æque magno lætitiæ affectu solet afficere, eandem odio habebimus et simul amabimus.

niyetinin bu kelimelerle şeylerin örtük olan bazı niteliklerini vurgulamak olduğunu biliyorum. Buna rağmen ben bu kelimelerle şeylerin bilinen ve görünen niteliklerini de anlayabileceğimizi düşünüyorum.

XVI. Önerme

Eğer bir şeyin zihnimize genelde sevinç ve keder veren başka bu nesneye benzer bir özellik taşıdığını hayal edersek, bu başka nesnedeki benzer özellikten dolayı o şeyi de severiz ya da ondan nefret ederiz; hatta bu benzerlik bizim yaşadığımız bu duyguların etkin nedeni olmasa bile.

Kanıtlama: Şeyin nesneye benzer özelliğini o nesnede (varsayımımız gereği) sevinç ya da keder duygusu yaşayarak görmüşsek, (bu Bölümün 14. Önermesine göre) zihin ne zaman bu özelliğin imgesini canlandırsa anında bu duygulardan birini yaşayacaktır ve dolayısıyla söz konusu özelliğe sahip şey (bu Bölümün 15. Önermesine göre), sevincimizin ya da kederimizin ilineksel nedeni olacaktır. Öyleyse (bir önceki Önerme Sonucuna göre) nesnedeki benzer özellik, yaşadığımız bu duyguların etkin nedeni olmasa bile yine de biz o şeyi seveceğiz ya da ondan nefret edeceğiz. **Q.E.D.**

XVII. Önerme

Genelde bize keder veren bir nesnedeki bir özelliğin bize genelde aynı yoğunlukta sevinç veren başka bir nesneye benzediğini hayal edersek, bu başka nesneden de aynı şekilde nefret ederiz ve aynı zamanda onu severiz.

DEMONSTRATIO. Est enim (*per hypothesin*) hæc res per se tristitiæ causa, et (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), quatenus eandem hoc affectu imaginamur, eandem odio habemus: et quatenus præterea aliquid habere imaginamur simile alteri, quæ nos æque magno lætitiæ affectu afficere solet, æque magno lætitiæ conamine amabimus (*per Propositionem præcedentem*); atque adeo eandem odio habebimus et simul amabimus. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc mentis constitutio, quæ scilicet ex duobus contrariis affectibus oritur, *animi* vocatur *fluctuatio*, quæ proinde affectum respicit, ut dubitatio imaginationem (*vide Scholium Propositionis 44 partis II*); nec animi fluctuatio et dubitatio inter se differunt, nisi secundum majus et minus. Sed notandum, me in propositione præcedenti has animi fluctuationes ex causis deduxisse, quæ per se unius, et per accidens alterius affectus sunt causa; quod ideo feci, quia sic facilius ex præcedentibus deduci poterant; at non quod negem, animi fluctuationes plerumque oriri ab objecto, quod utriusque affectus sit efficiens causa. Nam corpus humanum (*per Postulatum 1 partis II*) ex plurimis diversæ naturæ individuis componitur, atque adeo (*per Axioma 1 post Lemma 3, quod vide post Propositionem 13 partis II*) ab uno eodemque corpore plurimis diversisque modis potest affici; et contra, quia una eademque res

Kanıtlama: Çünkü söz konusu nesne (varsayımımız gereği) kendiliğinden nefretin nedenidir ve (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) biz bunu nefret duygusuyla hayal ettikçe, ondan nefret ederiz; ama bu nesnenin bizde aynı ölçüde sevinç uyandıran başka bir nesneye benzediğini hayal ettikçe bu başka nesneye karşı aynı yoğunlukta bir sevgi besleriz (bir önceki Önerme gereği). Bu yüzden biz bu şeye aynı anda hem nefret hem de sevgi besleriz. **Q.E.D.**

Not: Birbirine aykırı iki duygudan kaynaklanan zihnin bu durumuna *zihinsel dalgalanma*[127] denir ve duygularla ilişkisi kuşkunun hayal gücüyle ilişkisine benzer (II. Bölümün 44. Önermesine düşülen Nota bakın). Zihinsel dalgalanma ile kuşku arasında sadece çok az bir derece farkı var. Ancak unutulmamalı ki, bir önceki Önermede zihinsel dalgalanmayı duygulardan birine kendiliğinden, diğerine ilineksel olarak etki eden nedenlerden çıkardım. Böyle yapmamın nedeni, öncesindeki duyguların nasıl da kolayca böyle zihinsel dalgalanmalar yaratabileceğini göstermekti. Bununla birlikte, söz konusu her iki duygunun etkin nedeni olabilecek bir nesnenin de çoğu kez böyle zihinsel dalgalanmalar doğurabileceğini de reddediyor değilim. Çünkü insan bedeni (II. Bölümün 1. Önkabulüne göre) farklı doğada, çeşit çeşit bireysel kısımdan ibarettir ve bu yüzden (II. Bölümün 13. Önermesini izleyen, 3. Yardımcı Önermeden sonraki I. Aksiyoma bakın) bir cisimden aynı anda çok değişik şekillerde etkilenebilir; öte yandan bir şey aynı anda değişik

multis modis potest affici, multis ergo etiam diversisque modis unam eandemque corporis partem afficere poterit. Ex quibus facile concipere possumus, unum idemque objectum posse esse causam multorum contrariorumque affectuum.

PROPOSITIO XVIII.

Homo ex imagine rei præteritæ aut futuræ eodem lætitiæ et tristitiæ affectu afficitur, ac ex imagine rei præsentis.

DEMONSTRATIO. Quamdiu homo rei alicujus imagine affectus est, rem ut præsentem, tametsi non existat, contemplabitur (*per Propositionem 17 partis II cum ejusdem Corollario*), nec ipsam ut præteritam aut futuram imaginatur, nisi quatenus ejus imago juncta est imagini temporis præteriti aut futuri (*vide Scholium Propositionis 44 partis II*). Quare rei imago, in se sola considerata, eadem est, sive ad tempus futurum vel præteritum, sive ad præsens referatur; hoc est (*per Corollarium II Propositionis 16 partis II*), corporis constitutio seu affectus idem est, sive imago sit rei præteritæ vel futuræ, sive præsentis; atque adeo affectus lætitiæ et tristitiæ idem est, sive imago sit rei præteritæ aut futuræ, sive præsentis. Q.E.D.

SCHOLIUM I. Rem eatenus præteritam aut futuram

etkiler altına girebildiği gibi, bedenin bir kısmına aynı anda çok değişik etkilerde bulunabilir. Buradan hareketle, bir cismin aynı anda birbirine zıt pek çok duyguya neden olabileceğini de kolaylıkla anlayabiliriz.

XVIII. Önerme

İnsan şimdide yaşanan bir şeyin hayalini kurup sevinç ya da keder duyabildiği gibi, geçmişte yaşanan ya da gelecekte yaşanacak olan bir şeyin hayalini kurarak da sevinç ya da keder duyabilir.

Kanıtlama: İnsan herhangi bir şeyin hayalinden etkilendiği sürece, o şey mevcut olmasa bile onu mevcutmuş gibi düşünecektir (II. Bölümün 17. Önermesi ve bu Önermenin Sonucu gereği); bu hayali geçmişte olan ya da gelecekte olacak olan bir şeymiş gibi değerlendirmeyecektir, tabii o şeyin hayali geçmiş ya da gelecek zamanın hayaliyle birleşmedikçe (II. Bölümün 44. Önermesine düşülen Nota bakın). O halde bir şeyin hayali kendi başına değerlendirildiğinde, ister geçmiş zamana atfedilsin ister gelecek zamana ya da şimdiki zamana atfedilsin hep aynıdır; yani (II. Bölümün 16. Önermesinin II. Sonucuna göre) bedenin aldığı hal ya da duygu durumu hep aynıdır, bu duruma neden olan şeyin hayali ister geçmiş zamana ait olsun, ister gelecek zamana, isterse şimdiye. Öyleyse sevinç ve keder duygusu da hep aynıdır, bu duyguyu yaratan şeyin hayali ister geçmiş zamana ait olsun, ister gelecek zamana, isterse şimdiye. **Q.E.D.**

I. Not: Burada geçmişe ya da geleceğe ait bir şey

hic voco, quatenus ab eadem affecti fuimus aut afficiemur. Exempli gratia quatenus ipsam vidimus aut videbimus, nos refecit aut reficiet, nos læsit aut lædet, etc. Quatenus enim eandem sic imaginamur, eatenus ejus existentiam affirmamus; hoc est, corpus nullo affectu afficitur, qui rei existentiam secludat, atque adeo (*per Propositionem 17 partis II*) corpus ejusdem rei imagine eodem modo afficitur, ac si res ipsa præsens adesset. Verum enim vero, quia plerumque fit, ut ii, qui plura sunt experti, fluctuent, quamdiu rem ut futuram vel præteritam contemplantur, deque rei eventu ut plurimum dubitent (*vide Scholium Propositionis 44 partis II*); hinc fit, ut affectus, qui ex similibus rerum imaginibus oriuntur, non sint adeo constantes, sed ut plerumque aliarum rerum imaginibus perturbentur, donec homines de rei eventu certiores fiant.

SCHOLIUM II. Ex modo dictis intelligimus, quid sit spes, metus, securitas, desperatio, gaudium, et conscientiæ morsus. *Spes* namque nihil aliud est, quam inconstans lætitia, orta ex imagine rei futuræ vel præteritæ de cujus eventu dubitamus. *Metus* contra inconstans tristitia ex rei dubiæ imagine etiam orta. Porro si horum affectuum dubitatio tollatur, ex spe sit *securitas*, et ex metu *desperatio*; nempe *lætitia*, vel *tristitia*, orta ex imagine rei, quam metuimus, vel speravimus. *Gaudium* deinde est *lætitia*,

derken, bizi etkilemiş ya da etkileyecek olan bir şeyi kastediyorum; örneğin görmüş olduğumuz ya da göre-cek olduğumuz bir şeyi, bizi kendimize getirmiş olan ya da getirecek olan bir şeyi, bizi incitmiş olan ya da incite-cek olan ya da buna benzer bir şeyi. Çünkü bu tür bir şeyi hayal ettiğimiz sürece onun varoluşunu olumluyo-ruz, yani bedenimiz söz konusu şeyin varoluşunu dışla-yan bir etkinin altına girmemiş oluyor. Bu nedenle (II. Bölümün 17. Önermesine göre) beden o şeyin hayalin-den sanki o şey şimdi yanındaymış gibi etkileniyor. Ama çoğu zaman olduğu gibi, çok şey görüp geçirmiş insan-lar genellikle geleceğe ya da geçmişe ait bir şey düşün-düklerinde bocalarlar ve o şeyin akıbetinden kuşku du-yarlar (II. Bölümüm 44. Önermesine düşülen Nota ba-kın). Bu yüzden şeylerin benzer imgelerinden doğan duygular sağlıklı olmaz, genelde başka şeylerin imgele-riyle karıştırılırlar, ta ki insanlar olayların akıbetinden emin olana kadar.

II. Not: Az önce söylediklerimden umut, korku, güven, çaresizlik, memnuniyet ve pişmanlık gibi duyguların da ne olduğunu anlarız. *Umut*, akıbeti hakkında kuşku duyduğumuz gelecek ya da geçmiş bir olayın imgesin-den doğan istikrarsız bir sevinçten başka bir şey değil mesela; *korku* deseniz, o da kuşkulu bir olayın imgesin-den doğan istikrarsız bir keder. Dahası, bu duygulardan kuşkuyu kaldırıp attığınızda umut *güvene* dönüşür, kor-ku da *çaresizliğe*; başka deyişle, umut ettiğimiz ya da korktuğumuz bir şeyin imgesinden doğan *sevince* ya da *kedere*. *Memnuniyete* gelince, keza o da bir sevinçtir,

orta ex imagine rei præteritæ, de cujus eventu dubitavimus. *Conscientiæ* denique morsus est tristitia, opposita gaudio.

PROPOSITIO XIX.

Qui id, quod amat, destrui imaginatur, contristabitur; si contra autem conservari, lætabitur.

DEMONSTRATIO. Mens, quantum potest, ea imaginari conatur, quæ corporis agendi potentiam augent vel juvant (*per Propositionem 12 hujus*), hoc est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*) ea, quæ amat. At imaginatio ab iis juvatur, quæ rei existentiam ponunt, et contra coercetur iis, quæ rei existentiam secludunt (*per Propositionem 17 partis II*); ergo rerum imagines quæ rei existentiam ponunt, mentis conatum, quo rem amatam imaginari conatur, juvant, hoc est (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) lætitia mentem afficiunt; et quæ contra rei amatæ existentiam secludunt, eundem mentis conatum coercent, hoc est (*per idem Scholium*) tristitia mentem afficiunt. Qui itaque id, quod amat, destrui imaginatur, contristabitur, etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XX.

Qui id, quod odio habet, destrui imaginatur, lætabitur.

DEMONSTRATIO. Mens (*per 13 Propositionem hujus*) ea imaginari conatur, quæ rerum existentiam, quibus corporis agendi potentia

akıbetinden kuşku duyduğumuz geçmişe ait bir şeyin imgesinden doğan bir sevinçtir; *pişmanlık* ise memnuniyete karşıt olan bir keder.

XIX. Önerme

Sevdiği şeyin yok olduğunu hayal eden bir insan kederlenir; varlığını sürdürdüğünü hayal eden bir insansa sevinir.

Kanıtlama: Zihin, bedenin etki kudretini çoğaltan ya da bu kudreti besleyen şeyleri hayal etmeye çaba gösterir (bu Bölümün 12. Önermesine göre), yani (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) sevdiği şeyleri hayal etmeye çalışır. Hayal gücüyse bir şeyin varoluşunu olumlayan şeylerle beslenir, buna karşı o şeyin varoluşunu kabul etmeyen şeylerle engellenir (II. Bölümün 17. Önermesine göre). Bu yüzden sevilen bir nesnenin varoluşunu kabul eden şeylerin hayalleri zihnin sevilen nesneyi algılama çabasına destek olur; başka deyişle (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) zihne sevinç verir; buna karşı sevilen bir nesnenin varoluşunu kabul etmeyen şeyler zihnin söz konusu çabasını engeller; başka deyişle (yine aynı Nota göre) zihne keder verir. İşte bu yüzden sevdiği nesnenin yok olduğunu hayal eden insan kederlenir, (*varlığını sürdürdüğünü hayal eden bir insansa sevinir*). **Q.E.D.**

XX. Önerme

Nefret ettiği şeyin yok olduğunu hayal eden insan sevinir.

Kanıtlama: Zihin (bu Bölümün 13. Önermesine göre) bedenin etki kudretini arttıran ya da azaltan şeylerin

minuitur vel coercetur, secludunt; hoc est (*per Scholium ejusdem Propositionis*) ea imaginari conatur, quæ rerum, quas odio habet, existentiam secludunt; atque adeo rei imago, quæ existentiam ejus, quod mens odio habet, secludit, hunc mentis conatum juvat, hoc est (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) mentem lætitia afficit. Qui itaque id, quod odio habet, destrui imaginatur, lætabitur. Q.E.D.

PROPOSITIO XXI.

Qui id, quod amat, lætitia vel tristitia affectum imaginatur, lætitia etiam vel tristitia afficietur; et uterque hic affectus major aut minor erit in amante, prout uterque major aut minor est in re amata.

DEMONSTRATIO. Rerum imagines (*ut in propositione 19 hujus demonstravimus*), quæ rei amatæ existentiam ponunt, mentis conatum, quo ipsam rem amatam imaginari conatur, juvant. Sed lætitia existentiam rei lætæ ponit, et eo magis, quo lætitiæ affectus major est: est enim (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) transitio ad majorem perfectionem: ergo imago lætitiæ rei amatæ in amante ipsius mentis conatum juvat, hoc est (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) amantem lætitia afficit, et eo majore, quo major hic affectus in re amata fuerit. Quod erat primum. Deinde quatenus

varoluşunu dışlayan şeyleri hayal etmeye çaba gösterir, yani (aynı Önermeye düşülen Nota göre) nefret ettiği şeylerin varlığını kabul etmeyen şeylerin hayalini kurmaya çalışır; bu yüzden zihnin nefret duyduğu şeyin varoluşunu kabul etmeyen bir şeyin hayali zihnin söz konusu çabasına yardımcı olur; başka deyişle (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) zihni sevindirir. İşte bu yüzden nefret ettiği şeyin yok olduğunu hayal eden bir insan sevinir. **Q.E.D.**

XXI. Önerme

Sevdiği nesnenin sevinç ya da keder duyduğunu hayal eden insanın kendisi de sevinç ya da keder duyar ve bu iki duygu sevdiği nesnede çoğalıp azaldıkça aynı oranda kendisinde de çoğalır ya da azalır.

Kanıtlama: Sevilen bir nesnenin varoluşunu kabul eden şeylerin hayalleri (bu Bölümün 19. Önermesinde de gösterdiğimiz gibi) zihnin sevilen nesnenin hayalini kurma çabasına yardımcı olurlar. Ama sevinç, sevinçli bir şeyin varoluşunu kabul eder ve sevinç duygusu arttıkça varoluşu kabulü de o oranda artar; çünkü (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) bu daha mükemmel bir hale geçiştir. Bu yüzden sevdiği şeyin kendisinde yarattığı sevinçten hoşnut olan insanın kurduğu hayal kendi zihnindeki söz konusu çabaya yardım eder, yani (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) seveni sevinç duygusuyla etkiler ve sevilen şeydeki etki arttıkça söz konusu etki de o oranda artar. Önermenin birinci kısmının kanıtı bu şekildedir. İkinci kısmına gelince,

res aliqua tristitia afficitur, eatenus destruitur, et eo magis, quo majore afficitur tristitia (*per idem Scholium Propositionis 11 hujus*); adeoque (*per Propositionem 19 hujus*) qui id, quod amat, tristitia affici imaginatur, tristitia etiam afficietur, et eo majore, quo major hic affectus in re amata fuerit. Q.E.D.

PROPOSITIO XXII.

Si aliquem imaginamur lætitia afficere rem, quam amamus, amore erga eum afficiemur. Si contra eundem imaginamur tristitia eandem afficere, contra odio etiam contra ipsum afficiemur.

DEMONSTRATIO. Qui rem, quam amamus, lætitia vel tristitia afficit, ille nos lætitia vel tristitia etiam afficit, si nimirum rem amatam lætitia illa vel tristitia affectam imaginamur (*per præcedentem Propositionem*). At hæc lætitia vel tristitia in nobis supponitur dari concomitante idea causæ externæ; ergo (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), si aliquem imaginamur lætitia vel tristitia afficere rem, quam amamus, erga eundem amore vel odio afficiemur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Propositio 21 nobis explicat, quid sit *commiseratio*, quam definire possumus, quod sit tristitia orta ex alterius damno. Quo autem nomine appellanda sit lætitia, quæ ex alterius bono oritur, nescio. Porro amorem erga illum, qui alteri bene fecit, *favorem*, et contra odium erga illum, qui alteri male

bir şey kederlendikçe yok olmaya başlar ve keder duygusu arttıkça yok oluş oranı da artar (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen aynı Nota göre); bu yüzden (bu Bölümün 19. Önermesi gereği) sevdiği şeyin kederlendiğini hayal eden insanın kendisi de kederlenir ve bu duygu sevilen nesnede arttıkça kederli hali o oranda artar. **Q.E.D.**

XXII. Önerme

Birinin sevdiğimiz bir şeyi sevindirdiğini hayal edersek ona sevgi duyarız. Ama o şeyi kederlendirdiğini hayal edersek ondan nefret ederiz.

Kanıtlama: Sevdiğimiz bir nesneye sevinç ya da keder veren biri, sevilen nesnenin bu sevinç ve keder duygusuyla etkilendiğini hayal ettiğimizde bize de sevinç ya da keder verir (bir önceki Önermeye göre). Bununla birlikte bizde yaşanan bu sevinç ya da kedere dış bir nedenin fikrinin de eşlik ettiği varsayıldığına göre, (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) sevdiğimiz bir nesneye sevinç ya da keder yaşatan birini hayal ettiğimizde aynı zamanda o kimseye karşı da sevgi ya da nefret duyarız. **Q.E.D.**

Not: 21. Önerme bize acıma duygusunun da ne olduğunu açıklıyor; buna göre, *acıma*, başkasının zarar görmesinden kaynaklanan kederdir. Ama başkasının iyilik görmesinden kaynaklanan sevinci hangi terimle karşılayabileceğimizi bilmiyorum. Bununla birlikte, başkasına iyilik yapan kimseye beslenen sevgiyi *kayırma*, başkasına kötülük

fecit, *indignationem* appellabimus. Denique notandum, nos non tantum misereri rei, quam amavimus (*ut in propositione 21 ostendimus*): Sed etiam ejus, quam antea nullo affectu prosecuti sumus, modo eam nobis similem judicemus (*ut infra ostendam*); atque adeo ei etiam favere, qui simili bene fecit, et contra in eum indignari, qui simili damnum intulit.

PROPOSITIO XXIII.

Qui id quod odio habet, tristitia affectum imaginatur, lætabitur; si contra idem lætitia affectum esse imaginetur, contristabitur; et uterque hic affectus major aut minor erit, prout ejus contrarius major aut minor est in eo, quod odio habet.

DEMONSTRATIO. Quatenus res odiosa tristitia afficitur, eatenus destruitur, et eo magis, quo majore tristitia afficitur (*per Scholium Propositionis 11 hujus*). Qui igitur (*per Propositionem 20 hujus*) rem, quam odio habet, tristitia affici imaginatur, lætitia contra afficietur; et eo majore, quo majore tristitia rem odiosam affectam esse imaginatur; quod erat primum. Deinde lætitia existentiam rei lætæ ponit (*per idem Scholium Propositionis 11 hujus*), et eo magis, quo major lætitia concipitur. Si quis eum, quem odio habet, lætitia affectum imagi-

yapmış birine duyulan nefreti ise *kızgınlık* olarak adlandıracağım. Son olarak dikkat etmemiz gereken konu şu: Sadece sevdiğimiz şeylere acımakla kalmayıp aynı zamanda daha önce hiçbir duygu hissetmediğimiz birine bile, onun bize benzediğine hükmetmişsek, acıyabiliyoruz (bu konuya aşağıda değineceğim); aynı şekilde bize benzer birine yardımı dokunan başka birini kayırıyor, bize benzer birine zarar veren başka birine kızıyoruz.

XXIII. Önerme

Nefret ettiği bir şeyin kederlendiğini hayal eden bir insan, sevinir; buna karşı söz konusu şeyin sevindiğini hayal ettiğinde, kederlenir ve nefret ettiği kişide bu iki duygu durumuna karşıt olan duygular çoğalıp azaldıkça aynı oranda kendisinde de çoğalıp azalır.

Kanıtlama: Nefret edilen nesne kederlendikçe yok olmaya başlar ve kederlenme arttıkça yok oluş oranı da artar (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Not gereği). Öyleyse (bu Bölümün 20. Önermesine göre) nefret ettiği nesnenin kederlendiğini hayal eden kimse, kedere karşıt olan sevinç duygusunu yaşayacaktır ve nefret ettiği nesnenin kederlenme oranının arttığını hayal ettikçe aynı oranda sevinç duyacaktır. Önermenin ilk kısmının kanıtı bu şekildedir. İkinci kısmına gelince; sevinç, sevinç duyan nesnenin varoluşunu kabul eder (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen aynı Not gereği) ve bu kabul sevincin sürdüğüne dair bir algı oldukça artar. Bu nedenle bir kimse nefret ettiği nesnenin sevindiğini hayal

natur, hæc imaginatio (*per Propositionem 13 hujus*) ejusdem conatum coercebit; hoc est (*per Scholium Propositionis 11 hujus*), is, qui odio habet, tristitia afficietur, etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc lætitia vix solida et absque ullo animi conflictu esse potest. Nam (ut statim in Propositione 27 hujus ostendam) quatenus rem sibi similem tristitiæ affectu affici imaginatur, eatenus contristari debet; et contra, si eandem lætitia affici imaginetur. Sed hic ad solum odium attendimus.

PROPOSITIO XXIV.

Si aliquem imaginamur lætitia afficere rem, quam odio habemus, odio etiam erga eum afficiemur. Si contra eundem imaginamur tristitia eandem rem afficere, amore erga ipsum afficiemur.

DEMONSTRATIO. Demonstratur eodem modo hæc Propositio, ac Propositio 22 hujus, quam vide.

SCHOLIUM. Hi et similes odii affectus ad invidiam referuntur, quæ propterea nihil aliud est, quam ipsum odium, quatenus id consideratur hominem ita disponere, ut malo alterius gaudeat, et contra ut ejusdem bono contristetur.

ettiğinde, bu hayal ediş (bu Bölümün 13. Önermesine göre) o kimsenin söz konusu çabasının sürdürülmesine engel olacaktır; başka deyişle (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) nefret eden kimse keder duyacaktır. **Q.E.D.**

Not: Bu sevincin katışıksız ve herhangi bir ruhsal çatışkı olmadan hissedilmesi mümkün değildir. Çünkü (az sonra bu Bölümün 27 Önermesinde de göstereceğim gibi) kendimize benzer bir şeyin keder duygusundan etkilendiğini hayal ettikçe kederlenmeden edemeyiz, keza aynı şeyin sevinç duyduğunu hayal ettikçe de sevinmeden edemeyiz. Ama burada sadece nefret duygusunu göz önüne alıyoruz.

XXIV. Önerme

Bizim nefret ettiğimiz bir şeyin bir kimseye sevinç kaynağı olduğunu hayal edersek o kimseden nefret ederiz. Buna karşı aynı şeyin aynı kimseye keder verdiğini hayal edersek o kimseye sevgi besleriz.

Kanıtlama: Bu Önermeyi bu Bölümün 22. Önermesini kanıtladığımız şekilde kanıtlarız; söz konusu Önermeye bakın.

Not: Bu ve buna benzer nefret duyguları kıskançlıkla alakalıdır; bu yüzden kıskançlığı, bir insanı başka bir insanın kötülüğüne sevinecek ve aynı insanın iyiliğine kederlenecek hale getiren bir duygu olarak düşünürsek, kıskançlık nefretten başka bir şey değildir.

PROPOSITIO XXV.

Id omne de nobis deque re amata affirmare conamur, quod nos, vel rem amatam, lætitia afficere imaginamur; et contra id omne negare, quod nos, vel rem amatam, tristitia afficere imaginamur.

DEMONSTRATIO. Quod rem amatam lætitia vel tristitia afficere imaginamur, id nos lætitia vel tristitia afficit (*per Propositionem 21 hujus*). At mens (*per Propositionem 12 hujus*) ea, quæ nos lætitia afficiunt, quantum potest conatur imaginari, hoc est (*per Propositionem 17 partis II et ejus Corollarium*) ut præsentia contemplari; et contra (*per Propositionem 13 hujus*), quæ nos tristitia afficiunt, eorum existentiam secludere; ergo id omne de nobis deque re amata affirmare conamur, quod nos, vel rem amatam, lætitia afficere imaginamur, et contra. Q.E.D.

PROPOSITIO XXVI.

Id omne de, re quam odio habemus, affirmare conamur, quod ipsam tristitia afficere imaginamur, et id contra negare, quod ipsam lætitia afficere imaginamur.

DEMONSTRATIO. Sequitur hæc propositio ex propositione 23, ut præcedens ex propositione 21 hujus.

SCHOLIUM. His videmus, facile contingere, ut homo

XXV. Önerme

Gerek kendimizle, gerekse sevdiğimiz nesneyle ilgili olarak, hem bize hem de sevilen nesneye sevinç duygusunu yaşattığını hayal ettiğimiz her şeyi olumlamaya çabalarız; buna karşı hem bize hem de sevilen nesneye keder duygusu yaşattığını hayal ettiğimiz her şeyi olumsuzlamaya çabalarız.

Kanıtlama: Sevilen nesneye sevinç ya da keder duygusunu yaşattığını hayal ettiğimiz şey bize de sevinç ya da keder duygusu yaşatır (bu Bölümün 21. Önermesine göre). Oysa zihin (bu Bölümün 12. Önermesine göre) mümkün mertebe bize sevinç duygusu yaşatan şeyleri hayal etmeye çalışır, yani (II. Bölümün 17. Önermesi ve bu Önermenin Sonucuna göre) zihin bu tür şeyleri hâlihazırda varmış gibi değerlendirmeye çalışır; buna karşı (bu Bölümün 13. Önermesine göre) bize keder duygusu yaşatan şeylerin varoluşunu dışlamaya çalışır; bu yüzden biz hem kendimizle hem de sevdiğimiz nesneyle ilgili olarak, hem bize hem de sevdiğimiz nesneye sevinç duygusu yaşatan türde ne varsa hepsini olumlamaya çabalarız ya da tam tersi bir çabaya girişiriz. **Q.E.D.**

XXVI. Önerme

Nefret ettiğimiz şeyle ilgili olarak, ona keder duygusu yaşattığını hayal ettiğimiz her şeyi olumlamaya çabalarız; buna karşı ona sevinç duygusu yaşattığını hayal ettiğimiz her şeyi olumsuzlamaya çalışırız.

Kanıtlama: Bu Önerme 23. Önermeden çıkarılır, tıpkı bir önceki Önermenin 21. Önermeden çıkarılması gibi.

Not: Söz konusu önermelerden, bir insanın rahatlıkla

de se deque re amata plus justo, et contra de re, quam odit, minus justo sentiat; quæ quidem imaginatio, quando ipsum hominem respicit, qui de se plus justo sentit, superbia vocatur, et species delirii est, quia homo oculis apertis somniat, se omnia illa posse, quæ sola imaginatione assequitur, quæque propterea veluti realia contemplatur, iisque exultat, quamdiu ea imaginari non potest, quæ horum existentiam secludunt, et ipsius agendi potentiam determinant.

Est igitur *superbia lætitia ex eo orta quod homo de se plus justo sentit. Deinde lætitia quæ ex eo oritur quod homo de alio plus justo sentit, existimatio* vocatur; et illa denique *despectus, quæ ex eo oritur quod de alio minus justo sentit.*

PROPOSITIO XXVII.

Ex eo, quod rem nobis similem, et quam nullo affectu prosecuti sumus, aliquo affectu affici imaginamur, eo ipso simili affectu afficimur.

DEMONSTRATIO. Rerum imagines sunt corporis humani affectiones, quarum ideæ corpora externa veluti nobis præsentia repræsentant (*per Scholium Propositionis 17 partis II*); hoc est (*per Propositionem 16 partis II*) quarum ideæ naturam nostri corporis, et simul præsentem externi corporis naturam

kendisine ve sevdiği nesneye hakkından fazla değer verirken, aynı rahatlıkla nefret ettiği bir nesneye de hakkından az değer verebildiği anlaşılıyor. Bir insan kendisine hak ettiğinden fazla değer verdiğinde bu tahayyülüne *kibir* denir;[128] kibir bir tür deliliktir, çünkü sırf hayalini kurmakla her şeyin üstesinden gelebileceğini düşünen ve hayallerinin de gerçekleştiğini sanıp başarısından ötürü bayram eden kimse, bu başarılarının varoluşunu dışlayacak nitelikte şeyler hayal edemediği ve kendisinin etkime gücünü dizginleyemediği sürece, gözleri açık düş görmektedir.

Görüldüğü üzere, kibir bir insanın kendisine hak ettiğinden fazla değer vermesinden kaynaklanan bir sevinçtir. Bundan başka, bir insanın başka bir insana hak ettiğinden fazla değer vermesinden kaynaklanan sevince aşırı değer verme denir; bir insanın bir başka insana hak ettiğinden daha az değer vermesinden kaynaklanan sevince ise küçümseme denir.

XXVII. Önerme

Bizde herhangi bir duygu yaratmamış olsa da, bize benzer bir nesnenin herhangi bir duygunun etkisi altında kaldığını hayal ettiğimizde biz de aynı duygunun etkisi altında kalırız.

Kanıtlama: Nesnelerin imgeleri insan bedeninin duygu durumlarıdır, onlara ilişkin fikirler dış cisimleri bizim karşımızdaymış gibi sunar (II. Bölümün 17. Önermesine düşülen Nota göre); yani (II. Bölümün 16. Önermesine göre) onlara ilişkin fikirler hem bedenimizin doğasını hem de aynı anda bedenimizin dışındaki cismin mevcut doğasını

involvunt. Si igitur corporis externi natura similis sit naturæ nostri corporis, tum idea corporis externi, quod imaginamur, affectionem nostri corporis involvet similem affectioni corporis externi et consequenter si aliquem nobis similem aliquo affectu affectum imaginamur, hæc imaginatio affectionem nostri corporis huic affectui similem exprimet; adeoque ex hoc, quod rem aliquam nobis similem aliquo affectu affici imaginamur, simili cum ipsa affectu afficimur. Quod si rem nobis similem odio habeamus, eatenus (*per Propositionem 23 hujus*) contrario affectu cum ipsa afficiemur, non autem simili. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc affectuum imitatio, quando ad tristitiam refertur, vocatur *commiseratio* (*de qua vide Scholium Propositionis 22 hujus*); sed ad cupiditatem relata *æmulatio*, quæ proinde nihil aliud *est*, quam *alicujus rei cupiditas, quæ in nobis ingeneratur ex eo, quod alios nobis similes eandem cupiditatem habere imaginamur.*

COROLLARIUM I.

Si aliquem, quem nullo affectu prosecuti sumus, imaginamur lætitia afficere rem nobis similem, amore erga eundem afficiemur. Si contra eundem imaginamur eandem tristitia afficere, odio erga ipsum afficiemur.

DEMONSTRATIO. Hoc eodem modo ex Propositione præcedenti demonstratur, ac

içerir. Bu nedenle dış cismin doğası bizim bedenimizin doğasına benziyorsa, o zaman hayalimizde canlandırdığımız dış cismin fikri bizde dış cismin duygu durumuna benzer bir duygu durumu yaratacaktır. Bu nedenle bize benzer birinin herhangi bir duygunun etkisi altında kaldığını hayal edersek, bu hayal ediş kendi bedenimizin de benzer bir duygu durumu yaşadığını ifade edecektir; dolayısıyla, bize benzer bir nesnenin herhangi bir duygunun etki altında kaldığını hayal etmekle biz de benzer bir duygunun etkisinde kalacağız. Buna karşı bize benzeyen o nesneden nefret ediyorsak, o zaman (bu Bölümün 23. Önermesine göre) söz konusu duyguya karşıt olan ve ona benzemeyen bir duygunun etkisinde kalacağız. **Q.E.D.**

Not: Bu duygu taklidi kederle ilişkilendirildiğinde *acıma* adını alır (bununla ilgili olarak bu Bölümün 22. Önermesine bakın); arzuyla ilişkilendirildiğinde ise *imrenme*; *ki bu duygu bize benzer başkalarının da aynı şeyi istediğini hayal ettiğimizde içimizde o şeye karşı oluşan bir arzudan başka bir şey değil.*

I. Önerme Sonucu

Kendisine karşı hiçbir duygu beslemediğimiz bir kimsenin, bize benzer bir şeye sevinç verdiğini hayal ediyorsak içimizde ona karşı bir sevgi uyanır. Ama o kimsenin söz konusu şeye keder verdiğini hayal ediyorsak o zaman içimizde ona karşı bir nefret uyanır.

Kanıtlama: Bu önerme 22. Önermenin 21. Önermeyle

propositio 22 hujus ex propositione 21.

COROLLARIUM II.

Rem, cujus nos miseret, odio habere non possumus ex eo, quod ipsius miseria nos tristitia afficit.

DEMONSTRATIO. Si enim ex eo nos eandem odio habere possemus, tum (*per Propositionem 23 hujus*) ex ipsius tristitia lætaremur, quod est contra hypothesin.

COROLLARIUM III.

Rem, cujus nos miseret, a miseria quantum possumus liberare conabimur.

DEMONSTRATIO. Id, quod rem, cujus nos miseret, tristitia afficit, nos simili etiam tristitia afficit (*per Propositionem præcedentem*); adeoque omne id, quod ejus rei existentiam tollit, sive quod rem destruit, comminisci conabimur (*per Propositionem 13 hujus*), hoc est (*per Scholium Propositionis 9 hujus*), id destruere appetemus, sive ad id destruendum determinabimur; atque adeo rem, cujus miseremur, a sua miseria liberare conabimur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc voluntas sive appetitus benefaciendi, qui ex eo oritur, quod rei, in quam beneficium conferre volumus, nos miseret, *benevolentia* vocatur, quæ proinde nihil aliud *est*, quam *cupiditas ex commiseratione orta.* Cæterum de amore et odio erga illum, qui rei, quam nobis similem esse imaginamur, bene aut male fecit, vide

kanıtlanması gibi, 27. Önermeyle kanıtlanır.

II. Önerme Sonucu

Bir şeye acıyorsak, ona karşı içimizde bir nefret uyanmaz, çünkü onun zavallılığı bizi kederlendirmiştir.

Kanıtlama: Acıdığımız birinden nefret edebilseydik, o zaman (bu Bölümün 23. Önermesine göre) onun duyduğu keder bizi sevindirmiş olacaktı ki, bu durum varsayıma aykırıdır.

III. Önerme Sonucu

Acıma hissettiğimiz bir şeyi gücümüz yettiğince bu zavallı halinden kurtarmaya çabalarız.

Kanıtlama: Acıdığımız bir nesneyi kederlendiren şey bizi de aynı şekilde kederlendirir (bir önceki Önerme gereği); dolayısıyla o şeyin varoluşunu ortadan kaldıracak ya da o şeyi yok edecek ne varsa hepsini hatırlamaya çalışırız (bu Bölümün 13. Önermesi gereği); yani (bu Bölümün 9. Önermesine düşülen Nota göre) bu tür şeyleri yok etmek isteriz, daha doğrusu yok etmeye koşullanırız; işte bu yüzden acıdığımız nesneyi bu zavallı halinden kurtarmaya çabalarız. **Q.E.D.**

Not: İyilik yapmak istediğimiz nesneye acımamızdan kaynaklanan bu iyilik yapma isteğine ya da arzusuna *iyilikseverlik* denir; öyleyse bu duygu sadece *acımadan doğan bir arzudur*. Bunun yanı sıra bize benzeyen bir şeye iyilik ya da kötülük yapmış birine hissettiğimiz sevgi ya da nefrete ilişkin olarak bu Bölümün 22. Önermesine

Scholium Propositionis 22 hujus.

PROPOSITIO XXVIII.

Id omne, quod ad lætitiam conducere imaginamur, conamur promovere ut fiat; quod vero eidem repugnare, sive ad tristitiam conducere imaginamur, amovere vel destruere conamur.

DEMONSTRATIO. Quod ad lætitiam conducere imaginamur, quantum possumus, imaginari conamur (*per Propositionem 12 hujus*); hoc est (*per Propositionem 17 partis II*), id quantum possumus conabimur ut præsens sive ut actu existens contemplari. Sed mentis conatus seu potentia in cogitando æqualis, et simul, natura est cum corporis conatu seu potentia in agendo (*ut clare sequitur ex corollario propositionis 7 et corollario propositionis 11 partis II*): ergo, ut id existat, absolute conamur, sive (*quod per Scholium Propositionis 9 hujus idem est*) appetimus et intendimus; quod erat primum. Deinde si id, quod tristitiæ causam esse credimus, hoc est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), si id, quod odio habemus, destrui imaginamur, lætabimur (*per Propositionem 20 hujus*); adeoque idem (*per primam hujus partem*) conabimur destruere, sive (*per Propositionem*

düşülen Nota bakın.

XXVIII. Önerme

Sevinç yarattığını hayal ettiğimiz ne varsa hepsinin varolması için elimizden gelen çabayı gösteririz; buna karşı sevince aykırı olduğunu ya da keder yarattığını hayal ettiğimiz ne varsa hepsini bertaraf etmeye ya da yok etmeye çalışırız.

Kanıtlama: Biz mümkün mertebe sevinç yaratacağını hayal ettiğimiz şeyleri hayal etmeye çalışırız (bu Bölümün 12. Önermesine göre); şöyle söylersek (bu Bölümün 17. Önermesine göre) biz mümkün mertebe bu tür şeyleri varmış gibi algılarız, başka deyişle bu tür şeylerin fiili olarak varolduğunu düşünürüz. Ama zihnin bu çabası, yani düşünme sırasındaki kudreti bedenin çabasına, yani bedenin etki ettiğindeki kudretine denktir ya da onunla eşzamanlıdır (bu durumun II. Bölümün 7. Önerme Sonucundan ve 11. Önerme Sonucundan kaynaklandığı açıktır). Bu yüzden biz söz konusu şeylerin varolması için mutlak olarak çaba sarf ederiz ya da (bu Bölümün 9. Önermesine düşülen Notta da aynı şekilde görüleceği gibi) böyle şeyler arzularız ve bunlara yöneliriz; Önermenin ilk kısmının kanıtı bu şekildedir. İkinci kısmına gelince; keder duygusu yarattığına inandığımız şeylerin, yani (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) nefret ettiğimiz şeylerin yok olduğunu hayal edersek, seviniriz (bu Bölümün 20. Önermesine Nota göre); işte bu yüzden (bu kanıtın ilk kısmına göre) o tür şeyleri varmış gibi düşünmemek için onları yok etmeye, yani, (bu Bölümün

13 hujus) a nobis amovere, ne ipsum ut præsens contemplemur; quod erat secundum. Ergo id omne, quod ad lætitiam, etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XXIX.

Nos id omne etiam agere conabimur, quod homines[1] *cum lætitia aspicere imaginamur, et contra id agere aversabimur, quod homines aversari imaginamur.*

DEMONSTRATIO. Ex eo, quod imaginamur homines aliquid amare vel odio habere, nos idem amabimus vel odio habebimus (*per Propositionem 27 hujus*); hoc èst (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), eo ipso ejus rei præsentia lætabimur vel contristabimur; adeoque (*per præcedentem Propositionem*) id omne, quod homines amare sive cum lætitia aspicere imaginamur, conabimur agere, etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hic conatus aliquid agendi, et etiam omittendi, ea sola de causa, ut hominibus placeamus, vocatur *ambitio*, præsertim quando adeo impense vulgo placere conamur, ut cum nostro aut alterius damno quædam agamus vel omittamus; alias *humanitas* appellari solet. Dein-de lætitiam, qua alterius actionem, qua nos conatus est delectari, imaginamur, *laudem*

[1] Intellige hic et in freqq. homines, quos nullo affectu prosequuti sumus.

13. Önermesine göre) kendimizden uzaklaştırmaya çalışırız; ikinci kanıtımız da bu şekildedir. O halde biz sevinç yarattığını (*hayal ettiğimiz ne varsa hepsinin varolması için elimizden gelen çabayı gösteririz,* vd). **Q.E.D.**

XXIX. Önerme

Hatta biz insanların[129] *sevinçle karşılayacaklarını hayal ettiğimiz şeyleri yapmak için elimizden gelen gayreti gösteririz; buna karşı insanların yüz çevireceklerini hayal ettiğimiz şeyi yapmaktan kaçınırız.*

Kanıtlama: İnsanların bir şeyi sevdiğini ya da ondan nefret ettiğini hayal ettiğimizde, biz de o şeyi sever ya da nefret ederiz (bu Bölümün 27. Önermesine göre); yani (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) sırf bu yüzden o şey mevcut olduğunda sevinir ya da kederleniriz; öyleyse (bir önceki Önermeye göre) insanların sevdiğini ya da sevinçle karşıladığını hayal ettiğimiz her şeyi yapmak için elimizden gelen gayreti gösteririz, vd. **Q.E.D.**

Not: Sırf insanları memnun etmek için bazı şeyleri yapmak ve bazılarını yapmamak için harcanan çabaya *hırs* denir, özellikle genelin hoşuna gitmek için kendimizin ya da bir başkasının zararına olacak şekilde birtakım şeyleri yapmaya ya da yapmamaya karşı gösterdiğimiz güçlü çabaya; ama başka durumlar söz konusu olduğunda aynı çabaya genellikle *insaniyet* deriz. Ayrıca ben başkasının bizi memnun etmek için gösterdiği bir davranışını hayal ettiğimizde duyduğumuz sevince *övünç*

voco; tristitiam vero, qua contra ejusdem actionem aversamur, vituperium voco.

PROPOSITIO XXX.

Si quis aliquid egit, quod reliquos lætitia afficere imaginatur, is lætitia, concomitante idea sui tanquam causa, afficietur; sive se ipsum cum lætitia contemplabitur. Si contra aliquid egit, quod reliquos tristitia afficere imaginatur, se ipsum cum tristitia contra contemplabitur.

DEMONSTRATIO. Qui se reliquos lætitia vel tristitia afficere imaginatur, eo ipso (*per Propositionem 27 hujus*) lætitia vel tristitia afficietur. Cum autem homo (*per Propositiones 19 et 23 partis II*) sui sit conscius per affectiones, quibus ad agendum determinatur; ergo, qui aliquid egit, quod ipse imaginatur reliquos lætitia afficere, lætitia cum conscientia sui tanquam causa afficietur, sive seipsum cum lætitia contemplabitur, et contra. Q.E.D.

SCHOLIUM. Cum amor (*per Scholium Propositionis 13 hujus*) sit lætitia concomitante idea causæ externæ, et odium tristitia concomitante etiam idea causæ externæ; erit ergo hæc lætitia et tristitia amoris et odii species. Sed quia amor et odium ad objecta externa referuntur, ideo hos affectus aliis nominibus significabimus; nempe lætitiam concomitante idea causæ externæ *gloriam*, et

diyorum; buna karşı aynı kişinin hiç hoşlanmadığımız bir davranışını hayal ettiğimizde duyduğumuz kedere *kınama* adını veriyorum.

XXX. Önerme

Birisi başkalarını sevindireceğini hayal ettiği bir şey yapmışsa, bu sevincin nedeni olan kendi fikrinin de eşlik ettiği bir sevinç yaşayacaktır, yani kendisine sevinçle bakacaktır. Buna karşı başkalarının nefret edeceğini hayal ettiği bir şey yapmışsa kendisine kederle bakacaktır.

Kanıtlama: Başkalarını sevindirecek ya da kederlendirecek bir eylemde bulunduğunu hayal eden kimse, tam da bu nedenle sevinecek ya da kederlenecektir (bu Bölümün 27. Önermesine göre). Ama insan (II. Bölümün 19 ve 23. Önermelerine göre) kendisini eylemde bulunmaya yönlendiren duygular yardımıyla kendisinin bilincine varır; bu yüzden başkalarında sevinç duygusu yarattığını hayal ettiği bir şey yapmış olan biri, o sevince neden olan kendisinin bilincine vararak sevinecektir; yani kendisine sevinçle bakacaktır ya da tam tersi. **Q.E.D.**

Not: Sevgi (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) dış bir nedenin fikriyle beraber giden bir sevinç olduğundan, nefret de dış bir nedenin fikriyle birlikte giden keder olduğundan, söz konusu sevinç ve keder aslında bir tür sevgi ve nefret olacaktır. Ama sevgi ve nefret dış nesnelerden kaynaklandığından, biz buradaki[130] duyguları farklı terimlerle adlandıracağız; buna göre, dış bir nedenin[131] fikriyle beraber giden sevince *onur*, buna karşıt

tristitiam huic contrariam *pudorem* appellabimus: intellige, quando lætitia vel tristitia ex eo oritur, quod homo se laudari vel vituperari credit; alias lætitiam concomitante idea causæ externæ *acquiescentiam* in se ipso, tristitiam vero eidem contrariam *pænitentiam* vocabo. Deinde quia (*per Corollarium Propositionis 17 partis II*) fieri potest, ut lætitia, qua aliquis se reliquos afficere imaginatur, imaginaria tantum sit, et (*per Propositionem 25 hujus*) unusquisque de se id omne conatur imaginari, quod se lætitia afficere imaginatur, facile ergo fieri potest, ut gloriosus superbus sit, et se omnibus gratum esse imaginetur, quando omnibus molestus est.

PROPOSITIO XXXI.

Si aliquem imaginamur amare vel cupere vel odio habere aliquid quod ipsi amamus, cupimus vel odio habemus, eo ipso rem constantius amabimus, etc. Si autem id quod amamus, eum aversari imaginamur vel contra, tum animi fluctuationem patiemur.

DEMONSTRATIO. Ex eo solo, quod aliquem aliquid amare imaginamur, eo ipso idem amabimus (*per Propositionem 27 hujus*). At sine hoc nos idem amare supponimus; accedit ergo amori nova causa, a qua fovetur; atque adeo id, quod amamus,

olan kedere ise *utanç* diyeceğiz. Bu terimlerle insanın övüldüğüne inanmasından kaynaklanan sevinci ve kınandığına inanmasından doğan kederi kastettiğimi bilin, yoksa başka durumlarda dış nedenin fikriyle beraber giden sevince *kendinden memnuniyet* ve buna karşıt olan kedere ise *pişmanlık* diyorum.

Ayrıca (II. Bölümün 17. Önerme Sonucuna göre) başkalarını memnun ettiğini hayal eden birinin duyduğu sevinç salt hayali bir sevinç de olabileceğinden (bu Bölümün 25. Önermesine göre) ve her insan, kendi bakış açısına göre, kendisinin sevinç duygusu yarattığını hayal ettiği her şeyi hayal etmeye çalıştığından, kendisinden onur duyan biri kolaylıkla kibirli de olabilir, üstelik herkese sıkıntı verdiği sırada herkesi memnun ettiğini de hayal edebilir.

XXXI. Önerme

Birinin bizim sevdiğimiz, arzuladığımız ya da nefret ettiğimiz bir şeyi sevdiğini, arzuladığını ya da nefret ettiğini hayal edersek söz konusu şeyi sevmekte daha kararlı hale geliriz, vb. Ama aynı kişinin bizim sevdiğimiz bir şeyden yüz çevirdiğini hayal edersek (ya da tam tersi bir durumu) o zaman tereddütte kalırız.

Kanıtlama: Birinin bir şeyi sevdiğini hayal etmemiz bizim de o şeyi sevmemize yeter (bu Bölümün 27. Önermesine göre). Ama böyle bir neden olmadan da o şeyi sevdiğimizi varsayarsak o zaman sevgimize yeni bir neden eklemiş olur ve böylece sevdiğimiz şeyi sevmekte

hoc ipso constantius amabimus. Deinde ex eo, quod aliquem aliquid aversari imaginamur, idem aversabimur (*per eandem propositionem*). At si supponamus, nos eodem tempore id ipsum amare, eodem ergo tempore hoc idem amabimus et aversabimur, sive (*vide Scholium Propositionis 17 hujus*) animi fluctuationem patiemur. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc et ex Propositione 28 hujus sequitur, unumquemque quantum potest conari, ut unusquisque id, quod ipse amat, amet, et quod ipse odit, odio etiam habeat; unde illud poetæ:

Speremus pariter, pariter metuamus amantes;

Ferreus est, si quis, quod sinit alter, amat.

SCHOLIUM. Hic conatus efficiendi, ut unusquisque probet id, quod ipse amat vel odio habet, revera est ambitio (*vide scholium propositionis 29 hujus*); atque adeo videmus, unumquemque ex natura appetere, ut reliqui ex ipsius ingenio vivant; quod dum omnes pariter appetunt, pariter sibi impedimento, et dum omnes ab omnibus laudari seu amari volunt, odio invicem sunt.

PROPOSITIO XXXII.

Si aliquem re aliqua, qua unus solus potiri potest, gaudere imaginamur, conabimur efficere, ne ille illa re potiatur.

daha kararlı bir tavır sergileriz. Bunun yanında, birinin bir şeyden yüz çevirdiğini hayal etmemiz bizim de o şeyden yüz çevirmemize yeter (aynı Önerme gereği). Ama o şeyi aynı anda sevdiğimizi de varsayarsak, o zaman o şeyi aynı anda hem severiz hem de ondan nefret ederiz; yani (bu Bölümün 17. Önermesine düşülen Nota bakın) tereddütte kalırız. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan ve 28. Önermeden çıkan sonuca göre, herkes gücü yettiğince sevdiği şeyin herkes tarafından sevilmesine, nefret ettiğinden de nefret edilmesine çalışır; tıpkı şairin dediği gibi:

Biz âşıkların umudu da bir olsun, korkusu da;

Taş kalplidir, başkasının veda ettiğini seven.[132]

Not: İşte birinin sevdiğini ya da nefret ettiğini herkese onaylatma çabası gerçek anlamıyla hırstır (bu Bölümün 29. Önermesine bakın). Bu bize her insanın doğası gereği başkalarının da kendi düşünce tarzına göre yaşamasını istediğini gösterir. Ama herkes aynı şeyi arzularsa, herkes birbirine engel olur; ve herkes herkes tarafından övülmek ve sevilmek isterse herkes birbirinden nefret eder.

XXXII. Önerme

Bir kimsenin sadece bir insanın sahip olabileceği türde bir şeyden sevinç duyduğunu hayal edersek o kimsenin söz konusu şeye sahip olmamasına çabalarız.

DEMONSTRATIO. Ex eo solo, quod aliquem re aliqua gaudere imaginamur (*per Propositionem 27 hujus cum ejusdem I Corollario*), rem illam amabimus, eaque gaudere cupiemus. At (*per hypothesin*) huic lætitiæ obstare imaginamur, quod ille eadem hac re gaudeat; ergo (*per Propositionem 28 hujus*), ne ille eadem potiatur, conabimur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Videmus itaque, cum hominum natura plerumque ita comparatum esse, ut eorum, quibus male est, misereantur, et quibus bene est, invideant, et (*per Propositionem præcedentem*) eo majore odio, quo rem, qua alium potiri imaginantur, magis amant. Videmus deinde, ex eadem naturæ humanæ proprietate, ex qua sequitur, homines esse misericordes, sequi etiam, eosdem esse invidos et ambitiosos. Denique, si ipsam experientiam consulere velimus, ipsam hæc omnia docere experiemur; præsertim si ad priores nostræ ætatis annos attenderimus. Nam pueros, quia eorum corpus continuo veluti in æquilibrio est, ex hoc solo ridere vel flere experimur, quod alios ridere vel flere vident; et quicquid præterea vident alios facere, id imitari statim cupiunt, et omnia denique sibi cupiunt, quibus alios delectari imaginantur; nimirum quia rerum imagines, uti diximus, sunt ipsæ humani corporis affectiones, sive modi, quibus corpus humanum a causis externis afficitur disponiturque ad hoc vel illud agendum.

Kanıtlama: Başka bir insanın bir şeyden sevinç duyduğunu hayal etmemiz (bu Bölümün 27. Önermesi ve bu Önermenin Sonucu gereği) bizim de o şeyi sevmemize ve ondan sevinç duymayı arzulamamıza yeter. Ama (varsayım gereği) söz konusu kimsenin o şeyden duyduğu sevincin bizim sevincimize engel olduğunu hayal ediyorsak,(bu Bölümün 28. Önermesi gereği) o insanın söz konusu şeye sahip olmamasına çabalarız. **Q.E.D.**

Not: İşte görüyoruz, insan öyle bir doğaya sahip ki çoğunlukla şanssız olana acıyor, şanslı olanı kıskanıyor ve (bir önceki Önerme gereği) başkasının sahip olduğunu hayal ettiği nesneyi sevdikçe nefreti de o oranda katlanıyor. Demek ki insanın doğasına özgü bu nitelik bizleri merhametli kılarken aynı zamanda kıskanç ve hırslı da kılıyor. Yaşadığımız tecrübeleri de şöyle bir gözümüzün önüne getirecek olursak, hepsinin bize aynı şeyi öğrettiğini anlarız, özellikle bakışlarımızı çocukluğumuzun ilk yıllarına çevirirsek. Çünkü biliriz ki çocuklar, deyim yerindeyse, bedenen hep bitaraf olduğundan, başkalarının güldüğünü veya ağladığını gördükleri anda onlar da güler ya da ağlarlar ya da başkaları ne yapıyorsa onlar da onlara bakıp hemen aynısını yapmaya kalkarlar; kısacası başkalarını sevindirdiğini hayal ettikleri şeyleri kendilerine mal etmek isterler; çünkü dediğimiz gibi, şeylerin imgeleri insan bedeninin kendi duygulanımlarıdır, yani insan bedeninin dış nedenlerle etkilenmesine yol açan ve falanca hareketi yapmaya yatkın hale getiren tavırlardır.

PROPOSITIO XXXIII.

Cum rem nobis similem amamus, conamur, quantum possumus, efficere, ut nos contra amet.

DEMONSTRATIO. Rem, quam amamus, præ reliquis, quantum possumus, imaginari conamur (*per Propositionem 12 hujus*). Si igitur res nobis sit similis, ipsam præ reliquis lætitia afficere conabimur (*per Propositionem 29 hujus*), sive conabimur, quantum possumus, efficere, ut res amata lætitia afficiatur concomitante idea nostri, hoc est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), ut nos contra amet. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXIV.

Quo majore affectu rem amatam erga nos affectam esse imaginamur, eo magis gloriabimur.

DEMONSTRATIO. Nos (*per Propositionem præcedentem*) conamur, quantum possumus, ut res amata nos contra amet; hoc est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), ut res amata lætitia afficiatur concomitante idea nostri. Quo itaque rem amatam majore lætitia nostra de causa affectam esse imaginamur, eo magis hic conatus juvatur; hoc est (*per Propositionem 11 hujus cum ejus Scholio*), eo majore lætitia afficimur. At cum ex eo lætemur,

XXXIII. Önerme

Bize benzer bir nesneyi sevdiğimizde o nesnenin de bizi aynı şekilde sevmesi için elimizden gelen çabayı gösteririz.

Kanıtlama: Her şey bir yana, elimizden geldiğince özellikle sevdiğimiz nesneyi hayal etmeye çalışırız (bu Bölümün 12. Önermesine göre). Bu yüzden bir nesne bize benziyorsa her şeyden öte o nesnede sevinç duygusu yaratmaya çabalarız (bu Bölümün 29. Önermesine göre) ya da başka deyişle, elimizden geldiğince sevdiğimiz nesneye bizim fikrimizle beraber giden bir sevinç yaşatmaya çalışırız ki (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Not gereği) o da bizi aynı şekilde sevebilsin. **Q.E.D.**

XXXIV. Önerme

Sevdiğimiz nesnenin bize karşı ne kadar büyük sevgi beslediğini hayal edersek kendimizden o kadar gurur duyarız.

Kanıtlama: Sevdiğimiz nesnenin bizi aynı şekilde sevmesine elimizden geldiğince çaba harcarız (bir önceki Önermeye göre), yani (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) sevdiğimiz nesneye bizim fikrimizle beraber giden bir sevinç yaşatmaya çalışırız. Dolayısıyla sevdiğimiz nesnenin bizim neden olduğumuz bir sevinç yaşadığını hayal ettikçe söz konusu çabamızı arttırdıkça arttırırız, yani (bu Bölümün 11. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre) bundan dolayı sevindikçe seviniriz. Ama bize benzer başka birini sevindirdiğimiz için

quod alium nobis similem lætitia affecimus, tum nosmet cum lætitia contemplamur (*per Propositionem 30 hujus*): ergo quo majore affectu rem amatam erga nos affectam esse imaginamur, eo majore lætitia nosmet contemplabimur, sive (*per Scholium Propositionis 30 hujus*) eo magis gloriabimur. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXV.

Si quis imaginatur rem amatam eodem vel arctiore vinculo amicitiæ, quo ipse eadem solus potiebatur, alium sibi jungere, odio erga ipsam rem amatam afficietur, et illi alteri invidebit.

DEMONSTRATIO. Quo quis majore amore rem amatam erga se affectam esse imaginatur, eo magis gloriabitur (*per præcedentem Propositionem*), hoc est (*per Scholium Propositionis 30 hujus*) lætabitur; adeoque (*per Propositionem 28 hujus*) conabitur, quantum potest, imaginari rem amatam ipsi quam arctissime devinctam; qui quidem conatus sive appetitus fomentatur, si alium idem sibi cupere imaginatur (*per Propositionem 31 hujus*). At hic conatus sive appetitus ab ipsius rei amatæ imagine, concomitante imagine illius, quem res amata sibi jungit, coerceri supponitur; ergo (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) eo ipso tristitia afficietur, concomitante idea rei amatæ tanquam causa, et simul imagine alterius;

sevindiğimizden ötürü kendimizi sevinçle karşılamış oluruz (bu Bölümün 30. Önermesine göre); bu yüzden sevdiğimiz nesnenin bize karşı ne kadar sevgi beslediğini hayal edersek kendimize de o kadar sevinçle bakmış oluruz ya da başka deyişle (bu Bölümün 30. Önermesine göre) kendimizden o kadar gurur duyarız. **Q.E.D.**

XXXV. Önerme

Sevdiği nesnenin bir başkasına sadece kendisinin ona hissettiği türden ya da daha yakın bir dostlukla bağlandığını hayal eden kimse sevdiği nesneye karşı nefret duyacak, diğerini de kıskanacaktır.

Kanıtlama: İnsan sevdiği nesnenin kendisine karşı ne kadar büyük bir sevgi beslediğini hissederse o kadar gururlanır (bir önceki Önermeye göre), yani (bu Bölümün 30. Önermesine düşülen Nota göre) o kadar sevinir; bu yüzden (bu Bölümün 28. Önermesine göre) sevdiği nesnenin kendisine mümkün olduğunca güçlü bir bağla bağlandığını hayal etmeye çalışır ve hatta bu çabası ya da bu iştahı o nesneyi başka birinin de elde etmeyi arzuladığını hayal ederse daha da kabarır (bu Bölümün 31. Önermesine göre). Ama bu çaba ya da iştah sevilen nesnenin imgesiyle bastırılır, çünkü biz sevilen nesnenin bir başkasına bağlandığını ve kendi imgesine o başka kişinin imgesinin de ekleneceğini varsayıyoruz; bu durumda (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) söz konusu kimse kederlenecektir ve bu kederinin nedeni hem sevdiği nesnenin fikri hem de o başkasının imgesi

hoc est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), odio erga rem amatam afficietur, et simul erga illum alterum (*per Corollarium Propositionis 15 hujus*), cui propterea (*per Propositionem 23 hujus*), quod re amata delectatur, invidebit. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hoc odium erga rem amatam invidiæ junctum *zelotypia* vocatur, quæ proinde nihil aliud est, quam animi fluctuatio orta ex amore et odio simul, concomitante idea alterius, cui invidetur. Præterea hoc odium erga rem amatam majus erit pro ratione lætitiæ, qua zelotypus ex reciproco rei amatæ amore solebat affici, et etiam pro ratione affectus, quo erga illum, quem sibi rem amatam jungere imaginatur, affectus erat. Nam si eum oderat, eo ipso rem amatam (*per Propositionem 24 hujus*) odio habebit, quia ipsam id, quod ipse odio habet, lætitia afficere imaginatur; et etiam (*per Corollarium Propositionis 15 hujus*) ex eo, quod rei amatæ imaginem imagini ejus, quem odit, jungere cogitur. Quæ ratio plerumque locum habet in amore erga fæminam; qui enim imaginatur mulierem, quam amat, alteri sese prostituere, non solum ex eo, quod ipsius appetitus coercetur, contristabitur, sed etiam, quia rei amatæ imaginem pudendis et excrementis alterius jungere cogitur, eandem aversatur; ad quod denique accedit,

olacaktır; yani (bu Bölümün 13. Önermesine göre) hem sevdiği nesneden nefret edecektir, hem de sevdiği nesne tarafından beğenildiği için (bu Bölümün 23. Önermesine göre) o başkasını (bu Bölümün 15. Önerme Sonucuna göre) kıskanacaktır. **Q.E.D.**

Not: Sevilen nesneye duyulan kıskançlıkla birleşen bu nefrete *haset* denir ki, haset, kıskanılan bir başka kişinin fikriyle beraber giden ve aynı anda hissedilen sevgi ve nefretin doğurduğu bir tereddütten başka bir şey değildir. Dahası kıskanç bir adamın sevdiği nesneye duyduğu bu nefret, sevdiği nesne onun sevgisine karşılık verdiğinde ne kadar sevinç hissetmişse ve sevdiği nesnenin bağlandığını hayal ettiği o başka kişiye yönelik duygusu ne kadar yoğunsa, o oranda daha da artacaktır. Çünkü o başka kişiye nefret duyuyorsa, hem sevdiği nesne kendisinin nefret ettiği birinden sevinç duyuyor diye, sevdiği nesneden nefret edecektir (bu Bölümün 24. Önermesinde göre), hem de (bu Bölümün 15. Önerme Sonucuna göre) sevdiği nesnenin imgesini nefret ettiği başka birinin imgesine katmak durumunda kaldığı için sevdiği nesneden nefret edecektir. Böyle bir durum çoğunlukla bir kadına duyulan aşkta yaşanır. Çünkü sevdiği kadının kendisini bir başkasına verdiğini hayal eden kimse, kendi arzusuna ket vurulduğu için sırf kederlenmekle kalmayacak, aynı zaman da sevdiği kadının imgesini o başkasının en mahrem kısımlarıyla, hatta bırakın bok püsürüyle birlikte hayal etmek durumunda kaldığından, sevdiğinden de yüz çevirecektir. Son olarak şunu da eklemek gerekirse,

quod zelotypus non eodem vultu, quem res amata ei præbere solebat, ab eadem excipiatur, qua etiam de causa amans contristatur, ut jam ostendam.

PROPOSITIO XXXVI.

Qui rei, qua semel delectatus est, recordatur, cupit eadem cum iisdem potiri circumstantiis, ac cum primo ipsa delectatus est.

DEMONSTRATIO. Quicquid homo simul cum re, quæ ipsum delectavit, vidit, id omne (*per Propositionem 15 hujus*) erit per accidens lætitiæ causa; adeoque (*per Propositionem 28 hujus*) omni eo simul cum re, quæ ipsum delectavit, potiri cupiet, sive re cum omnibus iisdem circumstantiis potiri cupiet, ac cum primo eadem delectatus est. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Si itaque unam ex iis circumstantiis deficere compererit, amans contristabitur.

DEMONSTRATIO. Nam quatenus aliquam circumstantiam deficere comperit, eatenus aliquid imaginatur, quod ejus rei existentiam secludit. Cum autem ejus rei sive circumstantiæ (*per Propositionem præcedentem*) sit præ amore cupidus, ergo (*per Propositionem 19 hujus*), quatenus eandem deficere imaginatur, contristabitur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc tristitia quatenus absentiam ejus, quod amamus, respicit, *desiderium* vocatur.

kıskanç adam sevdiği kadından görmeye alıştığı güler yüzü bundan böyle artık hiç göremeyecektir ve işte bir de bu neden, az sonra değineceğim gibi, aşığın kederini daha da arttıracaktır.

XXXVI. Önerme

Vaktiyle haz aldığı bir şeyi hatırlayan kimse, o şeye ondan ilk haz aldığı zamanki koşullarda sahip olmak ister.

Kanıtlama: Bir adamın kendisine haz veren bir nesneyle birlikte düşündüğü her şey (bu Bölümün 15. Önermesine göre) kendisine ilineksel olarak sevinç kaynağı olacaktır; bu yüzden (bu Bölümün 28. Önermesine göre) kendisine haz veren şeyle birlikte düşündüğü her şeye sahip olmayı arzulayacaktır ya da başka deyişle, o şeye ondan ilk haz aldığı zamanki koşullarda sahip olmak isteyecektir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Bu yüzden bu koşullardan birinin yokluğunu fark etmesi aşığı kederlendirecektir.

Kanıtlama: Çünkü bu koşullardan birinin yokluğunu fark etmesiyle birlikte, söz konusu kimse o şeyin varoluşunu dışlayan bir şeyi hayal eder. Ama sevgisinden ötürü söz konusu şeyi, yani söz konusu koşulu (bir önceki Önermeye göre) arzuladığından, (bu Bölümün 19. Önermesine göre) bunun eksikliğini hayal ettiği sürece kederlenecektir.

Not: Sevdiğimiz nesnenin yokluğundan kaynaklanan bu kedere *özlem* denir.

PROPOSITIO XXXVII.

Cupiditas, quæ præ tristitia vel lætitia, præque odio vel amore oritur, eo est major, quo affectus major est.

DEMONSTRATIO. Tristitia hominis agendi potentiam (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) minuit vel coercet, hoc est, (*per Propositionem 7 hujus*) conatum, quo homo in suo esse perseverare conatur, minuit vel coercet; adeoque (*per Propositionem 5 hujus*) huic conatui est contraria; et quicquid homo tristitia affectus conatur, est tristitiam amovere. At (*per Tristitiæ Definitionem*) quo tristitia major est, eo majori parti hominis agendi potentiæ necesse est opponi; ergo quo major tristitia est, eo majore agendi potentia conabitur homo contra tristitiam amovere; hoc est (*per Scholium Propositionis 9 hujus*), eo majore cupiditate sive appetitu conabitur tristitiam amovere. Deinde, quoniam lætitia (*per idem Scholium Propositionis 11 hujus*) hominis agendi potentiam auget vel juvat, facile eadem via demonstratur, quod homo, lætitia affectus, nihil aliud cupit, quam eandem conservare, idque eo majore cupiditate, quo lætitia major erit. Denique, quoniam odium et amor sunt ipsi tristitiæ vel lætitiæ affectus, sequitur eodem modo, quod conatus, appetitus, sive cupiditas, quæ præ odio vel amore oritur, major erit pro ratione odii et amoris. Q.E.D.

XXXVII. Önerme

Kederden ya da sevinçten, nefretten ya da sevgiden doğan arzu duygu yoğunluğunun artmasına bağlı olarak artar.

Kanıtlama: Keder insanın etki gücünü (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) azaltır ya da kısıtlar, başka deyişle (bu Bölümün 7. Önermesine göre) insanın mevcudiyetini sürdürmek için sarf ettiği çabayı azaltır ya da kısıtlar; bu yüzden (bu Bölümün 5. Önermesine göre) bu çabaya aykırı bir duygudur. Dolayısıyla kederlenen bir insanın bütün çabası kederini yok etmeye yöneliktir. Ama (kederin tanımına göre) keder arttıkça, zorunlu olarak insanın etki gücüne çok daha aykırı hale gelecektir. Buna göre keder arttıkça insan kederi yok etmek için daha büyük bir güç harcayacaktır, yani (bu Bölümün 9. Önermesine düşülen Nota göre) çok daha büyük bir arzuyla ya da iştahla bu kederden kurtulmaya çalışacaktır. Öte yandan sevinç (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) insanın etki gücünü arttırır ya da bu güce destek olur ve aynı yöntemle kolayca kanıtlanır ki, sevinç duygusu yaşayan bir insanın tek arzusu bu duygusunun sürüp gitmesidir ve sevinci katlandıkça onu sürdürmek arzusu da o oranda katlanır. Sonuçta, nefret ve sevgi sevinçten ya da kederden kaynaklanan duygular olduğuna göre, aynı mantıkla düşündüğümüzde, nefret ya da sevgi duygularından doğan çaba, iştah, yani arzu da nefret ve sevgi yoğunluğuna göre artacaktır. **Q.E.D.**

PROPOSITIO XXXVIII.

Si quis rem amatam odio habere inceperit, ita ut amor plane aboleatur, eandem majore odio, ex pari causa, prosequetur, quam si ipsam nunquam amavisset, et eo majore, quo amor antea major fuerat.

DEMONSTRATIO. Nam si quis rem, quam amat, odio habere incipit, plures ejus appetitus coercentur, quam si eandem non amavisset. Amor namque lætitia est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), quam homo quantum potest (*per Propositionem 28 hujus*) conservare conatur; idque (*per idem scholium*) rem amatam ut præsentem contemplando, eandemque (*per Propositionem 21 hujus*) lætitia, quantum potest, afficiendo; qui quidem conatus (*per Propositionem præcedentem*) eo est major, quo amor major est, ut et conatus efficiendi, ut res amata ipsum contra amet (*vide Propositionem 33 hujus*). At hi conatus odio erga rem amatam coercentur (*per Corollarium Propositionis 13 et per Propositionem 23 hujus*); ergo amans (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) hac etiam de causa tristitia afficietur, et eo majore, quo amor major fuerat; hoc est, præter tristitiam, quæ odii fuit causa, alia ex eo oritur, quod rem amavit, et consequenter majore tristitiæ affectu rem amatam contemplabitur, hoc est (*per Scholium*

XXXVIII. Önerme

Bir insan sevdiği bir şeyden, sevgisi tamamen yok olacak şekilde nefret etmeye başlamışsa, duyguların nedeni aynı olduğundan, o şeye karşı o şeyi hiç sevmemiş olduğu zamankinden daha fazla nefret duyacaktır ve bu nefret, önceki sevgisi ne kadar büyükse o kadar büyük olacaktır.

Kanıtlama: Çünkü bir insan sevmiş olduğu bir şeyden nefret etmeye başlarsa, arzuları söz konusu şeyi hiç sevmemiş olduğu zamankinden daha fazla bastırılacaktır. Çünkü sevgi (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) bir insanın olanca gücüyle kalıcı kılmaya çabaladığı bir sevinçtir; (aynı Not gereği) insan bunu sevdiği şeyi yanındaymış gibi hissederek ve bu sevinci olabildiğince sevdiğine de (bu Bölümün 21. Önermesine göre) yaşatarak gerçekleştirir; ve sevgisi büyüdükçe beraberinde bu çabada büyür (bir önceki bu Önermeye göre); insanın sevdiğini kendi sevgisine karşılık verdirmeye çalışmasında da aynı şey olur (bu Bölümün 33. Önermesine bakın). Ama sevilene duyulan nefret bu çabaları engeller (bu Bölümün 13. Önerme Sonucuna ve 23. Önermesine göre). Böyle olunca, seven insan (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) aynı nedenden ötürü bu kez keder duymaya başlar ve önceki sevgisi ne kadar büyükse nefreti de o kadar büyük olur; başka deyişle, sevenin nefretinin neden olduğu keder dışında, söz konusu şeyi sevmiş olmaktan kaynaklanan ikinci bir keder de işe karışır; dolayısıyla sevilene daha büyük bir nefret duygusuyla bakılır, yani (bu Bölümün 13.

Propositionis 13 hujus) majore odio prosequetur, quam si eandem non amavisset, et eo majore, quo amor major fuerat. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXIX.

Qui aliquem odio habet, ei malum inferre conabitur, nisi ex eo majus sibi malum oriri timeat; et contra, qui aliquem amat, ei eadem lege benefacere conabitur.

DEMONSTRATIO. Aliquem odio habere est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*) aliquem ut tristitiæ causam imaginari; adeoque (*per Propositionem 28 hujus*) is, qui aliquem odio habet, eundem amovere vel destruere conabitur. Sed si inde aliquid tristius, sive (quod idem est) majus malum sibi timeat, idque se vitare posse credit, non inferendo ei, quem odit, malum, quod meditabatur, a malo inferendo (*per eandem Propositionem 28 hujus*) abstinere cupiet; idque (*per Propositionem 37 hujus*) majore conatu, quam quo tenebatur inferendi malum, qui propterea prævalebit, ut volebamus. Secundæ partis demonstratio eodem modo procedit. Ergo qui aliquem odio habet, etc. Q.E.D.

Önermesine düşülen Nota göre) aynı şeyin hiç sevilmemiş olduğu zamankinden daha büyük bir nefret duyulur ve bu nefret önceki sevgi ne kadar büyükse o kadar büyük olur. **Q.E.D.**

XXXIX. Önerme

Herhangi birinden nefret eden kimse ona kötülük etmeye çabalayacaktır, tabii bu çabasından ötürü kendisinin başına daha büyük bir kötülük gelmesinden korkmuyorsa; ama aynı mantık gereği, herhangi birini seven kimse de sevdiğine iyilik yapmaya çalışacaktır.

Kanıtlama: Birinden nefret etmek (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) onu kederinin nedeni olarak görmektir; dolayısıyla (bu Bölümün 28. Önermesine göre) birinden nefret eden kimse onu ya yanından uzaklaştırmaya ya da yok etmeye çabalayacaktır. Ama bu yüzden kendi başına daha üzücü bir şeyin ya da daha büyük bir kötülüğün (aslında ikisi de aynı şey) gelmesinden korkarsa ve nefret ettiği ve kötülük yapmayı tasarladığı kişiye hiçbir şey yapmamakla daha büyük bir kötülükten sakınmış olacağına inanırsa, bu kötülüğü yapmaktan (yine bu Bölümün yine 28. Önermesine göre) kaçınmak isteyecektir ve bu istek onu kötülük yapmaya iten istekten daha büyük bir çaba gerektirecektir ki, (bu Bölümün 37. Önermesine göre) iddia ettiğimiz gibi, bu son çaba diğerine üstün gelecektir. Önermenin ikinci kısmını da aynı şekilde kanıtlayabiliriz. O halde herhangi birinden nefret eden bir kimse (*ona kötülük etmeye çabalayacaktır, tabii bu çabasından ötürü kendisinin başına daha büyük bir kötülük gelmesinden korkmuyorsa; ama aynı mantık gereği, herhangi birini seven kimse sevdiğine iyilik yapmaya çalışacaktır*). **Q.E.D.**

SCHOLIUM. Per *bonum* hic intelligo omne genus lætitiæ, et quicquid porro ad eandem conducit, et præcipue id, quod desiderio, qualecunque illud sit, satisfacit. Per *malum* autem omne tristitiæ genus, et præcipue id, quod desiderium frustratur. Supra enim (*in Scholio Propositionis 9 hujus*) ostendimus, nos nihil cupere, quia id bonum esse judicamus, sed contra id bonum vocamus, quod cupimus; et consequenter id, quod aversamur, malum appellamus; quare unusquisque ex suo affectu judicat seu æstimat; quid bonum, quid malum, quid melius, quid pejus et quid denique optimum, quidve pessimum sit. Sic avarus argenti copiam optimum, ejus autem inopiam pessimum judicat. Ambitiosus autem nihil æque ac gloriam cupit, et contra nihil æque ac pudorem reformidat. Invido deinde nihil jucundius quam alterius infelicitas, et nihil molestius quam aliena felicitas; ac sic unusquisque ex suo affectu rem aliquam bonam aut malam, utilem aut inutilem esse judicat. Cæterum hic affectus, quo homo ita disponitur, ut id, quod vult, nolit, vel ut id, quod non vult, velit, *timor* vocatur, qui proinde nihil aliud est, quam *metus*, quatenus homo ab eodem disponitur ad malum, quod futurum judicat, minore vitandum

Not: Burada *iyilik* deyince her tür sevinci ve sevince yol açan ne varsa hepsini kastediyorum, özellikle de herhangi bir özlemi tatmin eden şeyi; bu şey ne olursa olsun hiç fark etmez. *Kötülük* deyince de her tür kederi kastediyorum, özellikle de özlemi boşa çıkaran şeyi. Çünkü yukarıda da (bu Bölümün 9. Önermesine düşülen Notta) gösterdiğimiz gibi, bizler bir şeyi arzularken onun iyi olduğuna hükmettiğimiz için arzulamayız, tam tersine, o şeyi arzuladığımız için ona iyi deriz; dolayısıyla kaçındığımız bir şeye de kötü deriz. O halde her birimiz neyin iyi, neyin kötü olduğuna ve neyin daha iyi, neyin daha kötü olduğuna ve de neyin en iyi, neyin en kötü olduğuna kendi duygularımızla karar veriyoruz, yani salt kendi bakış açımızla bir değerlendirme yapıyoruz. Böyle olunca da açgözlü bir adam kucak dolusu gümüşe iyi derken yoksulluğa kötü diyebiliyor. Hırslı bir adam ün kazanmaktan başka hiçbir şey istemezken, utanç kadar da hiçbir şeyden çekinmiyor. Kıskanç bir insana başkasının mutsuzluğu kadar cazip gelen başka bir şey yokken, başkasının mutluluğu kadar da üzücü gelen başka bir şey olmuyor; yani işin aslı, her birimiz herhangi bir şeyin iyiliğine, kötülüğüne, yararlılığına ya da yararsızlığına kendi duygularımızla karar veriyoruz. Dahası, insanın kendi duyguları onu istediğini istememeye, istemediğini de istemeye yöneltiyor ki, biz buna *korku* diyoruz; o halde *korku*, insanın gelecekte başına geleceğini düşündüğü bir kötülüğü daha hafifiyle savuşturmaya yönelten *evham*dan

(*vide Propositionem 28 hujus*). Sed si malum, quod timet, pudor sit, tum timor appellatur *verecundia.* Denique si cupiditas malum futurum vitandi coercetur timore alterius mali, ita ut quid potius velit, nesciat, tum metus vocatur *consternatio*, præcipue si utrumque malum, quod timetur, ex maximis sit.

PROPOSITIO XL.

Qui se odio haberi ab aliquo imaginatur, nec se ullam odii causam illi dedisse credit, eundem odio contra habebit.

DEMONSTRATIO. Qui aliquem odio affectum imaginatur, eo ipso etiam odio afficietur (*per Propositionem 27 hujus*), hoc est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), tristitia concomitante idea causæ externæ. At ipse (*per hypothesin*) nullam hujus tristitiæ causam imaginatur præter illum, qui ipsum odio habet; ergo ex hoc, quod se odio haberi ab aliquo imaginatur, tristitia afficietur concomitante idea ejus, qui ipsum odio habet, sive (*per idem scholium*) eundem odio habebit. Q.E.D.

SCHOLIUM. Quod si se justam odii causam præbuisse imaginatur, tum (*per Propositionem*

başka bir şey değil (bu Bölümün 28. Önermesine bakın). Ama insanın korktuğu kötülük utançsa, o zaman bu korku *utangaçlık* adını alıyor. Bundan başka gelecekteki kötülükten kaçınma arzusu başka bir kötülük beklentisinin yarattığı korkuyla bastırılırsa ve insanı ikisinden hangisini seçeceğini bilemeyecek halde bırakırsa o zaman bu evhama *şaşkınlık* deniyor, özellikle bu kötülüklerin her ikisi de bizde çok büyük bir korkuya neden oluyorsa.

XL. Önerme

Birinin nefretini kazandığını hayal eden kimse, o kişinin nefretine neden olabilecek bir şey yapmadığına inanıyorsa, bu nefrete kendisi de nefretle karşılık verecektir.

Kanıtlama: Birinin nefret duygusu yaşadığını hayal eden insan tam da bu nedenle nefret duygusu yaşayacaktır (bu Bölümün 27. Önermesine göre), yani (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) dış bir nedenin fikriyle beraber giden bir keder yaşayacaktır. Ama (varsayıma göre) söz konusu kimse bu nefretin nedeninin sadece kendisinden nefret eden kişiden kaynaklandığını hayal etmektedir. O halde başka birinin ondan nefret ettiğini hayal ettiği için, kendisinden nefret eden kişinin fikriyle beraber giden bir keder yaşayacaktır ya da başka deyişle (aynı Nota göre) o kişiden nefret edecektir. **Q.E.D.**

Not: Söz konusu insan kendisinin bu nefreti hak edecek nitelikte bir şey yapmış olduğunu hayal ederse, o zaman (bu

30 hujus et ejusdem Scholium) pudore afficietur. Sed hoc (*per Propositionem 25 hujus*) raro contingit. Præterea hæc odii reciprocatio oriri etiam potest ex eo, quod odium sequatur conatus malum inferendi ei, qui odio habetur (*per Propositionem 39 hujus*). Qui igitur se odio haberi ab aliquo imaginatur, eundem alicujus mali sive tristitiæ causam imaginabitur; atque adeo tristitia afficietur, seu *metu*, concomitante idea ejus, qui ipsum odio habet, tanquam causa, hoc est, odio contra afficietur, ut supra.

COROLLARIUM I.

Qui, quem amat, odio erga se affectum imaginatur, odio et amore simul conflictabitur. Nam quatenus imaginatur, ab eodem se odio haberi, determinatur (*per Propositionem præcedentem*) ad eundem contra odio habendum. At (*per hypothesin*) ipsum nihilominus amat: ergo odio et amore simul conflictabitur.

COROLLARIUM II.

Si aliquis imaginatur, ab aliquo, quem antea nullo affectu prosecutus est, malum aliquod præ odio sibi illatum esse, statim idem malum eidem referre conabitur.

DEMONSTRATIO. Qui aliquem odio erga se

Bölümün 30. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre) utanç duygusu yaşayacaktır; ama nadiren böyle olur (bu Bölümün 25. Önermesine göre). Bu tür karşılıklı nefret durumu, nefret edilen kişiye kötülük yapma çabasını takip eden nefretten de kaynaklanabilir (bu Bölümün 39. Önermesine göre). Öyleyse başkasının ondan nefret ettiğini hayal eden biri, söz konusu kişiyi herhangi bir kötülüğün ya da kederin nedeni olarak hayal edecek ve bu nedenden dolayı kederlenecektir, yani nefret eden kişinin fikriyle beraber giden bir *evham* duyacaktır; başka deyişle, yukarıda da belirttiğimiz gibi, o kişinin nefretine nefretle karşılık verecektir.

I. Önerme Sonucu

Sevdiği birinin ona karşı nefret duyduğunu hayal eden bir insan aynı anda hem nefret hem de sevgi hissedip çatışkı yaşayacaktır. Çünkü söz konusu kişinin ondan nefret ettiğini hayal ettiğinden, buna karşılık o da (bir önceki Önermeye göre) söz konusu kişiden nefret etmeye yönelecektir. Ama (varsayıma göre) bu adam gene de söz konusu kişiyi sevmektedir. Bu durumda hem nefret hem de sevgi hissedip çatışkı yaşayacaktır.

II. Önerme Sonucu

Daha önce hiçbir duygu beslemediği birinin ona karşı duyduğu nefret sonucunda başına bir kötülük geldiğini hayal eden kimse, derhal söz konusu kişiye kötülük etmeye çalışacaktır.

Kanıtlama: Birinin ona karşı nefret beslediğini hayal

affectum esse imaginatur, eum contra (*per præcedentem propositionem*) odio habebit, et (*per Propositionem 26 hujus*) id omne comminisci conabitur, quod eundem possit tristitia afficere, atque id eidem (*per Propositionem 39 hujus*) inferre studebit. At (*per hypothesin*) primum, quod hujusmodi imaginatur, est malum sibi illatum; ergo idem statim eidem inferre conabitur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Conatus malum inferendi ei, quem odimus, *ira* vocatur; conatus autem malum nobis illatum referendi *vindicta* appellatur.

PROPOSITIO XLI.

Si quis ab aliquo se amari imaginatur, nec se ullam ad id causam dedisse credit (quod per Corollarium Propositionis 15 et per Propositionem 16 hujus fieri potest), eundem contra amabit.

DEMONSTRATIO. Hæc propositio eadem via demonstratur ac præcedens. Cujus etiam Scholium vide.

SCHOLIUM. Quod si se justam amoris causam præbuisse crediderit, gloriabitur (*per Propositionem 30 hujus cum ejusdem Scholio*); quod quidem (*per Propositionem 25 hujus*) frequentius contingit, et cujus contrarium evenire diximus, quando aliquis ab aliquo se odio haberi imaginatur (*vide Scholium Propositionis præcedentis*). Porro hic reciprocus

eden kimse bu nefrete nefretle karşılık verecektir (bir önceki Önermeye göre) ve (bu Bölümün 26. Önermesine göre) söz konusu kişiyi kederlendirebilecek ne var ne yoksa düşünmeye çalışacaktır, dahası düşündüklerini de aynen hayata geçirmeye çaba sarf edecektir. Ama (varsayıma göre) söz konusu kimsenin ilk aklına gelen kötülüğe uğramış olduğudur. O halde hiç zaman kaybetmeden o da aynı şekilde kötülük yapmaya çalışacaktır. **Q.E.D.**

Not: Nefret ettiğimiz kimseye kötülük yapma çabasına *öfke* denir; kendimize yapılan bir kötülüğe karşılık verme çabası ise *intikam* adını alır.

XLI. Önerme

Biri başkası tarafından sevildiğini hayal ediyorsa, bunun kendisinden kaynaklanan bir nedeni olmadığına inansa bile (bu Bölümün 15. Önerme Sonucuna ve 16. Önermesine göre böyle bir durum söz konusu olabilir), yine de bu sevgiye sevgiyle karşılık verecektir.

Kanıtlama: Bu Önerme bir önceki Önerme gibi kanıtlanır; ayrıca söz konusu Önermenin Notuna da bakın.

Not: Hatta kişi bu sevginin kendisinden kaynaklandığına dair haklı bir nedeni olduğuna inanmışsa gururlanacaktır (bu Bölümün 30. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre). Bu sahiden de sıkça yaşanan bir durumdur (bu Bölümün 25. Önermesine göre) ve başkasının kendisinden nefret ettiğini hayal eden birinin hissedeceklerine dair söylediklerimize karşıttır (bir önceki Önermeye bakın). Bu yüzden bu karşılıklı

amor, et consequenter (*per Propositionem 39 hujus*) conatus benefaciendi ei, qui nos amat, quique (*per eandem propositionem 39 hujus*) nobis benefacere conatur, *gratia* seu *gratitudo* vocatur; atque adeo apparet, homines longe paratiores esse ad vindictam, quam ad referendum beneficium.

COROLLARIUM.

Qui ab eo, quem odio habet, se amari imaginatur, odio et amore simul conflictabitur. Quod eadem via, qua primum propositionis præcedentis Corollarium, demonstratur.

SCHOLIUM. Quod si odium prævaluerit, ei, a quo amatur, malum inferre conabitur; qui quidem affectus *crudelitas* appellatur, præcipue si illum, qui amat, nullam odii communem causam præbuisse creditur.

PROPOSITIO XLII.

Qui in aliquem, amore aut spe gloriæ motus, beneficium contulit, contristabitur, si viderit, beneficium ingrato animo accipi.

DEMONSTRATIO. Qui rem aliquam sibi similem amat, conatur, quantum potest, efficere, ut ab ipsa contra ametur (*per Propositionem 33 hujus*). Qui igitur præ amore in aliquem beneficium contulit, id facit desiderio, quo tenetur, ut contra ametur, hoc est (*per Propositionem 34 hujus*) spe gloriæ, sive

sevgiye, dolayısıyla (bu Bölümün 39. Önermesine göre) bizi seven insana iyilikte bulunma çabasına ve aynı şekilde onun da bize iyilikte bulunma çabasına *minnettarlık* ya da *şükran* denir. Ancak anlaşılan o ki, insanlar iyiliğe karşılık vermektense intikam almaya çok daha yatkınlar.

Önerme Sonucu

Nefret ettiği biri tarafından sevildiğini hayal eden insan hem nefret hem sevgi hissedip çatışkı yaşayacaktır. Bu, bir önceki Önerme Sonucunun kanıtlandığı şekilde kanıtlanır.

Not: Nefret üstünse insan kendisini sevene kötülük yapmaya çalışır; bu çabaya *zalimlik* denir, özellikle de seven insandan nefret edilmesine yol açacak sıradan bile olsa herhangi bir neden olmadığına inanılıyorsa.

XLII. Önerme

Birine ya sevgisinden ya da onur kazanma kaygısından iyilikte bulunan insan, bu iyiliğin kadrinin bilinmediğini görürse kederlenir.

Kanıtlama: Kendisine benzer bir nesneyi seven kimse, bunun karşılığında o nesne tarafından da sevilmek için elinden gelen gayreti gösterir (bu Bölümün 33. Önermesine göre). Bu yüzden birine sevgisinden dolayı iyilik yapan insan, bu iyiliği kendisini karşısındakine sevdirme arzusuna uyarak yapar, yani (bu Bölümün 34. Önermesine göre) ya saygı kazanmak ya da

(*per Scholium Propositionis 30 hujus*) lætitiæ; adeoque (*per Propositionem 12 hujus*) hanc gloriæ causam, quantum potest, imaginari, sive ut actu existentem contemplari conabitur. At (*per hypothesin*) aliud imaginatur, quod ejusdem causæ existentiam secludit: ergo (*per Propositionem 19 hujus*) eo ipso contristabitur. Q.E.D.

PROPOSITIO XLIII.

Odium reciproco odio augetur, et amore contra deleri potest.

DEMONSTRATIO. Qui eum, quem odit, odio contra erga se affectum esse imaginatur, eo ipso (*per Propositionem 40 hujus*) novum odium oritur, durante (*per hypothesin*) adhuc primo. Sed si contra eundem amore erga se affectum esse imaginetur, quatenus hoc imaginatur, eatenus (*per Propositionem 30 hujus*) se ipsum cum lætitia contemplatur, et eatenus (*per Propositionem 29 hujus*) eidem placere conabitur; hoc est (*per Propositionem 41 hujus*), eatenus conatur ipsum odio non habere, nullaque tristitia afficere; qui quidem conatus (*per Propositionem 37 hujus*) major vel minor erit pro ratione affectus, ex quo oritur; atque adeo si major fuerit illo, qui ex odio oritur; et quo rem, quam odit (*per Propositionem 26 hujus*), tristitia afficere conatur, ei prævalebit, et odium ex animo delebit. Q.E.D.

sevinç yaşamak adına bu iyiliği yapar (bu Bölümün 30. Önermesine düşülen Nota göre); bu yüzden (bu Bölümün 12. Önermesinde göre) saygınlık kazanmasına yol açacak bu nedeni hayal etmek için, başka deyişle bu nedeni fiili olarak varmış gibi görmek için elinden gelen gayreti gösterir. Ancak (varsayıma göre) bu nedenin varoluşunu dışlayacak başka bir şey de hayal etmektedir. O halde (bu bölümün 19. Önermesine göre) bu şey kendisine keder verecektir. **Q.E.D.**

XLIII. Önerme

Nefret karşı bir nefretle çoğalır, ama sevgiyle silinebilir.

Kanıtlama: Nefret ettiği birinin bu nefretine nefretle karşılık verdiğini hayal eden kimse, tam da bu nedenle (bu Bölümün 40. Önermesine göre), daha ilki bitmemişken (varsayım gereği) ikinci bir nefretle dolar. Oysa söz konusu kimse nefretine rağmen sevildiğini hayal etmiş olsa, böyle hayal ettiği sürece (bu Bölümün 30. Önermesine göre) kendisine sevinçle bakar ve nefret ettiği kişiye de aynı sevinci yaşatmaya çabalar; yani (bu Bölümün 41. Önermesine göre) ondan nefret etmemeye ve onu hiçbir şekilde kederlendirmemeye çabalar. Bu çaba (bu Bölümün 37. Önermesine göre) kaynaklandığı duygunun yoğunluğuna göre büyüyecek ya da küçülecektir; buna göre eğer nefretten kaynaklanan ve (bu Bölümün 26. Önermesine göre) insanın nefret ettiği kişiyi kederlendirmek için harcadığı çabadan daha büyükse, o zaman baskın çıkacak ve nefreti zihinden silecektir. **Q.E.D.**

PROPOSITIO XLIV.

Odium, quod amore plane vincitur, in amorem transit; et amor propterea major est, quam si odium non præcessisset.

DEMONSTRATIO. Eodem modo procedit ac Propositionis 38 hujus. Nam qui rem, quam odit, sive quam cum tristitia contemplari solebat, amare incipit, eo ipso, quod amat, lætatur, et huic lætitiæ, quam amor involvit (*vide ejus Definitionem in Scholio Propositionis 13 hujus*), illa etiam accedit, quæ ex eo oritur, quod conatus amovendi tristitiam, quam odium involvit (*ut in Propositione 37 hujus ostendimus*), prorsus juvatur, concomitante idea ejus, quem odio habuit, tanquam causa.

SCHOLIUM. Quamvis res ita se habeat, nemo tamen conabitur rem aliquam odio habere, vel tristitia afici, ut majore hac lætitia fruatur; hoc est, nemo spe damnum recuperandi, damnum sibi inferri cupiet, nec ægrotare desiderabit spe convalescendi. Nam unusquisque suum esse conservare, et tristitiam, quantum potest, amovere semper conabitur. Quod si contra concipi posset, hominem posse cupere aliquem odio habere, ut eum postea majore amore prosequatur, tum eundem odio habere semper desiderabit. Nam quo odium majus fuerit, eo amor erit major, atque adeo desiderabit semper, ut odium magis magisque augeatur, et eadem de causa homo magis ac magis

XLIV. Önerme

Nefret sevgiye tamamen yenik düştü mü sevgiye yol açar; bu yüzden bu sevgi, öncesinde hiç nefret yaşanmamış olan sevgiden daha büyük olur.

Kanıtlama: Bu Önerme bu Bölümün 38. Önermesi gibi kanıtlanır. Çünkü daha önce hep nefret duyduğu ya da keder duyarak baktığı bir şeyi sevmeye başlayan kimse bu sevgisinden ötürü sevinir; sevgiyle bütünleşen bu sevincine de (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota bakın) nefretle bütünleşmiş kederinden kurtulma çabasının yarattığı başka bir sevinç eklenir ve bu sevinç önceki nefretin, şimdiki sevincin nedeni olan insanın fikriyle gittiği için de gitgide güçlenir (bu Bölümün 37. Önermesinde gösterdiğimiz gibi).

Not: Hal böyle olsa da, hiç kimse daha büyük bir sevinç yaşamak için bir şeyden nefret etmeye ya da kederlenmeye çalışmaz; ya da şöyle söylersek, hiç kimse yarası iyileşecek umuduyla yaralanmak, sağlığına kavuşmak için hastalanmak istemez. Çünkü her insan mevcudiyetini korumaya ve her zaman mümkün mertebe kederden uzak durmaya çabalar. Tersi düşünülecek olsaydı, yani bir insanın sonradan büyük bir sevgi kazanmak için birine nefret beslemesi mümkün olsaydı, o zaman o insanın hep söz konusu şeyden nefret etmesi gerekirdi. Çünkü nefret büyüdükçe, sevgi de büyüyecek ve insan kendi nefretinin büyüdükçe büyümesini arzulayacaktı; hatta aynı nedenden dolayı, sonradan sağlığına

ægrotare conabitur, ut majore lætitia ex restauranda valetudine postea fruatur; atque adeo semper ægrotare conabitur, quod (*per Propositionem 6 hujus*) est absurdum.

PROPOSITIO XLV.

Si quis aliquem sibi similem odio in rem sibi similem, quam amat, affectum esse imaginatur, eum odio habebit.

DEMONSTRATIO. Nam res amata eum, qui ipsam odit, odio contra habet (*per Propositionem 40 hujus*): adeoque amans, qui aliquem imaginatur rem amatam odio habere, eo ipso rem amatam odio, hoc est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*) tristitia, affectam esse imaginatur, et consequenter (*per Propositionem 21 hujus*) contristatur, idque concomitante idea ejus, qui rem amatam odit, tanquam causa; hoc est (*per Scholium Propositionis 13 hujus*), ipsum odio habebit. Q.E.D.

PROPOSITIO XLVI.

Si quis ab aliquo cujusdam classis sive nationis a sua diversæ, lætitia vel tristitia affectus fuerit, concomitante ejus idea, sub nomine universali classis vel nationis, tanquam causa; is non tantum illum, sed omnes ejusdem classis vel nationis amabit vel odio habebit.

kavuşmakla çok daha büyük bir sevinç yaşayacağı umuduyla insanın hasta oldukça olası gelecekti, dolayısıyla insan hep hasta olmak için çabalayacaktı ki, bu da (bu Bölümün 6. Önermesine göre) saçmadır.

XLV. Önerme

Bir kimse kendisine benzeyen bir insanın yine kendisine benzeyen ve sevdiği bir şeyden nefret ettiğini hayal ederse o insandan nefret eder.

Kanıtlama: Çünkü sevilen nesne kendisinden nefret edenden nefret eder (bu Bölümün 40. Önermesine göre). Bu nedenle seven insan sevdiği şeyden nefret eden herhangi birini hayal etmekle, sevdiği şeyin de o kişiye karşı nefret dolduğunu, yani (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) keder duyduğunu hayal eder, dolayısıyla (bu Bölümün 21. Önermesine göre) kendisi de kederlenir ve sevdiği nesneden nefret eden kişinin fikri bir neden olarak bu duyguyla beraber gider, başka deyişle (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) söz konusu kişiden nefret eder. **Q.E.D.**

XLVI. Önerme

Bir kimse kendi sınıfından ya da kendi ulusundan farklı bir kişiye karşı sevinç ya da keder duymuşsa ve bu sevinç ya da kedere söz konusu sınıfın ya da ulusun tümel adı altına o kişinin fikri de neden olarak girmişse, sadece o kişiyi sevmekle ya da ondan nefret etmekle kalmayacak, aynı zamanda o kişinin ait olduğu sınıfın ya da ulusun tümünü sevecek ya da onlardan nefret edecektir.

DEMONSTRATIO. Hujus rei demonstratio patet ex Propositione 16 hujus partis.

PROPOSITIO XLVII.

Lætitia, quæ ex eo oritur, quod scilicet rem, quam odimus, destrui, aut alio malo affici imaginamur, non oritur absque ulla animi tristitia.

DEMONSTRATIO. Patet ex Propositione 27 hujus. Nam quatenus rem nobis similem tristitia affici imaginamur, eatenus contristamur.

SCHOLIUM. Potest hæc Propositio etiam demonstrari ex Corollario Propositionis 17 partis II. Quoties enim rei recordamur, quamvis ipsa actu non existat, eandem tamen ut præsentem contemplamur, corpusque eodem modo afficitur; quare quatenus rei memoria viget, eatenus homo determinatur ad eandem cum tristitia contemplandum, quæ determinatio, manente adhuc rei imagine, coercetur quidem memoria illarum rerum, quæ hujus existentiam secludunt, sed non tollitur: atque adeo homo eatenus tantum lætatur, quatenus hæc determinatio coercetur; et hinc fit, ut hæc lætitia, quæ ex rei, quam odimus, malo oritur, toties repetatur, quoties ejusdem rei recordamur. Nam, uti diximus, quando ejusdem rei imago excitatur, quia hæc ipsius rei existentiam involvit, hominem determinat ad rem cum eadem tristitia contemplandum, qua eandem contemplari solebat, cum ipsa existeret. Sed quia ejusdem rei imagini alias junxit, quæ ejusdem existentiam secludunt, ideo hæc ad tristitiam

Kanıtlama: Bu durum bu Bölümün 16. Önermesinden anlaşılır.

XLVII. Önerme

Nefret ettiğimiz bir şeyin yok olduğunu ya da başına başka türlü bir kötülük geldiğini hayal edince duyduğumuz sevinç hiçbir üzüntü hissetmeden yaşanmaz.

Kanıtlama: Bu Önerme bu Bölümün 27. Önermesinden anlaşılır. Çünkü bize benzer bir şeyin keder yaşadığını hayal ettiğimizde biz de aynı şekilde kederleniriz.

Not: Bu Önerme aynı zamanda II. Bölümün 17. Önerme Sonucuna göre de kanıtlanabilir. Çünkü ne zaman bir şeyi hatırlasak, o şey fiili olarak varolmasa bile, onu varmış gibi görürüz ve bedenimiz de aynı şekilde o varmış gibi etkilenir. Bu yüzden insanın o şeye keder duygusuyla bakması, şeyin hatırasının etki gücüne göre belirlenir; bu belirlenim, o şeyin imgesi canlı kaldığı sürece, o şeyin varoluşunu dışlayan başka şeyleri hatırlamakla denetim altına alınsa da tamamen ortadan kalkmaz. Demek ki insan sadece bu belirlenim kısıtlandığı sürece sevinç duyar; nefret edilen şeyin uğradığı kötülükten doğan sevincin söz konusu şey hatırlandıkça yinelenmesi de bu yüzdendir. Çünkü az önce de dediğimiz gibi, o şeyin imgesi ne zaman canlansa, o şeyin varoluşunu da gerektireceğinden, o şey gerçekten varken ona nasıl nefretle bakıyorsak aynı nefretle bakmaya yöneliriz. Ne var ki insan o şeyin imgesini o şeyin varoluşunu dışlayan başka şeylerle de ilişkilendirdiğinden, kendisini kedere

determinatio statim coercetur, et homo de novo lætatur, et hoc toties, quoties hæc repetitio fit. Atque hæc eadem est causa, cur homines lætantur, quoties alicujus jam præteriti mali recordantur, et cur pericula, a quibus liberati sunt, narrare gaudeant. Nam ubi aliquod periculum imaginantur, idem veluti adhuc futurum contemplantur, et ad id metuendum determinantur; quæ determinatio de novo coercetur idea libertatis, quam hujus periculi ideæ junxerunt, cum ab eodem liberati sunt, quæque eos de novo securos reddit; atque adeo de novo lætantur.

PROPOSITIO XLVIII.

Amor et odium exempli gratia erga Petrum destruitur, si tristitia, quam hoc, et lætitia, quam ille involvit, ideæ alterius causæ jungatur; et eatenus uterque diminuitur, quatenus imaginamur Petrum non solum fuisse alterutrius causam.

DEMONSTRATIO. Patet ex sola amoris et odii definitione; quam vide in Scholio Propositionis 13 hujus. Nam propter hoc solum lætitia vocatur amor, et tristitia odium erga Petrum, quia scilicet Petrus hujus vel illius affectus causa esse consideratur. Hoc itaque prorsus vel ex parte sublato, affectus quoque erga Petrum prorsus vel ex parte diminuitur. Q.E.D.

PROPOSITIO XLIX.

Amor et odium erga rem, quam liberam esse

yönelten bu belirlenim derhal denetim altına alınır ve yeniden sevinç duyar; bu durum yinelendikçe sevinci de yinelenir. İşte zaten bu yüzden insan geçmişte yaşanan kötülükleri hatırlamaktan sevinç duyar, kaçıp kurtulduğu tehlikeleri anlatmaktan da zevk alır; çünkü ne zaman bir tehlike hayal etse hemen böyle bir tehlikeyle karşılaşacakmış gibi olur ve bu durum onun bu tehlikeden korkmasına neden olur; bu durum, tehlikeden sahiden kaçıp kurtulduğu anda bu tehlikenin fikriyle ilişkilendirdiği özgürlük fikriyle yeniden denetim altına alınır ve bu özgürlük fikri insanı yeniden korkusuz kılar, böylece yeniden sevinir.

XLVIII. Önerme

Herhangi birine, örneğin Petrus'a duyulan sevgi ve nefret, nefretin içindeki keder ve sevginin içindeki sevinç başka bir nedenin fikrine bağlandığında yok olur; Petrus'un her iki duygunun tek nedeni olmadığını hayal ettiğimiz ölçüde de azalır.

Kanıtlama: Bu durum sevgi ve nefretin tanımından da kolayca anlaşılacaktır; bu konuda bu Bölümün 13. Önermesine bakın. Çünkü bu sevince Petrus'a duyulan sevgi, bu kedere de Petrus'a duyulan nefret dememizin tek nedeni Petrus'un şu ya da bu duygunun nedeni olarak görülmesidir. Bu durum bütünüyle ya da kısmen ortadan kalkarsa, Petrus'a karşı hissedilen duygu da bütünüyle ya da kısmen azalır. **Q.E.D.**

XLIX. Önerme

Özgür olduğunu hayal ettiğimiz bir şeye duyduğumuz sevgi

imaginamur, major ex pari causa uterque debet esse, quam erga necessariam.

DEMONSTRATIO. Res, quam liberam esse imaginamur, debet (*per Definitionem 7 partis I*) per se absque aliis percipi. Si igitur eandem lætitiæ vel tristitiæ causam esse imaginemur, eo ipso (*per Scholium Propositionis 13 hujus*) eandem amabimus vel odio habebimus, idque (*per Propositionem præcedentem*) summo amore vel odio, qui ex dato affectu oriri potest. Sed si rem, quæ ejusdem affectus est causa, ut necessariam imaginemur, tum (*per eandem Definitionem 7 partis I*) ipsam non solam, sed cum aliis ejusdem affectus causam esse imaginabimur, atque adeo (*per Propositionem* præcedentem) amor et odium erga ipsam minor erit. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hinc sequitur, homines, quia se liberos esse existimant, majore amore vel odio se invicem prosequi, quam alia; ad quod accedit affectuum imitatio, de qua vide Propositiones 27, 34, 40 et 43 hujus.

PROPOSITIO L.

Res, quæcunque potest esse per accidens spei aut metus causa.

DEMONSTRATIO. Hæc propositio eadem via demonstratur, qua Propositio 15 hujus, quam vide

ya da nefret, aynı şekilde zorunlu olan bir şeye duyduğumuz sevgi ya da nefretten daha büyük olacaktır.

Kanıtlama: Özgür olarak hayal ettiğimiz şey (I. Bölümün 7. Tanımına göre) başkaları olmadan kendi kendine algılanması gereken şeydir. Öyleyse böyle bir şeyi sevinç ya da kederin nedeni olarak hayal edersek, tam da bu nedenle (bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre) ona karşı sevgi ya da nefret duyacağız (bir önceki Önermeye göre), hem de mevcut duygu durumundan yükselebilecek en büyük sevgiyi ya da en büyük nefreti duyacağız. Ama bu duyguların nedeni olan söz konusu şeyin zorunlu bir şey olduğunu hayal edersek, o zaman (yine I. Bölümün 7. Tanımına göre) o şeyi kendi başına değil başka şeylerle birlikte bu duyguların nedeni olarak hayal edeceğiz; böylece (bir önceki Önermeye göre) o şeye duyduğumuz sevgi ve nefret azalacaktır. **Q.E.D.**

Not: Buradan çıkan sonuca göre, insanlar kendilerinin özgür olduğunu düşündüklerinden, birbirlerine, başka şeylere duyduklarından daha büyük bir sevgi ve daha büyük bir nefret duyarlar; buna bir de duyguları taklit eklenir ki, bu konuda bu Bölümün 27, 34, 40 ve 43. Önermelere bakın.

L. Önerme

Herhangi bir şey umut ya da korkunun ilineksel nedeni olabilir.

Kanıtlama: Bu Önerme bu Bölümün 15. Önermesinin kanıtlama yöntemiyle çözümlenebilir; söz konusu Öner-

una cum Scholio II Propositionis 18 hujus.

SCHOLIUM. Res, quæ per accidens spei aut metus sunt causæ, bona aut mala omina vocantur. Deinde quatenus hæc eadem omina sunt spei aut metus causa, eatenus (*per Definitionem spei et metus, quam vide in Scholio II Propositionis 18 hujus*) lætitiæ aut tristitiæ sunt causa, et consequenter (*per Corollarium Propositionis 15 hujus*) eatenus eadem amamus vel odio habemus, et (*per Propositionem 28 hujus*) tanquam media ad ea, quæ speramus, adhibere, vel tanquam obstacula aut metus causas amovere conamur. Præterea ex Propositione 25 hujus sequitur, nos natura ita esse constitutos, ut ea, quæ speramus, facile, quæ autem timemus, difficile credamus, et ut de iis plus minusve justo sentiamus. Atque ex his ortæ sunt superstitiones, quibus homines ubique conflictantur. Cæterum non puto operæ esse pretium, animi hic ostendere fluctuationes, quæ ex spe et metu oriuntur; quandoquidem ex sola horum affectuum definitione sequitur, non dari spem sine metu, neque metum sine spe (ut fusius suo loco explicabimus); et præterea quandoquidem, quatenus aliquid speramus aut metuimus, eatenus idem amamus vel odio habemus; atque adeo quicquid de amore et odio diximus, facile unusquisque spei et metui applicare poterit.

meye, bu Bölümün 18. Önermesine düştüğümüz Notla birlikte bakın.

Not: Umut ya da korkunun ilineksel nedenleri olan şeylere iyi ya da kötü alametler denir. Bunlar umudun ve korkunun nedeni olmaları bakımından (bu Bölümün 18. Önermesine düşülen II. Notta belirtilen umut ve korkunun tanımına göre) sevinç ve kederin de nedenidir. İşte biz bu yüzden (bu Bölümün 15. Önerme Sonucuna göre) onları sever ya da onlardan nefret ederiz; onları ya (bu Bölümün 28. Önermesine göre) umutlarımıza aracı kılmaya çalışırız ya da onları birer engel olarak görüp veya korkularımızın nedeni sayıp uzaklaştırmaya çalışırız. Bundan başka, bu Bölümün 25. Önermesinden çıkan sonuca göre, bizler doğamız gereği umut ettiklerimize kolayca inanırız da, korktuğumuz şeylere zor inanırız ve bu tür şeylere hak ettiklerinden fazla ya da az değer veririz. İşte bütün bunlar dünyanın dört bir yanında insanları müşkül duruma sokan batıl inançların kaynağıdır. Ama umut ve korkunun yarattığı bu kararsızlıkları burada ele almayı zahmete değer bulmuyorum, çünkü zaten bu duyguların salt tanımından, umudun korkusuz, korkunun da umutsuz olamayacağı açıkça anlaşılmaktadır (yeri geldiğinde bunu daha da ayrıntılı açıklayacağız); bunun yanı sıra, herhangi bir şeyi umut ettiğimizde ya da ondan korktuğumuzda bu şeyi sever ya da nefret ederiz. İşte bu yüzden sevgi ve nefret üzerine ne söylemişsek, insan aynısının umut ve korku için de söylenebileceğini rahatlıkla anlar.

PROPOSITIO LI.

Diversi homines ab uno eodemque objecto diversimode affici possunt, et unus idemque homo ab uno eodemque objecto potest diversis temporibus diversimode affici.

DEMONSTRATIO. Corpus humanum (*per Postulatum 3 partis II*) a corporibus externis plurimis modis afficitur. Possunt igitur eodem tempore duo homines diversimode esse affecti; atque adeo (*per Axioma 1 quod est post Lemma 3, quod vide post Propositionem 13 partis II*) ab uno eodemque objecto possunt diversimode affici. Deinde (*per idem Postulatum*) corpus humanum potest jam hoc jam alio modo esse affectum; et consequenter (*per idem Axioma*) ab uno eodemque objecto diversis temporibus diversimode affici. Q.E.D.

SCHOLIUM. Videmus itaque fieri posse, ut quod hic amat, alter odio habeat; et quod hic metuit, alter non metuat; et ut unus idemque homo jam amet, quod antea oderit, et ut jam audeat, quod antea timuit, etc. Deinde, quia unusquisque ex suo affectu judicat, quid bonum, quid malum, quid melius, et quid pejus sit (*vide Scholium Propositionis 39 hujus*), sequitur, homines tam judicio quam affectu variare posse;[2] et hinc fit, ut cum alios aliis comparamus, ex sola affectuum differentia a nobis distinguantur, et ut alios intrepidos, alios timidos, alios

---

[2] Posse hoc fieri, tametsi mens humana pars esset divini intellectus, ostendimus in Schol.Prop.13.p.2.

LI. Önerme

Farklı yapıdaki insanlar bir ve aynı nesneden farklı etkiler alabilir, ayrıca bir ve aynı insan bir ve aynı nesneden farklı zamanlarda farklı tarzlarda etkilenebilir.

Kanıtlama: İnsan bedeni (II. Bölümün 3. Önkabulü gereği) dış cisimlerden çok değişik şekillerde etkilenir. Öyleyse iki insan aynı anda farklı şekillerde etkilenebilir ve bu nedenle (II. Bölümün III. Yardımcı Önermesinden sonraki I. Aksiyom gereği; bunlar için ilgili bu Bölümün 13. Önermesinden sonraki kısma bakın) bir ve aynı nesne tarafından farklı tarzda etkilenebilir. Ayrıca (aynı Önkabul gereği) insan bedeni kâh şu şekilde, kâh bu şekilde etkilenebilir, dolayısıyla (aynı Aksiyom gereği) bir ve aynı cisim tarafından farklı zamanlarda farklı şekilde etkilenilir. **Q.E.D.**

Not: Bu da bize gösteriyor ki, birinin sevdiğini diğeri sevmeyebilir, birinin korktuğundan diğeri korkmayabilir ya da bir ve aynı insan daha önce nefret ettiğini an gelir sevebilir, daha önce korktuğuna an gelir cüret edebilir, vb. Önermenin ikinci kısmına gelince; mademki her birimiz neyin iyi, neyin kötü, neyin daha kötü ya da neyin daha iyi olduğuna kendi duygularımıza göre karar veriyoruz (bu Bölümün 39. Önermesine düşülen Nota bakın), o halde insanların duyguları kadar kararları da değişebilir niteliktedir.[133] Zaten bu yüzden birilerini birileriyle kıyasladığımızda aralarındaki farkı duygu durumlarına göre belirliyoruz ve böylece kimilerine gözü pek diyoruz, kimilerine de ürkek; işte bu şekilde başkalarını

denique alio nomine appellemus. Exempli gratia illum ego *intrepidum* vocabo, qui malum contemnit, quod ego timere soleo; et si præterea ad hoc attendam, quod ejus cupiditas malum inferendi ei, quem odit, et benefaciendi ei, quem amat, non coercetur timore mali, a quo ego contineri soleo, ipsum *audacem* appellabo. Deinde ille mihi *timidus* videbitur, qui malum timet, quod ego contemnere soleo; et si insuper ad hoc attendam, quod ejus cupiditas coercetur timore mali, quod me continere nequit, ipsum *pusillanimem* esse dicam; et sic unusquisque judicabit. Denique ex hac hominis natura et judicii inconstantia, ut et quod homo sæpe ex solo affectu de rebus judicat, et quod res, quas ad lætitiam vel tristitiam facere credit, quasque propterea (*per Propositionem 28 hujus*), ut fiant, promovere, vel amovere conatur, sæpe non nisi imaginariæ sint; ut jam taceam alia, quæ in II parte ostendimus, de rerum incertitudine; facile concipimus, hominem posse sæpe in causa esse, tam ut contristetur, quam ut lætetur, sive ut tam tristitia quam lætitia afficiatur, concomitante idea sui tanquam causa; atque adeo facile intelligimus, quid pænitentia, et quid acquiescentia in se ipso sit. Nempe *pænitentia* est tristitia concomitante idea sui, et *acquiescentia* in se ipso est lætitia concomitante idea sui tanquam

da başka başka adlarla anıyoruz. Bu yüzden ben, mesela beni hep irkilten bir kötülük karşısında istifini bile bozmayan adama *gözü pek* diyorum; bu adamın sevdiği birine kötülük yapma ya da sevdiği birine iyilik yapma isteğinin beni hep geri durduran şu korkuyla, yani kötülük korkusuyla bile dizginlenmediğine dikkat etmişsem böylesini *cüretkâr* olarak niteliyorum. Bununla birlikte, benim hiç önemsemediğim bir kötülük karşısında geri duran bir adam benim gözümde *ürkek* sayılıyor; bu adamın söz konusu arzusunun beni hiç irkiltmeyen bir kötülük karşısında dizginlendiğine dikkat etmişsem böylesine *ödlek* diyorum; işte herkes bu şekilde yargıda bulunabilir. Dahası, insan doğasının ve yargısının bu tutarsızlığı sonucunda, genellikle şeyleri sadece kendi bakış açımıza göre yargıladığımızdan, bizde sevinç ya da keder yarattığına inandığımız ve bu yüzden de (bu Bölümün 28. Önermesine göre) var etmeye ya da yok etmeye çaba harcadığımız şeyler salt birer hayal olduğundan – bu Kitabın II. Bölümünde şeylerin belirsizliğiyle ilgili kanıtladığım başka şeylerden hiç bahsetmiyorum bile– kolayca anlayacağımız üzere, kederine de sevincine de genelde insanın kendisi neden olabiliyor, yani insan bu duygulara neden olan kendi fikrinin eşliğinde hem keder hem de sevinç duygusu yaşayabiliyor. Öyleyse pişmanlığın ve kendinden memnun olmanın da ne olduğunu buradan rahatlıkla anlayabiliriz; *pişmanlık* neden olarak insanın kendi fikriyle beraber giden bir kederdir; *kendinden memnun olma* ise neden olarak insanın

causa, et hi affectus vehementissimi sunt, quia homines se liberos esse credunt (*vide Propositionem 49 hujus*).

PROPOSITIO LII.

Objectum, quod simul cum aliis antea vidimus, vel quod nihil habere imaginamur, nisi quod commune est pluribus, non tamdiu contemplabimur, ac illud, quod aliquid singulare habere imaginamur.

DEMONSTRATIO. Simulatque objectum, quod cum aliis vidimus, imaginamur, statim et aliorum recordamur (*per Propositionem 18 partis II, cujus etiam Scholium vide*), et sic ex unius contemplatione statim in contemplationem alterius incidimus. Atque eadem est ratio objecti, quod nihil habere imaginamur, nisi quod commune est pluribus. Nam eo ipso supponimus, nos nihil in eo contemplari, quod antea cum aliis non viderimus. Verum cum supponimus, nos in objecto aliquo aliquid singulare, quod antea nunquam vidimus, imaginari, nihil aliud dicimus, quam quod mens, dum illud objectum contemplatur, nullum aliud in se habeat, in cujus contemplationem ex contemplatione illius incidere potest; atque adeo ad illud solum contemplandum determinata est. Ergo

kendi fikriyle beraber giden bir sevinçtir ve insanların kendilerinin özgür olduğuna inanmaları bu iki duygunun şiddetlenmesine yol açar (bu Bölümün 49. Önermesine bakın).

LII. Önerme

Daha önce başka şeylerle birlikte gördüğümüz bir nesneye,[134] *yani birçok şeye ortak olan bir özellik dışında başka bir özelliği olmadığını hayal ettiğimiz bir nesneye, tekil bir özelliğe sahip olduğunu hayal ettiğimiz bir nesne gibi bakamayız.*

Kanıtlama: Başkalarıyla birlikte görmüş olduğumuz bir nesneyi hatırladığımız anda hemen bu başkalarını da hatırlarız (II. Bölümün 18. Önermesine göre; ayrıca bu Önermeye düşülen Nota da bakın) ve böylece bir nesneye yoğunlaşırken hemen diğerine de yoğunlaşmaya başlarız. İşte başkalarında ortak olan bir özellik dışında hiçbir özellik taşımayan herhangi bir nesne söz konusu olduğunda da durum aynıdır. Çünkü biz söz konusu nesnede daha önce başkalarında görmediğimiz hiçbir şey olmadığını düşündüğümüzü varsayıyoruz. Ama bir nesnede daha önce hiç görmediğimiz tekil bir özellik olduğunu hayal ettiğimizi varsayıyorsak, sadece zihnin o nesneye yoğunlaşırken, onu bu yoğunlaşmadan döndürüp kendisine yoğunlaştıracak başka hiçbir şeyin olmadığını, bu yüzden de zihnin yalnızca bu nesneye yoğunlaşacak şekilde belirlendiğini söylüyoruz. Öyleyse (*daha önce başka şeylerle birlikte gördüğümüz bir nesneye, yani birçok şeye ortak olan bir özellik dışında başka bir özelliği olmadığını hayal ettiğimiz bir nesneye, tekil bir özelliğe sahip*

objectum, etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc mentis affectio, sive rei singularis imaginatio, quatenus sola in mente versatur, vocatur *admiratio*; quæ si ab objecto, quod timemus, moveatur, *consternatio* dicitur, quia mali admiratio hominem suspensum in sola sui contemplatione ita tenet, ut de aliis cogitare non valeat, quibus illud malum vitare posset. Sed si id, quod admiramur, sit hominis alicujus prudentia, industria, vel aliquid hujusmodi, quia eo ipso hominem nobis longe antecellere contemplamur, tum admiratio vocatur *veneratio*; alias *horror*, si hominis iram, invidiam, etc. admiramur. Deinde, si hominis, quem amamus, prudentiam, industriam, etc. admiramur, amor eo ipso (*per Propositionem 12 hujus*) major erit, et hunc amorem admirationi sive venerationi junctum *devotionem* vocamus. Et ad hunc modum concipere etiam possumus odium, spem, securitatem, et alios affectus admirationi junctos; atque adeo plures affectus deducere poterimus, quam qui receptis vocabulis indicari solent. Unde apparet, affectuum nomina inventa esse magis ex eorum vulgari usu, quam ex eorundem accurata cognitione.

Admirationi opponitur *contemptus*, cujus tamen causa hæc plerumque est, quod scilicet ex eo, quod aliquem rem aliquam admirari, amare, metuere, etc. videmus, vel ex eo, quod res aliqua primo aspectu apparet similis rebus, quas admiramur,

olduğunu hayal ettiğimiz bir nesne gibi bakamayız). **Q.E.D.**

Not: Zihnin bu durumu, yani tekil bir şeyin tahayyülü, zihni tek başına meşgul ettiği sürece *hayret* adını alır; eğer korktuğumuz bir şey tarafından uyandırılmışsa o zaman *şaşkınlık* olarak nitelenir, çünkü kötülük karşısında duyduğumuz hayret bizi salt kendisine öyle yoğunlaştırır ki, kendimizi bu kötülükten kurtarabilecek başka hiçbir şey düşünemez hale geliriz. Ama bizi hayrete düşüren şey, herhangi bir insanın sağduyusu, çalışkanlığı ya da buna benzer başka bir niteliğiyse, o zaman söz konusu insanın bizden çok üstün olduğunu düşüneceğimizden, yaşadığımız bu hayret *hürmet* adını alır; öte yandan bir insanın öfkesine, kıskançlığına ve benzeri bir niteliğine hayret ediyorsak buna *dehşet* denir. Bundan başka, eğer sevdiğimiz bir insanın sağduyusuna, çalışkanlığına ve benzeri bir niteliğine hayret ediyorsak, buna bağlı olarak (bu Bölümün 12. Önermesine göre) sevgimiz daha da artacaktır ki, bu tür hayretten doğan, yani hürmetle birleşen sevgiye *kendini adama* deriz. Ayrıca aynı şekilde nefret, umut, güven ve benzeri başka duyguları da hayretle birleşmiş şekilde düşünebilir ve böylece söz dağarımıza yerleşmiş duygu adlarından çok daha fazlasını türetebiliriz. Zaten anlaşılan o ki, bu adlar duyguların doğru bilgisinden değil de, daha çok kelimelerin sıradan anlamından icat edilmişler.

Hayretin karşıtı *küçümseme*dir; bunun nedeni genellikle şundan kaynaklanır: Biz birini bir şeye hayret ederken, bir şeyi severken, ondan korkarken, vb. gördüğümüzde ya da o şey ilk bakışta bizim hayret ettiğimiz,

amamus, metuimus, etc. (*per Propositionem 15 cum ejus Corollario et Propositionem 27 hujus*), determinamur ad eandem rem admirandum, amandum, metuendum, etc. Sed si ex ipsius rei præsentia, vel accuratiore contemplatione, id omne de eadem negare cogamur, quod causa admirationis, amoris, metus etc. esse potest, tum mens ex ipsa rei præsentia magis ad ea cogitandum, quæ in objecto non sunt, quam quæ in ipso sunt, determinata manet; cum tamen contra ex objecti præsentia id præcipue cogitare soleat, quod in objecto est. Porro sicut *devotio* ex rei, quam amamus, admiratione, sic *irrisio* ex rei, quam odimus vel metuimus, contemptu oritur, et *dedignatio* ex stultitiæ contemptu, sicuti *veneratio* ex admiratione prudentiæ. Possumus denique amorem, spem, gloriam, et alios affectus junctos contemptui concipere, atque inde alios præterea affectus deducere, quos etiam nullo singulari vocabulo ab aliis distinguere solemus.

PROPOSITIO LIII.

Cum mens se ipsam, suamque agendi potentiam contemplatur, lætatur; et eo magis, quo se suamque agendi potentiam distinctius imaginatur.

DEMONSTRATIO. Homo se ipsum non cognoscit, nisi per affectiones sui corporis earumque ideas

sevdiğimiz veya korktuğumuz türde şeylere benzer göründüğünde (bu Bölümün 15. Önermesine, onun Sonucuna ve 27. Önermeye göre) o şeye hayret etmeye, onu sevmeye, ondan korkmaya, vb. yönleniriz; ama şeyin hâlihazırda bulunuşu ya da ona iyice yoğunlaşmamız, bizim o şeyde hayret, sevgi, korku ve bu tür duygulara neden olabilecek hiçbir şeyin olmadığını kabullenmeye zorlarsa, o zaman şeyin o anki bulunuşu, zihnimizin kendinde olan niteliklerden çok, olmayan nitelikleri düşünmesine neden olur ve zihin böyle düşünmeyi sürdürür; her ne kadar o şeyin bulunuşu esasen zihni genellikle kendisinde olan niteliği düşünmeye yöneltse de. Nasıl ki *kendini adama* sevdiğimiz bir şeye duyduğumuz hayretten kaynaklanır, aynı şekilde *alay* da nefret ettiğimiz ya da korktuğumuz bir şeyi küçümsememizden kaynaklanır ve nasıl ki *hürmet* sağduyuya olan hayretimizden kaynaklanır, aynı şekilde *hor görme* de budalalığı küçümsememizden kaynaklanır. Son olarak, sevgi, umut, onur ve bu tür başka duyguları da küçümsemeyle bağlantılı olarak düşünebilir ve bu yolla başka duygu adları türetebiliriz, yani belli bir adla birbirlerinden ayırt edilemeyecek türde duygular.

LIII. Önerme

Zihin kendisine ve kendi etki gücüne yoğunlaştığında sevinç duyar; kendini ve etki gücünü ne kadar seçik şekilde hayal ederse sevinci de o oranda artar.

Kanıtlama: İnsan kendisini ancak kendi bedeninin duygulanımları ve bu duygulanımların fikirleri aracılığıyla

(*per Propositiones 19 et 23 partis II*). Cum ergo fit, ut mens se ipsam possit contemplari, eo ipso ad majorem perfectionem transire, hoc est (*per scholium propositionis 11 hujus*), lætitia affici supponitur, et eo majore, quo se suamque agendi potentiam distinctius imaginari potest. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hæc lætitia magis magisque fovetur, quo magis homo se ab aliis laudari imaginatur. Nam quo magis se ab aliis laudari imaginatur, eo majore lætitia alios ab ipso affici imaginatur, idque concomitante idea sui (*per Scholium Propositionis 29 hujus*); atque adeo (*per Propositionem 27 hujus*); ipse majore lætitia concomitante idea sui afficitur. Q.E.D.

PROPOSITIO LIV.

Mens ea tantum imaginari conatur, quæ ipsius agendi potentiam ponunt.

DEMONSTRATIO. Mentis conatus sive potentia est ipsa ipsius mentis essentia (*per Propositionem 7 hujus*): mentis autem essentia (*ut per se notum*) id tantum, quod mens est et potest, affirmat; at non id, quod non est neque potest; adeoque id tantum imaginari conatur, quod ipsius agendi potentiam affirmat sive ponit. Q.E.D.

PROPOSITIO LV.

Cum mens suam impotentiam imaginatur, eo ipso contristatur.

bilir (II. Bölümün 19 ve 23. Önermelerine göre). Hal böyle olduğundan, zihin daha mükemmel bir konuma geçtikçe kendisine de o oranda yoğunlaşabilir, yani (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) sevinç duygusu yaşadığı varsayılır ve bu sevinç duygusu kendisini ve etki gücünü seçik şekilde hayal etmesiyle birlikte artar. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

İnsan kendisinin başkaları tarafından övüldüğünü hayal ettikçe sevinci de beslendikçe beslenir. Çünkü ne kadar başkaları tarafından övüldüğünü hayal ederse başkalarına da o kadar sevinç verdiğini hayal eder, bu sevinç kendi fikriyle beraber giden bir sevinçtir ve bu yüzden (bu Bölümün 27. Önermesinde göre) kendi fikrinin eşlik ettiği bir sevinçten daha çok etkilenir. **Q.E.D.**

LIV. Önerme

Zihin sadece kendi etki gücünü ortaya koyan şeyleri hayal etmeye çalışır.

Kanıtlama: Zihnin çabası, yani kudreti, kendi özüdür (bu Bölümün 7. Önermesine göre). Ama zihnin özü (kendisi aracılığıyla bilindiğinden), sadece zihnin ne olduğunu ve ne yapabileceğini doğrular, ne olmadığını ve ne yapamayacağını değil. Bu yüzden sadece kendi etki kudretini doğrulamaya, yani ortaya koymaya çalışır. **Q.E.D.**

LV. Önerme

Zihin güçten yoksun olduğunu hayal ettiğinde kederlenir.

DEMONSTRATIO. Mentis essentia id tantum, quod mens est et potest, affirmat, sive de natura mentis est, ea tantummodo imaginari, quæ ipsius agendi potentiam ponunt (*per Propositionem præcedentem*). Cum itaque dicimus, quod mens, dum se ipsam contemplatur, suam imaginatur impotentiam, nihil aliud dicimus, quam quod, dum mens aliquid imaginari conatur, quod ipsius agendi potentiam ponit, hic ejus conatus coercetur, sive (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) quod ipsa contristatur. Q.E.D.

COROLLARIUM I.

Hæc tristitia magis ac magis fovetur, si se ab aliis vituperari imaginatur; quod eodem modo demonstratur, ac Corollarium Propositionis 53 hujus.

SCHOLIUM. Hæc tristitia concomitante idea nostræ imbecillitatis *humilitas* appellatur; lætitia autem, quæ ex contemplatione nostri oritur, *philautia*, vel *acquiescentia in se ipso* vocatur. Et quoniam hæc toties repetitur, quoties homo suas virtutes sive suam agendi potentiam contemplatur, hinc ergo etiam fit, ut unusquisque facta sua narrare, suique tam corporis quam animi vires ostentare gestiat, et ut homines hac de causa sibi invicem molesti sint. Ex quibus iterum sequitur, homines natura esse invidos (*vide Scholium Propositionis 24 et Scholium Propositionis 32 hujus*), sive ob suorum æqualium imbecillitatem gaudere, et con-tra propter eorundem virtutem contristari. Nam quoties

Kanıtlama: Zihnin özü sadece zihnin ne olduğunu ve ne yapabileceğini doğrular, yani zihnin doğası sadece kendi etki gücünün ortaya koyduğu şeyleri hayal eder (bir önceki Önermeye göre). Öyleyse zihin kendisine yoğunlaştığı sırada kendi güçsüzlüğünü hayal eder dersek, kastettiğimiz sadece zihnin kendi etki gücünü ortaya koyan bir şeyi hayal etmeye çalışırken, bu çabasıyla kısıtlandığı ya da başka deyişle (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) kederlendiğidir. **Q.E.D.**

I. Önerme Sonucu

İnsan kendisinin başkaları tarafından yerildiğini hayal ettikçe kederi de beslendikçe beslenir; bu durum bu Bölümün 53. Önerme Sonucu gibi kanıtlanır.

Not: Kendi acizliğimizin fikriyle beraber giden bu kedere *kendini küçük görme* denir; kendimize yoğunlaşmaktan kaynaklanan sevince ise *kendini beğenme* ya da *kendinden memnun olma* denir. Bu durum, insan kendi meziyetlerine, yani kendi etki gücüne yoğunlaştıkça yinelenir; ve buna bağlı olarak insanlar kendi maceralarını anlatma, bedensel ve zihinsel güçlerini sergileme telaşına düşerler ve yine aynı sebepten birbirlerine sıkıntı vermeye başlarlar. Ayrıca yine buna bağlı olarak insanlar doğaca birbirlerini kıskanırlar (bu Bölümün 24. Önermesine düşülen Nota ve 32. Önermesine düşülen Nota bakın), yani emsallerinin acizliklerinden ötürü sevinir, meziyetlerinden ötürü kederlenirler. Çünkü kişi kendi

unusquisque suas actiones imaginatur, toties lætitia (*per Propositionem 53 hujus*) afficitur, et eo majore, quo actiones plus perfectionis exprimere et easdem distinctius imaginatur hoc est (*per illa quæ in Scholio I Propositionis 40 partis II dicta sunt*), quo magis easdem ab aliis distinguere et ut res singulares contemplari potest. Quare unusquisque ex contemplatione sui tunc maxime gaudebit, quando aliquid in se contemplatur, quod de reliquis negat. Sed si id, quod de se affirmat, ad universalem hominis vel animalis ideam refert, non tantopere gaudebit; et contra contristabitur, si suas, ad aliorum actiones comparatas, imbecilliores esse imaginetur; quam quidem tristitiam (*per Propositionem 28 hujus*) amovere conabitur, idque suorum æqualium actiones perperam interpretando, vel suas quantum potest adornando. Apparet igitur, homines natura proclives esse ad odium et invidiam, ad quam accedit ipsa educatio. Nam parentes solo honoris et invidiæ stimulo liberos ad virtutem concitare solent. Sed scrupulus forsan remanet, quod non raro hominum virtutes admiremur, eosque veneremur. Hunc ergo ut amoveam, sequens addam corollarium.

COROLLARIUM II.

Nemo virtutem alicui, nisi æquali, invidet.

eylemlerini hayal ettikçe sevinci de yinelenir (bu Bölümün 53. Önermesine göre) ve eylemlerini daha mükemmel şekilde açığa vurup bu eylemleri daha seçik şekilde hayal ettikçe sevinci artar, yani (II. Bölümün 40. Önermesine düşülen I. Notta belirtilenlere bağlı olarak) bu eylemlerini diğerlerininkinden ayırabildiği ve onları tekil şeyler olarak görebildiği ölçüde sevinci artar. Öyleyse kişi en büyük mutluluğu kendini temaşa ederken, başkalarında bulamadığı bir özelliği kendinde fark ettiğinde yaşayacaktır. Ama kendisinde fark ettiği şeyi insan ya da canlıya ait tümel fikre de atfederse dediğimiz kadar sevinmeyecektir;[135] tersine, başkalarıyla kıyasladığında kendi eylemlerinin daha zayıf olduğunu hayal ederse kederlenecektir ve (bu Bölümün 28. Önermesine göre) bu kederden kurtulmaya çabalayacaktır; bu çabasını da kâh emsallerinin eylemlerini yanlış yorumlayarak, kâh kendininkileri aşırı abartarak gösterecektir. Anlaşılan o ki, insanlar doğaları gereği nefrete ve kıskançlığa meyilliler; bu doğaları eğitimle daha da besleniyor. Çünkü genelde ana babalar evlatlarını salt onur ve kıskançlık dürtüsüyle ahlâklı olmaya teşvik ediyor. Belki de bu noktada bir vicdan muhasebesi yapacağız ve içimize bir kuşku düşecek, herhalde, diyeceğiz, insanlara hayranlığımızı ve meziyetlerine gereken saygıyı öyle pek de sık göstermiyoruz. Bundan kurtulmak için şu aşağıdaki Önerme Sonucunu da ekliyorum.

II. Önerme Sonucu

Emsali değilse kimse kimsenin meziyetini kıskanmaz.

DEMONSTRATIO. Invidia est ipsum odium (*vide Scholium Propositionis 24 hujus*), sive (*per Scholium Propositionis 13 hujus*) tristitia, hoc est (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) affectio, qua hominis agendi potentia seu conatus coercetur. At homo (*per Scholium Propositionis 9 hujus*) nihil agere conatur neque cupit, nisi quod ex data sua natura sequi potest; ergo homo nullam de se agendi potentiam seu (quod idem est) virtutem prædicari cupiet, quæ naturæ alterius est propria, et suæ aliena; adeoque ejus cupiditas coerceri, hoc est (*per Scholium Propositionis 11 hujus*) ipse contristari, nequit ex eo, quod aliquam virtutem in aliquo ipsi dissimili contemplatur, et consequenter neque ei invidere poterit. At quidem suo æquali, qui cum ipso ejusdem naturæ supponitur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Cum igitur supra in Scholio Propositionis 52 hujus partis dixerimus, nos hominem venerari ex eo, quod ipsius prudentiam, fortitudinem, etc. admiramur, id fit (*ut ex ipsa propositione patet*) quia has virtutes ei singulariter inesse, et non ut nostræ naturæ communes imaginamur; adeoque easdem ipsi non magis invidebimus, quam arboribus altitudinem, et leonibus fortitudinem, etc.

Kanıtlama: Kıskançlık başlı başına nefrettir (bu Bölümün 24. Önermesine düşülen Nota bakın), yani kederdir; şöyle dersek (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) kıskançlık insanın etki gücünü ya da çabasını kısıtlayan bir duygudur. Ne var ki insan (bu Bölümün 9. Önermesine düşülen Nota göre) mevcut doğasından çıkması mümkün olmayan bir şeyi yapmak için ne çaba harcar ne de böyle bir şey yapmayı arzular. O halde insan bir başkasının doğasına özgü ve kendisine yabancı olan etki gücünü, yani meziyeti kendisine mal etmek istemez. Bu durumda insanın arzusunun kısıtlanması, yani (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) insanın kendisine benzemeyen birinde herhangi bir meziyet gördüğü için kederlenmesi mümkün değildir, dolayısıyla insanın bu şekilde başkasını kıskanması da mümkün olmayacaktır; kıskanması için karşısındakinin ancak kendi doğasından olduğunu düşünmesi gerekir. **Q.E.D.**

Not: Bu Bölümün 52. Önermesine düşülen Notta, bir insana gösterdiğimiz hürmet onun sağduyusuna ya da cesaretine olan hayretimizden kaynaklanıyor demiştim; işte bu hayretin nedeni (önermenin kendisinden de anlaşılacağı üzere) söz konusu meziyetlerin bir tek o insana özgü olduğunu ve bizim doğamızın ortak özellikleri olmadığını hayal etmemiz. Bu yüzden de bu meziyetleri ancak bir ağacın yüksekliğini, bir aslanın gücünü, vb. kıskanır gibi kıskanırız, fazla değil.

PROPOSITIO LVI.

Lætitiæ, tristitiæ, et cupiditatis, et consequenter uniuscujusque affectus, qui ex his componitur, ut animi fluctuationis, vel qui ab his derivatur, nempe amoris, odii, spei, metus, etc. tot species dantur, quot sunt species objectorum, a quibus afficimur.

DEMONSTRATIO. Lætitia et tristitia, et consequenter affectus, qui ex his componuntur vel ex his derivantur, passiones sunt (*per Scholium Propositionis 11 hujus*); nos autem (*per Propositionem 1 hujus*) necessario patimur, quatenus ideas ha-bemus inadæquatas; et quatenus easdem habemus (*per Propositionem 3 hujus*), eatenus tantum patimur, hoc est (*vide Scholium I Propositionis 40 partis II*), eatenus tantum necessario patimur, quatenus imaginamur, sive (*vide Propositionem 17 partis II cum ejus Scholio*) quatenus afficimur affectu, qui naturam nostri corporis et naturam corporis externi involvit. Natura igitur unius-cujusque passionis ita necessario debet explicari, ut objecti, a quo afficimur, natura exprimatur. Nem-pe lætitia, quæ ex objecto exempli gratia A oritur, naturam ipsius objecti A, et lætitia, quæ ex objecto B oritur, ipsius objecti B naturam involvit; atque adeo hi duo lætitiæ affectus natura sunt diversi, quia ex causis diversæ naturæ oriuntur. Sic etiam tristitiæ affectus, qui ex uno objecto oritur, diversus natura est a tristitia, quæ ab alia causa oritur; quod etiam de amore, odio, spe, metu, animi fluctuatione, etc. intelligendum est: ac proinde lætitiæ, tristitiæ, amoris, odii etc.

LVI. Önerme

Türlü sayıdaki sevinç, keder ve arzu ve bunların bileşiminden doğan örneğin tereddüt gibi duygular ya da yine bunlardan türeyen örneğin sevgi, nefret, umut, korku ve benzeri duygular bize etki eden türlü sayıdaki nesneye göre belirlenir.

Kanıtlama: Sevinç, keder ve bunların bileşiminden doğan ya da bunlardan türeyen duygular edilgin durumlardır (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre); ama bizler (bu Bölümün 1. Önermesine göre) ancak bire bir olmayan fikirlere sahip oldukça zorunlu anlamda edilgin durumda kalırız; ya da ancak edilgin durumda olursak bire bir olmayan fikirlere sahip oluruz (bu Bölümün 3. Önermesine göre), yani (II. Bölümün 40. Önermesine düşülen I. Nota bakın) ancak hayal etmekle ya da (II. Bölümün 17. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota bakın) hem bizim bedenimizin doğasını hem de dış bir cismin doğasını gerektiren bir duygunun etkisi altında kalmakla zorunlu anlamda edilgin oluruz. Öyleyse her edilgin durumun doğası bize etki eden nesnenin doğasını açığa vuracak şekilde ifade edilmelidir. Örneğin diyelim ki A nesnesinden doğan sevinç o nesnenin doğasını gerektirir, B nesnesinden doğan sevinç de B nesnesinin doğasını gerektirir; öyleyse bu iki sevinç duygusunun doğası farklıdır, çünkü bunların doğmasına farklı doğalar neden olmuştur. Benzer şekilde, bir nesneden doğan acı da doğası bakımından başka bir nedenin etkin olduğu kederden farklıdır; aynı durum sevgi, nefret, umut, korku, tereddüt, vb. için de geçerlidir.

tot species necessario dantur, quot sunt species objectorum, a quibus afficimur. At cupiditas est ipsa uniuscujusque essentia, seu natura, quatenus ex data quacunque ejus constitutione determinata concipitur ad aliquid agendum (*vide Scholium Propositionis 9 hujus*); ergo, prout unusquisque a causis externis hac aut illa lætitiæ, tristitiæ, amoris, odii etc. specie afficitur, hoc est, prout ejus natura hoc aut alio modo constituitur, ita ejus cupiditas alia atque alia esse, et natura unius a natura alterius cupiditatis tantum differre necesse est, quantum affectus, a quibus unaquæque oritur, inter se differunt. Dantur itaque tot species cupiditatis, quot sunt species lætitiæ, tristitiæ, amoris, etc., et consequenter (*per jam ostensa*) quot sunt objectorum species, a quibus afficimur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Inter affectuum species, quæ (*per Propositionem præcedentem*) perplurimæ esse debent, insignes sunt *luxuria, ebrietas, libido, avaritia* et *ambitio,* quæ non nisi amoris vel cupiditatis sunt notiones, quæ hujus utriusque affectus naturam explicant per objecta, ad quæ referuntur. Nam per luxuriam, ebrietatem, libidinem, avaritiam, et ambitionem nihil aliud intelligimus, quam convivandi, potandi, coeundi, divitiarum, et gloriæ immoderatum amorem vel cupiditatem. Præterea hi affectus, quatenus eos per solum objectum, ad quod

İşte bu nedenle etkisinde kaldığımız ne kadar çok türde nesne varsa zorunlu olarak o kadar çok türde de sevinç, keder, sevgi, nefret ve benzeri türde duygu söz konusudur. Ama arzu insanın bizzat özü, yani doğasıdır, tabii sadece mevcut durumundan herhangi bir eylemde bulunmaya yöneltilmiş olarak düşünüldüğü sürece (bu Bölümün 9. Önermesine düşülen Nota bakın). Buna göre, dış nedenler yüzünden insan şu ya da bu türde bir sevinç, keder, sevgi, nefret ve benzeri bir duygu yaşarken, yani doğası şu ya da bu halde bulunurken, buna bağlı olarak arzuları da değişiklik gösterir ve kendilerini doğuran duyguların birbirinden farklı olması gibi, bir arzunun doğası ile bir diğer arzunun doğası da birbirinden farklıdır. Öyleyse etkisinde kaldığımız ne kadar çok türde nesne varsa ve bir o kadar çok türde de sevinç, keder, sevgi, nefret ve bunlardan türeyen, az önce belirtilen türdeki duygu söz konusuysa, işte bu duyguların sayısı ve türü kadar da arzu söz konusudur. **Q.E.D.**

Not: Doğal olarak sayıları epeyce fazla olan (önceki Önermeye göre) bu duygu türleri arasında en dikkat çekenleri *sefahat, ayyaşlık, şehvet, açgözlülük* ve *hırs*tır ki, aslında her biri birer sevgi ya da arzudur, yani ilişkilendirildikleri nesneler aracılığıyla şu ya da bu duygunun doğasını açıklayan sevgi ya da arzunun bir türü. Çünkü sefahat, şehvet, ayyaşlık, açgözlülük ve hırs derken kastettiğimiz tek şey eğlenceye, yemeye içmeye, cinselliğe, zenginliğe ve onur kazanmaya duyulan ölçüsüz bir sevgi ya da arzudur. Ayrıca salt ilişkilendirildikleri nesneler

referuntur, ab aliis distinguimus, contrarios non habent. Nam *temperantia*, quam luxuriæ, et *sobrietas*, quam ebrietati, et denique *castitas*, quam libidini opponere solemus, affectus seu passiones non sunt, sed animi indicant potentiam, quæ hos affectus moderatur. Cæterum reliquas affectuum species hic explicare nec possum (quia tot sunt, quot objectorum species), nec, si possem, necesse est. Nam ad id, quod intendimus, nempe ad affectuum vires, et mentis in eosdem potentiam, determinandum, nobis sufficit, uniuscujusque affectus generalem habere definitionem. Sufficit, inquam, nobis, affectuum et mentis communes proprietates intelligere, ut determinare possimus, qualis et quanta sit mentis potentia in moderandis et coercendis affectibus. Quamvis itaque magna sit differentia inter hunc et illum amoris, odii, vel cupiditatis affectum, exempli gratia inter amorem erga liberos et inter amorem erga uxorem, nobis tamen has differentias cognoscere, et affectuum naturam et originem ulterius indagare, non est opus.

PROPOSITIO LVII.

Quilibet uniuscujusque individui affectus ab affectu alterius tantum discrepat, quantum essentia unius ab essentia alterius differt.

DEMONSTRATIO. Hæc propositio patet ex

yoluyla ayırt edildikleri sürece söz konusu bu duyguların karşıtları yoktur. Çünkü genellikle sefahatin karşıt anlamlısı olarak kullandığımız *itidal*, ayyaşlığın karşıt anlamlısı olarak kullandığımız *ayıklık* ve şehvetin karşıt anlamlısı olarak kullandığımız *iffet* birer duygu ya da edilgin durum değildir; sadece zihnin bu duyguları denetleme gücüne işaret ederler. Bunların dışında kalan duygu türlerini burada açıklamam mümkün değil (ne kadar türde nesne varsa o kadar türde duygu olduğuna göre), mümkün olsaydı bile böyle bir şeye de hiç gerek yok. Çünkü ulaşmaya çalıştığımız hedef için, yani duyguların kuvvetini ve zihnin onlar üzerindeki hâkimiyetini belirlemek için, her bir duygunun genel tanımını vermek bizim için yeterli olacaktır. Yani demem o ki, zihnin ve duyguların ortak özelliklerini yeterince anlayalım ki, zihnin bu duyguları idare etme ve denetleme imkânının ne olduğunu ve ne kadar büyük olduğunu belirleyebilelim. O halde örneğin evlada duyulan sevgi ile eşe duyulan sevgi arasındaki farklılık gibi falanca sevinç, nefret ya da arzu arasında büyük farklılıklar da olsa, bütün bu farklılıkları ayrıntılarıyla öğrenmek ve bütün duyguların yapısını ve kökenini ayrıntılarıyla ele alıp incelemek gereksiz.

LVII. Önerme

Bir bireyin her duygusu bir diğerinin duygusundan, birinin özünün diğerinin özünden farklı olmasına bağlı olarak ayrılır.

Kanıtlama: Bu Önerme I. Aksiyomdan anlaşılacaktır;

Axiom. 1, quod vide post Lemma 3 Scholiumque Propositionis 13 partis II. At nihilominus eandem ex trium primitivorum affectuum definitionibus demonstrabimus.

Omnes affectus ad cupiditatem, lætitiam, vel tristitiam referuntur, ut eorum quas dedimus definitiones, ostendunt. At cupiditas est ipsa uniuscujusque natura seu essentia (*vide ejus Definitionem in Scholio Propositionis 9 hujus*); ergo uniuscujusque individui cupiditas a cupiditate alterius tantum discrepat, quantum natura seu essentia unius ab essentia alterius differt. Lætitia deinde et tristitia passiones sunt, quibus uniuscujusque potentia seu conatus in suo esse perseverandi augetur vel minuitur, juvatur vel coercetur (*per Propositionem 11 hujus et ejus Scholium*). At per conatum in suo esse perseverandi, quatenus ad mentem et corpus simul refertur, appetitum et cupiditatem intelligimus (*vide Scholium Propositionis 9 hujus*); ergo lætitia et tristitia est ipsa cupiditas sive appetitus, quatenus a causis externis augetur vel minuitur, juvatur vel coercetur, hoc est (*per idem Scholium*), est ipsa cujusque natura; atque adeo uniuscujusque lætitia vel tristitia a lætitia vel tristitia alterius tantum etiam discrepat, quantum natura seu essentia unius ab essentia alterius differt; et consequenter quilibet uniuscujusque individui affectus ab affectu alterius tantum discrepat, etc. Q.E.D.

konuyla ilgili olarak II. Bölümün 13. Önermesinin 3. Yardımcı Önermesinden sonraki kısma bakın. Ama biz yine de bu Önermeyi üç temel duygudan çıkarttığımız tanımlara uygun olarak kanıtlayacağız.

Tüm duygular, vermiş olduğumuz tanımlardan da anlaşılacağı üzere arzuyla, sevinçle ya da kederle ilişkilendirilir. Ancak arzu bireyin kendi doğası ya da özüdür (bu Bölümün 9. Önermesine düşülen Nottaki tanımına bakın); o halde bir bireyin doğası ya da özü bir diğerinin özünden ya da doğasından ne kadar farklıysa, bir bireyin arzusu da bir diğerinin arzusundan o ölçüde farklıdır. Sevinç ve keder ise edilgin durumlardır, bir bireyin mevcudiyetini sürdürme imkânını ya da çabasını arttırırlar ya da azaltırlar, buna yardımcı olurlar ya da kısıtlarlar (11. Önermeye ve bu Önermeye düşülen Nota göre). Ne var ki mevcudiyeti sürdürme çabasının aynı anda hem zihinle hem de bedenle ilişkilendirilmesini biz iştah ve arzu olarak anlıyoruz (bu Bölümün 9. Önermesine düşülen Nota bakın); öyleyse sevinç ve keder de bir arzu ya da iştahtır, dış nedenlerle arttığı ya da azaldığı, dış nedenlerden yardım alıp onlarla kısıtlandığı sürece; yani (aynı Nota göre) aslında her bireyin kendi doğasıdır. Bu yüzden bir bireyin doğası ya da özü bir diğerinin özü ya da doğasından ne kadar farklıysa, bir bireyin sevinci ya da kederi de o oranda bir diğerinin sevincinden ve kederinden farklıdır; dolayısıyla her bireyin her duygusu bir diğerinin duygusundan *birinin özünün diğerinden farklı olmasına bağlı olarak* ayrılır, vb. **Q.E.D.**

SCHOLIUM. Hinc sequitur, affectus animalium, quæ irrationalia dicuntur (bruta enim sentire nequaquam dubitare possumus, postquam mentis novimus originem), ab affectibus hominum tantum differre, quantum eorum natura a natura humana differt. Fertur quidem equus et homo libidine procreandi; at ille libidine equina, hic autem humana. Sic etiam libidines et appetitus insectorum, piscium, et avium, alii atque alii esse debent. Quamvis itaque unumquodque individuum sua, qua constat, natura, contentum vivat eaque gaudeat, vita tamen illa, qua unumquodque est contentum, et gaudium nihil aliud est, quam idea seu anima ejusdem individui, atque adeo gaudium unius a gaudio alterius tantum natura discrepat, quantum essentia unius ab essentia alterius differt. Denique ex præcedenti propositione sequitur, non parum etiam interesse inter gaudium, quo ebrius exempli gratia ducitur, et inter gaudium quo potitur philosophus, quod hic in transitu monere volui. Atque hæc de affectibus, qui ad hominem referuntur, quatenus patitur. Superest, ut pauca addam de iis, qui ad eundem referuntur, quatenus agit.

PROPOSITIO LVIII.

Præter lætitiam et cupiditatem, quæ passiones sunt, alii lætitiæ et cupiditatis affectus dantur, qui ad nos, quatenus agimus, referuntur.

Not: Buradan çıkan sonuca göre, canlıların akıldışı denilen duyguları (zihnin kökenini öğrendiğimize göre, hayvanların da his sahibi varlıklar olduğundan artık kuşkulanmamız mümkün değil) insani duygulardan, doğalarının insan doğasından farklı olduğu oranda ayrılır. Örneğin üreme isteği atta da vardır insanda da, ama atınki ata has bir istektir, insanınki ise insana has. Öyleyse aynı şekilde böceklerin, balıkların ve kuşların da güdüleri ve istekleri farklı farklı olmalıdır. Gerçi her birey kendi bünyesini oluşturan doğasından hoşnut bir yaşam sürer ve bundan mutluluk duyar, ama bireylerin hoşnut olduğu bu yaşam ve verdiği mutluluk o bireyin fikrinden, yani ruhundan başka bir şey değildir. Bu yüzden birinin sevinci diğerinin sevincinden, birinin özünün diğerinin özünden farklı olduğu oranda ayrılır. O halde önceki Önermeden çıkan sonuca göre, örneğin bir ayyaşı önüne katıp götüren mutluluk ile bir filozofun sahip olduğu mutluluk arasında hiç de azımsanmayacak bir fark var; doğrusu şöyle bir geçerken bu noktaya da dikkat çekeyim bari dedim. İşte insanın edilgin durumdayken maruz kaldığı duygular bunlardır. Şimdi iş etkin olduğu durumlardaki duygular üzerine birkaç ekleme yapmaya kaldı.

LVIII. Önerme

Edilgin duygular olan sevinç ve arzunun yanı sıra, etkin olduğumuz sürece bize atfedilen başka tür bir sevinç ve arzu da söz konusudur.

DEMONSTRATIO. Cum mens se ipsam suamque agendi potentiam concipit, lætatur (*per Propositionem 53 hujus*): mens autem se ipsam necessario contemplatur, quando veram sive adæquatam ideam concipit (*per Propositionem 43 partis II*). At mens quasdam ideas adæquatas concipit (*per Scholium II Propositionis 40 partis II*). Ergo eatenus etiam lætatur, quatenus ideas adæquatas concipit, hoc est (*per Propositionem 1 hujus*) quatenus agit. Deinde mens tam quatenus claras et distinctas, quam quatenus confusas habet ideas, in suo esse perseverare conatur (*per Propositionem 9 hujus*): at per conatum cupiditatem intelligimus (*per ejusdem Scholium*); ergo cupiditas ad nos refertur, etiam quatenus intelligimus, sive (*per Propositionem 1 hujus*) quatenus agimus. Q.E.D.

PROPOSITIO LIX.

Inter omnes affectus, qui ad mentem, quatenus agit, referuntur, nulli alii sunt, quam qui ad lætitiam vel cupiditatem referuntur.

DEMONSTRATIO. Omnes affectus ad cupiditatem, lætitiam, vel tristitiam referuntur, ut eorum, quas dedimus, definitiones ostendunt. Per tristitiam autem intelligimus, quod mentis cogitandi potentia minuitur vel coercetur (*per Propositionem 11 hujus et ejus Scholium*); adeoque mens quatenus contristatur, eatenus ejus intelligendi, hoc est ejus agendi potentia (*per Propositionem 1 hujus*) minuitur vel coercetur; adeoque nulli tristitiæ affectus ad

Kanıtlama: Zihin kendisini ve kendi gücünü kavradığında sevinç duyar (bu Bölümün 53. Önermesine göre). Öte yandan zihin doğru ya da bire bir bir fikri kavradığında zorunlu olarak kendisine yoğunlaşır (II. Bölümün 43. Önermesine göre). Ama zihin ancak bazı bire bir fikirleri kavrar (II. Bölümün 40. Önermesine düşülen 2. Nota göre). O halde bire bir fikirleri kavradıkça, yani (bu Bölümün 1. Önermesine göre) etki ettikçe sevinç duyar. Ayrıca zihin hem açık seçik hem de bulanık fikirlere sahip oldukça mevcudiyetini sürdürmeye çabalar (bu Bölümün 9. Önermesine göre). Ama böyle bir çabadan biz arzuyu anlıyoruz (aynı Nota göre). Öyleyse anladığımız sürece, yani (bu Bölümün 1. Önermesine göre) etkin olduğumuz sürece, arzu da bize ilişkindir. **Q.E.D.**

LIX. Önerme

Etkin olduğu sürece zihinle ilişkilendirilen duygular arasında hiçbir duygu yoktur ki sevinç ya da kederle ilişkili olmasın.

Kanıtlama: Yukarıda verdiğimiz tanımlarından da anlaşılacağı üzere tüm duygular, arzu, sevinç ya da kederle ilişkilidir. Ama keder derken zihnin düşünme gücünün azalmasını ya da kısıtlanmasını anlıyoruz (bu Bölümün 11. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre); öyleyse zihnin kederli olduğu sürece anlama gücü, yani (bu Bölümün 1. Önermesine göre) etki gücü azalır ya da kısıtlanır. Bu nedenle zihin etkinken hiçbir keder

mentem referri possunt, quatenus agit; sed tantum affectus lætitiæ et cupiditatis, qui (*per Propositionem præcedentem*) eatenus etiam ad mentem referuntur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Omnes actiones, quæ sequuntur ex affectibus, qui ad mentem referuntur, quatenus intelligit, ad *fortitudinem* refero, quam in *animositatem* et *generositatem* distinguo. Nam per *animositatem* intelligo cupiditatem, qua unusquisque conatur suum esse ex solo rationis dictamine conservare. Per generositatem autem cupiditatem intelligo, qua unusquisque ex solo rationis dictamine conatur reliquos homines juvare, et sibi amicitia jungere. Eas itaque actiones, quæ solum agentis utile intendunt, ad animositatem, et quæ alterius etiam utile intendunt, ad generositatem refero. *Temperantia* igitur, *sobrietas,* et *animi in periculis præsentia,* etc. animositatis sunt species; *modestia* autem, clementia etc. species generositatis sunt. Atque his puto me præcipuos affectus, animique fluctuationes, quæ ex compositione trium primitivorum affectuum, nempe cupiditatis, lætitiæ, et tristitiæ oriuntur, explicuisse, perque primas suas causas ostendisse. Ex quibus apparet, nos a causis externis multis modis agitari, nosque perinde ut maris undæ, a contrariis ventis agitatæ, fluctuari, nostri eventus atque fati inscios. At dixi, me præcipuos tantum, non omnes, qui dari possunt, animi conflictus ostendisse. Nam eadem via, qua supra, procedendo

duygusu kendisine ait değildir; öyleyse (bir önceki Önermeye göre) bu durumdaki zihne ait olan duygular sadece sevinç ve arzudur. **Q.E.D.**

Not: Anladığı sürece[136] zihne ilişkin olan duygulardan çıkan tüm eylemleri *cesarete* bağlıyor ve bunu da *yüreklilik* ve *yüce gönüllülük* olarak ikiye ayırıyorum. Çünkü *yüreklilik* deyince, bireylerin varlıklarını sadece aklın buyruğu doğrultusunda sürdürme çabasına neden olan arzuyu anlıyorum. Yüce gönüllülük derken de, bireylerin sadece aklın buyruğu doğrultusunda başka insanlara yardım etmeye ve onları kendilerine dost kılmaya çalışmalarına neden olan arzuyu anlıyorum. Buna göre, sadece failin hayrına yönelik olan bu eylemleri yürekliliğe, başkasının hayrına yönelik olan eylemleri ise yüce gönüllülüğe bağlıyorum. O halde *itidal*, *ayıklık*, *tehlikeli anlarda serinkanlılık* gibi duygular bir tür yüreklilik; *kibarlık*, *merhamet* gibi duygular ise bir tür yüce gönüllülük. İşte bütün bunlarla hem belli başlı duyguları hem de üç temel duygunun, yani arzu, sevinç ve kederin bileşiminden doğan tereddütleri açıkladığımı ve bütün bu duygulara yol açan ilk nedenleri de gösterdiğimi sanıyorum. Söylediklerimden de anlaşılacağı üzere, bizler dış nedenlere bağlı olarak çok değişik heyecanlar yaşıyoruz ve ters esen rüzgârlarla alt üst olan dalgalar gibi akıbetimizden ve yazgımızdan bihaber çalkalanıp duruyoruz. Ama dediğim gibi ben sadece belli başlı duygulardan söz ettim, olması muhtemel ruhsal çatışkılara değinmedim. Çünkü yukarıda bahsettiğim yöntemle ilerlersek,

facile possumus ostendere, amorem esse junctum pænitentiæ, dedignationi, pudori, etc. Imo unicuique ex jam dictis clare constare credo, affectus tot modis alios cum aliis posse componi, indeque tot variationes oriri, ut nullo numero definiri queant. Sed ad meum institutum præcipuos tantum enumeravisse sufficit; nam reliqui, quos omisi, plus curiositatis quam utilitatis haberent. Attamen de amore hoc notandum restat, quod scilicet sæpissime contingit, dum re, quam appetebamus, fruimur, ut corpus ex ea fruitione novam acquirat constitutionem, a qua aliter determinatur, et aliæ rerum imagines in eo excitantur, et simul mens alia imaginari, aliaque cupere incipit. Exempli gratia cum aliquid, quod nos sapore delectare solet, imaginamur, eodem frui, nempe comedere cupimus. At quamdiu eodem sic fruimur, stomachus adimpletur, corpusque aliter constituitur. Si igitur, corpore jam aliter disposito, ejusdem cibi imago, quia ipse præsens adest, fomentetur, et consequenter conatus etiam, sive cupiditas, eundem comedendi; huic cupiditati seu conatui nova illa constitutio repugnabit, et consequenter cibi, quem appetebamus, præsentia odiosa erit, et hoc est, quod *fastidium* et *tædium* vocamus. Cæterum corporis affectiones externas, quæ in affectibus observantur, ut sunt *tremor, livor, singultus, risus,* etc. neglexi, quia

sevginin pişmanlıkla, hor görmeyle, utançla ve bu türden benzer duygularla birleştiğini kolayca kanıtlayabiliriz. Sahiden de, yukarıda belirttiklerim dikkate alındığında inanıyorum ki, herkes duyguların birbirleriyle çok değişik şekillerde birleşebildiğini ve bu bileşimlerden sayısını hesaplayamayacağımız kadar çok başka türde duygunun doğabildiğini rahatlıkla kabullenecektir. Amacıma ulaşmak için sadece belli başlılarını sıralamış olmam benim için yeterli, çünkü bahsetmeden geçtiğim diğer duygular önem arz etmekten öte merak uyandırıcı nitelikte. Bununla birlikte sevgiye ilişkin özel bir durum söz konusu ki, bunu burada belirtmek gerekir. Çok sık başımıza gelmiştir, iştahımızı kabartan bir şeyin hazzına varırken bu haz bedenimizin bünyesinde bir değişiklik yaratıp onu başka bir hale sokar ve onda bambaşka şeylerin imgelerini uyandırır. İşte o anda zihin de bu başka şeyleri hayal etmeye ve onları arzulamaya başlar. Örneğin tadı hep hoşumuza gitmiş olan bir şeyi hayal ettiğimizde ondan haz almak isteriz, yani onu hemen yemek isteriz. Ama ondan bu şekilde haz alırken midemiz dolar ve bedenimiz farklı bir yapıya bürünür. Bedenimiz bu şekilde farklı bir hal alınca ve o sırada orada bulunan yiyeceğin imgesi o yiyeceği yeme çabasıyla, yani arzusuyla birlikte iyice yoğunlaşınca bedenimiz bu yeni haliyle bu arzuya, yani çabaya direnç gösterecektir ve bunun sonucunda iştahımızı kabartan yiyeceğin o anki varlığı bu kez bizde nefret uyandıracaktır; bizim *tiksinme* ya da *iğrenme* dediğimiz durum bu işte. Bedenin *titreme*, *morarma*, *hıçkırma* ve *gülme* gibi dışarıdan

ad solum corpus absque ulla ad mentem relatione referuntur. Denique de affectuum definitionibus quædam notanda sunt, quas propterea hic ordine repetam, et quid in unaquaque observandum est, iisdem interponam.

AFFECTUUM DEFINITIONES

I. *Cupiditas* est ipsa hominis essentia, quatenus ex data quacunque ejus affectione determinata concipitur ad aliquid agendum.

EXPLICATIO.

Diximus supra in Scholio Propositionis 9 hujus partis, cupiditatem esse appetitum cum ejusdem conscientia; appetitum autem esse ipsam hominis essentiam, quatenus determinata est ad ea agendum, quæ ipsius conservationi inserviunt. Sed in eodem Scholio etiam monui, me revera inter humanum appetitum et cupiditatem nullam agnoscere differentiam. Nam sive homo sui appetitus sit conscius, sive non sit, manet tamen appetitus unus idemque; atque adeo, ne tautologiam committere viderer, cupiditatem per appetitum explicare nolui, sed eandem ita definire studui, ut omnes humanæ naturæ conatus, quos nomine appetitus, voluntatis, cupiditatis, vel impetus significamus, una comprehenderem. Potueram enim dicere, cupiditatem esse ipsam hominis essentiam, quatenus determinata concipitur ad aliquid agendum; sed ex hac definitione (*per Propositionem 23 partis II*) non sequeretur, quod mens possit suæ cupiditatis

gözlemlediğimiz hallerine gelirsek, ben bunlardan hiç bahsetmedim, çünkü bu tür haller sadece bedenle alakalı, zihinle hiçbir bağlantıları yok. Son olarak, duyguların tanımlarıyla ilgili dikkat çekmek istediğim birkaç nokta daha var, bu yüzden burada bunları sırasıyla tekrarlayacağım ve her birinde dikkat çekmek istediğim noktaları aralarda aktaracağım.

Duyguların Tanımları

I. *Arzu* insanın özüdür, mevcut herhangi bir haliyle bir şey yapmaya belirlenmiş olarak anlaşıldığı sürece. [137]

Açıklama

Bu Bölümün 9. Önermesine düşülen Notta, arzu kendisinin bilincinde olan iştahtır dedik; iştahın da insanın özü olduğunu, çünkü insanı varlığını sürdürmesine katkı sağlayacak türde eylemlere sevk ettiğini söyledik. Ama aynı Notta ben şu noktaya da dikkat çektim ve insanın iştahı ile arzusu arasında hakiki bir farklılık görmediğimi söyledim. Çünkü insan ister kendi iştahının bilincinde olsun isterse olmasın iştah yine aynı iştahtır; bu nedenle kısırdöngüye düşüyormuşum gibi görünmemek için, arzuyu iştah aracılığıyla açıklamaktan kaçınıp insan doğasının *iştah, irade, istek* ya da *dürtü* olarak adlandırdığımız tüm çabalarını kapsayacak şekilde tanımlamaya çalıştım. Çünkü arzu, herhangi bir eyleme yönlenmiş olarak anlaşıldığı sürece insanın özüdür de diyebilirdim, ama bu tanımdan (II. Bölümün 23. Önermesine göre) zihnin kendi arzusunun ya da iştahının

sive appetitus esse conscia. Igitur, ut hujus conscientiæ causam involverem, necesse fuit (*per eandem propositionem*) addere, *quatenus ex data quacunque ejus affectione determinata etc.* Nam per affectionem humanæ essentiæ quamcunque ejusdem essentiæ constitutionem intelligimus, sive ea sit innata, sive quod ipsa per solum cogitationis, sive per solum extensionis attributum concipiatur, sive denique quod ad utrumque simul referatur. Hic igitur cupiditatis nomine intelligo hominis quoscunque conatus, impetus, appetitus, et volitiones, qui pro varia ejusdem hominis constitutione varii, et non raro adeo sibi invicem oppositi sunt, ut homo diversimode trahatur, et, quo se vertat, nesciat.

II. *Lætitia* est hominis transitio a minore ad majorem perfectionem.

III. *Tristitia* est hominis transitio a majore ad minorem perfectionem.

EXPLICATIO.

Dico transitionem. Nam lætitia non est ipsa perfectio. Si enim homo cum perfectione, ad quam transit, nasceretur, ejusdem absque lætitiæ affectu compos esset; quod clarius apparet ex tristitiæ affectu, qui huic est contrarius. Nam quod tristitia in transitione ad minorem perfectionem consistit, non autem in ipsa minore perfectione, nemo negare potest, quandoquidem homo eatenus contristari nequit, quatenus alicujus perfectio-

bilincinde olabileceği anlaşılmıyor, bu yüzden bu bilinçliliğin nedenini belirtmek için (aynı Önermeye göre) "mevcut herhangi bir haliyle belirlenmiş olarak vb." diye bir ekleme yapmam şarttı. Çünkü insan özünün bir hali derken biz söz konusu özün herhangi bir yapısını anlarız, bu yapı ister doğuştan olsun, ister salt düşünce sıfatının altında düşünülmüş olsun, ister salt yer kaplama sıfatının altında düşünülmüş olsun ya da isterse her iki sıfatla da ilişkili olsun. O halde arzu terimiyle ben burada insanın her tür çabasını, dürtüsünü, iştahını ve seçimlerini kastediyorum, insanın bünyesi farklılaştıkça farklılaşan, her fırsatta birbiriyle zıtlaşıp insanı farklı yönlere çekiştirerek nereye döneceğini bilmez hale getiren çabalarını.

II. *Sevinç*, insanın yetkinliğinin daha düşük bir seviyeden daha mükemmel bir seviyeye geçişidir.

III. *Keder*, insanın yetkinliğinin mükemmel seviyeden daha düşük seviyeye geçişidir.

Açıklama

Geçiş diyorum, çünkü sevinç hakiki yetkinlik değildir. İnsan geçtiği bu yetkinlikle doğmuş olsaydı, sevinç duygusu yaşamadan da bu yetkinliğe sahip olurdu; zaten bu durum sevinç duygusuna karşıt olan keder duygusundan rahatça anlaşılır. Çünkü keder daha düşük yetkinlik değildir, daha düşük bir yetkinliğe geçiştir, buna kimse itiraz edemez; dolayısıyla bir insan yetkinliğe katılmaktan dolayı kederlenemez.[138] Kedere daha büyük bir yet-

nis est particeps. Nec dicere possumus, quod tristitia in privatione majoris perfectionis consistat; nam privatio nihil est, tristitiæ autem affectus actus est, qui propterea nullus alius esse potest, quam actus transeundi ad minorem perfectionem, hoc est, actus quo hominis agendi potentia minuitur vel coercetur (*vide Scholium Propositionis 11 hujus*). Cæterum definitiones hilaritatis, titillationis, melancholiæ, et doloris omitto, quia ad corpus potissimum referuntur, et non nisi lætitiæ aut tristitiæ sunt species.

IV. *Admiratio* est rei alicujus imaginatio, in qua mens defixa propterea manet, quia hæc singularis imaginatio nullam cum reliquis habet connexionem. *Vide Propositionem 52 cum ejusdem Scholio.*

EXPLICATIO.

In Scholio Propositionis 18 partis II ostendimus, quænam sit causa, cur mens ex contemplatione unius rei statim in alterius rei cogitationem incidat, videlicet quia earum rerum imagines invicem concatenatæ et ita ordinatæ sunt, ut alia aliam sequatur; quod quidem concipi nequit, quando rei imago nova est, sed mens in ejusdem rei contemplatione detinebitur, donec ab aliis causis ad alia cogitandum determinetur. Rei itaque novæ imaginatio in se considerata ejusdem naturæ est ac reliquæ; et hac de causa ego admirationem inter affectus non numero, nec causam video, cur

kinlikten yoksunluk da diyemeyiz, çünkü yoksunluk hiçbir şeydir, oysa keder duygusu bir edimdir ve sadece insanın daha düşük bir yetkinliğe geçiş edimiyle, yani insanın etkileme gücünün azalması ya da kısıtlanması edimiyle mümkün olabilir (bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota bakın). Bu arada neşe, tahrik, hüzün ve acı gibi duyguların tanımlarını geçiyorum, çünkü bunlar zihinle değil özellikle bedenle alakalılar ve aslında hepsi sadece bir tür sevinç ya da keder.

IV. *Hayret*, zihnin saplanıp kaldığı bir nesneyi tahayyülüdür, çünkü bu tekil tahayyülün başka şeylerle hiçbir bağlantısı yoktur. Bu konuda 52. Önermeye ve bu Önermeye düşülen Nota bakın.

Açıklama

II. Bölümün 18. Önermesine düşülen Notta, zihnin bir şeye yoğunlaşmışken hemen bir başka şeyi düşünmeye başlamasının nedenini belirtmiştik; yani bu durumun söz konusu şeylerin imgelerinin birbiriyle bağlantılı olmalarından ve birbirlerinin ardından gelecek şekilde düzenlenmelerinden kaynaklandığını. Tabii söz konusu şeyin imgesi yeni bir imgeyse böyle bir durum söz konusu olamaz,[139] çünkü o zaman zihin, başka nedenler tarafından başka bir şeyi düşünmeye yönelene kadar aynı nesneye yoğunlaşmaya devam edecektir. Öyleyse kendi başına kavranılan yeni bir şeyin hayal edilişi diğer hayal edilişlerle aynı doğadadır; bu nedenle hayreti duygular arasında saymıyorum; zaten neden sayayım, bunun

id facerem, quandoquidem hæc mentis distractio ex nulla causa positiva, quæ mentem ab aliis distrahat, oritur, sed tantum ex eo, quod causa, cur mens ex unius rei contemplatione ad alia cogitandum determinatur, deficit. Tres igitur (*ut in Scholio Propositionis 11 hujus monui*) tantum affectus primitivos seu primarios agnosco, nempe lætitiæ, tristitiæ, et cupiditatis; nec alia de causa verba de admiratione feci, quam quia usu factum est, ut quidam affectus, qui ex tribus primitivis derivantur, aliis nominibus indicari soleant, quando ad objecta, quæ admiramur, referuntur; quæ quidem ratio me ex æquo movet, ut etiam contemptus definitionem his adjungam.

V. Contemptus est rei alicujus imaginatio, quæ mentem adeo parum tangit, ut ipsa mens ex rei præsentia magis moveatur ad ea imaginandum, quæ in ipsa re non sunt, quam quæ in ipsa sunt. (*Vide scholium propositionis 52 hujus*).

Definitiones venerationis et dedignationis missas hic facio, quia nulli, quod sciam, affectus ex his nomen trahunt.

VI. *Amor* est lætitia concomitante idea causæ externæ.

EXPLICATIO.

Hæc Definitio satis clare amoris essentiam explicat; illa vero auctorum, qui definiunt amorem esse voluntatem amantis se jungendi rei amatæ, non amoris essentiam, sed ejus proprietatem exprimit, et, quia amoris essentia non satis ab auctoribus

için hiçbir neden göremiyorum, çünkü zihnin soyutlanışı onun diğer şeylerden soyutlanmasına yol açacak olumlu bir nedenden kaynaklanmaz, sadece bir nesneye yoğunlaşmış zihni başka bir nesneye yoğunlaştıracak herhangi bir nedenin olmamasından kaynaklanır. Bu yüzden ben sadece üç temel duygu, yani belli başlı üç duygu tanıyorum (bu konuya bu Bölümün 11. Önermesine düşülen Notta dikkat çekmiştim), bunlar da sevinç, keder ve arzu. Hayretten söz etmemin tek nedeni, bazı düşünürlerin bu üç temel duygudan türeyen birtakım duygulara, bu duygular ne zaman bizde hayret uyandıran nesnelerle ilişkili olsa, başka başka adlar vermeyi alışkanlık haline getirmiş olmaları; hatta aynı neden beni küçümsemenin tanımını da bunlara eklemeye zorluyor.

V. *Küçümseme*, zihne o kadar hafif dokunan bir şeyin hayal edilişidir ki, bu şeyin bulunuşu zihni onda olan niteliklerden çok olmayan nitelikleri hayal etmeye götürür (Bu Bölümün 52. Önermesine düşülen Nota bakın).

Burada hürmetin ve hor görmenin tanımlarını geçiyorum, çünkü bildiğim kadarıyla adını bunlardan alan hiçbir duygu yok.

VI. *Sevgi*, dış bir nedenin fikriyle beraber giden sevinçtir.

Açıklama

Bu tanım sevginin özünü yeterince açık şekilde ifade ediyor zaten. Sevgiyi, sevenin kendisini sevdiği nesneye bağlama iradesi olarak tanımlayan düşünürler de var, ama bu tanım sevginin özünü değil de, temel özelliğini ifade ediyor; çünkü bu düşünürler sevginin özünü yeterince

perspecta fuit, ideo neque ejus proprietatis ullum clarum conceptum habere potuerunt; et hinc factum, ut eorum definitionem admodum obscuram esse omnes judicaverint. Verum notandum, cum dico, proprietatem esse in amante, se voluntate jungere rei amatæ, me per voluntatem non intelligere consensum, vel animi deliberationem seu liberum decretum (nam hoc fictitium esse demonstravimus propositione 48 partis II), nec etiam cupiditatem sese jungendi rei amatæ, quando abest, vel perseverandi in ipsius præsentia, quando adest; potest namque amor absque hac aut illa cupiditate concipi: sed per voluntatem me acquiescentiam intelligere, quæ est in amante ob rei amatæ præsentiam, a qua lætitia amantis corroboratur, aut saltem fovetur.

VII. *Odium* est tristitia concomitante idea causæ externæ.

EXPLICATIO.

Quæ hic notanda sunt, ex dictis in præcedentis definitionis explicatione facile percipiuntur. *Vide præterea scholium propositionis 13 hujus.*

VIII. *Propensio* est lætitia concomitante idea alicujus rei quæ per accidens causa est lætitiæ.

IX. *Aversio* est tristitia concomitante idea alicujus rei, quæ per accidens causa est tristitiæ. *De his vide scholium propositionis 15 hujus.*

açık şekilde göremediklerinden, bu temel özelliğini de apaçık kavrayamıyorlar; onların tanımının bugüne kadar herkese bulanık gelmesinin nedeni de bu zaten. Ama şuna dikkat etmek gerekir ki, kendisini sevdiği insana bağlama iradesinin seven insanın bir özelliği olduğunu söylerken, buradaki irade kelimesinden rıza gösterme anlamını çıkarmıyorum ya da zihinsel bir hüküm ya da özgür karar gibi bir anlam da çıkarmıyorum (çünkü II. Bölümün 48. Önermesinde böyle bir iradenin zihinsel bir kurmaca olduğunu göstermiştik); dahası, sevilen nesne orada olmasa dahi ona bağlanma arzusunu da anlamıyorum bu iradeden, ya da sevilen nesne oradaysa onun orada bulunuşunu sürdürme arzusunu da anlamıyorum; çünkü sevgi bu iki tür arzu olmasa da kavranabilir. Ben irade derken, sevenin sevdiği nesnenin bulunuşundan aldığı doyumu kastediyorum; duyduğu sevinci güçlendiren ya da en azından besleyen doyumu.

VII. *Nefret*, dış bir nedenin fikriyle beraber giden kederdir.

Açıklama

Burada nelere dikkat edilmesi gerektiği, bir önceki tanımdaki açıklamalarımdan kolayca anlaşılacaktır. Ayrıca bu Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota da bakın.

VIII. *Eğilim*, ilineksel olarak sevince neden olan herhangi bir şeyin fikriyle beraber giden sevinçtir.

IX. *Yüz çevirme*, ilineksel olarak kedere neden olan herhangi bir şeyin fikriyle beraber giden kederdir. Bu konuda bu Bölümün 15. Önermesine düşülen Nota bakın.

X. *Devotio* est amor erga eum, quem admiramur.

EXPLICATIO.

Admirationem oriri ex rei novitate, ostendimus propositione 52 hujus. Si igitur contingat, ut id, quod admiramur, sæpe imaginemur, idem admirari desinemus; atque adeo videmus, devotionis affectum facile in simplicem amorem degenerare.

XI. *Irrisio* est lætitia orta ex eo, quod aliquid, quod contemnimus in re, quam odimus, inesse imaginamur.

EXPLICATIO.

Quatenus rem, quam odimus, contemnimus, eatenus de eadem existentiam negamus (*vide scholium propositionis 52 hujus*), et eatenus (*per Propositionem 20 hujus*) lætamur. Sed quoniam supponimus, hominem id, quod irridet, odio tamen habere, sequitur, hanc lætitiam solidam non esse. (*Vide scholium propositionis 47 hujus*).

XII. *Spes* est inconstans lætitia, orta ex idea rei futuræ vel præteritæ, de cujus eventu aliquatenus dubitamus.

XIII. *Metus* est inconstans tristitia orta ex idea rei futuræ vel præteritæ, de cujus eventu aliquatenus dubitamus. (*Vide de his Scholium II Propositionis 18 hujus*).

EXPLICATIO.

Ex his definitionibus sequitur, non dari spem sine

X. *Kendini adama*, bizde hayret uyandıran birine duyduğumuz sevgidir.[140]

Açıklama

Bu Bölümün 52. Önermesinde hayretin bizim için yeni olan bir şeyden doğduğunu göstermiştik. Demek ki biz bir şeye sık sık hayret ettiğimizi hayal etsek o şeye hayret etmekten vazgeçeceğiz; öyleyse görüyoruz ki, hayret duygusu kolaylıkla yalın bir sevgiye dönüşebiliyor.

XI. *Alay*, nefret ettiğimiz bir nesnede küçümsediğimiz bir özellik olduğunu hayal etmemizden doğan sevinçtir.

Açıklama:

Nefret ettiğimiz bir şeyi küçümsediğimiz sürece varoluşunu yadsırız (bu Bölümün 52. Önermesine düşülen Nota bakın) ve bu süre zarfında da bundan sevinç duyarız (bu Bölümün 20. Önermesine göre). Ama insanın alay ettiği bir şeyden nefret ettiğini varsaydığımıza göre, bu sevincin kalıcı olamayacağı da açıktır (Bu Bölümün 47. Önermesine düşülen Nota bakın).

XII. *Umut*, akıbetinden zaman zaman kuşkuya kapıldığımız, gelecekteki ya da geçmişteki bir şeyin fikrinden doğan gelip geçici bir sevinçtir.

XIII. *Evham*, akıbetinden zaman zaman kuşkuya kapıldığımız, gelecekteki ya da geçmişteki bir şeyin fikrinden doğan, gelip geçici bir kederdir (Bu Bölümün 18. Önermesine düşülen II. Nota bakın).

Açıklama

Bu tanımlardan çıkan sonuca göre, evham olmadan

metu, neque metum sine spe. Qui enim spe pendet et de rei eventu dubitat, is aliquid imaginari supponitur, quod rei futuræ existentiam secludit; atque adeo eatenus contristari (*per Propositionem 19 hujus*), et consequenter, dum spe pendet, metuere, ut res eveniat. Qui autem contra in metu est, hoc est, de rei, quam odit, eventu dubitat, aliquid etiam imaginatur, quod ejusdem rei existentiam secludit; atque adeo (*per Propositionem 20 hujus*) lætatur, et consequenter eatenus spem habet, ne eveniat.

XIV. *Securitas* est lætitia orta ex idea rei futuræ vel præteritæ, de qua dubitandi causa sublata est.

XV. *Desperatio* est tristitia orta ex idea rei futuræ vel præteritæ, de qua dubitandi causa sublata est.

EXPLICATIO.

Oritur itaque ex spe securitas, et ex metu desperatio, quando de rei eventu dubitandi causa tollitur; quod fit, quia homo rem præteritam vel futuram adesse imaginatur et ut præsentem contemplatur, vel quia alia imaginatur, quæ existentiam earum rerum secludunt, quæ ipsi dubium injiciebant. Nam tametsi de rerum singularium eventu (*per Corollarium Propositionis 31 partis II*) nunquam possumus esse certi, fieri tamen potest, ut

umut, umut olmadan da evham olamaz. Çünkü umut ettiği halde umut ettiği şeyin olup olmayacağı konusunda kuşkuları olan insanın gelecekte söz konusu olacak şeyin varlığını dışlayan başka bir şeyi düşündüğü kabul edilir; öyleyse bu süre zarfında o kişi keder duyacaktır (bu Bölümün 19. Önermesine göre), dolayısıyla umut beslediği sırada o şeyin akıbetiyle ilgili evhama kapılacaktır. Ama evhama kapılan, yani nefret ettiği şeyin akıbeti hakkında kuşkuları olan insan aynı zamanda söz konusu şeyin varoluşunu dışlayan bir şey de hayal edecektir; böylece evhama kapıldığı şeyin olmayacağını umut ettiği sürece sevinecektir.

XIV. *Güven*, gelecekteki ya da geçmişteki bir şeyin kuşkuya yol açan nedeninin ortadan kalkması fikrinden doğan sevinçtir.

XV. *Hayal kırıklığı*, gelecekteki ya da geçmişteki bir şeyin kuşkuya yol açan nedeninin ortadan kalkması fikrinden doğan kederdir.

Açıklama

Demek ki, bir şeyin akıbeti hakkındaki kuşku ortadan kalkınca güven umut doğuruyor, hayal kırıklığı da evham; çünkü kuşku, insanın geçmişteki ya da gelecekteki bir şeyin olmak üzere olduğunu hayal etmesiyle veya olduğunu görmesiyle ya da bizde kuşku uyandıran şeylerin varoluşunu dışlayan başka şeyler hayal etmesiyle birlikte ortadan kalkar. Çünkü biz tekil şeylerin akıbetinden hiçbir zaman tam anlamıyla emin olamayız (II. Bölümün 31. Önerme Sonucuna göre), ama bir akıbetleri

de earum eventu non dubitemus. Aliud enim esse ostendimus (*vide Scholium Propositionis 49 partis II*) de re non dubitare, aliud rei certitudinem habere; atque adeo fieri potest, ut ex imagine rei præteritæ aut futuræ eodem lætitiæ vel tristitiæ affectu afficiamur, ac ex rei præsentis imagine, ut in Propositione 18 hujus demonstravimus, quam cum ejusdem scholiis vide.

XVI. *Gaudium* est lætitia concomitante idea rei præteritæ quæ præter spem evenit.

XVII. *Conscientiæ* morsus est tristitia concomitante idea rei præteritæ quæ præter spem evenit.

XVIII. *Commiseratio* est tristitia concomitante idea mali quod alteri quem nobis similem esse imaginamur, evenit. (*Vide Scholium Propositionis 22 et scholium propositionis 27 hujus*).

EXPLICATIO.

Inter commiserationem et misericordiam nulla videtur esse differentia, nisi forte, quod commiseratio singularem affectum respiciat, misericordia autem ejus habitum.

XIX. *Favor* est amor erga aliquem, qui alteri benefecit.

XX. *Indignatio* est odium erga aliquem, qui alteri malefecit.

EXPLICATIO.

Hæc nomina ex communi usu aliud significare

olacağından da hiç kuşku duymayız. Çünkü başka bir yerde de göstermiştik ki, (II. Bölümün 49. Önermesine düşülen Nota göre) kuşku duymamak başka bir şey, emin olmak başka bir şey; bu yüzden geçmişteki ya da gelecekteki bir nesnenin imgesinden şimdiki zamanki bir şeyin imgesinden etkilendiğimiz gibi etkilenir ve aynı şekilde sevinç ya da keder yaşayabiliriz; bunu bu Bölümün 18. Önermesinde göstermiştik. Bu yüzden hem bu Önermeye hem de onun sonucuna bakın.

XVI. *Kıvanç*, umduğumuzdan daha iyi sonuçlanan geçmiş bir şeyin fikriyle beraber giden sevinçtir.

XVII. *Vicdan azabı*, umduğumuzdan daha kötü sonuçlanan geçmiş bir şeyin fikriyle beraber giden kederdir.

XVIII. *Acıma*, bize benzediğini hayal ettiğimiz birinin başına gelen bir kötülüğün fikriyle beraber giden kederdir. (Bu Bölümün 22. Önermesine düşülen Nota ve 27. Önermesine düşülen Nota bakın.)

Açıklama

Acıma ve merhamet arasında pek fark yok gibi; sadece ilki tekil bir duyguyu, ikincisi ise bu duygunun alışkanlık kazanmasını dile getirir.

XIX. *Kayırma*, başkasına iyiliği dokunmuş birine duyulan sevgidir.

XX. *Kızgınlık*, başkasına kötülüğü dokunmuş birine yönelik kederdir.

Açıklama

Bu kelimelerin günlük kullanımda başka anlamlar içer-

scio. Sed meum institutum non est, verborum significationem, sed rerum naturam explicare, easque iis vocabulis indicare, quorum significatio, quam ex usu habent, a significatione, qua eadem usurpare volo, non omnino abhorret, quod semel monuisse sufficiat. Cæterum horum affectuum causam vide in Corollario I Propositionis 27 et Scholio Propositionis 22 hujus partis.

XXI. *Existimatio* est de aliquo præ amore plus justo sentire.

XXII. *Despectus* est de aliquo præ odio minus justo sentire.

EXPLICATIO.

Est itaque existimatio amoris, et despectus odii effectus sive proprietas; atque adeo potest *existimatio* etiam definiri, quod sit *amor, quatenus hominem ita afficit, ut de re amata plus justo sentiat*, et contra *despectus*, quod sit *odium, quatenus hominem ita afficit, ut de eo quem odio habet, minus justo sentiat*. Vide de his Scholium Propositionis 26 hujus.

XXIII. *Invidia* est odium, quatenus hominem ita afficit, ut ex alterius felicitate contristetur, et contra, ut ex alterius malo gaudeat.

EXPLICATIO.

Invidiæ opponitur communiter misericordia, quæ proinde, invita vocabuli significatione, sic definiri potest.

diğini biliyorum. Ama benim amacım kelimelerin ne anlama geldiğini göstermekten öte sadece şeylerin doğasını açıklamak ve bu şeyleri, günlük anlamları ile benim yüklediğim anlamları arasında pek fark olmayan kelimelerle ifade etmek; bu konuda bir kez uyarıda bulunmam yeterli olacaktır. Bu duyguların nedenleri için, bu Bölümün 27. Önermesinin I. Sonucuna ve 22. Önermesine düşülen Nota bakın.

XXI. *Aşırı önemseme*, kendisine olan sevgimiz yüzünden birisine hak ettiğinden fazla değer vermedir.

XXII. *Hor görme*, kendisine olan nefretimiz yüzünden birisine hak ettiğinden az değer vermedir.

Açıklama

Demek ki aşırı önemseme sevginin bir sonucu ya da bir niteliği; hor görme ise nefretin. O halde aşırı önemsemeyi, insanı sevdiği şeye hak ettiğinden fazla değer vermesine yönelten sevgidir diye de tanımlayabiliriz; hor görmeyi de, insanı sevdiği şeye hak ettiğinden az değer vermeye yönelten nefrettir diye tanımlayabiliriz. Bu konuda bu Bölümün 26. Önermesine düşülen Nota bakın.

XXIII. *Kıskançlık*, bir insanın başkasının mutluluğuna kederlenmesine, mutsuzluğuna sevinmesine yol açan nefrettir.

Açıklama

Kıskançlık genelde merhamete karşıt bir duygudur; bu nedenle merhamet kelimesi sıradan anlamının ötesinde şu şekilde tanımlanabilir:

XXIV. *Misericordia* est amor, quatenus hominem ita afficit, ut ex bono alterius gaudeat, et contra ut ex alterius malo contristetur.

EXPLICATIO.

Cæterum de invidia vide Scholium Propositionis 24 et Scholium Propositionis 32 hujus. Atque hi affectus lætitiæ et tristitiæ sunt, quos idea rei externæ comitatur tanquam causa per se vel per accidens. Hinc ad alios transeo, quos idea rei internæ comitatur tanquam causa.

XXV. *Acquiescentia in se ipso* est lætitia orta ex eo, quod homo se ipsum suamque agendi potentiam contemplatur.

XXVI. *Humilitas* est tristitia orta ex eo, quod homo suam impotentiam sive imbecillitatem contemplatur.

EXPLICATIO.

Acquiescentia in se ipso humilitati opponitur, quatenus per eandem intelligimus lætitiam, quæ ex eo oritur, quod nostram agendi potentiam contemplamur; sed quatenus per ipsam etiam intelligimus lætitiam concomitante idea alicujus facti, quod nos ex mentis libero decreto fecisse credimus, tum pænitentiæ opponitur, quæ a nobis sic definitur.

XXVII. *Pænitentia* est tristitia concomitante idea alicujus facti, quod nos ex libero mentis decreto fecisse credimus.

XXIV. *Merhamet*, bir insanın başkasının mutluluğuna sevinmesine, mutsuzluğuna kederlenmesine yol açan sevgidir.

Açıklama

Kıskançlığın diğer özellikleri için bu Bölümün 24. Önermesine düşülen Nota ve 32. Önermesine düşülen Nota bakın. Aslında bu duygular, kendilerine ya doğrudan doğruya ya da ilineksel olarak neden olan dış bir nesnenin fikriyle beraber giden birer sevinç ve kederdir. Şimdi nedeni içsel bir şeye bağlı olan ve bu şeyin fikriyle beraber giden duygulara geçiyorum.

XXV. *Kendinden memnun olma*, insanın kendisine ve etkime gücüne yoğunlaşmasından kaynaklanan sevinçtir.

XXVI. *Kendini küçük görme*, insanın kendi acizliğine ya da zayıflığına yoğunlaşmasından kaynaklanan kederdir.

Açıklama

Kendinden memnun olma etki gücümüze yoğunlaşmamızdan duyduğumuz sevinç olarak anlaşıldığında, kendini aciz görme duygusuna zıttır. Ama bu duygudan anladığımız zihnimizin özgür kararıyla yaptığımıza inandığımız bir işin fikriyle beraber giden sevinçse, aşağıda da açıklayacağımız gibi, o zaman pişmanlık duygusuna zıttır.

XXVII. *Pişmanlık*, zihnimizin özgür kararıyla yaptığımıza inandığımız bir işin fikriyle beraber giden kederdir.

EXPLICATIO.

Horum affectuum causas ostendimus in Scholio Propositionis 51 hujus, et Propositionibus 53, 54, et 55 hujus, ejusque Scholio. De libero autem mentis decreto vide Scholium Propositionis 35 partis II. Sed hic præterea notandum venit, mirum non esse, quod omnes omnino actus, qui ex consuetudine *pravi* vocantur, sequatur tristitia, et illos, qui *recti* dicuntur, lætitia. Nam hoc ab educatione potissimum pendere, facile ex supra dictis intelligimus. Parentes nimirum, illos exprobrando, liberosque propter eosdem sæpe objurgando, hos contra suadendo et laudando, effecerunt, ut tristitiæ commotiones illis, lætitiæ vero his jungerentur. Quod ipsa etiam experientia comprobatur. Nam consuetudo et religio non est omnibus eadem, sed contra, quæ apud alios sacra, apud alios profana, et quæ apud alios honesta, apud alios turpia sunt. Prout igitur unusquisque educatus est, ita facti alicujus pænitet, vel eodem gloriatur.

XXVIII. *Superbia* est de se præ amore sui plus justo sentire.

EXPLICATIO.

Differt igitur superbia ab existimatio-

Açıklama

Bu duygulara yol açan nedenleri bu Bölümün 51. Önermesine düşülen Notta; 53, 54 ve 55. Önermesinde ve bu son Önermeye düşülen Notta göstermiştik. Zihnin özgür kararıyla ilgili olarak II. Bölümün 35. Önermesine düşülen Nota bakın. Ama şunu da belirtmeliyim ki, herkesin yanlış dediği tüm eylemlerinin ardından kesinlikle keder duyulmasına ya da herkesin doğru dediği eylemlerden sonra da sevinç duyulmasına hayret etmemek gerekir. Çünkü yukarıda söylemiş olduklarımızdan da açıkça anlaşılacağı üzere, bunun başlıca nedeni yetiştiriliş tarzı. Ana babalar yanlış denen davranışları kınıyor, böyle davrandıklarında çocuklarını azarlıyor; doğru denen davranışları ise onaylıyor ve övüyor, bunun sonucunda keder duygularının birinci tür eylemlerle, sevinç duygularının da ikinci tür eylemlerle ilişkilendirilmesine neden oluyorlar. Görüp geçirdiklerimiz de bunun böyle olduğunu bize kanıtlıyor, çünkü insanların adetleri ve dinleri farklı farklı; birilerine kutsal görünen diğerine kutsal görünmeyebiliyor, birinin onurlu bulduğu bir şeye diğeri aşağılık diyebiliyor. Bu yüzden her insan yetişme tarzına göre yaptığından pişmanlık ya da gurur duyuyor.

XXVIII. *Kibir*, insanın kendisine olan sevgisinden ötürü kendisine gereğinden fazla değer vermesidir.

Açıklama

Bu tanıma göre, kibir aşırı önemsemeden farklı bir duy-

ne, quod hæc ad objectum externum, superbia autem ad ipsum hominem, de se plus justo sentientem, referatur. Cæterum, ut existimatio amoris, sic superbia philautiæ effectus vel proprietas est, quæ propterea etiam definiri potest, quod sit amor sui, sive acquiescentia in se ipso, quatenus hominem ita afficit, ut de se plus justo sentiat (vide Scholium Propositionis 26 hujus). Huic affectui non datur contrarius. Nam nemo de se, præ odio sui, minus justo sentit; imo nemo de se minus justo sentit, quatenus imaginatur, se hoc vel illud non posse. Nam quicquid homo imaginatur se non posse, id necessario imaginatur, et hac imaginatione ita disponitur, ut id agere revera non possit, quod se non posse imaginatur. Quamdiu enim imaginatur se hoc vel illud non posse, tamdiu ad agendum non est determinatus, et consequenter tamdiu impossibile ei est, ut id agat. Verumenimvero si ad illa attendamus, quæ a sola opinione pendent, concipere poterimus fieri posse, ut homo de se minus justo sentiat; fieri enim potest, ut aliquis, dum tristis imbecillitatem contemplatur suam, imaginetur, se ab omnibus contemni, idque dum reliqui nihil minus cogitant, quam ipsum contemnere. Potest præterea homo de se minus justo sentire, si aliquid de se in præsenti neget cum relatione ad futurum tempus, cujus est

gudur; çünkü aşırı önemseme dış bir nesneye ilişkindir, kibirse kendisine gereğinden fazla değer veren insanın kendisine ilişkindir. Dahası, aşırı önemseme sevginin bir sonucu ya da özelliğidir, benzer şekilde kibir de kendini sevmenin bir sonucu ya da özelliğidir. Bu yüzden kibir, insanın kendisine gereğinden fazla değer vermesiyle sonuçlanan kendini sevme ya da kendinden memnun olma hali olarak da tanımlanabilir (bu Bölümün 26. Önermesinde düşülen Nota bakın). Bu duygunun karşıtı yoktur. Çünkü hiç kimse kendisinden nefret ettiği için kendisine gereğinden az değer vermeye yönelmez. Evet, gerçekten de hiç kimse şunu ya da bunu yapamayacağını hayal ederek kendisine gereğinden az değer vermeye yönelmez. Çünkü bir insan bir şeyi yapamayacağını hayal ettiğinde böyle bir şeyi zorunlu olarak hayal eder; ve bunu hayal ettiği için de sahiden o şeyi gerçekleştiremeyecek hale gelir. Böylece şunu ya da bunu gerçekleştiremeyeceğini hayal ettiği sürece o şeyi gerçekleştirmeye yönlenmemiş olur ve dolayısıyla o şeyi gerçekleştirmek kendisi için imkânsızlaşır. Ama sadece inanca bağlı olan meseleleri dikkate alırsak,[141] o zaman insanın kendisine gereğinden az değer vermesinin mümkün olabileceğini ve bizim de bu olasılığı düşünebileceğimizi görürüz. Örneğin insan kederlendiğinde kendi zayıflığına yoğunlaşır ve herkesin kendisini aşağıladığını hayal eder, oysa gerçekte kimse onda aşağılanacak bir şey olduğunu düşünmemektedir. İnsanın kendisine olduğundan daha az değer vermesinin bir nedeni de insanın kendisiyle ilgili gelecekteki bir şeyi şimdiden

incertus; ut quod neget, se nihil certi posse concipere, nihilque nisi prava vel turpia posse cupere vel agere, etc. Possumus deinde dicere, aliquem de se minus justo sentire, cum videmus, ipsum ex nimio pudoris metu ea non audere, quæ alii ipsi æquales audent. Hunc igitur affectum possumus superbiæ opponere, quem abjectionem vocabo; nam ut ex acquiescentia in se ipso superbia, sic ex humilitate abjectio oritur, quæ proinde a nobis sic definitur.

XXIX. *Abjectio* est de se præ tristitia minus justo sentire.

EXPLICATIO.

Solemus tamen sæpe superbiæ humilitatem opponere, sed tum magis ad utriusque effectus quam naturam attendimus. Solemus namque illum superbum vocare, qui nimis gloriatur (*vide scholium propositionis 30 hujus*), qui non nisi virtutes suas, et aliorum non nisi vitia narrat, qui omnibus præferri vult, et qui denique ea gravitate et ornatu incedit, quo solent alii, qui longe supra ipsum sunt positi. Contra illum humilem vocamus, qui sæpius erubescit, qui sua vitia fatetur, et aliorum virtutes narrat, qui omnibus cedit, et qui denique submisso capite ambulat, et se ornare negligit.

yadsıması olabilir. Örneğin insan herhangi bir şeyden asla emin olamayacağını düşünebilir ya da doğru ve onurlu olanlar dışında hiçbir şeyi asla isteyemeyeceğini ya da gerçekleştiremeyeceğini düşünebilir. Bir de bir insanın emsallerinin göze alabileceği şeyleri göze almaktan çok korktuğuna ya da utandığına tanık olduğumuzda onun kendisine gereğinden az değer verdiğini söyleyebiliriz. İşte *kendini aşağılama* olarak adlandıracağım bu duygu kibre karşıt olarak görülebilir. Çünkü kibir kendinden memnun olmaktan kaynaklanıyorsa, kendini aşağılama da kendini küçük görmekten kaynaklanır.

XXIX. *Kendini aşağılama*, insanın duyduğu keder yüzünden kendisine gereğinden az değer vermesidir.

Açıklama

Biz çoğunlukla kendini küçük görmeyi kibre karşıt bir duygu olarak görürüz, ama bu durumda bu iki duygunun doğasından çok sonuçlarını hesaba katmış oluruz. Çünkü biz genellikle kendisiyle aşırı gururlanan (bu Bölümün 30. Önermesine düşülen Nota bakın), devamlı kendisinin meziyetlerinden ve devamlı başka insanların kusurlarından bahseden, hep birinci olmak isteyen ya da kendisinden daha üstün kişilere yakışan tavırlarla ve kılık kıyafetle dolanan insana kibirli deriz. Tam tersi, utancından sürekli yüzü kızaran, sürekli kendi kusurlarını itiraf edip başkalarının meziyetlerini anlatan, herkese öncelik tanıyan, hep başı önde yürüyen ve kılık kıyafetine hiç önem vermeyen insana da mütevazı deriz.

Cæterum hi affectus, nempe humilitas et abjectio, rarissimi sunt. Nam natura humana, in se considerata, contra eosdem, quantum potest, nititur (*vide propositiones 13 et 54 hujus*); et ideo, qui maxime creduntur abjecti et humiles esse, maxime plerumque ambitiosi et invidi sunt.

XXX. *Gloria* est *lætitia* concomitante idea alicujus nostræ actionis, quam alios laudare imaginamur.

XXXI. *Pudor* est tristitia concomitante idea alicujus actionis, quam alios vituperare imaginamur.

EXPLICATIO.

De his vide scholium propositionis 30 hujus partis. Sed hic notanda est differentia, quæ est inter pudorem et verecundiam. Est enim pudor tristitia, quæ sequitur factum, cujus pudet. Verecundia autem metus seu timor pudoris, quo homo continetur, ne aliquid turpe committat. Verecundiæ opponi solet impudentia, quæ revera affectus non est, ut suo loco ostendam: sed affectuum nomina (ut jam monui) magis eorum usum quam naturam respiciunt. Atque his lætitiæ et tristitiæ affectus, quos explicare proposueram, absolvi. Pergo itaque ad illos, quos ad cupiditatem refero.

XXXII. *Desiderium* est cupiditas sive appetitus re aliqua potiundi, quæ ejusdem rei memoria fovetur, et simul aliarum rerum memoria, quæ ejusdem rei appetendæ existentiam secludunt, coercetur.

Ama bu duygular, yani kendini küçük görme ve kendini aşağılama nadiren hissedilen duygulardır. Çünkü insan doğası saf haliyle olabildiğince bu duygulara karşı savaşan bir yapıdadır (bu Bölümün 13. Önermesine ve 54. Önermesine bakın). Bu yüzden kim kendisini fazlasıyla aşağılıyor ya da küçük görüyorsa aslında o insanların en hırslısı ve en kıskancıdır.

XXX. *Onur*, başkalarının övdüğünü hayal ettiğimiz bir davranışımızın fikriyle beraber giden sevinçtir.

XXXI. *Utanç*, başkalarının kınadığını hayal ettiğimiz bir davranışımızın fikriyle beraber giden kederdir.

Açıklama

Bu konuda bu Bölümün 30. Önermesine düşülen Nota bakın. Ama utanç ile utangaçlık arasındaki farka da özellikle dikkat etmeniz gerekir. Çünkü utanç utanılacak bir hareket sonrasında duyulan kederdir; oysa utangaçlık insanı yüz kızartıcı bir şey yapmaktan alıkoyan korku ya da utanç duymaktan ürkmektir. Utangaçlığın karşıtı genellikle *utanmazlık* olarak görülür, ama bu sonuncusu, yeri geldiğinde göstereceğim gibi,[142] hakiki bir duygu değildir. Ancak daha önce de belirttiğim gibi, duygular adlarını doğal özelliklerinden değil de genel anlamlarından alıyor. İşte böylece sevinç ve keder duygularını açıklama konusunda üstlendiğim görevimi nihayete erdirdim. Artık arzuyla ilişkilendirdiğim duygulara geçiyorum.

XXXII. *Özlem*, öyle bir şeye sahip olma arzusu ya da iştahıdır ki, bu şeyi hatırlamakla beslenir ve bu şeye duyulan iştahın varoluşunu dışlayan başka şeyleri hatırlamakla bastırılır.

EXPLICATIO.

Cum alicujus rei recordamur, ut jam sæpe diximus, eo ipso disponimur ad eandem eodem affectu contemplandum, ac si res præsens adesset; sed hæc dispositio, seu conatus, dum vigilamus, plerumque cohibetur ab imaginibus rerum, quæ existentiam ejus, cujus recordamur, secludunt. Quando itaque rei meminimus, quæ nos aliquo lætitiæ genere afficit, eo ipso conamur eandem, cum eodem lætitiæ affectu, ut præsentem contemplari, qui quidem conatus statim cohibetur memoria rerum, quæ illius existentiam secludunt. Quare desiderium revera tristitia est, quæ lætitiæ opponitur illi, quæ ex absentia rei, quam odimus oritur, de qua vide Scholium Propositionis 47 hujus partis. Sed quia nomen *desiderium* cupiditatem respicere videtur, ideo hunc affectum ad cupiditatis affectus refero.

XXXIII. *Æmulatio* est alicujus rei cupiditas, quæ nobis ingeneratur ex eo, quod alios eandem cupiditatem habere imaginamur.

EXPLICATIO.

Qui fugit, quia alios fugere, vel qui timet, quia alios timere videt; vel etiam ille, qui ex eo, quod aliquem manum suam combussisse videt, manum ad se contrahit, corpusque movet, quasi ipsius manus combureretur; eum imitari quidem alterius affectum, sed non eundem æmulari dice-

Açıklama

Daha önce de sık sık dile getirdiğimiz gibi, herhangi bir şeyi hatırladığımızda, o şeye karşı sanki o an yanımızdaymış gibi bir duyguya meylederiz. Ama bu meylediş ya da bu çaba, kendimize geldiğimizde, hatırladığımız şeyin varoluşunu dışlayan başka şeylerin imgeleriyle denetim altına alınır. Bu yüzden bizde bir şekilde sevinç duygusu yaratan bir nesneyi hatırlayınca, benzer bir sevinç duygusuyla o nesneyi sanki yanımızdaymış gibi hissetmeye çalışırız; tabii bu çabamız da anında o nesnenin varoluşunu dışlayan başka şeyleri hatırlamakla denetim altına alınır. Öyleyse özlem, nefret ettiğimiz bir şeyin yokluğundan doğan sevince karşıt olan hakiki bir kederdir; bu konuda bu Bölümün 47. Önermesine düşülen Nota bakın. Ama özlem kelimesinin arzuyu kapsayan bir anlamı da olduğundan, bu duyguyu arzuya ilişkin duygulara dahil ediyorum.

XXXIII. *Gıpta*, başkalarının da arzuladığını hayal ettiğimiz bir şeye karşı içimizde uyanan arzudur.

Açıklama

Başkalarının kaçtığını gördüğünde kaçan, başkalarının korktuğunu gördüğünde korkan, hatta başkasının elinin yandığını gördüğünde kendi elini çekip bedenini sanki kendi eli yanmış gibi oynatan insana başkasının hareketlerini taklit ediyor deriz, başkasına gıpta ediyor de-

mus; non quia aliam æmulationis, aliam imitationis novimus causam, sed quia usu factum est, ut illum tantum vocemus æmulum, qui id, quod honestum, utile, vel jucundum esse judicamus, imitatur. Cæterum de æmulationis causa vide Propositionem 27 hujus partis cum ejus Scholio. Cur autem huic affectui plerumque juncta sit invidia, de eo vide Propositionem 32 hujus cum ejusdem Scholio.

XXXIV. *Gratia* seu *gratitudo* est cupiditas, seu amoris studium, quo ei benefacere conamur, qui in nos pari amoris affectu beneficium contulit. (*Vide propositionem 39 cum Scholio Propositionis 41 hujus*).

XXXV. *Benevolentia* est cupiditas benefaciendi ei, cujus nos miseret. (*Vide scholium propositionis 27 hujus*).

XXXVI. *Ira* est cupiditas, qua ex odio incitamur ad illi, quem odimus, malum inferendum. (*Vide propositionem 39 hujus*).

XXXVII. *Vindicta* est cupiditas, qua ex reciproco odio concitamur ad malum inferendum ei, qui nobis pari affectu damnum intulit. (*Vide II Corollarium Propositionis 40 hujus cum ejusdem Scholio*).

XXXVIII. *Crudelitas* seu *sævitia* est *cupiditas*, qua aliquis concitatur ad malum inferendum ei, quem amamus, vel cujus nos miseret.

EXPLICATIO.

Crudelitati opponitur *clementia*, quæ passio non

meyiz; gıpta etmenin ve taklit etmenin nedenlerinin farklı olduğunu bilmemizden değil tabii, sadece bize soylu, yararlı ya da hoş gelen bir şeyi taklit eden insana gıpta ediyor demek adet olmuştur da ondan. Gıpta etmenin nedenleriyle ilgili olarak bu Bölümün 27. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota bakın. Ayrıca kıskançlığın neden genellikle bu duyguyla birleştirildiğini anlamak için de bu Bölümün 32. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota bakın.

XXXIV. *Minnettarlık* ya da *şükran*, sevgisinden dolayı bize iyiliği dokunmuş birine aynı şekilde iyilik yapmak için uğraşmamıza neden olan bir arzu ya da sevgiden kaynaklanan himmettir. Bu Bölümün 39. Önermesine ve 41. Önermesine düşülen Nota bakın.

XXXV. *İyilikseverlik*, acıdığımız birine iyilik yapmaya yönelten bir arzudur. (Bu Bölümün 27. Önermesinin III. Sonucuna düşülen Nota bakın.)

XXXVI. *Öfke*, bizi nefret ettiğimiz kimseye kötülük yapmamız için nefretle tetikleyen bir arzudur. (Bu Bölümün 39. Önermesine bakın.)

XXXVII. *İntikam*, nefreti yüzünden bize zararı dokunmuş birine kötülük yapmak için aynı şekilde nefretle dolmamıza neden olan bir arzudur. (Bu Bölümün 40. Önermesinin II. Sonucuna ve aynı Önermeye düşülen Nota bakın.)

XXXVIII. *Zalimlik* ya da *vahşilik*, bir insanı, sevdiğimiz ya da acıdığımız birine zarar vermeye sevk eden bir arzudur.

Açıklama

Zalimliğin karşıtı *insaf*tır; insaf edilgin bir duygu de-

est, sed animi potentia, qua homo iram et vindictam moderatur.

XXXIX. *Timor* est cupiditas majus, quod metuimus, malum minore vitandi. (*Vide Scholium Propositionis 39 hujus*).

XL. *Audacia* est cupiditas, qua aliquis incitatur ad aliquid agendum cum periculo, quod ejus æquales subire metuunt.

XLI. *Pusillanimitas* dicitur de eo, cujus cupiditas coercetur timore periculi, quod ejus æquales subire audent.

EXPLICATIO.

Est igitur pusillanimitas nihil aliud, quam metus alicujus mali, quod plerique non solent metuere; quare ipsam ad cupiditatis affectus non refero. Eandem tamen hic explicare volui, quia, quatenus ad cupiditatem attendimus, affectui audaciæ revera opponitur.

XLII. *Consternatio* dicitur de eo, cujus cupiditas malum vitandi coercetur admiratione mali, quod timet.

EXPLICATIO.

Est itaque consternatio pusillanimitatis species. Sed quia consternatio ex duplici timore oritur, ideo commodius definiri potest, quod sit metus, qui hominem stupefactum aut fluctuantem ita

ğildir, aksine insanın öfkesini ve intikam duygusunu yumuşatan ruhsal bir güçtür.

XXXIX. *Korku*, başımıza gelecek diye evhamlandığımız büyük bir kötülüğü daha hafif bir kötülükle atlatma arzusudur. (Bu Bölümün 29. Önermesine düşülen Nota bakın.)

XL. *Cüretkârlık*, insanı emsallerinin üstlenmekten korktuğu tehlikeli bir davranışa sürükleyen arzudur.

XLI. *Ödleklik*, emsallerinin üstlenmekten kaçınmadıkları bir tehlikeden korktuğu için arzusuna gem vuran bir insanın yaşadığı durumu niteler.

Açıklama

Demek ki ödleklik, çoğu insanın evhamlanmadığı bir kötülüğün yarattığı evhamdan başka bir şey değil; bu yüzden bunu arzudan kaynaklanan duygulardan saymıyorum. Yine de bunu burada açıklamak istedim, çünkü arzuyla ilişkisine dikkat edersek, ödleklik cüretkârlık duygusunun tamamen zıttıdır.

XLII. *Şaşkınlık*, kötülükten sakınma arzusu korktuğu kötülüğe duyduğu hayretle denetim altına alınan insanın yaşadığı durumu açıklar.

Açıklama

O halde şaşkınlık aslında bir tür ödlekliktir. Ama şaşkınlık çifte korkudan doğduğu için bu duyguyu, afallayan ya da tereddütte kalan bir insanı, kendini kötülükten sakınamayacak halde tutan korku olarak ta-

continet, ut is malum amovere non possit. Dico stupefactum, quatenus ejus cupiditatem malum amovendi admiratione coerceri intelligimus. *Fluctuantem* autem dico, quatenus concipimus eandem cupiditatem coerceri timore alterius mali, quod ipsum æque cruciat: unde fit, ut, quodnam ex duobus avertat, nesciat. De his vide Scholium Propositionis 39 et Scholium Propositionis 52 hujus. Cæterum de pusillanimitate et audacia vide Scholium Propositionis 51 hujus.

XLIII. *Humanitas* seu *modestia* est cupiditas ea faciendi, quæ hominibus placent, et omittendi, quæ displicent.

XLIV. *Ambitio* est immodica gloriæ cupiditas.

EXPLICATIO.

Ambitio est cupiditas, qua omnes affectus (*per Propositiones 27 et 31 hujus*) foventur et corroborantur; et ideo hic affectus vix superari potest. Nam quamdiu homo aliqua cupiditate tenetur, hac simul necessario tenetur. *Optimus quisque*, inquit Cicero, *maxime gloria ducitur. Philosophi etiam libris quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt etc.*

XLV. *Luxuria* est immoderata convivandi cupiditas, vel etiam amor.

XLVI. *Ebrietas* est immoderata potandi cupiditas et amor.

XLVII. *Avaritia* est immoderata divitiarum cupiditas et amor.

nımlamak daha uygun olabilir. Afallayan dememin sebebi bu adamın kötülükten sakınma arzusunun hayretle engellenmiş olmasıdır. Tereddütte kalan dememin sebebi ise, bu arzusunun kendisine eşit derecede işkence çektiren bir başka kötülük korkusuyla engellenmiş olması ve bu yüzden de hangi kötülükten sakınacağını bilememesidir. Bu duygularla ilgili bu Bölümün 39. Önermesine düşülen Nota ve 52. Önermesine düşülen Nota bakın. Ödleklik ve cüretkârlık konusunda başka bilgiler içinse bu Bölümün 51. Önermesine düşülen Nota bakın.

XLIII. *İnsaniyet*, yani *kibarlık*, insanları memnun edecek şeyleri yapma, memnun etmeyecek şeyleri yapmaktan sakınma arzusudur.

XLIV. *Hırs*, aşırı şan ve şeref kazanma arzusudur.

Açıklama

Hırs, bütün duyguların beslendiği ve güçlendiği bir arzudur (bu Bölümün 27 ve 31. Önermelerine göre); dolayısıyla bu duygunun üstesinden gelmek öyle kolay değildir. Çünkü insan herhangi bir arzunun esiri olduğu sürece bu duygunun da esiri olmuş demektir. Cicero der ki, "Şan ve şeref özellikle en iyileri ardına takar götürür. Filozoflar bile şan ve şerefe önem verilmemesine dair yazdıkları kitapların üzerine imzalarını atarlar."[143]

XLV. *Sefahat*, taşkın şekilde yiyip içip eğlenme arzusu ve sevgisidir.

XLVI. *Ayyaşlık*, ölçüsüzce içki içme arzusu ve sevgisidir

XLVII. *Açgözlülük*, sınırsızca zengin olma arzusu ve sevgisidir.

XLVIII. *Libido* est etiam cupiditas et amor in commiscendis corporibus.

EXPLICATIO.

Sive hæc coeundi cupiditas moderata sit, sive non sit, libido appellari solet.

Porro hi quinque affectus (*ut in Scholio Propositionis 56 hujus monui*) contrarios non habent. Nam modestia species est ambitionis, de qua vide Scholium Propositionis 29 hujus; temperantiam deinde, sobrietatem, et castitatem mentis potentiam, non autem passionem indicare, jam etiam monui. Et tametsi fieri potest, ut homo avarus, ambitiosus, vel timidus a nimio cibo, potu, et coitu abstineat; avaritia tamen, ambitio, et timor luxuriæ, ebrietati, vel libidini non sunt contrarii. Nam avarus in cibum et potum alienum se ingurgitare plerumque desiderat. Ambitiosus autem, modo speret fore clam, in nulla re sibi temperabit, et si inter ebrios vivat et libidinosos, ideo quia ambitiosus est, proclivior erit ad eadem vitia. Timidus denique id, quod non vult, facit. Nam quamvis mortis vitandæ causa divitias in mare projiciat, manet tamen avarus; et si libidinosus tristis est, quod sibi morem gerere nequeat, non desinit propterea libidinosus esse. Et absolute hi affectus non tam ipsos actus convivandi, potandi, etc. respiciunt, quam ipsum appetitum et amorem. Nihil igitur

XLVIII. *Şehvet*, tensel birleşme arzusu ve sevgisidir.

Açıklama

İster ölçülü olsun ister ölçüsüzce, bu tür birleşme arzusuna genelde şehvet denir.

Dahası bu beş duygunun (bu Bölümün 56. Önermesinde de dikkat çektiğim gibi) hiç karşıtı yoktur.[144] Çünkü kibarlık bir nevi hırstır (bu konuda bu Bölümün 29. Önermesine düşülen Nota bakın) ve yukarıda da vurguladığım gibi, itidal, ayıklık ve iffet zihnin gücünü belirtir, edilgin duygular değildir. Hatta açgözlü, hırslı ya da korkak bir adamın ölçüsüzce yiyip içmeden ve cinsel birleşmeden uzak durması mümkün olsa bile, yine de açgözlülük, hırs ve korku oburluğun, ayyaşlığın ya da şehvetin karşıtı değildir. Çünkü açgözlü adam hep başkalarının yiyeceği ve içeceğiyle tıkınmak ister. Hırslı adam hiçbir konuda ölçülü olmayacaktır, yeter ki yakalanmayacağına dair umudu olsun; hele ayyaşların ve şehvet düşkünlerinin arasında yaşayıp gidiyorsa, zaten kendisi de hırslı olduğundan, onların kusurlarına daha fazla meyledecektir. Korkak adamsa yapmak istemediğini yapar. Çünkü ölümden kaçmak için belki bütün servetini denize atabilir, ama açgözlülüğü baki kalır. Şehvetine düşkün olan tutkularını tatmin edememekten acı çekiyor olsa bile, yine de bu yüzden şehvetli olmaktan vazgeçmez. Öyleyse bu duyguların temelde yeme içme gibi eylemlerle pek ilgileri yok, salt iştah ve sevgiyle ilgililer. Bu

his affectibus opponi potest, præter generositatem et animositatem, de quibus in sequentibus.

Definitiones zelotypiæ et reliquarum animi fluctuationum silentio prætermitto, tam quia ex compositione affectuum, quos jam definivimus, oriuntur, quam quia pleræque nomina non habent; quod ostendit ad usum vitæ sufficere, easdem in genere tantummodo noscere. Cæterum ex definitionibus affectuum, quos explicuimus, liquet, eos omnes a cupiditate, lætitia, vel tristitia oriri, seu potius nihil præter hos tres esse, quorum unusquisque variis nominibus appellari solet propter varias eorum relationes et denominationes extrinsecas. Si jam ad hos primitivos, et ad ea, quæ de natura mentis supra diximus, attendere velimus, affectus, quatenus ad solam mentem referuntur, sic definire poterimus.

AFFECTUUM GENERALIS DEFINITIO.

Affectus, qui animi pathema dicitur, est confusa idea, qua mens majorem vel minorem sui corporis, vel alicujus ejus partis, existendi vim, quam antea, affirmat, et qua data ipsa mens ad hoc potius quam ad illud cogitandum determinatur.

EXPLICATIO.

Dico primo, affectum seu passionem animi esse

yüzden bu duygulara, aşağıda açıklayacağım gibi, yüce gönüllülük ve yüreklilikten başka hiçbir duygu karşı koyamaz.

Hasedin ve zihni dalgalandıran diğer duyguların tanımlarına ilişkin bir şey söylemeden geçiyorum; çünkü hem bu duygular demin tanımladığım duyguların bileşiminden meydana geliyorlar hem de bunların çoğunun adı yok. Gerçi adlarının olmaması kendileri hakkında sıradan malumat edinmenin gündelik amaçlar için yeterli olacağı anlamına gelir. Kaldı ki, açıklamış olduğum duyguların tanımları dikkate alındığında, bunların hepsinin arzudan, sevinçten ya da kederden doğdukları rahatça anlaşılır, yani aslında hepsinin bu üç duygudan başka bir şey olmadığı ve genellikle her birinin farklı bağlamlarına ve başka şeylerle bağlantılarına göre değişik adlarla anıldıkları. Şimdi dikkatimizi bu üç temel duyguya ve yukarıda zihnin doğasına ilişkin söylenenlere yöneltecek olursak, bu duyguları sadece zihinle bağlantılı oldukları sürece şu şekilde tanımlayabileceğiz.

Duyguların Genel Tanımı

Ruhun edilginliği olarak adlandırılan duygu, bulanık bir fikirdir; zihin bu fikir aracılığıyla bedeninin ya da bedeninin bir kısmının varolma gücünün öncekinden daha fazla ya da daha az olduğunu doğrular ve zihin böyle bir fikre sahip olduğunda şunu değil de bunu düşünmeye yönelir.

Açıklama

Öncelikle kastettiğim bir duygunun, yani ruhun edilgen

confusam ideam. Nam mentem eatenus tantum pati ostendimus (*vide Propositionem 3 hujus*), quatenus ideas inadæquatas sive confusas habet. Dico deinde *qua mens majorem vel minorem sui corporis, vel alicujus ejus partis, existendi vim, quam antea, affirmat*. Omnes enim corporum ideæ, quas habemus, magis nostri corporis actualem constitutionem (*per Corollarium II Propositionis 16 partis II*), quam corporis externi naturam indicant. At hæc, quæ affectus formam constituit, corporis, vel alicujus ejus partis, constitutionem indicare vel exprimere debet, quam ipsum corpus vel aliqua ejus pars habet, ex eo, quod ipsius agendi potentia sive existendi vis augetur vel minuitur, juvatur vel coercetur. Sed notandum, cum dico, *majorem vel minorem existendi vim quam antea,* me non intelligere, quod mens præsentem corporis constitutionem cum præterita comparat, sed quod idea, quæ affectus formam constituit, aliquid de corpore affirmat, quod plus minusve realitatis revera involvit, quam antea. Et quia essentia mentis in hoc consistit (*per Propositiones 11 et 13 partis II*), quod sui corporis actualem existentiam affirmat, et nos per perfectionem ipsam rei essentiam intelligimus; sequitur ergo, quod mens ad majorem minoremve perfectionem transit, quando ei aliquid de suo corpore, vel aliqua ejus

bir durumunun *bulanık bir fikir* olduğudur. Çünkü zihnin ancak bire bir olmayan, yani bulanık fikirleri olduğunda etkilere maruz kalacağını daha önce göstermiştim (bu Bölümün 3. Önermesine bakın). İkinci olarak kastettiğim, *zihnin bu fikir aracılığıyla kendi bedeninin ya da bedeninin herhangi bir kısmının varolma gücünün öncekinden daha fazla ya da daha az olduğunu doğruladığıdır*. Çünkü cisimler hakkında sahip olduğumuz tüm fikirler, dış bir cismin doğasından çok kendi bedenimizin fiili durumunu belirtir (II. Bölümün 16. Önermesinin II. Sonucuna göre). Ama bir duygunun gerçekliğini kuran bir fikir, bedenin kendi etkinlik gücünün, yani varolma gücünün artmasından veya azalmasından ya da yardım almasından veya kısıtlanmasından ileri gelen bedenin kendisinin ya da herhangi bir kısmının sahip olduğu bir durumu belirtmeli, yani ifade etmelidir. Ama şuna da dikkat etmek gerekir ki, ben *öncekinden daha fazla ya da daha az varolma gücü* derken, zihnin bedenin şimdiki durumunu geçmişteki durumuyla kıyasladığını söylemek istemiyorum, bir duygunun gerçekliğini oluşturan bu fikrin bedene ilişkin öncekinden daha fazla ya da daha az gerçeklik içeren bir şeyi doğruladığını söylemek istiyorum (II. Bölümün 11. Önermesine ve 13. Önermesine göre). Zihnin özü de bundan, yani kendi bedeninin fiili varoluşunu doğrulamasından ibaret olduğuna ve bizim yetkinlikten anladığımız da bir şeyin asıl özü olduğuna göre, demek ki zihin kendi bedenine ya da bedeninin bir kısmına ilişkin öncekinden daha fazla ya da daha

parte, affirmare contingit, quod plus minusve realitatis involvit, quam antea. Cum igitur supra dixerim, mentis cogitandi potentiam augeri vel minui, nihil aliud intelligere volui, quam quod mens ideam sui corporis, vel alicujus ejus partis, formaverit, quæ plus minusve realitatis exprimit, quam de suo corpore affirmaverat. Nam idearum præstantia, et actualis cogitandi potentia, ex objecti præstantia æstimatur. Addidi denique, *et qua data ipsa mens ad hoc potius quam ad illud cogitandum determinatur,* ut præter lætitiæ et tristitiæ naturam, quam prima definitionis pars explicat, cupiditatis etiam naturam exprimerem.

Finis tertiæ partis

az gerçeklik içeren bir şeyi doğrulamaya başladığında daha fazla yetkin ya da daha az yetkin bir seviyeye geçiyor. Bu yüzden yukarıda zihnin düşünme gücünün çoğalıp azaldığını söylerken kastettiğim sadece buydu, yani zihnin kendi bedenine ya da bu bedenin bir kısmına ilişkin daha önce doğrulamış olduğundan daha fazla ya da daha az gerçeklik anlatan bir fikri doğruladığıydı. Çünkü fikirlerin üstünlüğü ve zihnin fiili düşünme yetisi nesnenin üstünlüğüyle ölçülür. Tanımın sonuna *zihin böyle bir fikre sahip olduğunda şunu değil de bunu düşünmeye yönelir* diye bir ekleme yapmamın sebebi ise, arzunun doğasının sevincin ve kederin doğasıyla aynı bağlamda olduğunu ifade edebilmekti; zaten bu, tanımın ilk kısmından da anlaşılmaktadır.

Üçüncü Bölümün Sonu

PARS QUARTA

DE SERVITUTE HUMANA SEU DE AFFECTUUM VIRIBUS

PRÆFATIO

Humanam impotentiam in moderandis et coercendis affectibus servitutem voco; homo enim affectibus obnoxius sui juris non est, sed fortunæ; in cujus potestate ita est, ut sæpe coactus sit, quanquam meliora sibi videat, deteriora tamen sequi. Hujus rei causam, et quid præterea affectus boni vel mali habent, in hac parte demonstrare proposui. Sed antequam incipiam, pauca de *perfectione* et *imperfectione*, deque bono et malo præfari lubet.

Qui rem aliquam facere constituit, eamque perfecit, rem suam perfectam esse, non tantum ipse, sed etiam unusquisque, qui mentem auctoris illius operis et scopum recte noverit, aut se novisse crediderit, dicet. Exempli gratia si quis aliquod opus (quod suppono nondum esse peractum) viderit, noveritque scopum auctoris illius operis esse domum ædificare, is domum imperfectam esse dicet, et contra perfectam, simulatque opus ad finem, quem ejus auctor eidem dare constituerat, perductum viderit. Verum si quis opus

IV. Bölüm

İNSANIN ESARETİ, ya da DUYGULARIN KUVVETİ

ÖNSÖZ

İnsanın duygularını yönetmedeki ya da denetlemedeki acizliğine esaret adını veriyorum. Çünkü duygularına boyun eğen bir insan kendi denetimi altında değil, daha çok kaderin denetimi altındadır; hatta kaderin hükümranlığına öyle teslim olmuştur ki, iyinin ne olduğunu gördüğü halde her fırsatta kötünün peşinden gitmeye[145] zorlanır. İşte bu Bölümdeki amacım bu esaretin nedenini göstermek ve duygularda neyin iyi, neyin kötü olduğunu belirtmek. Ama işe başlamadan önce *tamlık* ve *eksiklik* üzerine, ardından da iyi ve kötü üzerine birkaç şey söylemek isterim.

Biri bir şey yapmaya karar vermiş ve başladığı işi de tamamlamışsa, yaptığı işin tamamlandığını söyleyecektir, hatta sadece kendisi değil, bu işi yapanın düşüncesini ve amacını bilen ya da bildiğine inanan kim varsa bunu böyle ifade edecektir. Örneğin biri bir eser görüyorsa (bu eserin henüz tamamlanmamış olduğunu varsayıyorum) ve o eseri yapanın amacının bir ev inşa etmek olduğunu biliyorsa, evin henüz eksik olduğunu söyleyecektir; eseri yapanın kafasında belirlediği sona ulaştığını gördüğü anda da bu esere tamamlanmış gözüyle bakacaktır. Ama biri daha önce hiç görmediği türde

aliquod videt, cujus simile nunquam viderat, nec mentem opificis novit, is sane scire non poterit, opusne illud perfectum an imperfectum sit. Atque hæc videtur prima fuisse horum vocabulorum significatio. Sed postquam homines ideas universales formare, et domuum, ædificiorum, turrium, etc. exemplaria excogitare, et alia rerum exemplaria aliis præferre inceperunt, factum est, ut unusquisque id perfectum vocaret, quod cum universali idea, quam ejusmodi rei formaverat, videret convenire, et id contra imperfectum, quod cum concepto suo exemplari minus convenire videret, quanquam ex opificis sententia consummatum plane esset. Nec alia videtur esse ratio, cur res naturales etiam, quæ scilicet humana manu non sunt factæ, perfectas aut imperfectas vulgo appellent; solent namque homines tam rerum naturalium quam artificialium ideas formare universales, quas rerum veluti exemplaria habent, et quas naturam (quam nihil nisi alicujus finis causa agere existimant) intueri credunt, sibique exemplaria proponere. Cum itaque aliquid in natura fieri vident, quod cum concepto exemplari, quod rei ejusmodi habent, minus convenit, ipsam naturam tum defecisse vel peccavisse, remque illam imperfectam reliquisse credunt. Videmus itaque homines consuevisse, res naturales perfectas aut imperfectas vocare, magis ex præjudicio quam ex earum vera cognitione. Ostendimus enim in primæ partis appendice, Naturam propter finem non agere; æternum namque illud et infinitum Ens, quod Deum seu Naturam appellamus, eadem, qua existit, necessitate agit. Ex qua enim naturæ necessita-

bir eser görüyorsa ve bu eseri yapanın düşüncesinin ne olduğunu da bilmiyorsa, hiç kuşkusuz bu eserin tam mı, yoksa eksik mi olduğunu bilemeyecektir. İşte tam ve eksik kelimelerinin ilk anlamı buna benzer bir şeydir. Ama insanlar genel fikirler oluşturmaya ve örnek alınacak türde evler, binalar, kuleler ve bunlar gibi şeyler tasarlamaya ve bu örneklerden bazılarını bazılarına tercih etmeye başladıktan sonra, kafalarındaki genel fikirle örtüştüğünü gördüğü şeye *tam*, tasarladığı örnekle pek örtüşmediğini gördüğü şeye de, hatta bu şey yaratıcısının düşüncesinde tamamen bitmiş olsa bile *eksik* demiştir. İşte, bana göre insanoğlunun kendi elinden çıkmayan doğal şeyleri tam ya da eksik olarak nitelemesinin tek nedeni de bu olsa gerek. Çünkü insan nasıl yapay şeyler için genel fikirler oluşturuyorsa doğal şeyler için de genel fikirler oluşturuyor, bu genel fikirleri şeylerin ideal örnekleri olarak görüyor ve doğanın (her zaman ereksel nedene göre hareket ettiğini düşündüklerinden) bu fikirlere bakıp bunları kendisine örnek aldığını sanıyor. Bu yüzden doğal bir şeyin kafasında tasarladığı örnekle örtüşmediğini gördüğünde de, doğanın başarılı olamadığına ya da hatalı davrandığına ve işini eksik bıraktığına inanıyor. İşte gördüğümüz gibi insan doğal şeyleri tam ya da eksik olarak nitelerken şeylerin asıl bilgisini göz önünde bulundurmuyor, tersine bunlar hakkındaki önyargılardan yola çıkıyor. Oysa I. Bölümün Ek'inde de gösterdiğim gibi, doğa hiçbir zaman ereksel bir nedene göre hareket etmez. Çünkü bizim Tanrı, yani Doğa dediğimiz o ezeli-ebedi ve sınırsız Varlık, nasıl zorunlu olarak varsa, zorunlu olarak da hareket eder. Zaten ben doğayı var eden zorunlulu-

te existit, ex eadem ipsum agere ostendimus (Propositione 16 partis I). Ratio igitur, seu causa, cur Deus seu Natura agit, et cur existit, una eademque est. Ut ergo nullius finis causa existit, nullius etiam finis causa agit; sed ut existendi, sic et agendi principium, vel finem, habet nullum. Causa autem, quæ finalis dicitur, nihil est præter ipsum humanum appetitum, quatenus is alicujus rei veluti principium seu causa primaria consideratur. Exempli gratia cum dicimus habitationem causam fuisse finalem hujus aut illius domus, nihil tum sane intelligimus aliud, quam quod homo ex eo, quod vitæ domesticæ commoda imaginatus est, appetitum habuit ædificandi domum. Quare habitatio, quatenus ut finalis causa consideratur, nihil est præter hunc singularem appetitum, qui revera causa est efficiens; quæ ut prima consideratur, quia homines suorum appetituum causas communiter ignorant. Sunt namque, ut jam sæpe dixi, suarum quidem actionum et appetituum conscii, sed ignari causarum, a quibus ad aliquid appetendum determinantur. Quod præterea vulgo ajunt, Naturam aliquando deficere vel peccare, resque imperfectas producere, inter commenta numero, de quibus in appendice partis primæ egi. Perfectio igitur et imperfectio revera modi solummodo cogitandi sunt, nempe notiones, quas fingere solemus ex eo, quod ejusdem speciei aut generis individua ad invicem comparamus: et hac de causa supra (Definitione 6 partis II) dixi, me per realitatem et perfectionem idem intelligere; solemus enim omnia Naturæ individua ad

ğun onun hareketini de zorunlu kıldığını (I. Bölümün 16. Önermesinde) kanıtlamıştım. Öyleyse Tanrı'nın, ya da Doğa'nın bu şekilde hareket etmesinin ve bu şekilde varolmasının mantığı ya da nedeni bir ve aynı. Öyleyse doğa ereksel bir nedenle varolmadığı gibi, ereksel bir nedene göre de hareket etmez; tersine, doğanın varolmasının ve hareket etmesinin hiçbir ereksel nedeni yoktur. Zaten ereksel neden dediğimiz neden, bir şeyin temel nedeni ya da ilk nedeni olarak görülen insani iştahtan[146] başka bir şey değildir. Örneğin ikamet falanca evin ereksel nedenidir dediğimizde, ev yaşamının rahatlıklarını hayal eden bir insanın bir ev inşa etmek için iştah duymasından başka bir şeyi kastetmiyoruz. Öyleyse ikamet, ereksel neden olarak düşünüldüğü sürece bu tekil iştahtan başka bir şey değildir; bu da gerçekte etkin nedenin kendisidir. Bunun ilk neden olarak görülmesinin nedeni ise genellikle insanların iştahlarının nedenlerinden bihaber olmalarıdır. Çünkü daha önce de sıkça belirttiğim gibi, insanlar eylemlerinin ve iştahlarının bilincinde olsalar bile kendilerini bir şeyi istemeye sevk eden nedenleri bilmiyorlar. İşte bu yüzden halk arasında doğanın zaman zaman başarısızlığa uğradığı, hatalı davrandığı ve eksik şeyler ürettiği söyleniyor ve ben bütün bu söylentileri I. Bölümün Ek'inde söz ettiğim uydurmacalar olarak görüyorum. O halde *tamlık* ve *eksiklik* gerçekte sadece birer düşünme biçimi, yani belli bir türün ya da cinsin bireylerini birbiriyle kıyaslayarak uydurduğumuz kavramlar. Tam da bu nedenle daha önce (II. Bölümün 6. Tanımında), gerçeklik ve mükemmelliğin aynı anlama geldiğini söylemiştim. Çünkü bizler doğadaki bütün bireyleri en

unum genus, quod generalissimum appellatur, revocare; nempe ad notionem entis, quæ ad omnia absolute Naturæ individua pertinet. Quatenus itaque Naturæ individua ad hoc genus revocamus, et ad invicem comparamus, et alia plus entitatis seu realitatis quam alia habere comperimus, eatenus alia aliis perfectiora esse dicimus; et quatenus iisdem aliquid tribuimus, quod negationem involvit, ut terminus, finis, impotentia, etc. eatenus ipsa imperfecta appellamus, quia nostram mentem non æque afficiunt ac illa, quæ perfecta vocamus, et non quod ipsis aliquid, quod suum sit, deficiat, vel quod Natura peccaverit. Nihil enim naturæ alicujus rei competit, nisi id, quod ex necessitate naturæ causæ efficientis sequitur, et quicquid ex necessitate naturæ causæ efficientis sequitur, id necessario fit.

Bonum et *malum* quod attinet, nihil etiam positivum in rebus, in se scilicet consideratis, indicant, nec aliud sunt præter cogitandi modos, seu notiones, quas formamus ex eo, quod res ad invicem comparamus. Nam una eademque res potest eodem tempore bona et mala, et etiam indifferens esse. Exempli gratia musica bona est melancholico, mala lugenti; surdo autem neque bona neque mala. Verum, quamvis se res ita habeat, nobis tamen hæc vocabula retinenda sunt. Nam quia ideam hominis, tanquam naturæ humanæ exemplar, quod intueamur, formare cupimus, nobis ex usu erit, hæc eadem vocabula eo, quo dixi, sensu retinere. Per bonum itaque

üstün cins olan tek bir cinse indirgeyerek düşünmeye, yani doğadaki bütün bireyleri mutlak anlamda ait oldukları Varlık kavramı altında düşünmeye alışkınız. Doğadaki bireyleri böyle tek bir cinse indirgediğimiz ve bu temelde birbirleriyle kıyasladığımız sürece de, bazılarını bazılarıyla karşılaştırıp varlıktan ya da gerçeklikten daha fazla pay aldığını ve bu oranda da bazılarının bazılarına göre daha mükemmel olduğunu söylüyoruz; bunlara sınır, son, acizlik gibi olumsuzlama içeren nitelikler yüklediğimiz sürece de eksik olduklarını dile getiriyoruz; bu durum bunların zihnimizi mükemmel dediğimiz şeyler kadar etkilememelerinden kaynaklanıyor, yoksa kendilerine özgü bir şeyden yoksun olmalarından ya da doğanın hatalı davranmış olmasından değil. Çünkü şeyin etkin nedeninin doğasından zorunlu olarak çıkan dışında hiçbir şey şeyin doğasına ait değildir ve şeyin etkin nedeninin doğasından zorunlu olarak ne çıkmışsa, zorunlu olarak olur.

İyi ve *kötü*ye gelince; bunlar da kendi başlarına ele alındıklarında şeylerdeki olumlu bir niteliğe işaret etmezler; düşünme biçimlerinden ya da şeyleri birbiriyle kıyaslayarak oluşturduğumuz kavramlardan başka bir şey değillerdir. Bu yüzden bir ve aynı şey aynı zamanda hem iyi hem kötü, hem de ne iyi ne de kötü olabilir. Örneğin müzik hüzünlü bir insan için iyidir, yaslı bir insan için kötü, sağır bir insan içinse ne iyi ne de kötü. Ama bu böyle olsa bile yine de bu kelimelerin üzerinde durmamız gerekir. Çünkü mademki biz kendimiz için insan doğasının örneği olarak bakabileceğimiz bir insan fikri oluşturmak istiyoruz, o halde bu ifadeleri bahsettiğim anlamda ele almak işimize yarayacaktır. Öyleyse bundan

in sequentibus intelligam id, quod certo scimus medium esse, ut ad exemplar humanæ naturæ, quod nobis proponimus, magis magisque accedamus. Per malum autem id, quod certo scimus impedire, quominus idem exemplar referamus. Deinde homines perfectiores aut imperfectiores dicemus, quatenus ad hoc idem exemplar magis aut minus accedunt. Nam apprime notandum est, cum dico, aliquem a minore ad majorem perfectionem transire, et contra, me non intelligere, quod ex una essentia seu forma in aliam mutatur; Equus namque exempli gratia tam destruitur, si in hominem, quam si in insectum mutetur; sed quod ejus agendi potentiam, quatenus hæc per ipsius naturam intelligitur, augeri vel minui concipimus. Deinde per perfectionem in genere realitatem, uti dixi, intelligam; hoc est, rei cujuscunque essentiam, quatenus certo modo existit et operatur, nulla ipsius durationis habita ratione. Nam nulla res singularis potest ideo dici perfectior, quia plus temporis in existendo perseveravit; quippe rerum duratio ex earum essentia determinari nequit; quandoquidem rerum essentia nullum certum et determinatum existendi tempus involvit; sed res quæcunque, sive ea perfectior sit, sive minus, eadem vi, qua existere incipit, semper in existendo perseverare poterit, ita ut omnes hac in re æquales sint.

DEFINITIONES

I. Per bonum id intelligam, quod certo scimus nobisesse utile.

böyle iyiden kastım, önümüze koyduğumuz insan doğası modeline bizi adım adım yaklaştıracak bir araç olduğundan emin olduğumuz her şey; kötüden kastım ise o modele yaklaşmamızı engelleyeceğinden emin olduğumuz her şey. Dahası, insanları o modele daha çok ya da daha az yaklaşmış olmalarına göre mükemmel ya da eksik olarak nitelendireceğim. Burada özellikle dikkatinizi çekmek isteğim konu, bir insanın daha yetkin bir durumdan daha az yetkin bir duruma geçtiğini söylediğimde ya da bunun tam tersini dile getirdiğimde, o insanın bir özden ya da biçimden başka bir öze ya da biçime geçtiğini kastetmiyor olmam (çünkü örneğin bir at böceğe dönüşse de bozulur, insana dönüşse de); ben bununla, kendi doğasından kaynaklandığını düşündüğümüz insanın etkinlik gücünün çoğaldığını ya da azaldığını kavradığımızı dile getiriyorum. Kısaca, dediğim gibi, mükemmelden genel anlamda gerçekliği anlıyorum, yani şu ya da bu şekilde varolan ve etki eden herhangi bir varlığın özünü; ve onun mükemmelliğinin yaşam süresiyle hiçbir bağlantısının olmadığını. Çünkü hiçbir bireye varoluşunu daha uzun sürdürdü diye daha mükemmel diyemezsiniz; şeylerin özü sabit ve belirli bir varoluş zamanı içermediğinden süreleri de özleri tarafından belirlenemez. İster daha yetkin isterse daha az yetkin olsun, her şey daima varolmaya başladığı andaki gücüne eşit bir güçle varoluşunu sürdürebilir; işte bu bakımdan her şey eşittir.

Tanımlar

I. İyiden kastım bize yararlı olduğundan emin olduğumuz her şey.

II. Per malum autem id, quod certo scimus impedire, quominus boni alicujus simus compotes.

De his præcedentem vide præfationem sub finem.

III. Res singulares voco contingentes, quatenus, dum ad earum solam essentiam attendimus, nihil invenimus, quod earum existentiam necessario ponat, vel quod ipsam necessario secludat.

IV. Easdem res singulares voco possibiles, quatenus, dum ad causas, ex quibus produci debent, attendimus, nescimus, an ipsæ determinatæ sint ad easdem producendum.

In Scholio I Propositionis 33 partis I *inter possibile et contingens nullam feci differentiam, quia ibi non opus erat hæc accurate distinguere.*

V. Per contrarios affectus in sequentibus intelligam eos, qui hominem diversum trahunt, quamvis ejusdem sint generis, ut luxuries et avaritia, quæ amoris sunt species; nec natura, sed per accidens sunt contrarii.

VI. Quid per *affectum erga rem futuram, præsentem,* et præteritam intelligam, explicui in Scholiis I et II Propositionis 18 partis III, quod vide.

Sed venit hic præterea notandum, quod ut loci, sic etiam temporis distantiam non nisi usque ad certum quendam limitem possumus distincte imaginari; hoc est, sicut omnia illa objecta,

II. Kötüden kastımsa iyi olan bir şeye erişmemizi engelleyen her şey.

Bu iki tanımla ilgili olarak yukarıdaki Önsözün son satırlarına bakın.

III. Sadece özlerine dikkat ettiğimizde, varoluşlarını zorunlu olarak ortaya koyan ya da zorunlu olarak dışlayan hiçbir şeye rastlamadığımız tekil şeylere *olası* diyorum.

IV. Üretilmek zorunda oldukları nedenleri dikkate aldığımda, bu nedenlerin onları üretmeye belirlenip belirlenmediklerini bilmediğim tekil şeylere ise *olanaklı* diyorum.

I. Bölümün 33. Önermesine düşülen I. Notta *olanaklı ve olası arasında hiçbir ayrım yapmamıştım, çünkü orada onları kesin olarak ayırmamın bir gereği yoktu.*

V. Bundan böyle birbirine *karşıt duygular* deyince, aynı türden olmalarına rağmen insanı farklı yönlere çeken duyguları kastediyor olacağım; örneğin sevginin türleri olan sefahat ve açgözlülük gibi. Çünkü bunlar doğrudan doğruya olmasa da ilineksel olarak birbirine karşıt duygular.

VI. *Gelecekteki, şimdiki ve geçmişteki bir şeye yönelik duygudan* ne kastettiğimi III. Bölümün 18. Önermesine düşülen I ve II. Notta açıklamıştım; ilgili yerlere bakın.

Ancak sırası gelmişken şuna da dikkat etmek gerekir: Nasıl ki biz mekânsal uzaklığı belli bir sınırı aşmamışsa seçik olarak hayal edebiliriz, aynı şekilde zamansal uzaklığı da hayal edebiliriz. Başka deyişle, genellikle bizden

quæ ultra ducentos pedes a nobis distant, seu quorum distantia a loco, in quo sumus, illam superat, quam distincte imaginamur, æque longe a nobis distare, et perinde, ac si in eodem plano essent, imaginari solemus; sic etiam objecta, quorum existendi tempus longiore a præsenti intervallo abesse imaginamur, quam quod distincte imaginari solemus, omnia æque longe a præsenti distare imaginamur, et ad unum quasi temporis momentum referimus.

VII. Per *finem*, cujus causa aliquid facimus, appetitum intelligo.

VIII. Per *virtutem* et *potentiam* idem intelligo; hoc est (*per Propositionem 7 partis III*), virtus, quatenus ad hominem refertur, est ipsa hominis essentia seu natura, quatenus potestatem habet quædam efficiendi, quæ per solas ipsius naturæ leges possunt intelligi.

AXIOMA.

Nulla res singularis in rerum natura datur, qua potentior et fortior non detur alia. Sed quacunque data datur alia potentior, a qua illa data potest destrui.

PROPOSITIO I.

Nihil, quod idea falsa positivum habet, tollitur præsentia veri, quatenus verum.

DEMONSTRATIO. Falsitas in sola privatione cognitionis, quam ideæ inadæquatæ involvunt, consistit (*per Propositionem 35 partis II*), nec ipsæ aliquid habent positivum, propter quod falsæ dicuntur (*per Propositionem 33 partis*

iki yüz adımdan daha uzak mesafedeki tüm nesneleri ya da mesafeleri bizim bulunduğumuz konumdan net şekilde hayal edebileceğimizden daha uzak olan tüm nesneleri bizden eşit uzaklıktaymış gibi ve bu yüzden de aynı düzlemdelermiş gibi hayal edebiliriz; işte aynı şey, varolma zamanı şimdiki zamandan bizim net olarak hayal edebileceğimizden çok daha uzak bir mesafeyle ayrılmış nesneler için de geçerli; biz bunların hepsini şimdiden eşit uzaklıktaymış gibi hayal ediyoruz ve bu yüzden de onları zamanın tek bir anıyla ilişkilendiriyoruz.

VII. Uğruna bir şey yaptığımız *erek*ten iştahı anlıyorum.

VIII. *Erdem* ve *güç* benim için aynı anlama gelir, yani (III. Bölümün 7. Önermesine göre) erdem insana atfedildiğinde, insanın salt kendi doğasının yasalarından kaynaklanan şeyleri yapma gücüne sahip olan özü ya da doğası anlaşılır.

Aksiyom

Doğada hiçbir birey yoktur ki, bir başkası ondan daha güçlü ve daha cesur olmasın. Varolan şey ne olursa olsun onu yok edebilecek kadar güçlüsü de vardır.

I. Önerme

Yanlış bir fikrin sahip olduğu hiçbir olumlu nitelik mevcut olan doğru bir fikrin doğruluğuyla ortadan kalkmaz.

Kanıtlama: Yanlışlık bire bir olmayan fikirlerdeki bilgi eksikliğidir (II. Bölümün 35. Önermesine göre) ve böyle fikirlere yanlış denmesi hiçbir olumluluk taşımamalarından kaynaklanmaz (II. Bölümün 33. Önermesine

II); sed contra, quatenus ad Deum referuntur, veræ sunt (*per Propositionem 32 partis II*). Si igitur id, quod idea falsa positivum habet, præsentia veri, quatenus verum est, tolleretur, tolleretur ergo idea vera a se ipsa, quod (*per Propositionem 4 partis III*) est absurdum. Ergo nihil, quod idea etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Intelligitur hæc propositio clarius ex II Corollario Propositionis 16 partis II. Nam imaginatio idea est, quæ magis corporis humani præsentem constitutionem, quam corporis externi naturam indicat; non quidem distincte, sed confuse; unde fit, ut mens errare dicatur. Exempli gratia cum solem intuemur, eundem ducentos circiter pedes a nobis distare imaginamur, in quo tamdiu fallimur, quamdiu veram ejus distantiam ignoramus; sed cognita ejusdem distantia tollitur quidem error, sed non imaginatio, hoc est idea solis, quæ ejusdem naturam eatenus tantum explicat, quatenus corpus ab eodem afficitur; adeoque, quamvis veram ejusdem distantiam noscamus, ipsum nihilominus prope nobis adesse imaginabimur. Nam ut in Scholio Propositionis 35 partis II diximus, non ea de causa solem adeo propinquum imaginamur, quia ejus veram distantiam ignoramus; sed quia mens eatenus magnitudinem solis concipit, quatenus corpus ab

göre); hatta tersine Tanrı'yla ilişkilendirildikleri sürece doğrudurlar (II. Bölümün 32. Önermesine göre). Bu yüzden eğer yanlış bir fikrin sahip olduğu olumlu bir nitelik, mevcut olan doğru bir fikrin doğruluğuyla ortadan kalkmış olsaydı, o zaman doğru fikir de kendi kendini ortadan kaldırırdı ki, bu (III. Bölümün 4. Önermesine göre) saçmadır. Bu yüzden *yanlış bir fikrin taşıdığı hiçbir olumlu nitelik mevcut olan doğru bir fikrin doğruluğuyla ortadan kalkmaz* **Q.E.D.**

Not: Bu Önerme II. Bölümün 16. Önerme Sonucundan açık bir şekilde anlaşılır. Çünkü tasavvur, dış bir cismin doğasından çok insan bedeninin şimdiki durumuna ilişkin bilgi veren bir fikirdir, ama bu bilgi net değil de bulanık bir bilgidir; zihnin yanıldığı söylendiğinde de olan işte budur. Örneğin güneşe baktığımızda bizden yaklaşık iki yüz ayak uzaklıkta olduğunu hayal ederiz ve gerçek uzaklığını bilmiyorsak güneşi bu şekilde hayal ettiğimiz sürece yanılmış oluruz. Gerçek uzaklığını öğrendiğimizde ise sadece yanılgımız ortadan kalkmış olur, ama güneş tasavvurumuz ortadan kalkmaz;[147] yani salt güneşin bedenimizi etkilemesi sonucunda güneşin doğası hakkında bilgi edinmemizi sağlayan güneş fikri ortadan kalkmaz. Bu yüzden güneşin gerçek uzaklığını öğrenmiş olsak bile hâlâ onun bize çok yakın olduğunu hayal ederiz. Çünkü II. Bölümün 35. Önermesine düşülen Notta da söylediğim gibi, güneşin bize çok yakın olduğunu hayal edişimizin nedeni güneşin gerçek uzaklığını bilmememizle alakalı değildir, zihnimizin güneşin büyüklüğünü kavrayışının sadece bedenimizin güneşten

eodem afficitur. Sic cum solis radii, aquæ superficiei incidentes, ad nostros oculos reflectuntur, eundem perinde, ac si in aqua esset, imaginamur, tametsi verum ejus locum noverimus; et sic reliquæ imaginationes, quibus mens fallitur, sive eæ naturalem corporis constitutionem, sive quod ejusdem agendi potentiam augeri vel minui indicant, vero non sunt contrariæ, nec ejusdem præsentia evanescunt. Fit quidem, cum falso aliquod malum timemus, ut timor evanescat audito vero nuntio; sed contra etiam fit, cum malum, quod certe venturum est, timemus, ut timor etiam evanescat audito falso nuntio; atque adeo imaginationes non præsentia veri, quatenus verum, evanescunt, sed quia aliæ occurrunt iis fortiores, quæ rerum, quas imaginamur, præsentem existentiam secludunt, ut Propositione 17 partis II ostendimus.

PROPOSITIO II.

Nos eatenus patimur, quatenus Naturæ sumus pars, quæ per se absque aliis non potest concipi.

DEMONSTRATIO. Nos tum pati dicimur, cum aliquid in nobis oritur, cujus non nisi partialis sumus causa (*per Definitionem 2 partis III*), hoc est (*per Definitionem 1 partis III*) aliquid, quod ex solis legibus nostræ naturæ deduci nequit. Patimur

nasıl etkilendiğine bağlı oluşuyla alakalıdır. Bu yüzden güneş bir suyun üstüne parlayıp da ışınları gözümüze yansısa, güneşin aslında nerede olduğunu bilsek bile onu sudaymış gibi hayal ederiz. Zihni yanıltan bütün öteki tasavvurlarda da aynı şey geçerlidir; bu tasavvurlar ister bedenin o an ne tür bir durumda olduğunu bildirsin, isterse bedenin etkime gücünün çoğalıp azaldığını bildirsin, hiçbiri doğru olana aykırı değildir ve doğruluğun mevcudiyetiyle gözden kaybolmazlar. Elbette bilmeden kötü bir şeyden korktuğumuzda, doğrusunu öğrenir öğrenmez korkumuzun dağıldığı olmuştur; ne var ki başımıza kötü bir şey geleceğinden haklı olarak korktuğumuzda, yanlış bir haber işittiğimizde de bu korkumuzun dağıldığı olmuştur. Öyleyse tasavvurlar mevcut bir doğru fikrin doğruluğuyla dağılmazlar, ancak, II. Bölümün 17. Önermesinde de gösterdiğimiz gibi, tasavvur ettiğimiz şeylerin o anki varoluşunu dışlayacak kadar güçlü olan başka tasavvurların ortaya çıkmasıyla birlikte dağılırlar.

II. Önerme

Doğanın başka şeyler olmadan sadece kendi kendisiyle kavranamayan bir parçası olduğumuz sürece edilgin durumdayız.

Kanıtlama: İçimizde doğan bir şeyin sadece kısmi nedeniysek bizim edilgin durumda olduğumuz söylenir (III. Bölümün 2. Tanımına göre); başka deyişle (III. Bölümün 1. Tanımına göre) bu şey sadece kendi doğamızın yasalarından kaynaklanmamışsa. O halde doğanın başka

igitur, quatenus Naturæ sumus pars, quæ per se absque aliis nequit concipi. Q.E.D.

PROPOSITIO III.

Vis, qua homo in existendo perseverat, limitata est, et a potentia causarum externarum infinite superatur.

DEMONSTRATIO. Patet ex axiomate hujus. Nam dato homine datur aliquid aliud, puta A, potentius, et dato A datur deinde aliud, puta B, ipso A potentius, et hoc in infinitum; ac proinde potentia hominis potentia alterius rei definitur, et a potentia causarum externarum infinite superatur. Q.E.D.

PROPOSITIO IV.

Fieri non potest, ut homo non sit Naturæ pars, et ut nullas possit pati mutationes, nisi quæ per solam suam naturam possint intelligi, quarumque adæquata sit causa.

DEMONSTRATIO. Potentia, qua res singulares, et consequenter homo suum esse conservat, est ipsa Dei sive Naturæ potentia (*per Corollarium Propositionis 24 partis I*), non quatenus infinita est, sed quatenus per humanam actualem essentiam explicari potest (*per Propositionem 7 partis III*). Potentia itaque hominis, quatenus per ipsius actualem essentiam explicatur, pars est infinitæ Dei seu Naturæ potentiæ, hoc est (*per Propositionem 34 partis I*) essentiæ;

şeyler olmadan sadece kendi kendisiyle kavranamayan bir parçası olduğumuz sürece edilgin durumdayız. **Q.E.D.**

III. Önerme

İnsanın varoluşunu sürdürmesine yarayan kuvveti sınırlıdır; dış nedenlerin kudretiyse ondan sonsuz derecede üstündür.

Kanıtlama: Bunun böyle olduğu bu Bölümün Aksiyomundan da anlaşılacaktır. Çünkü insan mevcut olduğunda ondan daha güçlü başka bir şey de, örneğin A da vardır; A mevcut olduğunda A'dan daha güçlü olan başkası, örneğin B vardır ve bu böyle sonsuza kadar sürer. O halde insanın gücü başka bir şeyin kudretiyle sınırlanır ve dış nedenlerin kudreti ondan sonsuz derecede üstündür. **Q.E.D.**

IV. Önerme

İnsanın doğanın bir parçası olmaması ve sadece kendi doğasıyla anlaşılabilecek değişimler dışında hiçbir değişime uğramaması imkânsızdır.

Kanıtlama: Tekil şeylerin, dolayısıyla insanın da varlığını sürdürmesini sağlayan kudret Tanrı'nın, yani Doğanın kendi kudretidir (I. Bölümün 24. Önerme Sonucuna göre); bu durum bu kudretin sonsuz olmasından değil, insanın fiili özüyle açıklanabiliyor olmasından kaynaklanır (III. Bölümün 7. Önermesine göre).[148] Bu yüzden insanın kudreti de kendi fiili özüyle açıklandığı sürece Tanrı'nın, yani Doğanın sonsuz kudretinin, başka deyişle (I. Bölümün 34. Önermesine göre) doğanın özünün

quod erat primum. Deinde si fieri posset, ut homo nullas posset pati mutationes, nisi quæ per solam ipsius hominis naturam possint intelligi, sequeretur (*per Propositiones 4 et 6 partis III*), ut non posset perire, sed ut semper necessario existeret; atque hoc sequi deberet ex causa, cujus potentia finita aut infinita sit; nempe vel ex sola hominis potentia, qui scilicet potis esset, ut a se removeret reliquas mutationes, quæ a causis externis oriri possent; vel infinita Naturæ potentia, a qua omnia singularia ita dirigerentur, ut homo nullas alias posset pati mutationes, nisi quæ ipsius conservationi inserviunt. At primum (*per Propositionem præcedentem cujus demonstratio universalis est, et ad omnes res singulares applicari potest*) est absurdum. Ergo, si fieri posset, ut homo nullas pateretur mutationes, nisi quæ per solam ipsius hominis naturam possent intelligi, et consequenter (*sicut jam ostendimus*) ut semper necessario existeret; id sequi deberet ex Dei infinita potentia; et consequenter (*per Propositionem 16 partis I*) ex necessitate divinæ naturæ, quatenus alicujus hominis idea affectus consideratur, totius Naturæ ordo, quatenus ipsa sub extensionis et cogitationis attributis concipitur, deduci deberet; atque adeo (*per Propositionem 21 partis I*) sequeretur, ut homo esset infinitus, quod (*per I partem hujus demonstrationis*) est absurdum. Fieri itaque nequit, ut homo nullas alias patiatur mutationes, nisi quarum ipse adæquata sit causa. Q.E.D.

bir parçasıdır. Bu birinci kanıtımızdır. İkincisine gelince; insanın sadece doğasıyla anlaşılabilecek değişimler dışında hiçbir değişime uğramaması mümkün olsaydı, o zaman (III. Bölümün 4 ve 6. Önermeleri gereği) ölmesi mümkün olmazdı, yani zorunlu olarak hep varolurdu. O zaman da bu durum ya sınırlı ya da sınırsız kudrete sahip bir nedenden kaynaklanmış olacaktı; yani ya insanı dış nedenlerden gelebilecek bütün değişimlere karşı koruyabilen kendi gücünden kaynaklanmış olacaktı ya da bütün tekilleri, insanın varlığını korumaya yardım eden değişimler dışında hiçbir değişime uğratmamaya yöneltecek olan doğanın sonsuz kudretinden. Ama ilk varsayım saçmadır (bir önceki Önerme gereği; çünkü bu Önermenin kanıtı genelgeçerdir ve bütün tekiller için söz konusudur). Öyleyse bir insanın sadece kendi doğasıyla anlaşılabilecek değişimler dışında hiçbir değişime uğramaması mümkün olsaydı ve dolayısıyla (demin gösterdiğimiz gibi) insan hep varolmak zorunda olsaydı bu durum sadece Tanrı'nın sonsuz kudretinden kaynaklanacaktı ve (I. Bölümün 16. Önermesine göre) doğanın bütün düzeni yer kaplama ve düşünce sıfatları altında kavrandığı sürece, bu insanın fikrine sahip olarak düşünülen tanrısal bir doğanın zorunluluğunun bir eseri olacaktı. Böylece (I. Bölümün 21. Önermesine göre) insan da sonsuz olacaktı ki, bu da (bu Önermenin ilk kısmının kanıtlamasına göre) saçmadır. Demek ki bir insanın bire bir nedeni olduğu değişimler dışında hiçbir değişime uğramaması imkânsızdır. **Q.E.D.**

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, hominem necessario passionibus esse semper obnoxium, communemque Naturæ ordinem sequi et eidem parere, seseque eidem, quantum rerum natura exigit, accommodare.

PROPOSITIO V.

Vis et incrementum cujuscunque passionis, ejusque in existendo perseverantia non definitur potentia, qua nos in existendo perseverare conamur, sed causæ externæ potentia cum nostra comparata.

DEMONSTRATIO. Passionis essentia non potest per solam nostram essentiam explicari (*per Definitiones 1 et 2 partis III*), hoc est (*per Propositionem 7 partis III*), passionis potentia definiri nequit potentia, qua in nostro esse perseverare conamur, sed (*ut Propositione 16 partis II ostensum est*) definiri necessario debet potentia causæ externæ cum nostra comparata. Q.E.D.

PROPOSITIO VI.

Vis alicujus passionis, seu affectus, reliquas hominis actiones, seu potentiam, superare potest, ita ut affectus pertinaciter homini adhæreat.

DEMONSTRATIO. Vis et incrementum cujuscunque passionis, ejusque in existendo perseverantia, definitur potentia causæ externæ

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, insan her zaman edilgin olacağı durumlarla karşılaşmak, doğanın ortak düzenini izlemek ve ona uymak zorundadır, ayrıca şeylerin doğasının gerektirdiği kadarıyla kendisini bu düzene uydurmak durumundadır.

V. Önerme

Edilgin bir duygunun kuvvetinin ve gelişiminin ve varolma azminin sınırları, bizim varlığımızı korumak için sarf ettiğimiz güçle belirlenmez, bizim gücümüzle kıyaslanan dış bir nedenin gücüyle belirlenir.

Kanıtlama: Edilgin bir duygunun özü salt bizim özümüzle açıklanamaz (III. Bölümün 1 ve 2. Tanımlarına göre); yani (III. Bölümün 7. Önermesine göre) edilgin bir duygunun gücünün, bizim varoluşumuzu sürdürmek için sarf ettiğimiz güçle belirlenmesi mümkün değildir; ancak (II. Bölümün 16. Önermesinde gösterilmiş olduğu gibi) bunun sınırları bizim gücümüzle kıyaslanan dış bir nedenin gücüyle belirlenmek zorundadır. **Q.E.D.**

VI. Önerme

Edilgin bir halin, yani duygunun kuvveti insanın bütün eylemlerini, başka deyişle imkânlarını öyle aşabilir ki, inatla üstüne yapışır kalır.

Kanıtlama: Edilgin bir duygunun kuvveti ve gelişimi ve varolma azmi bizim gücümüzle kıyaslanan dış bir nedenin

cum nostra comparata (*per Propositionem præcedentem*); adeoque (*per Propositionem 3 hujus*) hominis potentiam superare potest, etc. Q.E.D.

PROPOSITIO VII.

Affectus nec coerceri nec tolli potest, nisi per affectum contrarium et fortiorem affectu coercendo.

DEMONSTRATIO. Affectus, quatenus ad mentem refertur, est idea, qua mens majorem vel minorem sui corporis existendi vim, quam antea, affirmat (*per generalem Affectuum Definitionem, quæ reperitur sub finem tertiæ partis*). Cum igitur mens aliquo affectu conflictatur, corpus afficitur simul affectione, qua ejus agendi potentia augetur vel minuitur. Porro hæc corporis affectio (*per Propositionem 5 hujus*) vim a sua causa accipit perseverandi in suo esse; quæ proinde nec coerceri nec tolli potest, nisi a causa corporea (*per Propositionem 6 partis II*), quæ corpus afficiat affectione illi contraria (*per Propositionem 5 partis III*) et fortiore (*per Axioma hujus*); atque adeo (*per Propositionem 12 partis II*) mens afficietur idea affectionis fortioris et contrariæ priori, hoc est (*per generalem Affectuum Definitionem*), mens afficietur affectu fortiori et contrario priori, qui scilicet prioris existentiam secludet vel tollet; ac proinde affectus nec tolli nec coerceri potest,

gücüyle belirlenir (bir önceki Önermeye göre). O halde (bu Bölümün 3. Önermesine göre) bu güç insanın gücünü aşabilir, vd. **Q.E.D.**

VII. Önerme

Bir duygu kendisine aykırı ve kendisinden daha güçlü bir duygu olmadıkça ne bastırılabilir ne de ortadan kaldırılabilir.

Kanıtlama: Bir duygu, zihne aitse, zihnin kendi bedeninin varolma kuvvetinin öncekinden daha çok ya da daha az olduğunu doğrulamasına yarayan bir fikirdir (III. Bölümün sonunda yer alan Duyguların Genel Tanımına göre). Öyleyse zihin herhangi bir duyguyla çatışma yaşadığında, bedeni de aynı anda kendi etkinlik gücünü arttıran ya da azaltan bir hal alır. Bedenin bu hali (bu Bölümün 5. Önermesine göre) varlığını sürdürme kudretini kendi nedeninden alır; dolayısıyla bedeni aykırı bir hale sokacak şekilde etkileyecek (III. Bölümün 5. Önermesine göre) ve ondan daha güçlü (bu Bölümün Aksiyomu gereği) cisimsel bir neden olmadıkça (II. Bölümün 6. Önermesine göre) ne bastırılabilir ne de ortadan kaldırılabilir. Böyle bir durum yaşanırsa (II. Bölümün 12. Önermesine göre) o zaman zihin bedenin önceki halinden daha güçlü ve ona aykırı olan bu güçlü halin fikrine sahip olacaktır, yani (Duyguların Genel Tanımına göre) zihin ilk duygudan daha güçlü ve ona aykırı olan bir duyguya sahip olacaktır ki, bu duygu ilk duygunun varoluşunu dışlayacaktır. Öyleyse bir duygu kendisine aykırı ve kendisinden daha güçlü bir duygu

nisi per affectum contrarium et fortiorem. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Affectus, quatenus ad mentem refertur, nec coerceri nec tolli potest, nisi per ideam corporis affectionis contrariæ, et fortioris affectione, qua patimur. Nam affectus, quo patimur, nec coerceri nec tolli potest, nisi per affectum eodem fortiorem eique contrarium (*per Propositionem præcedentem*), hoc est (*per generalem Affectuum Definitionem*), nisi per ideam corporis affectionis fortioris et contrariæ affectioni, qua patimur.

PROPOSITIO VIII.

Cognitio boni et mali nihil aliud est, quam lætitiæ vel tristitiæ affectus, quatenus ejus sumus conscii.

DEMONSTRATIO. Id bonum aut malum vocamus, quod nostro esse conservando prodest vel obest (*per definitiones 1 et 2 hujus*), hoc est (*per Propositionem 7 partis III*), quod nostram agendi potentiam auget vel minuit, juvat vel coercet. Quatenus itaque (*per Definitiones lætitiæ et tristitiæ, quas vide in Scholio Propositionis 11 partis III*) rem aliquam nos lætitia vel tristitia afficere percipimus, eandem bonam aut malam vocamus; atque adeo boni et mali cognitio nihil aliud est, quam lætitiæ vel tristitiæ idea, quæ ex ipso lætitiæ vel tristitiæ affectu necessario sequitur (*per Propositionem 22*

olmadıkça ne bastırılabilir ne de ortadan kaldırılabilir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Bir duygu zihne aitse, bedenimizin içinde bulunduğu hale aykırı ve daha güçlü olan bir halin fikri işe karışmadıkça ne kısıtlanabilir ne de ortadan kaldırılabilir. Çünkü etkisinde kaldığımız duygu kendisinden daha güçlü ve kendisine aykırı (bir önceki Önermeye göre) başka bir duygu işe karışmadıkça ne bastırılabilir ne de ortadan kaldırılabilir; başka deyişle (Duyguların Genel Tanımına göre) bedenimizin içinde bulunduğu halden daha güçlü ve ona aykırı bir halin fikri işe karışmadıkça.

VIII. Önerme

İyi ya da kötü hakkındaki bilgimiz bilincinde olduğumuz sevinç ya da keder duygusundan başka bir şey değildir.

Kanıtlama: İyi ya da kötü dediğimiz şey, varlığımızı korumamızda bize yardımcı olan ya da bu konuda bize engel teşkil eden şeydir (bu Bölümün 1 ve 2. Tanımına göre), yani (III. Bölümün 7. Önermesine göre) bizim etki gücümüzü arttıran ya da azaltan, bu gücü besleyen ya da kısıtlayan şeydir. Öyleyse bir şeyin bizde sevinç ya da keder yarattığını anladığımızda (sevinç ve kederin tanımı gereği; bu konuda III. Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota bakın) o şeye iyi ya da kötü diyoruz; demek ki iyi ve kötü hakkındaki bilgimiz, sevinç ya da keder duygusunun zorunlu sonucu olan sevinç ya da keder fikrinden başka bir şey değil (II. Bölümün 22. Önerme-

partis II). At hæc idea eodem modo unita est affectui, ac mens unita est corpori (*per Propositionem 21 partis II*); hoc est (*ut in scholio ejusdem Propositionis ostensum*), hæc idea ab ipso affectu, sive (*per generalem Affectuum Definitionem*) ab idea corporis affectionis, revera non distinguitur, nisi solo conceptu; ergo hæc cognitio boni et mali nihil est aliud, quam ipse affectus, quatenus ejusdem sumus conscii. Q.E.D.

PROPOSITIO IX.

Affectus, cujus causam in præsenti nobis adesse imaginamur, fortior est, quam si eandem non adesse imaginaremur.

DEMONSTRATIO. Imaginatio est idea, qua mens rem ut præsentem contemplatur (*vide ejus Definitionem in Scholio Propositionis 17 partis II*), quæ tamen magis corporis humani constitutionem, quam rei externæ naturam indicat (*per Corollarium II Propositionis 16 partis II*). Est igitur affectus (*per generalem Affectuum Definitionem*) imaginatio, quatenus corporis constitutionem indicat. At imaginatio (*per Propositionem 17 partis II*) intensior est, quamdiu nihil imaginamur, quod rei externæ præsentem existentiam secludit; ergo etiam affectus, cujus causam in præsenti nobis adesse imaginamur, intensior seu fortior est, quam si eandem non adesse imaginaremur. Q.E.D.

sine göre). Ama nasıl zihin bedenle birleşmişse, bu fikir de o şekilde bu duyguyla birleşmiştir (II. Bölümün 21. Önermesine göre); yani (aynı Önermeye düşülen Notta da gösterildiği üzere) bu fikir ile bu duygular arasında ya da (Duyguların Genel Tanımına göre) şöyle dersek, bedenin haline ilişkin fikir arasında salt kavramsal bir ayrım vardır, yoksa gerçekte hiçbir ayrım söz konusu değildir. O halde iyi ve kötü hakkındaki bilgimiz, bilincinde olduğumuz bu duygulardan başka bir şey değildir. **Q.E.D.**

IX. Önerme

Nedenini şimdi bizimle birlikteymişçesine hayal ettiğimiz duygu, nedenini bizimle birlikteymiş gibi hayal etmediğimiz zamankinden daha güçlü olur.

Kanıtlama: Tasavvur zihnin dış bir cismi yanındaymış gibi görmesini sağlayan bir fikirdir (II. Bölümün 17. Önermesine düşülen Nota bakın) ve bu fikir dıştaki nesnenin doğasından çok insan bedeninin durumu hakkında bilgi verir (II. Bölümün 16. Önermesinin II. Sonucuna göre). Öyleyse bir duygu (Duyguların Genel Tanımına göre) bedenin durumu hakkında bilgi verdiği sürece bir tasavvurdur. Ama bir tasavvur (II. Bölümün 17. Önermesine göre) dış bir cismin o anki varoluşunu dışlayan herhangi bir şey hayal edilmediğinde daha yoğundur. O halde nedenini şimdi bizimle birlikteymişçesine hayal ettiğimiz bir duygu, bizimle birlikteymiş gibi hayal etmediğimiz zamankinden daha yoğun ya da daha güçlüdür. **Q.E.D.**

SCHOLIUM. Cum supra in Propositione 18 partis III dixerim, *nos ex rei futuræ vel præteritæ imagine eodem affectu affici, ac si res, quam imaginamur, præsens esset*, expresse monui, id verum esse, quatenus ad solam ipsius rei imaginem attendimus (est enim ejusdem naturæ, sive res ut præsentes imaginati simus) sive non simus sed non negavi, eandem debiliorem reddi, quando alias res nobis præsentes contemplamur, quæ rei futuræ præsentem existentiam secludunt; quod tum monere neglexi, quia in hac parte de affectuum viribus agere constitueram.

COROLLARIUM.

Imago rei futuræ vel præteritæ, hoc est rei, quam cum relatione ad tempus futurum vel præteritum secluso præsenti contemplamur, cæteris paribus, debilior est imagine rei præsentis; et consequenter affectus erga rem futuram vel præteritam, cæteris paribus, remissior est affectu erga rem præsentem.

PROPOSITIO X.

Erga rem futuram, quam cito affuturam imaginamur, intensius afficimur, quam si ejus existendi tempus longius a præsenti distare imaginaremur; et memoria rei, quam non diu præteriisse imaginamur, intensius etiam afficimur,

Not: III. Bölümün 18. Önermesinde, *geleceğe ya da geçmişe ait bir şeyin imgesi aracılığıyla hayal ettiğimiz nesneden şimdi bizimle birlikteymişçesine etkileniriz* dediğimde, bu durumun söz konusu nesnenin sadece imgesini göz önünde bulundurduğumuzda geçerli olduğuna özellikle dikkat çekmiştim (çünkü o şeyin doğası biz onu hayal etmiş olsak da olmasak da değişmeyecektir); ama geleceğe ait bir şeyin şimdiki varoluşunu dışlayan başka şeyleri şimdi bizimle birlikteymiş gibi değerlendirdiğimizde, bu imgenin zayıflayacağına itiraz etmemiştim; o sırada bu noktayı göz ardı etmiştim, çünkü duyguların kuvvetini ilkin bu bölümde açıklamaya karar vermiştim.

Önerme Sonucu

Geleceğe ya da geçmişe ait bir şeyin imgesi, yani şimdiki zamanı dışlayıp sadece gelecek zamana ya da geçmiş zamana ait olarak düşündüğümüz bir şeyin imgesi, başka her şey aynı kalmak üzere, şimdiki zamandaki bir şeyin imgesinden daha zayıftır, dolayısıyla geçmişte olan ya da gelecekte olacak olan bir şeye hissedilen bir duygu, diğer şartlar aynıysa, şimdiki zamana ait bir şeye hissedilen duygudan daha hafiftir.

X. Önerme

Hemen gerçekleşeceğini hayal ettiğimiz gelecek zamana ait bir şeye karşı, varolma zamanını şimdiki zamandan çok daha uzak olarak hayal ettiğimizde hissedeceğimizden daha yoğun bir duygu besleriz; gerçekleşmesinin üzerinden fazla zaman geçmemiş olan bir şeyi hatırladığımızda da, gerçekleşmesinin üzerinden çok

quam si eandem diu præteriisse imaginaremur.

DEMONSTRATIO. Quatenus enim rem cito affuturam, vel non diu præteriisse imaginamur, eo ipso aliquid imaginamur, quod rei præsentiam minus secludit, quam si ejusdem futurum existendi tempus longius a præsenti distare, vel quod dudum præterierit, imaginaremur (*ut per se notum*); adeoque (per præcedentem propositionem) eatenus intensius erga eandem afficiemur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Ex iis, quæ ad Definitionem 6 hujus partis notavimus, sequitur, nos erga objecta, quæ a præsenti longiore temporis intervallo distant, quam quod imaginando determinare possumus, quamvis ab invicem longo temporis intervallo distare intelligamus, æque tamen remisse affici.

PROPOSITIO XI.

Affectus erga rem, quam ut necessariam imaginamur, cæteris paribus, intensior est, quam erga possibilem vel contingentem, sive non necessariam.

DEMONSTRATIO. Quatenus rem aliquam necessariam esse imaginamur, eatenus ejus existentiam affirmamus, et contra rei existentiam negamus, quatenus eandem non necessariam esse imaginamur (*per Scholium I Propositionis 33*

fazla zaman geçmiş olduğunda hissedeceğimizden daha yoğun bir duygu yaşarız.

Kanıtlama: Bir şeyin hemen gerçekleşeceğini ya da gerçekleşmesinin üzerinden fazla bir zaman geçmemiş olduğunu hayal ettiğimiz sürece, o şeyin şimdiki zamanda bulunuşunu dışlayan bir şeyi, varolma zamanını şimdiki zamandan çok daha uzak olarak ya da çok önce gelip geçmiş olarak hayal ettiğimiz zamankinken daha az hayal ediyor oluruz (ki bu kendiliğinden apaçık bir durumdur); dolayısıyla (bir önceki Önermeye göre) bu bakımdan o şeye karşı daha yoğun bir duygu besleriz. **Q.E.D.**

Not: Bu Bölümün 6. Tanımında belirttiklerimizden de anlaşılacağı üzere, şimdiki zamandan hayal gücümüzün belirleyebileceğinden çok daha uzun bir zaman dilimiyle ayrılmış olan nesnelere karşı eşit ölçüde zayıf bir duygu besleriz, üstelik bunların birbirleri arasında da uzun zaman dilimleri olduğunu bilsek bile.

XI. Önerme

Zorunlu olduğunu hayal ettiğimiz bir şeye karşı, başka her şey aynı kalmak üzere, olanaklı ya da olası olduğunu, yani zorunlu olmadığını hayal ettiğimiz bir şeye karşı hissedeceğimizden daha yoğun bir duygu besleriz.

Kanıtlama: Bir şeyin zorunlu olduğunu hayal ettiğimiz sürece o şeyin varoluşunu olumlarız; buna karşın aynı şeyin zorunlu olmadığını hayal ettiğimiz sürece o şeyin varoluşunu yadsırız (I. Bölümün 33. Önermesine düşülen

partis I) ac proinde (*per Propositionem 18 hujus*) affectus erga rem necessariam, cæteris paribus, intensior est, quam erga non necessariam. Q.E.D.

PROPOSITIO XII.

Affectus erga rem, quam scimus in præsenti non existere, et quam ut possibilem imaginamur, cæteris paribus, intensior est, quam erga contingentem.

DEMONSTRATIO. Quatenus rem ut contingentem imaginamur, nulla alterius rei imagine afficimur, quæ rei existentiam ponat (*per Definitionem 3 hujus*): sed contra (*secundum hypothesin*) quædam imaginamur, quæ ejusdem præsentem existentiam secludunt. At quatenus rem in futurum possibilem esse imaginamur, eatenus quædam imaginamur, quæ ejusdem existentiam ponunt (*per Definitionem 4 hujus*), hoc est (*per Propositionem 18 partis III*), quæ spem vel metum fovent; atque adeo affectus erga rem possibilem vehementior est. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Affectus erga rem, quam scimus in præsenti non existere, et quam ut contingentem imaginamur, multo remissior est, quam si rem in præsenti nobis adesse imaginaremur.

DEMONSTRATIO. Affectus erga rem, quam in præsenti existere imaginamur, intensior est, quam

I. Nota göre). Buna göre (bu Bölümün 18. Önermesi uyarınca), zorunlu bir şeye karşı hissedeceğimiz duygu, başka her şey aynı kalmak üzere, zorunlu olmayan bir şeye karşı hissedeceğimizden daha yoğun olur. **Q.E.D.**

XII. Önerme

Şimdiki zamanda olmadığını bildiğimiz ve olanaklı olduğunu hayal ettiğimiz bir şeye karşı hissettiğimiz duygu, başka her şey aynı kalmak üzere, olası olan bir şeye karşı hissettiğimizden daha yoğundur.

Kanıtlama: Bir şeyi olası olarak hayal ettiğimiz sürece, şeyin varoluşunu ortaya koyan başka bir şeyin imgesinden etkilenmeyiz (bu Bölümün 3. Tanımına göre); buna karşı (varsayım gereği) o şeyin şimdiki zamandaki varoluşunu dışlayan birtakım şeyleri hayal ederiz. Ama o şeyin gelecek zamanda olanaklı olacağını hayal ettiğimizde, onun varoluşunu ortaya koyan birtakım şeyler, yani (III. Bölümün 18. Önermesi gereği) umut ya da evhamı besleyecek şeyler hayal ederiz (bu Bölümün 4. Tanımına göre); bu yüzden olanaklı olan şeye karşı hissedeceğimiz duygu daha şiddetli olur.

Önerme Sonucu

Şimdiki zamanda olmadığını bildiğimiz ve olası olduğunu hayal ettiğimiz bir şeye karşı hissettiğimiz duygu, şu an bizimle birlikte olduğunu hayal ettiğimiz bir şeye karşı hissettiğimiz duygudan çok daha zayıftır.

Kanıtlama: Şimdiki zamanda varolduğunu hayal ettiğimiz bir şeye karşı hissettiğimiz bir duygu, onu gelecekte

si eandem ut futuram imaginaremur (*per Corollarium Propositionis 9 hujus*), et multo vehementior est, quam si tempus futurum a præsenti multum distare imaginaremur (*per Propositionem 10 hujus*). Est itaque affectus erga rem, cujus existendi tempus longe a præsenti distare imaginamur, multo remissior, quam si eandem ut præsentem imaginaremur; et nihilominus (*per Propositionem præcedentem*) intensior est, quam si eandem rem ut contingentem imaginaremur; atque adeo affectus erga rem contingentem multo remissior erit, quam si rem in præsenti nobis adesse imaginaremur. Q.E.D.

PROPOSITIO XIII.

Affectus erga rem contingentem, quam scimus in præsenti non existere, cæteris paribus, remissior est, quam affectus erga rem præteritam.

DEMONSTRATIO. Quatenus rem ut contingentem imaginamur, nulla alterius rei imagine afficimur, quæ rei existentiam ponat (*per Definitionem 3 hujus*), sed contra (*secundum hypothesin*) quædam imaginamur, quæ ejusdem præsentem existentiam secludunt. Verum quatenus eandem cum relatione ad tempus præteritum imaginamur, eatenus aliquid imaginari supponimur, quod ipsam ad memoriam redigit, sive quod rei imaginem excitat (*vide Propositionem 18 partis II cum ejusdem Scholio*), ac proinde

varolacağını hayal ettiğimizde hissedeceğimiz duygudan daha yoğundur (bu Bölümün 9. Önerme Sonucuna göre); hele gelecek zamanın şimdiki zamandan çok daha uzak olduğunu hayal ettiğimizde çok daha şiddetlidir (bu Bölümün 10. Önermesi gereği). Öyleyse varolma süresini şimdiki zamandan çok daha uzak bir zamanda hayal ettiğimiz bir şeye karşı hissettiğimiz duygu, şimdiki zamanda hayal ettiğimizde hissettiğimizden daha zayıftır; buna rağmen (bir önceki Önermeye göre) şeyi olası olarak hayal ettiğimizde hissettiğimizden daha yoğundur. O halde olası olan bir şeye karşı hissettiğimiz duygu, şimdiki zamanda bizimle birlikte olduğunu hayal ettiğimizde hissettiğimiz duygudan çok daha zayıf olacaktır. **Q.E.D.**

XIII. Önerme

Şimdiki zamanda bizimle birlikte olmadığını bildiğimiz olası bir şeye karşı hissettiğimiz duygu, başka her şey aynı kalmak üzere, geçip gitmiş bir şeye karşı hissettiğimiz duygudan daha zayıftır.

Kanıtlama: Bir şeyi olası olarak hayal ettiğimiz sürece, onun varoluşunu ortaya koyan başka hiçbir şeyin imgesinden etkilenmeyiz (bu Bölümün 3. Tanımına göre). Buna karşı (varsayım gereği) aynı şeyin şimdiki zamandaki varoluşunu dışlayan birtakım şeyler hayal ediyoruz. Bu durumda o şeyin geçmiş zamanla ilişkili olduğunu hayal ettiğimiz sürece, onu hafızamıza geri getiren, yani o şeyin imgesini canlandıran (II. Bölümün 18. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota bakın) ve böylece onu

eatenus efficit, ut ipsam, ac si præsens esset, contemplemur (*per Corollarium Propositionis 17 partis II*). Atque adeo (*per Propositionem 9 hujus*) affectus erga rem contingentem, quam scimus in præsenti non existere, cæteris paribus, remissior erit, quam affectus erga rem præteritam. Q.E.D.

PROPOSITIO XIV.

Vera boni et mali cognitio, quatenus vera, nullum affectum coercere potest, sed tantum quatenus ut affectus consideratur.

DEMONSTRATIO. Affectus est idea, qua mens majorem vel minorem sui corporis existendi vim, quam antea, affirmat (*per generalem Affectuum Definitionem*); atque adeo (*per Propositionem 1 hujus*) nihil positivum habet, quod præsentia veri tolli possit; et consequenter vera boni et mali cognitio, quatenus vera, nullum affectum coercere potest. At quatenus affectus est (*vide Propositionem 8 hujus*), si fortior affectu coercendo sit, eatenus tantum (*per Propositionem 7 hujus*) affectum coercere poterit. Q.E.D.

PROPOSITIO XV.

Cupiditas, quæ ex vera boni et mali cognitione oritur, multis aliis cupiditatibus, quæ ex affectibus, quibus conflictamur, oriuntur, restingui vel coerceri potest.

DEMONSTRATIO. Ex vera boni et mali cognitione,

şimdiki zamandaymış gibi düşünmemize yol açan bir şeyi hayal etmemiz gerekir (II. Bölümün 17. Önerme Sonucuna göre). Öyleyse (bu Bölümün 9. Önermesine göre) şimdiki zamanda olmadığını bildiğimiz olası bir şeye karşı hissettiğimiz duygu, diğer bütün koşullar eşit olmak kaydıyla, geçip gitmiş olan bir şeye karşı hissettiğimiz duygudan daha zayıf olacaktır. **Q.E.D.**

XIV. Önerme

İyinin ve kötünün doğru bilgisi, doğru olduğu için değil de salt kendisi de bir duygu olarak düşünüldüğü sürece başka bir duyguyu bastırabilir.

Kanıtlama: Duygu, zihnin kendi bedeninin öncekinden daha fazla ya da daha az varoluş gücüne sahip olduğunu olumladığı bir fikirdir (Duyguların Genel Tanımı gereği); bu nedenle (bu Bölümün 1. Önermesine göre) doğrunun varlığını ortadan kaldırabilecek olumlu hiçbir şey taşımaz, dolayısıyla iyinin ve kötünün doğru bilgisi doğru olduğu sürece hiçbir duyguyu bastıramaz. Ama bir duygu olarak (bu Bölümün 8. Önermesine bakın) başka bir duyguyu bastırabilecek kadar güçlüyse, işte ancak o zaman (bu Bölümün 7. Önermesine göre) bu başka duyguyu bastırabilir. **Q.E.D.**

XV. Önerme

İyinin ve kötünün doğru bilgisinden doğan bir arzu, bizi tedirgin eden duygulardan doğan diğer bütün arzularla giderilebilir ya da bastırılabilir.

Kanıtlama: İyinin ve kötünün doğru bilgisi bir duygu

quatenus hæc (*per Propositionem 8 hujus*) affectus est, oritur necessario cupiditas (*per 1 Affectuum Definitionem*), quæ eo est major, quo affectus, ex quo oritur, major est (*per Propositionem 37 partis III*). Sed quia hæc cupiditas (*per hypothesin*) ex eo, quod aliquid vere intelligimus, oritur, sequitur ergo ipsa in nobis, quatenus agimus (*per Propositionem 3 partis III*), atque adeo per solam nostram essentiam debet intelligi (*per Definitionem 2 partis III*); et consequenter (*per Propositionem 7 partis III*) ejus vis et incrementum sola humana potentia definiri debet. Porro cupiditates, quæ ex affectibus, quibus conflictamur, oriuntur, eo etiam majores sunt, quo hi affectus vehementiores erunt; atque adeo earum vis et incrementum (*per Propositionem 5 hujus*) potentia causarum externarum definiri debet, quæ, si cum nostra comparetur, nostram potentiam indefinite superat (*per Propositionem 3 hujus*): atque adeo cupiditates, quæ ex similibus affectibus oriuntur, vehementiores esse possunt illa, quæ ex vera boni et mali cognitione oritur, ac proinde (*per Propositionem 7 hujus*) eandem coercere vel restinguere poterunt. Q.E.D.

PROPOSITIO XVI.

Cupiditas, quæ ex cognitione boni et mali, quatenus hæc cognitio futurum respicit, oritur, facilius rerum cupiditate, quæ in præsentia suaves sunt, coerceri vel restingui potest.

DEMONSTRATIO. Affectus erga rem, quam futuram imaginamur, remissior est, quam erga

olduğu sürece (bu Bölümün 8. Önermesine göre) bu bilgiden zorunlu olarak bir arzu doğar (Duyguların 1. Tanımı gereği) ve bu arzu kendini doğuran duygunun gücü oranında güçlenir (III. Bölümün 37. Önermesine göre). Ama bu arzu (varsayım gereği) bizim bir şeyi doğru şekilde anlamamızdan doğmuştur, bu nedenle biz etkin olduğumuz sürece o da bizimle birlikte olacaktır (III. Bölümün 3. Önermesine göre). Öyleyse bu sadece bizim özümüz aracılığıyla anlaşılmalıdır (III. Bölümün 2. Tanımına göre); dolayısıyla (III. Bölümün 7. Önermesine göre) bu arzunun kuvveti ve artışı sadece insani bir güçle tanımlanabilir. Ayrıca bizi tedirgin eden duygulardan doğan arzular söz konusu duyguların şiddeti arttıkça artar, bu yüzden bunların gücü ve artışı (bu Bölümün 5. Önermesine göre) sadece dış nedenlerin gücüyle tanımlanmalıdır ki, bu güç bizim gücümüzle karşılaştırıldığında onu sonsuzca aşar (bu Bölümün 3. Önermesine göre). O halde bu tür duygulardan doğan arzular iyinin ve kötünün doğru bilgisinden doğan arzulardan daha şiddetli olabilir ve dolayısıyla (bu Bölümün 7. Önermesine göre) bunları giderebilir ya da bastırabilir. **Q.E.D.**

XVI. Önerme

İyinin ve kötünün bilgisinden doğan arzular, bu bilgi gelecekle ilgili olduğu sürece, şimdiki zamanda bize hoş gelen şeylerin arzusuyla kolayca bastırılabilir ya da giderilebilir.

Kanıtlama: Geleceğe ait olarak hayal ettiğimiz bir şeye karşı hissettiğimiz duygu, şimdiki zamana ait olarak hayal

præsentem (*per Corollarium Propositionis 9 hujus*). At cupiditas, quæ ex vera boni et mali cognitione oritur, tametsi hæc cognitio circa res, quæ in præsentia bonæ sunt, versetur, restingui vel coerceri potest aliqua temeraria cupiditate (*per Propositionem præcedentem cujus demonstratio universalis est*); ergo cupiditas quæ ex eadem cognitione, quatenus hæc futurum respicit, oritur, facilius coerceri vel restingui poterit etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XVII.

Cupiditas, quæ oritur ex vera boni et mali cognitione, quatenus hæc circa res contingentes versatur, multo adhuc facilius coerceri potest cupiditate rerum, quæ præsentes sunt.

DEMONSTRATIO. Propositio hæc eodem modo ac Propositio præcedens demonstratur ex Corollario Propositionis 12 hujus.

SCHOLIUM. His me causam ostendisse credo, cur homines opinione magis quam vera ratione commoveantur, et cur vera boni et mali cognitio animi commotiones excitet, et sæpe omni libidinis generi cedat; unde illud poetæ natum: *video meliora proboque, deteriora sequor*. Quod idem etiam Ecclesiastes in mente habuisse videtur, cum dixit: *Qui auget scientiam, auget dolorem*. Atque hæc non eum in finem dico, ut inde concludam, *præstabilius esse ignorare quam scire, vel quod stulto intelligens in moderandis affectibus nihil intersit*, sed ideo quia necesse est, nostræ naturæ tam potentiam quam impotentiam noscere, ut determinare possimus,

ettiğimizde hissettiğimizden daha zayıftır (bu Bölümün 9. Önerme Sonucuna göre). Ama iyinin ve kötünün doğru bilgisinden doğan arzu, bu bilgi şimdiki zamanda iyi olan şeylere ilişkin olsa bile, rastlantısal bir arzuyla giderilebilir ya da bastırılabilir (kanıtı genelgeçer olan bir önceki önermeye göre). Öyleyse böyle bir bilgiden doğan arzu, bu bilgi geleceğe ilişkin olduğu sürece, kolayca bastırılabilir ya da giderilebilir. **Q.E.D.**

XVII. Önerme

İyinin ve kötünün doğru bilgisinden doğan arzu, bu bilgi olası şeylere ilişkin olduğu sürece, şimdiki zamana ait şeylere duyulan arzuyla çok daha kolay bastırılabilir.

Kanıtlama: Bu Önerme, bir önceki Önerme gibi, bu Bölümün 12. Önerme Sonucuna göre kanıtlanır.

Not: Bu önermelerle insanların niçin doğru aklın değil de daha çok sanıların etkisi altında kaldığını, iyi ve kötünün doğru bilgisinin niçin ruhsal huzursuzluklar yarattığını ve her tür ihtirasa boyun eğdiğini nedenleriyle gösterdiğime inanıyorum. Zaten bu yüzden şair de şöyle demiş: *İyileri görüyorum, ama kötülerin peşinden gidiyorum.*[149] Vaiz'in de zihninde aynı düşünce varmış ki, şöyle söylemiş: *Bilgisini arttıran insan acısını da arttırır.*[150] Elbette bütün bunları *bilmemek, bilmekten daha iyidir* ya da *duyguları denetleme konusunda budala ile bilge arasında hiçbir fark yoktur* gibi bir sonuç çıkarasınız diye söylemiyorum; tersine, duyguları denetlemede aklın neyi yapıp neyi yapamayacağını belirleyebilmek için doğamızın

quid ratio in moderandis affectibus possit, et quid non possit; et in hac parte de sola humana impotentia me acturum dixi. Nam de rationis in affectus potentia separatim agere constitui.

PROPOSITIO XVIII.

Cupiditas, quæ ex lætitia oritur, cæteris paribus, fortior est cupiditate, quæ ex tristitia oritur.

DEMONSTRATIO. Cupiditas est ipsa hominis essentia (*per 1 Affectuum Definitionem*), hoc est (*per Propositionem 7 partis III*) conatus, quo homo in suo esse perseverare conatur. Quare cupiditas, quæ ex lætitia oritur, ipso lætitiæ affectu (*per Definitionem Lætitiæ, quam vide in Scholio Propositionis 11 partis III*) juvatur vel augetur; quæ autem contra ex tristitia oritur, ipso tristitiæ affectu (*per idem scholium*) minuitur vel coercetur; atque adeo vis cupiditatis, quæ ex lætitia oritur, potentia humana simul et potentia causæ externæ, quæ autem ex tristitia, sola humana potentia definiri debet; ac proinde hac illa fortior est. Q.E.D.

SCHOLIUM. His paucis humanæ impotentiæ et inconstantiæ causas, et cur homines rationis præcepta non servent, explicui. Superest jam, ut ostendam, quid id sit, quod ratio nobis præscribit, et quinam affectus cum rationis humanæ regulis conveniant, quinam contra iisdem contrarii sint. Sed antequam hæc prolixo nostro geometrico

hem gücünü hem de güçsüzlüğünü bilmek zorunda olduğumuz için bunları söylüyorum. Bu bölümde sadece insanın güçsüzlüğüne değineceğimi belirtmiştim, çünkü aklın duygular üzerindeki gücünü ayrı bir bölümde incelemeye karar verdim.[151]

XVIII. Önerme

Sevinçten doğan arzu, başka her şey aynı kalmak üzere, kederden doğan arzudan daha güçlüdür.

Kanıtlama: Arzu insanın özüdür (Duyguların 1. Tanımına göre), yani (II. Bölümün 7. Önermesine göre) insanın kendi varlığını sürdürmek için harcadığı çabadır. Bu yüzden sevinçten doğan arzu sevinç duygusuyla beslenir ya da artar (Duyguların Genel Tanımına göre; bu konuda III. Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota bakın); buna karşın kederden doğan arzu, keder duygusuyla azalır ya da bastırılır (aynı Nota göre). Öyleyse sevinçten doğan arzunun kuvveti insanın gücü ile dış bir nedenin gücünün birlikteliğiyle, kederden doğan arzunun kuvveti ise salt insanın gücüyle tanımlanmalıdır; bu yüzden birincisi ikincisinden daha kuvvetlidir. **Q.E.D.**

Not: İşte böylece bir iki önermeyle insani zayıflığın ve tutarsızlığının nedenlerini ve insanların aklın buyruklarına niçin itaat etmediğini açıklamış bulunuyorum. Geriye aklın bize ne buyurduğunu, hangi duyguların insan aklının kurallarıyla uyumlu olduğunu, hangilerinin bu kurallara aykırı olduğunu göstermek kalıyor. Ama bütün bunları geometrik yöntemimizle ayrıntılı şekilde

ordine demonstrare incipiam, lubet ipsa *rationis dictamina* hic prius breviter ostendere, ut ea, quæ sentio, facilius ab unoquoque percipiantur. Cum ratio nihil contra naturam postulet, postulat ergo ipsa, ut unusquisque seipsum amet, suum utile, quod revera utile est, quærat, et id omne, quod hominem ad majorem perfectionem revera ducit, appetat, et absolute, ut unusquisque suum esse, quantum in se est, conservare conetur. Quod quidem tam necessario verum est, quam quod totum sit sua parte majus (*vide Propositionem 4 partis III*). Deinde, quandoquidem virtus (*per Definitionem 8 hujus*) nihil aliud est, quam ex legibus propriæ naturæ agere, et nemo suum esse (*per Propositionem 7 partis III*) conservare conetur, nisi ex propriæ suæ naturæ legibus; hinc sequitur primo, virtutis fundamentum esse ipsum conatum proprium esse conservandi, et felicitatem in eo consistere, quod homo suum esse conservare potest. Secundo sequitur, virtutem propter se esse appetendam, nec quicquam, quod ipsa præstabilius aut quod utilius nobis sit, dari, cujus causa deberet appeti. Tertio denique sequitur, eos, qui se interficiunt, animo esse impotentes, eosque a causis externis, suæ naturæ repugnantibus, prorsus vinci. Porro ex Postulato 4 partis II sequitur, nos efficere nunquam posse, ut nihil extra nos indigeamus ad nostrum esse conservandum, et ut ita vivamus, ut nullum commercium cum rebus, quæ extra nos sunt, habeamus; et, si præterea nostram mentem spectemus, sane noster

açıklamaya başlamadan önce, en başta kısaca *aklın buyruklarını* göstermem gerekir ki, herkes ne kastettiğimi rahatça anlayabilsin. Akıl doğaya aykırı hiçbir şey talep etmez, tek talebi herkesin kendisini sevmesi, kendisine sahiden yararı dokunacak olanı araması, kendisini gerçek anlamda daha mükemmel seviyeye eriştirecek olan her şeyi arzulaması ve herkesin kayıtsız şartsız kendi varlığını elinden geldiğince korumaya çabalamasıdır. Bu gerçekten de bütünün parçadan daha büyük olması gibi zorunlu olarak doğrudur (III. Bölümün 4. Önermesine bakın). Dahası, erdem (bu Bölümün 8. Tanımına göre) insanın kendi doğasının yasasına göre hareket etmesinden başka bir şey olmadığından ve (III. Bölümün 7. Önermesine göre) hiç kimse kendi doğasının yasaları dışında varlığını korumaya çabalamadığından bundan çıkan ilk sonuca göre, erdemin temeli varlığı koruma çabasıdır ve insanın mutluluğu kendi varlığını koruyabilmesinden ibarettir. İkinci sonuca göre, erdem salt kendisi için istenmelidir ve erdemden başka salt kendisi için istememiz gereken daha makbul ya da bizlere daha yararı dokunacak hiçbir şey yoktur. Üçüncü sonuca göre, kendisini öldüren insanlar zayıf ruhlu insanlardır ve tümüyle doğalarına aykırı dış nedenlere yenik düşmüşlerdir. Ayrıca II. Bölümün 4. Önkabulünden çıkan sonuca göre de, kendi varlığımızın korunması için dışımızdaki şeylere olan gereksinimimizden asla kurtulamayız ve dışımızdaki nesnelerle bağlantı kurmaksızın asla yaşayamayız. Gelelim zihnimize, eğer zihnimiz tek

intellectus imperfectior esset, si mens sola esset nec quicquam præter se ipsam intelligeret. Multa igitur extra nos dantur, quæ nobis utilia, quæque propterea appetenda sunt. Ex his nulla præstantiora excogitari possunt, quam ea, quæ cum nostra natura prorsus conveniunt. Si enim duo exempli gratia ejusdem prorsus naturæ individua invicem junguntur, individuum componunt singulo duplo potentius. Homini igitur nihil homine utilius; nihil, inquam, homines præstantius ad suum esse conservandum optare possunt, quam quod omnes in omnibus ita conveniant, ut omnium mentes et corpora unam quasi mentem unumque corpus componant, et omnes simul, quantum possunt, suum esse conservare conentur, omnesque simul omnium commune utile sibi quærant; ex quibus sequitur, homines, qui ratione gubernantur, hoc est homines, qui ex ductu rationis suum utile quærunt, nihil sibi appetere, quod reliquis hominibus non cupiant, atque adeo eosdem justos, fidos, atque honestos esse.

Hæc illa rationis dictamina sunt, quæ hic paucis ostendere proposueram, antequam eadem prolixiore ordine demonstrare inciperem; quod ea de causa feci, ut, si fieri posset, eorum attentionem mihi conciliarem, qui credunt, hoc principium, *quod scilicet unusquisque suum utile quærere tenetur,* impietatis, non autem virtutis et pietatis esse fundamentum. Postquam igitur rem sese contra

başına olsaydı ve kendisi dışında hiçbir şey anlamamış olsaydı, tabii ki anlayışımız da çok daha kıt olurdu. O halde kendimizin dışında bize yararı dokunacak ve bu nedenle istememiz gereken pek çok şey söz konusudur. Bunların içinde de doğamızla tamamen uyumlu olanının en mükemmel olduğunu düşünürüz. Örneğin tamamen aynı doğaya sahip iki birey birbiriyle birleşirse her birinden iki kat güçlü bir birey oluşur. Öyleyse insana insandan daha yararlı hiçbir şey yoktur; demek istediğim, insanların kendi varlıklarını korumak için arzulayabilecekleri en makbul şey, herkesin zihinleriyle ve bedenleriyle her konuda adeta tek zihin ve tek beden oluşturacak şekilde uyuşması ve herkesin elinden geldiğince kendi varlığını beraberce korumaya çabalaması, herkesin hep birlikte hepsinin ortak yararına hizmet edecek olanı aramaları. Buradan çıkan sonuca göre, aklın yönetimindeki insanlar, yani kendilerine yararlı olanı aklın kılavuzluğunda arayan insanlar kendileri için istemedikleri şeyi başkaları için de istemezler, bu yüzden de böyle insanlar adil, güvenilir ve onurlu olarak bilinirler.

İşte bütün bunlar daha ayrıntılı bir yöntemle kanıtlamaya girişmeden önce burada kısaca değineceğimi söylediğim aklın buyruklarıdır. Böyle yapmamın sebebi, *herkes kendisine yararlı olanı aramalıdır* ilkesinin erdemin ya da ahlâkın ilkesi olarak değil de ahlâksızlığın temeli olduğuna inanan insanların mümkünse dikkatlerini çekebilmek. O halde kısaca durumun bunun tam tersi

habere breviter ostenderim, pergo ad eandem eadem via, qua huc usque progressi sumus, demonstrandum.

PROPOSITIO XIX.

Id unusquisque ex legibus suæ naturæ necessario appetit vel aversatur, quod bonum vel malum esse judicat.

DEMONSTRATIO. Boni et mali cognitio est (*per Propositionem 8 hujus*) ipse lætitiæ vel tristitiæ affectus, quatenus ejusdem sumus conscii; ac proinde (*per Propositionem 28 partis III*) id unusquisque necessario appetit, quod bonum, et contra id aversatur, quod malum esse judicat. Sed hic appetitus nihil aliud est, quam ipsa hominis essentia seu natura (*per Definitionem Appetitus, quam vide in Scholio Propositionis 9 partis III et 1 Affectuum Definitionem*). Ergo unusquisque ex solis suæ naturæ legibus id necessario appetit vel aversatur, etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XX.

Quo magis unusquisque suum utile quærere, hoc est suum esse conservare, conatur et potest, eo magis virtute præditus est; et contra, quatenus unusquisque suum utile, hoc est suum esse, conservare negligit, eatenus est impotens.

DEMONSTRATIO. Virtus est ipsa humana potentia, quæ sola hominis essentia definitur (*per Definitionem 8 hujus*), hoc est (*per Propositionem 7 partis III*) quæ solo conatu, quo homo in suo esse

olduğunu gösterdikten sonra, şimdiye kadar ilerlediğimiz aynı yolu takip edip bunu kanıtlamaya devam edeceğim.

XIX. Önerme

Herkes, kendi doğasının yasalarına göre, iyi ya da kötü olduğuna hükmettiği şeye zorunlu olarak iştah duyar ya da ondan kaçınır.

Kanıtlama: İyi ve kötünün bilgisi (bu Bölümün 8. Önermesine göre) bilincinde olduğumuz sürece sevinç ya da keder duygusudur; bu yüzden (III. Bölümün 28. Önermesine göre) her insan iyi olduğuna hükmettiği şeye zorunlu olarak iştah duyar; buna karşın kötü olduğuna hükmettiği şeyden de kaçınır. Bu iştahsa insanın kendi özünden ya da doğasından başka bir şey değildir (iştahın tanımı gereği; bu konuda III. Bölümün 9. Önermesine düşülen Nota ve Duyguların 1. Tanımına bakın). O halde her insan sadece kendi doğasının yasaları gereği böyle bir şeye zorunlu olarak iştah duyar ya da ondan kaçınır. **Q.E.D.**

XX. Önerme

Herkes kendisine yararlı olanı aradığı ölçüde, yani kendi varlığını korumaya çabaladığı ve bunu başarabildiği ölçüde erdemle donanır; buna karşın kendisine yararlı olanı, yani kendi varlığını korumayı reddettiği ölçüde erdemini yitirir.[152]

Kanıtlama: Erdem insanın kendi gücüdür ve sadece insanın özüyle tanımlanır (bu Bölümün 8. Tanımına göre), yani (III. Bölümün 7. Önermesine göre) sadece insanın kendi

perseverare conatur, definitur. Quo ergo unusquisque magis suum esse conservare conatur et potest, eo magis virtute præditus est, et consequenter (*per propositiones 4 et 6 partis III*), quatenus aliquis suum esse conservare negligit, eatenus est impotens. Q.E.D.

SCHOLIUM. Nemo igitur, nisi a causis externis et suæ naturæ contrariis victus, suum utile appetere, sive suum esse conservare, negligit. Nemo, inquam, ex necessitate suæ naturæ, sed a causis externis coactus, alimenta aversatur, vel se ipsum interficit, quod multis modis fieri potest; nempe interficit aliquis se ipsum coactus ab alio, qui ejus dexteram, qua ensem casu prehenderat, contorquet, et cogit versus cor ipsum gladium dirigere; vel quod ex mandato tyranni, ut Seneca, cogatur venas aperire suas, hoc est, majus malum minore vitare cupiat; vel denique ex eo, quod causæ latentes externæ ejus imaginationem ita disponunt, et corpus ita afficiunt, ut id aliam naturam priori contrariam induat, et cujus idea in mente dari nequit (*per Propositionem 10 partis III*). At quod homo ex necessitate suæ naturæ conetur non existere, vel in aliam formam mutari, tam est impossibile, quam quod ex nihilo aliquid fiat, ut unusquisque mediocri meditatione videre potest.

varlığını korumaya harcadığı çabayla tanımlanır. Bu nedenle insan kendi varlığını korumaya çabaladığı ve bunu başarabildiği ölçüde erdemli olur; dolayısıyla (III. Bölümün 4 ve 6. Önermeleri gereği) kendi varlığını korumayı reddettiği sürece erdemini yitirir. **Q.E.D.**

Not: Öyleyse hiç kimse kendi dışındaki ve doğasına aykırı nedenlere yenik düşmedikçe, kendisine yararlı olanı aramayı ya da kendi varlığını korumayı reddetmez. Demek istediğim, hiç kimse kendi doğası yüzünden yemek yememezlik etmez ya da kendini öldürmez, ancak dış nedenlerin zoruyla böyle şeyler yapar ki, bu zorlama çok değişik şekillerde meydana gelir. Örneğin bir adam bir başkasının zoruyla kendisini öldürebilir; tesadüfen elinde bir kılıç tutuyordur, bir başkası o elini büküp döndürür ve keskin ucunu kendi kalbine saplamasına neden oluverir; ya da Seneca'nın da başına geldiği gibi,[153] bir tiran tarafından damarlarını kesmeye zorlanabilir, yani başına gelecek daha büyük bir kötülüğü daha hafifiyle atlatmak isteyebilir; dahası, gizli saklı birtakım dış nedenler insanın hayal gücünü öyle bir hale sokar, bedenini öyle etkiler ki, bu beden öncekinden tamamen farklı bir doğaya bürünebilir ve böyle bir doğaya dair zihinde hiçbir fikir olmayabilir (III. Bölümün 10. Önermesine göre). Ama bir adamın kendi doğasının zorunluluğuyla varolmamaya ya da farklı bir biçime bürünmeye çabalaması, bir şeyin hiçlikten doğması kadar olanaksızdır; bu konuya biraz dikkat eden bir insan bu hakikati de görecektir.

PROPOSITIO XXI.

Nemo potest cupere beatum esse, bene agere, et bene vivere, qui simul non cupiat esse, agere, et vivere, hoc est, actu existere.

DEMONSTRATIO. Hujus propositionis demonstratio, seu potius res ipsa, per se patet, et etiam ex cupiditatis definitione. Est enim cupiditas (*per 1 Affectuum Definitionem*) beate seu bene vivendi, agendi, etc. ipsa hominis essentia, hoc est (*per Propositionem 7 partis III*) conatus, quo unusquisque suum esse conservare conatur. Ergo nemo potest cupere, etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XXII.

Nulla virtus potest prior hac (nempe conatu sese conservandi) concipi.

DEMONSTRATIO. Conatus sese conservandi est ipsa rei essentia (*per Propositionem 7 partis III*). Si igitur aliqua virtus posset hac, nempe hoc conatu, prior concipi, conciperetur ergo (*per Definitionem 8 hujus*) ipsa rei essentia se ipsa prior, quod (*ut per se notum*) est absurdum. Ergo nulla virtus, etc. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Conatus sese conservandi primum et unicum

XXI. Önerme

Hiç kimse olmayı, davranmayı ve yaşamayı, yani fiilen varolmayı istemedikçe mutlu olmak, iyi davranmak ve iyi yaşamak isteyemez.

Kanıtlama: Bu Önermenin kanıtı, daha doğrusu bu önerme kendiliğinden apaçıktır ve arzunun tanımından da rahatça anlaşılacaktır. Çünkü (Duyguların 1. Tanımı gereği) mutlu ya da iyi yaşama arzusu ya da bu türden bir arzu insanın kendi özüdür; yani (III. Bölümün 7. Önermesine göre) herkesin kendi varlığını korumaya harcadığı çabadır. Öyleyse hiç kimse *olmayı, davranmayı ve yaşamayı, yani fiilen varolmayı istemedikçe mutlu olmak, iyi davranmak ve iyi yaşamak* isteyemez. **Q.E.D.**

XXII. Önerme

Varlığı koruma çabası denen erdemden daha üstün bir erdem yoktur.

Kanıtlama: Varlığı koruma çabası şeyin kendi özüdür (III. Bölümün 7. Önermesine göre). Öyleyse herhangi bir erdemin bundan, yani bu çabadan daha üstün olduğu düşünülürse, (bu Bölümün 8. Tanımına göre) şeyin kendi özünün de kendinden daha üstün olduğu düşünülecektir ki, (açıkça anlaşılacağı üzere) böyle bir şey saçmadır. O halde *varlığı koruma çabası denen erdemden daha üstün bir erdem düşünülemez.* **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

İnsanın kendisini koruma çabası erdemin ilk ve tek

virtutis est fundamentum. Nam hoc principio nullum aliud potest prius concipi (*per Propositionem præcedentem*), et absque ipso nulla virtus potest concipi.

PROPOSITIO XXIII.

Homo, quatenus ad aliquid agendum determinatur ex eo, quod ideas habet inadæquatas, non potest absolute dici, ex virtute agere; sed tantum quatenus determinatur ex eo, quod intelligit.

DEMONSTRATIO. Quatenus homo ad agendum determinatur ex eo, quod inadæquatas habet ideas, eatenus (*per Propositionem 1 partis III*) patitur, hoc est (*per Definitiones 1 et 2 partis III*) aliquid agit, quod per solam ejus essentiam non potest percipi, hoc est (*per Definitionem 8 hujus*) quod ex ipsius virtute non sequitur. At quatenus ad aliquid agendum determinatur ex eo, quod intelligit, eatenus (*per eandem Propositionem 1 partis III*) agit, hoc est (*per Definitionem 2 partis III*) aliquid agit, quod per solam ipsius essentiam percipitur, sive (*per Definitionem 8 hujus*) quod ex ipsius virtute adæquate sequitur. Q.E.D.

PROPOSITIO XXIV.

Ex virtute absolute agere nihil aliud in nobis est, quam ex ductu rationis agere, vivere, suum esse conservare (hæc tria idem significant), idque ex fundamento proprium utile quærendi.

temelidir. Çünkü bu ilkeden daha üstün bir ilke düşünülemez (bir önceki Önermeye göre) ve bu ilke olmadan da hiçbir erdem kavranılamaz.

XXIII. Önerme

Bir insan bire bir fikirleri olmadığı halde herhangi bir eyleme zorlanmışsa, onun salt erdeminden ötürü bu eylemi yaptığı söylenemez; böyle söylemek için o insanın anladığından ötürü[154] *o eylemi yapmaya zorlanmış olması gerekir.*

Kanıtlama: Bir insan bire bir olmayan fikirlere sahip olduğu halde bir şey yapmaya zorlandığı sürece edilgindir (III. Bölümün 1. Önermesine göre), yani (III. Bölümün 1 ve 2. Tanımına göre) kendi özüyle tam olarak kavranamayacak bir şey yapıyordur; şöyle dersek (bu Bölümün 8. Tanımına göre) kendi erdeminden kaynaklanmayan bir şey yapıyordur. Oysa anladığından ötürü bir eylemi yapmak zorunda olduğu sürece etkin demektir (yine III. Bölümün 1. Önermesine göre); ya da başka deyişle (III. Bölümün 2. Tanımına göre) sadece kendi özüyle kavranabilecek bir şey yapıyordur, yani (bu Bölümün 8. Tanımına göre) tümüyle kendi erdeminden kaynaklanan bir şey yapıyordur. **Q.E.D.**

XXIV. Önerme

Bizim için mutlak anlamda erdemli hareket etmek sadece aklın kılavuzluğunda hareket etmek, yaşamak ve varlığımızı sürdürmek demektir (bu üç eylem de aynı anlama gelir); bu da kendi yararımızı gözetmekten kaynaklanır.

DEMONSTRATIO. Ex virtute absolute agere, nihil aliud est (*per Definitionem 8 hujus*), quam ex legibus propriæ naturæ agere. At nos eatenus tantummodo agimus, quatenus intelligimus (*per Propositionem 3 partis III*); Ergo ex virtute agere, nihil aliud in nobis est, quam ex ductu rationis agere, vivere, suum esse conservare, idque (*per Corollarium Propositionis 22 hujus*) ex fundamento suum utile quærendi. Q.E.D.

PROPOSITIO XXV.

Nemo suum esse alterius rei causa conservare conatur.

DEMONSTRATIO. Conatus, quo unaquæque res in suo esse perseverare conatur, sola ipsius rei essentia definitur (*per Propositionem 7 partis III*); eaque sola data, non autem ex alterius rei essentia, necessario sequitur (*per Propositionem 6 partis III*), ut unusquisque suum esse conservare conetur. Patet præterea hæc propositio ex Corollario Propositionis 22 hujus partis. Nam si homo alterius rei causa suum esse conservare conaretur, tum res illa primum esset virtutis fundamentum (*ut per se notum*), quod (*per prædictum corollarium*) est absurdum. Ergo nemo suum esse, etc. Q.E.D.

Kanıtlama: Mutlak anlamda erdemli davranmak (bu Bölümün 8. Tanımı gereği) insanın salt kendi doğasının yasalarına göre davranmasından başka bir şey değildir. Ama biz sadece anladığımız sürece böyle davranırız (III. Bölümün 3. Önermesine göre). O halde bizim için mutlak anlamda erdemli hareket etmek sadece aklın kılavuzluğunda hareket etmek, yaşamak ve varlığımızı sürdürmek demektir; bu da (bu Bölümün 22. Önerme Sonucuna göre) kendi yararımızı gözetmekten kaynaklanır. **Q.E.D.**

XXV. Önerme

Hiç kimse kendi varlığını başka bir şey uğruna korumaya çabalamaz.

Kanıtlama: Herhangi bir şeyin kendi varlığını sürdürmek için harcadığı çaba sadece şeyin kendi özüyle sınırlıdır (III. Bölümün 7. Önermesine göre) ve bu çaba başka bir şeyin özünden değil sadece o şeyin kendi özünden zorunlu olarak doğar (III. Bölümün 6. Önermesine göre), böylece her şey kendi varlığını korumaya çabalar. Bu Önerme bu Bölümün 22. Önerme Sonucundan da anlaşılacaktır. Çünkü bir insan kendi varlığını bir başka şey uğruna korumaya çaba harcasaydı bu şey erdemin ilk temeli olurdu ki, (kendiliğinden de anlaşılacağı gibi) bu (az önce söz ettiğimiz Önerme Sonucu gereği) saçma olurdu. O halde *hiç kimse kendi varlığını (başka bir şey uğruna korumaya çabalamaz.)* **Q.E.D.**

PROPOSITIO XXVI.

Quicquid ex ratione conamur, nihil aliud est quam intelligere; nec mens, quatenus ratione utitur, aliud sibi utile esse judicat, nisi id, quod ad intelligendum conducit.

DEMONSTRATIO. Conatus sese conservandi nihil est præter ipsius rei essentiam (*per Propositionem 7 partis III*), quæ, quatenus talis existit, vim habere concipitur ad perseverandum in existendo (*per Propositionem 6 partis III*), et ea agendum, quæ ex data sua natura necessario sequuntur (*vide Definitionem Appetitus in Scholio Propositionis 9 partis III*). At rationis essentia nihil aliud est quam mens nostra, quatenus clare et distincte intelligit (*vide ejus Definitionem in II Scholio Propositionis 40 partis II*): Ergo (*per Propositionem 40 partis II*) quicquid ex ratione conamur, nihil aliud est quam intelligere. Deinde quoniam hic mentis conatus, quo mens, quatenus ratiocinatur, suum esse conatur conservare, nihil aliud est quam intelligere (*per primam partem hujus*); est ergo hic intelligendi conatus (*per Corollarium Propositionis 22 hujus*) primum et unicum virtutis fundamentum, nec alicujus finis causa (*per Propositionem 25 hujus*) res intelligere conabimur; sed contra mens, quatenus ratiocinatur, nihil sibi bonum esse concipere poterit nisi id, quod ad intelligendum conducit (*per definitionem 1 hujus*). Q.E.D.

XXVI. Önerme

Akla uygun şekilde yapmaya çalıştığımız her şey anlamaktan başka bir şey değildir; ve zihin aklı kullandığı sürece, anlamamıza yardımcı olacak şeyler dışında hiçbir şeyi kendisine yararlı görmez.

Kanıtlama: Kendi varlığını koruma çabası şeyin kendi özünden başka bir şey değildir (III. Bölümün 7. Önermesine göre) ve bu öz bu şekilde varolduğu sürece, onun varoluşunu sürdürme (III. Bölümün 6. Önermesine göre) ve mevcut doğasından kaynaklanmak zorunda olan şeyleri yapma gücüne sahip olduğu anlaşılır. Bu konuda III. Bölümün 9. Önermesine düşülen Nota bakın. Ama aklın özü, açık ve seçik bir anlayışa sahip olan zihinden başka bir şey değildir. Bu konuda II. Bölümün 40. Önermesine düşülen II. Nota bakın. O halde (II. Bölümün 40. Önermesine göre) akla uygun şekilde yapmaya çalıştığımız her şey anlamaktan başka bir şey değildir. Dahası, madem zihnin, çıkarım yaptığı sürece, kendi varlığını korumasını sağlayan bu çabası anlamaktan başka bir şey değildir (bu kanıtlamanın birinci kısmına göre), öyleyse bu anlama çabası (bu Bölümün 22. Önerme Sonucuna göre) erdemin de ilk ve tek temelidir ve biz (bu Bölümün 25. Önermesine göre) şeyleri herhangi bir amaç uğruna anlamaya çalışmayız; tam tersi, zihin, çıkarım yaptığı sürece, anlamasına yardımcı olacak şeyler dışında hiçbir şeyi kendisi için iyi olarak değerlendiremez (bu Bölümün 1. Tanımına göre). **Q.E.D.**

PROPOSITIO XXVII.

Nihil certo scimus bonum aut malum esse, nisi id, quod ad intelligendum revera conducit, vel quod impedire potest, quominus intelligamus.

DEMONSTRATIO. Mens, quatenus ratiocinatur, nihil aliud appetit quam intelligere, nec aliud sibi utile esse judicat nisi id, quod ad intelligendum conducit (*per Propositionem præcedentem*). At mens (*per Propositiones 41 et 43 partis II, cujus etiam Scholium vide*) rerum certitudinem non habet, nisi quatenus ideas habet adæquatas, sive (*quod per Scholia Propositionis 40 partis II idem est*) quatenus ratiocinatur; ergo nihil certo scimus bonum esse nisi id, quod ad intelligendum revera conducit et contra id malum quod impedire potest quominus intelligamus. Q.E.D.

PROPOSITIO XXVIII.

Summum mentis bonum est Dei cognitio, et summa mentis virtus Deum cognoscere.

DEMONSTRATIO. Summum, quod mens intelligere potest, Deus est, hoc est (*per Definitionem 6 partis I*) Ens absolute infinitum, et sine quo (*per Propositionem 15 partis I*) nihil esse neque concipi potest; adeoque (*per Propositiones 26 et 27 hujus*) summum mentis utile, sive (*per Definitionem 1 hujus*) bonum, est Dei cognitio. Deinde mens, quatenus intelligit, eatenus tantum agit (*per Propositiones 1 et 3 partis III*), et eatenus

XXVII. Önerme

Anlamamıza gerçekten yardımcı olacak ya da bizi anlamaktan alıkoyabilecek şeyler dışında hiçbir şeyin kesin olarak iyi ya da kötü olduğunu bilemeyiz.

Kanıtlama: Zihin çıkarım yaptığı sürece sadece anlamak ister ve anlamasını sağlayacak şeyler dışında hiçbir şeyi kendisine yararlı olarak görmez (bir önceki Önermeye göre). Ama zihin (II. Bölümün 41. Önermesine ve bu Önermenin Sonucuyla birlikte 43 Önermesine bakın) ancak bire bir fikirlere sahip olduğu sürece, yani çıkarım yaptığı sürece (bu II. Bölümün 40. Önermesine düşülen Nota göre aynı şeydir) kesinlik taşır. O halde anlamamıza gerçekten yardımcı olacak şeyler dışında hiçbir şeyin kesin olarak iyi olduğunu, öte yandan bizi anlamaktan alıkoyabilecek şeyler dışında da hiçbir şeyin kesin olarak kötü olduğunu bilemeyiz. **Q.E.D.**

XXVIII. Önerme

Zihnin en üstün iyisi Tanrı bilgisidir ve zihnin en üstün erdemi Tanrı'yı bilmektir.

Kanıtlama: Zihnin anlayabileceği en üstün şey Tanrı, yani (I. Bölümün 6. Tanımına göre) mutlak anlamda sonsuz Varlık'tır ve bu Varlık olmadan (bu Bölümün 15. Önermesi gereği) hiçbir şey olmaz ve kavranılamaz. Bu yüzden (bu Bölümün 26 ve 27. Önermeleri gereği) zihne en fazla yararı dokunan ya da (bu bölümün 1. Tanımı gereği) zihin için en iyi olan Tanrı bilgisidir. Ayrıca zihin ancak anladığı ölçüde etkindir (III. Bölümün 1 ve 3. Önermeleri gereği) ve zihnin sadece

tantum (*per Propositionem 23 hujus*) potest absolute dici, quod ex virtute agit. Est igitur mentis absoluta virtus intelligere. At summum, quod mens intelligere potest, Deus est (*ut jam jam demonstravimus*); Ergo mentis summa virtus est Deum intelligere seu cognoscere. Q.E.D.

PROPOSITIO XXIX.

Res quæcunque singularis, cujus natura a nostra prorsus est diversa, nostram agendi potentiam nec juvare nec coercere potest, et absolute res nulla potest nobis bona aut mala esse, nisi commune aliquid nobiscum habeat.

DEMONSTRATIO. Cujuscunque rei singularis, et consequenter (*per Corollarium Propositionis 10 partis II*) hominis, potentia, qua existit et operatur, non determinatur nisi ab alia re singulari (*per Propositionem* 28 partis I), cujus natura (*per Propositionem 6 partis II*) per idem attributum debet intelligi, per quod natura humana concipitur. Nostra igitur agendi potentia, quomodocunque ea concipiatur, determinari, et consequenter juvari vel coerceri, potest potentia alterius rei singularis, quæ aliquid commune nobiscum habet, et non potentia rei, cujus natura a nostra prorsus est diversa; et quia id bonum aut malum vocamus, quod causa est lætitiæ aut tristitiæ (*per Propositionem 8 hujus*), hoc est (*per scholium propositionis 11 partis III*) quod nostram agendi potentiam auget vel minuit, juvat vel coercet; ergo res, cujus natura a nostra prorsus est

etkin olduğu ölçüde (bu Bölümün 23. Önermesi gereği) etkinliğinin kaynağının erdem olduğu söylenebilir. Öyleyse anlamak zihnin mutlak erdemidir. Zihnin anlayabileceği en üstün şeyse Tanrı'dır (az önce de kanıtladığımız gibi); o halde zihnin en üstün erdemi Tanrı'yı anlamak, yani bilmektir. **Q.E.D.**

XXIX. Önerme

Bizimkinden tümüyle farklı doğaya sahip tekil bir şey bizim etki gücümüzü ne besleyebilir ne de kısıtlayabilir ve o şeyin bizimle herhangi bir ortaklığı yoksa, bizim için ne iyi olabilir ne de kötü.

Kanıtlama: Herhangi tekil bir şeyin gücü ve dolayısıyla (II. Bölümün 10. Önerme Sonucuna göre) herhangi bir insanı var eden ve iş görmesine yol açan güç, ancak doğasını insan doğasını kavradığımız türden bir sıfatla anlamak zorunda olduğumuz başka bir tekil şeye tabi olabilir (I. Bölümün 28. Önermesine göre). Öyleyse nasıl kavrarsak kavrayalım, bizim etki gücümüz bizimkinden tümüyle farklı doğaya sahip bir şeyin gücüne değil de bizimle ortak bir özelliğe sahip bir şeyin gücüne tabi olabilir, dolayısıyla ancak öyle bir şey aracılığıyla beslenebilir ya da kısıtlanabilir; bu yüzden, bizler sevince ya da kedere neden olan şeyi, yani (III. Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre)bizim etki gücümüzü arttıran ya da azaltan, besleyen ya da kısıtlayan şeyi iyi ya da kötü olarak adlandırdığımız için (bu Bölümün 8. Önermesine göre) doğası bizimkinden tümüyle farklı bir şey

diversa, nobis neque bona neque mala esse potest. Q.E.D.

PROPOSITIO XXX.

Res nulla per id, quod cum nostra natura commune habet, potest esse mala, sed quatenus nobis mala est, eatenus est nobis contraria.

DEMONSTRATIO. Id malum vocamus, quod causa est tristitiæ (*per Propositionem 8 hujus*), hoc est (*per ejus Definitionem, quam vide in Scholio Propositionis 11 partis III*) quod nostram agendi potentiam minuit vel coercet. Si igitur res aliqua per id, quod nobiscum habet commune, nobis esset mala; posset ergo res id ipsum, quod nobiscum commune habet, minuere vel coercere, quod (*per Propositionem 4 partis III*) est absurdum. Nulla igitur res per id, quod nobiscum commune habet, potest nobis esse mala, sed contra quatenus mala est, hoc est (*ut jam jam ostendimus*), quatenus nostram agendi potentiam minuere vel coercere potest, eatenus (*per Propositionem 5 partis III*) nobis est contraria. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXI.

Quatenus res aliqua cum nostra natura convenit, eatenus necessario bona est.

DEMONSTRATIO. Quatenus enim res aliqua cum nostra natura convenit, non potest (*per Propositionem præcedentem*) esse mala. Erit ergo necessario vel bona vel indifferens. Si hoc ponatur, nempe quod neque bona sit neque mala; nihil ergo

bizim için ne iyi olarak adlandırılabilir ne de kötü. **Q.E.D.**

XXX. Önerme

Bizim doğamızla ortak bir özelliğe sahip herhangi bir şey bizim için kötü olamaz; ama o şey doğamıza aykırı olduğu ölçüde bizim için kötüdür.

Kanıtlama: Kedere yol açan şeye, yani (kederin tanımına göre; bu konuda III. Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota bakın)bizim etki gücümüzü azaltan ya da kısıtlayan şeye kötü deriz (bu Bölümün 8. Önermesine göre). Öyleyse bizimle ortak bir niteliğe sahip olduğu için bir şey bizim için kötü olsaydı, o zaman o şey bizimle ortak olan niteliğini de azaltabilir ya da kısıtlayabilirdi ki, (III. Bölümün 4. Önermesine göre) bu saçmadır. Bu nedenle, hiçbir şey bizimle ortak bir niteliğe sahip olduğundan ötürü bizim için kötü olamaz; tersine (demin de gösterdiğimiz gibi), o şey kötü olduğu ölçüde, yani bizim etkime gücümüzü azaltabildiği ve kısıtlayabildiği ölçüde bize aykırıdır (III. Bölümün 5. Önermesine göre). **Q.E.D.**

XXXI. Önerme

Bir şey bizim doğamızla uyuştuğu ölçüde zorunlu olarak iyidir.

Kanıtlama: Bir şey bizim doğamızla uyuştuğu ölçüde kötü olamaz (bir önceki Önermeye göre). Öyleyse o şey zorunlu olarak iyi olacaktır ya da bitaraf olacaktır. Eğer bitarafsa, yani ne iyi ne de kötüyse, o zaman onun

ex ipsius natura sequetur, quod nostræ naturæ conservationi inservit, hoc est (*per hypothesin*) quod ipsius rei naturæ con-servationi inservit; sed hoc est absurdum (*per Propositionem 6 partis III*); erit ergo, quatenus cum nostra natura convenit, necessario bona. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quod, quo res aliqua magis cum nostra natura convenit, eo nobis est utilior seu magis bona, et contra, quo res aliqua nobis est utilior, eatenus cum nostra natura magis convenit. Nam quatenus cum nostra natura non convenit, erit necessario a nostra natura diversa, vel eidem contraria. Si diversa, tum (*per Propositionem 29 hujus*) neque bona neque mala esse poterit; si autem contraria, erit ergo etiam ei contraria, quæ cum nostra natura convenit, hoc est (*per Propositionem præcedentem*) contraria bono, seu mala. Nihil igitur, nisi quatenus cum nostra natura convenit, potest esse bonum, atque adeo, quo res aliqua magis cum nostra natura convenit, eo est utilior, et contra. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXII.

Quatenus homines passionibus sunt obnoxii, non possunt eatenus dici, quod natura conveniant.

DEMONSTRATIO. Quæ natura convenire dicuntur, potentia convenire intelliguntur (*per Propositionem 7 partis III*); non autem impotentia seu negatione, et consequenter (*vide Scholium*

doğasından bizim doğamızın korunmasına yardımcı olacak, başka deyişle (varsayım gereği) şeyin kendi doğasının korunmasına yardımcı olacak hiçbir şey çıkmayacaktır. Ama bu saçmadır (III. Bölümün 6. Önermesine göre). O halde o şey bizim doğamızla uyuştuğu ölçüde zorunlu olarak iyidir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Öyleyse, bir şey bizim doğamızla ne kadar uyuşuyorsa bize o kadar faydalıdır, yani bizim için o kadar iyidir; öte yandan bir şey bize ne kadar faydalıysa bizim doğamızla o kadar uyuşur. Çünkü o şey bizim doğamızla uyuşmuyorsa zorunlu olarak bizim doğamızdan ya farklı olacak ya da ona aykırı olacaktır. Farklı olursa o zaman (bu Bölümün 29. Önermesine göre) ne iyi ne kötü olacaktır; ama aykırı olursa o zaman da bizim doğamızla uyuşana da aykırı olacaktır, yani (bir önceki Önermeye göre) iyi olana da aykırı olacaktır ya da şöyle dersek, kötü olacaktır. Öyleyse bir şey ancak bizim doğamızla uyuşmadığı ölçüde kötüdür; buna göre, bir şey bizim doğamızla uyuştuğu ölçüde faydalıdır ya da tam tersi. **Q.E.D.**

XXXII. Önerme

Edilgin duygulara bağımlı oldukları sürece insanların doğal anlamda uyuştukları söylenemez.

Kanıtlama: Şeylerin doğal anlamda uyuştuklarını söylemek, onların sahip oldukları güç bakımından uyuştukları anlamına gelir (III. Bölümün 7. Önermesine göre), yoksa güçsüzlük, yoksunluk, dolayısıyla (III. Bölümün 3.

Propositionis 3 partis III) neque etiam passione; quare homines, quatenus passionibus sunt obnoxii, non possunt dici, quod natura conveniant. Q.E.D.

SCHOLIUM. Res etiam per se patet; qui enim ait, album et nigrum in eo solummodo convenire, quod neutrum sit rubrum, is absolute affirmat, album et nigrum nulla in re convenire. Sic etiam si quis ait, lapidem et hominem in hoc tantum convenire, quod uterque sit finitus, impotens, vel quod ex necessitate suæ naturæ non existit, vel denique quod a potentia causarum externarum indefinite superatur; is omnino affirmat, lapidem et hominem nulla in re convenire; quæ enim in sola negatione, sive in eo, quod non habent, conveniunt, ea revera nulla in re conveniunt.

PROPOSITIO XXXIII.

Homines natura discrepare possunt, quatenus affectibus, qui passiones sunt, conflictantur; et eatenus etiam unus idemque homo varius est et inconstans.

DEMONSTRATIO. Affectuum natura seu essentia non potest per solam nostram essentiam seu naturam explicari (*per Definitiones 1 et 2 partis III*); sed potentia, hoc est (*per Propositionem 7 partis III*) natura, causarum externarum, cum nostra comparata, definiri debet; unde fit, ut uniuscujusque affectus tot species dentur, quot sunt species

Önermesine düşülen Nota göre) edilgin duygular bakımından uyuştukları anlamına gelmez. Öyleyse edilgin duygulara maruz kaldığı sürece insanların doğal anlamda uyuştukları söylenemez. **Q.E.D.**

Not: Bu durum kendiliğinden açıktır. Çünkü siyah ya da beyaz sadece kırmızı olmadıklarından ötürü uyuşur diyen biri, siyah ya da beyazın hiçbir bakımdan uyuşmadığını kesin olarak kabul ediyor demektir. Benzer şekilde bir taş ve bir insan sadece ikisi de sonlu olduğu için, ikisi de güçten yoksun olduğu için, ikisi de doğalarının zorunluluğu sonucu varolmadığı için ve dış nedenlerin güçlerine sınırsızca yenik düştükleri için uyuşur diyen biri, bir taşın ve bir insanın hiçbir bakımdan uyuşmadığını kabul ediyor demektir. Çünkü sadece yoksunluk açısından uyuşan şeyler, yani sahip olmadıkları özellikler açısından uyuşan şeyler gerçekte hiçbir açıdan uyuşmazlar.

XXXIII. Önerme

İnsanlar edilgin olan duyguların hışmına uğradıkları sürece doğaca farklılıklar yaşayabilir; hatta böyle olduğu sürece tek bir insan bile kendi içinde değişken ve tutarsızdır.

Kanıtlama: Edilgen olan duyguların doğası, yani özü salt bizim özümüz, yani doğamız vasıtasıyla açıklanamaz (III. Bölümün 1. ve 2. Tanımına göre); bunlar ancak bizim doğamızla kıyaslanan dış etkenlerin gücü, yani (III. Bölümün 7. Önermesine göre) doğası vasıtasıyla tanımlanırlar. İşte bu yüzden, bizi etkileyen ne kadar farklı

objectorum, a quibus afficimur (*vide Propositionem 56 partis III*); et ut homines ab uno eodemque objecto diversimode afficiantur (*vide Propositionem 51 partis III*), atque eatenus natura discrepent; denique ut unus idemque homo (*per eandem Propositionem 51 partis III*) erga idem objectum diversimode afficiatur, atque eatenus varius sit, etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXIV.

Quatenus homines affectibus, qui passiones sunt, conflictantur, possunt invicem esse contrarii.

DEMONSTRATIO. Homo exempli gratia Petrus potest esse causa, ut Paulus contristetur, propterea quod aliquid habet simile rei, quam Paulus odit (*per Propositionem 16 partis III*); vel propterea quod Petrus solus re aliqua potitur, quam ipse Paulus etiam amat (*vide Propositionem 32 partis III cum ejusdem scholio*), vel ob alias causas (*harum præcipuas vide in Scholio Propositionis 55 partis III*); atque adeo inde fiet (*per Definitionem 7 Affectuum*), ut Paulus Petrum odio habeat; et consequenter facile fiet (*per Propositionem 40 partis III cum ejus Scholio*), ut Petrus Paulum contra odio habeat, atque adeo (*per Propositionem 39 partis III*) ut invicem malum inferre conentur, hoc est (*per Propositionem 30 hujus*), ut invicem sint contrarii. At affectus tristitiæ semper passio est (*per Propositionem 59

türde nesne varsa, tek tek her bir duygunun o kadar farklı türü vardır (III. Bölümün 56. Önermesine bakın) ve işte bu yüzden insanlar tek bir nesneden bile aynı anda çok farklı etkiler alabilirler (III. Bölümün 51. Önermesine göre) ve aldıkları farklı etkilere göre de doğaca farklılıklar yaşarlar; ve işte bu yüzden tek bir insan bile (yine III. Bölümün 51. Önermesine göre) aynı nesneden farklı şekillerde etkilenebilir ve etkilendiği sürece de değişir, vd. **Q.E.D.**

XXXIV. Önerme

İnsanlar edilgin olan duyguların hışmına uğradıkları sürece birbirlerine aykırı düşebilirler.

Kanıtlama: Bir insan, örneğin Petrus, Paulus'un nefret ettiği türde bir şeye sahip olduğundan (III. Bölümün 16. Önermesine göre) ya da Paulus'un da sevdiği türde bir şeye sadece o sahip olduğundan (III. Bölümün 32. Önermesine ve bu Önermenin sonucuna bakın) veya başka nedenlerden dolayı (bu nedenlerin belli başlıları için III. Bölümün 55. Önermesine düşülen Nota bakın) Paulus'un kederlenmesine neden olabilir. Bu durum (Duyguların 7 Tanımına göre) Paulus'un Petrus'tan nefret etmesine yol açacaktır; aynı şekilde (III. Bölümün 40. Önermesi ve bu Önermeye düşülen Nota göre) Petrus da anında Paulus'tan nefret edecektir; böylece (III. Bölümün 39. Önermesine göre) her ikisi de birbirlerinin kötülüğüne çalışacaklardır, yani (bu Bölümün 30. Önermesine göre) birbirleriyle zıtlaşacaklardır. Ama keder duygusu daima edilgin bir duygudur (III. Bölümün

partis III); ergo homines, quatenus conflictantur affectibus, qui passiones sunt, possunt invicem esse contrarii. Q.E.D.

SCHOLIUM. Dixi, quod Paulus odio Petrum habeat, quia imaginatur, id eundem possidere, quod ipse Paulus etiam amat; unde prima fronte videtur sequi, quod hi duo ex eo, quod idem amant, et consequenter ex eo, quod natura conveniunt, sibi invicem damno sint; atque adeo, si hoc verum est, falsæ essent Propositio 30 et 31 hujus partis. Sed si rem æqua lance examinare velimus, hæc omnia convenire omnino videbimus. Nam hi duo non sunt invicem molesti, quatenus natura conveniunt, hoc est quatenus uterque idem amat, sed quatenus ab invicem discrepant. Nam quatenus uterque idem amat, eo ipso utriusque amor fovetur (*per Propositionem 31 partis III*), hoc est (*per Definitionem 6 Affectuum*), eo ipso utriusque lætitia fovetur. Quare longe abest, ut quatenus idem amant, et natura conveniunt, invicem molesti sint. Sed hujus rei causa, ut dixi, nulla alia est, quam quia natura discrepare supponuntur. Supponimus namque, Petrum ideam habere rei amatæ jam possessæ, et Paulum contra ideam rei amatæ amissæ. Unde fit, ut hic tristitia, et ille contra lætitia afficiatur, atque eatenus invicem contrarii sint. Et ad hunc modum ostendere facile possumus, reliquas odii causas ab hoc solo

59. Önermesine göre); o halde insanlar edilgin olan duygularla eziyet çektikleri ölçüde birbirlerine aykırı olabilirler. **Q.E.D.**

Not: Paulus'un Petrus'dan nefret etmesinin nedeninin, onun sevdiği bir şeye Petrus'un sahip olduğunu hayal etmesinden kaynaklandığını söyledim. İlk bakışta bu durum bize bu iki adamın aynı şeyi sevdikleri ve doğaca uyuştukları için birbirlerine zarar verdiklerini gösterir. Bu doğruysa bu Bölümün 30 ve 31. Önermesi yanlış olur. Ama meseleye tarafsız bir gözle bakacak olursak, bu konuda bir tutarsızlık olmadığını görürüz. Çünkü bu iki adam birbirlerine doğaca uyuştukları için, yani her ikisi de aynı şeyi sevdiği için sıkıntı yaratmıyor, birbirleriyle uyuşmadıkları için üzüntü yaratıyor. Çünkü her ikisi aynı şeyi sevdikleri sürece her ikisinin de sevgisi besleniyor (III. Bölümün 31. Önermesine göre), yani (Duyguların 6. Tanımına göre) her ikisinin de sevinci besleniyor. Bu yüzden bu ikisinin aynı şeyi sevdikleri ve doğaca uyuştukları için birbirlerine sıkıntı yaratmaları söz konusu değil. Tersine, dediğim gibi, bu aykırılığın sebebi sadece doğaca uyuşmadıklarının düşünülmesinde yatıyor. Çünkü biz Petrus'un sevdiği ve hâlâ sahip olduğu bir şeyin fikrine sahip olduğunu, Paulus'un ise sevilen ve aynı zamanda kaybedilen bir şeyin fikrine sahip olduğunu düşünüyoruz. Bu yüzden biri kederleniyor, buna karşı diğeri seviniyor ve bu süre içinde birbirine aykırı düşüyorlar. İşte aynı şekilde nefrete yol açan diğer nedenlerin de insanların üzerinde uyuştukları şeylere bağlı ol-

pendere, quod homines natura discrepant, et non ab eo, in quo conveniunt.

PROPOSITIO XXXV.

Quatenus homines ex ductu rationis vivunt, eatenus tantum natura semper necessario conveniunt.

DEMONSTRATIO. Quatenus homines affectibus, qui passiones sunt, conflictantur, possunt esse natura diversi (*per Propositionem 33 hujus*) et invicem contrarii (*per Propositionem præcedentem*). Sed eatenus homines tantum agere dicuntur, quatenus ex ductu rationis vivunt (*per Propositionem 3 partis III*); atque adeo quicquid ex humana natura, quatenus ratione definitur, sequitur, id (*per Definitionem 2 partis III*) per solam humanam naturam, tanquam per proximam suam causam, debet intelligi. Sed quia unusquisque ex suæ naturæ legibus id appetit, quod bonum, et id amovere conatur, quod malum esse judicat (*per Propositionem 19 hujus*); et cum præterea id, quod ex dictamine rationis bonum aut malum esse judicamus, necessario bonum aut malum sit (*per Propositionem 41 partis II*); Ergo homines, quatenus ex ductu rationis vivunt, eatenus tantum ea necessario agunt, quæ humanæ naturæ, et consequenter unicuique homini necessario bona sunt, hoc est (*per Corollarium Propositionis 31 hujus*) quæ cum natura uniuscujusque hominis conveniunt; atque adeo homines etiam inter se, quatenus ex ductu rationis vivunt, necessario semper conveniunt. Q.E.D.

mayıp sadece insanların doğaca uyuşmazlıklarına bağlı olduğunu kolaylıkla gösterebiliriz.

XXXV. Önerme

İnsanlar aklın kılavuzluğunda yaşadıkları sürece zorunlu olarak doğal bir uyum içindedirler.

Kanıtlama: İnsanlar edilgin olan duyguların hışmına uğradıkları sürece doğal olarak farklı olabilirler (bu Bölümün 33. Önermesine göre) ve birbirlerine aykırı düşerler (bir önceki önermeye göre). Ama insanlar aklın kılavuzluğunda yaşadıkları sürece, onların etkin olduklarını söyleriz (III. Bölümün 3. Önermesine göre). Bu yüzden, insan doğasından kaynaklanan her şey akılla tanımlandığı sürece sadece en yakın nedeni olan insan doğası sayesinde anlaşılmalıdır (III. Bölümün 2. Tanımına göre). Ama her insan iyi olduğuna hükmettiği şeyi kendi doğasının yasalarına göre arzular ve kötü olduğuna hükmettiği şeyden sakınmaya çalışır (bu Bölümün 19. Önermesine göre), ayrıca aklın buyruğuna göre iyi ya da kötü olduğuna hükmettiğimiz şey zorunlu olarak iyi ya da kötüdür (II. Bölümün 41. Önermesine göre). Öyleyse insanlar aklın kılavuzluğunda yaşadıkları sürece zorunlu olarak sadece insan doğası için iyi olan şeyleri, dolayısıyla tek tek her insanın doğasına iyi olan, yani (bu Bölümün 31. Önerme Sonucuna göre) her insanın doğasına uygun düşen şeyleri yaparlar; öyleyse insanlar aklın kılavuzluğunda yaşadıkları sürece birbirleriyle zorunlu olarak daima anlaşırlar. **Q.E.D.**

COROLLARIUM I.

Nihil singulare in rerum natura datur, quod homini sit utilius quam homo, qui ex ductu rationis vivit. Nam id homini utilissimum est, quod cum sua natura maxime convenit (*per Corollarium Propositionis 31 hujus*), hoc est (*ut per se notum*) homo. At homo ex legibus suæ naturæ absolute agit, quando ex ductu rationis vivit (*per Definitionem 2 partis III*), et eatenus tantum cum natura alterius hominis necessario semper convenit (*per Propositionem præcedentem*); ergo homini nihil inter res singulares utilius datur quam homo, etc. Q.E.D.

COROLLARIUM II.

Cum maxime unusquisque homo suum sibi utile quærit, tum maxime homines sunt sibi invicem utiles. Nam quo magis unusquisque suum utile quærit, et se conservare conatur, eo magis virtute præditus est (*per Propositionem 20 hujus*), sive, quod idem est (*per Definitionem 8 hujus*), eo majore potentia præditus est ad agendum ex suæ naturæ legibus, hoc est (*per Propositionem 3 partis III*) ad vivendum ex ductu rationis. At homines tum maxime natura conveniunt, cum ex ductu rationis vivunt (*per Propositionem præcedentem*); Ergo (*per præcedens Corollarium*) tum maxime homines erunt sibi invicem utiles, cum maxime unusquisque suum utile sibi quærit. Q.E.D.

I. Önerme Sonucu

Doğada hiçbir şey bir insana, aklın kılavuzluğunda yaşayan başka bir insandan daha yararlı olmaz. Çünkü insana en fazla yararlı olan şey kendi doğasına en fazla uyumlu olandır (bu Bölümün 31. Önerme Sonucuna göre), yani (açıkça anlaşılacağı üzere) insandır. Ama insan ancak aklın kılavuzluğunda yaşarsa mutlak olarak kendi doğasının yasalarına göre etki eder (III. Bölümün 2. Önermesine göre) ve sadece bu şekilde başka bir insanın doğasıyla zorunlu olarak daima anlaşır (bir önceki Önermeye göre); öyleyse tekil şeyler içinde bir insana insandan başka yararı dokunacak başka bir şey yoktur, vd. **Q.E.D.**

II. Önerme Sonucu

İnsanların birbirlerine en çok yararı dokunduğu an, kendilerine yararlı olanı en çok aradıkları andır. Çünkü bir insan kendisine yararlı olanı aradıkça ve kendi varlığını korumaya çabaladıkça, erdemle donanır (bu Bölümün 20 önermesine göre) ya da başka deyişle (bu Bölümün 8. Tanımına göre), erdemle donandığı ölçüde kendi doğasının yasalarına göre davranır, yani (III. Bölümün 3. Önermesine göre) aklın kılavuzluğunda yaşar. İnsanlar en çok aklın kılavuzluğunda yaşadıklarında doğal bir uyum içinde olurlar (bir önceki Önermeye göre); o halde (bir önceki Önerme Sonucuna göre) insanlar birbirlerine en çok kendilerine en fazla yararı dokunacak olanı aradıklarında yararlı olurlar. **Q.E.D.**

SCHOLIUM. Quæ modo ostendimus, ipsa etiam experientia quotidie tot tamque luculentis testimoniis testatur, ut omnibus fere in ore sit: hominem homini Deum esse. Fit tamen raro, ut homines ex ductu rationis vivant; sed cum iis ita comparatum est, ut plerumque invidi, atque invicem molesti sint. At nihilominus vitam solitariam vix transigere queunt, ita ut plerisque illa definitio, quod homo sit animal sociale, valde arriserit; et revera res ita se habet, ut ex hominum communi societate multo plura commoda oriantur, quam damna. Rideant igitur, quantum velint, res humanas satyrici, easque detestentur theologi, et laudent, quantum possunt, melancholici vitam incultam et agrestem, hominesque contemnant, et admirentur bruta; experientur tamen, homines mutuo auxilio ea, quibus indigent, multo facilius sibi parare, et non nisi junctis viribus pericula, quæ ubique imminent, vitare posse; ut jam taceam, quod multo præstabilius sit, et cognitione nostra magis dignum, hominum, quam brutorum facta contemplari. Sed de his alias prolixius.

PROPOSITIO XXXVI.

Summum bonum eorum, qui virtutem sectantur, omnibus commune est, eoque omnes æque gaudere possunt.

DEMONSTRATIO. Ex virtute agere est ex ductu

Not: Az önce söylediklerime günlük yaşantımızda da öyle çok, öyle çarpıcı örnekler bulabiliriz ki, örneğin dilden dile dolaşan şu deyiş gibi: *İnsan insana Tanrı'dır*. Yine de aklın kılavuzluğunda yaşayan insana öyle nadir rastlıyoruz ki. İnsanlar birbirlerine haset ederek, sıkıntı vererek yaşamayı tercih ediyor. Buna rağmen kendi başına yaşayan insan da pek yok gibi, hatta çoğunluk insanın sosyal canlı olarak tanımlanmasını benimsemiş durumda ve gerçek şu ki, ortak bir toplumda yaşamak insanlara kârdan çok zarar getiriyor. Öyleyse bırakın yergi üstatları insanların yaşamlarına gönüllerince gülsün, bırakın ilahiyatçılar onları lanetlesin, bunalımdakiler istedikleri kadar ilkel ve yabanıl yaşamı övsün, insanları küçümsesin, vahşi hayvanlara hayran olsun. Yine de yaşam insana karşılıklı yardımlaşmayla birbirlerinin gereksinimlerini daha kolay karşılayacaklarını, güçlerini birleştirdikleri takdirde dört bir yandan gelen saldırılara daha kolay göğüs gerebileceklerini öğretecektir; ayrıca hayvanların davranışlarından çok insanların davranışlarını incelemenin ne denli üstün ve bizim düşüncemize daha yaraşır olduğunu söylememe bile gerek yok. Ama bu konuyu başka bir yerde daha ayrıntılı olarak ele alacağım.

XXXVI. Önerme

Erdemi arayanların en üstün iyisi herkes için ortaktır ve bu iyide herkes eşit şekilde sevinç tadabilir.

Kanıtlama: Erdemli hareket etmek aklın kılavuzluğunda

rationis agere (*per Propositionem 24 hujus*), et quicquid ex ratione conamur agere, est intelligere (*per Propositionem 26 hujus*); atque adeo (*per Propositionem 28 hujus*) summum bonum eorum, qui virtutem sectantur, est Deum cognoscere, hoc est (*per Propositionem 47 partis II et ejusdem Scholium*) bonum, quod omnibus hominibus commune est, et ab omnibus hominibus, quatenus ejusdem sunt naturæ, possideri æque potest. Q.E.D.

SCHOLIUM. Si quis autem roget, quid si summum bonum eorum, qui virtutem sectantur, non esset omnibus commune? an non inde, ut supra (*vide Propositionem 34 hujus*), sequeretur, quod homines, qui ex ductu rationis vivunt, hoc est (*per Propositionem 35 hujus*) homines, quatenus natura conveniunt, essent invicem contrarii? Is hoc sibi responsum habeat, non ex accidenti, sed ex ipsa natura rationis oriri, ut hominis summum bonum omnibus sit commune, nimirum quia ex ipsa humana essentia, quatenus ratione definitur, deducitur; et quia homo nec esse nec concipi posset, si potestatem non haberet gaudendi hoc summo bono. Pertinet namque (*per Propositionem 47 partis II*) ad mentis humanæ essentiam, adæquatam habere cognitionem æternæ et infinitæ essentiæ Dei.

PROPOSITIO XXXVII.

Bonum, quod unusquisque, qui sectatur virtutem, sibi appetit, reliquis hominibus etiam cupiet, et eo magis, quo

hareket etmektir (bu Bölümün 24. Önermesine göre) ve akla uygun yaptığımız hareketlerin hepsi anlama çabasıdır (bu Bölümün 26. Önermesine göre); bu yüzden (bu Bölümün 28. Önermesine göre) erdemin peşinden giden insanlar için en üstün iyi Tanrı'yı bilmektir; başka deyişle, (II. Bölümün 47. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre) bu iyi, herkes için ortak olan ve aynı doğada oldukları sürece bütün insanların erişebileceği bir iyidir. **Q.E.D.**

Not: Biri çıkıp şöyle sorabilir: Erdemin peşinden gidenler için en üstün iyi olan ya bütün insanlar için ortak değilse? Peki o zaman, yukarıda belirttiğimiz gibi (bu Bölümün 34. Önermesine bakın), aklın kılavuzluğunda yaşayanlar, yani (bu Bölümün 35. Önermesine göre) doğaca uyumlu insanlar da birbirine aykırı düşmüş olmuyorlar mı? Bu soruyu soracak olana yanıtım şöyle olur: İnsanın en üstün iyisinin ortak olması ilineksel olarak ortaya çıkan bir sonuç değildir, bu aklın doğasından kaynaklanır; çünkü bu iyi, akılla tanımlandığı sürece insanın özünden kaynaklanır ve bir insan bu üstün iyiden haz almaksızın ne varolabilir, ne kavranabilir. Çünkü (II. Bölümün 47. Önermesine göre) Tanrı'nın ezeli ve ebedi özüne ilişkin yeterli bilgiye sahip olmak insan zihnine özgü bir durumdur.

XXXVII. Önerme

Erdemin peşinden koşan her insan kendisi için istediği iyiyi diğer insanlar için de isteyecektir ve Tanrı'ya ilişkin bilgisi arttıkça

majorem Dei habuerit cognitionem.

DEMONSTRATIO. Homines, quatenus ex ductu rationis vivunt, sunt homini utilissimi (*per Corollarium I Propositionis 35 hujus*); atque adeo (*per Propositionem 19 hujus*) ex ductu rationis conabimur necessario efficere, ut homines ex ductu rationis vivant. At bonum, quod unusquisque, qui ex rationis dictamine vivit, hoc est (*per Propositionem 24 hujus*) qui virtutem sectatur, sibi appetit, est intelligere (*per Propositionem 26 hujus*); ergo bonum, quod unusquisque, qui virtutem sectatur, sibi appetit, reliquis hominibus etiam cupiet. Deinde cupiditas, quatenus ad mentem refertur, est ipsa mentis essentia (*per 1 Affectuum Definitionem*); mentis autem essentia in cognitione consistit (*per Propositionem 11 partis II*), quæ Dei cognitionem involvit (*per Propositionem 47 partis II*), et sine qua (*per Propositionem 15 partis I*) nec esse nec concipi potest; adeoque quo mentis essentia majorem Dei cognitionem involvit, eo cupiditas, qua is, qui virtutem sectatur, bonum, quod sibi appetit, alteri cupit, etiam major erit. Q.E.D.

ALITER. Bonum, quod homo sibi appetit et amat, constantius amabit, si viderit, alios idem amare (*per Propositionem 31 partis III*); atque adeo (*per Corollarium ejusdem Propositionis*) conabitur, ut reliqui idem ament; et quia hoc bonum (*per Propositionem præcedentem*) omnibus commune est, eoque omnes

bu isteği de artacaktır.

Kanıtlama: İnsanlar insana en fazla aklın kılavuzluğunda yaşadıkları sürece yararlı olurlar (bu Bölümün 35. Önermesinin I. Sonucuna göre); bu yüzden (bu Bölümün 19. Önermesine göre) aklımızı kılavuz alıp insanların da aklın kılavuzluğunda yaşamalarına doğal bir çaba harcayacağız. Ama aklın buyruğunda yaşadığı sürece ya da başka deyişle (bu Bölümün 24. Önermesine göre), erdemin peşinden gittiği sürece her insanın kendisi için istediği iyi, anlamaktır (bu Bölümün 26. Önermesine göre). Öyleyse erdemin peşinden giden her insan kendisi için istediği iyiyi diğer insanlar için de isteyecektir. Ayrıca bu arzu zihne atfedildiği sürece zihnin özüdür (Duyguların 1. Tanımı gereği); zihnin özüyse Tanrı'nın bilgisini de içeren (II. Bölümün 47. Önermesine göre) bilgiden ibarettir (II. Bölümün 11. Önermesine göre) ve bu bilgi olmadan (I. Bölümün 15. Önermesine göre) zihin ne varolabilir ne de kavranabilir. O halde zihnin özünün içerdiği Tanrı bilgisi arttıkça, erdemin peşinden giden insan, kendisi için istediği iyiye diğer insanların da kavuşmasını daha fazla isteyecektir. **Q.E.D.**

Başka Şekilde Kanıtlama: Bir insan kendisi için istediği ve sevdiği iyiyi diğer insanların da sevdiğini anlayınca, bu iyiye olan sevgisi hiç bitmeyecektir (III. Bölümün 31. Önermesine göre). Böylece (aynı Önerme Sonucuna göre) diğer insanların da bu iyiyi aynı şekilde sevmesi için çaba harcayacaktır. Bu iyi (bir önceki Önermeye göre) herkes için ortak olduğuna ve herkes bu iyiden

gaudere possunt, conabitur ergo (*per eandem rationem*), ut omnes eodem gaudeant, et (*per Propositionem 37 partis III*) eo magis, quo hoc bono magis fruetur. Q.E.D.

SCHOLIUM I. Qui ex solo affectu conatur, ut reliqui ament, quod ipse amat, et ut reliqui ex suo ingenio vivant, solo impetu agit, et ideo odiosus est, præcipue iis, quibus alia placent, quique propterea etiam student, et eodem impetu conantur, ut reliqui contra ex ipsorum ingenio vivant. Deinde quoniam summum, quod homines ex affectu appetunt, bonum sæpe tale est, ut unus tantum ejus possit esse compos, hinc fit, ut qui amant, mente sibi non constent, et dum laudes rei, quam amant, narrare gaudent, timeant credi. At qui reliquos conatur ratione ducere, non impetu, sed humaniter et benigne agit, et sibi mente maxime constat. Porro quicquid cupimus et agimus, cujus causa sumus, quatenus Dei habemus ideam, sive quatenus Deum cognoscimus, ad *religionem* refero. Cupiditatem autem bene faciendi, quæ eo ingeneratur, quod ex rationis ductu vivimus, *pietatem* voco. Cupiditatem deinde, qua homo, qui ex ductu rationis vivit, tenetur, ut reliquos sibi amicitia jungat, *honestatem* voco et id *honestum*, quod homines, qui ex ductu rationis vivunt, laudant, et id contra *turpe*, quod conciliandæ amicitiæ repugnat.

haz aldığına göre de, (aynı şekilde mantık yürütürsek) herkesin bundan haz almasına çaba harcayacaktır ve bu iyiden haz alındıkça (III. Bölümün 37. Önermesine göre) bu konudaki çabası daha da artacaktır. **Q.E.D.**

I. Not: Salt duygularıyla hareket edip sevdiği şeyi başkalarının da sevmesine ve sadece kendi düşünme biçimine göre yaşanmasına çalışan insan salt dürtülerine göre hareket eder ve bu yüzden özellikle kendisininkinden farklı tercihleri olan ve başkalarının kendi düşünme biçimlerine göre yaşamasını isteyip benzer bir dürtüyle çaba sarf eden insanların nefretini kazanır. Ayrıca insanların salt duygularından hareketle istedikleri en üstün iyi genellikle sadece tek bir insanın sahip olabileceği bir iyi olduğundan, bu tür bir iyiyi sevenler bu sevgilerinde tutarlı olamazlar; sevdikleri şeye övgüler yağdırmaktan haz alsalar bile bir yandan da kendilerine inanılmasından korkarlar. Ama başkalarına dürtüleriyle değil de aklıyla kılavuz olmaya çabalayan insan nezaket ve yüce gönüllükle hareket eden, düşüncesinde de son derece tutarlı olan bir insandır. Ben Tanrı fikrine sahip olduğumuz, yani Tanrı'yı bildiğimiz için neden olduğumuz isteklerimizin ve eylemlerimizin hepsini *din* başlığı altında topluyorum. Öte yandan aklın kılavuzluğunda yaşadığımız için içimizde doğan iyiyi gerçekleştirme arzusuna da *dindarlık* adını veriyorum. Aklın kılavuzluğu altında yaşayan bir insanın diğer insanlarla dostluk bağı kurmasını sağlayan arzuya ise *onur* diyorum; aklın kılavuzluğunda yaşayan insanlar tarafından övülen şeye de *onurlu*; dostluğun oluşmasını engelleyen şeye ise *alçak* diyorum.

Præter hæc, civitatis etiam quænam sint fundamenta ostendi. Differentia deinde inter veram virtutem et impotentiam facile ex supra dictis percipitur; nempe quod vera virtus nihil aliud sit, quam ex solo rationis ductu vivere; atque adeo impotentia in hoc solo consistit, quod homo a rebus, quæ extra ipsum sunt, duci se patiatur, et ab iis ad ea agendum determinetur, quæ rerum externarum communis constitutio, non autem ea, quæ ipsa ipsius natura, in se sola considerata, postulat. Atque hæc illa sunt, quæ in Scholio Propositionis 18 hujus partis demonstrare promisi, ex quibus apparet, legem illam de non mactandis brutis magis vana superstitione et muliebri misericordia, quam sana ratione fundatam esse. Docet quidem ratio nostrum utile quærendi, necessitudinem cum hominibus jungere, sed non cum brutis, aut rebus, quarum natura a natura humana est diversa, sed idem jus, quod illa in nos habent, nos in ea habere. Imo quia uniuscujusque jus virtute seu potentia uniuscujusque definitur, longe majus homines in bruta, quam hæc in homines jus habent. Nec tamen nego bruta sentire; sed nego, quod propterea non liceat nostræ utilitati consulere, et iisdem ad libitum uti, eademque tractare prout nobis magis convenit; quando-quidem nobiscum natura non conveniunt,

Bunlardan söz ederek aslında size bir devletin temellerinin de ne olduğunu göstermiş oldum. Ayrıca yine yukarıdaki ifadelerimden hakiki erdem ile zayıflık arasındaki farkı da rahatça çıkarabilirsiniz; yani hakiki erdemin aklın kılavuzluğunda yaşamaktan başka bir şey olmadığını, zayıflığın ise insanın kendi dışındaki şeylere kapılıp gitmesine ses çıkaramayışından, kendi kendine aldığı ve kendi doğasının talep ettiği kararlara göre davranmak yerine, dış dünyanın genel düzeninin talep ettiği davranışlarda bulunmak zorunda kalmasından başka bir şey olmadığını. İşte bütün bunlar bu Bölümün 18. Önermesine düştüğüm Notta kanıtlayacağıma söz verdiğim düşünceler. Bunlar bize açıkça gösteriyor ki, hayvan katline karşı çıkarılan bir yasa sağlam bir kafanın eseri olmaktan çok boş inancın ve kadınsı bir merhametin eseri. Kendimize yararlı olanı araştıran aklımız bize insanlarla birleşmemizi öğretir, vahşi hayvanlarla ya da doğaları bizimkinden tümüyle farklı başka şeylerle değil. Sonuçta hayvanların bizim üzerimizde nasıl bir hakkı varsa, bizim de onların üzerinde öyle bir hakkımız var. Hatta mademki bireysel hak bireyin erdemi, yani kudretiyle tanımlanıyor, öyleyse insanın vahşi hayvanlar üzerindeki hakkı onların insanın üzerindeki hakkından çok daha fazla. Vahşi hayvanlar da hissedebilir diyenlere katılmıyor değilim, benim katılmadığım düşünce hayvanlar da hissediyor diye bizim kendi çıkarımızı düşünüp onları istediğimiz gibi kullanmamızdan ve onlara bize en yakışan şekilde davranmamızdan men edilmemiz.

et eorum affectus ab affectibus humanis sunt natura diversi (*vide Scholium Propositionis 57 partis III*). Superest ut explicem, quid justum, quid injustum, quid peccatum, et quid denique meritum sit. Sed de his vide sequens Scholium.

SCHOLIUM II. In appendice partis primæ explicare promisi, quid laus et vituperium, quid meritum et peccatum, quid justum et injustum sit. Laudem et vituperium quod attinet, in Scholio Propositionis 29 partis III explicui; de reliquis autem hic jam erit dicendi locus. Sed prius pauca de *statu hominis naturali et civili* dicenda sunt.

Existit unusquisque summo naturæ jure, et consequenter summo naturæ jure unusquisque ea agit, quæ ex suæ naturæ necessitate sequuntur; atque adeo summo naturæ jure unusquisque judicat, quid bonum, quid malum sit, suæque utilitati ex suo ingenio consulit (*vide Propositiones 19 et 20 hujus*), seseque vindicat (*vide Corollarium II Propositionis 40 partis III*), et id, quod amat, conservare, et id, quod odio habet, destruere conatur (*vide Propositionem 28 partis III*). Quod si homines ex ductu rationis viverent, potiretur unusquisque (*per Corollarium I Propositionis 35 hujus*) hoc suo jure absque ullo alterius damno. Sed quia affectibus sunt obnoxii (*per Corollarium Propositionis 4 hujus*), qui potentiam seu virtutem humanam longe superant (*per Propositionem*

Çünkü onların doğası bizimkiyle örtüşmüyor ve onların duyguları doğal olarak insani duygulardan farklı (bu konuda III. Bölümün 57. Önermesine düşülen Nota bakın). Şimdi geriye sadece hakkın ve haksızlığın, günahın ve sevabın ne olduğunu açıklamak kalıyor. Bunlarla ilgili aşağıdaki Nota bakın.

II. Not: Birinci Bölümün Ek'inde övgünün ve kınamanın, günahın ve sevabın, hak ve haksızlığın ne olduğunu açıklamaya söz vermiştim. Övgü ve kınamanın ne anlama geldiğini III. Bölümün 29. Önermesine düşülen Notta açıkladım; diğerlerini açıklayacağım en uygun yerse burası. Ama ilkin insanın *doğal* devleti ile *medeni* devletine ilişkin birkaç şey söylemeliyim.

Her insan üstün bir doğal hakla varolur, dolayısıyla her insan üstün bir doğal hakla kendi doğasının zorunluluğundan kaynaklanan şeyleri yapar. Bu yüzden her insan en yüce doğal hakka göre neyin iyi, neyin kötü olduğuna karar verir, kendi yaradılışına göre kendi çıkarına en uygun olana bakar (bu Bölümün 19 ve 20. Önermelerine göre), kendi intikamını alır (III. Bölümün 40. Önermesinin 2. Sonucuna bakın), sevdiğini korumaya, nefret ettiğini yok etmeye çalışır (III. Bölümün 28. Önermesine bakın). İşte insanlar aklın kılavuzluğunda yaşamış olsaydı, herkes başkalarına hiç zarar vermeden bu hakkından yararlanabilirdi (bu Bölümün 35. Önermesinin 1. Sonucuna göre). Ama insanlar kendi güçlerini, yani erdemlerini çok aşan (bu Bölümün 6. Önermesine göre) duygulara bağımlı olduklarından (bu Bölümün

6 hujus), ideo sæpe diversi trahuntur (*per Propositionem 33 hujus*), atque sibi invicem sunt contrarii (*per Propositionem 34 hujus*), mutuo dum auxilio indigent (*per Scholium Propositionis 35 hujus*). Ut igitur homines concorditer vivere et sibi auxilio esse possint, necesse est, ut jure suo naturali cedant, et se invicem securos reddant, se nihil acturos, quod possit in alterius damnum cedere. Qua autem ratione hoc fieri possit, ut scilicet homines, qui affectibus necessario sunt obnoxii (*per Corollarium Propositionis 4 hujus*), atque inconstantes et varii (*per Propositionem 33 hujus*), possint se invicem securos reddere, et fidem invicem habere, patet ex Propositione 7 hujus partis et Propositione 39 partis III. Nempe quod nullus affectus coerceri potest, nisi affectu fortiore et contrario affectui coercendo, et quod unusquisque ab inferendo damno abstinet timore majoris damni. Hac igitur lege societas firmari poterit, si modo ipsa sibi vindicet jus, quod unusquisque habet, sese vindicandi, et de bono et malo judicandi; quæque adeo potestatem habeat communem vivendi rationem præscribendi, legesque ferendi, easque non ratione, quæ affectus coercere nequit (*per Scholium Propositionis 17 hujus*), sed minis firmandi. Hæc autem societas, legibus et potestate sese conservandi firmata,

4. Önerme Sonucuna göre) hep bambaşka yollara sürükleniyorlar (bu Bölümün 33. Önermesine göre) ve birbirlerine zıt düşüyorlar (bu Bölümün 34. Önermesine göre), üstelik birbirlerinin yardımına muhtaçken (bu Bölümün 35. Önerme Sonucuna göre). Öyleyse insanların uyum içinde yaşayabilmeleri ve birbirlerine yardım edebilmeleri için, doğal haklarından vazgeçmeleri ve birbirlerine zarar verebilecekleri türde hiçbir şey yapmayacaklarına dair birbirlerine güvence vermeleri gerekiyor. Bunun nasıl olacağını, yani zorunlu olarak duygularına bağımlı (bu Bölümün 4. Önerme Sonucuna göre) ve bu kadar tutarsız ve değişken insanın (bu Bölümün 33. Önermesine göre) birbirine nasıl güvence verebileceği ve birbirine nasıl inanabileceği, bu Bölümün 7. Önermesinden ve III. Bölümün 39. Önermesinden anlaşılacaktır. Bu önermelerde gösterdiğim gibi, duygular ancak kendilerinden daha güçlü ve kendilerine aykırı bir duygu tarafından bastırılabilir ve her insan ancak daha büyük bir zarara uğrayacağından korkarsa zarar vermekten kaçınır. Öyleyse bir toplum bu yasanın üzerine inşa edilebilir, tabii herkesin sahip olduğu intikam alma ve neyin iyi, neyin kötü olduğuna karar verme hakkını kendi eline geçirmek kaydıyla. Bu yolla toplum ortak yaşamaya dair kurallar koyma, yasa çıkarma, bu yasaları duyguları denetim altına alamayan (bu Bölümün 17. Önermesine düşülen Nota göre) akılla değil de tehditle uygulama yetkisi elde edecektir. İşte kendi yasalarıyla ve kendi kendini koruma gücüyle kurulmuş

civitas appellatur, et qui ipsius jure defenduntur, *cives*; ex quibus facile intelligimus, nihil in statu naturali dari, quod ex omnium consensu bonum aut malum sit; quandoquidem unusquisque, qui in statu est naturali, suæ tantummodo utilitati consulit, et ex suo ingenio, et quatenus suæ utilitatis tantum habet rationem, quid bonum quidve malum sit, decernit, et nemini, nisi sibi soli, obtemperare lege ulla tenetur atque adeo in statu naturali peccatum concipi nequit; at quidem in statu civili, ubi et communi consensu decernitur, quid bonum quidve malum sit, et unusquisque civitati obtemperare tenetur. Est itaque *peccatum* nihil aliud quam inobedientia, quæ propterea solo civitatis jure punitur, et contra obedientia civi *meritum* ducitur, quia eo ipso dignus judicatur, qui civitatis commodis gaudeat. Deinde in statu naturali nemo ex communi consensu alicujus rei est dominus, nec in Natura aliquid datur, quod possit dici hujus hominis esse, et non illius; sed omnia omnium sunt; ac proinde in statu naturali nulla potest concipi voluntas unicuique suum tribuendi, aut alicui id, quod ejus sit, eripiendi; hoc est, in statu naturali nihil fit, quod *justum* aut *injustum* possit dici; at quidem in statu civili, ubi ex communi consensu decernitur, quid hujus, quidve illius sit. Ex quibus apparet, justum et injustum, peccatum et meritum, notiones esse extrinsecas; non autem attributa, quæ mentis naturam explicent. Sed de his satis.

topluma *devlet* adı verilir ve onun yasalarının güvencesi altındaki insanlara da *yurttaş*. Artık kolayca anlıyoruz ki, doğal devlette neyin iyi, neyin kötü olduğuna dair ortak bir kabul söz konusu değildir, çünkü herkes doğal düzeni içinde sadece kendi çıkarını düşünür ve sadece kendi çıkarını hesaba katıp kendi düşünme biçimine göre neyin iyi, neyin kötü olduğuna karar verir; hiçbir yasa onu kendisinden başkasına boyun eğdiremez, işte bu yüzden de doğal devlette günah kavramı diye bir şey olamaz. Ama medeni devlette iyinin, kötünün ne olduğuna dair ortak bir görüş söz konusudur ve herkes devlete boyun eğmek zorundadır. Öyleyse günah *itaatsizlikten* başka bir şey değildir ve sadece devletin yasalarına göre cezalandırılabilir. İtaatkârlık ise *yurttaş için bir sevap* sayılır, çünkü bu şekilde devletin ayrıcalıklarından yararlanmaya hak kazanılır. Bundan başka doğal devlette hiç kimse umumun rızasıyla herhangi bir şeyin sahibi olamaz, doğal devlette hiçbir şeye bu adamın ya da şu adamın denemez; çünkü her şey herkese aittir, bu yüzden doğal devlette kendi elindekini başkalarına dağıtma arzusu ya da başkasının elindekini alma arzusu diye bir şey söz konusu olamaz; ya da başka deyişle, doğal devlette hiçbir şeye *haklı* ya da *haksız* denemez. Böyle bir şey ancak medeni devlette denebilir, yani kimin neye sahip olduğunun umumun rızasına göre belirlendiği devlette. İşte bütün bunlar açıkça gösteriyor ki, hak ya da haksızlık, günah ya da sevap hayali kavramlar,[155] zihnin doğasını açıklayan öznitelikler değil. Ama artık bu konuda bu kadarı yeterli.

PROPOSITIO XXXVIII.

Id, quod corpus humanum ita disponit, ut pluribus modis possit affici, vel quod idem aptum reddit ad corpora externa pluribus modis afficiendum, homini est utile; et eo utilius, quo corpus ab eo aptius redditur, ut pluribus modis afficiatur, aliaque corpora afficiat; et contra id noxium est, quod corpus ad hæc minus aptum reddit.

DEMONSTRATIO. Quo corpus ad hæc aptius redditur, eo mens aptior ad percipiendum redditur (*per Propositionem 14 partis II*); adeoque id, quod corpus hac ratione disponit, aptumque ad hæc reddit, est necessario bonum seu utile (*per propositiones 26 et 27 hujus*), et eo utilius, quo corpus ad hæc aptius potest reddere; et contra (*per eandem Propositionem 14 partis II inversam et Propositiones 26 et 27 hujus*) noxium, si corpus ad hæc minus aptum reddat. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXIX.

Quæ efficiunt, ut motus et quietis ratio, quam corporis humani partes ad invicem habent, conservetur, bona sunt; et ea contra mala, quæ efficiunt, ut corporis humani partes aliam ad invicem motus et quietis habeant rationem.

DEMONSTRATIO. Corpus humanum indiget, ut conservetur, plurimis aliis corporibus (*per Postu-*

XXXVIII. Önerme

İnsan bedeninin pek çok şekilde etkilenmesine olanak tanıyan ve dışındaki cisimleri pek çok şekilde etkilemeye elverişli kılan her şey insana yararlıdır ve bedeni pek çok şekilde etkilenmeye ve dışındaki cisimleri pek çok şekilde etkilemeye elverişli kıldıkça daha yararlı olur. Buna karşı, bedenin bu tür işlevlerini yerine getirmesindeki yetkinliğini azaltan her şey zararlıdır.

Kanıtlama: İnsan bedeni bu tür işlevleri yerine getirmeye elverişli hale geldikçe zihin de algılamaya daha elverişli hale gelir (II. Bölümün 14. Önermesine göre); bu yüzden bedenin bu işlevleri yerine getirmesine olanak tanıyan ve bunlar için elverişli kılan her şey zorunlu olarak iyidir, yani yararlıdır (bu Bölümün 26 ve 27. Önermelerine göre); ve bedenin bu işlevleri yerine getirmesindeki yetkinliğini arttırdıkça daha yararlı olur (yine II. Bölümün 14. Önermesine göre), ama (tam tersi, bu Bölümün 26 ve 27. Önermelerine göre) bedenin bu tür işlevleri yerine getirmesindeki yetkinliğini azaltıyorsa zararlı olur. **Q.E.D.**

XXXIX. Önerme

İnsan bedenini oluşturan kısımların birbirlerine ilettikleri hareket ve hareketsizlik oranlarının korunmasını sağlayan şeyler iyidir; buna karşı insan bedenini oluşturan kısımların birbirlerine ilettikleri hareket ve hareketsizlik oranlarının değişmesine yol açan şeylerse kötü.

Kanıtlama: İnsan bedeni kendisini korumak için pek çok başka cisme gereksinim duyar (II. Bölümün 4. Ön-

latum 4 partis II). At id, quod formam humani corporis constituit, in hoc consistit, quod ejus partes motus suos certa quadam ratione sibi invicem communicent (*per Definitionem ante lemma 4, quam vide post Propositionem 13 partis II*). Ergo quæ efficiunt, ut motus et quietis ratio, quam corporis humani partes ad invicem habent, conservetur, eadem humani corporis formam conservant, et consequenter efficiunt (*per Postulata 3 et 6 partis II*), ut corpus humanum multis modis affici, et ut idem corpora externa multis modis afficere possit, adeoque (*per Propositionem præcedentem*) bona sunt. Deinde, quæ efficiunt, ut corporis humani partes aliam motus et quietis rationem obtineant, eadem (*per eandem definitionem partis II*) efficiunt, ut corpus humanum aliam formam induat, hoc est (*ut per se notum, et in fine præfationis hujus partis monuimus*) ut corpus humanum destruatur, et consequenter ut omnino ineptum reddatur, ne possit pluribus modis affici, ac proinde (*per Propositionem præcedentem*) mala sunt. Q.E.D.

SCHOLIUM. Quantum hæc menti obesse vel prodesse possunt, in quinta parte explicabitur. Sed hic notandum, quod corpus tum mortem obire intelligam, quando ejus partes ita disponuntur, ut aliam motus et quietis rationem ad invicem obtineant. Nam negare non audeo, corpus humanum, retenta sanguinis circulatione, et aliis, propter quæ corpus vivere existimatur, posse

kabul gereği). Ama insan bedeninin biçimini meydana getiren şey, bedeni oluşturan kısımlarının hareketlerini belli bir oranda birbirlerine iletmelerinden ibarettir (II. Bölümün 4. Yardımcı Önermesinden önceki Tanıma göre; bu konuda II. Bölümün 13. Önermesinden sonraki kısma bakın). Bu yüzden insan bedeninin parçalarının birbirlerine ilettikleri hareket ve hareketsizlik oranının korunmasını sağlayan şeyler insan bedeninin biçimini de korur, dolayısıyla (II. Bölümün 3 ve 6. Önkabullerine göre) insan bedenini pek çok şekilde etkileyebilecek ve dışındaki cisimleri de pek çok şekilde etkileyebilecek hale getirir; bu yüzden de (bir önceki Önermeye göre) iyidir. Aynı şekilde, insan bedenini oluşturan kısımların hareket ve hareketsizlik oranının değişmesine yol açan şeyler insan bedeninin biçiminin de değişmesine yol açar, yani insan bedeninin tamamen bozulmasına ve dolayısıyla pek çok şekilde etki alamayacak hale gelmesine neden olur ki (bu kendiliğinden apaçık bir durumdur; ayrıca bu konuya bu Bölümün Önsözünün sonunda da dikkat çekmiştik), bu yüzden de (bir önceki Önermeye göre) kötüdür. **Q.E.D.**

Not: Bütün bunların zihne ne kadar zarar verdiği ya da yararlı olduğu V. bölümde açıklanacaktır. Ama burada şuna dikkat etmek gerekir: Ben ölmek deyince, bedeni oluşturan kısımların karşılıklı olarak başka bir hareket ve hareketsizlik oranına sahip olmalarını anlıyorum. Çünkü bedenin kan dolaşımı ve onun yaşam emareleri olarak algılanabilecek başka özellikleri aynen devam

nihilominus in aliam naturam a sua prorsus diversam mutari. Nam nulla ratio me cogit, ut statuam corpus non mori, nisi mutetur in cadaver; quin ipsa experientia aliud suadere videtur. Fit namque aliquando, ut homo tales patiatur mutationes, ut non facile eundem illum esse dixerim; ut de quodam hispano poeta narrare audivi, qui morbo correptus fuerat, et quamvis ex eo convaluerit, mansit tamen præteritæ suæ vitæ tam oblitus, ut fabulas et tragœdias, quas fecerat, suas non crediderit esse; et sane pro infante adulto haberi potuisset, si vernaculæ etiam linguæ fuisset oblitus. Et si hoc incredibile videtur, quid de infantibus dicemus? Quorum naturam homo provectæ ætatis a sua tam diversam esse credit, ut persuaderi non posset, se unquam infantem fuisse, nisi ex aliis de se conjecturam faceret. Sed ne superstitiosis materiam suppeditem movendi novas quæstiones, malo hæc in medio relinquere.

PROPOSITIO XL.

Quæ ad hominum communem societatem conducunt, sive quæ efficiunt, ut homines concorditer vivant, utilia sunt, et illa contra mala, quæ discordiam in civitatem inducunt.

DEMONSTRATIO. Nam quæ efficiunt, ut homines concorditer vivant, simul efficiunt, ut ex ductu rationis vivant (*per Propositionem 35*

etse bile, insan bedeninin kendi doğasından büsbütün farklı bir doğaya geçebileceğini inkâra yeltenmiyorum. Çünkü hiçbir şey bana, beden bir cesete dönüşmedikçe ölmez dedirtemez; gerçi yaşadığımız deneyimler bunun tersini kanıtlar gibi. Bazen bir insan öyle değişimler geçirebiliyor ki, onun hâlâ aynı insan olduğunu öyle kolay kolay söyleyemiyorum. Bir İspanyol şairi hakkında anlatılanları hatırlıyorum da; bir hastalığa yakalanmış bu şair ve sonra iyileşmiş, ama iyileşmesinin ardından geçmiş yaşamını hepten unutmuş, öyle ki yazmış olduğu hikâyelerin, oyunların kendisine ait olduğuna inanmamacasına. Bir de ana dilini unutsaymış, onun kesinlikle erişkin bir çocuk olduğunu söyleyebilirmişsiniz. Bu olay bize inanılmazmış gibi görünebilir, ama ya bebeklere ne demeliyiz? İlerlemiş yaştaki bir adam onların doğasının kendisininkinden öyle farklı olduğuna inanır ki, başkalarında gördüklerinden kendisi hakkında bir fikir edinmemiş olsaydı, bir zamanlar kendisinin de bir bebek olduğuna onu zor ikna ederdiniz. Ama boş inanç sahiplerinin kafasında oluşacak yepyeni sorulara mahal vermemek için bu konuyu burada kessem daha iyi olacak.

XL. Önerme

İnsanları ortak bir toplum haline getiren, yani insanların uyum içinde yaşamalarına neden olan şeyler yararlıdır; devlete nifak sokan şeylerse kötü.

Kanıtlama: Çünkü insanların uyum içinde yaşamalarına neden olan şeyler onların aklın kılavuzluğunda yaşamalarına da neden olan şeylerdir (bu Bölümün 35.

hujus), atque adeo (*per Propositiones 26 et 27 hujus*) bona sunt, et (*per eandem rationem*) illa contra mala sunt, quæ discordias concitant. Q.E.D.

PROPOSITIO XLI.

Lætitia directe mala non est, sed bona; tristitia autem contra directe est mala.

DEMONSTRATIO. Lætitia (*per Propositionem 11 partis III cum ejusdem Scholio*) est affectus, quo corporis agendi potentia augetur vel juvatur; tristitia autem contra est affectus, quo corporis agendi potentia minuitur vel coercetur; adeoque (*per Propositionem 38 hujus*) lætitia directe bona est, etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XLII.

Hilaritas excessum habere nequit, sed semper bona est; et contra melancholia semper mala.

DEMONSTRATIO. Hilaritas (*vide ejus Definitionem in Scholio Propositionis 11 partis III*) est lætitia, quæ, quatenus ad corpus refertur, in hoc consistit, quod corporis omnes partes pariter sint affectæ; hoc est (*per Propositionem 11 partis III*) quod corporis agendi potentia augetur vel juvatur, ita ut omnes ejus partes eandem ad invicem motus et quietis rationem obtineant; atque adeo (*per Propositionem 39 hujus*) hilaritas semper est bona, nec excessum habere potest. At melancholia (*cujus etiam Definitionem vide in Scholio Propositionis 11 partis III*) est tristitia, quæ, quatenus ad corpus refertur, in hoc solo consistit, quod corporis agendi potentia

Önermesine göre); bu yüzden (bu Bölümün 26 ve 27. Önermelerine göre) iyidir; oysa (aynı şekilde düşünürsek) nifak doğuran şeyler kötüdür. **Q.E.D.**

XLI. Önerme

Sevinç kendiliğinden kötü değil iyidir; oysa keder kendiliğinden kötüdür.

Kanıtlama: Sevinç (III. Bölümün 11. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre) bedenin etkime gücünü arttıran ya da besleyen bir duygudur; oysa keder bedenin etkime gücünü azaltan ve kısıtlayan bir duygudur; öyleyse (bu Bölümün 38. Önermesine göre) sevinç kendiliğinden iyidir, vd. **Q.E.D.**

XLII. Önerme

Neşenin aşırısı olamaz, aksine her zaman iyidir; hüzünse daima kötü.

Kanıtlama: Neşe (tanımı için, III. Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota bakın) bedene atfedildiği sürece, bedenin bütün kısımlarının eşit şekilde etkilendiği bir sevinçtir; yani (III. Bölümün 11. Önermesine göre) bedenin etki gücünü arttıran, besleyen ve böylece bütün kısımlarının aynı hareket ve hareketsizlik oranına sahip olmalarını sağlayan bir sevinçtir; öyleyse (bu Bölümün 39. Önermesine göre) neşe daima iyidir, aşırısı olmaz. Oysa hüzün (bunun tanımı için de III. Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota bakın) bedene atfedildiği sürece bedenin etki gücünü azaltan ya da kısıtlayan

absolute minuitur vel coercetur; adeoque (*per Propositionem 38 hujus*) semper est mala. Q.E.D.

PROPOSITIO XLIII.

Titillatio excessum habere potest, et mala esse; dolor autem eatenus potest esse bonus, quatenus titillatio seu lætitia est mala.

DEMONSTRATIO. Titillatio est lætitia, quæ, quatenus ad corpus refertur, in hoc consistit, quod una vel aliquot ejus partes præ reliquis afficiuntur (*vide ejus Definitionem in Scholio Propositionis 11 partis III*); cujus affectus potentia tanta esse potest, ut reliquas corporis actiones superet (*per Propositionem 6 hujus*), eique pertinaciter adhæreat, atque adeo impediat, quominus corpus aptum sit, ut plurimis aliis modis afficiatur; adeoque (*per Propositionem 38 hujus*) mala esse potest. Deinde dolor, qui contra tristitia est, in se solo consideratus, non potest esse bonus (*per Propositionem 41 hujus*). Verum quia ejus vis et incrementum definitur potentia causæ externæ cum nostra comparata (*per Propositionem 5 hujus*), possumus ergo hujus affectus infinitos virium concipere gradus et modos (*per Propositionem 3 hujus*); atque adeo eundem talem concipere, qui titillationem possit coercere, ut excessum non habeat, et eatenus (*per primam partem Propositionis hujus*) efficere, ne corpus minus aptum reddatur; ac proinde eatenus erit bonus. Q.E.D.

PROPOSITIO XLIV.

Amor et cupiditas excessum habere possunt.

bir kederdir; bu yüzden de (bu Bölümün 38. Önermesine göre) daima kötüdür. **Q.E.D.**

XLIII. Önerme

Tahrik aşırıya kaçabilir ve kötü olabilir; öte yandan tahrik, yani sevinç kötü olduğu sürece acı iyi olabilir.

Kanıtlama: Tahrik bedene ilişkin olduğu sürece, bedenin bir ya da birkaç kısmının diğerlerinden daha fazla etkilendiği bir sevinçtir (bunun tanımı için, III. Bölümün 11. Önermesine bakın). Bu duygunun gücü bedenin diğer eylemlerine baskın çıkacak (bu Bölümün 6. Önermesine göre) ve bedene inatla yapışıp kalacak kadar büyük olabilir; böyle olduğunda bedenin birçok başka şekilde etkilenmesini de önler; işte bu açıdan (bu Bölümün 38. Önermesine göre) kötü olabilir. Oysa acı bir kederdir, dolayısıyla kendi başına ele alındığında iyi olması mümkün değildir (bu Bölümün 41. Önermesine göre). Ama bir acının ne kadar yoğun olacağı ve ne kadar çoğalacağı bizim gücümüzle kıyaslanan dış bir nedenin gücüyle belirlendiğinden (bu Bölümün 5. Önermesine göre), sonsuz derecede ve farklı türde acı olabileceğini düşünebiliriz (bu Bölümün 3. Önermesine göre). Böylece (bu Önermenin ilk kısmına göre) bir acının aşırıya kaçmasın diye tahrik duygusunu bastırabileceğini ve bu süre zarfında da bedenin yetkinliğinin azalmasını önleyebileceğini anlamış oluruz; işte bu açıdan bakıldığında acı iyi olabilir. **Q.E.D.**

XLIV. Önerme

Sevgi ve arzu aşırıya kaçabilir.

DEMONSTRATIO. Amor est lætitia (*per Definitionem 6 Affectuum*) concomitante idea causæ externæ: titillatio igitur (*per Scholium Propositionis 11 partis III*) concomitante idea causæ externæ amor est; atque adeo amor (*per Propositionem præcedentem*) excessum habere potest. Deinde cupiditas eo est major, quo affectus, ex quo oritur, major est (*per Propositionem 37 partis III*). Quare ut affectus (*per Propositionem 6 hujus*) reliquas hominis actiones superare potest; sic etiam cupiditas, quæ ex eodem affectu oritur, reliquas cupiditates superare, ac proinde eundem excessum habere poterit, quem in præcedenti propositione titillationem habere ostendimus. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hilaritas, quam bonam esse dixi, concipitur facilius quam observatur. Nam affectus, quibus quotidie conflictamur, referuntur plerumque ad aliquam corporis partem, quæ præ reliquis afficitur; ac proinde affectus ut plurimum excessum habent, et mentem in sola unius objecti contemplatione ita detinent, ut de aliis cogitare nequeat; et quamvis homines pluribus affectibus obnoxii sint, atque adeo rari reperiantur, qui semper uno eodemque affectu conflictentur, non desunt tamen, quibus unus idemque affectus pertinaciter adhæreat. Videmus enim homines aliquando ab uno objecto ita affici, ut quamvis præsens non sit, ipsum tamen coram habere credant; quod quando homini non dormienti accidit, eundem delirare dicimus vel insanire; nec minus insanire creduntur, qui amore ardent,

Kanıtlama: Sevgi dış bir nedenin fikriyle beraber giden bir sevinçtir (Duyguların 6. Tanımına göre). Öyleyse (III. Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre) dış bir nedenin fikriyle beraber giden tahrik sevgidir; işte bu yüzden sevgi (bir önceki Önermeye göre) aşırıya kaçabilir. Arzuysa onu doğuran duygunun yoğunluğuna göre artar (III. Bölümün 37. Önermesine göre). Bu yüzden nasıl ki bir duygu (bu Bölümün 6. Önermesine göre) insanın diğer bütün eylemlerine baskın çıkabilir, aynı şekilde o duygudan doğan bir arzu da diğer arzulara baskın çıkabilir; öyleyse arzu da, tıpkı bir önceki Önermede kanıtladığımız tahrik duygusunda olduğu gibi, aşırıya kaçabilir. **Q.E.D.**

Not: İyi olduğunu ifade ettiğim neşeyi kavramak yaşamda gözlemlemekten daha kolaydır. Günlük yaşamımızda bizi tedirgin eden duygular genellikle bedenin diğer kısımlarından daha fazla etkilenen belli bir kısmına aittir. Bu yüzden duygular çoğunlukla aşırıdır ve zihnin başka hiçbir şey düşünememecesine tek bir nesneye saplanıp kalmasına neden olurlar. İnsanlar pek çok duygu yaşamaya müsaittir, dolayısıyla hep aynı duyguyu yaşayan bir insana nadiren rastlanır. Buna rağmen tek bir duyguya inatla saplanıp kalan insanlar da yok değildir. Çünkü zaman zaman öyle insanlarla karşılarız ki ve bunlar tek bir nesnenin öyle etkisine girmişlerdir ki, o nesne o anda orada olmasa bile tam karşılarında olduğuna inanırlar. Böyle bir durum uykuda olmayan bir insanın başına gelse kendisinin sayıkladığını ya da delirdiğini söyleriz. Aşk ateşiyle yanıp tutuşan, gece gündüz

quique noctes atque dies solam amasiam vel meretricem somniant, quia risum movere solent. At cum avarus de nulla alia re, quam de lucro vel de nummis cogitet, et ambitiosus de gloria, etc., hi non creduntur delirare, quia molesti solent esse, et odio digni æstimantur. Sed revera avaritia, ambitio, libido, etc. delirii species sunt, quamvis inter morbos non numerentur.

PROPOSITIO XLV.

Odium nunquam potest esse bonum.

DEMONSTRATIO. Hominem, quem odimus, destruere conamur (*per Propositionem 39 partis III*), hoc est (*per Propositionem 37 hujus*) aliquid conamur, quod malum est; Ergo etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Nota, me hic et in sequentibus per odium illud tantum intelligere, quod est erga homines.

COROLLARIUM I.

Invidia, irrisio, contemptus, ira, vindicta, et reliqui affectus, qui ad odium referuntur vel ex eodem oriuntur, mali sunt, quod etiam ex Propositione 39 partis III et Propositione 37 hujus patet.

sevdiğinin ya da metresinin hayalini gören birinin de aynı şekilde delirdiğine inanırız, çünkü böyle insanlara hep güleriz. Ama kârdan, paradan başka bir şey düşünmeyen açgözlü bir adam, şan ve şöhretten başka bir şey düşünmeyen hırslı bir adam söz konusu olduğunda böylelerinin deli olabileceğini hiç düşünmeyiz; çünkü bu tip adamlar zararlıdır ve nefretimizi hak etmişlerdir. Oysa açgözlülük, hırs, şehvet ve bu türden duyguların hepsi gerçekten de birer delilik türüdür, her ne kadar biz bu tür duyguları hastalık olarak görmüyorsak da.

XLV. Önerme

Nefret asla iyi olamaz.

Kanıtlama: Bizler nefret ettiğimiz insanları yok etmeye çalışırız (III. Bölümün 39. Önermesine göre); başka deyişle (bu Bölümün 37. Önermesine göre) kötü olan bir şey yapmaya çalışırız. O halde *nefret asla iyi olamaz.* **Q.E.D.**

Not: Burada ve daha sonraki önermelerde nefret dediğimde insanlara duyulan nefreti kastettiğime dikkat edin.

I. Önerme Sonucu

Kıskançlık, alay, küçümseme, öfke, intikam ve bunların benzeri diğer duyguların hepsi nefretle bağlantılıdır, yani nefretten doğdukları için kötü duygulardır. Bunun böyle olduğu III. Bölümün 39. Önermesinden ve bu Bölümün 37. Önermesinden de anlaşılabilir.

COROLLARIUM II.

Quicquid ex eo, quod odio affecti sumus, appetimus, turpe, et in civitate injustum est. Quod etiam patet ex Propositione 39 partis III et ex definitione turpis et injusti, quas vide in Scholiis Propositionis 37 hujus.

SCHOLIUM. Inter irrisionem (quam in I Corollario malam esse dixi) et risum magnam agnosco differentiam. Nam risus, ut et jocus, mera est lætitia; adeoque, modo excessum non habeat, per se bonus est (*per Propositionem 41 hujus*). Nihil profecto nisi torva et tristis superstitio delectari prohibet. Nam qui magis decet famem et sitim extinguere, quam melancholiam expellere? Mea hæc est ratio, et sic animum induxi meum. Nullum numen, nec alius, nisi invidus, mea impotentia et incommodo delectatur, nec nobis lacrimas, singultus, metum, et alia hujusmodi, quæ animi impotentis sunt signa, virtuti ducit; sed contra, quo majore lætitia afficimur, eo ad majorem perfectionem transimus, hoc est, eo nos magis de natura divina participare necesse est. Rebus itaque uti, et iis, quantum fieri potest, delectari (non quidem ad nauseam usque, nam hoc delectari non est), viri est sapientis. Viri, inquam, sapientis est, moderato et suavi cibo et potu se reficere et recreare, ut et odoribus, plantarum virentium amœnitate, ornatu,

II. Önerme Sonucu

Nefretin etkisi altında kalıp da iştah kabarttığımız ne varsa hepsi alçakça şeylerdir; devlet içindeyse buna haksızlık denir. Bu, III. Bölümün 39. Önermesinden ve bu Bölümün 37. Önermesine düşülen I ve II. Notlardaki alçaklık ve haksızlıkla ilgili tanımlardan da anlaşılır.

Not: Alay (ki bunun kötü bir duygu olduğunu I. Önerme Sonucunda belirtmiştim) ile gülme arasında çok büyük bir fark olduğunu düşünüyorum. Çünkü gülme ve şaka saf sevinçtir, bu yüzden de aşırı olmadıkları sürece kendiliğinden iyidir (bu Bölümün 41. Önermesine göre). Gerçekten amansız ve kasvetli boş inanç dışında hiçbir şey bizim sevinç duymamızı yasaklamaz. Çünkü neden insanın açlığını, susuzluğunu gidermek kasvetini gidermekten daha iyi olsun? Kafamdaki asıl düşünce, vardığım sonuç işte şu: Hiçbir ilah, hiçbir insan –tabii bana karşı bir kıskançlığı yoksa– benim zayıflığıma, talihsizliğime sevinmez; gözyaşlarımıza, iç çekişlerimize, korkularımıza ve zayıf bir zihnin emareleri olan bunlar gibi daha pek çok duygulanıma erdem yaftasını yapıştırmaz. Aksine, biz sevinç duydukça daha yetkin bir seviyeye geçmiş oluruz, yani zorunlu olarak tanrısal doğadan daha fazla pay alırız. Öyleyse bilge bir insana düşen mümkün olduğunca yaşamdan faydalanmak ve haz almaktır (bıkana kadar da değil tabii, çünkü bu haz almak değildir). Demem o ki, bilge insanlara yaraşan, makul ölçüde lezzetli yiyeceklerle, içeceklerle, dahası hoş kokularla, yemyeşil bitkilerin güzelliğiyle, şık giysilerle,

musica, ludis exercitatoriis, theatris, et aliis hujusmodi, quibus unusquisque absque ullo alterius damno uti potest. Corpus namque humanum ex plurimis diversæ naturæ partibus componitur, quæ continuo novo alimento indigent et vario, ut totum corpus ad omnia, quæ ex ipsius natura sequi possunt, æque aptum sit, et consequenter ut mens etiam æque apta sit ad plura simul intelligendum. Hoc itaque vivendi institutum et cum nostris principiis et cum communi praxi optime convenit; quare, si quæ alia, hæc vivendi ratio optima est, et omnibus modis commendanda; nec opus est de his clarius neque prolixius agere.

PROPOSITIO XLVI.

Qui ex ductu rationis vivit, quantum potest conatur, alterius in ipsum odium, iram, contemptum, etc. amore contra, sive generositate compensare.

DEMONSTRATIO. Omnes odii affectus mali sunt (*per Corollarium I præcedentis Propositionis*); adeoque, qui ex ductu rationis vivit, quantum potest conabitur efficere, ne odii affectibus conflictetur (*per Propositionem 19 hujus*), et consequenter (*per Propositionem 37 hujus*) conabitur, ne etiam alius eosdem patiatur affectus. At odium odio reciproco augetur, et amore contra extingui potest (*per Propositionem 43 partis III*), ita ut odium

musikiyle, sportif oyunlarla, tiyatrolarla ve insanın komşusuna zarar vermeden yararlanabileceği nice benzer etkinlikle kendilerine gelmeleri, canlanmalarıdır. Çünkü insan bedeni farklı doğalara sahip pek çok kısımdan oluşur ve bunlar sürekli yeni ve farklı türde besine ihtiyaç gösterir ki, tüm beden bünyesinin gerektirdiği her şeyi eşit bir güçle yapabilsin, dolayısıyla zihin de bir kerede pek çok şeyi alabilme yetkinliğine erişsin. İşte benim ilkelerime ve yaşantı tarzıma en uygun düşen yaşam şekli bu. Eğer bu sahiden de en iyi yaşam şekliyse ve her bakımdan tavsiye edilecek nitelikteyse, benim bu konuyu daha fazla açıklamama ve daha fazla ayrıntısına girmeme de hiç gerek yok.

XLVI. Önerme

Aklın kılavuzluğunda yaşayan insan başkasının kendisine olan nefretine, öfkesine ve küçümseyici türden ya da benzer tavırlarına elinden geldiğince sevgi ve yüce gönüllükle karşılık vermeye çalışır.

Kanıtlama: Nefretten kaynaklanan her duygu kötüdür (bir önceki Önermenin I. Sonucuna göre); bu yüzden aklın kılavuzluğunda yaşayan insan mümkün mertebe nefretten doğan bu duyguların kendisini tedirgin etmesine fırsat tanımamaya çalışacaktır (bu Bölümün 19. Önermesine göre), dolayısıyla (bu Bölümün 37. Önermesine göre) başka bir insanın da bu tür duygulara maruz kalmamasına özen gösterecektir. Nefret karşılıklı olduğunda büyür; ama sevgiyle yok edilebilir (III. Bölümün 43. Önermesine göre), öyle ki sonunda nefret

in amorem transeat (*per Propositionem 44 partis III*); Ergo qui ex ductu rationis vivit, alterius odium, etc. amore contra compensare conabitur, hoc est generositate (*cujus Definitionem vide in Scholio Propositionis 59 partis III*). Q.E.D.

SCHOLIUM. Qui injurias reciproco odio vindicare vult, misere profecto vivit. At qui contra studet odium amore expugnare, ille sane lætus et secure pugnat, æque facile pluribus hominibus ac uni resistit, et fortunæ auxilio quam minime indiget. Quos vero vincit, ii læti cedunt, non quidem ex defectu, sed ex incremento virium; quæ omnia adeo clare ex solis amoris et intellectus definitionibus sequuntur, ut opus non sit eadem sigillatim demonstrare.

PROPOSITIO XLVII.

Spei et metus affectus non possunt esse per se boni.

DEMONSTRATIO. Spei et metus affectus sine tristitia non dantur. Nam metus est (*per 13 Affectuum Definitionem*) tristitia, et spes (*vide Explicationem 12 et 13 Affectuum Definitionum*) non datur sine metu; ac proinde (*per Propositionem 41 hujus*) hi affectus non possunt esse per se boni, sed tantum quatenus lætitiæ excessum coercere possunt (*per Propositionem 43 hujus*). Q.E.D.

sevgiye dönüşür (III. Bölümün 44. Önermesine göre). O halde aklın kılavuzluğunda yaşayan insan, başkasının kendisine olan nefretine ve bu türden duygularına sevgiyle, yani yüce gönüllükle (bu duygunun tanımı için III. Bölümün 59. Önermesine düşülen Nota bakın) karşılık vermeye çalışacaktır. **Q.E.D.**

Not: Uğradığı haksızlıklara nefretle karşılık verip intikam almaya çalışan insan gerçekten de zavallı bir hayat sürüyordur. Oysa nefreti sevgiyle alt etmeye çalışan insan keyifli ve güvenli bir savaş verir; tek kişiyle savaşıyormuş gibi yüzlercesine direnir, talihin yardımına bile pek gerek duymaz. Yendiği insanlarsa kendisine sevinç içinde teslim olurlar, uğradıkları bozgun değildir tabii onları sevindiren, içlerindeki gücün artışıdır. Bütün bunlar sevgi ve akılla ilgili tanımlamalardan açıkça anlaşılır, bu yüzden hepsini teker teker kanıtlamak gereksiz.

XLVII. Önerme

Umut ve korku duygusunun kendiliğinden iyi olması imkânsızdır.

Kanıtlama: Keder olmaksızın umut ve korku duygusunun olması imkânsızdır. Çünkü korku (Duyguların 13. Tanımına göre) kederdir, umut da (açıklama için Duyguların 12 ve 13. Tanımlarına bakın) korku olmadan olmaz. Bu yüzden (bu Bölümün 41. Önermesine göre) bu duygular kendiliğinden iyi olamazlar, sadece sevincin aşırısını engelleyebildikleri ölçüde iyi olabilirler (bu Bölümün 43. Önermeye göre). **Q.E.D.**

SCHOLIUM. Huc accedit, quod hi affectus cognitionis defectum et mentis impotentiam indicant; et hac de causa etiam securitas, desperatio, gaudium, et conscientiæ morsus animi impotentis sunt signa. Nam, quamvis securitas et gaudium affectus sint lætitiæ, tristitiam tamen eosdem præcessisse supponunt, nempe spem et metum. Quo itaque magis ex ductu rationis vivere cona-mur, eo magis spe minus pendere, et metu nosmet liberare, et fortunæ, quantum possumus, imperare conamur, nostrasque actiones certo rationis consilio dirigere.

PROPOSITIO XLVIII.

Affectus existimationis et despectus semper mali sunt.

DEMONSTRATIO. Hi enim affectus (*per 21 et 22 Affectuum Definitiones*) rationi repugnant; adeoque (*per Propositiones 26 et 27 hujus*) mali sunt. Q.E.D.

PROPOSITIO XLIX.

Existimatio facile hominem, qui existimatur, superbum reddit.

DEMONSTRATIO. Si videmus, aliquem de nobis plus justo præ amore sentire, facile gloriabimur (*per Scholium Propositionis 41 partis III*), sive lætitia afficiemur (*per 30 Affectuum Definitionem*);

Not: Dahası, bu duyguların eksik bir bilgi ve zihinsel yetersizlik göstergesi olduğunu da buraya eklemek gerekir. Zaten bu yüzden güven, umutsuzluk, memnuniyet ve vicdan azabı da ruhsal zayıflığımıza işaret ederler. Her ne kadar güven ve memnuniyet sevince ilişkin duygular olsa da, kendilerinden önce bir keder, yani umut ve korku yaşandığını ima etmektedirler. Öyleyse biz aklın kılavuzluğunda yaşamaya çaba harcadıkça daha az umuda bağlanır ve kendimizi de korkudan o denli arındırmış oluruz; böylece elimizden geldiğince kaderimize hâkim olmaya ve aklın kesin kararlarına uygun şekilde davranmaya özen gösteririz.

XLVIII. Önerme

Aşırı değer verme ve küçümseme her zaman kötü duygulardır.

Kanıtlama: Çünkü bu duygular (Duyguların 21 ve 22. Tanımlarına göre) akılla çatışan duygulardır; bu yüzden ikisi de (bu Bölümün 26 ve 27. Önermelerine göre) kötüdür. **Q.E.D.**

XLIX. Önerme

Aşırı değer verme değer verilen kişiyi kolayca kibirli hale getirir.

Kanıtlama: Birinin bize olan sevgisinden ötürü hak ettiğimizden fazla değer verdiğini anlarsak hemen övünmeye başlarız (III. Bölümün 41. Önermesine düşülen Nota göre); başka deyişle seviniriz (Duyguların 30. Tanımı gereği)

et id boni, quod de nobis prædicari audimus, facile credemus (*per Propositionem 25 partis III*); atque adeo de nobis præ amore nostri plus justo sentiemus, hoc est (*per Definitionem 28 Affectuum*) facile superbiemus. Q.E.D.

PROPOSITIO L.

Commiseratio in homine, qui ex ductu rationis vivit, per se mala et inutilis est.

DEMONSTRATIO. Commiseratio enim (*per 18 Affectuum Definitionem*) tristitia est; ac proinde (*per Propositionem 41 hujus*) per se mala; bonum autem, quod ex ea sequitur, quod scilicet hominem, cujus nos miseret, a miseria liberare conamur (*per Corollarium III Propositionis 27 partis III*), ex solo rationis dictamine facere cupimus (*per Propositionem 37 hujus*); nec nisi ex solo rationis dictamine aliquid, quod certo scimus bonum esse, agere possumus (*per Propositionem 27 hujus*); atque adeo commiseratio in homine, qui ex ductu rationis vivit, per se mala est et inutilis. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quod homo, qui ex dictamine rationis vivit, conatur quantum potest, efficere, ne commiseratione tangatur.

SCHOLIUM. Qui recte novit, omnia ex naturæ

ve hakkımızda söylenen övgüleri işittiğimizde bunlara kolayca inanırız (III. Bölümün 25. Önermesine göre). Böylece kendimize hak ettiğimizden fazla sevgi duyarız, yani (Duyguların 28. Önermesine göre) hemen kibirleniriz. **Q.E.D.**

L. Önerme

Aklın kılavuzluğunda yaşayan bir insan için acıma duygusu kendiliğinden kötü bir duygudur ve o kişiye hiçbir yararı yoktur.

Kanıtlama: Çünkü acıma duygusu (Duyguların 18. Tanımına göre) kedere ilişkindir, dolayısıyla (bu Bölümün 41. Önermesine göre) kendiliğinden kötüdür. Acımanın neden olduğu iyiliği, başka deyişle acıdığımız kişiyi çektiği eziyetten kurtarma çabasını (III. Bölümün 27. Önermesinin III. Sonucuna göre) sadece aklın buyruğuna göre hareket ettiğimiz için gerçekleştirmek isteriz (bu Bölümün 37. Önermesine göre) ve sadece aklın buyruğuna göre hareket ettiğimiz zaman iyilik yaptığımızdan emin oluruz (bu Bölümün 27. Önermesine göre). Bu nedenle aklın kılavuzluğunda yaşayan bir insan için acıma duygusu kendiliğinden kötü bir duygudur ve o kişiye hiçbir yararı yoktur. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, aklın buyruğuna göre yaşayan insan mümkün mertebe acıma duygusuna kapılmamaya çalışır.

Not: Her şeyin tanrısal doğanın zorunluluğundan

divinæ necessitate sequi, et secundum æternas naturæ leges et regulas fieri, is sane nihil reperiet, quod odio, risu, aut contemptu dignum sit, nec cujusquam miserebitur, sed, quantum humana fert virtus, conabitur bene agere, ut aiunt et lætari. Huc accedit, quod is, qui commiserationis affectu facile tangitur, et alterius miseria vel lacrimis movetur, sæpe aliquid agit, cujus postea ipsum pœnitet; tam quia ex affectu nihil agimus, quod certo scimus bonum esse, quam quia facile falsis lacrimis decipimur. Atque hic expresse loquor de homine, qui ex ductu rationis vivit. Nam qui nec ratione nec commiseratione movetur, ut aliis auxilio sit, is recte inhumanus appellatur, nam (*per Propositionem 27 partis III*) homini dissimilis esse videtur.

PROPOSITIO LI.

Favor rationi non repugnat, sed cum eadem convenire et ab eadem oriri potest.

DEMONSTRATIO. Est enim favor amor erga illum, qui alteri benefecit (*per 19 Affectuum Definitionem*); atque adeo ad mentem referri potest, quatenus hæc agere dicitur (*per Propositionem 59 partis III*), hoc est (*per Propositionem 3 partis III*) quatenus intelligit; ac proinde cum ratione convenit, etc. Q.E.D.

ALITER. Qui ex ductu rationis vivit,

kaynaklandığını ve doğanın ezeli ve ebedi yasalarına, kurallarına göre gerçekleştiğini bilen biri nefret edilecek, alay edilecek, küçümsenecek hiçbir şey olmadığını ve acınacak hiç kimse olmadığını da görür. Tam tersine, dedikleri gibi, iyi davranmaya ve kâm almaya bakar. Dahası, hemen acıma duygusuna kapılan ve başkalarının dertleriyle dertlenen ve onlar için gözyaşı döken insan, genellikle sonradan pişmanlık duyacağı davranışlarda bulunmuş olur, çünkü ya duygusal hareket ettiğinden kendisinin bir iyilik yaptığına tam olarak inanmaz ya da yalan yere dökülen gözyaşlarına kanmış olur. Tabii burada sözünü ettiğim insan, aklın kılavuzluğunda yaşayan insandır. Çünkü bir insanın aklı ve acıma duygusu onu başkalarına yardımcı olmaya yöneltmiyorsa o insana düpedüz insafsız denir; çünkü (III. Bölümün 27. Önermesine göre) böyle birinin insana benzer bir tarafı yok gibidir.

LI. Önerme

Kayırma akılla çatışmaz; tersine, akılla uyumlu olabilir ve ondan doğabilir.

Kanıtlama: Çünkü kayırma başkasına iyiliği dokunmuş bir insana duyulan sevgidir (Duyguların 19. Tanımına göre). Bu yüzden etkin olduğunu bildiğimiz sürece zihne atfedilir (III. Bölümün 59. Önermesine göre), yani bu durum zihin anladığı sürece (III. Bölümün 3. Önermesine göre) ona ilişkindir; dolayısıyla akılla uyumludur, vd. **Q.E.D.**

Başka Şekilde Kanıtlama: Aklın kılavuzluğunda yaşayan

bonum, quod sibi appetit, alteri etiam cupit (*per Propositionem 37 hujus*); quare ex eo, quod ipse aliquem videt alteri benefacere, ipsius benefaciendi conatus juvatur, hoc est (*per Scholium Propositionis 11 partis III*) lætabitur, idque (*ex hypothesi*) concomitante idea illius, qui alteri benefecit; ac proinde (*per 19 Affectuum Definitionem*) ei favet. Q.E.D.

SCHOLIUM. Indignatio, prout ipsa a nobis definitur (*vide 20 Affectuum Definitionem*), est necessario mala (*per Propositionem 45 hujus*); sed notandum, quod, quando summa potestas desiderio, quo tenetur, tutandæ pacis, civem punit, qui alteri injuriam fecit, eandem civi indignari non dico, quia non odio percita ad perdendum civem, sed pietate mota eundem punit.

PROPOSITIO LII.

Acquiescentia in se ipso ex ratione oriri potest, et ea sola acquiescentia, quæ ex ratione oritur, summa est, quæ potest dari.

DEMONSTRATIO. Acquiescentia in se ipso est lætitia orta ex eo, quod homo se ipsum suamque agendi potentiam contemplatur (*per 25 Affectuum Definitionem*). At vera hominis agendi potentia seu virtus est ipsa ratio (*per Propositionem 3 partis III*), quam homo clare et distincte con-

insan kendisi için istediği iyiliği başkası için de ister (bu Bölümün 37. Önermesine göre). Bu nedenle başkasına iyiliği dokunmuş bir insanla karşılaştığımızda bizim de iyilik yapma çabamız artar (III. Bölümün 11. Önermesine düşülen Nota göre); başka deyişle, bundan sevinç duyarız ve bu sevincimiz (varsayım gereği) başkasına iyiliği dokunmuş insanın fikrine katılır ve böylece (Duyguların 19. Tanımına göre) o kişiyi kayırmış oluruz. **Q.E.D.**

Not: Tanımında da gösterdiğimiz gibi (Duyguların 20. Tanımına bakın), kızgınlık doğal olarak kötü bir duygudur (bu Bölümün 45. Önermesine göre). Ama şuna da dikkat edilmeli: En yüksek iktidar, barışı korumak adına başkasına zarar vermiş bir yurttaşı cezalandırmışsa, bunun nedeni o yurttaşa duyulan kızgınlık değildir, çünkü söz konusu yurttaşı yok etmeye yönelik bir nefretten doğmamıştır, tersine ahlâki sebeplerle hareket edildiğinden bu ceza verilmiştir.

LII. Önerme

Kendinden memnun olma akıldan doğabilen bir duygudur; ve salt akıldan doğduğunda da olabilecek en üst seviyesine erişebilir.

Kanıtlama: Kendinden memnun olma insanın kendisine ve etki gücüne yoğunlaşmasından kaynaklanan bir sevinçtir (Duyguların 25. Tanımına göre). Ama bir insanın hakiki etki gücü, yani erdemi, (III. Bölümün 3. Önermesine göre) zaten insanın açık ve seçik olarak yo-

templatur (*per propositiones 40 et 43 partis II*); Ergo acquiescentia in se ipso ex ratione oritur. Deinde nihil homo, dum se ipsum contemplatur, clare et distincte, sive adæquate percipit, nisi ea, quæ ex ipsius agendi potentia sequuntur (*per Definitionem 2 partis III*), hoc est (*per Propositionem 3 partis III*) quæ ex ipsius intelligendi potentia sequuntur; adeoque ex sola hac contemplatione summa, quæ dari potest, acquiescentia oritur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Est revera acquiescentia in se ipso summum quod sperare possumus. Nam (*ut Propositione 25 hujus ostendimus*) nemo suum esse alicujus finis causa conservare conatur; et quia hæc acquiescentia magis magisque fovetur et corroboratur laudibus (*per Corollarium Propositionis 53 partis III*), et contra (*per Corollarium Propositionis 55 partis III*) vituperio magis magisque turbatur, ideo gloria maxime ducimur, et vitam cum probro vix ferre possumus.

PROPOSITIO LIII.

Humilitas virtus non est, sive ex ratione non oritur.

DEMONSTRATIO. Humilitas est tristitia, quæ ex eo oritur, quod homo suam impotentiam contemplatur (*per 26 Affectuum Definitionem*). Quatenus autem homo se ipsum vera ratione cognoscit, eatenus suam essentiam intelligere supponitur, hoc est (*per Propositionem 7 partis III*) suam potentiam.

ğunlaştığı kendi aklıdır (II. Bölümün 40. ve 43. Önermelerine göre). O halde kendinden memnun olma duygusu akıldan doğar. Önermenin ikinci kısmına gelince; insan kendisine yoğunlaştığında hiçbir şeyi açık ve seçik ya da bire bir algılamaz, tabii etki gücünden kaynaklanan şeyler dışında (III. Bölümün 2. Tanımına göre), yani (III. Bölümün 3. Önermesine göre) kendi anlama gücünden kaynaklanan şeyler dışında. İşte kendinden memnun olma duygusu olabilecek en üst seviyesine salt böyle bir yoğunlaşmayla erişebilir. **Q.E.D.**

Not: Kendinden memnun olma sahiden de bizim umut edebileceğimiz en üst duygu durumudur. Çünkü (bu Bölümün 25. Önermesinde de gösterdiğimiz gibi) hiç kimse varlığını bundan daha üstün bir amaç uğruna korumaya çabalamaz. Dahası, kendinden memnun olma hali övgülerle beslendikçe gitgide güçlendiğinden (III. Bölümün 53. Önerme Sonucuna göre) ve tam tersi (III. Bölümün 55. Önerme Sonucuna göre) yergilerle gitgide zayıfladığından ötürü şan ve şeref kazanmak bizim için daha önemli bir hale gelir, şerefsiz bir yaşamsa bizim için artık katlanılmaz olabilir.

LIII. Önerme

Tevazu bir erdem değildir, yani akıldan doğmaz.

Kanıtlama: Tevazu insanın kendi acizliğine ya da zayıflığına yoğunlaşmasından kaynaklanan kederdir (Duyguların 26. Tanımına göre). Ama insan kendisini hakiki akılla bilirse kendi özünü de, yani (III. Bölümün 7. Önermesine göre) kendi gücünü de anlamış sayılır.

Quare si homo, dum se ipsum contemplatur, aliquam suam impotentiam percipit, id non ex eo est, quod se intelligit, sed (*ut Propositione 55 partis III ostendimus*) ex eo, quod ipsius agendi potentia coercetur. Quod si supponamus, hominem suam impotentiam concipere ex eo, quod aliquid se potentius intelligit, cujus cognitione suam agendi potentiam determinat, tum nihil aliud concipimus, quam quod homo se ipsum distincte intelligit sive (*per Propositionem 26 hujus*), quod ipsius agendi potentia juvatur. Quare humilitas, seu tristitia quæ ex eo oritur, quod homo suam impotentiam contemplatur, non ex vera contemplatione seu ratione oritur, nec virtus, sed passio est. Q.E.D.

PROPOSITIO LIV.

Pœnitentia virtus non est, sive ex ratione non oritur; sed is, quem facti pœnitet, bis miser seu impotens est.

DEMONSTRATIO. Hujus prima pars demonstratur ut præcedens Propositio. Secunda autem ex sola hujus affectus Definitione (*vide 27 Affectuum Definitionem*) patet. Nam primo prava cupiditate, dein tristitia vinci se patitur.

SCHOLIUM. Quia homines raro ex dictamine rationis vivunt, ideo hi duo affectus nempe humilitas et pœnitentia, et præter hos spes et metus, plus utilitatis quam damni afferunt; atque adeo, quandoquidem peccandum est, in istam

Bu nedenle bir insan kendisine yoğunlaşmışken kendisindeki herhangi bir acizliğin farkına varırsa, bunun kaynağı kendisini anlamış olması değil de, (III. Bölümün 55. Önermesine göre) etki gücünün sınırlanmasıdır. Ama bir insanın kendisinden daha güçlü başka bir şeyi anladığı ve kendi etki gücünü bu şeyin bilgisine göre sınırladığı için kendisinin acizliğini idrak ettiğini varsayarsak, işte ancak o zaman o insanın kendisini seçik bir şekilde anladığını, yani (bu Bölümün 26. Önermesine göre) kendi etki gücünün arttığını söylemiş oluruz. O halde insanın kendi acizliğini görmesinden kaynaklanan tevazu duygusu, yani keder hakiki bir yoğunlaşmadan ya da akıldan doğmaz; bu yüzden bir erdem değildir, sadece edilgin bir duygudur. **Q.E.D.**

LIV. Önerme

Pişmanlık bir erdem değildir, başka deyişle, akıldan doğmaz; tersine, yaptığından dolayı pişmanlık duyan insan iki kat zavallı, yani aciz bir insandır.

Kanıtlama: Bu Önermenin ilk kısmı bir önceki Önermedeki gibi kanıtlanır. İkinci kısmı ise bu duygunun salt tanımından (Duyguların 27. Tanımına göre) anlaşılır. Çünkü bu durumda insan her şeyden önce kötü arzularına, sonra da kederine yenik düşmektedir.

Not: İnsanlar nadiren aklın kılavuzluğunda yaşadıklarından bu iki duygu, yani kendini küçük görme ve pişmanlık, bunların yanı sıra umut ve korku onlara zarardan çok yarar sağlar. Bu yüzden mademki bir şekilde günah işleyeceğiz bari bu duyguların yönlendirmesiyle

partem potius peccandum. Nam, si homines animo impotentes æque omnes superbirent, nullius rei ipsos puderet, nec ipsi quicquam metuerent, qui vinculis conjungi constringique possent? Terret vulgus, nisi metuat; quare non mirum, quod prophetæ, qui non paucorum, sed communi utilitati consuluerunt, tantopere humilitatem, pœnitentiam, et reverentiam commendaverint. Et revera, qui hisce affectibus sunt obnoxii, multo facilius quam alii duci possunt, ut tandem ex ductu rationis vivant, hoc est, ut liberi sint, et beatorum vita fruantur.

PROPOSITIO LV.

Maxima superbia vel abjectio est maxima sui ignorantia.

DEMONSTRATIO. Patet ex Definitionibus 28 et 29 affectuum.

PROPOSITIO LVI.

Maxima superbia vel abjectio maximam animi impotentiam indicat.

DEMONSTRATIO. Primum virtutis fundamentum est suum esse conservare (*per Corollarium Propositionis 22 hujus*), idque ex ductu rationis (*per Propositionem 24 hujus).* Qui igitur se ipsum ignorat, omnium virtutum fundamentum, et consequenter omnes virtutes ignorat. Deinde ex virtute agere nihil aliud est, quam ex ductu rationis

günah işleyelim. Çünkü zihnen zayıf insanların hepsi aynı şekilde kibirli olsa, hiçbir şeyden utanıp sıkılmasa, hiçbir şeyden korkmasa, hangi zincirle onları bağlayıp denetim altına alabilirsiniz ki? Avam korkmazsa korkutucu olur. Bu nedenle tek tek kişilerden çok genelin yararını gözeten peygamberlerin tevazu, pişmanlık ve hürmet gibi duygulanımları bu kadar şiddetle tavsiye etmelerine şaşırmamak gerekir. Gerçekten de duyguların esiri olan insanlar başka insanlara göre daha kolay yola gelirler, öyle ki en sonunda aklın kılavuzluğunda yaşamaya başlarlar, başka deyişle özgürleşir ve kutluların yaşamını tadarlar.

LV. Önerme

Aşırı derecede kibir ve aşırı derecede kendini aşağılama, aşırı derecede kendini bilmemedir.

Kanıtlama: Bu Önerme Duyguların 28 ve 29. Tanımından anlaşılır.

LVI. Önerme

Aşırı derecede kibir ve aşırı derecede kendini aşağılama, aşırı derecede ruhsal acizliktir.

Kanıtlama: Erdemin başlıca temeli, insanın aklını kılavuz alıp (bu Bölümün 24. Önermesine göre) kendi varlığını korumasıdır (bu Bölümün 22. Önermesinin Sonucuna göre). O halde kendisini bilmeyen insan erdemlerin temelini, dolayısıyla erdemleri de bilmez. Erdemli hareket etmek aklın kılavuzluğunda hareket etmekten

agere (*per Propositionem 24 hujus*); et qui ex ductu rationis agit, scire necessario debet, se ex ductu rationis agere (*per Propositionem 43 partis II*). Qui itaque se ipsum, et consequenter (*ut jam jam ostendimus*) omnes virtutes, maxime ignorat, is minime ex virtute agit, hoc est (*ut ex Definitione 8 hujus patet*), maxime animo est impotens; atque adeo (*per Propositionem præcedentem*) maxima superbia vel abjectio maximam animi impotentiam indicat. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc clare sequitur, superbos et abjectos maxime affectibus esse obnoxios.

SCHOLIUM. Abjectio tamen facilius corrigi potest quam superbia; quandoquidem hæc lætitiæ, illa autem tristitiæ est affectus, atque adeo (*per Propositionem 18 hujus*) hæc illa fortior est.

PROPOSITIO LVII.

Superbus parasitorum seu adulatorum præsentiam amat, generosorum autem odit.

DEMONSTRATIO. Superbia est lætitia orta ex eo, quod homo de se plus justo sentit (*per Definitiones 28 et 6 Affectuum*); quam opinionem homo superbus,

başka bir şey değildir (bu Bölümün 24. Önermesine göre); ve aklın kılavuzluğunda hareket eden insan zorunlu olarak aklın kılavuzluğunda hareket ettiğini bilmelidir (II. Bölümün 43. Önermesine göre). Öyleyse kendisinden bihaber olan, dolayısıyla (az önce gösterdiğimiz gibi) erdemlerden de tamamen bihaber olan insan hiçbir şekilde erdemli davranamaz, yani (bu Bölümün 8. Tanımından da anlaşılacağı üzere) ruhsal olarak çok zayıftır. Bu yüzden (bir önceki Önermeye göre) aşırı derecede kibir ve aşırı derecede kendini aşağılama, aşırı derecede ruhsal acizliktir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan da açıkça anlaşılacağı gibi, kibirliler ve kendini aşağılayan insanlar duygulara aşırı derecede bağımlı insanlardır.

Not: Gerçi kendini aşağılama duygusu kibir duygusundan daha kolay tedavi edilebilir, çünkü kibir bir sevinç durumudur, kendini aşağılama ise bir keder durumudur; dolayısıyla (bu Bölümün 18. Önermesine göre) kibir kendini aşağılama duygusundan daha güçlüdür.

LVII. Önerme

Kibirli insan asalakların ve dalkavukların varlığından hoşlanır, asil ruhluların varlığındansa nefret eder.

Kanıtlama: Kibir insanın kendisine hak ettiğinden fazla değer vermesinden kaynaklanan bir sevinçtir (Duyguların 28 ve 6. Tanımına göre) ve kibirli insan bu sevinci

quantum potest, fovere conabitur (*vide Scholium Propositionis 13 partis III*); adeoque superbi parasitorum vel adulatorum (*horum definitiones omisi quia nimis noti sunt*) præsentiam amabunt, et generosorum, qui de ipsis, ut par est, sentiunt, fugient. Q.E.D.

SCHOLIUM. Nimis longum foret, hic omnia superbiæ mala enumerare, quandoquidem omnibus affectibus obnoxii sunt superbi; sed nullis minus, quam affectibus amoris et misericordiæ. Sed hic minime tacendum est, quod ille etiam superbus vocetur, qui de reliquis minus justo sentit, atque adeo hoc sensu superbia definienda est, quod sit lætitia orta ex falsa opinione, quod homo se supra reliquos esse putat. Et abjectio huic superbiæ contraria definienda esset tristitia orta ex falsa opinione, quod homo se infra reliquos esse credit. At hoc posito facile concipimus, superbum necessario esse invidum (*vide Scholium Propositionis 55 partis III*), et eos maxime odio habere, qui maxime ob virtutes laudantur; nec facile eorum odium amore aut beneficio vinci (*vide Scholium Propositionis 41 partis III*); et eorum tantummodo præsentia delectari, qui animo ejus impotenti morem gerunt, et ex stulto insanum faciunt.

beslemek için vargücüyle çabalar (III. Bölümün 13. Önermesine düşülen Nota göre). Dolayısıyla kibirliler asalakların ya da dalkavukların (bu tür insanların tanımını vermiyorum, çünkü herkes onları öyle iyi tanıyor ki) varlığından hoşlanacaktır; ama onlara hak ettikleri değeri veren asil ruhlu insanlardansa kaçacaktır. **Q.E.D.**

Not: Kibirden kaynaklanan kötü duyguları burada teker teker ele almak çok vakit alır, çünkü kibirliler bütün duyguların esiri olan insanlardır; gerçi sevgi ve merhamet duygusunun pek de esiri sayılmazlar ya, neyse. Burada söylemeden geçemeyeceğim bir konu da, kendisinden başka herkese hak ettiklerinden daha az değer veren insana da kibirli denmesi. Bu yüzden bu anlamdaki kibir, insanın kendisini başkalarından daha üstün görmesi sonucunda edindiği yanlış izlenimden doğan bir sevinç olarak tanımlanmalı. Bu anlamdaki kibre karşıt olan kendini küçük görme duygusu ise, insanın kendisini başkalarından daha aşağı görmesi sonucunda edindiği yanlış izlenimden kaynaklanan bir keder olarak tanımlanmalı. Bu duygular bu şekilde tanımlandığında, kibirli adamın zorunlu olarak kıskanç olacağını (III. Bölümün 55. Önermesine düşülen Nota bakın) ve erdemlerinden dolayı övülenlerden nefret edeceğini ve bu nefretinin öyle kolay kolay sevgi ya da iyilik yapma duygusuna yenik düşmeyeceğini (III. Bölümün 41. Önermesine düşülen Nota bakın), sadece kendi ruhsal zayıflığını okşayanlarla beraber olmaktan hoşlanacağını ve böylece aptal bir adamken deli bir adama dönüşeceğini kolayca anlarız.

Abjectio quamvis superbiæ sit contraria, est tamen abjectus superbo proximus. Nam, quandoquidem ejus tristitia ex eo oritur, quod suam impotentiam ex aliorum potentia seu virtute judicat, levabitur ergo ejus tristitia, hoc est lætabitur, si ejus imaginatio in alienis vitiis contemplandis occupetur, unde illud proverbium natum: *solamen miseris socios habuisse malorum*; et contra eo magis contristabitur, quo se magis infra reliquos esse crediderit; unde fit, ut nulli magis ad invidiam sint proni, quam abjecti; et ut isti maxime hominum facta observare conentur ad carpendum magis, quam ad eadem corrigendum, et ut tandem solam abjectionem laudent, eaque glorientur; sed ita, ut tamen abjecti videantur. Atque hæc ex hoc affectu tam necessario sequuntur, quam ex natura trianguli, quod ejus tres anguli æquales sint duobus rectis; et jam dixi, me hos et similes affectus malos vocare, quatenus ad solam humanam utilitatem attendo. Sed naturæ leges communem naturæ ordinem, cujus homo pars est, respiciunt; quod hic in transitu monere volui, ne quis putaret me hic hominum vitia et absurda facta narrare, non autem rerum naturam et proprietates demonstrare

Kendini aşağılama kibre karşıt bir duygu olsa da, yine de kendisini aşağılayan insan kibirli insana çok benzer. Çünkü kendisini aşağılayan insanın duyduğu keder başkalarının gücü, yani erdemi karşısında kendini aciz görmesinden kaynaklanır; bu yüzden hayal gücünü başkalarının kusurlarını görmekle meşgul ederse o zaman bu keder hafifler, yani sevince dönüşür. Zaten şu atasözü de bu durumdan doğmuştur: *Kötü yandaş edinmek zavallılar için bir tesellidir*. Böyle olmasına rağmen kendisini aşağılayan insan, kendisini diğerlerinden aşağı gördükçe kederini de arttırır. İşte bu yüzden kendisini aşağılayan insan başkalarını en çok kıskanan insandır; bu yüzden en çok bu tür bir insan başkalarının hareketlerini gözlemeye çalışır ki, bu hareketleri ıslah edeceğine kusur bulsun. İşte bu yüzden kendisini aşağılan insan sadece kendini aşağılama duygusunu över ve bu duyguyla gururlanır, zaten bu şekilde kendisini küçük gördüğünü de belli eder. Ama bu durum bu duygunun doğasından kaynaklanır, tıpkı bir üçgenin üç açısının iki dik açıya eşit olması gerçeğinin üçgenin doğasından kaynaklanması gibi. İşte, yukarıda da belirttiğim gibi, salt insanın yararını dikkate aldığım için, bu tür duygulara ve benzerlerine kötü duygular diyorum. Ama doğa yasaları insanın da bir parçası olduğu doğanın genel düzenine ilişkindir. Bunu da burada şöyle bir hatırlatayım dedim, çünkü amacımın şeylerin doğasını ve özelliklerini de göstermekten çok, insanın kusurlarını ve saçmalıklarını anlatmak olduğunu düşünmenizi

voluisse. Nam, ut in præfatione partis tertiæ dixi, humanos affectus eorumque proprietates perinde considero, ac reliqua naturalia. Et sane humani affectus, si non humanam, naturæ saltem potentiam et artificium non minus indicant quam multa alia, quæ admiramur, quorumque contemplatione delectamur. Sed pergo de affectibus ea notare, quæ hominibus utilitatem adferunt, vel quæ iisdem damnum inferunt.

PROPOSITIO LVIII.

Gloria rationi non repugnat, sed ab ea oriri potest.

DEMONSTRATIO. Patet ex 30 affectuum definitione et ex definitione honesti, quam vide in Scholio I Propositionis 37 hujus.

SCHOLIUM. Vana, quæ dicitur, gloria est acquiescentia in se ipso, quæ sola vulgi opinione fovetur (*per Scholium Propositionis 52 hujus*); eaque cessante, cessat ipsa acquiescentia, hoc est summum bonum, quod unusquisque amat; unde fit, ut qui vulgi opinione gloriatur, quotidiana cura anxius nitatur, faciat, experiatur, ut famam conservet. Est namque vulgus varius et inconstans, atque adeo, nisi conservetur fama, cito abolescit; imo quia omnes vulgi captare applausus cupiunt, facile unusquisque alterius famam reprimit; ex quo, quandoquidem de summo, quod æstimatur,

istemem. Zaten III. Bölümün Önsözünde de söylemiştim, ben insanların duygularına ve bunların özelliklerine diğer doğal şeylere baktığım gibi bakıyorum ve gerçekten de insanın duyguları insanın kendi gücünü yansıtmasa bile, en azından hayranı olduğumuz ve seyretmeye doyamadığımız diğer pek çok şey kadar doğanın gücünü ve ustalığını yansıtmakta. Şimdi yeniden duygulara dönüyorum, hangilerinin insana yarar sağladığı, hangilerinin zararlı olduğu konusuna.

LVIII. Önerme

Onur[156] *akılla çatışmaz; tersine, akıldan doğabilir.*

Kanıtlama: Bu Önerme Duyguların 30. Tanımından ve bu Bölümün 37. Önermesine düşülen I. Nottaki şerefli olanın tanımından da anlaşılacaktır; bu konuda söz konusu Nota bakın.

Not: Boş yere duyulan onur salt avamın övgüsüyle beslenen kendinden memnun olma halidir (bu Bölümün 52. Önermesine düşülen Nota göre). Bu duygu son bulduğunda, insanların en üstün iyi olduğunu düşünüp sevdikleri kendinden memnun olma duygusu da son bulur. Bu nedenle sadece avamın övgüsüyle kendisinden onur duyanlar, kazandıkları onuru korumak için sabah akşam içi içini yiyerek didinir durur, emek harcar, çile çeker. Çünkü avam değişken ve kararsızdır, bu yüzden kazanılan onur korunmazsa bir çırpıda yitip gider. Dahası, herkes avamın alkışını istediğinden, insanlar birbirlerinin önünü yok etmeye dünden hazırdır ve rekabet ettikleri

bono certatur, ingens libido oritur se invicem quocunque modo opprimendi, et qui tandem victor evadit, gloriatur magis, quod alteri obfuit, quam quod sibi profuit. Est igitur hæc gloria seu acquiescentia revera vana, quia nulla est.

Quæ de pudore notanda sunt, colliguntur facile ex iis, quæ de misericordia et pœnitentia diximus. Hoc tantum addo, quod ut commiseratio sic etiam pudor, quamvis non sit virtus, bonus tamen est, quatenus indicat, homini, qui pudore suffunditur, cupiditatem inesse honeste vivendi; sicut dolor, qui eatenus bonus dicitur, quatenus indicat, partem læsam nondum esse putrefactam; quare, quamvis homo, quem facti alicujus pudet, revera sit tristis, est tamen perfectior impudenti, qui nullam habet honeste vivendi cupiditatem.

Atque hæc sunt, quæ de affectibus lætitiæ et tristitiæ notare susceperam. Ad cupiditates quod attinet, hæ sane bonæ aut malæ sunt, quatenus ex bonis aut malis affectibus oriuntur. Sed omnes revera, quatenus ex affectibus, qui passiones sunt, in nobis ingenerantur, cæcæ sunt (*ut facile colligitur ex iis, quæ in Scholio Propositionis 44 hujus diximus*); nec ullius usus essent, si homines facile duci possent, ut ex solo rationis dictamine viverent, ut

şeyin de en yüce iyi olduğunu sandıklarından birbirlerini bir şekilde ezip un ufak etmek için vahşi bir arzu uyanır içlerinde. En sonunda biri galip gelip fırlar ortalığa, başkasına yararı dokundu diye değil de zararı dokundu diye başlar kendisinden onur duymaya. İşte bu yüzden bu türden bir onur ya da bu türden anlamsız bir kendinden memnun olma hali gerçekten bomboş bir duygudur, çünkü bir hiçtir.

Utanç duygusuna ilişkin söyleyeceklerimi ise merhamet ve pişmanlık duygularına ilişkin söylediklerimden kolayca çıkarabilirsiniz. Tek bir şey eklemem gerekirse, o da acıma duygusunun, tıpkı utanç duygusu gibi, bir erdem olmamasına rağmen yine de iyi bir duygu olduğudur, çünkü utanç duyan bir insanın gönlünde şerefli bir yaşam sürme arzusu olduğunu gösterir; acı da iyi bir duygudur, çünkü incinen kısmın henüz çürümemiş olduğunu gösterir. Bu nedenle yaptığı bir şeyden dolayı utanç duyan insan aslında kederli olsa da, şerefli bir hayat yaşama isteği hiç olmayan bir insana göre çok daha mükemmel bir durumdadır.

İşte sevinç ve keder duygularına ilişkin belirtmek istediğim noktalar bunlar. Arzulara gelince, tabii onlar da kendilerini doğuran duyguların iyi ya da kötü oluşuna göre iyi ya da kötü olurlar. Ama bunlar içimizdeki edilgin duygulardan doğmuşlarsa hepsi kördür (bu Bölümün 44. Önermesine düştüğüm Notta ifade ettiklerimden de kolayca anlaşılacağı üzere), hatta insanlar salt aklın buyruğuna göre yaşamayı seçmiş olsalardı, aşağıda da

jam paucis ostendam.

PROPOSITIO LIX.

Ad omnes actiones, ad quas ex affectu, qui passio est, determinamur, possumus absque eo a ratione determinari.

DEMONSTRATIO. Ex ratione agere nihil aliud est (*per Propositionem 3 et Definitionem 2 partis III*), quam ea agere, quæ ex necessitate nostræ naturæ, in se sola consideratæ, sequuntur. At tristitia eatenus mala est, quatenus hanc agendi potentiam minuit vel coercet (*per Propositionem 41 hujus*); ergo ex hoc affectu ad nullam actionem possumus determinari, quam non possemus agere, si ratione duceremur. Præterea lætitia eatenus mala est, quatenus impedit, quominus homo ad agendum sit aptus (*per Propositiones 41 et 43 hujus*); atque adeo eatenus etiam ad nullam actionem determinari possumus, quam non possemus agere, si ratione duceremur. Denique quatenus lætitia bona est, eatenus cum ratione convenit (*consistit enim in eo, quod hominis agendi potentia augetur vel juvatur*); nec passio est, nisi quatenus hominis agendi potentia non eo usque augetur, ut se suasque actiones adæquate concipiat (*per Propositionem 3 partis III cum ejus Scholio*). Quare si homo lætitia affectus ad tantam perfectionem duceretur, ut se suasque actiones adæquate conciperet, ad easdem actiones, ad quas jam ex affectibus,

kısaca değineceğim gibi, hiçbiri bir anlam ifade etmezdi.

LIX. Önerme

Edilgin bir duyguya bağlı olarak yapmak zorunda olduğumuz her eyleme, bu tür bir duygu olmaksızın akılla da yönlendirilebiliriz.

Kanıtlama: Akıllı hareket etmek doğrudan doğruya doğamızdan çıkmak zorunda olan şeyleri yapmaktan başka bir şey değildir (III. Bölümün 3. Önermesine ve 2. Tanımına göre). Ama keder duygusu bizim etki gücümüzü azalttığı ya da bastırdığı ölçüde kötü bir duygudur (bu Bölümün 41. Önermesine göre); bu yüzden, eğer akılla yönlendirilmemiş olsaydık bu duygu bizi yapamayacağımız hiçbir eylemi yapmaya zorlayamazdı. Bunun yanı sıra sevinç de insanı eylem yapmaya uygun bir hale getirmedikçe kötü bir duygudur (bu Bölümün 41 ve 43. Önermelerine göre); bu yüzden yine akılla yönlendirilmemiş olsaydık, bu duygu da bizi yapamayacağımız hiçbir eylemi yapmaya zorlayamazdı. Oysa sevinç akla uygun olduğu ölçüde iyi bir duygudur (çünkü bu duygu insanın etki gücünün artmasından ya da güçlenmesinden ibarettir) ve insanın etki gücü hem insanın kendisini hem de eylemlerini bire bir kavramasına olanak tanıyacak şekilde artmışsa, edilgin bir duygu değildir (III. Bölümün 3. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre). O halde bir insan sevinç duyuyorsa ve bu sevinci hem kendisini hem de eylemlerini bire bir kavrayacak yetkinliğe erişmişse, edilgin duygulara bağlı olarak yapmak

qui passiones sunt, determinatur, aptus, imo aptior esset. At omnes affectus ad lætitiam, tristitiam, vel cupiditatem referuntur (*vide explicationem quartæ Affectuum Definitionis*), et cupiditas (*per 1 Affectuum Definitionem*) nihil aliud est, quam ipse agendi conatus; ergo ad omnes actiones, ad quas ex affectu, qui passio est, determinamur, possumus absque eo sola ratione duci. Q.E.D.

ALITER. Actio quæcunque eatenus dicitur mala, quatenus ex eo oritur, quod odio aut aliquo malo affectu affecti sumus (*vide Corollarium I Propositionis 45 hujus*). At nulla actio, in se sola considerata, bona aut mala est (*ut in præfatione hujus ostendimus*), sed una eademque actio jam bona jam mala est; ergo ad eandem actionem, quæ jam mala est, sive quæ ex aliquo malo affectu oritur, ratione duci possumus (*per Propositionem 19 hujus*). Q.E.D.

SCHOLIUM. Explicantur hæc clarius exemplo. Nempe verberandi actio, quatenus physice consideratur, et ad hoc tantum attendimus, quod homo brachium tollit, manum claudit, totumque brachium vi deorsum movet, virtus est, quæ ex corporis humani fabrica concipitur. Si itaque homo, ira vel odio commotus, determinatur ad claudendam manum vel brachium movendum, id, ut in parte secunda ostendimus, fit, quia una eademque actio potest jungi quibuscunque rerum

zorunda olduğu eylemleri gerçekleştirmeye her zamankinden daha yatkın demektir. Bu arada sevince, kedere ya da arzuya ilişkin tüm duygular (Duyguların 4. Tanımındaki açıklamaya bakın), özellikle arzu (Duyguların 1. Tanımına göre) insanın eylemde bulunma çabasından başka bir şey değildir. O halde edilgin bir duyguya bağlı olarak yapmak zorunda olduğumuz her eylemi bu tür bir duygu olmaksızın sadece aklımızı kullanarak da yapma zorunluluğu hissedebiliriz. **Q.E.D.**

Başka Şekilde Kanıtlama: Bir eylem insanın nefret ya da başka türden kötü bir duyguyla etkilenmiş olmasından doğmuşsa kötüdür (bu Bölümün 45. Önermesinin I. Sonucuna göre). Ama hiçbir eyleme kendiliğinden iyi ya da kötü diyemeyiz (bu Bölümün Önsözünde de gösterdiğim gibi); aynı eylem bazı durumlarda iyi, bazı durumlarda da kötü olabilir. Bu yüzden bazen kötü bir eyleme, yani kötü bir duygudan kaynaklanan bir eyleme akılla da yönlendirilebiliriz (bu Bölümün 19. Önermesine göre). **Q.E.D.**

Not: Bunu bir örnekle daha anlaşılır hale getirebiliriz. Şöyle ki, vurma eylemi sadece fiziksel olarak düşünüldüğünde ve sadece bir insanın kolunu kaldırması, yumruğunu sıkması ve kolunu şiddetle aşağıya indirmesi olarak görüldüğünde, insan bedeninin yapısına özgü diyebileceğimiz bir üstünlüktür. O halde bir insan öfkeye ya da nefrete kapıldığı için böyle yumruğunu sıkıp kolunu indirdiğinde, İkinci Bölümde de gösterdiğimiz gibi, bu sonuç ortaya çıkacaktır, çünkü tek bir eylem şeylerin

imaginibus; atque adeo tam ex iis imaginibus rerum, quas confuse, quam quas clare et distincte concipimus, ad unam eandemque actionem determinari possumus. Apparet itaque, quod omnis cupiditas, quæ ex affectu, qui passio est, oritur, nullius esset usus, si homines ratione duci possent. Videamus jam, cur cupiditas, quæ ex affectu, qui passio est, oritur, cæca a nobis appellatur.

PROPOSITIO LX.

Cupiditas, quæ oritur ex lætitia vel tristitia, quæ ad unam vel ad aliquot, non autem ad omnes corporis partes refertur, rationem utilitatis totius hominis non habet.

DEMONSTRATIO. Ponatur exempli gratia corporis pars A vi alicujus causæ externæ ita corroborari, ut reliquis prævaleat (*per Propositionem 6 hujus*); hæc pars vires suas amittere propterea non conabitur, ut reliquæ corporis partes suo fungantur officio; deberet enim vim seu potentiam habere vires suas amittendi, quod (*per Propositionem 6 partis III*) est absurdum. Conabitur itaque illa pars, et consequenter (*per Propositiones 7 et 12 partis III*) mens etiam, illum statum conservare; adeoque cupiditas, quæ ex tali affectu lætitiæ oritur, rationem totius non habet. Quod si contra supponatur pars A coerceri, ut reliquæ prævaleant, eodem modo demonstratur, quod nec

farklı imgeleriyle birleştirilebilir; işte bu yüzden biz açık ve seçik olarak kavradığımız şeylerin imgeleriyle olduğu kadar, bulanık olarak algıladığımız şeylerin imgeleriyle de tek bir eylemi yapmaya yönlendirilebiliriz. Öyleyse açıkça görülüyor ki, insanlar aklın kılavuzluğunda hareket etmiş olsalardı, edilgin bir duygudan doğan arzuların hiçbir anlamı olmayacaktı. O zaman artık edilgin bir duygudan doğan arzulara niçin kör dediğimizi açıklayabiliriz.

LX. Önerme

Bedenin bütününden ziyade bir ya da birden fazla kısmından kaynaklanan sevinç ya da kederden doğan arzular insanın bütününe yönelik bir yarar sağlamaz.

Kanıtlama: Diyelim ki insan bedeninin mesela A kısmı dış bir etkenin zorlaması sonucunda diğer kısımlara hâkim olacak şekilde güçlenmiş olsun (bu Bölümün 6. Önermesine göre); bu kısım bedenin diğer kısımları işlevlerini yerine getirebilsin diye kendi kuvvetini yitirmeye çabalamayacaktır. Böyle olsaydı, o zaman o kısımda kendi kuvvetini yitirme yetisi ya da kudreti olurdu ki, (III. Bölümün 6. Önermesine göre) bu saçmadır. Öyleyse söz konusu kısım ve dolayısıyla (III. Bölümün 7 ve 12. Önermesine göre) zihin de bu konumu korumaya çabalayacaktır. Bu nedenle bu tür bir sevinçten doğan arzunun insanın bütününe yönelik bir yararı yoktur. Bunun tam tersi düşünüldüğünde, yani A kısmı bedenin diğer kısımları tarafından hâkimiyet altına alınacak şekilde

cupiditas, quæ ex tristitia oritur, rationem totius habeat. Q.E.D.

SCHOLIUM. Cum itaque lætitia plerumque (*per Scholium Propositionis 44 hujus*) ad unam corporis partem referatur, cupimus ergo plerumque nostrum esse conservare, nulla habita ratione integræ nostræ valetudinis; ad quod accedit, quod cupiditates, quibus maxime tenemur (*per Corollarium Propositionis 9 hujus*) temporis tantum præsentis, non autem futuri habent rationem.

PROPOSITIO LXI.

Cupiditas, quæ ex ratione oritur, excessum habere nequit.

DEMONSTRATIO. Cupiditas (*per 1 Affectuum Definitionem*), absolute considerata est ipsa hominis essentia, quatenus quocunque modo determinata concipitur ad aliquid agendum; adeoque cupiditas, quæ ex ratione oritur, hoc est (*per Propositionem 3 partis III*) quæ in nobis ingeneratur quatenus agimus, est ipsa hominis essentia seu natura, quatenus determinata concipitur ad agendum ea, quæ per solam hominis essentiam adæquate concipiuntur (*per Definitionem 2 partis III*). Si itaque hæc cupiditas excessum habere posset, posset ergo humana natura, in se sola considerata, se ipsam excedere, sive plus posset quam potest, quod manifesta est contradictio; ac proinde hæc cupiditas excessum habere nequit. Q.E.D.

bastırıldığında, aynı şekilde bu kez kederden doğacak bir arzunun da insanın bütününe yönelik bir yararı olmazdı. **Q.E.D.**

Not: Sevinç genellikle (bu Bölümün 44. Önermesine düşülen Nota göre) bedenin bir kısmını ilgilendirdiğinden, biz de varlığımızı korurken genellikle sağlığımızı bütünüyle göz önünde bulundurmayız. Burada şunu da eklemek gerekir ki, kendimizi en çok kaptırdığımız arzular (bu Bölümün 9. Önerme Sonucuna göre) geleceğe değil de şimdiye yönelik olanlardır.

LXI. Önerme

Akıldan doğan arzunun aşırısı olamaz.

Kanıtlama: Arzu (Duyguların 1. Tanımına göre) mutlak olarak düşünüldüğünde insanı herhangi bir şekilde herhangi bir eyleme yönelttiği için insanın kendi özüdür, bu yüzden de akıldan doğan arzu, yani (III. Bölümün 3. Önermesine göre) biz eylemde bulunduğumuz sürece içimizde yeşeren arzu bizim tam anlamıyla özümüzdür, başka deyişle insanın salt kendi özüyle bire bir kavranan eylemlere yönelttiği düşünüldüğünde, insanın kendine özgü doğasıdır (III. Bölümün 2. Tanımına göre). Bu yüzden bu arzunun aşırısı olabilseydi, o zaman insan doğası da, kendi başına düşünüldüğünde, kendisini aşabilirdi, yani yapabileceğinden daha fazlasını yapardı ki, bu durum tam bir çelişkidir. Demek ki böyle bir arzunun aşırısı olamaz. **Q.E.D.**

PROPOSITIO LXII.

Quatenus mens ex rationis dictamine res concipit, æque afficitur, sive idea sit rei futuræ vel præteritæ, sive præsentis.

DEMONSTRATIO. Quicquid mens ducente ratione concipit, id omne sub eadem æternitatis seu necessitatis specie concipit (*per Corollarium II Propositionis 44 partis II*), eademque certitudine afficitur (*per Propositionem 43 partis II et ejus Scholium*). Quare, sive idea sit rei futuræ vel præteritæ, sive præsentis, mens eadem necessitate rem concipit, eademque certitudine afficitur; et, sive idea sit rei futuræ vel præteritæ, sive præsentis, erit nihilominus æque vera (*per Propositionem 41 partis II*); hoc est (*per definitionem 4 partis II*), habebit nihilominus semper easdem ideæ adæquatæ proprietates; atque adeo, quatenus mens ex rationis dictamine res concipit, eodem modo afficitur, sive idea sit rei futuræ vel præteritæ, sive præsentis. Q.E.D.

SCHOLIUM. Si nos de rerum duratione adæquatam cognitionem habere, earumque existendi tempora ratione determinare possemus, eodem affectu res futuras ac præsentes contemplaremur, et bonum, quod mens ut futurum conciperet, perinde ac præsens appeteret, et consequenter bonum præsens minus pro majore bono futuro necessario negligeret, et quod in præsenti bonum

LXII. Önerme

Zihin bir şeyi aklın buyruğuna göre kavradığı sürece, bu fikir ister gelecekte, ister geçmişte, isterse şimdide olan bir şeyin fikri olsun, yine de ondan eşit ölçüde etkilenir.

Kanıtlama: Zihin aklın kılavuzluğunda kavradığı her şeyi aynı sonsuzluğun, yani zorunluluğun ışığı altında kavrar (II. Bölümün 44. Önermesinin II. Sonucuna göre) ve aynı kesinlikle etkilenir (II. Bölümün 43. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre). Bu yüzden edindiği bu fikir ister geleceğe, ister geçmişe, isterse şimdiye ait bir şeyin fikri olmuş olsun, zihin bu şeyi aynı zorunlulukla kavrar ve aynı kesinlikle etkilenir; ve bu fikir ister geleceğe, ister geçmişe, isterse şimdiye ait bir şeyin fikri olmuş olsun, her zaman eşit ölçüde doğru olur (II. Bölümün 41. Önermesine göre); başka deyişle (II. Bölümün 4. Tanımına göre) her zaman bire bir bir fikrin niteliklerini taşır. Öyleyse zihin aklın buyruğu doğrultusunda kavradığı bir şeyin fikrinden, bu şey ister geleceğe, ister geçmişe, isterse şimdiye ait olmuş olsun yine de aynı tarzda etkilenir. **Q.E.D.**

Not: Şeylerin varolma sürelerine dair bire bir bilgiye sahip olabilseydik ve aklımızla onların varolma zamanlarını belirleyebilseydik gelecekteki şeylere de, şimdiki zamandaki şeylere de aynı duyguyla yoğunlaşırdık ve zihin gelecekte beklediği iyiyi, şimdiki zamanda beklediği iyiyi ister gibi isterdi; dolayısıyla gelecekte daha büyüğüne sahip olmak için zorunlu olarak şimdiki zamandaki iyiyi göz ardı ederdi ve şimdi hemen iyi olabilecek

esset, sed causa futuri alicujus mali, minime appeteret, ut mox demonstrabimus. Sed nos de duratione rerum (*per Propositionem 31 partis II*) non nisi admodum inadæquatam cognitionem habere possumus, et rerum existendi tempora (*per Scholium Propositionis 44 partis II*) sola imaginatione determinamus, quæ non æque afficitur imagine rei præsentis ac futuræ; unde fit, ut vera boni et mali cognitio, quam habemus, non nisi abstracta sive universalis sit, et judicium, quod de rerum ordine et causarum nexu facimus, ut determinare possimus, quid nobis in præsenti bonum aut malum sit, sit potius imaginarium quam reale. Atque adeo mirum non est, si cupiditas, quæ ex boni et mali cognitione, quatenus hæc futurum prospicit, oritur, facilius rerum cupiditate, quæ in præsentia suaves sunt, coerceri potest, de quo vide Propositionem 16 hujus partis.

PROPOSITIO LXIII.

Qui metu ducitur, et bonum, ut malum vitet, agit, is ratione non ducitur.

DEMONSTRATIO. Omnes affectus, qui ad mentem, quatenus agit, hoc est (*per Propositionem 3 partis III*) qui ad rationem referuntur, nulli alii sunt, quam affectus lætitiæ et cupiditatis

bir şeyi hiç istemezdi de, az sonra göstereceğim gibi, gelecekte kötü bir şeye neden olabilecek bir şeyi isterdi. Ama biz sadece şeylerin süresi hakkında (II. Bölümün 31. Önermesine göre) bire bir olmayan bir bilgiye sahip olabiliriz ve sadece hayal gücümüzle şeylerin varolma sürelerini (II. Bölümün 44. Önermesine düşülen Nota göre) belirleyebiliriz, oysa hayal gücümüz şimdiki zamandaki bir şeyin imgesinden ve gelecek zamandaki bir şeyin imgesinden aynı şekilde etkilenmez. İşte bu yüzden bizim iyi ve kötü hakkındaki gerçek bilgimiz sadece soyut bir bilgidir, yani tümel bir bilgidir; ve işte bu yüzden şimdiki zamanda bizim için neyin iyi olacağını ya da neyin kötü olacağını belirleyebilmemizi sağlayan şeylerin düzeni ve nedenlerin birbiriyle bağlantısına ilişkin yargılarımız, gerçek yargılardan çok hayali yargılardır. Bu yüzden hiç şaşırmamak gerekir ki iyinin ve kötünün bilgisinden doğan bir arzu geleceğe yönelikse, bu arzu anlık zevkler için beslediğimiz arzuyla kolayca bastırılabilir; bu konuyla ilgili olarak bu Bölümün 16. Önermesine bakın.

LXIII. Önerme

Korkunun güdümünde hareket eden ve kötü bir şey yapmaktan kaçınmak için iyi bir eylemde bulunan insan, aklın güdümünde hareket etmiyor demektir.

Kanıtlama: Etkin durumdayken zihne atfedilen tüm duygular, yani (III. Bölümün 3. Önermesine göre) akla ilişkin tüm duygular sevinç ve arzudan başka bir şey değildir

(*per Propositionem 59 partis III*); atque adeo (*per 13 Affectuum Definitionem*) qui metu ducitur, et bonum timore mali agit, is ratione non ducitur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Superstitiosi, qui vitia exprobrare magis quam virtutes docere norunt, et qui homines non ratione ducere, sed metu ita continere student, ut malum potius fugiant quam virtutes ament, nil aliud intendunt, quam ut reliqui æque ac ipsi fiant miseri; et ideo non mirum, si plerumque molesti et odiosi sint hominibus.

COROLLARIUM.

Cupiditate, quæ ex ratione oritur, bonum directe sequimur, et malum indirecte fugimus.

DEMONSTRATIO. Nam cupiditas, quæ ex ratione oritur, ex solo lætitiæ affectu, quæ passio non est, oriri potest (*per Propositionem 59 partis III*), hoc est ex lætitia, quæ excessum habere nequit (*per Propositionem 61 hujus*), non autem ex tristitia; ac proinde hæc cupiditas (*per Propositionem 8 hujus*) ex cognitione boni, non autem mali oritur; atque adeo ex ductu rationis bonum directe appetimus, et eatenus tantum malum fugimus. Q.E.D.

SCHOLIUM. Explicatur hoc corollarium exemplo ægri et sani. Comedit æger id, quod aversatur, timore mortis; sanus autem cibo gaudet, et vita sic

(III. Bölümün 59. Önermesine göre). Bu nedenle (Duyguların 13. Tanımına göre) korkunun güdümünde hareket eden ve başına kötü bir şey geleceğinden korktuğu için iyi bir eylemde bulunan bir insan aklın güdümünde hareket etmiyor demektir. **Q.E.D.**

Not: Erdemi öğretmektense kusurları eleştirmeyi çok iyi bilen batıl inanç sahipleri, insanları akıl doğrultusunda yönlendireceklerine korkuyla baskı altına almaya çalışırlar, çünkü insanların erdemi sevmelerini değil de kötüden kaçınmalarını isterler. Böylelerinin tek amacı başkalarını da kendileri gibi zavallı hale getirmektir; bu yüzden genellikle insanları sinirlendirmelerine ve onların nefretini kazanmalarına şaşırmamak gerekir.

Önerme Sonucu

Biz akıldan doğan arzu sayesinde doğrudan doğruya iyinin peşine düşeriz, kötüden de dolaylı olarak kaçınırız.

Kanıtlama: Çünkü akıldan doğan bir arzu ancak edilgin olmayan sevinç duygusundan, başka deyişle aşırısı olamayan bir sevinç duygusundan (bu Bölümün 61. Önermesine göre) kaynaklanır (III. Bölümün 59. Önermesine göre); kederden kaynaklanmaz. Bu yüzden böyle bir arzu (bu Bölümün 8. Önermesine göre) kötünün bilgisinden değil de iyinin bilgisinden doğar. O halde biz aklın kılavuzluğunda dolaysız olarak iyiyi isteriz ve bunu istediğimiz sürece de kötüden kaçınırız. **Q.E.D.**

Not: Bu Önerme Sonucunu hasta ve sağlıklı insanı örnek göstererek açıklayabiliriz. Hasta insan ölümden korktuğu için sevmediği yiyecekleri yer, oysa sağlıklı insan yediğinin tadına varır ve bu şekilde yaşamdan da,

melius fruitur, quam si mortem timeret, eamque directe vitare cuperet. Sic judex, qui non odio aut ira, etc. sed solo amore salutis publicæ reum mortis damnat, sola ratione ducitur.

PROPOSITIO LXIV.

Cognitio mali cognitio est inadæquata.

DEMONSTRATIO. Cognitio mali (*per Propositionem 8 hujus*) est ipsa tristitia, quatenus ejusdem sumus conscii. Tristitia autem est transitio ad minorem perfectionem (*per 3 Affectuum Definitionem*), quæ propterea per ipsam hominis essentiam intelligi nequit (*per Propositiones 6 et 7 partis III*); ac proinde (*per Definitionem 2 partis III*) passio est, quæ (*per Propositionem 3 partis III*) ab ideis inadæquatis pendet; et consequenter (*per Propositionem 29 partis II*) ejus cognitio, nempe mali cognitio, est inadæquata. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quod si mens humana non nisi adæquatas haberet ideas, nullam mali formaret notionem.

PROPOSITIO LXV.

De duobus bonis majus, et de duobus malis minus ex rationis ductu sequemur.

DEMONSTRATIO. Bonum, quod impedit, quominus majore bono fruamur, est revera malum; malum enim et bonum (*ut in Præfatione hujus ostendimus*) de rebus dicitur, quatenus easdem ad invicem comparamus; et (*per eandem*

ölümden korktuğunda ve ondan dolaylı olarak kaçındığında alacağı zevkten çok daha fazlasını almış olur.

LXIV. Önerme

Kötünün bilgisi bire bir olmayan bir bilgidir.

Kanıtlama: Kötünün bilgisi (bu Bölümün 8. Önermesine göre) bilincinde olduğumuz kederin kendisidir. Kederse daha az yetkin olduğumuz bir duruma geçiştir (Duyguların 3. Tanımına göre), bu nedenle insanın sadece özüyle anlaşılamaz (III. Bölümün 6 ve 7. Önermesine göre). İşte bu yüzden (III. Bölümün 2. Tanımına göre) bire bir olmayan fikirlere bağlı (III. Bölümün 3. Önermesine göre) edilgin bir şeydir; dolayısıyla (II. Bölümün 29. Önermesine göre) kötünün bilgisi bire bir olmayan bilgidir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, sadece bire bir fikirleri olan bir insan zihni hiçbir şekilde kötü kavramını oluşturamaz.

LXV. Önerme

Aklın kılavuzluğunda iki iyi arasında daha iyi olanın, iki kötü arasında da daha az kötü olanın peşine düşeriz.

Kanıtlama: Daha iyi olanı seçmekten bizi alıkoyan bir iyi hakiki iyi değildir. Çünkü kötü ve iyi (bu Bölümün Önsözünde de belirttiğim gibi) ancak birbirleriyle kıyasladığımız şeyler için söylenebilir; (aynı mantıkla hareket

rationem) malum minus revera bonum est; quare (*per Corollarium Propositionis 63 hujus*) ex rationis ductu bonum tantum majus, et malum minus, appetemus seu sequemur. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Malum minus pro majore bono ex rationis ductu sequemur, et bonum minus, quod causa est majoris mali, negligemus. Nam malum, quod hic dicitur minus, revera bonum est, et bonum contra malum; quare (*per Corollarium Propositionis 63 hujus*) illud appetemus, et hoc negligemus. Q.E.D.

PROPOSITIO LXVI.

Bonum majus futurum præ minore præsenti, et malum præsens minus præ majore futuro, ex rationis ductu appetemus.

DEMONSTRATIO. Si mens rei futuræ adæquatam posset habere cognitionem, eodem affectu erga rem futuram ac erga præsentem afficeretur (*per Propositionem 62 hujus*); quare quatenus ad ipsam rationem attendimus, ut in hac propositione nos facere supponimus, res eadem est, sive majus bonum vel malum futurum, sive præsens supponatur; ac proinde (*per Propositionem 65 hujus*) bonum futurum majus præ minore præsenti, etc., appetemus. Q.E.D.

edersek) daha az kötü olan aslında iyi olandır. Öyleyse (bu Bölümün 63. Önerme Sonucuna göre) aklın kılavuzluğunda ancak daha iyi olanın ve daha az kötü olanın peşine düşeriz. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Aklın kılavuzluğunda daha az kötü olanı daha iyi olarak isteriz ve daha büyük kötülüğe neden olan daha az iyiyi göz ardı ederiz. Çünkü burada daha az dediğimiz kötü aslında iyidir ve daha az iyi dediğimizse aslında kötüdür; öyleyse (bu Bölümün 63. Önerme Sonucuna göre) daha az kötü olanı ister, daha az iyiden ise kaçınırız. **Q.E.D.**

LXVI. Önerme

Aklın kılavuzluğunda, gelecekteki daha iyiyi şimdi daha az iyi olana tercih ederiz; ve şimdi daha az kötü olanı gelecekteki daha büyük kötülüğe tercih ederiz.

Kanıtlama: Zihin gelecekteki bir şeyin bire bir bilgisine sahip olabilseydi, o şeyden şimdiki zamandaki bir şeyden etkilendiği gibi etkilenebilirdi (bu Bölümün 62. Önermesine göre). O halde, bu Önermedeki varsayıma göre hareket edip salt aklı göz önünde bulundurduğumuzda, daha iyi ya da daha kötü olan şeyi ister geleceğe, isterse şimdiye ait olarak düşünelim şeyin kendisi hep aynı kalacaktır. Bu yüzden aklın kılavuzluğunda (bu Bölümün 65. Önermesine göre) gelecekteki daha iyiyi şimdi daha az iyi olana tercih ederiz, vd. **Q.E.D.**

COROLLARIUM.

Malum præsens minus, quod est causa majoris futuri boni, ex rationis ductu appetemus; et bonum præsens minus, quod causa est majoris futuri mali, negligemus. Hoc Corollarium se habet ad præcedentem Propositionem ut Corollarium Propositionis 65 ad ipsam Propositionem 65.

SCHOLIUM. Si igitur hæc cum iis conferantur, quæ in hac parte usque ad Propositionem 18 de affectuum viribus ostendimus, facile videbimus, quid homo, qui solo affectu seu opinione, homini, qui ratione ducitur, intersit. Ille enim, velit nolit, ea, quæ maxime ignorat, agit; hic autem nemini, nisi sibi, morem gerit, et ea tantum agit, quæ in vita prima esse novit, quæque propterea maxime cupit; et ideo illum servum, hunc autem liberum voco, de cujus ingenio et vivendi ratione pauca adhuc notare libet.

PROPOSITIO LXVII.

Homo liber de nulla re minus quam de morte cogitat; et ejus sapientia non mortis, sed vitæ meditatio est.

DEMONSTRATIO. Homo liber, hoc est qui ex solo rationis dictamine vivit, mortis metu non ducitur (*per Propositionem 63 hujus*), sed bonum directe cupit (*per Corollarium ejusdem Propositionis*), hoc est (*per Propositionem 24 hujus*) agere, vivere, suum esse conservare ex fundamento proprium utile

Önerme Sonucu

Aklın kılavuzluğunda, gelecekte daha büyük bir iyiliğe neden olan şimdiki daha az kötüyü isteriz ve gelecekte daha büyük bir kötülüğe neden olan daha az iyiyi göz ardı ederiz. Bu Önerme Sonucu, 65. Önermenin Sonucunun 65. Önermeye bağlı olması gibi, bir önceki Önermeye bağlıdır.

Not: Bu sonuçları duyguların kuvvetiyle ilgili olarak bu Bölümün 18. Önermesine dek çıkardığım sonuçlarla karşılaştırırsak, salt duygularıyla ya da sanılarıyla hareket eden bir insanın aklıyla hareket eden bir insandan ne kadar farklı olduğunu açıkça görürüz. Çünkü ilki ister istemez hiç bilmediği eylemlerde bulunur, oysa ikincisi başkalarının değil de sadece kendi isteklerine göre hareket eder ve yaşamda çok önemli olduğunu bildiği ve bu yüzden de her şeyden çok istediği şeyi yapar. İşte bu yüzden ilkine köle, ikincisine ise özgür diyorum. Şimdi özgür insanın karakteri ve yaşam tarzı üzerine birkaç şey daha söylemek istiyorum.

LXVII. Önerme

Özgür insanın en az düşündüğü şey ölümdür; onun felsefesi ölüm üzerine değil, yaşam üzerine bir tefekkürdür.

Kanıtlama: Özgür insan, yani sadece aklın buyruğuna göre yaşayan insan ölüm korkusuna kapılmaz (bu Bölümün 63. Önermesine göre), doğrudan doğruya iyi olanı ister (aynı Önerme Sonucuna göre); yani (bu Bölümün 24. Önermesine göre) sadece kendi yararını gözeterek

quærendi; atque adeo nihil minus quam de morte cogitat, sed ejus sapientia vitæ est meditatio. Q.E.D.

PROPOSITIO LXVIII.

Si homines liberi nascerentur, nullum boni et mali formarent conceptum, quamdiu liberi essent.

DEMONSTRATIO. Illum liberum esse dixi, qui sola ducitur ratione; qui itaque liber nascitur, et liber manet, non nisi adæquatas ideas habet; ac proinde mali conceptum habet nullum (*per Corollarium Propositionis 64 hujus*), et consequenter (nam bonum et malum correlata sunt) neque boni. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hujus propositionis hypothesin falsam esse, nec posse concipi, nisi quatenus ad solam naturam humanam, seu potius ad Deum attendimus, non quatenus infinitus, sed quatenus tantummodo causa est, cur homo existat, patet ex 4 Propositione hujus partis. Atque hoc, et alia quæ jam demonstravimus, videntur a Mose significari in illa primi hominis historia. In ea enim nulla alia Dei potentia concipitur, quam illa, qua hominem creavit, hoc est potentia, qua hominis solummodo utilitati consuluit; atque eatenus narratur, quod Deus homini libero prohibuerit, ne de arbore cognitionis boni et mali comederet, et quod, simulac de ea comederet, statim mortem metueret

hareket etmek, yaşamak ve varlığını korumak ister. Bu yüzden en az ölümü düşünür; onun felsefesi ölüm üzerine değil, yaşam üzerine bir tefekkürdür. **Q.E.D.**

LXVIII. Önerme

İnsanlar özgür olarak doğmuş olsalardı, özgür oldukları sürece iyi ve kötü kavramlarını oluşturmazlardı.

Kanıtlama: Sadece akla göre hareket eden insan özgürdür dedim. O halde özgür doğan ve özgür kalan insanın sadece bire bir fikirleri vardır ve bu yüzden onda kötü kavramı olmayacaktır (bu Bölümün 64. Önerme Sonucuna göre); dolayısıyla (iyi ve kötü birbiriyle bağlantılı olduğundan) onda iyi kavramı da olmayacaktır. **Q.E.D.**

Not: Bu Bölümün 4. Önermesinden de anlaşılacağı üzere bu önermenin varsayımı yanlıştır[157] ve dikkatimizi salt insan doğasına ya da daha ziyade sonsuz olduğu için değil de insanın varoluş nedeni olduğu için Tanrı'ya yöneltmezsek bunu kavrayamayız. Bu ve burada şimdi kanıtlamış olduğum diğer düşünceler, Musa'nın ilk insanın öyküsünü anlattığı kitapta kastettiği düşüncelere benzer görünüyor.[158] Çünkü o öyküde Tanrı'nın insanı yaratmasına neden olan kudreti dışında, başka deyişle Tanrı'nın sadece insanın yararını gözetmesini sağlayan kudreti dışında hiçbir kudretini kavrayamayız. Öğrendiğimiz kadarıyla, Tanrı özgür insana iyinin ve kötünün bilgisine sahip ağacın meyvesini yemesini yasaklamış ve onu uyararak, bu meyveyi yediği takdirde yaşamayı arzulayacağına anında ölümden korkmaya başlayacağını

potius quam vivere cuperet. Deinde, quod inventa ab homine uxore, quæ cum sua natura prorsus conveniebat, cognovit nihil posse in natura dari, quod ipsi posset illa esse utilius; sed quod, postquam bruta sibi similia esse credidit, statim eorum affectus imitari inceperit (*vide Propositionem 27 partis III*), et libertatem suam amittere; quam Patriarchæ postea recuperaverunt, ducti spiritu Christi, hoc est Dei idea, a qua sola pendet, ut homo liber sit, et ut bonum, quod sibi cupit, reliquis hominibus cupiat, ut supra (*per Propositionem 37 hujus*) demonstravimus.

PROPOSITIO LXIX.

Hominis liberi virtus æque magna cernitur in declinandis quam in superandis periculis.

DEMONSTRATIO. Affectus coerceri nec tolli potest, nisi affectu contrario, et fortiore affectu coercendo (*per Propositionem 7 hujus*). At cæca audacia et metus affectus sunt, qui æque magni possunt concipi (*per Propositiones 5 et 3 hujus*): Ergo æque magna animi virtus, seu fortitudo (*hujus Definitionem vide in Scholio Propositionis 59 partis III*), requiritur ad audaciam, quam ad metum coercendum; hoc est (*per Definitiones 40 et 41 Affectuum*), homo liber eadem animi virtute

söylemiştir. Sonra insan tamamen kendi doğasına benzer bir kadın bulmuş ve doğada kendisine o kadından başka hiçbir şeyin fayda sağlamayacağını anlamıştır. Ama vahşi hayvanların da kendisine benzediğine inanınca hemen onların hareketlerini taklit etmeye başlamış (III. Bölümün 27. Önermesine bakın) ve özgürlüğünü yitirmiştir. Sonradan bu özgürlük İsa'nın ruhunu kılavuz alan, yani Tanrı fikrini, başka deyişle (bu Bölümün 37. Önermesine göre) yukarıda da kanıtladığımız gibi, insanın özgürlüğünün tek dayanağı olan ve onu kendisi için istediği iyiyi başkaları için de istemeye yönelten fikri kılavuz alan kilise babaları tarafından yeniden kazanılmıştır.

LXIX. Önerme

Özgür insan ne kadar büyük bir güce sahip olduğunu tehlikelerin üstesinden gelirken gösterdiği gibi, aynı şekilde onlardan kaçınırken de gösterir.

Kanıtlama: Bir duygu kendisine karşıt ve kendisinden daha büyük başka bir duygu olmadıkça bastırılamaz ve ortadan kaldırılamaz (bu Bölümün 7. Önermesine göre). Ama kör bir cesaret[159] ve korku eşit ölçüde güçlü sayılabilecek duygulardır (bu Bölümün 3 ve 5. Önermelerine göre). Bu yüzden kör bir cesareti denetlemek korkuyu denetlemek kadar büyük bir ruhsal güç, yani yüreklilik gerektirir (III. Bölümün 59. Önerme Sonucundaki tanıma bakın); dolayısıyla (III. Bölümün 40 ve 41. Önermelerindeki tanımlara göre) özgür bir insan tehlikelerin üstesinden gelirken nasıl büyük

pericula declinat, qua eadem superare tentat. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Homini igitur libero æque magnæ animositati fuga in tempore, ac pugna ducitur: sive homo liber eadem animositate, seu animi præsentia, qua certamen, fugam eligit.

SCHOLIUM. Quid animositas sit, vel quid per ipsam intelligam, in Scholio Propositionis 59 partis III explicui. Per periculum autem id omne intelligo, quod potest esse causa alicujus mali, nempe tristitiæ, odii, discordiæ, etc.

PROPOSITIO LXX.

Homo liber, qui inter ignaros vivit, eorum, quantum potest, beneficia declinare studet.

DEMONSTRATIO. Unusquisque ex suo ingenio judicat, quid bonum sit (*vide Scholium Propositionis 39 partis III*); ignarus igitur, qui in aliquem beneficium contulit, id ex suo ingenio æstimabit, et si minoris ab eo, cui datum est, æstimari videt, contristabitur (*per Propositionem 42 partis III*). At homo liber reliquos homines amicitia sibi jungere (*per Propositionem 37 hujus*), nec paria hominibus beneficia ex eorum affectu referre, sed se et

bir ruhsal güç sergiliyorsa aynısını tehlikelerden kaçınırken de sergiler. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

O halde zamanı geldiğinde kaçma, zamanı geldiğinde mücadele etme özgür olan bir insanın yürekliliği olarak değerlendirilmelidir; şöyle dersek, özgür bir insan nasıl ki büyük bir yüreklilikle mücadeleyi seçer, aynı yüreklilikle ya da dakik bir karar alışla kaçmayı da seçer.

Not: Yürekliliğin ne olduğunu, yani benim bu terimden ne anladığımı, III. Bölümün 59. Önermesine düştüğüm Notta açıklamıştım. *Tehlike kelimesiyle de k*edere, nefrete, kavgaya ve bu türden durumlara neden olabilecek her şeyi kastediyorum.

LXX. Önerme

Cahiller arasında yaşayan özgür bir insan mümkün mertebe onların yapacağı iyiliklerden uzak durmaya bakar.

Kanıtlama: Herkes kendi düşüncesine göre neyin iyi olduğuna karar verir (III. Bölümün 39. Önermesine düşülen Nota bakın). Dolayısıyla başkasına hayrı dokunmuş cahil bir adam bu hayrı kendi düşünce biçimine göre değerlendirecektir ve hayrının dokunduğu kişinin bu davranışına düşündüğü kadar değer vermediğini görünce de kederlenecektir (III. Bölümün 42. Önermesine göre). Oysa özgür bir insan başka insanların kendisine dostluk bağıyla bağlanmasına (bu Bölümün 37. Önermesine göre) ve onların da kendisi kadar değer verdikleri iyiliklerine karşılık vermemeye, tersine hem kendisini

reliquos libero rationis judicio ducere, et ea tantum agere studet, quæ ipse prima esse novit: ergo homo liber, ne ignaris odio sit, et ne eorum appetitui, sed soli rationi obsequatur, eorum beneficia, quantum potest, declinare conabitur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Dico *quantum potest.* Nam quamvis homines ignari sint, sunt tamen homines, qui in necessitatibus humanum auxilium, quo nullum præstabilius est, adferre queunt; atque adeo sæpe fit, ut necesse sit ab iisdem beneficium accipere, et consequenter iisdem contra ex eorum ingenio congratulari; ad quod accedit, quod etiam in declinandis beneficiis, cautio esse debet, ne videamur eosdem contemnere, vel præ avaritia remunerationem timere, atque ita dum eorum odium fugimus, eo ipso in eorum offensionem incurramus. Quare in declinandis beneficiis ratio utilis et honesti habenda est.

PROPOSITIO LXXI.

Soli homines liberi erga invicem gratissimi sunt.

DEMONSTRATIO. Soli homines liberi sibi invicem utilissimi sunt, et maxima amicitiæ necessitudine invicem junguntur (*per Propositionem 35 hujus et I ejus Corollarium*), parique amoris studio

hem de onları aklın özgür iradesiyle yönlendirmeye ve salt kendisinin en önemli olduğunu bildiği şeyleri yapmaya çalışır. Bu yüzden özgür bir insan cahillerin yaptığı iyiliklerden, hem onların nefretini üzerine çekmemek için hem de onların isteklerine değil de sadece akla boyun eğmek için mümkün mertebe uzak durmaya bakacaktır. **Q.E.D.**

Not: *Mümkün mertebe* diyorum. Çünkü cahil de olsa insan insandır ve zorunlu hallerde bize insani bir yardımda bulunabilir; zaten bundan daha da değerli bir şey yoktur. Dolayısıyla özgür bir insan için zaman zaman cahillerin de iyiliklerini kabul etmesi ve bu iyiliklere onların kendi değerlerine göre takdir edecekleri karşılıklar vermesi zorunlu hale gelebilir. Bir de şunu eklemek isterim; bir iyiliği geri çevirdiğimizde, küçümsüyormuşuz ya da cimriliğimizden karşılığını vermekten korkuyormuşuz gibi bir izlenim vermemeliyiz; yoksa insanların nefretini üzerimize çekmeyelim derken böyle davranırsak bizden tiksinmelerine bile yol açabiliriz. Bu nedenle bir iyiliği geri çevirirken hem yararımızı hem de onurumuzu düşünmek zorundayız.

LXXI. Önerme

Sadece özgür insanlar birbirlerinin kadrini bilirler.

Kanıtlama: Sadece özgür insanların birbirlerine yararı dokunur ve çok güçlü bir dostluk bağıyla birbirlerine sımsıkı bağlıdırlar (bu Bölümün 35. Önermesine ve bu Önermenin I. Sonucuna göre); ayrıca böyle insanlar

sibi invicem benefacere conantur (*per Propositionem 37 hujus*); adeoque soli homines liberi erga se invicem gratissimi sunt. Q.E.D.

SCHOLIUM. Gratia, quam homines, qui cæca cupiditate ducuntur, invicem habent, mercatura seu aucupium potius, quam gratia plerumque est. Porro ingratitudo affectus non est. Est tamen ingratitudo turpis, quia plerumque hominem nimio odio, ira, vel superbia, vel avaritia etc. affectum esse indicat. Nam qui præ stultitia dona compensare nescit, ingratus non est, et multo minus ille, qui donis non movetur meretricis, ut ipsius libidini inserviat, nec furis, ut ipsius furta celet, vel alterius similis. Nam hic contra animum habere constantem ostendit, qui scilicet se nullis donis ad suam vel communem perniciem patitur corrumpi.

PROPOSITIO LXXII.

Homo liber nunquam dolo malo, sed semper cum fide agit.

DEMONSTRATIO. Si liber homo quicquam dolo malo, quatenus liber est, ageret, id ex dictamine rationis ageret (nam eatenus tantum liber a nobis appellatur): atque adeo dolo malo agere virtus esset (*per*

birbirlerine besledikleri aynı yoğunluktaki sevgiyle karşılıklı yardımlaşmak için de çabalarlar (bu Bölümün 37. Önermesine göre). O halde sadece özgür insanlar birbirlerinin kadrini bilirler. **Q.E.D.**

Not: Kör bir arzunun tutsağı olan insanların birbirlerine gösterdiği kadirşinaslık hakiki kadirşinaslıktan öte daha çok bir pazarlık meselesi ya da bir rüşvettir. Kadirbilmezlik bir duygu değildir. Yine de aşağılık bir durumdur, çünkü insanın fazlasıyla nefretin, öfkenin, kibrin, hırsın ve benzeri duyguların etkisinde kaldığının işaretidir. Bir insan budalaysa kendisine sunulan armağana nasıl karşılık vereceğini bilmez, ama bu onun nankörlüğünü göstermez, hatta bir fahişenin sunduğu armağanlara onun şehvetine uşaklık etmemek için karşılık vermeyen bir insana hiç de nankör diyemezsiniz ya da bir hırsızın hırsızlığını örtmek için sunduğu armağana veya bu türden armağanlara karşılık vermeyen bir insana da aynı şekilde nankör diyemezsiniz. Tersine, bir insan hem kendisine hem de toplumuna halel getirecek armağanlara kanmamışsa, bu durum onun ne kadar sağlam bir ruha sahip olduğunu gösterir.

LXXII. Önerme

Özgür insan hilekârlık yapmaz, her zaman dürüst davranır.

Kanıtlama: Özgür bir insan özgür olduğu için hilekârlık yapmışsa, bunu aklın kılavuzluğunda yapmış demektir (ki ona özgür dememizin nedeni de bu zaten). O halde hilekârlık yapmak bir erdemse (bu Bölümün 24.

Propositionem 24 hujus), et consequenter (*per eandem propositionem*) unicuique ad suum esse conservandum consultius esset, dolo malo agere; hoc est (*ut per se notum*), hominibus consultius esset, verbis solummodo convenire, re autem invicem esse contrarios, quod (*per Corollarium Propositionis 31 hujus*) est absurdum. Ergo homo liber etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Si jam quæratur, quid si homo se perfidia a præsenti mortis periculo posset liberare, an non ratio suum esse conservandi omnino suadet, ut perfidus sit? Respondebitur eodem modo, quod si ratio id suadeat, suadet ergo id omnibus hominibus, atque adeo ratio omnino suadet hominibus, ne nisi dolo malo paciscantur, vires conjungere et jura habere communia, hoc est, ne revera jura habeant communia, quod est absurdum.

PROPOSITIO LXXIII.

Homo, qui ratione ducitur, magis in civitate, ubi ex communi decreto vivit, quam in solitudine, ubi sibi soli obtemperat, liber est.

DEMONSTRATIO. Homo, qui ratione ducitur, non ducitur metu ad obtemperandum (*per Propositionem 63 hujus*); sed, quatenus suum esse ex rationis dictamine conservare conatur, hoc est (*per Scholium Propositionis 66 hujus*) quatenus libere vivere conatur, communis vitæ et utilitatis

Önermesine göre), insanlar kendi varlıklarını koruyabilmek için hileli davranmayı meziyet sayacaktır (aynı Önerme gereği); başka deyişle (açıkça görüleceği üzere) insanlar için en iyisi anlaşıyor görünmek, ama aslında karşılıklı olarak zıtlaşmak olacaktır ki, (bu Bölümün 31. Önermesine göre) bu saçmadır. O halde özgür insan (*hilekârlık yapmaz, her zaman dürüst davranır*). **Q.E.D.**

Not: Şöyle sorabilirsiniz: "Ya insan kendisini varolan bir ölüm tehlikesinden hile yaparak kurtaracaksa, o zaman aklı ona varlığını koruması için hilekârlığı öğütlemez mi?" Bu soruyu da aynı şekilde yanıtlayabiliriz. Şöyle ki: "Akıl böyle bir şeyi öğütleseydi o zaman herkese öğütlerdi. Dolayısıyla insanlar sözleşmeler yaparken, güçlerini birleştirirken, ortak yasalar çıkarırken akıl onlara hile yapmalarını öğütleyecekti ki, aslında bunun anlamı aranızda hiçbir ortak yasa olmasın olacaktı; bu da saçmadır."

LXXIII. Önerme

Aklı kılavuz alan bir insan ortak yasalara göre yaşadığı bir devlette, kendi yalnızlığı içinde sadece kendisine itaat ederek yaşayan bir insandan daha özgürdür.

Kanıtlama: Aklı kılavuz alan insan itaat ediyorsa, bunun nedeni duyduğu korku değildir (bu Bölümün 63. Önermesine göre). Daha çok kendi varlığını koruma çabası içinde aklın buyruğuyla hareket ediyor demektir, yani (bu Bölümün 66. Önermesine düşülen Nota göre) özgür yaşamak istediğinden ortak yaşamı ve ortak yararı

rationem tenere (*per Propositionem 37 hujus*), et consequenter (*ut in Scholio II Propositionis 37 hujus ostendimus*) ex communi civitatis decreto vivere cupit. Cupit ergo homo, qui ratione ducitur, ut liberius vivat, communia civitatis jura tenere. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc et similia, quæ de *vera hominis libertate* ostendimus, ad fortitudinem, hoc est (*per Scholium Propositionis 59 partis III*) ad animositatem et generositatem referuntur. Nec operæ pretium duco, omnes fortitudinis proprietates hic separatim demonstrare, et multo minus, quod vir fortis neminem odio habeat, nemini irascatur, invideat, indignetur, neminem despiciat, minimeque superbiat. Nam hæc, et omnia, quæ ad veram vitam et religionem spectant, facile ex Propositione 37 et 46 hujus partis convincuntur; nempe quod odium amore contra vincendum sit, et quod unusquisque, qui ratione ducitur, bonum, quod sibi appetit, reliquis etiam ut sit, cupiat. Ad quod accedit id, quod in Scholio Propositionis 50 hujus partis, et aliis in locis notavimus: quod scilicet vir fortis hoc apprime consideret, nempe quod omnia ex necessitate divinæ naturæ sequantur, ac proinde quicquid molestum et malum esse cogitat, et quicquid præterea impium, horrendum, injustum et turpe videtur, ex eo oritur,

gözetiyor demektir (bu Bölümün 37. Önermesine göre), dolayısıyla (bu Bölümün 37. Önermesine düşülen II. Notta da gösterdiğimiz gibi) devletin ortak yasalarına göre yaşamayı arzuluyor demektir. O halde aklın kılavuzluğundaki insan özgür yaşamak için devletin ortak yasalarını gözetmek ister. **Q.E.D.**

Not: *İnsanın hakiki özgürlüğüne* ilişkin olarak sunduğum bu ve bu türden görüşler insanın sağlam karakteriyle ilgilidir, yani (III. Bölümün 59. Önermesine düşülen Nota göre) yürekli ve yüce gönüllü bir karaktere sahip oluşuyla. Ama bence burada sağlam karakterin özelliklerini teker teker saymaya hiç gerek yok ya da güçlü bir insanın hiç kimseden nefret etmediğini, hiç kimseye öfke duymadığını, hiç kimseyi kıskanmadığını ve hiç kimseye kızmadığını, hiç kimseyi küçümsemediğini ve birazcık bile olsa kendisiyle böbürlenmediğini de söylemeye. Çünkü bu önermeler, dahası hakiki yaşamı ve dini ilgilendiren bütün önermeler, bu Bölümün 37 ve 46. Önermelerinden kolayca anlaşılabilirler, çünkü söz konusu önermelerde nefretin sevgiyle yenileceğini ve aklın kılavuzluğunda hareket eden her insanın kendisi için istediği iyiyi başkaları için de isteyeceği gösterilmektedir. Ayrıca gerek bu Bölümün gerek 50. Önermesine düşülen Notta, gerekse başka yerlerde verdiğimiz bilgileri hatırlayacak olursak, güçlü insan ilkin her şeyin tanrısal doğanın zorunluluğundan kaynaklandığını, dolayısıyla zararlı ve kötü olarak gördüğü her şeyin, hatta daha da öte ahlâka aykırı, korkunç, haksız ve aşağılık olarak değer-

quod res ipsas perturbate, mutilate, et confuse concipit; et hac de causa apprime conatur res, ut in se sunt, concipere, et veræ cognitionis impedimenta amovere, ut sunt odium, ira, invidia, irrisio, superbia, et reliqua hujusmodi, quæ in præcedentibus notavimus; atque adeo, quantum potest, conatur, uti diximus, bene agere et lætari. Quousque autem humana virtus ad hæc consequenda se extendat, et quid possit, in sequenti parte demonstrabo.

APPENDIX.

Quæ in hac parte de recta vivendi ratione tradidi, non sunt ita disposita, ut uno aspectu videri possint, sed disperse a me demonstrata sunt, prout scilicet unum ex alio facilius deducere potuerim. Eadem igitur hic recolligere et ad summa capita redigere proposui.

CAPUT I.

Omnes nostri conatus, seu cupiditates, ex necessitate nostræ naturæ ita sequuntur, ut vel per ipsam solam, tanquam per proximam suam causam, possint intelligi, vel quatenus naturæ sumus pars, quæ per se absque aliis individuis non potest adæquate concipi.

CAPUT II.

Cupiditates, quæ ex nostra natura ita sequuntur, ut

lendirdiği her şeyin, onun şeyleri karmaşık, sakat ve bulanık bir şekilde kavrayışından kaynaklandığını anlayacaktır. İşte bu yüzden onun başlıca çabası şeyleri olduğu gibi kavramak ve doğru bilginin önünde engel oluşturan nefret, öfke, kıskançlık, alay, kibir gibi daha önce de sözünü ettiğimiz duyguları ortadan kaldırmak olmalıdır. Bu yüzden de yukarıda belirttiğimiz gibi, güçlü insan elinden geldiğince hayırlı işler yapmaya ve bundan sevinç duymaya bakar. Zaten bundan sonraki bölümde insani kudretin ne ölçüde böyle bir duruma erişebileceğini ve neler yapabileceğini göstereceğim.

Ek

Bu bölümdeki dürüst bir yaşam sürmekle ilgili düşüncelerimin ilk bakışta anlaşılacak bir düzeni yok; aksine birini diğerinden kolayca çıkarabileyim diye dağınık şekilde kanıtlamış bulunuyorum. Bu yüzden aynı düşünceleri burada toparlamayı ve ana başlıklar halinde sunmayı uygun buldum.

I. Ana Başlık

Bizim bütün çabalarımız, başka deyişle arzularımız doğamızın zorunluluğundan kaynaklanır; şöyle ki, bunlar ya en yakın nedenleriyle, yani salt doğamızla anlaşılabilirler ya da öteki bireyleri hesaba katmadan kendi başına bire bir kavrayamayacağımız Doğa'nın bir parçası olmamız hasebiyle anlaşılabilirler.

II. Ana Başlık

Kendi doğamızdan salt bu doğayla anlaşılabilecek şekilde

per ipsam solam possit intelligi, sunt illæ, quæ ad mentem referuntur, quatenus hæc ideis adæquatis constare concipitur; reliquæ vero cupiditates ad mentem non referuntur, nisi quatenus res inadæquate concipit, et quarum vis et incrementum non humana, sed rerum, quæ extra nos sunt, potentia definiri debet; et ideo illæ recte actiones, hæ autem passiones vocantur; illæ namque nostram potentiam semper indicant, et hæ contra nostram impotentiam et mutilatam cognitionem.

CAPUT III.

Nostræ actiones, hoc est cupiditates illæ, quæ hominis potentia seu ratione definiuntur, semper bonæ sunt, reliquæ autem tam bonæ quam malæ possunt esse.

CAPUT IV.

In vita itaque apprime utile est, intellectum seu rationem, quantum possumus, perficere, et in hoc uno summa hominis felicitas seu beatitudo consistit; quippe beatitudo nihil aliud est, quam ipsa animi acquiescentia, quæ ex Dei intuitiva cognitione oritur: at intellectum perficere nihil etiam aliud est, quam Deum, Deique attributa et actiones, quæ ex ipsius naturæ necessitate consequuntur, intelligere. Quare hominis, qui ratione ducitur, finis ultimus, hoc est, summa cupiditas, qua reliquas omnes moderari studet, est illa, qua fertur ad se, resque omnes, quæ sub ipsius intelligentiam cadere possunt, adæquate concipiendum.

CAPUT V.

Nulla igitur vita rationalis est sine intelligentia;

çıkan arzular, bire bir fikirlerden ibaret olarak kavranan zihinle ilgilidir; diğer arzularsa ancak şeyleri bire bir kavramadığı düşünüldüğünde zihne ait olurlar ve bu tür arzuların kuvveti ve artışı insanın kendi gücü dâhilinde değil de, bizim dışımızdaki şeylerin gücü dâhilindedir. Bu yüzden ilkine etkin haller demek doğru olur, ikincisine de edilgin haller. Çünkü ilki her zaman bizim gücümüzü gösterir, oysa ikinciler her zaman güçsüzlüğümüzü ve kırık dökük bilgimizi.

III. Ana Başlık

Etkin hallerimiz, yani insanın kendi gücü ve aklı dâhilindeki arzular her zaman iyidir. Diğerleriyse iyi de olabilir, kötü de.

IV. Ana Başlık

Öyleyse yaşamımızda anlama yetimizi, yani aklımızı elimizden geldiğince mükemmel kılmak bizim için her şeyden daha faydalıdır. Hatta en büyük insani mutluluk, yani kutluluk bundan ibarettir. Gerçekten de mutluluk, Tanrı'yı sezgisel olarak bilmekten doğan ruh huzurundan başka bir şey değildir. Aklımızı mükemmel kılmaksa, Tanrı'yı ve Tanrı'nın sıfatlarını ve onun doğasının zorunluluğundan kaynaklanan edimlerini anlamaktan başka bir şey değildir. Öyleyse aklın kılavuzluğunda hareket eden insanın nihai hedefi, yani bütün diğer arzularını denetim altına almasına yarayan en büyük arzusu hem kendisini hem de düşünce ufkuna düşen her şeyi yeterince kavramasına yol açacak arzudur.

V. Ana Başlık

Öyleyse zekâ olmadan akli bir yaşam da mümkün değildir.

et res eatenus tantum bonæ sunt, quatenus hominem juvant, ut mentis vita fruatur, quæ intelligentia definitur. Quæ autem contra impediunt, quominus homo rationem perficere et rationali vita frui possit, eas solummodo malas esse dicimus.

CAPUT VI.

Sed quia omnia illa, quorum homo efficiens est causa, necessario bona sunt, nihil ergo mali homini evenire potest, nisi a causis externis; nempe quatenus pars est totius naturæ, cujus legibus humana natura obtemperare, et cui infinitis modis pene sese accommodare cogitur.

CAPUT VII.

Nec fieri potest, ut homo non sit naturæ pars, et communem ejus ordinem non sequatur; sed si inter talia individua versetur, quæ cum ipsius hominis natura conveniunt, eo ipso hominis agendi potentia juvabitur et fovebitur. At si contra inter talia sit, quæ cum ipsius natura minime conveniunt, vix absque magna ipsius mutatione iisdem sese accommodare poterit.

CAPUT VIII.

Quicquid in rerum natura datur, quod judicamus malum esse, sive posse impedire, quominus existere et vita rationali frui queamus, id a nobis removere ea via, quæ securior videtur, licet; et quicquid contra datur, quod judicamus bonum sive utile esse ad nostrum esse conservandum, et vita rationali fruendum, id ad nostrum usum capere, et eo quocunque modo

Şeyler insana ancak zekâyla belirlenen zihinsel bir yaşamdan haz almasına yardımcı oldukları ölçüde iyidir. Ama onu aklını mükemmelleştirmekten ve akli bir yaşamı doya doya yaşamaktan alıkoyan şeyler varsa, işte bir tek bu türden şeylere ben kötü derim.

VI. Ana Başlık

İnsanın etkin nedeni olduğu her şey zorunlu olarak iyi olduğundan, dış nedenler dışında insanın başına hiçbir kötülük gelmez, çünkü insan Doğa'nın bir parçasıdır ve Doğa yasaları insan doğasını kendine itaat etmeye zorlar ve hemen hemen her yola başvurarak kendisiyle uyumlu olmaya.

VII. Ana Başlık

İnsanın Doğa'nın bir parçası olmaması ve onun ortak düzenine uymaması imkânsızdır. İnsan, doğasının anlaştığı bireyler arasında yaşıyorsa, bu durum onun etkinlik gücüne yardımcı olacak ve onu besleyecektir. Ama doğasının hiç anlaşamadığı bireyler arasında yaşıyorsa, kendi doğasını büyük ölçüde değiştirmeden kendisini onlara uyduramaz.

VIII. Ana Başlık

Doğa'da kötü olduğuna karar verdiğimiz ya da varolma ve akıl temelli bir yaşam sürme çabamıza ket vuracağını düşündüğümüz her şeyden kendimizi daha güvende hissedeceğimiz bir yol tutup uzaklaşmalıyız. Buna karşın iyi olduğuna karar verdiğimiz ya da varlığımızı korumamıza ve akıl temelli bir yaşam sürmemize yarayacağını düşündüğümüz her şeyi kendi iyiliğimiz için elde edebilmeli ve her açıdan

uti nobis licet; et absolute id unicuique summo naturæ jure facere licet, quod ad ipsius utilitatem conferre judicat.

CAPUT IX.

Nihil magis cum natura alicujus rei convenire potest, quam reliqua ejusdem speciei individua; adeoque (*per Caput 7*) nihil homini ad suum esse conservandum, et vita rationali fruendum, utilius datur quam homo, qui ratione ducitur. Deinde, quia inter res singulares nihil novimus, quod homine, qui ratione ducitur, sit præstantius, nulla ergo re magis potest unusquisque ostendere, quantum arte et ingenio valeat, quam in hominibus ita educandis, ut tandem ex proprio rationis imperio vivant.

CAPUT X.

Quatenus homines invidia aut aliquo odii affectu in se invicem feruntur, eatenus invicem contrarii sunt, et consequenter eo magis timendi, quo plus possunt quam reliqua naturæ individua.

CAPUT XI.

Animi tamen non armis, sed amore et generositate vincuntur.

CAPUT XII.

Hominibus apprime utile est, consue- tudines jungere, seseque iis vinculis astringere, quibus aptius de se omnibus unum efficiant, et absolute ea agere, quæ firmandis amicitiis inserviunt.

ondan faydalanabilmeliyiz. Kendi hayrına olacağını düşündüğü her şeyi yapabilmek mutlak anlamda herkesin en doğal hakkıdır.

IX. Ana Başlık

Aynı türden bireyler kadar Doğa'yla uyumlu başka bir şey yoktur. Bu nedenle (VII. Ana Başlığa göre) insanın kendi varlığını korumasında ve akıl temelinde bir yaşamdan haz almasında ona ancak aklı kılavuz alan bir insanın hayrı dokunur. Dahası, tekil şeyler arasında aklı kılavuz alan bir insandan daha mükemmelini tanımadığımıza göre, hepimiz ne denli becerikli ve yetenekli olduğumuzu ancak insanları kendi akıllarının hükümranlığında yaşamasını sağlayacak şekilde eğiterek gösteririz.

X. Ana Başlık

İnsanlar birbirlerine karşı kıskançlık ve türlü türlü nefret duydukları sürece birbirlerine aykırı düşerler, dolayısıyla hemcinslerinden daha güçlü oldukları ölçüde korkunç hale gelirler.

XI. Ana Başlık

Oysa gönüller silahla değil, sevgi ve yüce gönüllükle fethedilir.

XII. Ana Başlık

Bu yüzden insanlar için en yararlı olan, yaşam yollarını birleştirmeleri, hepsini bir birlik haline getireceğine inandıkları sımsıkı bağlarla birbirlerine kenetlenmeleri ve aralarındaki dostluğu mutlak anlamda güçlendirecek ne varsa yerine getirmeleridir.

CAPUT XIII.

Sed ad hæc ars et vigilantia requiritur. Sunt enim homines varii (*nam rari sunt, qui ex rationis præscripto vivunt*), et tamen plerumque invidi, et magis ad vindictam quam ad misericordiam proclives. Unumquemque igitur ex ipsius ingenio ferre, et sese continere, ne eorum affectus imitetur, singularis animi potentiæ opus est. At qui contra homines carpere, et vitia potius exprobrare quam virtutes docere, et hominum animos non firmare sed frangere norunt, ii et sibi et reliquis molesti sunt; unde multi, præ nimia scilicet animi impatientia, falsoque religionis studio, inter bruta potius quam inter homines vivere maluerunt; ut pueri vel adolescentes, qui parentum jurgia æquo animo ferre nequeunt, militatum confugiunt, et incommoda belli et imperium tyrannidis præ domesticis commodis et paternis admonitionibus eligunt, et quidvis oneris sibi imponi patiuntur, dummodo parentes ulciscantur.

CAPUT XIV.

Quamvis igitur homines omnia plerumque ex sua libidine moderentur, ex eorum tamen communi societate multo plura commoda quam damna sequuntur. Quare satius est, eorum injurias æquo animo ferre, et studium iis adhibere, quæ concordiæ et amicitiæ conciliandæ inserviunt.

XIII. Ana Başlık

Bunun içinse beceri ve uyanıklık gerekir. Çünkü insanlar çeşit çeşittir (aklın buyrukları doğrultusunda yaşayanların sayısı bu kadar az olduğuna göre), çoğunlukla da kıskançtır, birbirlerine merhamet edeceklerine birbirlerinden intikam almaya bakarlar. Bu yüzden herkesin alışkanlıklarına katlanmak ve karşımızdakinin huylarını taklitten kaçınmak için çok güçlü bir karaktere sahip olmamız şarttır. İnsanları aşağılamayı, erdemleri öğretmek yerine kusurlarını açığa vurmayı, yeteneklerini güçlendirmek yerine kırmayı marifet sayanlar hem başkalarına hem de kendilerine zarar veren kimselerdir. Zaten böyle kimselerin çoğu müthiş derecede sabırsız olduklarından ve sahte bir inanç coşkusuna kapıldıklarından insanlar arasında yaşamak yerine hayvanlar arasında yaşamayı yeğlemiştir; tıpkı büyükleri tarafından azarlandığında doğal şekilde sabredemeyip orduya sığınan, evinin huzurunu savaşın huzursuzluğuna ve bir komutanın mutlak hâkimiyetine yeğleyip her tür yükü sırtlanmayı göze alarak büyüklerinden intikam alacağı zamanı bekleyen çocuklar ya da gençler gibi.

XIV. Ana Başlık

Öyleyse insanlar her şeyi genellikle kendi zevklerine göre belirliyor olsalar da onların ortak yaşamasında zarardan çok fayda var. Bu yüzden en iyisi insanların yaptığı haksızlıklara serinkanlılık göstermek, ahenk ve dostluk tesis eden değerlere gönül vermek.

CAPUT XV.

Quæ concordiam gignunt sunt illa, quæ ad justitiam, æquitatem, et honestatem referuntur. Nam homines præter id, quod injustum et iniquum est, etiam ægre ferunt, quod turpe habetur, sive quod aliquis receptos civitatis mores aspernatur. Amori autem conciliando illa apprime necessaria sunt, quæ ad religionem et pietatem spectant. De quibus vide Scholia I et II Propositionis 37 et Scholium Propositionis 46 et Scholium Propositionis 73 partis IV.

CAPUT XVI.

Solet præterea concordia ex metu plerumque gigni, sed sine fide. Adde, quod metus ex animi impotentia oritur, et propterea ad rationis usum non pertinet; ut nec commiseratio, quamvis pietatis speciem præ se ferre videatur.

CAPUT XVII.

Vincuntur præterea homines etiam largitate, præcipue ii, qui non habent, unde comparare possint illa, quæ ad vitam sustentandam necessaria sunt. Attamen unicuique indigenti auxilium ferre, vires et utilitatem viri privati longe superat. Divitiæ namque viri privati longe impares sunt ad id suppeditandum. Unius præterea viri facultas limitatior est, quam ut omnes sibi possit amicitia jungere; quare pauperum cura integræ societati incumbit, et ad communem tantum utilitatem spectat.

XV. Ana Başlık

Ahenk yaratan değerler adalet, eşitlik ve dürüstlükle ilgili değerlerdir. Çünkü insanlar haksızlığa ve insafsızlığa katlanamadıkları gibi, aşağılık saydıkları bir şeyin olmasına, yani birinin devletin kabul görmüş adetlerini hafife almasına da katlanamazlar. Ama insanların sevgiyle birbirine kenetlenmesi için en önemlisi din ve ahlâka ilişkin olan değerlerdir. Bu konuda IV. Bölümün 37. Önermesinin I ve II. Notuna, 46. Önermesine düşülen Nota ve 73. Önermesine düşülen Nota bakın.

XVI. Ana Başlık

Uzlaşım genellikle evhamdan doğar; tabii güvene dayalı değilse. Evham da ruhsal zayıflıktan doğar ve aklın işleyişiyle hiçbir alakası yoktur. İşte aynı mantık acıma duygusu için de geçerlidir, her ne kadar bu duygu kendisini ahlâk kisvesi altında sunsa da.

XVII. Ana Başlık

İnsanları cömertlikle de kazanabilirsiniz, özellikle geçimini sağlayacak temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak durumda olanları. Ama ihtiyacı olan herkese yardım elini uzatmak tek bir şahsın gücünü ve çıkarını çok çok aşan bir şeydir. Çünkü şahsın kaynakları böyle bir isteğe cevap vermede çok yetersiz kalır. Dahası bir insanın herkesle dost olmasına yetecek gücü, kendi kaynaklarından da sınırlıdır. Bu nedenle yoksulun bakımı bütün toplumun sorumluluğudur ve kamunun çıkarını ilgilendiren bir durumdur.

CAPUT XVIII.

In beneficiis accipiendis et gratia referenda alia prorsus debet esse cura, de qua vide Scholium Propositionis 70 et Scholium Propositionis 71 partis IV.

CAPUT XIX.

Amor præterea meretricius, hoc est generandi libido, quæ ex forma oritur, et absolute omnis amor, qui aliam causam præter animi libertatem agnoscit, facile in odium transit; nisi, quod pejus est, species delirii sit, atque tum magis discordia quam concordia fovetur. Vide Scholium Propositionis 31 partis III.

CAPUT XX.

Ad matrimonium quod attinet, certum est, ipsum cum ratione convenire, si cupiditas miscendi corpora non ex sola forma, sed etiam ex amore liberos procreandi et sapienter educandi ingeneretur; et præterea si utriusque, viri scilicet et fœminæ, amor non solam formam, sed animi præcipue libertatem pro causa habeat.

CAPUT XXI.

Gignit præterea adulatio concordiam; sed fœdo servitutis crimine, vel perfidia; nulli quippe magis adulatione capiuntur quam superbi, qui primi esse volunt, nec sunt.

XVIII. Ana Başlık

Bize yapılan iyilikleri kabul ederken ve buna karşılık minnet duygumuzu ifade ederken bambaşka bir titizlik göstermeliyiz. Bu konuda IV. Bölümün 70. Önermesine düşülen Nota ve 71. Önermesine düşülen Nota bakın.

XIX. Ana Başlık

Kelimenin tam anlamıyla tensel aşk, yani sadece dış bir görüntüden doğan üreme arzusu ve bunun gibi zihnin özgür kararıyla değil de başka bir nedenden doğan her tür aşk kolayca nefrete dönüşür, tabii bu aşk bir tür delilik değilse (ki böyle bir aşk çok daha kötüdür). Böylece ahenkle değil de ahenksizlikle beslenir. 3. Bölümün 31. Önerme Sonucuna bakın.

XX. Ana Başlık

Evliliğe gelince; bu kesinlikle akıl işidir, eğer tensel birleşme sadece dış görünüştten değil de, evlat sahibi olma ve onları aklı başında yetiştirme isteğinden kaynaklanmışsa; hatta dahası hem erkeğe hem de kadına, yani her iki cinse de duyulan sevgi dış görünüşten öte zihnin özgür kararından doğmuşsa.

XXI. Ana Başlık

Dalkavukluk da uzlaşım doğurur, ama sadece kölelik denen o korkunç ayıpla ya da hainlikle; çünkü hiç kimse her şeyde birinci olmak isteyen, ama birinci olamayan şu kibirli insanlardan daha fazla dalkavukluğa esir düşmez.

CAPUT XXII.

Abjectioni falsa pietatis et religionis species inest. Et quamvis abjectio superbiæ sit contraria, est tamen abjectus superbo proximus. Vide Scholium Propositionis 57 partis IV.

CAPUT XXIII.

Confert præterea concordiæ pudor in iis tantum, quæ celari non possunt. Deinde, quia ipse pudor species est tristitiæ, ad rationis usum non spectat.

CAPUT XXIV.

Cæteri tristitiæ erga homines affectus directe justitiæ, æquitati, honestati, pietati, et religioni opponuntur; et, quamvis indignatio æquitatis speciem præ se ferre videatur, ibi tamen sine lege vivitur, ubi unicuique de factis alterius judicium ferre, et suum vel alterius jus vindicare licet.

CAPUT XXV.

Modestia, hoc est cupiditas hominibus placendi, quæ ex ratione determinatur, ad pietatem (*ut in Scholio I Propositionis 37 partis IV diximus*) refertur. Sed si ex affectu oriatur, ambitio est, sive cupiditas, qua homines falsa pietatis imagine plerumque discordias et seditiones concitant. Nam qui reliquos consilio aut re juvare cupit, ut simul summo fruantur bono,

XXII. Ana Başlık

Kendini aşağılama duygusunda sahte bir dindarlık ve din kisvesi vardır. Kendini aşağılama kibre karşıt bir duygu olmasına rağmen kendini aşağılayan insan kibirli insan tipine en yakın olandır. IV. Bölümün 57. Önermesine düşülen Nota bakın.

XXIII. Ana Başlık

Utanç duygusu da uzlaşıma neden olur, ama sadece gizli saklı kalamayacak durumlarda. Dahası, utanç duygusu bir tür kederdir, bu yüzden aklın yararını gözetmez.

XXIV. Ana Başlık

İnsanların kederlenmesine yol açan her duygu doğrudan doğruya adalete, hakkaniyete, dürüstlüğe, ahlâka ve dine aykırıdır. Kızgınlık zaman zaman hakkaniyete uygun gibi görünse de, yine de bir insana karşısındaki insanın yaptıklarını yargılama hakkı tanındığı ve hem kendisinin hem de başkalarının hakkını savunmaya kalkmasına izin verildiği bir toplumda yasalardan söz edilemez.

XXV. Ana Başlık

Nezaket, yani insanları memnun etme arzusu akla dayalı olduğu takdirde ahlâklıdır (IV. Bölümün 37. Önermesine düştüğüm I. Notta da bundan söz etmiştim). Ama bir duygudan kaynaklanıyorsa adına hırs denir ya da kendini ahlâklıymış gibi göstererek insanları kavgalara, isyanlara teşvik eden bir arzu. Çünkü gerek fikirleriyle gerekse yaptığı işlerle başka insanlara yardım etmek isteyen ve böylece en büyük iyiliğin

is apprime studebit eorum sibi amorem conciliare; non autem eos in admirationem traducere, ut disciplina ex ipso habeat vocabulum, nec ullas absolute invidiæ causas dare. In communibus deinde colloquiis cavebit hominum vitia referre, et de humana impotentia non nisi parce loqui curabit: at largiter de humana virtute seu potentia, et qua via possit perfici; ut sic homines, non ex metu aut aversione, sed solo lætitiæ affectu moti, ex rationis præscripto, quantum in se est, conentur vivere.

CAPUT XXVI.

Præter homines nihil singulare in natura novimus, cujus mente gaudere, et quod nobis amicitia aut aliquo consuetudinis genere jungere possumus; adeoque quicquid in rerum natura extra homines datur, id nostræ utilitatis ratio conservare non postulat, sed pro ejus vario usu conservare, destruere, vel quocunque modo ad nostrum usum adaptare nos docet.

CAPUT XXVII.

Utilitas, quam ex rebus, quæ extra nos sunt, capimus, est, præter experientiam et cognitionem, quam acquirimus ex eo, quod easdem observamus, et ex his formis in alias mutamus, præcipua corporis conservatio; et hac ratione res illæ imprimis utiles sunt, quæ corpus ita alere et nutrire possunt, ut ejus omnes partes officio suo recte fungi queant. Nam

tadına hep birlikte varacaklarını düşünen kimsenin ilk hedefi insanların sevgisini kazanmak olacaktır, ama kendi öğretilerinin adıyla anılmasına ya da kendisine gıpta edilmesine neden olacak türde bir hayranlık uyandırmak değil. Gündelik konuşmalarında insanların kusurlarına değinmekten kaçınacak, insani zayıflıklardan bahsetse bile çok temkinli davranacaktır. Bol bol insani erdemden, yani güçten söz edecektir ve bu erdemin ne şekilde mükemmelleşebileceğini anlatacaktır ki, insanlar bu anlattıklarından korkup sinmesin, sadece sevinç duysun ve bu şekilde ne yapıp edip aklın buyruğuna uygun bir yaşam için çabalasın.

XXVI. Ana Başlık

Doğa'da insandan başka aklıyla gurur duyduğumuz, dostluğunu kazanmaya ya da bir şekilde tanışıklık yaratmaya çalıştığımız başka hiçbir birey yoktur. Bu yüzden Doğa'da insandan başka hangi canlı olursa olsun, kendi yararımızı gözetme ilkemiz onu da gözetmemizi bizden beklemez. Bunun yerine, bize hayrı dokunacaksa onu korumamızı, dokunmayacaksa yok etmemizi söyler ya da bir şekilde kendi yaşantımıza uygun hale getirmeyi.

XXVII. Ana Başlık

Dışımızda olan şeyleri gözlemleyerek ve farklı farklı şekillere dönüştürerek elde ettiğimiz deneyim ve bilginin yanı sıra, bunlardan sağladığımız başlıca yarar bedenimizin varlığını sürdürmesidir. Bu nedenle bize en hayrı dokunan şeyler, bedenin tüm parçalarının işlevlerini gerektiği gibi yerine getirmesi için onu besleyecek ve geliştirecek şeylerdir, çünkü

quo corpus aptius est, ut pluribus modis possit affici, et corpora externa pluribus modis afficere, eo mens ad cogitandum est aptior (*vide Propositiones 38 et 39 partis IV*). At hujus notæ perpauca in natura esse videntur; quare ad corpus, ut requiritur, nutriendum necesse est, multis naturæ diversæ alimentis uti. Quippe humanum corpus ex plurimis diversæ naturæ partibus componitur, quæ continuo alimento indigent, et vario, ut totum corpus ad omnia, quæ ex ipsius natura sequi possunt, æque aptum sit, et consequenter ut mens etiam æque apta sit ad plura concipiendum.

CAPUT XXVIII.

Ad hæc autem comparandum vix uniuscujusque vires sufficerent, nisi homines operas mutuas traderent. Verum omnium rerum compendium pecunia attulit, unde factum, ut ejus imago mentem vulgi maxime occupare soleat; quia vix ullam lætitiæ speciem imaginari possunt, nisi concomitante nummorum idea tanquam causa.

CAPUT XXIX.

Sed hoc vitium eorum tantum est, qui non ex indigentia, nec propter necessitates nummos quærunt, sed quia lucri artes didicerunt, quibus se magnifice efferunt. Cæterum corpus ex consuetudine pascunt, sed parce, quia tantum de suis bonis se perdere credunt, quantum sui corporis conservationi impendunt. At qui verum nummorum usum norunt, et

beden ne kadar farklı şekillerde etkilenmeye ve dışındaki cisimleri ne kadar farklı şekillerde etkilemeye müsaitse, zihin de düşünmeye o kadar müsait hale gelir (IV. Bölümün 38. ve 39. Önermelerine bakın). Ama Doğa'da bu türden şeylerin sayısı epeyce azmış gibi görünür; bu yüzden bedenin gerektiği kadar beslenmesi için farklı doğalara sahip gıdalar almak zorundayız. Çünkü insan bedeni farklı doğada pek çok parçadan oluşmuştur ve sürekli farklı gıdaları gerektirir ki, bedenin tümü kendi doğasından kaynaklanan her şeyi eşit şekilde yerine getirmeye müsait olsun ve dolayısıyla zihin de pek çok şeyi kavramaya müsait olsun.

XXVIII. Ana Başlık

İşte insanların birbirlerine karşılıklı olarak yardımları dokunmasaydı tüm bu gıdaları sağlamaya tek bir insanın gücü yetmezdi. Gerçi para her şeyi elde etmemiz için bir araç olmuştur. Bu yüzden onun hayali avamın zihnini fazlasıyla meşgul etmiştir. Çünkü avam para fikrinin eşlik etmediği bir nedenden kaynaklanan sevinci öyle kolay kolay hayal edemez.

XXIX. Ana Başlık

Ama bu kusur yoksul olduğu için ya da gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için değil de, para kazanma becerisini elde etmekle müthiş bir ün kazanacağı için paranın peşinde koşan insanlara özgü bir kusurdur. Böyleleri adet yerini bulsun diye yemek yerler, ama bedenlerini korumak için ne kadar para harcarlarsa servetlerinin de o kadar azalacağını düşündüklerinden pek az yerler. Parasını doğru kullanmasını bilenler ve

divitiarum modum ex sola indigentia moderantur, paucis contenti vivunt.

CAPUT XXX.

Cum igitur res illæ sint bonæ, quæ corporis partes juvant, ut suo officio fungantur, et lætitia in eo consistat, quod hominis potentia, quatenus mente et corpore constat, juvatur vel augetur; sunt ergo illa omnia, quæ lætitiam afferunt, bona. Attamen, quoniam contra non eum in finem res agunt, ut nos lætitia afficiant, nec earum agendi potentia ex nostra utilitate temperatur, et denique quoniam lætitia plerumque ad unam corporis partem potissimum refertur; habent ergo plerumque lætitiæ affectus (*nisi ratio et vigilantia adsit*), et consequenter cupiditates etiam, quæ ex iisdem generantur, excessum; ad quod accedit, quod ex affectu id primum habeamus, quod in præsentia suave est, nec futura æquali animi affectu æstimare possumus. Vide Scholium Propositionis 44 et Scholium Propositionis 60 partis IV.

CAPUT XXXI.

At superstitio id contra videtur statuere bonum esse, quod tristitiam, et id contra malum quod lætitiam affert. Sed, ut jam diximus (*vide Scholium Propositionis 45 partis IV*), nemo, nisi invidus, mea impotentia et incommodo delectatur. Nam quo majore lætitia afficimur, eo ad majorem perfectionem transimus, et consequenter eo magis de natura divina participamus; nec lætitia

kaynaklarını sadece gereksinimlerini karşılamak üzere kullananlarsa pek azla yetinerek yaşarlar.

XXX. Ana Başlık

Mademki beden parçalarının işlevlerini yerine getirmesine yardımcı olan her şey iyidir ve mademki sevinç duygusu zihin ve bedenden ibaret olan insanın kendi kudretinin beslenmesinden ve artmasından ileri gelir, o halde sevince neden olan her şey iyidir. Ama şeylerin amacı bize sevinç vermeye yönelik olmadığına ve işleyiş şekilleri bizim çıkarımıza göre ayarlanmadığına, ayrıca sevinç duygusu bedenin tüm parçalarıyla değil de tek bir parçasıyla daha fazla alakalı olduğuna göre, sevinç yaratan duyguların çoğu (akıl ya da dikkatimiz işe karışmamışsa) ve bunların neden olduğu arzular aşırı olabilir. Ayrıca şu da var ki duygular bize o an için tat veren şeyi ön plana çıkarmamıza neden olur, yoksa biz gelecekte tadacağımız şeyleri aynı ruh haliyle hissedemeyiz. Bu konuda, IV. Bölümün 44. Önermesine düşülen Nota ve 60. Önermesine düşülen Nota bakın.

XXXI. Ana Başlık

Öte yandan batıl inanç keder duygusunun iyilik getirdiğini iddia ediyor gibidir, sevincin de kötülük. Ama yukarıda da belirttiğimiz gibi (IV. Bölümün 45. Önermesine düşülen Nota bakın) kıskanç değilse hiç kimse benim zayıflığımdan ya da şanssızlığımdan sevinç duymaz. Çünkü bizler sevinç duygusunu tattıkça daha mükemmel bir duruma geliriz ve böylelikle tanrısal doğaya katılmış oluruz; çıkarımızı gözeten

unquam mala esse potest, quam nostræ utilitatis vera ratio moderatur. At qui contra metu ducitur, et bonum, ut malum vitet, agit, is ratione non ducitur.

CAPUT XXXII.

Sed humana potentia admodum limitata est, et a potentia causarum externarum infinite superatur; atque adeo potestatem absolutam non habemus, res, quæ extra nos sunt, ad nostrum usum aptandi. Attamen ea, quæ nobis eveniunt contra id, quod nostræ utilitatis ratio postulat, æquo animo feremus, si conscii simus, nos functos nostro officio fuisse, et potentiam, quam habemus, non potuisse se eo usque extendere, ut eadem vitare possemus; nosque partem totius naturæ esse, cujus ordinem sequimur. Quod si clare et distincte intelligamus, pars illa nostri, quæ intelligentia definitur hoc est pars melior nostri, in eo plane acquiescet, et in ea acquiescentia perseverare conabitur. Nam, quatenus intelligimus, nihil appetere nisi id, quod necessarium est, nec absolute, nisi in veris, acquiescere possumus; adeoque quatenus hæc recte intelligimus, eatenus conatus melioris partis nostri cum ordine totius naturæ convenit.

Finis quartæ partis.

doğru aklın yönetiminde yaşanan hiçbir sevinç asla kötü olamaz. Ama korkunun tesiri altında hareket eden, kötüden sakınmak kaygısıyla kendini iyilik yapmaktan da alıkoyan insan akılla yönetilemez.

XXXII. Ana Başlık

Yine de insanın gücü çok sınırlıdır ve her bakımdan dış nedenlerin gücüne yenik düşer. Bu yüzden bizim dışımızdaki şeyleri kendi yararımıza kullanmada öyle mutlak bir yeteneğimiz yoktur. Buna rağmen çıkar ilkemize ters düşen durumlarla karşılaşsak bile serinkanlılıkla onlara katlanmalıyız, tabii eğer ödevlerimizi yerine getirdiğimizin ve sahip olduğumuz gücün bizi böyle şeylerden uzak tutmaya yetmeyeceğinin bilincindeysek, ayrıca Doğa'nın bir parçasıysak ve onun düzenine uymak zorundaysak. Bu noktayı açık ve seçik bir şekilde anlarsak, zekâyla belirlenen parçamız, yani en iyi olan parçamız bundan müthiş bir doyuma ulaşacak ve bu doyumu sürdürmeye çabalayacaktır. Çünkü şeyleri anladığımız sürece zorunlu olanın dışında hiçbir şeyi isteyemeyiz ve doğru olanın dışında hiçbir şeyden mutlak olarak doyuma ulaşamayız. O halde bu şeyleri doğru bir şekilde anlarsak bizim iyi kısmımızın çabası bütün Doğa düzeniyle uyuşacaktır.

Dördüncü Bölümün Sonu

PARS QUINTA

DE
POTENTIA INTELLECTUS, SEU DE LIBERTATE HUMANA

PRÆFATIO

Transeo tandem ad alteram Ethices partem, quæ est de modo sive via, quæ ad libertatem ducit. In hac ergo de potentia rationis agam, ostendens, quid ipsa ratio in affectus possit, et deinde, quid mentis libertas seu beatitudo sit; ex quibus videbimus, quantum sapiens potior sit ignaro. Quomodo autem et qua via debeat intellectus perfici, et qua deinde arte corpus sit curandum, ut possit suo officio recte fungi, huc non pertinet; hoc enim ad medicinam, illud autem ad logicam spectat. Hic igitur, ut dixi, de sola mentis seu rationis potentia agam, et ante omnia, quantum et quale imperium in affectus habeat ad eosdem coercendum et moderandum, ostendam. Nam nos in ipsos imperium absolutum non habere, jam supra demonstravimus. Stoici tamen putarunt, eosdem a nostra voluntate absolute pendere, nosque iis absolute imperare posse. Attamen ab experientia reclamante, non vero ex suis principiis, coacti sunt fateri, usum et studium non parvum requiri ad eosdem coercendum

V. Bölüm

AKLIN KUDRETİ, ya da İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ[160]

ÖNSÖZ

Sonunda *Ethica*'nın diğer Bölümüne geçiyorum, yani bizi özgürlüğe ulaştıracak olan yönteme ya da yola. Bu bölümde ilkin aklın duygular karşısında neler yapabileceğini, sonra da zihinsel özgürlüğün, başka deyişle mutluluğun ne anlama geldiğini göstererek aklın kudretinden söz edeceğim. Böylece bilge bir insanın cahil bir insandan ne denli üstün olduğunun ayırdına varmış olacağız. Ama burada aklımızı ne şekilde kusursuz kılmak zorunda olduğumuza ve görevini gerektiği gibi yapması için bedenimize ne tür bir bakım göstermemiz gerektiğine hiç değinmeyeceğim. Zaten sonuncusu hekimliğin işi, ilki de mantığın. Bu yüzden dediğim gibi, sadece zihnin, yani aklın kudretinden söz edeceğim, ama her şeyden önce aklın duyguları bastırmada ve yönetmede ne kadar ve ne tür bir hâkimiyeti olduğunu göstereceğim. Çünkü yukarıda da kanıtladığım gibi, bizim duygular üzerinde öyle mutlak bir hâkimiyetimiz yok. Oysa Stoacılar duygularımızın bizim mutlak irademize bağlı olduğunu ve onlara mutlak anlamda hâkim olacağımızı sanıyorlardı. Ne var ki duyguları bastırmanın ve yönetmenin öyle az buz bir deneyimle ve uğraşla olamayacağını kendi öğretileri değil de yaşam onlara gösterince onlar

et moderandum; quod quidam exemplo duorum canum (si recte memini), unius scilicet domestici, alterius venatici, conatus est ostendere; nempe quia usu efficere tandem potuit, ut domesticus venari, venaticus contra a leporibus sectandis abstinere assuesceret. Huic opinioni non parum favet Cartesius. Nam statuit, animam seu mentem unitam præcipue esse cuidam parti cerebri, glandulæ scilicet pineali dictæ, cujus ope mens motus omnes, qui in corpore excitantur, et objecta externa sentit, quamque mens eo solo, quod vult, varie movere potest. Hanc glandulam in medio cerebri ita suspensam esse statuit, ut minimo spirituum animalium motu possit moveri. Deinde statuit quod hæc glans tot variis modis in medio cerebro suspendatur, quot variis modis spiritus animales in eandem impingunt, et quod præterea tot varia vestigia in eadem imprimantur, quot varia objecta externa ipsos spiritus animales versus eandem propellunt; unde fit, ut si glans postea ab animæ voluntate, illam diversimode movente, hoc aut illo modo suspendatur, quo semel fuit suspensa a spiritibus, hoc aut illo modo agitatis, tum ipsa glans ipsos spiritus animales eodem modo propellet et determinabit, ac antea a simili glandulæ suspensione repulsi fuerant. Præterea statuit, unamquamque mentis voluntatem natura esse unitam certo cuidam glandis motui. Exempli gratia si quis voluntatem habet objectum remotum intuendi, hæc voluntas efficiet, ut pupilla dilatetur; sed si de sola dilatanda pupilla cogitet, nihil proderit ejus

da bu gerçeği kabullenmek zorunda kaldı. Hafızam beni yanıltmıyorsa içlerinden biri düşüncesini biri evcil, diğeri avcı iki köpek üzerinden kanıtlamaya çalışmıştı; öyle ki, eğitimle evcil köpeği avlanmaya alıştırmak, avcı köpeği de tavşan peşinde koşturmaktan vazgeçirmek işten bile değilmiş. Bu düşünce Descartes'ın da epeyce işine yarayacaktı. Çünkü Descartes ruhun ya da zihnin özellikle beynin bir bölümüyle, yani epifiz guddesi denilen bölümüyle ilişkili olduğunu ve bu bez sayesinde zihnin bedende olup biten bütün hareketlerden ve dolayısıyla bedenin dışındaki cisimlerden de haberdar olduğunu ve istediği anda bu bezi farklı şekillerde hareket ettirebileceğini ileri sürdü. Ona göre, bu gudde beynin ortasına öyle yerleşmiştir ki, hareket ettirici zerrelerin en ufak kıpırtısıyla bile harekete geçebilecek serbestliktedir.[161] Dahası, yine ona göre, hareket ettirici zerreler bu guddeye ne kadar farklı şekilde çarparsa, beynin ortasındaki konumu da o kadar farklı şekiller alır; hatta hareket ettirici zerreleri ona doğru iten ne kadar farklı dış cisim varsa, onda da o kadar farklı izler kalır. Böylece bu gudde sonradan onu farklı şekillerde hareket ettiren ruhun isteğine uyup da şu ya da bu konuma geçerse ve bu konum şu ya da bu şekilde uyarılmış hareket ettirici zerrelerin onu daha önce getirdikleri konumsa, bu kez kendisi bu zerreleri iter ve kendisinin önceki konumundan geri püskürtüldükleri konuma getirir. Descartes bir de zihinsel isteklerin her birinin bu guddenin belli bir hareketiyle doğal bir bağlantısı olduğunu belirtti. Örneğin, bir insanın uzaktaki bir cisme bakma isteği varsa, bu istek onun göz bebeklerinin büyümesine neden olacaktır; ama aynı insan sadece göz bebeklerini büyütmeyi düşünmüş olsaydı, bu isteğe sahip

rei habere voluntatem, quia natura non junxit motum glandis, qui inservit impellendis spiritibus versus nervum opticum modo conveniente dilatandæ vel contrahendæ pupillæ, cum voluntate eandem dilatandi vel contrahendi, sed demum cum voluntate intuendi objecta remota vel proxima. Denique statuit, quod, etsi unusquisque motus hujus glandulæ videatur connexus esse per naturam singulis ex nostris cogitationibus ab initio nostræ vitæ, aliis tamen per habitum possunt jungi; quod probare conatur articulo 50 partis I de passionibus animæ. Ex his concludit, nullam esse tam imbecillem animam, quæ non possit, cum bene dirigitur, acquirere potestatem absolutam in suas passiones. Nam hæ, ut ab eo definiuntur, "sunt perceptiones, aut sensus aut commotiones animæ, quæ ad eam speciatim referuntur, quæque nota bene producuntur, conservantur, et corroborantur, per aliquem motum spirituum" (vide articulum 27 partis I passionum animæ). At quandoquidem cuilibet voluntati possumus jungere motum quemcunque glandis, et consequenter spirituum; et determinatio voluntatis a sola nostra potestate pendet; si igitur nostram voluntatem certis et firmis judiciis, secundum quæ nostræ vitæ actiones dirigere volumus, determinemus, et motus passionum, quas habere volumus, hisce judiciis jungamus, imperium acquiremus absolutum in nostras passiones. Hæc est clarissimi hujus viri sententia (quantum ex ipsius verbis conjicio), quam ego vix credidissem a tanto viro prolatam

olmasının bir yararı olmayacaktı, çünkü doğa hareket ettirici zerreleri göz bebeğinin büyümesini ya da kısılmasını sağlayacak şekilde göz sinirine doğru itme görevini üstlenen guddenin hareketini göz bebeğini büyütme ya da kısma isteğiyle ilişkilendirmemiştir, uzaktaki ya da çok yakındaki nesnelere bakma isteğiyle ilişkilendirmiştir. Son olarak Descartes epifiz guddesinin her hareketinin doğal olarak yaradılışımızdan itibaren düşüncelerimizin biriyle ilişkiliymiş gibi görünse de, aslında alışkanlık sayesinde diğerleriyle de ilişkili olabileceğini söyler ve bunu *Ruhun Tutkuları* adlı eserinin I. Bölümünün 50. Maddesinde[162] kanıtlamaya çalışır. Bütün bu düşüncelerinden de, doğru yönlendirildiği takdirde hiçbir ruhun kendi tutkularına mutlak bir hâkimiyet kuramayacak kadar zayıf olamayacağı sonucunu çıkarır. Çünkü onun yaptığı tanıma göre, tutkular "özellikle ruha ait olan algılar, yani duyumlar ya da heyecanlardır; bunlar (Descartes'ın ifadesine göre) hareket ettirici zerrelerin herhangi bir hareketiyle meydana gelirler, korunurlar ve güçlenirler". (Bu konuda Descartes'ın *Ruhun Tutkuları* adlı eserinin I. Bölümünün 27. Maddesine bakın). Ama mademki bu guddenin ve dolayısıyla hareket ettirici zerrelerin herhangi bir hareketini bizim bir isteğimize bağlayabiliriz ve mademki iradenin kontrolü tamamen bizim elimizdedir, o halde tutkularımıza mutlak şekilde hâkim olabiliriz, yeter ki irademizi eylemlerimizi yönlendirmek istediğimiz doğrultuda sabit ve sağlam kararlarla kontrol edebilelim ve yaşamak istediğimiz tutkuların edimlerini bu kararlara bağlayabilelim. İşte (kendi çalışmalarından toparlayabildiğim kadarıyla) o çok ünlü şahsiyetin düşünceleri böyle, doğrusu bu kadar incelikli olmamış olsalardı, bunların onun çapında bir adamın

esse, si minus acuta fuisset. Profecto mirari satis non possum, quod vir philosophus, qui firmiter statuerat, nihil deducere, nisi ex principiis per se notis, et nihil affirmare, nisi quod clare et distincte perciperet, et qui toties scholasticos reprehenderat, quod per occultas qualitates res obscuras voluerint explicare, hypothesin sumat omni occulta qualitate occultiorem. Quid, quæso, per mentis et corporis unionem intelligit? Quem, inquam, clarum et distinctum conceptum habet cogitationis arctissime unitæ cuidam quantitatis portiunculæ? Vellem sane, ut hanc unionem per proximam suam causam explicuisset. Sed ille mentem a corpore adeo distinctam conceperat, ut nec hujus unionis, nec ipsius mentis ullam singularem causam assignare potuerit, sed necesse ipsi fuerit, ad causam totius Universi, hoc est ad Deum, recurrere. Deinde pervelim scire, quot motus gradus potest glandulæ isti pineali mens tribuere, et quanta cum vi eandem suspensam tenere potest. Nam nescio an hæc glans tardius vel celerius a mente circumagatur, quam a spiritibus animalibus, et an motus passionum, quos firmis judiciis arcte junximus, non possint ab iisdem iterum a causis corporeis disjungi; ex quo sequeretur, ut, quamvis mens firmiter proposuerit contra pericula ire, atque huic decreto motus audaciæ junxerit, viso tamen periculo, glans ita suspendatur, ut mens non nisi de fuga possit cogitare; et sane,

zihninden çıktığına zor inanırdım. Gerçekten de şaşırmadan edemiyorum, nasıl olur da ancak kendiliğinden apaçık önermelerden bir sonuç çıkabileceğini iddia eden, açık ve seçik şekilde algılanmayan hiçbir şeyi doğrulamayan ve her fırsatta bilinemez şeyleri akıl almaz niteliklerle açıklamaya kalktıkları için Skolastiklere verip veriştiren bir filozof, her tür akıl almaz nitelikten daha akıl almaz olan böyle bir varsayımda bulunabilir. Merak ediyorum, acaba zihin ve beden birliğinden ne anlıyor? Maddenin en küçük parçasına bile sinmiş olan düşünce hakkında ne türden açık ve seçik bir bilgisi var? Doğrusu ondan bu birliği en yakın nedeniyle açıklamış olmasını beklerdim. Oysa o zihnin bedenden o kadar farklı olduğunu düşündü ki, ne bunların arasındaki birliği ne de bizzat zihni açıklayıcı tek bir neden bulabildi, dolayısıyla sonunda tüm evrenin Nedenine, yani Tanrı'ya rücu etmek zorunda kaldı. Ayrıca, zihnin şu epifiz guddesini ne ölçüde harekete geçirebildiğini ve ne denli büyük bir kuvvetle onu öyle asılı tutabildiğini de çok bilmek isterdim. Çünkü zihnin bu guddenin konumunu hareket ettirici zerrelerden daha mı yavaş, yoksa daha mı hızlı değiştirdiğini ve sağlam kararlarımızla sıkı sıkıya iliş-kilendirmiş olduğumuz tutkularımızın edimlerinin bedensel nedenlerden dolayı tekrardan ayrılıp ayrılmayacağını hiç bilmiyorum. Çünkü böyleyse, o zaman zihin istediği kadar tehlikeleri göğüslemek üzere sağlam bir karar almış ve bu kararına cüretkârlık edimini katmış olsun, tehlike görüldüğü anda bu gudde öyle bir konum alır ki, zihin o sıra kaçmaktan başka hiçbir şey düşünmeyebilir. Aslına bakarsanız,

cum nulla detur ratio voluntatis ad motum, nulla etiam datur comparatio inter mentis et corporis potentiam seu vires; et consequenter hujus vires nequaquam viribus illius determinari possunt. His adde, quod nec hæc glans ita in medio cerebro sita reperiatur, ut tam facile totque modis circumagi possit, et quod non omnes nervi ad cavitates usque cerebri protendantur. Denique omnia, quæ de voluntate ejusque libertate asserit, omitto, quandoquidem hæc falsa esse satis superque ostenderim. Igitur quia mentis potentia, ut supra ostendi, sola intelligentia definitur, affectuum remedia, quæ omnes experiri quidem, sed non accurate observare nec distincte videre credo, sola mentis cognitione, determinabimus, et ex eadem illa omnia, quæ ad ipsius beatitudinem spectant, deducemus.

AXIOMATA

I. Si in eodem subjecto duæ contrariæ actiones excitentur, debebit necessario vel in utraque, vel in una sola mutatio fieri, donec desinant contrariæ esse.

II. Effectus potentia definitur potentia ipsius causæ, quatenus ejus essentia per ipsius causæ essentiam explicatur vel definitur. (Patet hoc axioma ex propositione 7 partis III).

PROPOSITIO I.

Prout cogitationes, rerumque ideæ, ordinantur et concatenantur in mente, ita corporis affectiones, seu rerum

irade ile hareket arasında hiçbir ilişki olmadığı için, zihinsel ve bedensel güç ya da kuvvet arasında da bir benzerlik yoktur; dolayısıyla birinin kuvvetini, diğerinin kuvvetiyle ölçmek mümkün değildir. Ayrıca şu da var ki beynin ortasında öyle kolayca ve farklı farklı konumlar alacak şekilde bir guddeye rastlanmamıştır, dahası sinirlerin hepsi beyin kıvrımlarına kadar da uzanmaz. Uzun lafın kısası, Descartes'ın irade ve irade özgürlüğüyle ilgili tüm düşüncelerini geçiyorum, çünkü yukarıda bunların yanlış olduğunu yeterince kanıtladım. O halde zihinsel yetkinlik, yukarıda da belirttiğim gibi, salt zekâyla belirlendiğine göre, herkesin deneyimlediğine, ancak iyice gözlemlemediğine ya da net şekilde görmediğine inandığım duyguların devasını yalnızca zihinsel bilgiyle bulabiliriz ve bu bilgiden zihinsel mutlulukla ilgili her şeyi çıkarabiliriz.

Aksiyomlar

I. Aynı öznede iki karşıt eylem başlarsa, eylemlerin karşıtlığı son buluncaya kadar zorunlu olarak ya her ikisinde ya da sadece birinde bir değişim meydana gelecektir.

II. Bir etkinin gücü, kendi nedeninin gücüyle sınırlıdır, çünkü etkinin özü nedeninin özüyle açıklanır ya da tanımlanır. (Bu Aksiyom III. Bölümün 7. Önermesinden çıkarılabilir).

I. Önerme

Şeyler hakkındaki düşünceler ve fikirler zihinde nasıl düzenlenmiş ve birbirine bağlanmışsa, bedenin durumları, yani şeylerin

imagines, ad amussim ordinantur et concatenantur in corpore.

DEMONSTRATIO. Ordo et connexio idearum idem est (*per Propositionem* 7 partis II), ac ordo et connexio rerum et vice versa ordo et connexio rerum idem est (per Corollaria Propositionum 6 et 7 partis II), ac ordo et connexio idearum. Quare, sicuti ordo et connexio idearum in mente fit secundum ordinem et concatenationem affectionum corporis (*per Propositionem 18 partis II*), sic vice versa (*per Propositionem 2 partis III*) ordo et connexio affectionum corporis fit, prout cogitationes, rerumque ideæ, ordinantur et concatenantur in mente. Q.E.D.

PROPOSITIO II.

Si animi commotionem seu affectum a causæ externæ cogitatione amoveamus, et aliis jungamus cogitationibus, tum amor seu odium erga causam externam, ut et animi fluctuationes, quæ ex his affectibus oriuntur, destruentur.

DEMONSTRATIO. Id enim, quod formam amoris vel odii constituit, est lætitia vel tristitia, concomitante idea causæ externæ (*per Definitiones 6 et 7 Affectuum*); hac igitur sublata, amoris vel odii forma simul tollitur; adeoque hi affectus, et qui ex his oriuntur, destruuntur. Q.E.D.

PROPOSITIO III.

Affectus, qui passio est, desinit esse passio, simulatque

imgeleri de bedende aynı şekilde düzenlenmiş ve birbirine bağlanmıştır.

Kanıtlama: Fikirlerin düzeni ve bağlantısı (II. Bölümün 7. Önermesi uyarınca) şeylerin düzeni ve bağlantısıyla aynıdır; diğer taraftan şeylerin düzeni ve bağlantısı da fikirlerin düzeni ve bağlantısıyla aynıdır (II. Bölümün 6 ve 7. Önermesinin Sonucuna göre). Bu yüzden tıpkı zihindeki fikirlerin düzeni ve bağlantılarının bedenin durumlarının düzen ve bağlantılarına göre kurulması gibi (II. Bölümün 18. Önermesine göre), bedenin hallerinin düzeni ve bağlantıları da (III. Bölümün 2. Önermesine göre) şeyler hakkındaki düşüncelerin ve fikirlerin zihindeki düzenine ve bağlantılarına göre kurulur. **Q.E.D.**

II. Önerme

Ruhsal bir heyecanı, yani bir duyguyu dış bir nedenin düşüncesinden uzaklaştırıp başka düşüncelerle birleştirirsek, o zaman dış nedene yönelik sevgimiz ya da nefretimiz ve bu duygulardan kaynaklanan zihinsel dalgalanmalarımız da sona ermiş olur.

Kanıtlama: Çünkü sevgi ve nefreti biçimlendiren, dış bir nedenin fikriyle beraber giden sevinç ya da keder duygularıdır (6 ve 7. Duygu Tanımına göre). Bu yüzden bu fikir ortadan kalktığı anda sevgi ve nefret de ortadan kalkmış olur; dolayısıyla bu duygular ve bunların yol açtığı başka duygular da böylece yok olur. **Q.E.D.**

III. Önerme

Bir duygu edilgin bir duyguysa, hakkında açık ve seçik bir

ejus claram et distinctam formamus ideam.

DEMONSTRATIO. Affectus, qui passio est, idea est confusa (*per generalem Affectuum Definitionem*). Si itaque ipsius affectus claram et distinctam formemus ideam, hæc idea ab ipso affectu, quatenus ad solam mentem refertur, non nisi ratione distinguetur (*per Propositionem 21 partis II cum ejusdem scholio*); adeoque (*per Propositionem 3 partis III*) affectus desinet esse passio. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Affectus igitur eo magis in nostra potestate est, et mens ab eo minus patitur, quo nobis est notior.

PROPOSITIO IV.

Nulla est corporis affectio, cujus aliquem clarum et distinctum non possumus formare conceptum.

DEMONSTRATIO. Quæ omnibus communia sunt, non possunt concipi nisi adæquate (*per Propositionem 38 partis II*); adeoque (*per Propositionem 12 et lemma 2, quod habetur post Scholium Propositionis 13 partis II*) nulla est corporis affectio, cujus aliquem clarum et distinctum non possumus formare conceptum. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, nullum esse affectum, cujus non possumus aliquem clarum et distinctum formare conceptum.

fikir oluşturduğumuz anda edilgin olmaktan çıkar.

Kanıtlama: Edilgin olan bir duygu, bulanık bir fikirdir (Duyguların Tanımına göre). Söz konusu duygu hakkında açık ve seçik bir fikir oluşturulduğunda, bu fikir o duygudan, tabii o duygu zihne ilişkinse, salt akıl aracılığıyla ayırt edilecektir (II. Bölümün 21. Önermesi ve bu Önermeye düşülen Nota göre), böylece (III. Bölümün 3. Önermesine göre) söz konusu duygu da edilgin olmaktan çıkacaktır. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

O halde bir duyguyu ne kadar iyi tanırsak ona o kadar iyi hâkim oluruz, dolayısıyla zihnimiz de ondan daha az etkilenmiş olur.

IV. Önerme

Bedenin hiçbir hali yoktur ki, onun hakkında açık ve seçik bir bilgi edinemeyelim.

Kanıtlama: Herkes için ortak olan şeyler ancak bire bir olarak kavranılan şeylerdir (II. Bölümün 38. Önermesine göre). Bu nedenle (II. Bölümün 13. Önermesine düşülen Nottan sonraki 12. Önerme ve 2. Yardımcı Önermeye göre) bedenin hiçbir hali yoktur ki, onun hakkında açık ve seçik bir bilgi edinemeyelim. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Bu Önermeden bizim açık ve seçik bir kavrayış elde edemeyeceğimiz hiçbir duygu olmadığı sonucu çıkar.

Est namque affectus corporis affectionis idea (per generalem Affectuum Definitionem), quæ propterea (*per Propositionem* præcedentem) aliquem clarum et distinctum involvere debet conceptum.

SCHOLIUM. Quandoquidem nihil datur, ex quo aliquis effectus non sequatur (*per Propositionem 36 partis I*), et quicquid ex idea, quæ in nobis est adæquata, sequitur, id omne clare et distincte intelligimus (*per Propositionem 40 partis II*); hinc sequitur, unumquemque potestatem habere, se suosque affectus, si non absolute, ex parte saltem clare et distincte intelligendi, et consequenter efficiendi, ut ab iisdem minus patiatur. Huic igitur rei præcipue danda est opera, ut unumquemque affectum, quantum fieri potest, clare et distincte cognoscamus; ut sic mens ex affectu ad illa cogitandum determinetur, quæ clare et distincte percipit, et in quibus plane acquiescit; atque adeo, ut ipse affectus a cogitatione causæ externæ separetur, et veris jungatur cogitationibus; ex quo fiet, ut non tantum amor, odium, etc. destruantur (*per Propositionem 2 hujus*), sed ut etiam appetitus seu cupiditates, quæ ex tali affectu oriri solent, excessum habere nequeant (*per Propositionem 61 partis IV*). Nam apprime notandum est, unum eundemque esse appetitum, per quem homo tam agere quam pati dicitur. Exempli gratia cum natura humana ita comparatum esse ostendimus, ut unusquisque appetat, ut reliqui ex ipsius ingenio vivant

Çünkü bir duygu bedenin bir hali hakkında edindiğimiz fikirdir (Duyguların Tanımına göre), bu yüzden (bir önceki Önerme gereği) açık ve seçik bir kavram içermek zorundadır.

Not: Kendisinden hiçbir sonuç çıkaramayacağımız hiçbir şey yoktur (I. Bölümün 36. Önermesine göre) ve bizde bire bir olan bir fikirden kaynaklanan her şeyi açık ve seçik şekilde anlarız (II. Bölümün 40. Önermesine göre). Öyleyse her insan kendisini ve kendi duygularını tümüyle olmasa bile kısmen açık seçik anlama yetisine sahiptir, dolayısıyla onlar karşısında kendisini daha az edilgin kılma yetisine de. Bu nedenle tek tek her duyguyu mümkün mertebe açık ve seçik şekilde bilmeye özel bir hassasiyet göstermeliyiz ki, zihnimiz duygularla karşılaştığında onları açık ve seçik olarak algılayabileceği ve tam anlamıyla doygunluk yaşayabileceği şeyleri düşünmek zorunda kalsın; bu sayede duygunun kendisi de dış bir nedenin düşüncesinden sıyrılıp doğru düşüncelere katılabilsin. Böyle olursa, yalnızca sevgi ya da nefret gibi duygular yok olmakla kalmaz (bu Bölümün 2. Önermesine göre), aynı zamanda bu tür duygulardan kaynaklanan iştahlar, yani arzular da aşırıya kaçmamış olur (IV. Bölümün 61. Önermesine göre). Çünkü özellikle dikkat etmemiz gerekir ki, insanı etkin duruma getirdiği söylenen arzu ile insanı edilgin duruma soktuğu söylenen arzu aynı duygu durumudur. Örneğin insan doğasının herkesin karşısındakinden kendi düşüncesine göre yaşamasını arzulayacak şekilde kurulduğunu göstermiştik

(*vide Corollarium Propositionis 31 partis III*); qui quidem appetitus in homine, qui ratione non ducitur, passio est, quæ ambitio vocatur, nec multum a superbia discrepat; et contra in homine, qui ex rationis dictamine vivit, actio seu virtus est, quæ pietas appellatur (*vide Scholium I Propositionis 37 partis IV, et II Demonstrationem ejusdem Propositionis*). Et hoc modo omnes appetitus seu cupiditates eatenus tantum passiones sunt, quatenus ex ideis inadæquatis oriuntur; atque eædem virtuti accensentur, quando ab ideis adæquatis excitantur vel generantur. Nam omnes cupiditates, quibus ad aliquid agendum determinamur, tam oriri possunt ab adæquatis quam ab inadæquatis ideis (*vide Propositionem 59 partis IV*). Atque hoc (ut eo, unde digressus sum, revertar) affectuum remedio, quod scilicet in eorum vera cognitione consistit, nullum præstantius aliud, quod a nostra potestate pendeat, excogitari potest, quandoquidem nulla alia mentis potentia datur, quam cogitandi et adæquatas ideas formandi, ut supra (*per Propositionem* 3 partis III) ostendimus.

PROPOSITIO V.

Affectus erga rem, quam simpliciter, et non ut necessariam, neque ut possibilem, neque ut contingentem imaginamur, cæteris paribus, omnium est maximus.

DEMONSTRATIO. Affectus erga rem, quam liberam

(III. Bölümün 31. Önerme Sonucuna bakın), buna göre, aklın kılavuzluğunda yaşamayan bir insanda bu arzu hırs dediğimiz edilgin bir durumdur ve kibirden çok da farklı değildir. Oysa aklın buyruğuna göre yaşayan bir insanda bu arzu ahlâk olarak adlandırdığımız etkin bir durum ya da erdemdir (IV. Bölümün 37. Önermesine düşülen I. Nota ve aynı Önermenin II. Kanıtlamasına bakın). İşte bu şekilde bütün iştahlar, yani arzular, bire bir fikirlerden kaynaklanmadıkları sürece sadece edilgin durumlardır; bire bir fikirlerden kaynaklandıkları ya da doğdukları sürece de erdeme atfedilirler. Çünkü bizi belli bir eylemi gerçekleştirmeye yönlendiren her arzu bire bir fikirlerden kaynaklandığı gibi, bire bir olmayan fikirlerden de kaynaklanabilir (IV. Bölümün 59. Önermesine bakın). Öyleyse (başladığımız noktaya geri dönersek) duygulara çare, onlar hakkında doğru bilgi edinmekle bulunur; zaten bizim gücümüz dâhilinde olanlar içinde bundan daha mükemmel bir çare de düşünülemez. Çünkü yukarıda da (III. Bölümün 3. Önermesinde) göstermiş olduğum gibi, zihnin bire bir fikirleri düşünmek ve oluşturmaktan başka bir gücü yoktur.

V. Önerme

Bir şeyi zorunlu veya olası veya olanaklı olarak değil de, yalın olarak hayal ettiğimizde uyanan duygu eşit şartlarda bütün duyguların en yoğunudur.

Kanıtlama: Bir şeyin özgür olduğunu hayal ettiğimizde

esse imaginamur, major est quam erga necessariam (*per Propositionem 49 partis III*), et consequenter adhuc major quam erga illam, quam ut possibilem vel contingentem imaginamur (*per Propositionem 11 partis IV*). At rem aliquam ut liberam imaginari nihil aliud esse potest, quam quod rem simpliciter imaginamur, dum causas, a quibus ipsa ad agendum determinata fuit, ignoramus (*per illa, quæ in Scholio Propositionis 35 partis II ostendimus*); ergo affectus erga rem, quam simpliciter imaginamur, cæteris paribus major est, quam erga necessariam, possibilem, vel contingentem, et consequenter maximus. Q.E.D.

PROPOSITIO VI.

Quatenus mens res omnes ut necessarias intelligit, eatenus majorem in affectus potentiam habet, seu minus ab iisdem patitur.

DEMONSTRATIO. Mens res omnes necessarias esse intelligit (*per Propositionem 29 partis I*), et infinito causarum nexu determinari ad existendum et operandum (*per Propositionem 28 partis I*); adeoque (*per Propositionem præcedentem*) eatenus efficit, ut ab affectibus, qui ex iis oriuntur, minus patiatur et (*per Propositionem 48 partis III*) minus erga ipsas afficiatur. Q.E.D.

hissettiğimiz duygu, zorunlu olduğunu hayal ettiğimiz bir şeye karşı hissettiğimiz duygudan daha yoğundur (III. Bölümün 49. Önermesine göre), aynı şekilde olanaklı ya da olası olarak hayal ettiğimiz bir şeye hissettiğimiz duygudan da daha yoğundur (IV. Bölümün 11. Önermesine göre). Bir şeyin özgür olduğunu hayal etmekse, o şeyi etkide bulunmaya iten nedenleri bilmediğimizde yalın olarak hayal etmekten[163] başka bir şey değildir (II. Bölümün 35. Önermesine düşülen Notta gösterdiklerimiz doğrultusunda). O halde yalın olduğunu hayal ettiğimiz bir şeye karşı hissettiğimiz duygu eşit şartlarda zorunlu ya da olanaklı veya olası olduğunu hayal ettiğimiz bir şeye beslediğimiz duygudan daha yoğundur, dolayısıyla bütün duyguların en yoğunudur. **Q.E.D.**

VI. Önerme

Zihin her şeyin zorunlu olduğunu anladıkça duygular üzerindeki hâkimiyetini arttırır, yani duygulara daha az maruz kalır.

Kanıtlama: Zihin her şeyin zorunlu olduğunu (I. Bölümün 29. Önermesine göre) ve sonsuz bir nedenler zinciriyle varolmaya ve etkide bulunmaya yönlendirildiğini (I. Bölümün 28. Önermesine göre) bilir. Böylece (bir önceki Önermeye göre) gitgide zorunlu şeylerden kaynaklanan duygulara daha az maruz kalmaya ve (III. Bölümün 48. Önermesine göre) onlardan daha az etkilenmeye başlar. **Q.E.D.**

SCHOLIUM. Quo hæc cognitio, quod scilicet res necessariæ sint, magis circa res singulares, quas distinctius et magis vivide imaginamur, versatur, eo hæc mentis in affectus potentia major est; quod ipsa etiam experientia testatur. Videmus enim tristitiam boni alicujus, quod periit, mitigari, simulac homo, qui id perdidit, considerat, bonum illud servari nulla ratione potuisse. Sic etiam videmus, quod nemo miseretur infantis, propterea quod nescit loqui, ambulare, ratiocinari, et quod denique tot annos quasi sui inscius vivat. At si plerique adulti, et unus aut alter infans nascerentur, tum unumquemque misereret infantum; quia tum ipsam infantiam non ut rem naturalem et necessariam, sed ut naturæ vitium seu peccatum consideraret; et ad hunc modum plura alia notare possemus.

PROPOSITIO VII.

Affectus, qui ex ratione oriuntur vel excitantur, si ratio temporis habeatur, potentiores sunt iis, qui ad res singulares referuntur, quas ut absentes contemplamur.

DEMONSTRATIO. Rem aliquam ut absentem non contemplamur ex affectu, quo eandem imaginamur sed ex eo quod corpus alio afficitur affectu qui ejusdem rei existentiam secludit (*per Propositionem 17 partis II*). Quare affectus, qui ad rem, quam ut absentem contemplamur, refertur, ejus naturæ non est, ut reliquas hominis actiones et potentiam superet (*de quibus vide Propositionem 6*

Not: Şeylerin zorunlu olduğuna ilişkin bilgi, daha seçik ve daha canlı bir şekilde hayal ettiğimiz tekil şeylere uygulandıkça zihnin duygular üzerindeki hâkimiyeti de artar. Bunun böyle olduğu deneyimlerle de sabittir. Çünkü iyi bir şey yitirildiğinde duyulan kederin, o şeyi yitiren kimsenin bu iyi şeyi korumasının asla mümkün olamayacağını kavradığı anda yatıştığına tanık olmuşuzdur. Benzer şekilde konuşmasını, yürümesini, mantık yürütmesini bilmiyorlar ya da uzun bir zaman adeta kendilerinden bihaber yaşıyorlar diye kimsenin bebeklere acımadığına da tanık olmuşuzdur. Ama insanların çoğu yetişkin, sadece bir kaçı bebek olarak doğmuş olsaydı, o zaman herkes bebekliğin doğal ve kaçınılmaz bir olgu olmadığını, tersine doğanın bir kusuru ya da günahı olduğunu düşünür, dolayısıyla bebeklere acırdı. Bu konudaki örnekleri çoğaltmamız mümkün.

VII. Önerme

Akıldan doğan ya da aklın uyandırdığı duygular, zamanı hesaba katıp da artık olmadığını düşündüğümüz tekil şeylere ilişkin duygulardan daha güçlüdür.

Kanıtlama: Bir nesnenin olmadığını düşünmemizin nedeni bize onu hayal ettiren duygu değildir, bedenin söz konusu şeyin varlığını dışlayan başka bir duygunun etkisi altında oluşudur (II. Bölümün 17. Önermesine göre). Bu yüzden olmadığını düşündüğümüz bir şeyle ilişkili duygu insanın geri kalan etkinliklerini ve gücünü aşacak bir yapıda değildir (IV. Bölümün 6. Önermesine

partis IV), sed contra ejus naturæ est, ut ab iis affectionibus, quæ existentiam externæ ejus causæ secludunt, coerceri aliquo modo possit (*per Propositionem 9 partis IV*). At affectus, qui ex ratione oritur, refertur necessario ad communes rerum proprietates (*vide Rationis Definitionem in II Scholio Propositionis 40 partis II*), quas semper ut præsentes contemplamur (nam nihil dari potest, quod earum præsentem existentiam secludat), et quas semper eodem modo imaginamur (*per Propositionem* 38 partis II). Quare talis affectus idem semper manet; et consequenter (*per Axioma* 1 hujus) affectus, qui eidem sunt contrarii, quique a suis causis externis non foventur, eidem magis magisque sese accommodare debebunt, donec non amplius sint contrarii; et eatenus affectus, qui ex ratione oritur, est potentior. Q.E.D.

PROPOSITIO VIII.

Quo affectus aliquis a pluribus causis simul concurrentibus excitatur, eo major est.

DEMONSTRATIO. Plures causæ simul plus possunt quam si pauciores essent (*per Propositionem 7 partis III*): adeoque (*per Propositionem 5 partis IV*), quo affectus aliquis a pluribus causis simul excitatur, eo fortior est. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc propositio patet etiam ex Axiomate 2 hujus partis.

göre), tersine dış nedeninin varlığını kabul etmeyen duygularla bir şekilde denetim altına alınacak yapıdadır (IV. Bölümün 9. Önermesine göre). Oysa akıldan doğan bir duygu, zorunlu olarak daima şimdide olduğunu düşündüğümüz (çünkü onların şimdiki varoluşunu dışlayan hiçbir şey olamaz) ve daima aynı şekilde hayal ettiğimiz (II. Bölümün 38. Önermesine göre) şeylerin ortak özelliklerine aittir (II. Bölümün 40. Önermesine düşülen II. Nottaki Aklın Tanımına bakın). Bu yüzden böyle bir duygu her zaman aynı kalır. Dolayısıyla (bu Bölümün 1. Aksiyomuna göre) söz konusu duyguya aykırı olan ve dış nedenlerle beslenmeyen duygular o andan itibaren artık o duyguya aykırı düşmeyecek şekilde uyarlanmak zorundadırlar; buna göre, akıldan doğan bir duygu diğerlerinden daha güçlüdür. **Q.E.D.**

VIII. Önerme

Bir duyguyu eşzamanlı uyandıran nedenlerin sayısı arttıkça söz konusu duygu da yoğunlaşır.

Kanıtlama: Birçok nedenin bir arada işleyişi birkaçının bir arada işleyişinden daha fazla etki yaratabilir (III. Bölümün 7. Önermesine göre). Bu yüzden (IV. Bölümün 5. Önermesine göre) bir duyguyu uyandıran eşzamanlı olarak işleyen nedenlerin sayısı arttıkça o duygu da daha güçlü olur. **Q.E.D.**

Not: Bu önerme bu Bölümün 2. Aksiyomundan anlaşılacaktır.

PROPOSITIO IX.

Affectus, qui ad plures et diversas causas refertur, quas mens cum ipso affectu simul contemplatur, minus noxius est, et minus per ipsum patimur, et erga unamquamque causam minus afficimur, quam alius æque magnus affectus, qui ad unam solam vel pauciores causas refertur.

DEMONSTRATIO. Affectus eatenus tantum malus seu noxius est, quatenus mens ab eo impeditur, quominus possit cogitare (*per Propositiones 26 et 27 partis IV*): adeoque ille affectus, a quo mens ad plura simul objecta contemplandum determinatur, minus noxius est, quam alius æque magnus affectus, qui mentem in sola unius aut pauciorum objectorum contemplatione ita detinet, ut de aliis cogitare nequeat; quod erat primum. Deinde, quia mentis essentia hoc est (*per Propositionem 7 partis III*) potentia, in sola cogitatione consistit (*per Propositionem 11 partis II*), ergo mens per affectum, a quo ad plura simul contemplandum determinatur, minus patitur, quam per æque magnum affectum, qui mentem in sola unius aut pauciorum objectorum contemplatione occupatam tenet, quod erat secundum. Denique hic affectus (*per Propositionem 48 partis III*), quatenus ad plures causas externas refertur, est etiam erga unamquamque minor. Q.E.D.

PROPOSITIO X.

Quamdiu affectibus, qui nostræ naturæ sunt contrarii, non

IX. Önerme

Birçok nedene bağlı olarak meydana gelen bir duygu zihin tarafından nedenleriyle birlikte eşzamanlı olarak değerlendirileceğinden daha az zarar verir; dolayısıyla biz de bu duyguya birkaç nedenden ya da sadece bir nedenden meydana gelen ve onun kadar güçlü başka bir duyguya oranla daha az maruz kalır, o duygunun nedenlerinden daha az etkilenmiş oluruz.

Kanıtlama: Bir duygunun kötü ya da zararlı olması için zihni düşünmekten alıkoymuş olması gerekir (IV. Bölümün 26 ve 27. Önermelerine göre). Bu yüzden zihnin birkaç nesneye eşzamanlı olarak yoğunlaşmasına neden olan duygu, kendisiyle eşit büyüklükte olmasına rağmen zihnin sadece bir ya da birkaç nesneye odaklanmasına ve diğer nedenleri düşünememesine yol açan bir duygudan daha az zararlıdır. Bu önermemizin ilk kısmının kanıtıdır. Diğer kısmının kanıtına gelirsek, zihnin özü, başka deyişle (III. Bölümün 7. Önermesine göre) kudreti salt düşünceden ibarettir (II. Bölümün 11. Önermesine göre); o halde zihin kendisinin sadece bir ya da birkaç nesneye odaklanıp kalmasına yol açan eş büyüklükteki bir duygudan ziyade, birçok nesneye eşzamanlı olarak yoğunlaşmasına neden olan bir duygudan daha az zarar görür. Bu da önermemizin ikinci kanıtıdır. Sonuçta, bir duyguyu yaratan nedenler ne kadar çoksa, (III. Bölümün 48. Önermesine göre) o nedenlerin her birinin etkisi de o kadar az olur. **Q.E.D.**

X. Önerme

Doğamıza aykırı olan duyguların saldırısına uğramadığımız

conflictamur, tamdiu potestatem habemus ordinandi et concatenandi corporis affectiones secundum ordinem ad intellectum.

DEMONSTRATIO. Affectus, qui nostræ naturæ sunt contrarii, hoc est (*per Propositionem 30 partis IV*) qui mali sunt, eatenus mali sunt, quatenus impediunt, quominus mens intelligat (*per Propositionem 27 partis IV*). Quamdiu igitur affectibus, qui nostræ naturæ contrarii sunt, non conflictamur, tamdiu mentis potentia, qua res intelligere conatur (*per Propositionem 26 partis IV*), non impeditur, atque adeo tamdiu potestatem habet claras et distinctas ideas formandi, et alias ex aliis deducendi (*vide II Scholium Propositionis 40 et Scholium Propositionis 47 partis II*); et consequenter (*per Propositionem 1 hujus*) tamdiu potestatem habemus ordinandi et concatenandi affectiones corporis secundum ordinem ad intellectum. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hac potestate recte ordinandi et concatenandi corporis affectiones efficere possumus, ut non facile malis affectibus afficiamur. Nam (*per Propositionem 7 hujus*) major vis requiritur ad affectus, secundum ordinem ad intellectum ordinatos et concatenatos, coercendum, quam incertos et vagos. Optimum igitur, quod efficere possumus, quamdiu nostrorum affectuum perfectam cognitionem non habemus, est, rectam vivendi rationem, seu certa vitæ dogmata concipere, eaque memoriæ mandare, et rebus particularibus, in vita frequenter obviis, continuo applicare, ut sic nostra imaginatio late iisdem afficiatur, et nobis in promptu sint semper. Exempli

sürece, bedenin duygu durumlarını aklın düzenine göre düzenleyecek ve birbirine bağlayacak yetiye sahip oluruz.

Kanıtlama: Doğamıza aykırı olan duygular, yani (IV. Bölümün 30. Önermesine göre) kötü olan duygular zihnin anlayışını engelledikleri için kötüdür (IV. Bölümün 27. Önermesine göre). Öyleyse doğamıza aykırı olan duyguların saldırısına uğramadıkça, şeyleri anlama çabasında olan zihinsel kudret (IV. Bölümün 26. Önermesine göre) engellenmez. Bu yüzden açık ve seçik fikirler oluşturma ve bu fikirler arasında mantıksal çıkarımlar yapma yetisine sahiptir (II. Bölümün 40. Önermesine düşülen II. Nota ve 47. Önermesine düşülen Nota bakın); dolayısıyla (bu Bölümün 1. Önermesine göre) biz de aklın düzenine göre bedensel duygu durumlarımızı düzenleyecek ve birbirine bağlayacak yetiye sahip oluruz. **Q.E.D.**

Not: Bedenin duygu durumlarını doğru bir şekilde düzenleyen ve birbirine bağlayan bu yeti sayesinde zararlı duygulardan kolayca etkilenmememizi sağlayabiliriz. Çünkü (bu Bölümün 7. Önermesine göre) belirsiz ve rastgele olan duyguları aklın düzeninin gerektirdiği şekilde denetlemek çok daha büyük güç ister. Bu yüzden duygularımız hakkında tam bir bilgiye sahip olmadığımızda bizim için en iyisi, doğru bir yaşama şekli tayin etmek, başka deyişle kesin davranış kuralları belirlemek ve bu kuralları hafızamıza emanet edip yaşamda sıkça karşılaştığımız belli durumlarda onlara başvurmaktır ki, hayal gücümüz[164] hep onların etkisinde olsun ve onlar hep bizim elimizin altında bulunsun. Örneğin nefreti

gratia inter vitæ dogmata posuimus (*vide Propositionem 46 partis IV cum ejusdem Scholio*), odium amore seu generositate vincendum, non autem reciproco odio compensandum. Ut autem hoc rationis præscriptum semper in promptu habeamus, ubi usus erit, cogitandæ et sæpe meditandæ sunt communes hominum injuriæ, et quomodo et qua via generositate optime propulsentur; sic enim imaginem injuriæ imaginationi hujus dogmatis jungemus, et nobis (*per Propositionem 18 partis II*) in promptu semper erit, ubi nobis injuria afferetur. Quod si etiam in promptu habuerimus rationem nostri veri utilis, ac etiam boni, quod ex mutua amicitia et communi societate sequitur, et præterea quod ex recta vivendi ratione summa animi acquiescentia oriatur (*per Propositionem 52 partis IV*), et quod homines, ut reliqua, ex naturæ necessitate agant: tum injuria, sive odium, quod ex eadem oriri solet, minimam imaginationis partem occupabit, et facile superabitur; vel si ira, quæ ex maximis injuriis oriri solet, non adeo facile superetur, superabitur tamen, quamvis non sine animi fluctuatione, longe minore temporis spatio, quam si hæc non ita præmeditata habuissemus, ut patet ex Propositione 6, 7 et 8 hujus partis. De animositate

sevgiyle, yani yüce gönüllükle yenmek, nefrete nefretle karşılık vermemek gerektiğini bir davranış kuralı olarak belirlemiştik (IV. Bölümün 46 Önermesine ve aynı Önermeye düşülen Nota bakın). İşte bu akıl ilkesinin gerektiğinde her an elimizin altında olması için hep göz önünde bulundurmalı, insanların genelde yaptıkları hatalar üzerine derin derin düşünmeli ve yüce gönüllülükle bu hataların üstesinden ne ölçüde ve ne şekilde gelebileceğimize bakıp iyi bir yol tutturmalıyız. Çünkü hatalı bir hareketin imgesini bu kuralın imgesiyle birleştirirsek, (II. Bölümün 18. Önermesine göre) bize karşı bir hata yapıldığında bu kural elimizin altında her an hazır bulunmuş olur. Bundan başka, çıkarımızı gerçekten koruyacak ilkeyi, karşılıklı dostluktan ve ortak yaşamdan doğacak iyiliği hiç aklımızdan çıkarmazsak ve (IV. Bölümün 52. Önermesine göre) dürüst bir yaşamdan kaynaklanacak olan ruhsal doygunluğu, ayrıca her şey gibi insanın da Doğa'nın zorunluluğuna göre hareket ettiğini hep aklımızın bir köşesinde tutarsak, işte o zaman bu zorunluluktan ileri gelen haksızlık ya da nefret hayal gücümüzün minicik bir kısmını işgal edecektir ve rahatlıkla üstesinden gelinebilecektir. Büyük haksızlıklardan doğan öfke bu kadar kolay alt edilemez elbette, zihinsel bir dalgalanma yaşanacaktır yaşanmasına, ama yine de bir şekilde alt edilebilecektir, hem de bunlar üzerine hiç kafa yormamış olduğumuzda gereken zamandan çok daha kısa bir zaman içinde; bu durum bu Bölümün 6, 7 ve 8. Önermelerinden de anlaşılacaktır. Evhamdan

ad metum deponendum eodem modo cogitandum est; enumeranda scilicet sunt et sæpe imaginanda communia vitæ pericula, et quomodo animi præsentia et fortitudine optime vitari et superari possunt. Sed notandum, quod nobis in ordinandis nostris cogitationibus et imaginibus semper attendendum est (*per Corollarium Propositionis 63 partis IV et Propositionem 59 partis III*) ad illa, quæ in unaquaque re bona sunt, ut sic semper ex lætitiæ affectu ad agendum determinemur. Exempli gratia si quis videt, se nimis gloriam sectari, de ejus recto usu cogitet, et in quem finem sectanda sit, et quibus mediis acquiri possit; sed non de ipsius abusu, et vanitate, et hominum inconstantia, vel aliis hujusmodi, de quibus nemo, nisi ex animi ægritudine, cogitat; talibus enim cogitationibus maxime ambitiosi se maxime afflictant, quando de assequendo honore, quem ambiunt, desperant; et, dum iram evomunt, sapientes videri volunt. Quare certum est, eos gloriæ maxime esse cupidos, qui de ipsius abusu et mundi vanitate maxime clamant. Nec hoc ambitiosis proprium, sed omnibus commune est, quibus fortuna est adversa, et qui animo impotentes sunt. Nam pauper etiam, avarus de abusu pecuniæ et divitum vitiis non cessat

kurtulmamız için yüreklilik üzerine de aynı mantıkla yoğunlaşmalıyız, yani yaşamda hep karşımıza çıkacak olan tehlikeleri şöyle tek tek gözümüzün önüne getirerek, zihnimizi hep açık tutup cesaretimizi takınıp ne şekilde üstesinden gelebileceğimizi hayal etmeliyiz sık sık. Ama düşüncelerimizi ve hayallerimizi bir düzene otururken dikkat etmemiz gereken nokta, (IV. Bölümün 63. Önermesinin Sonucuna ve 3. Bölümün 59. Önermesine göre) tek tek her şeyde iyi olana yoğunlaşmak olmalıdır ki, bu şekilde her zaman sevinç duygusuyla hareket etmeye yönelebilelim. Örneğin bir insan bütün hevesiyle ünlü olmak için çalışıyorsa, bu ünün iyiye kullanımı üzerine düşünsün, hangi amaçla peşine düşmek gerektiğini, hangi araçlarla elde edilebileceğini; ama bu ünün kötüye kullanımını, değersizliğini düşünmesin, ya da insanların dönekliği ve bunun gibi ancak hasta ruhlu bir insanın düşünebileceği türden şeyleri düşünmesin. Çünkü böyle düşüncelerle hırslandıkça hırslanan insanlar, sonunda hırslandıkları ünü elde edemeyeceklerini anladıklarında işkence üstüne işkence çekerler; öfkelerini kusarken de bilgeymiş gibi görünmek isterler. Bu yüzden kesin olan bir şey varsa o da ünün kötüye kullanımı ve dünyanın gelip geçiciliği üzerine avaz avaz bağıranların aslında en çok ün peşinde koşuşturan olduğu. Bu davranış biçimi sırf hırslılara özgü değil kuşkusuz, şansı yaver gitmeyen, karakteri zayıf olan herkese özgü. Yoksul insan bir de hırslıysa artık hiç susmadan sürekli paranın kötüye kullanımından, zenginlerin ahlâksızlık-

loqui, quo nihil aliud efficit, quam se afflictare, et aliis ostendere, se non tantum paupertatem suam, sed etiam aliorum divitias iniquo animo ferre. Sic etiam, qui male ab amasia excepti sunt, nihil aliud cogitant, quam de mulierum inconstantia et fallaci animo, et reliquis earundem decantatis vitiis; quæ omnia statim oblivioni tradunt, simulac ab amasia iterum recipiuntur. Qui itaque suos affectus et appetitus ex solo libertatis amore moderari studet, is quantum potest nitetur, virtutes earumque causas noscere, et animum gaudio, quod ex earum vera cognitione oritur, implere; at minime hominum vitia contemplari, hominesque obtrectare, et falsa libertatis specie gaudere. Atque hæc qui diligenter observabit (neque enim difficilia sunt) et exercebit, næ ille brevi temporis spatio actiones suas ex rationis imperio plerumque dirigere poterit.

PROPOSITIO XI.

Quo imago aliqua ad plures res refertur, eo frequentior est, seu sæpius viget, et mentem magis occupat.

DEMONSTRATIO. Quo enim imago seu affectus ad plures res refertur, eo plures dantur causæ, a quibus excitari et foveri potest, quas omnes mens (*per hypothesin)* ex ipso affectu simul contemplatur;

larından konuşup durur. Ama böyle yaparak sadece kendisine işkence çektirir ve sadece kendi yoksulluğuna değil başkalarının zenginliğine de nasıl tahammül gösteremediğini açığa vurur. Sevgilisi tarafından beklediği ilgiyi göremeyenler de böyle yapar, kadınların kararsızlıklarından, yalancılıklarından ve bunun gibi dile pelesenk olan başka kusurlarından başka hiçbir şey düşünemez olur, ama sevgilisi tarafından yeniden kabul gördüklerinde de bütün bu düşündüklerini bir anda unutuverir. Öyleyse duygularını ve dürtülerini sadece özgürlük sevgisiyle hafifleten bir insan ne yapıp edip mutlaka bunların nedenlerini bilmeye yönlenir, zihnini de bu konuda edindiği doğru bilgiden kaynaklanan mutlulukla doyurmaya çalışır; insanların kusurlarına odaklanıp insanları hor görmekle meşgul etmez zihnini, özgürlük maskesi takıp sahte gülücükler dağıtmaz. İşte bütün bu kurallara harfiyen uyan (bu kurallar da öyle zor falan değildir) ve bu kuralları hayata geçiren insan eninde sonunda bütün davranışlarını aklın egemenliğine geçirebilir.

XI. Önerme

Bir imgenin ilişkin olduğu nesnelerin sayısı arttıkça, o imge daha sık ortaya çıkar ya da, şöyle dersek, daha sık canlanır ve zihni daha çok meşgul eder.

Kanıtlama: Çünkü bir imgenin, yani duygunun ilişkili olduğu nesnelerin sayısı arttıkça, onu ortaya çıkarabilecek ve besleyebilecek nedenler de fazlalaşır ve zihin bunların hepsini (varsayım gereği) mevcut duygunun

atque adeo affectus eo frequentior est, seu sæpius viget, et (*per Propositionem 8 hujus*) mentem magis occupat. Q.E.D.

PROPOSITIO XII.

Rerum imagines facilius imaginibus, quæ ad res referuntur, quas clare et distincte intelligimus, junguntur, quam aliis.

DEMONSTRATIO. Res, quas clare et distincte intelligimus, vel rerum communes proprietates sunt, vel quæ ex iis deducuntur (*vide Rationis Definitionem in II Scholio Propositionis 40 partis II*), et consequenter sæpius (*per Propositionem præcedentem*) in nobis excitantur; adeoque facilius fieri potest, ut res alias simul cum his, quam cum aliis contemplemur, et consequenter (*per Propositionem 18 partis II*), ut facilius cum his quam cum aliis jungantur. Q.E.D.

PROPOSITIO XIII.

Quo imago aliqua pluribus aliis juncta est, eo sæpius viget.

DEMONSTRATIO. Nam, quo imago aliqua pluribus aliis juncta est, eo (*per Propositionem 18 partis II*) plures causæ dantur, a quibus excitari potest. Q.E.D.

PROPOSITIO XIV.

Mens efficere potest, ut omnes corporis affectiones, seu

bir sonucu olarak değerlendirir. Bu yüzden bir duygu ne kadar sık ortaya çıkarsa, yani ne kadar sık canlanırsa, (bu Bölümün 8. Önermesine göre) zihni de o kadar çok meşgul etmiş olur. **Q.E.D.**

XII. Önerme

Şeylerin zihinsel imgeleri, açık ve seçik anladığımız şeylerin imgeleriyle başka imgelere oranla daha kolay birleşir.

Kanıtlama: Açık ve seçik anladığımız şeyler ya nesnelerin ortak özellikleridir ya da bu özelliklerden çıkardığımız sonuçlardır (II. Bölümün 40. Önermesine düşülen II. Nottaki Aklın Tanımına bakın); dolayısıyla (bir önceki Önermeye göre) bunlar düşüncelerimizde daha sık canlanır. Böylece bizim için öteki şeyleri başkalarıyla değil de bunlarla düşünmek daha kolaylaşır; demek ki (II. Bölümün 18. Önermesine göre) şeylerin imgeleri başka tür imgelerden ziyade, açık ve seçik anladığımız şeylerin imgeleriyle daha kolay birleşir. **Q.E.D.**

XIII. Önerme

Zihinsel bir imge ne kadar başka imgeyle birleşirse o kadar sık canlanır.

Kanıtlama: Bir imge ne kadar çok başka imgeyle birleşirse (II. Bölümün 18. Önermesine göre) onu canlandıracak nedenler de o kadar fazlalaşır. **Q.E.D.**

XIV. Önerme

Zihin bedenin bütün hallerini, yani şeylerin ondaki

rerum imagines, ad Dei ideam referantur.

DEMONSTRATIO. Nulla est corporis affectio, cujus aliquem clarum et distinctum non possit mens formare conceptum (*per Propositionem 4 hujus*); adeoque efficere potest (*per Propositionem 15 partis I*), ut omnes ad Dei ideam referuntur. Q.E.D.

PROPOSITIO XV.

Qui se suosque affectus clare et distincte intelligit, Deum amat, et eo magis, quo se suosque affectus magis intelligit.

DEMONSTRATIO. Qui se suosque affectus clare et distincte intelligit, lætatur (*per Propositionem 53 partis III*), idque concomitante idea Dei (*per Propositionem præcedentem*); atque adeo (*per 6 Affectuum Definitionem*) Deum amat, et (*per eandem rationem*) eo magis, quo se suosque affectus magis intelligit. Q.E.D.

PROPOSITIO XVI.

Hic erga Deum amor mentem maxime occupare debet.

DEMONSTRATIO. Est enim hic amor junctus omnibus corporis affectionibus (*per Propositionem 14 hujus*), quibus omnibus fovetur (*per Propositionem 15 hujus*); atque adeo (*per Propositionem 11 hujus*) mentem maxime occupare debet. Q.E.D.

PROPOSITIO XVII.

Deus expers est passionum, nec ullo lætitiæ aut

imgelerini Tanrı'yla ilişkilendirilebilir.

Kanıtlama: Bedenin hiçbir hali yoktur ki, zihin bunu açık ve seçik bir şekilde kavrayamasın (bu Bölümün 4. Önermesine göre). Bu nedenle bunların hepsi Tanrı'yla ilişkilendirilebilir (I. Bölümün 15. Önermesine göre). **Q.E.D.**

XV. Önerme

Hem kendisini hem de duygularını açık ve seçik bir şekilde anlayan kimse Tanrı'yı sever; kendisini ve duygularını anladıkça da Tanrı'yı daha fazla sever.

Kanıtlama: Kendisini ve duygularını açık ve seçik anlayan insan sevinç duyar (III. Bölümün 53. Önermesine göre) ve bu sevinci Tanrı fikriyle beraber gider (bir önceki Önermeye göre); bu yüzden (Duyguların 6. Tanımına göre) Tanrı'yı sever. Aynı nedenden ötürü, kendisini ve duygularını anladıkça da Tanrı'yı daha fazla sever. **Q.E.D.**

XVI. Önerme

Tanrı'ya duyulan bu sevgi zihnin başköşesine oturmalıdır.

Kanıtlama: Çünkü bu sevgi bedenin tüm duygu durumlarıyla ilgilidir (bu Bölümün 14. Önermesine göre) ve bunların hepsiyle beslenir (bu Bölümün 15. Önermesine göre). O halde (bu Bölümün 11. Önermesine göre) zihnin başköşesine oturmalıdır. **Q.E.D.**

XVII. Önerme

Tanrı'nın edilgin halleri yoktur, herhangi bir sevinç ya da

tristitiæ affectu afficitur.

DEMONSTRATIO. Ideæ omnes, quatenus ad Deum referuntur, veræ sunt (*per Propositionem 32 partis II*), hoc est (*per Definitionem 4 partis II*) adæquatæ; atque adeo (*per Affectuum generalem Definitionem*) Deus expers est passionum. Deinde Deus neque ad majorem neque ad minorem perfectionem transire potest (*per II Corollarium Propositionis 20 partis I*); adeoque (*per 2 et 3 Affectuum Definitiones*) nullo lætitiæ neque tristitiæ affectu afficitur. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Deus proprie loquendo neminem amat neque odio habet. Nam Deus (*per Propositionem præcedentem*) nullo lætitiæ neque tristitiæ affectu afficitur, et consequenter (per 6 et 7 affectuum definitiones) neminem etiam amat neque odio habet.

PROPOSITIO XVIII.

Nemo potest Deum odio habere.

DEMONSTRATIO. Idea Dei, quæ in nobis est, est adæquata et perfecta (*per Propositiones 46 et 47 partis II*); adeoque quatenus Deum contemplamur, eatenus agimus (*per Propositionem 3 partis III*); et consequenter (*per Propositionem 59 partis III*) nulla potest dari tristitia concomitante idea Dei, hoc est (*per 7 Affectuum Definitionem*), nemo Deum odio habere potest. Q.E.D.

keder duygusundan da etkilenmez.

Kanıtlama: Bütün fikirler Tanrı'yla ilgili oldukları için doğrudur (II. Bölümün 32. Önermesine göre), yani (II. Bölümün 4. Tanımına göre) bire birdir. Bu yüzden (Duyguların Genel Tanımına göre) Tanrı'nın edilgin halleri yoktur. Bunun yanı sıra Tanrı için yetkinliğin ne üst seviyesine ne de alt seviyesine geçmek gibi bir şey söz konusu olabilir (I. Bölümün 20. Önermesine düşülen II. Nota göre); o halde (o halde Duyguların 2. ve 3. Tanımlarına göre) Tanrı hiçbir şekilde ne sevinç duygusundan etkilenir ne de keder duygusundan. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Kesin bir dille söylersek, Tanrı hiç kimseyi sevmez, hiç kimseden nefret de etmez. Çünkü Tanrı (bir önceki Önermeye göre) ne sevinç ne de keder duygusu yaşar; dolayısıyla (Duyguların 6 ve 7. Önermelerine göre) Tanrı hiç kimseyi sevmez, hiç kimseden nefret de etmez.[165]

XVIII. Önerme

Hiç kimse Tanrı'dan nefret edemez.

Kanıtlama: Bizdeki Tanrı fikri bire bir ve tamdır (II. Bölümün 46 ve 47. Önermelerine göre). O halde biz Tanrı'yı tefekkür ettiğimiz sürece etkin durumdayız (III. Bölümün 3. Önermesine göre); dolayısıyla (III. Bölümün 59. Önermesine göre) Tanrı fikriyle beraber giden hiçbir keder söz konusu değildir, başka deyişle (Duyguların 7. Tanımına göre) hiç kimse Tanrı'dan nefret edemez. **Q.E.D.**

COROLLARIUM.

Amor erga Deum in odium verti nequit.

SCHOLIUM. At objici potest, quod, dum Deum omnium rerum causam intelligimus, eo ipso Deum tristitiæ causam consideramus. Sed ad hoc respondeo, quod quatenus tristitiæ causas intelligimus, eatenus (*per Propositionem 3 hujus*) ipsa desinit esse passio, hoc est (*per Propositionem 59 partis III*), eatenus desinit esse tristitia; atque adeo, quatenus Deum tristitiæ causam esse intelligimus, eatenus lætamur.

PROPOSITIO XIX.

Qui Deum amat, conari non potest, ut Deus ipsum contra amet.

DEMONSTRATIO. Si homo id conaretur, cuperet ergo (*per Corollarium Propositionis 17 hujus*), ut Deus, quem amat, non esset Deus, et consequenter (*per Propositionem 19 partis III*) contristari cuperet, quod (*per Propositionem 28 partis III*) est absurdum. Ergo, qui Deum amat, etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XX.

Hic erga Deum amor neque invidiæ neque zelotypiæ affectu inquinari potest; sed eo magis fovetur, quo plures homines eodem amoris vinculo cum Deo junctos imaginamur.

Önerme Sonucu

Tanrı'ya duyulan sevgi nefrete dönüşemez.

Not: Tanrı'yı her şeyin nedeni olarak düşünüp ve tam da bu nedenle Tanrı'yı kederin de nedeni olarak görürsek bu düşünceye karşı çıkabiliriz. Ama o zaman da benim yanıtım şöyle olur: Kederin nedenini anladığımız sürece keder edilgin bir duygu olmaktan çıkar (bu Bölümün 3. Önermesine göre), yani (III. Bölümün 59. Önermesine göre) keder artık keder olmaktan çıkar. Bu yüzden Tanrı'yı kederin nedeni olarak kabul ettiğimiz sürece sevinç duyarız.

XIX. Önerme

Tanrı'yı seven insan karşılığında Tanrı da onu sevsin diye çaba harcayamaz.

Kanıtlama: İnsan bu şekilde bir çaba harcıyorsa (bu Bölümün 17. Önermesinin Sonucuna göre), sevgi duyduğu Tanrı'nın Tanrı olmamasını arzulayacaktır, dolayısıyla (III. Bölümün 19. Önermesine göre) kederlenmeyi arzulayacaktır ki (III. Bölümün 19. Önermesine göre), böyle bir şey saçmadır (III. Bölümün 28. Önermesine göre). O halde Tanrı'yı seven insan (*karşılığında Tanrı da onu sevsin diye çaba harcayamaz*). **Q.E.D.**

XX. Önerme

Tanrı'ya duyulan sevgi kıskançlık ya da çekememezlik duygularıyla lekelenemez; tam tersi, ne kadar çok insanın aynı sevgi bağıyla Tanrı'ya bağlandığını düşünürsek Ona olan sevgimiz de o kadar çoğalır.

DEMONSTRATIO. Hic erga Deum amor summum bonum est, quod ex dictamine rationis appetere possumus (*per Propositionem 28 partis IV*), et omnibus hominibus commune est (*per Propositionem 36 partis IV*), et, omnes ut eodem gaudeant, cupimus (*per Propositionem 37 partis IV*); atque adeo (*per 23 Affectuum Definitionem*) invidiæ affectu maculari nequit, neque etiam (*per Propositionem 18 hujus et Definitionem Zelotypiæ, quam vide in Scholio Propositionis 35 partis III*) zelotypiæ affectu; sed contra (*per Propositionem 31 partis III*) eo magis foveri debet, quo plures homines eodem gaudere imaginamur. Q.E.D.

SCHOLIUM. Possumus hoc eodem modo ostendere, nullum dari affectum, qui huic amori directe sit contrarius, a quo hic ipse amor possit destrui; atque adeo concludere possumus, hunc erga Deum amorem omnium affectuum est constantissimum, nec, quatenus ad corpus refertur, posse destrui, nisi cum ipso corpore. Cujus autem naturæ sit, quatenus ad solam mentem refertur, postea videbimus.

Atque his omnia affectuum remedia, sive id omne, quod mens, in se sola considerata, adversus affectus potest, comprehendi; ex quibus apparet, mentis in affectus potentiam consistere, I. in ipsa affectuum cognitione (*vide Scholium Propositionis 4*

Kanıtlama: Tanrı'ya yönelik sevgimiz aklın kılavuzluğunda isteyebileceğimiz en yüce iyiliktir (IV. Bölümün 28. Önermesine göre) ve her insanda ortaktır (IV. Bölümün 36. Önermesine göre); bizler bütün insanların O'ndaki mutluluğu tatmasını arzularız (IV. Bölümün 37. Önermesine göre). Bu yüzden (Duyguların 23. Tanımına göre) O'nu ne haset duygusuyla lekelememiz mümkündür ne de kıskançlık duygusuyla (bu Bölümün 18. Önermesine göre ve 3. Bölümün 35. Önermesine düşülen Nottaki Kıskançlık duygusunun tanımına göre); tam tersi (III. Bölümün 31. Önermesine göre) bizim gibi pek çok insanın Ondaki mutluluğu tattığını düşündükçe söz konusu sevgiyi daha çok beslemeliyiz. **Q.E.D.**

Not: Aynı mantıkla, bu sevgiye tam olarak aykırı düşebilecek ve bu sevgiyi yok edebilecek hiçbir duygunun olmadığını da gösterebiliriz. Böylece Tanrı'ya yönelik bu sevginin tüm duyguların en tutarlısı olduğu ve bedenle ilişkilendirildiği sürece, bedenle birlikte yok olmadıkça asla yok olamayacağı sonucuna varırız. Ama bu sevginin sadece zihinle ilgili olan doğasını daha sonra inceleyeceğiz.

Öyleyse şimdiye kadar duygulara çare olabilecek her şeyi, yani zihni kendi başına ele aldığımızda bu duygulara karşı yapabileceği her şeyi toparlamış oluyorum. Buradan hareketle açıkça görebiliriz ki, zihnin duygular üzerindeki gücü şunlardan ibarettir: I. Duyguların katıksız bilgisine sahip oluşundan (bu Bölümün 4. Önermesine

hujus); II. in eo, quod affectus a cogitatione causæ externæ, quam confuse imaginamur, separat (*vide Propositionem 2 cum eodem Scholio Propositionis 4 hujus*); III. in tempore, quo affectiones, quæ ad res, quas intelligimus, referuntur, illas superant, quæ ad res referuntur, quas confuse seu mutilate concipimus (*vide Propositionem 7 hujus*); IV. in multitudine causarum, a quibus affectiones, quæ ad rerum communes proprietates vel ad Deum referuntur, foventur (*vide Propositiones 9 et 11 hujus*); V. denique in ordine, quo mens suos affectus ordinare et invicem concatenare potest (*vide Scholium Propositionis 10 et insuper Propositiones 12, 13, et 14 hujus*). Sed ut hæc mentis in affectus potentia melius intelligatur, venit apprime notandum, quod affectus a nobis magni appellantur, quando unius hominis affectum cum affectu alterius comparamus, et unum magis quam alium eodem affectu conflictari videmus; vel quando unius ejusdemque hominis affectus ad invicem comparamus, eundemque uno affectu magis quam alio affici sive moveri comperimus. Nam (*per Propositionem 5 partis IV*) vis cujuscunque affectus definitur potentia causæ externæ cum nostra comparata. At mentis potentia sola cognitione definitur, impotentia autem seu passio a sola cognitionis privatione, hoc est ab eo, per quod ideæ

düşülen Nota bakın); II. Duyguları bulanık olarak kavradığımız dış bir nedenin düşüncesinden ayırt edişinden (bu Bölümün 2. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Notla birlikte 4. Önermesine bakın); III. Net şekilde anladığımız şeylere ilişkin duygu durumlarının bulanık ve bölük pörçük anladığımız şeylere ilişkin duygu durumlarından daha uzun süreli olmasından (bu Bölümün 7. Önermesine bakın); IV. Ortak özelliklere ya da Tanrı'ya ilişkin duygu durumlarını besleyen nedenlerin çokluğundan (bu Bölümün 9 ve 11. Önermelerine bakın); V. Son olarak da, zihnin kendi duygularını düzenleyebilme ve birbirleriyle ilişkilendirebilme yeteneğinden (bu Bölümün 10. Önermesine düşülen Nota ve ayrıca 12, 13 ve 14. Önermelerine bakın). Ama zihnin duygular üzerindeki gücünü daha iyi anlayabilmek için, bir insanın duygu durumunu başka bir insanın duygu durumuyla karşılaştırdığımızda ve aynı duygudan birinin diğerine göre daha fazla etkilendiğini gördüğümüzde ya da aynı insanın değişik duygu durumlarını birbirleriyle karşılaştırıp onun bu duyguların birinden diğer bir duyguya oranla daha fazla etkilendiğini anladığımızda kuvvetli dediğimiz duyguları özellikle gözlemlemek gerekir. Çünkü (IV. Bölümün 5. Önermesine göre) her duygunun kuvveti dış bir nedenin gücünün bizim kendi gücümüzle karşılaştırılması sonucunda belirlenir. Bizim zihin gücümüz sadece bilgiyle belirlenir; zayıflığı, yani edilginliğiyse sadece bilginin yoksunluğuyla, daha doğrusu, bizde bire bir olmayan fikirler dediğimiz fikirlere yol

dicuntur inadæquatæ, æstimatur; ex quo sequitur, mentem illam maxime pati, cujus maximam partem ideæ inadæquatæ constituunt, ita ut magis per id, quod patitur, quam per id, quod agit, dignoscatur; et illam contra maxime agere, cujus maximam partem ideæ adæquatæ constituunt, ita ut, quamvis huic tot inadæquatæ ideæ quam illi insint, magis tamen per illas, quæ humanæ virtuti tribuuntur, quam per has, quæ humanam impotentiam arguunt, dignoscatur. Deinde notandum, animi ægritudines et infortunia potissimum originem trahere ex nimio amore erga rem, quæ multis variationibus est obnoxia, et cujus nunquam compotes esse possumus. Nam nemo de re ulla, nisi quam amat, sollicitus anxiusve est; neque injuriæ, suspiciones, inimicitiæ, etc. oriuntur, nisi ex amore erga res, quarum nemo potest revera esse compos. Ex his itaque facile concipimus, quid clara et distincta cognitio, et præcipue tertium illud cognitionis genus (*de quo vide Scholium Propositionis 47 partis II*), cujus fundamentum est ipsa Dei cognitio, in affectus potest; quos nempe, quatenus passiones sunt, si non absolute tollit (*vide Propositionem 3 cum Scholio Propositionis 4 hujus*), saltem efficit, ut minimam mentis partem constituant (*vide Propositionem 14 hujus*). Deinde amorem gignit erga rem immutabilem et æternam (*vide Propositionem 15 hujus*), et cujus revera sumus compotes (*vide Propositionem 45 partis II*); et qui propterea nullis vitiis, quæ in communi amore

açan bilginin yoksunluğuyla. Buradan çıkan sonuca göre, zihnin en edilgin hali onun büyük bir kısmının bire bir olmayan fikirlerle örülü olduğu halidir ki, böyle bir zihin etkinliğinden çok edilginliğiyle dikkat çeker. Buna karşın zihnin en etkin hali onun büyük kısmının bire bir fikirlerle örülü olduğu halidir ki, ilk halindeki kadar bire bir olmayan fikirleri olsa bile, insanın zayıflığına işaret eden bu fikirlerinden çok insanın gücüne işaret eden fikirleriyle dikkat çeker. Bundan başka bir de şunu gözlemlemek gerekir ki, ruhsal hastalıklar ve mutsuzluklar, değişimlere çok yatkın olan ve bizim asla tam olarak sahip olamayacağımız bir şeye beslenen aşırı sevgiden kaynaklanır. Çünkü hiç kimse sevmediği bir şeyden rahatsızlık ya da kaygı duymaz; hatalar, kuşkular, düşmanlıklar ve bunlara benzer bütün duygular insanların tam anlamıyla sahip olamayacağı şeylere yönelik sevgisinden kaynaklanır. Öyleyse buradan hareketle açık ve seçik bir bilginin, özellikle temelinde Tanrı bilgisinin olduğu üçüncü tür bilginin[166] (bu konuda II. Bölümün 47. Önermesine düşülen Nota bakın) duygular karşısında ne kadar etkin olduğunu gayet kolay anlarız. Çünkü bu bilgi edilgin duyguları tamamen yok etmese bile (bu Bölümün 3. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Notla birlikte 4. Önermesine bakın), en azından onları zihnin ufak bir kısmını işgal edecek hale getirir (bu Bölümün 14. Önermesine bakın). Dahası gerçekten tam olarak sahip olduğumuz (II. Bölümün 45. Önermesine göre) ve bu yüzden de sıradan bir sevgi türünde bulunabilecek

insunt, inquinari, sed semper major ac major esse potest (*per Propositionem 15 hujus*), et mentis maximam partem occupare (*per Propositionem 16 hujus*), lateque afficere.

Atque his omnia, quæ præsentem hanc vitam spectant, absolvi. Nam quod in hujus scholii principio dixi, me his paucis omnia affectuum remedia amplexum esse, facile poterit unusquisque videre, qui ad hæc, quæ in hoc scholio diximus, et simul ad mentis ejusque affectuum definitiones, et denique ad Propositiones 1 et 3 partis III attenderit. Tempus igitur jam est, ut ad illa transeam, quæ ad mentis durationem sine relatione ad corpus pertinent.

PROPOSITIO XXI.

Mens nihil imaginari potest, neque rerum præteritarum recordari, nisi durante corpore.

DEMONSTRATIO. Mens actualem sui corporis existentiam non exprimit, neque etiam corporis affectiones ut actuales concipit, nisi durante corpore (*per Corollarium Propositionis 8 partis II*); et consequenter (*per Propositionem 26 partis II*) nullum corpus ut actu existens concipit, nisi durante suo corpore; ac proinde nihil imaginari (*vide Imaginationis Definitionem in Scholio Propositionis 17 partis II*) neque rerum præteritarum recordari potest, nisi durante corpore (*vide Definitionem*

kusurların hiçbiriyle lekelenemeyen, tersine gitgide büyüyen (bu Bölümün 15. Önermesine göre) ve zihnin en büyük bölümünü kaplayıp (bu Bölümün 16. Önermesine göre) onu çepeçevre saran, değişmez ve ezeli-ebedi (bu Bölümün 15. Önermesine bakın) olan şeye[167] yönelik bir sevgi doğurur.

İşte böylece dünya yaşamıyla ilgili olan her şeyi ele almış bulunuyorum. Çünkü bu Notun en başında da söylediğim gibi, duyguların tüm çarelerini birkaç cümlede özetleyiverdim. Bu Notun içeriğine, hem zihnin hem de onun duygu durumlarının tanımına ve son olarak da III. Bölümün 1 ve 3. Önermelerine dikkat eden herkes bunu görebilir. Öyleyse artık bedenden bağımsız olarak zihnin sürekliliğini[168] ilgilendiren konulara geçmenin vakti geldi.

XXI. Önerme

Beden varolmaya devam etmedikçe zihin hiçbir şey hayal edemez ya da geçmişle ilgili hiçbir şey hatırlayamaz.

Kanıtlama: Zihin, beden varolmaya devam etmedikçe, bedeninin fiili varoluşunu ifade etmez, hatta bedeninin hallerinin fiili olduğunu da kavramaz (II. Bölümün 8. Önermesinin Sonucuna göre), dolayısıyla (II. Bölümün 26. Önermesine göre) kendi bedeni varolmaya devam etmedikçe hiçbir bedenin fiili olarak varolduğunu kavramaz. Bu nedenle kendi bedeni varolmaya devam etmedikçe zihin hiçbir şey hayal edemez (II. Bölümün 17. Önermesine düşülen Nottaki hayal gücünün tanımına bakın) ya da geçmişle ilgili hiçbir şey hatırlayamaz (II.

Memoriæ in Scholio Propositionis 18 partis II). Q.E.D.

PROPOSITIO XXII.

In Deo tamen datur necessario idea, quæ hujus et illius corporis humani essentiam sub æternitatis specie exprimit.

DEMONSTRATIO. Deus non tantum est causa hujus et illius corporis humani existentiæ, sed etiam essentiæ (*per Propositionem 25 partis I*); quæ propterea per ipsam Dei essentiam necessario debet concipi (*per Axioma 4 partis I*), idque æterna quadam necessitate (*per Propositionem 16 partis I*); qui quidem conceptus necessario in Deo dari debet (*per Propositionem 3 partis II*). Q.E.D.

PROPOSITIO XXIII.

Mens humana non potest cum corpore absolute destrui, sed ejus aliquid remanet, quod æternum est.

DEMONSTRATIO. In Deo datur necessario conceptus seu idea, quæ corporis humani essentiam exprimit (*per Propositionem præcedentem*), quæ propterea aliquid necessario est, quod ad essentiam mentis humanæ pertinet (*per Propositionem 13 partis II*). Sed menti humanæ nullam durationem, quæ tempore definiri potest, tribuimus, nisi quatenus corporis actualem existentiam, quæ per durationem explicatur et tempore definiri potest, exprimit; hoc est (*per Corollarium Propositionis 8 partis II*), ipsi durationem

Bölümün 18. Önermesine düşülen Nottaki hafızanın tanımına bakın). **Q.E.D.**

XXII. Önerme

Buna rağmen Tanrı'da tek tek her insan bedeninin özünü sonsuzluğun bakış açısıyla ifade eden bir fikir zorunlu olarak vardır.

Kanıtlama: Tanrı tek tek her insan bedeninin sadece varoluşunun değil aynı zaman da özünün de nedenidir (I. Bölümün 25. Önermesine göre).[169] Bu yüzden bu öz zorunlu olarak sadece Tanrı'nın kendi özünün yardımıyla kavranmalıdır (I. Bölümün 4. Aksiyomu gereği), yani kesin bir ezeli-ebedi zorunlulukla kavranmalıdır (I. Bölümün 16. Önermesine göre) ve bu kavrayış zorunlu olarak Tanrı'da varolmalıdır (II. Bölümün 3. Önermesine göre). **Q.E.D.**

XXIII. Önerme

İnsan zihni bedenle birlikte tümden yok olamaz; çünkü ondan geriye ezeli ve ebedi olan bir şey kalır.

Kanıtlama: Tanrı'da zorunlu olarak insan bedeninin özünü ifade eden bir kavram ya da fikir vardır (bir Önceki önermeye göre), dolayısıyla bu kavram zorunlu olarak insan zihninin özüne ait bir şeydir (II. Bölümün 13. Önermesine göre). Ama insan zihnine ancak bedeninin fiili varoluşunu, yani süre gerektiren ve zamanla sınırlanabilen varoluşunu ifade ettiği sürece, zamanla sınırlanan herhangi bir süre atfederiz. Başka türlü söylersek (II. Bölümün 8. Önerme Sonucuna göre), insan zihnine

non tribuimus, nisi durante corpore. Cum tamen aliquid nihilominus sit id, quod æterna quadam necessitate per ipsam Dei essentiam concipitur (*per Propositionem præcedentem*), erit necessario hoc aliquid, quod ad mentis essentiam pertinet, æternum. Q.E.D.

SCHOLIUM. Est, uti diximus, hæc idea, quæ corporis essentiam sub specie æternitatis exprimit, certus cogitandi modus, qui ad mentis essentiam pertinet, quique necessario æternus est. Nec tamen fieri potest, ut recordemur nos ante corpus exstitisse, quandoquidem nec in corpore ulla ejus vestigia dari, nec æternitas tempore definiri, nec ullam ad tempus relationem habere potest. At nihilominus sentimus experimurque, nos æternos esse. Nam mens non minus res illas sentit, quas intelligendo concipit, quam quas in memoria habet. Mentis enim oculi, quibus res videt observatque, sunt ipsæ demonstrationes. Quamvis itaque non recordemur, nos ante corpus exstitisse, sentimus tamen, mentem nostram, quatenus corporis essentiam sub æternitatis specie involvit, æternam esse, et hanc ejus existentiam tempore definiri, sive per durationem explicari, non posse. Mens igitur nostra eatenus tantum potest dici durare, ejusque existentia certo tempore definiri potest, quatenus actualem corporis existentiam involvit; et eatenus tantum potentiam habet rerum existentiam tempore determinandi, easque sub duratione concipiendi.

ancak bedeni varolmaya devam ettikçe belli bir süre atfederiz.[170] Ama buna rağmen zihinde Tanrı'nın kendi özünden kaynaklanan kesin bir ezeli ve ebedi zorunlulukla kavranan bir şey olduğuna göre (önceki Önermeye göre), zihnin özüne ait olan bu şey zorunlu olarak ezeli ve ebedi olacaktır. **Q.E.D.**

Not: Sonsuzluğun bakışı altında bedenin özünü açıklayan bu fikir, dediğimiz gibi, zihnin özüne ait belli bir düşünme biçimidir ve zorunlu olarak ezeli ve ebedidir. Ama bedenden önce varolmuş olduğumuzu hatırlamamız mümkün değildir, çünkü bedenimiz böyle bir varoluşun izini taşıyamaz, ayrıca ezeli ve ebedi olan zamanla belirlenemez ya da zamanla ilişkilendirilemez. Buna rağmen biz ezeli-ebedi olduğumuzu hissederiz ve biliriz. Çünkü zihin anlayarak kavradığı böyle şeyleri, hatırladığı şeyleri hissettiği kadar hisseder. Çünkü zihnin şeyleri görmesini ve gözlemlemesini sağlayan gözleri aslında birer göstergedir. Bu nedenle biz bedenimizin daha önce varolduğunu hatırlamasak bile, zihnimiz sonsuzluğun bakışı altında bedenin özünü içerdiğinden, onun hem ezeli ve ebedi olduğunu hissederiz hem de bu varoluşun zamanla belirlenemeyeceğini, yani süreyle açıklanamayacağını. O halde zihnimiz bedenimizin fiili varoluşunu içerdiği sürece ancak onun devam edeceğini ve onun varoluşunun belli bir zaman dilimiyle belirlenemeyeceğini söyleyebiliriz; bir de şeylerin varoluşunu zamana göre belirleme ve ne kadar süreceğini kavrama gücünün olduğunu.[171]

PROPOSITIO XXIV.

Quo magis res singulares intelligimus, eo magis Deum intelligimus.

DEMONSTRATIO. Patet ex Corollario Propositionis 25 partis I.

PROPOSITIO XXV.

Summus mentis conatus summaque virtus est, res intelligere tertio cognitionis genere.

DEMONSTRATIO. Tertium cognitionis genus procedit ab adæquata idea quorundam Dei attributorum ad adæquatam cognitionem essentiæ rerum (*vide hujus Definitionem in II Scholio Propositionis 40 partis II*); et quo magis hoc modo res intelligimus, eo magis (*per Propositionem præcedentem*) Deum intel-ligimus; ac proinde (*per Propositionem 28 partis IV*) summa mentis virtus, hoc est (per *definitionem 8 partis IV*) mentis potentia seu natura, sive (*per Propositionem 7 partis III*) summus conatus, est, res intelligere tertio cognitionis genere. Q.E.D.

PROPOSITIO XXVI.

Quo mens aptior est ad res tertio cognitionis genere intelligendum, eo magis cupit, res eodem hoc cognitionis genere intelligere.

DEMONSTRATIO. Patet. Nam quatenus concipimus, mentem aptam esse ad res hoc cognitionis genere intelligendum, eatenus eandem determinatam concipimus ad res eodem cognitionis genere intelli-gendum; et consequenter (*per 1 Affectuum Definitionem*), quo mens ad hoc aptior est, eo magis hoc cupit. Q.E.D.

XXIV. Önerme

Tekil şeyleri anladıkça[172] *Tanrı'yı daha iyi anlarız.*

Kanıtlama: Bu Önerme I. Bölümün 25. Önerme Sonucundan anlaşılır.

XXV. Önerme

Zihnin en büyük çabası ve en büyük erdemi şeyleri üçüncü tür bilgiyle anlamaktır.

Kanıtlama: Üçüncü tür bilgi Tanrı'nın bilinen sıfatlarının bire bir fikrinden, şeylerin özünün bire bir bilgisine uzanır (bunun tanımı için II. Bölümün 40. Önermesine düşülen II. Nota bakın) ve biz şeyleri bu tür bilgiyle anladıkça (bir önceki Önermeye göre) Tanrı'yı daha iyi anlarız. Bu yüzden (IV. Bölümün 28. Önermesine göre) zihnin en büyük erdemi, yani (IV. Bölümün 8. Tanımına göre) zihnin gücü ya da zihnin doğası veya şöyle dersek, (III. Bölümün 7. Önermesine göre) zihnin en büyük çabası şeyleri üçüncü tür bilgiyle anlamaktır. **Q.E.D.**

XXVI. Önerme

Zihin şeyleri üçüncü tür bilgiyle anlamaya yatkınlaştıkça onları her zaman bu bilgi türüyle anlamak ister.

Kanıtlama: Bu önerme çok açıktır. Çünkü zihnin şeyleri bu tür bilgiyle anlamaya yatkın olduğunu kavradığımız sürece onun şeyleri bu bilgi türüyle anlamaya koşullu olduğunu da kavrarız, dolayısıyla (Duyguların 1. Tanımına göre) zihin bu şekilde anlamaya yatkınlaştıkça bu şekilde anlamayı daha çok isteyecektir. **Q.E.D.**

PROPOSITIO XXVII.

Ex hoc tertio cognitionis genere summa, quæ dari potest, mentis acquiescentia, oritur.

DEMONSTRATIO. Summa mentis virtus est Deum cognoscere (*per Propositionem 28 partis IV*), sive res tertio cognitionis genere intelligere (*per Propositionem 25 hujus*); quæ quidem virtus eo major est, quo mens hoc cognitionis genere magis res cognoscit (*per Propositionem 24 hujus*); adeoque qui res hoc cognitionis genere cognoscit, is ad summam huma-nam perfectionem transit, et consequenter (*per 2 Affectuum Definitionem*) summa lætitia afficitur, id-que (*per Propositionem 43 partis II*) concomitante idea sui suæque virtutis; ac proinde (*per 25 Affectuum Definitionem*) ex hoc cognitionis genere sum-ma, quæ dari potest, oritur acquiescentia. Q.E.D.

PROPOSITIO XXVIII.

Conatus seu cupiditas cognoscendi res tertio cognitionis genere oriri non potest ex primo, at quidem ex secundo cognitionis genere.

DEMONSTRATIO. Hæc propositio per se patet. Nam quicquid clare et distincte intelligimus, id vel per se vel per illud, quod per se concipitur, intelli-gimus; hoc est, ideæ, quæ in nobis claræ et distinctæ sunt, sive quæ ad tertium cognitionis genus referuntur (*vide II Scholium Propositionis 40 partis II*), non possunt sequi ex ideis mutilatis et confusis, quæ (*per idem Scholium*) ad primum cognitionis genus referuntur, sed ex ideis adæquatis, sive (*per idem Scholium*) ex secundo et tertio cognitionis genere; ac proinde (*per 1*

XXVII. Önerme

Kavuşabileceğimiz en üst zihinsel dinginliğe bu üçüncü tür bilgi sayesinde kavuşuruz.

Kanıtlama: Zihnin en büyük erdemi Tanrı'yı bilmektir (IV. Bölümün 28. Önermesine göre), yani üçüncü tür bilgiyle anlamaktır (bu Bölümün 25. Önermesine göre). Zihin şeyleri bu tür bilgiyle anladıkça bu erdem de büyüdükçe büyür (bu Bölümün 24. Önermesine göre). Buna göre insan şeyleri bu bilgi türüyle bilirse en üstün insani yetkinliğe ulaşır ve dolayısıyla (Duyguların 2. Tanımına göre) en üstün sevinci yaşar; yani (II. Bölümün 43. Önermesine göre) kendi fikrinin ve kendi erdeminin eşlik ettiği sevinci. O halde (Duyguların 25. Tanımına göre) kavuşabileceğimiz en üst zihinsel dinginliğe bu üçüncü tür bilgi sayesinde kavuşuruz. **Q.E.D.**

XXVIII. Önerme

Şeyleri üçüncü bilgi türüyle bilme çabası, yani arzusu, birinci bilgi türünden doğamaz, ancak ikinci bilgi türünden doğabilir.

Kanıtlama: Bu Önerme kendiliğinden açıktır. Çünkü açık ve seçik bir şekilde anladığımız her şeyi ya kendiliğinden ya da kendiliğinden kavranan başka bir şeyden dolayı anlarız; yani bizde açık ve seçik olan fikirler ya da üçüncü tür bilgiye ilişkin fikirler (II. Bölümün 40. Önermesine düşülen II. Nota göre), birinci tür bilgiye ilişkin olan bölük pörçük ve bulanık fikirlerden değil de ancak bire bir olan fikirlerden, yani (aynı Nota göre) ikinci ve üçüncü tür bilgiden doğabilirler. O halde (Duyguların

Affectuum Definitionem) cupiditas cognoscendi res tertio cognitionis genere non potest oriri ex primo, at quidem ex secundo. Q.E.D.

PROPOSITIO XXIX.

Quicquid mens sub specie æternitatis intelligit, id ex eo non intelligit, quod corporis præsentem actualem existentiam concipit, sed ex eo, quod corporis essentiam concipit sub specie æternitatis.

DEMONSTRATIO. Quatenus mens præsentem sui corporis existentiam concipit, eatenus durationem concipit, quæ tempore determinari potest, et eatenus tantum potentiam habet concipiendi res cum relatione ad tempus (*per Propositionem 21 hujus et Propositionem 26 partis II*). At æternitas per durationem explicari nequit (*per Definitionem 8 partis I et ipsius explicationem*). Ergo mens eatenus potestatem non habet concipiendi res sub specie æternitatis, sed quia de natura rationis est, res sub specie æternitatis concipere (*per II Corollarium Propositionis 44 partis II*), et ad mentis naturam etiam pertinet, corporis essentiam sub specie æternitatis concipere (*per Propositionem 23 hujus*), et præter hæc duo nihil aliud ad mentis essentiam pertinet (*per Propositionem 13 partis II*); ergo hæc potentia concipiendi res sub specie æternitatis ad mentem non pertinet, nisi quatenus corporis essentiam sub specie æternitatis concipit. Q.E.D.

SCHOLIUM. Res duobus modis a nobis ut actuales concipiuntur: vel quatenus easdem cum relatione ad certum tempus et locum exis-

1. Tanımına göre) şeyleri üçüncü bilgi türüyle bilme arzusu birinci tür bilgiden doğamaz, ancak ikinci tür bilgiden doğabilir. **Q.E.D.**

XXIX. Önerme

Zihin sonsuzluğun ufku altında anladığı her şeyi, bedenin o anki fiili varoluşunu kavramasıyla değil de, bedenin özünü sonsuzluğun ufku altında kavramasıyla anlar.

Kanıtlama: Zihin kendi bedeninin o anki varoluşunu kavradığı sürece zaman içinde ölçülebilen süreyi kavradığı gibi, bunun şeylerin ölçülebilir zamanla ilişkisini anlamasının tek yolu olduğunu da kavrar (bu Bölümün 21. Önermesine ve II. Bölümün 26. Önermesine göre). Ama sonsuzluğu süreyle açıklamak mümkün değildir (I. Bölümün 8. Tanımına ve Açıklamasına göre). O halde zihnin bu süreç içinde şeyleri sonsuzluğun ufku altında kavrama yetisi yoktur, ama şeyleri sonsuzluğun ufku altında kavramak aklın doğasına özgü olduğu için (II. Bölümün 44. Önermesinin II. Sonucuna göre) bedenin özünü sonsuzluğun ufku altında kavramak zihnin doğasına da özgüdür (bu Bölümün 23. Önermesine göre), çünkü zihnin özüne ait olan ne varsa bu ikisinden ibarettir (II. Bölümün 13. Önermeye göre). O halde zihin şeyleri sonsuzluğun ufku altında kavrama yetisine sadece bedenin özünü sonsuzluğun ufku altında kavrarken sahiptir. **Q.E.D.**

Not: Şeyler bizim tarafımızdan iki şekilde kavranılır. Yani biz ya onların belli bir zaman ve mekânda varolduk-

tere, vel quatenus ipsas in Deo contineri, et ex naturæ divinæ necessitate consequi concipimus. Quæ autem hoc secundo modo ut veræ seu reales concipiuntur, eas sub æternitatis specie concipimus, et earum ideæ æternam et infinitam Dei essentiam involvunt, ut Propositione 45 partis II ostendimus, cujus etiam Scholium vide.

PROPOSITIO XXX.

Mens nostra, quatenus se et corpus sub æternitatis specie cognoscit, eatenus Dei cognitionem necessario habet, scitque se in Deo esse et per Deum concipi.

DEMONSTRATIO. æternitas est ipsa Dei essentia, quatenus hæc necessariam involvit existentiam (*per Definitionem 8 partis I*). Res igitur sub specie æternitatis concipere, est res concipere, quatenus per Dei essentiam ut entia realia concipiuntur, sive quatenus per Dei essentiam involvunt existentiam; adeoque mens nostra, quatenus se et corpus sub specie æternitatis concipit, eatenus Dei cognitionem necessario habet, scitque etc. Q.E.D.

PROPOSITIO XXXI.

Tertium cognitionis genus pendet a mente, tanquam a formali causa, quatenus mens ipsa æterna est.

DEMONSTRATIO. Mens nihil sub æternitatis

larını ya da Tanrı'da bulunduklarını ve tanrısal doğanın zorunluluğundan doğduklarını kavrarız. Ama biz şeyleri bu ikinci şekilde doğru ya da gerçek olarak kavradığımızda sonsuzluğun ufku altında kavramış oluruz ve onların fikirleri Tanrı'nın ezeli-ebedi ve sınırsız özünü içerir ki, zaten bunu II. Bölümün 45. Önermesinde göstermiştim. Bu konuda bir de aynı Önermeye düşülen Nota bakın.

XXX. Önerme

Zihnimiz sonsuzluğun ufku altında hem kendisini hem de bedenini bilirse zorunlu olarak Tanrı'nın bilgisine erişir ve bu şekilde kendisinin Tanrı'da olduğunu ve Tanrı sayesinde kavrandığını da bilir.

Kanıtlama: Sonsuzluk Tanrı'nın kendi özüdür, çünkü bu öz zorunlu varoluşu gerektirir (I. Bölümün 8. Tanımı gereği). O halde şeyleri sonsuzluğun ufku altında kavramak, şeyler Tanrı'nın özü sayesinde kavranıldıklarından ya da Tanrı'nın özü sayesinde varoluş içerdiklerinden, onları gerçek varlıklar olarak kavramaktır. Öyleyse zihnimiz kendisini ve bedenini sonsuzluğun ufku altında kavradığı sürece zorunlu olarak Tanrı'nın bilgisine erişir ve *bu şekilde kendisinin Tanrı'da olduğunu ve Tanrı sayesinde kavrandığını da bilir.* **Q.E.D.**

XXXI. Önerme

Üçüncü tür bilginin biçimsel nedeni, zihnin kendisinin ezeli ve ebedi olması bakımından zihne bağlıdır.

Kanıtlama: Zihin kendi bedenini sonsuzluğun ufku

specie concipit, nisi quatenus sui corporis essentiam sub æternitatis specie concipit (*per Propositionem 29 hujus*), hoc est (*per Propositiones 21 et 23 hujus*), nisi quatenus æterna est; adeoque (*per Propositionem præcedentem*), quatenus æterna est, Dei habet cognitionem; quæ quidem cognitio est necessario adæquata (*per Propositionem 46 partis II*); ac proinde mens, quatenus æterna est, ad illa omnia cognoscendum est apta, quæ ex data hac Dei cognitione consequi possunt (*per Propositionem 40 partis II*), hoc est ad res tertio cognitionis genere cognoscendum (*vide hujus Definitionem in II Scholio Propositionis 40 partis II*), cujus propterea mens (*per Definitionem 1 partis III*), quatenus æterna est, causa est adæquata seu formalis. Q.E.D.

SCHOLIUM. Quo igitur unusquisque hoc cognitionis genere plus pollet, eo melius sui et Dei conscius est, hoc est, eo est perfectior et beatior, quod adhuc clarius ex sequentibus patebit. Sed hic notandum, quod, tametsi jam certi sumus, mentem æternam esse, quatenus res sub æternitatis specie concipit, nos tamen, ut ea, quæ ostendere volumus, facilius explicentur et melius intelligantur, ipsam, tanquam jam inciperet esse, et res sub æternitatis specie intelligere jam inciperet, considerabimus, ut huc usque fecimus; quod nobis absque ullo erroris periculo facere licet, modo nobis cautio sit nihil concludere, nisi ex perspicuis præmissis.

altında kavramadıkça, yani (bu Bölümün 21 ve 23. Önermeleri gereği) ezeli ve ebedi olmadıkça hiçbir şeyi sonsuzluğun ufku altında kavramaz (bu Bölümün 29. Önermesine göre). Öyleyse (bir önceki Önermeye göre), zihin ezeli ve ebedi olduğundan Tanrı'nın bilgisine sahiptir ve bu bilgi de zorunlu olarak bire bir bilgidir (II. Bölümün 46. Önermesine göre). Dolayısıyla zihin ezeli ve ebedi olduğundan, Tanrı'nın bu mevcut bilgisinden doğan her şeyi bilmeye uygundur (II. Bölümün 40. Önermesine göre), yani şeyleri üçüncü tür bilgiyle bilmeye uygundur (bunun tanımı için II. Bölümün 40. Önermesine düşülen II. Nota bakın). Demek ki zihin (III. Bölümün 1. Tanımına göre) ezeli ve ebedi olduğundan üçüncü tür bilginin bire bir, yani biçimsel nedenidir. **Q.E.D.**

Not: O halde insanlar bu tür bilgiye ne kadar sahipse o kadar kendisinin ve Tanrı'nın bilincindedir, yani o kadar kusursuz ve mutludur. Bu konu aşağıdaki ifadelerden daha açık bir şekilde anlaşılacaktır. Ama burada şu noktaya özellikle dikkat etmek gerekir ki, biz zihnin şeyleri sonsuzluğun ufku altında kavrarken ezeli ve ebedi olduğundan emin olsak bile, yine de göstermek istediğim şeylerin daha rahat açıklanabilmesi ve daha kolay anlaşılabilmesi için, zihnin kendisini sanki henüz varolmaya ve şeyleri sonsuzluğun ufku altında anlamaya başlamış gibi düşüneceğiz, tıpkı şimdiye kadar yaptığımız gibi. Bunu da hata yapma tehlikesiyle hiç karşılaşmadan başarabiliriz, tabii varacağımız sonuçları sadece apaçık olan önermelerden çıkarırsak.

PROPOSITIO XXXII.

Quicquid intelligimus tertio cognitionis genere, eo delectamur, et quidem concomitante idea Dei tanquam causa.

DEMONSTRATIO. Ex hoc cognitionis genere summa, quæ dari potest, mentis acquiescentia, hoc est (*per 25 Affectuum Definitionem*) lætitia, oritur, eaque concomitante idea sui (*per Propositionem 27 hujus*), et consequenter (*per Propositionem 30 hujus*), concomitante etiam idea Dei tanquam causa. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Ex tertio cognitionis genere oritur necessario amor Dei intellectualis. Nam ex hoc cognitionis genere oritur (*per Propositionem præcedentem*) lætitia concomitante idea Dei tanquam causa, hoc est (*per 6 Affectuum Definitionem*) amor Dei, non quatenus ipsum ut præsentem imaginamur (*per Propositionem 29 hujus*), sed quatenus Deum æternum esse intelligimus; et hoc est, quod amorem Dei intellectualem voco.

PROPOSITIO XXXIII.

Amor Dei intellectualis, qui ex tertio cognitionis genere oritur, est æternus.

DEMONSTRATIO. Tertium enim cognitionis genus (*per Propositionem 31 hujus et Axioma 3 partis I*) est æternum, adeoque (*per idem Axioma partis I*) amor, qui ex eodem oritur, est etiam necessario

XXXII. Önerme

Üçüncü tür bilgiyle anladığımız her şey bize sevinç verir ve bu sevincimiz kendi nedeni olan Tanrı fikriyle beraber gider.

Kanıtlama: Mümkün olan en üst zihinsel doygunluk bu üçüncü tür bilgiden kaynaklanır (bu Bölümün 27. Önermesine göre), yani (Duyguların 25. Tanımına göre) sevincimiz bu bilgiden doğar ve bu sevincimiz kendi fikriyle beraber gider, dolayısıyla (bu Bölümün 30. Önermesine göre) bir de kendisine neden olan Tanrı fikriyle beraber gider. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Üçüncü tür bilgiden zorunlu olarak Tanrı'ya yönelik akli bir sevgi doğar.[173] Çünkü bu tür bilgiden (bir önceki Önermeye göre) Tanrı fikrinin neden olarak eşlik ettiği sevinç doğar, yani (Duyguların 6. Tanımı gereği) Tanrı'yı şimdiki zamanda hayal ediyor olmamızdan değil de (bu Bölümün 29. Önermesine göre) Onu ezeli ve ebedi olarak anlamamızdan kaynaklanan Tanrı sevgisi ya da benim Tanrı'ya yönelik akli sevgi dediğim sevgi.

XXXIII. Önerme

Üçüncü tür bilgiden doğan Tanrı'ya yönelik akli sevgi ezeli ve ebedidir.

Kanıtlama: Üçüncü tür bilgi (bu Bölümün 31. Önermesine ve I. Bölümün 3. Aksiyomuna göre) ezeli ve ebedidir; bu yüzden (I. Bölümün aynı Aksiyomuna göre) bu bilgiden doğan sevgi de zorunlu olarak ezeli ve

æternus. Q.E.D.

SCHOLIUM. Quamvis hic erga Deum amor principium non habuerit (*per Propositionem* præcedentem), habet tamen omnes amoris perfectiones, perinde ac si ortus fuisset, sicut in Corollario Propositionis præcedentis finximus. Nec ulla hic est differentia, nisi quod mens easdem has perfectiones, quas eidem jam accedere finximus, æternas habuerit, idque concomitante idea Dei tanquam causa æterna. Quod si lætitia in transitione ad majorem perfectionem consistit, beatitudo sane in eo consistere debet, quod mens ipsa perfectione sit prædita.

PROPOSITIO XXXIV.

Mens non nisi durante corpore obnoxia est affectibus, qui ad passiones referuntur.

DEMONSTRATIO. Imaginatio est idea, qua mens rem aliquam ut præsentem contemplatur (*vide ejus Definitionem in Scholio Propositionis 17 partis II*); quæ tamen magis corporis humani præsentem constitutionem, quam rei externæ naturam indicat (*per II Corollarium Propositionis 16 partis II*). Est igitur affectus (*per generalem Affectuum Definitionem*) imaginatio, quatenus corporis præsentem constitutionem indicat; atque adeo (*per Propositionem 21 hujus*) mens non nisi durante corpore obnoxia est affectibus, qui ad passiones referuntur. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, nullum amorem præter

ebedidir. **Q.E.D.**

Not: Tanrı'ya duyulan bu sevginin bir başlangıcı yoktur (bir önceki Önermeye göre), ama yine de bu sevgi tıpkı bir önceki Önermenin Sonucunda varsaydığım şekilde bir başlangıcı varmış gibi, sevginin tüm kusursuzluklarına sahiptir. Tek fark bizim ona henüz katılmış gibi gördüğümüz tüm bu kusursuzluklara zihnin ezelden beri sahip olmasında ve bunların ezeli ve ebedi nedeni olarak Tanrı fikriyle beraber gitmesinde yatar. Ama sevinç daha yetkin bir hale geçişse, kutluluk da kesinlikle bizzat zihinsel kusursuzlukla donanmış olmaktır.

XXXIV. Önerme

Zihin ancak beden varlığını sürdürdükçe edilginliklere özgü duygulara bağımlıdır.

Kanıtlama: Zihinsel imgelem zihnin bir şeyi yanındaymış gibi görmesini sağlayan bir fikirdir (II. Bölümün 17. Önermesine düşülen Nottaki tanımına bakın). Ama bu fikir dış bir şeyin doğasından çok insan bedeninin o anki durumunu belirtir (II. Bölümün 16. Önermesinin 2. Sonucuna göre). Bu yüzden bir duygu (Duyguların Genel Tanımına göre) bedenin o anki durumunu belirttiği sürece zihinsel bir imgedir. Dolayısıyla (bu Bölümün 21. Önermesine göre) zihin ancak beden varlığını sürdürdükçe edilginliklere özgü duygulara bağımlıdır. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, akli sevgi dışında hiçbir

amorem intellectualem esse æternum.

SCHOLIUM. Si ad hominum communem opinionem attendamus, videbimus, eos suæ mentis æternitatis esse quidem conscios, sed ipsos eandem cum duratione confundere, eamque imaginationi seu memoriæ tribuere, quam post mortem remanere credunt.

PROPOSITIO XXXV.

Deus se ipsum amore intellectuali infinito amat.

DEMONSTRATIO. Deus est absolute infinitus (*per Definitionem 6 partis I*), hoc est (*per Definitionem 6 partis II*), Dei natura gaudet infinita perfectione, idque (*per Propositionem 3 partis II*) concomitante idea sui, hoc est (*per Propositionem 11 et Definitionem 1 partis I*) idea suæ causæ; et hoc est, quod in Corollario Propositionis 32 hujus amorem intellectualem esse diximus.

PROPOSITIO XXXVI.

Mentis amor intellectualis erga Deum est ipse Dei amor, quo Deus se ipsum amat, non quatenus infinitus est, sed quatenus per essentiam humanæ mentis, sub specie æternitatis consideratam, explicari potest; hoc est, mentis erga Deum amor intellectualis pars est infiniti amoris, quo Deus se ipsum amat.

DEMONSTRATIO. Hic mentis amor ad mentis actiones referri debet (*per Corollarium Propositionis 32 hujus, et per Propositionem 3 partis III*); qui

sevgi ezeli ve ebedi değildir.

Not: İnsanların ortak inançlarına dikkat ettiğimizde, zihnin ezeli ve ebedi oluşunun bilincinde olduklarını görürüz. Ama onlar ezeli ve ebedi oluşu süreklilikle karıştırırlar ve bunu ölümden sonra da sürdüğüne inandıkları hayal gücü ya da hafızaya yüklerler.

XXXV. Önerme

Tanrı kendisini sonsuz bir akli sevgiyle sever.

Kanıtlama: Tanrı mutlak olarak sonsuzdur (I. Bölümün 6. Tanımına göre), yani Tanrı'nın doğası sonsuz mükemmelliğinden haz duyar ve bu haz (II. Bölümün 3. Önermesine göre) kendi fikrinin, yani (I. Bölümün 11. Önermesine ve 1. Tanımına göre) kendi nedeninin fikrinin eşliğinde duyulan bir hazdır. İşte, bu Bölümün 32. Önerme Sonucunda akli sevgi dediğimiz şey budur.

XXXVI. Önerme

Zihnin Tanrı'ya duyduğu akli sevgi, Tanrı'nın Tanrı'yı sevmesine neden olan sonsuz sevgidir. Bu sevgi Tanrı'nın sonsuz olmasından kaynaklanmaz, sonsuzluğun ufku altında değerlendirildiğinde Tanrı'nın insan zihninin özü sayesinde açıklanabilmesinden kaynaklanır; yani zihnin Tanrı'ya duyduğu akli sevgi, Tanrı'nın kendisini sevmesine neden olan sonsuz sevginin bir bölümünü oluşturur.

Kanıtlama: Zihnin sahip olduğu bu sevgi zihnin etkinlikleriyle ilgilidir (bu Bölümün 32. Önermesinin Sonucuna göre ve III. Bölümün 3. Önermesine göre). Öyleyse

proinde actio est, qua mens se ipsam contemplatur, concomitante idea Dei tanquam causa (*per Propositionem 32 hujus et ejus Corollarium*), hoc est (*per Corollarium Propositionis 25 partis I et Corollarium Propositionis 11 partis II*) actio, qua Deus, quatenus per mentem humanam explicari potest, seipsum contemplatur, concomitante idea sui; atque adeo (*per Propositionem præcedentem*) hic mentis amor pars est infiniti amoris, quo Deus seipsum amat. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quod Deus, quatenus seipsum amat, homines amat, et consequenter, quod amor Dei erga homines, et mentis erga Deum amor intellectualis, unum et idem sit.

SCHOLIUM. Ex his clare intelligimus, qua in re nostra salus, seu beatitudo seu libertas consistit: nempe in constanti et æterno erga Deum amore, sive in amore Dei erga homines. Atque hic amor seu beatitudo in sacris codicibus gloria appellatur, nec immerito. Nam sive hic amor ad Deum referatur, sive ad mentem, recte animi acquiescentia, quæ revera a gloria (*per 25 et 30 Affectuum Definitiones*) non distinguitur, appellari potest. Nam quatenus ad Deum refertur, est (*per Propositionem 35 hujus*) lætitia (liceat hoc adhuc vocabulo uti), concomitante idea sui, ut et quatenus ad mentem refertur (*per Propositionem* 27 hujus). Deinde quia nostræ mentis essentia in sola cognitione

bu sevgi zihnin kendisine, kendi nedeni olan Tanrı fikrinin eşliğinde yoğunlaştığı bir etkinliktir (bu Bölümün 32. Önermesine ve onun Sonucuna göre); yani (I. Bölümün 25. Önerme Sonucuna ve II. Bölümün 11. Önerme Sonucuna göre) insan zihniyle açıklanabildiği ölçüde Tanrı'nın kendisini kendi fikrinin eşliğinde gördüğü bir etkinliktir. O halde (bir önceki Önermeye göre) bu akli sevgi Tanrı'nın kendisini sevmesini sağlayan sonsuz sevgisidir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan çıkan sonuca göre, Tanrı kendisini sevdiği için insanı da sever ve dolayısıyla Tanrı'nın insana duyduğu sevgi ile zihnin akli sevgisi özdeştir.

Not: Bu açıklamalardan da açıkça anlıyoruz ki, bizim kurtuluşumuz, yani kutluluğumuz veya özgürlüğümüz bu özdeşlikte yatıyor; başka deyişle, Tanrı'ya duyulan o değişmez ve ezeli ve ebedi olan sevgide ya da Tanrı'nın insana duyduğu sevgide. İncil'de bu sevgiye, yani kutluluğa onur deniyor ki, çok da doğru. Çünkü ister Tanrı'yla isterse zihinle ilgili olsun, bu sevgiye ruh doygunluğu denebilir ki, bunun sahiden de onurdan hiç farkı yoktur (Duyguların 25 ve 30. Tanımına göre). Onur Tanrı'yla ilgili olduğu sürece (bu Bölümün 35. Önermesine göre) kendi fikriyle beraber giden bir sevinçtir (bu terimi burada da kullanmama izin verin); zihinle ilgili olduğu sürece de keza aynı (bu Bölümün 27. Önermesine göre). Bundan başka, zihnimizin özü salt bilgiden

consistit, cujus principium et fundamentum Deus est (*per Propositionem 15 partis I et Scholium Propositionis 47 partis II*), hinc perspicuum nobis fit, quomodo et qua ratione mens nostra secundum essentiam et existentiam ex natura divina sequatur, et continuo a Deo pendeat; quod hic notare operæ pretium duxi, ut hoc exemplo ostenderem, quantum rerum singularium cognitio, quam intuitivam sive tertii generis appellavi (*vide II Scholium Propositionis 40 partis II*), polleat, potiorque sit cognitione universali, quam secundi generis esse dixi. Nam quamvis in prima parte generaliter ostenderim, omnia (et consequenter mentem etiam humanam) a Deo secundum essentiam et existentiam pendere; illa tamen demonstratio, tametsi legitima sit et extra dubitationis aleam posita, non ita tamen mentem nostram afficit, quam quando id ipsum ex ipsa essentia rei cujuscunque singularis, quam a Deo pendere dicimus, concluditur.

PROPOSITIO XXXVII.

Nihil in natura datur, quod huic amori intellectuali sit contrarium, sive quod ipsum possit tollere.

DEMONSTRATIO. Hic intellectualis amor ex mentis natura necessario sequitur, quatenus ipsa, ut æterna veritas, per Dei naturam consideratur (*per Propositiones 33 et 29 hujus*). Si quid ergo daretur, quod huic amori esset contrarium, id contrarium

ibaret olduğundan ve dolayısıyla başlangıcı ve temeli Tanrı olduğundan (I. Bölümün 15. Önermesine ve II. Bölümün 47. Önermesine düşülen Nota göre) bu durum bize zihnimizin özünün ve varoluşunun nasıl ve ne şekilde tanrısal doğadan kaynaklandığını ve her zaman Tanrı'ya bağlı olduğunu açıkça anlatır. Bu konuya özellikle burada dikkat çekmek istedim, çünkü niyetim bu örnekle sezgisel ya da üçüncü tür bilgi dediğim (II. Bölümün 40 önermesine düşülen 2. Nota bakın) tekil şeylerin bilgisinin ne kadar etkin olduğunu ve ikinci tür bilgi dediğim evrensel bilgiden ne denli güçlü olduğunu göstermekti. Çünkü her ne kadar ilk bölümde her şeyin (dolayısıyla insan zihninin de) özünün ve varoluşunun Tanrı'ya dayandığını genel olarak kanıtlamış olsam da ve her ne kadar bu kanıtlama genelgeçer ve hiçbir kuşkuya mahal bırakmayacak yetkinlik de olsa da, hâlâ zihnimizi Tanrı'ya bağlı olduğunu söylediğimiz herhangi bir tekil şeyin kendi özünden çıkardığım kanıt kadar etkilemiyor.

XXXVII. Önerme

Doğada akli sevgiye aykırı düşecek ya da bu sevgiyi ortadan kaldırabilecek hiçbir şey yoktur.

Kanıtlama: Bu akli sevgi, Tanrı'nın doğasından dolayı zorunlu olarak ezeli ve ebedi olarak görülen (bu Bölümün 33 ve 29. Önermesine göre) zihnimizin doğasından çıkar. Bu yüzden bu sevgiye aykırı düşecek bir şey olmuş olsaydı, bu şey doğru olana da aykırı düşmüş

esset vero; et consequenter id, quod hunc amorem posset tollere, efficeret, ut id, quod verum est, falsum esset; quod (*ut per se notum*) est absurdum. Ergo nihil in natura datur, etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Partis quartæ axioma res singulares respicit, quatenus cum relatione ad certum tempus et locum considerantur, de quo neminem dubitare credo.

PROPOSITIO XXXVIII.

Quo plures res secundo et tertio cognitionis genere mens intelligit, eo minus ipsa ab affectibus, qui mali sunt, patitur, et mortem minus timet.

DEMONSTRATIO. Mentis essentia in cognitione consistit (*per Propositionem 11 partis II*); quo igitur mens plures res cognoscit secundo et tertio cognitionis genere, eo major ejus pars remanet (per propositiones 23 et 29 hujus), et consequenter (*per Propositionem præcedentem*) eo major ejus pars non tangitur ab affectibus, qui nostræ naturæ sunt contrarii, hoc est (*per Propositionem 30 partis IV*) qui mali sunt. Quo itaque mens plures res secundo et tertio cognitionis genere intelligit, eo major ejus pars illæsa manet, et consequenter minus ab affectibus patitur, etc. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hinc intelligimus id, quod in Scholio Propositionis 39 partis IV attigi, et quod in hac parte explicare promisi; nempe quod mors eo minus est noxia, quo mentis clara et distincta cognitio major est, et consequenter, quo mens

olacaktı ve ayrıca bu sevgiyi ortadan kaldırabileceğinden doğru olanın yanlış olmasına da yol açacaktı ki, bunun saçma olduğu apaçık ortada. Öyleyse Doğada (*akli sevgiye aykırı düşecek ya da bu sevgiyi ortadan kaldırabilecek*) hiçbir şey yoktur. **Q.E.D.**

Not: Dördüncü Bölümdeki Aksiyomların zamanda ve mekânda yerleşik olduğu düşünülen tekil şeylere ilişkin olduğu herkes için açıktır diye düşünüyorum.

XXXVIII. Önerme

İkinci ve üçüncü tür bilgiyle anladığı şeylerin sayısı arttıkça zihin kötü duygulardan daha az etkilenir ve ölümden de daha az korkar.

Kanıtlama: Zihnin özü bilgiden ibarettir (II. Bölümün 11. Önermesine göre). Bu nedenle bir zihin ikinci ve üçüncü tür bilgiyle ne kadar çok şey bilirse ondan geriye[174] o kadar büyük kısım kalacaktır (bu Bölümün 23 ve 29. Önermesine göre), dolayısıyla o kadar büyük kısmına doğamıza aykırı olan, yani kötü duygular (IV. Bölümün 30. Önermesine göre) dokunmayacaktır. O halde zihin ikinci ve üçüncü tür bilgiyle ne kadar çok şey bilirse o kadar büyük kısmı zarar görmeden kalacaktır ve dolayısıyla duygulardan da o kadar az etkilenecektir, vb. **Q.E.D.**

Not: Buradan da, IV. Bölümün 39. Önermesinde değindiğim ve bu bölümde açıklayacağımı söylediğim bir konuyu anlamış oluyoruz, yani zihnin açık ve seçik bir bilgiye sahip olduğu ölçüde Tanrı'yı daha çok seveceğini ve Tanrı'yı daha çok sevdikçe ölümün de ona daha az

magis Deum amat. Deinde, quia (*per Propositionem 27 hujus*) ex tertio cognitionis genere summa, quæ dari potest, oritur acquiescentia, hinc sequitur, mentem humanam posse ejus naturæ esse, ut id, quod ejus cum corpore perire ostendimus (*vide Propositionem 21 hujus*), in respectu ad id, quod ipsius remanet, nullius sit momenti. Sed de his mox prolixius.

PROPOSITIO XXXIX.

Qui corpus ad plurima aptum habet, is mentem habet, cujus maxima pars est æterna.

DEMONSTRATIO. Qui corpus ad plurima agendum aptum habet, is minime affectibus, qui mali sunt, conflictatur (*per Propositionem 38 partis IV*), hoc est (*per Propositionem 30 partis IV*) affectibus, qui naturæ nostræ sunt contrarii; atque adeo (*per Propositionem 10 hujus*) potestatem habet ordinandi et concatenandi corporis affectiones secundum ordinem ad intellectum, et consequenter efficiendi (*per Propositionem 14 hujus*), ut omnes corporis affectiones ad Dei ideam referantur; ex quo fiet (*per Propositionem 15 hujus*), ut erga Deum afficiatur amore, qui (*per Propositionem 16 hujus*) mentis maximam partem occupare sive constituere debet, ac proinde (*per Propositionem 33 hujus*) mentem habet, cujus maxima pars est æterna. Q.E.D.

SCHOLIUM. Quia corpora humana ad plurima apta sunt, non dubium est, quin ejus naturæ possint esse, ut ad mentes referantur, quæ magnam sui et Dei habeant cognitionem, et

zarar vereceğini; ayrıca (bu Bölümün 27. Önermesine göre) en yüksek zihinsel doygunluk üçüncü tür bilgiden kaynaklandığından, insan zihninin bedenle birlikte yok olduğunu kanıtladığımız büyük bir kısmının (bu Bölümün 21. Önermesine göre) diğer kısmıyla kıyaslandığında hiç önemi olmayan bir doğaya sahip olduğunu. İşte bu konuyu aşağıda daha ayrıntılı ele alacağım.

XXXIX. Önerme

Bedeni birçok etkinlikte bulunmaya elverişli bir insan en büyük kısmı ezeli ve ebedi olan bir zihne sahiptir.

Kanıtlama: Bedeni birçok etkinlikte bulunmaya elverişli bir insan kötü olan, yani (IV. Bölümün 30. Önermesine göre) doğamıza aykırı olan duyguların saldırısına daha az uğrar (IV. Bölümün 38. Önermesine göre). Bu nedenle (bu Bölümün 10. Önermesine göre) bedeninin hallerini aklın düzenine göre ayarlama ve birbirine bağlama gücüne sahiptir ve dolayısıyla (bu Bölümün 14. Önermesine göre) bedenin bütün hallerini Tanrı fikriyle ilişkilendirme gücüne de sahiptir. Bunun sonucunda da (bu Bölümün 15. Önermesine göre) zihnin büyük bir bölümünü oluşturan Tanrı sevgisine sahip olur (bu Bölümün 16. Önermesine göre). O halde (bu Bölümün 33. Önermesine göre) böyle bir insan en büyük bölümü ezeli ve ebedi olan bir zihne sahiptir. **Q.E.D.**

Not: İnsan bedenleri birçok etkinlikte bulunmaya yatkın olduğuna göre, kendileri ve Tanrı hakkında büyük bilgi sahibi olan ve bundan dolayı da büyük bir kısmı ya

quarum maxima seu præcipua pars est æterna, atque adeo ut mortem vix timeant. Sed ut hæc clarius intelligantur, animadvertendum hic est, quod nos in continua vivimus variatione, et prout in melius sive in pejus mutamur, eo felices aut infelices dicimur. Qui enim ex infante vel puero in cadaver transiit, infelix dicitur, et contra id felicitati tribuitur, quod totum vitæ spatium mente sana in corpore sano percurrere potuerimus. Et revera qui corpus habet, ut infans vel puer, ad paucissima aptum, et maxime pendens a causis externis, mentem habet, quæ in se sola considerata nihil fere sui nec Dei nec rerum sit conscia; et contra, qui corpus habet ad plurima aptum, mentem habet, quæ in se sola considerata multum sui et Dei et rerum sit conscia. In hac vita igitur apprime conamur, ut corpus infantiæ in aliud, quantum ejus natura patitur, eique conducit, mutetur, quod ad plurima aptum sit, quodque ad mentem referatur, quæ sui et Dei et rerum plurimum sit conscia; atque ita ut id omne, quod ad ipsius memoriam vel imaginationem refertur, in respectu ad intellectum vix alicujus sit momenti, ut in Scholio Propositionis præcedentis jam dixi.

PROPOSITIO XL.

Quo unaquæque res plus perfectionis habet, eo magis

da başlıca kısmı ezeli ve ebedi olup ölümden öyle kolay kolay korkmayan zihinlerin doğasına pekâlâ sahip olabilir. Ama bu konuyu daha iyi anlamak için sürekli bir değişime tabi olarak yaşadığımızı aklımızdan hiç çıkarmamamız gerekir ve daha iyi ya da daha kötü bir duruma geçtikçe de bize şanslı ya da şanssız dendiğini. Örneğin bir insan bebeklikten ve çocukluktan geçip bir cesede dönüşünce ona şanssız denir. Hâlbuki bütün bir ömrü sağlam bir zihinle ve sağlam bir bedenle geçirmemiz mümkün olmuş olsaydı şanslı olarak addedilirdik. Gerçekten de bir bebek ya da bir çocuk gibi ancak bazı şeyleri yapmaya muktedir olabilen ve tamamen dış nedenlere bağlı bir bedene sahip insanın zihni kendi başına ele alındığında ne kendisinin ne de Tanrı'nın bilincindedir. Buna karşın bedeni birçok etkinlikte bulunmaya yatkın olan bir insanın zihni tek başına ele alındığında hem kendisinin hem Tanrı'nın hem de şeylerin tamamen bilincindedir. Öyleyse bu yaşamda bizim en büyük uğraşımız bir bebeğin bedenini doğasının el verdiği ve yardımcı olabildiği ölçüde pek çok şeyi yapabilecek ve hem kendisinin hem Tanrı'nın hem de şeylerin bilincinde olan bir zihnin bedeni haline getirmektir; öyle ki, bir önceki Önermeye düştüğüm Notta da belirttiğim gibi, kendi hafızasıyla ya da hayal gücüyle ilgili olan ne varsa, aklı için en ufak bir öneme sahip olamasın.

XL. Önerme

Bir şeyin mükemmelliği arttıkça etkinliği artar ve edilginliği

agit et minus patitur et contra quo magis agit, eo perfectior est.

DEMONSTRATIO. Quo unaquæque res perfectior est, eo plus habet realitatis (*per Definitionem 6 partis II*), et consequenter (*per Propositionem 3 partis III cum ejus Scholio*) eo magis agit et minus patitur; quæ quidem demonstratio inverso ordine eodem modo procedit, ex quo sequitur, ut res contra eo sit perfectior, quo magis agit. Q.E.D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, partem mentis, quæ remanet, quantacunque ea sit, perfectiorem esse reliqua. Nam pars mentis æterna (*per Propositiones 23 et 29 hujus*) est intellectus, per quem solum nos agere dicimur (*per Propositionem* 3 partis III); illa autem, quam perire ostendimus, est ipsa imaginatio (*per Propositionem 21 hujus*) per quam solam dicimur pati (*per Propositionem 3 partis III et generalem Affectuum* Definitionem); atque adeo (*per Propositionem præcedentem*) illa, quantacunque ea sit, hac est perfectior. Q.E.D.

SCHOLIUM. Hæc sunt, quæ de mente, quatenus sine relatione ad corporis existentiam consideratur, ostendere constitueram: ex quibus, et simul ex Propositione 21 partis I et aliis, apparet, quod mens nostra, quatenus intelligit, æternus cogitandi modus sit, qui alio cogitandi

azalır, dolayısıyla ne kadar etkinse o kadar mükemmeldir.

Kanıtlama: Bir şeyin mükemmelliği arttıkça gerçekliği de o oranda artar (II. Bölümün 6. Tanımına göre); dolayısıyla (III. Bölümün 3. Önermesine ve bu Önermeye düşülen Nota göre) etki gücü artıp daha az etki altında kalır. Bu kanıtlama için tam tersi durumda da aynı mantık geçerlidir, yani buradan çıkacak sonuca göre, bir şey ne kadar etkinse o kadar mükemmeldir. **Q.E.D.**

Önerme Sonucu

Buradan hareketle diyebiliriz ki, zihnin kalıcı olan kısmı hangi büyüklükte olursa olsun geri kalan kısmından her zaman daha mükemmeldir. Çünkü zihnin ezeli ve ebedi olan kısmı (bu Bölümün 23 ve 29. Önermesine göre) bizim etkide bulunduğumuzu söylememize neden olan akıldır (III. Bölümün 3. Önermesine göre). Yok olduğunu gösterdiğimiz kısmı ise bizim etki altında olduğumuzu söylememize neden olan (III. Bölümün 3. Önermesine ve Duyguların genel Tanımına göre) hayal gücünün kendisidir (bu Bölümün 21. Önermesine göre). O halde (bir önceki Önerme gereği) akıl ne büyüklükte olursa olsun hayal gücünden daha mükemmeldir. **Q.E.D.**

Not: Bedenin varoluşundan bağımsız olarak düşünüldüğünde zihinle ilgili kanıtlamak istediğim önermeler işte bunlar. Bütün bu önermelerden,[175] ayrıca I. Bölümün 21. Önermesinden ve diğerlerinden de anlaşılıyor ki, zihnimiz bildiği sürece düşüncenin ezeli ve ebedi bir biçimidir ve kendisi gibi düşüncenin ezeli ve ebedi başka

modo determinatur, et hic iterum ab alio, et sic in infinitum; ita ut omnes simul Dei æternum et infinitum intellectum constituant.

PROPOSITIO XLI.

Quamvis nesciremus, mentem nostram æternam esse, pietatem tamen, et religionem, et absolute omnia, quæ ad animositatem et generositatem referri ostendimus in quarta parte, prima haberemus.

DEMONSTRATIO. Primum et unicum virtutis seu recte vivendi rationis fundamentum (*per Corollarium Propositionis 22 et per Propositionem 24 partis IV*) est suum utile quærere. Ad illa autem determinandum, quæ ratio utilia esse dictat, nullam rationem habuimus mentis æternitatis, quam demum in hac quinta parte novimus. Quamvis igitur tum temporis ignoraverimus, mentem esse æternam, illa tamen, quæ ad animositatem et generositatem referri ostendimus, prima habuimus; atque adeo, quamvis etiam nunc hoc ipsum ignoraremus, eadem tamen præscripta prima haberemus. Q.E.D.

SCHOLIUM. Communis vulgi persuasio alia videtur esse. Nam plerique videntur credere, se eatenus liberos esse, quatenus libidini parere licet, et eatenus de suo jure cedere, quatenus ex legis divinæ præscripto vivere tenentur. Pietatem igitur et religionem, et absolute omnia, quæ ad animi

bir biçimiyle belirlenir ve bu başkası da kendisi gibi başka bir düşünceyle belirlenir; işte bu böyle sonsuza değin sürer. Öyle ki sonuçta hepsi birlikte Tanrı'nın ezeli ve ebedi ve sonsuz aklını oluşturur.

XLI. Önerme

Zihnimizin ezeli-ebedi olduğunu bilmeseydik bile, gerek dindarlık gerek din ve gerekse IV. bölümde yüreklilik ve yüce gönüllülükle ilişkili olduğunu kanıtladığımız her şey bizim için çok önemli olurdu.

Kanıtlama: Erdemin, yani dürüst yaşama şeklinin ilk ve yegâne temeli (IV. Bölümün 22. Önerme Sonucuna ve 24. Önermesine göre) insanın kendi yararına olanı aramasıdır. Ama aklın yararlı olarak bildirdiği şeyi belirlerken, sadece bu Bölümde bilgisine vardığımız konuyu, yani zihnin ezeli ve ebedi oluşunu hiç göz önünde bulundurmamıştım. Demek ki zihnin ezeli ve ebedi olduğundan henüz haberimiz yokken bile yüreklilik ve yüce gönüllülükle ilgili şeylere büyük önem vermiştik. Öyleyse şimdi bile bu gerçeklikten haberimiz olmamış olsaydı, yine de aklın bu buyruklarını çok önemli görürdük. **Q.E.D.**

Not: Halkın bu konudaki ortak inancı benimkiyle uyuşmuyor gibi. Çünkü çoğu insan ihtiraslarına kapıldıkça özgür olacağına, tanrısal yasaya göre yaşamak zorunda kaldıkça da haklarından olacağına inanmış bir kere. O halde bu insanlar ahlâkı, dini ve mutlak olarak sağlam bir karakter yapısına özgü olan her şeyi,

fortitudinem referuntur, onera esse credunt, quæ post mortem deponere, et pretium servitutis, nempe pietatis et religionis, accipere sperant; nec hac spe sola, sed etiam et præcipue metu, ne diris scilicet suppliciis post mortem puniantur, inducuntur, ut ex legis divinæ præscripto, quantum eorum fert tenuitas et impotens animus, vivant et nisi hæc spes et metus hominibus inessent, at contra si crederent, mentes cum corpore interire, nec restare miseris, pietatis onere confectis, vivere longius; ad ingenium redirent, et ex libidine omnia moderari, et fortunæ potius quam sibi parere vellent. Quæ mihi non minus absurda videntur, quam si quis, propterea quod non credit, se posse bonis alimentis corpus in æternum nutrire, venenis potius et lethiferis se exsaturare vellet; vel, quia videt mentem non esse æternam seu immortalem, ideo amens mavult esse et sine ratione vivere: quæ adeo absurda sunt ut vix recenseri mereantur.

PROPOSITIO XLII.

Beatitudo non est virtutis præmium, sed ipsa virtus; nec eadem gaudemus, quia libidines coercemus, sed contra, quia eadem gaudemus, ideo libidines coercere possumus.

DEMONSTRATIO. Beatitudo in amore erga Deum consistit (*per Propositionem 36 hujus, et ejus*

öldükten sonra kurtulacakları bir yük olarak görüyor ve bu esaretlerinin, yani dindarlığın ve dinin ödülünü bu şekilde alacaklarını ümit ediyor. Sadece bu ümit de değil onları tanrısal yasanın buyruklarına göre bu kadar zayıf ve güçsüz bir karakterle yaşamaya iten, aynı zamanda ve her şeyden önce ölümden sonra korkunç şekilde cezalandırılma korkusu. İnsanlarda bu ümit ve bu korku olmasaydı, bunun yerine zihinlerinin de bedenle birlikte öleceğine ve dindarlığın yükü altında ezilen zavallılar için öte yaşam diye bir şey olmadığına inanmış olsalardı, kendi doğallıklarına dönüp kendi ihtiraslarına göre yaşamlarını biçimlendirirler ve kendi kendilerine değil de kader tarafından yönetilirlerdi. Bütün bunlar bana bedenini sonsuza değin sağlıklı yiyeceklerle besleyemeyeceği için tıka basa zehirli yiyeceklerle doyuran ya da zihninin ezeli-ebedi, yani ölümsüz olmadığını anladığı için zihinden yoksun olmayı ve akılsızca yaşamayı tercih eden birinin yaptıkları kadar saçma geliyor. Hatta o kadar saçma ki bütün bunlar, söz etmeye bile değmezler.

XLII. Önerme

Kutluluk erdemin bir armağanı değildir, erdemin tam da kendisidir; kutlu olmanın hazzına varıyorsak bunun nedeni ihtiraslarımızı dizginlememiz değildir, tam tersi, ihtiraslarımızı dizginleyebildiğimiz için kutlu olmanın hazzına varırız.

Kanıtlama: Kutluluk Tanrı'ya duyulan sevgiden ibarettir (bu Bölümün 36. Önermesi ve ona düşülen Nota

Scholium), qui quidem amor ex tertio cognitionis genere oritur (*per Corollarium Propositionis 32 hujus*); atque adeo hic amor (*per Propositiones 59 et 3 partis III*) ad mentem, quatenus agit, referri debet; ac proinde (*per Definitionem 8 partis IV*) ipsa virtus est; quod erat primum. Deinde quo mens hoc amore divino seu beatitudine magis gaudet, eo plus intelligit (*per Propositionem 32 hujus*), hoc est (*per Corollarium Propositionis 3 hujus*), eo majorem in affectus habet potentiam, et (*per Propositionem 38 hujus*) eo minus ab affectibus, qui mali sunt, patitur; atque adeo ex eo, quod mens hoc amore divino seu beatitudine gaudet, potestatem habet libidines coercendi. Et quia humana potentia ad coercendos affectus in solo intellectu consistit, ergo nemo beatitudine gaudet, quia affectus coercuit, sed contra potestas libidines coercendi ex ipsa beatitudine oritur. Q.E.D.

SCHOLIUM. His omnia, quæ de mentis in affectus potentia, quæque de mentis libertate ostendere volueram, absolvi. Ex quibus apparet, quantum sapiens polleat, potiorque sit ignaro, qui sola libidine agitur. Ignarus enim, præterquam quod a causis externis multis modis agitatur, nec unquam vera animi acquiescentia potitur, vivit præterea sui et Dei et rerum quasi inscius, et simulac pati

göre) ve bu sevgi üçüncü tür bilgiden doğar (bu Bölümün 32. Önerme Sonucuna göre). Bu yüzden bu sevgi (III. Bölümün 59. ve 3. Önermesine göre) etkindir ve zorunlu olarak zihne ilişkindir. Dolayısıyla (IV. Bölümün 8. Tanımına göre) bu sevgi erdemin kendisidir. Bu önermenin ilk kanıtıdır. İkinci kanıtına gelince; zihin bu tanrısal sevgiden, yani kutluluktan haz aldıkça daha çok anlar (bu Bölümün 32. Önermesine göre), başka deyişle (bu Bölümün 3. Önermesinin Sonucuna göre) duygular üzerindeki hâkimiyeti artar ve (bu Bölümün 38. Önermesine göre) kötü olan duygulara daha az maruz kalır. Demek ki zihin bu tanrısal sevgiden, yani kutluluktan haz aldığı için ihtiraslarını dizginleme gücüne sahiptir. Ayrıca insanın duygularını dizginleme gücü salt akıldan ibaret olduğuna göre, hiç kimse duygularını dizginlediğinden ötürü kutluluktan haz almaz, tam tersi, ihtirasları dizginleme gücü kutluluğun kendisinden doğar. **Q.E.D.**

Not: İşte böylece zihnin duygular üzerindeki hâkimiyetiyle ve onun özgürlüğüyle ilgili kanıtlamak istediğim her şeyi derleyip toparladım. Bütün bunlar bilge bir insanın cahil ve salt ihtiraslarına göre hareket eden bir insandan ne kadar yetkin ve ne kadar güçlü olduğunu açıkça gösteriyor. Çünkü cahil insanın sadece dış etkenler yüzünden bir oraya bir buraya savrulmasını ve bir türlü ruhsal huzura erememesini bir yana bırakın, aynı zamanda o hem kendinden, hem Tanrı'dan hem de şeylerden tamamen bihabersizmiş gibi yaşar ve edilgin halini

desinit, simul etiam esse desinit. Cum contra sapiens, quatenus ut talis consideratur, vix animo movetur, sed sui et Dei et rerum æterna quadam necessitate conscius, nunquam esse desinit, sed semper vera animi acquiescentia potitur. Si jam via, quam ad hæc ducere ostendi, perardua videatur, inveniri tamen potest. Et sane arduum debet esse, quod adeo raro reperitur. Qui enim posset fieri, si salus in promptu esset, et sine magno labore reperiri posset, ut ab omnibus fere negligeretur? Sed omnia præclara tam difficilia quam rara sunt.

Finis

bırakır bırakmaz varolmayı da bırakır. Oysa bilge insan bilge olarak görüldüğü sürece öyle kolay kolay ruhsal karmaşaya sürüklenmez, tersine ezeli ve ebedi bir zorunluluktan ötürü hem kendisinin, hem Tanrı'nın hem de şeylerin bilincinde olduğundan, varolmaktan asla vazgeçmez ve daima gerçek anlamıyla ruhsal bir doygunluk yaşar. Bizi bu tür bir yaşama götüreceğini belirttiğim yol şu an için çok çetin gözükse de yine de bu yolu bulmak mümkündür. Hiç kuşkusuz nadir bulunan bir yolun çetin olması da çok doğaldır. Zaten kurtuluşumuz hemen elimizin altında olsaydı ve onu yeniden bulmak için böyle büyük emekler harcamamız gerekmeseydi, bunca insan şimdiye kadar onu hiç mi görmezdi? Ama bütün mükemmel şeyler nadirdir ve bir o kadar da zor bulunur.

Son

TERİMLER SÖZLÜĞÜ[1] (LATİNCE-TÜRKÇE)

A posteriori: Deneye bağlı olan; Deneyimle, sonradan elde edilen bilgi.

A priori: Deneyden bağımsız olan; Önceden olan ve salt akıl yoluyla elde edilen bilgi.

Abjectio: Kendini aşağılama.

Absolutus: Mutlak olan: Kendi başına var olan, hiçbir şeye bağlı olmayan, bağımsız olan.

---

[1] Yararlanılan kaynaklar: Beth Lord, *Spinoza's Ethics*, Edinburg Philosophical Series, Edinburg University Press, Edinburg, 2010; H. Harold. Joachim, *A Study of the Ethics of Spinoza* (Ethica Ordine Geometrico Demonstrata), Oxford, 1901; Roger Ariew, Dennis Des Chene, Douglas M. Jesseph, Tad M. Schmaltz, Theo Verbeek, *Historical Dictionary of Descartes and Cartesian Philosophy (Historical Dictionaries of Religions, Philosophies and Movements)*, The Scarecrow Press, Lanham, Maryland, 2003; Christoph Philipp Richter, *Lexicon ethicum omnium terminorum usitatorum et ad philosophiam moralem pertinentium*, Norimbergae, 1627; Micraelius, Johannes, *Lexicon Philosophicum Terminorum Philosophis Usitatorum* (Ordine Alphabetico Sic Digestorum, Ut Inde Facile Liceat Cognosse, Praesertim Si Tam Latinus, Quam Graecus Index Praemissus Non Negligatur Quid In Singulis Disciplinis Quomodo Sit Distinguendum Et Definiendum. Editio Secunda ab ipso Authore Correcta & Aucta, cum novis novorum Terminorum & Vocabulorum Indicibus), Stetini, impensis Jeremiae Mamphrasii, Bibliop., Typis Michaelis Höpfneri, 1661.

Absurdus: Saçma: Akla aykırı, mantıksız.

Acquiescentia in se ipso: Kendinden memnun olma; kendinden memnuniyet.

Adaequata Idea, bkz. Adaequatus.

Adaequatus: Bire bir, denk, upuygun, tam, eksiksiz, yeterli, doğru. **Adaequata Idea:** Bire bir fikir, yeterli fikir, doğru fikir: Nesnesi ya da konusu hakkında gerekli olan her şeyi içeren fikir; açık ve seçik fikir; tam ve doğru olan fikir.

Admiratio: 1. Hayret. **2.** Hayranlık.

Aemulatio: İmrenme, gıpta etme; rekabet etme, benzemeye çalışma, özenme.

Aeterna veritas: Ezeli ve ebedi hakikat.

Aeternitas: Ezeli ve ebedi oluş; öncesizlik ve sonrasızlık; zamana bağlı olmama, sınırsız olma. Spinoza'ya göre *aeternitas,* varoluşun kendisidir ve bu yüzden ne süreyle ne de zamanla açıklanabilir. **Bkz. Existentia.**

Affectio: 1. Hal, değişebilir nitelik; **2.** Duygu durumu, duygu değişimi; **(çoğ. Affectiones:** Haller, değişebilir nitelikler; duygu değişimleri): Spinoza, *Ethica*'nın temel terimlerinden biri olan *affectiones*'i özellikle I. bölümde **modus** (tözün ve hallerinin tarzı, tavrı) yerine kullanır, çünkü **modi** (tavırlar, tarzlar, biçimler, görünüşler) tözün değişebilir özelliğidir ve ontolojik ve epistemolojik olarak töze bağlıdır. Daha açık bir ifadeyle, *affectiones* bu bölümde Tanrı'nın tezahürleri, yani varolan her şey anlamına gelir. Diğer bölümlerde ise *affectiones* terimiyle insanın yaşadığı duygu durumları, yani etkide bulunduğunda ya da kendi-

sine etkide bulunulduğunda zihninde ve bedeninde oluşan duygu değişimleri kastedilir. **Affectiones**'in tekil biçimi olan **affectio**, Latince'de en yalın anlamıyla "dış bir etki sonucunda zihin ve beden durumunda meydana gelen değişimdir" ve geçicidir. Kalıcı olan *habitus*'tur. Bu kelime, *afficio* fiilinden gelir. *Afficio* fiilinin ilk anlamı "birine bir şey yapmaktır," başka deyişle "bedenin ya da zihnin şu ya da bu hale girmesine neden olacak bir etki yaratmaktır." İşte yaratılan bu etkiyle zihnin ve bedenin yaşadığı o anki duruma, yani şu ya da bu halde olmasına veya şu ya da bu şekilde bir duygu yaşamasına *affectio* denir. Bu yüzden *modus*'un varlığı başka bir şeydedir, yani başka bir şeye bağlıdır ve bu başka şey sayesinde anlaşılır. Çünkü bu başka şey, *modus*'tan önce gelir ve mantıksal olarak kendisinden önce gelen neyse, işte ancak o şey kavrandıktan sonra anlaşılabilir. *Modus*'tan önce gelen şeyse mantıksal olarak tözdür ve *modus* töze hem varlığını hem de kavramını borçludur. Spinoza'da tavır, bir aldatıcı görünüş ya da yanılsama değil, aksine (gerçekliği **Substanstia**'nın gerçekliğine bağlı olmakla birlikte) gerçektir. Herhangi bir şeyin gerçekliği başka bir şeye bağlı değilse, o şeyin bilgisine kendi başına varolan olarak düşünülerek ya da kendisinin yardımıyla erişilir. Buna karşın herhangi bir şey başka bir şeye bağlı olarak gerçekse, o zaman onun bilgisine, bağlı olduğu şeyin bilgisine erişerek varılır. Öyleyse tavır, başka bir şeye bağlı olarak vardır ve o başka şeyin yardımıyla kavranır. Tavrı doğru olarak bilmek, onun **Substantia**'ya (töze) bağlı olduğunu ve onun aracılığıyla

kavrandığını bilmektir. (Burada vurgulanması gereken önemli bir ayrıntı da, *Ethica*'da **Affectio** ile yine *afficio* fiilinden türeyen **Affectus** (genel anlamıyla duygu) terimlerini birbirine karıştırmamak gerektiğidir. Spinoza *Ethica*'sının V. bölümünün 2. önermesinde **affectus**'u **commotio** (harekete geçme, duyarlığın harekete geçişi, coşku ve heyecan) terimiyle eş anlamlı kullanarak bu terimin farklılığını bizzat vurgulamıştır ve buna bağlı olarak *Ethica*'nın çoğu İngilizce çevirisinde **affectus** "feeling" ya da "emotion" kelimeleriyle karşılanmıştır. Bu yüzden Spinoza'da bu terimi felsefede terimleştiği şekliyle, yani salt "duygulanım" olarak görmemek gerekir.[2] Ayrıca **bkz. Modus, Substantia, Affectus.**

Affectus: Duygu; *çoğ.* **Affectus:** Duygular: *Ethica*'nın temel terimlerinden biri olan *affectus*, Spinoza'ya göre, insanın yaşadıklarının vs. bir sonucu olan heyecanları, coşkuları, arzuları, kısacası zihinsel ve bedensel değişimidir. Bu değişimin nedeni (*causa*) insanın kendinden kaynaklanmıyorsa, meydana gelen duygu edilgin bir duygudur (*passio*); değişimin nedeni insanın kendisinden kaynaklanıyorsa, meydana gelen duygu etkin bir duygudur (*actio*). Bu yüzden, Spinoza'da *passio*'yu kelimenin bilinen anlamıyla, yani salt tutku olarak anlamamak gerekir. *Bkz.* **Affectio.**

Affirmatio: Olumlama, doğrulama, kabul etme; mantıksal bir yargıda yüklemin özneye olan olumlu bağlantısı.

Ambitio: Hırs: Spinoza bu terimi daha çok ne pahasına

2 Harold H. Joachim, a.g.e., s. 186; 187, dipnot 1.

olursa olsun insanların beğenisini kazanma arzusu ya da ihtiras anlamında kullanır.

Amor Dei Intellectualis: Tanrı'ya yönelik akli sevgi; zihnin Tanrı'ya duyduğu akli sevgi; Tanrı'yı akıl yoluyla sevme. *Ethica*'nın V. bölümünün önemli bir terimi olan *Amor Dei Intellectualis* Spinoza'ya göre, sezgisel yolla bilgisine erdiğimiz Tanrı'nın saf doğasından kalplerimize doğan bir sevinç duygusudur. Bu sevinç insanın bu dünyada yaşayabileceği en üstün mutluluktur.

Amor: Sevgi; *bkz.* **Amor Dei Intellectualis.**

Animi fluctatio: Zihinsel ya da duygusal dalgalanma; kuşku, tereddüt. Spinoza'da insanda kuşku yaratan ve tereddütte bırakan bir duygudur.

Animi in periculis præsentia: Serinkanlılık.

Animi pathema: Ruhsal edilginlik, yani duygu. Spinoza'da duygu, ruhun edilgin durumudur.

Animositas: Yüreklilik, metanet.

Antipathia: İticilik.

Appetitus: İştah, arzu, istek, ihtiras. Spinoza'ya göre *appetitus,* yalın anlamıyla insanın özüdür ve insanın kendi kendini var etmeye yönelik bütün çabası bu özden kaynaklanır. Ayrıca iştah bir şeyin ilk ya da temel nedenidir. *Bkz.* **Conatus, Cupiditas.**

Apprehensio: Kavrayış: bir algı içeriğinin doğrudan doğruya kavranması.

Attributum: Sıfat: *Ethica*'nın temel terimlerinden biridir. *Attributum*, Latince *attribuo* (bir şeyi bir şeye yüklemek,

katmak, vb.) fiilinden türer ve yalın olarak "yüklenen şey" anlamına gelir. Spinoza'da tekil (*attributum*) ya da çoğul (*attributa*) şekilde kullanılır ve Tanrı'nın özünü oluşturan sıfat ya da sıfatlar olarak geçer. Spinoza'ya göre sıfat, tözün özüdür ve aslında tözün kendisidir (*Attributus sive Substantia*). İnsan aklı tözü doğru şekilde algılayabilse de onu sınırsız bir varlık olarak algılama yetisine sahip değildir. Başka deyişle insanın duyuları ve düşüncesi katıksız, çıplak ve saf varlığı anlayacak yetiye sahip değildir. Bu yüzden tözü ancak onun sıfatları aracılığıyla anlayabilir. İşte sıfat, tözün şu ya da bu şekilde algılanmasını sağlayan şeydir, aslında tözün tam da kendisidir. Dolayısıyla Spinoza'da *attributum*, kendisi aracılığıyla, yani kendinde kavranan ve hakkında bilgi edinmek için başka bir şeyin bilgisine gereksinim duymayandır. Töz, her bir sıfatında farklı olsa da, bütün sıfatlarıyla bir bütündür. Her sıfat, varolan şeyin gerçek özelliğidir ve sonsuz sayıdadır. Ama insan aklı tözün, yani gerçekliğin iki temel sıfatını *Extensio* ve *Cogitatio* (Yer Kaplama ve Düşünce) sıfatlarını ya da öz niteliklerini, yani Tanrı'nın yer kaplayan ve düşünen varlık oluşunu kavrayabilir. *Bkz.* **Substantia, Deus, Extensio, Cogitatio;** Düşünce: *Bkz.* **Res Cogitans.**

Audacia: Cüretkarlık.

Audax: Cüretkâr.

Avaritia: Açgözlülük.

Aversio: Yüz çevirme; hiç hoşlanmama, tiksinme: Bir şeyi (bir kimse, bir düşünce, bir durum vb.) kötü, iğrenç veya

aşağılık bularak ondan uzak durma duygusuna kapılma, ikrah etme, istikrah etme.

Axioma: Aksiyom; temel önerme. Yunanca bir terim olan *axioma* (aksiyom, belit, mütearife) kendiliğinden apaçık olduğundan öteki önermelerin temeli ve ön dayanağı sayılan önermedir.

Beatitudo: Kutluluk: Spinoza'ya göre zihnin sezgi gücüyle erişebileceği en üst mutluluk ya da doygunluktur. Bu tür mutluluk Tanrı'ya duyulan sevginin bir armağanıdır.

Benevolentia: İyilikseverlik.

Bonum: İyi olan şey; iyilik: Spinoza'ya göre her tür sevinç ya da sevince yol açan her şeydir; ya da bize yararlı olduğundan emin olduğumuz her şeydir.

Caput: Ana Başlık.

Castitas: İffet.

Causa adaequata: Bire bir neden, doğru neden, yeterli neden: Sonucunu tam olarak açıklayan nedendir.

Causa efficiens: Etkin neden: Başlangıçta bulunan etkileyici neden veya özsel nedendir (*causa essentialis* ya da *causa per se*). Bu anlamda herhangi bir şeyin varoluşunu meydana getiren, değiştiren, vb. nedendir.

Causa immanens: İçkin neden. Spinoza'da Tanrı her şeyin içkin nedenidir.

Causa inadaequata: *Bkz.* **Inadaequatus, Adaequatus.**

Causa libera: Özgür (hür) neden: Spinoza'da Tanrı'dır. Çünkü Tanrı'nın eylemini denetleyecek ya da O'nu eylemde bulunmaya zorlayacak hiçbir dışsal düzen, yani kader

yoktur. Başka deyişle Tanrı kadere bağlı değildir. Tanrının tüm etkinliği kendisinindir ve bu anlamda Tanrı mutlak olarak özgürdür (hürdür). Ama özgür olduğu için de Tanrı'nın nedenselliği (*causalitas*) mutlak olarak zorunludur. Gerçi bu zorunluluk (**necessitas**) özgür olmaya aykırı değildir ve özgür olma (*libertas*) hukuksuzluk anlamına gelmez. Özgür olma, kendi kendini belirlediği için gerçek anlamda zorunluluktur, çünkü Tanrı özgür olmaya zorunludur.

Causa per accidens: İlineksel neden.

Causa prima: İlk neden.

Causa remota: Uzak neden: Sonucuyla herhangi bir bağlantısı olmayan nedendir.

Causa sui: Kendisinin nedeni; kendi varoluşuna neden olan şey: *Ethica*'nın temel terimlerinden biri olan *causa sui*, Spinoza'ya göre mantıksal olarak kendi varoluşuna neden olması için hâlihazırda olması gereken şeydir. Kendisinin nedeni olan şeyin doğası, varolmadığı takdirde kavranamaz. Çünkü varolmak onun tam da doğasına özgüdür ya da, şöyle dersek, böyle bir şeyin özü varoluş gerektirir. Dolayısıyla kendisine neden olan bir şey, ezeli olarak etkin bir doğaya sahip olmalıdır, çünkü ancak etkin bir doğa kendi varoluşuna neden olmaya başlayabilir ve varoluşunu da hiçbir şekilde sonlandırmaz; bu yüzden sonsuzca ve kesintisiz bir şekilde varolmaya devam etmek, yani hep kendini etkin şekilde gerçekleştirmek zorundadır. İşte bu nedenle kendisinin nedeni olan, ezeli ve ebedi ve sınırsız (*infinitus*) olmak zorundadır. Spinoza'da sadece töz, yani

Tanrı kendisinin nedenidir; çünkü salt töz, yani Tanrı başka (dış) bir şey tarafından (*ab extra*) olmaya ya da etkide bulunmaya zorlanamaz. Doğasının gerçekliği dışında, O'nu etkide bulunmaya sevk eden hiçbir neden yoktur. O'nun eylemini denetleyecek ya da O'nu eylemde bulunmaya sevk edecek hiçbir dışsal düzen (kader) yoktur, başka deyişle kadere bağlı değildir. *Bkz.* **Substantia, Deus, Aeternitas, Infinitus, Causa libera, Attributum.**

Causa transiens: Geçici neden; ilineksel neden.

Causae finales: Son nedenler, ereksel nedenler; nihai amaçlar.

Causalitas (Dei): (Tanrı'nın) Nedenselliği: Spinoza'da Tanrı kendinin ve her şeyin nedenidir. Sadece şeylerin varolma nedeni değil, aynı zamanda onların varlıklarını sürdürme nedenidir. Şeylerin özünün (*essentia*) ve varoluşunun (*existentia*) nedenidir. *Bkz.* **Causa sui.**

Clarus et Distinctus: Açık ve Seçik olan: Descartes'a özgü bu ifade, konusu doğrudan doğruya, yani araçsız olarak verilmiş ve başka şeylerden ayrı, onlara hiç karışmamış bilgiyi anlamlandırır. Spinoza bu ifadeyi genellikle zarf olarak *clare et distincte* (açık ve seçik şekilde) biçiminde kullanmıştır.

Clementia: Şefkat.

Cogitatio: Düşünce; Düşünme ediminin içeriği: Tek bir düşünce olarak Tanrı'nın Düşünen sıfatının bir parçası veya Düşünen Şey Sıfatı altında kavranılan Tözün ya da Tanrı'nın bir tavrı.

Cognitio: Bilgi; bilme edimi.

Coincidentia: Bağdaşma, çakışma, örtüşme: İki şeyin birbirine tam olarak uyması, imtizaç etmesi; bütün karşıtlıkların köken olarak birliğe geri gitmesi.

Commiseratio: Acıma.

Communis notio: Ortak kavram, ortak bilgi, ortak fikir ya da düşünce: İki veya daha fazla bireyin özünde ortak olan fikir.

Comprehensio: İdrak, tümüyle anlama, kavrama.

Conatus: Varlığı sürdürme çabası, varoluş çabası ya da yaşama savaşı: Bireyin, varolduğu sürece (kendisinde olduğu sürece, yani onun yok olmasına neden olacak dışsal bir nesne olmadıkça) ne ise o olma ve varlığını sürdürme çabasıdır. Spinoza'nın felsefesinin önemli terimlerinden biri olan *conatus* her şeyin özü olan bir çabadır ve bu çabanın etkin nedeni Tanrı'dır. Çünkü Tanrı her şeyin varolmasının ve varolma süresinin (yaşam süresinin) etkin nedenidir. Bu durum tanrısal özün zorunluluğunun bir sonucudur. Şeyler bu zorunluluk sonucu varolur; o halde bu zorunluluk onların kendi özlerinden değil, Tanrısal özden kaynaklanır. Salt bu açıdan bakıldığında, şeylerin kendi kendini idame ettirmesi mümkün gözükmemektedir. Buna karşın konuya daha derin bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, şeylerin varolduktan sonra varlık olarak göreli bir bağımsızlıklarının olduğu, II. bölümün 2. tanımından da açıkça anlaşılacaktır.[3] Buradan hareketle, Spi-

[3] Harold H. Joachim, a.g.e., s. 191.

noza'ya göre varolan her şey kendisine ait varlığını kendi kendine sürdürmeye çabalar ya da başka deyişle her şey kendi varlığını sürdürme eğilimindedir. İşte bu eğilim ya da çaba (*conatus*) şeyin fiili özüdür.[4] Her varlığın varlık olarak göreli bağımsızlığı zamansal ve mekânsal düzende kendini gösterir. Şeyler varolur, varlıklarını belli bir süre sürdürür ve yok olurlar; yani şeyler doğar, kendilerine tanınan süre içinde yaşar ve ölürler. İşte bu sonsuz varlık âlemindeki her şey (canlı ya da cansız) kendi varlığını sürdürmek için elinden gelen çabayı sarf etmeye mecburdur.

Concatenatio: Çağrışım; bağlantı.

Conceptus: Kavram: Bir nesnenin ya da düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı. *Bkz.* **Concipere.**

Concipere: Bir şeyi düşünmek ve o şeyi doğru anlamak, kavramak. Spinoza'nın sıkça kullandığı *concipere* fiili "düşünmek, anlamak, doğru anlamak, kavramak" anlamlarına gelir, hatta zaman zaman "algılamak" anlamına gelen *percipere* fiilinin yerine geçer. *Bkz.* **Conceptus.**

Concomitans: Beraber giden, eşlik eden.

Connexio: Bağlantı.

Conscientia: Bilinç, şuur.

Conscientiae morsus: Vicdan azabı.

Consternatio: Şaşkınlık.

Contemptus: Küçümseme.

Contingens: Olası, muhtemel, mümkün: Bir şeyin varolmasını

---

4 Harold H. Joachim, a.g.e., s. 192.

sağlayan zorunluluktan yoksun oluşunu dile getiren *contingens*, ne zorunlu ne de olanaksız olandır, ya da olabilir de olmayabilir de olandır.

Contradictio: Çelişki.

Contrarii affectus: Karşıt duygular, aykırı duygular: Aynı türden olmalarına rağmen, insanı farklı yönlere çeken duygular.

Corollarium: Önerme sonucu: Genel önermelerden akıl yürütme yoluyla dar kapsamlı sonuçlar çıkartılması, tümdengelim; Ortaçağda akılcılığın dayandığı genel yöntem.

Corpus: 1. Cisim, Nesne. **2.** Beden. Spinoza'da *corpus*, sonlu olan ve kendi doğasına sahip bir varlıkla sınırlı olandır, ya da Yer Kaplama sıfatına (*Extensio*) bağlı olmadan varolamayan ve kavranılamayan varlıktır. Başka deyişle Yer Kaplama (*Extensio*) sıfatının sınırlı bir parçasıdır ya da Yer Kaplama'nın bir tavrı (*modus*), yani Yer Kaplama sıfatının altında kavranılan tözün (*Substantia*) bir tavrıdır. *Bkz.* **Modus, Substantia, Extensio.**

Crudelitas: Zalimlik.

Cupiditas: Arzu.

Dedignatio: Hor görme, küçümseme.

Definitio: Tanım: Bir kavramın ya da nesnenin sınırlanması, belirlenmesi.

Definitus: Tanımlanmış, belirli. *Bkz.* **Indefinitus.**

Denominatio extrinseca: Dışsal belirti, dışsal alamet.

Denominatio intrinseca: İçsel belirti, içsel alamet.

Desiderium: Özlem.

Despectus: Küçümseme; haksız yere hakir görme.

Desperatio: Hayal kırıklığı, umutsuzluk, hüsran.

Determinare: Belirlemek, neden olmak, zorunlu kılmak: Bir şeyin varolmasına, değişmesine, etki etmesine ya da etki altında kalmasına neden olmak.

Determinatio: Belirlenim: **1.** Bir kavramın anlamının, içeriğinin, yapısının veya sınırlarının tam olarak belirlenmesi. **2.** Bir varlık biçiminin, bir davranışın gerekçelerle ve nedenlerle sınırlanması, saptanması. **3.** Varolmanın, etkide bulunmanın, iradenin, vb. bir başka şeyle belirlenmiş olması. Spinoza'da her belirlenim zorunludur.

Deus seu Natura: Tanrı ya da Doğa; Tanrı, yani Doğa: Zorunlu olarak varolan ve zorunlu olarak etkide bulunan ezeli-ebedi ve sınırsız Varlık (*Ens*).

Deus: Mutlak Sonsuzluk; Tanrı: *Ethica*'nın I. bölümünün inceleme konusu olan Tanrı, Spinoza'da sonsuz sıfatlardan ibaret ve bu sonsuz sıfatların her biri ezeli ve ebedi özünü ifade eden bir varlık, bir tözdür (*Ens constans infinitis attributis, quorum unumquodque aeternam et infinitam essentiam exprimit*, I. Bölüm 11. Önerme). Spinoza için bu tanıma uyan tek bir töz vardır, o da Tanrı'dır. Dolayısıyla Spinoza'da *Substantia*, *Deus*'dur ve *Substantia*'nın bütün tanımları **Deus** için geçerlidir. Buna göre Spinoza için Tanrı kendisinin nedeni olan, özü varoluşunu gerektiren, başka hiçbir şeye bağlı olmayan, ama başka her şeyin kendine bağlı olduğu katıksız, saf varlıktır. Spinoza'daki

Tanrı'yı herhangi bir dinin tanrısı olarak algılamamak gerekir.[5] Çünkü onun Tanrı'dan anladığı daha çok Evren, Doğa'nın Tekbiçimliliği, Gerçeklik, Mutlak Olan, Kendi Başına Varolan, Hiçbir şeye Bağımlı Olmayan, Koşulsuz Olan'dır. Spinoza'ya göre kendi başına varolan Gerçeklik (*Realitas*) kavramı, Mutlak Olan'a (*Absolutus*) ve Mutlak Olan kavramı da bizi salt olarak Gerçek ve Tek Olan'a götürür. Dolayısıyla Töz ya da Tanrı (*Substantia sive Deus*) her biri ezeli ve ebedi oluşunu (*aeternitas*) ve sonsuz özünü (*essentia*) ifade eden sonsuz sıfatlardan (*attributus*) ibaret olandır ve zorunlu olarak (*necessitate*) vardır. Tanrı varolmak zorunda olduğundan ve buradaki zorunluluk dışsal ve rastlantısal bir varoluşa değil, her yerde hazır ve nazır bir varoluşa işaret ettiğinden, Tanrı'nın varoluşu bir süreliğine bir varoluş ya da belirsiz uzun bir süre varoluş olarak düşünülemez. Çünkü Tanrı'nın varoluşu, doğasının ya da tanımının zorunlu sonucudur; bu anlamda da ezeli ve ebedidir (*Aeternitas et Infinitus*). İnsan Tanrı'nın varoluşunu ancak varolmanın sonsuz gerçekleşmesi olarak düşünebilir, ya da daha çok varlık olarak.[6] Tanrı, En Mükemmel Varlık'tır (*Ens Perfectissimum*) ya da En Gerçek Varlık'tır (*Ens Realissimum*). Çünkü Gerçekliğin bütün biçimlerini ve bütün sıfatlarını kapsar. Yer Kaplayan Şey (*Res Extensa*) ve Düşünen Şey (*Res Cogitans*) Tanrı'nın sıfatlarıdır ya da Tanrı'nın sıfatlarının tavırlarıdır.[7] İnsan ze-

---

5 Harold H. Joachim, a.g.e., s. 36.

6 Harold H. Joachim, a.g.e., s. 29.

7 Spinoza, *Ethica*, I. Bölüm, 14. Önerme ve Önerme Sonuçları.

kâsı (*intelligentia*) Tanrı'yı ancak Yer Kaplama (*Extensio*) ve Düşünce (*Cogitatio*) sıfatlarıyla kavrayabilir, çünkü Tanrı'nın gerçekliğinin ya da varlığının bütün biçimlerini idrak edemez ve adlandıramaz. Sadece bir şeyin ne kadar sıfatı varsa, o kadar gerçek olduğunu bilir ve o şeye herhangi bir sınır koyamaz; bu yüzden sadece sonsuz (*infinitus*) diyebilir. Ama Tanrı, Mutlak olduğundan, bu sıfatların fazlasıdır. Spinoza'nın Tanrı'nın varlığını kanıtlaması I. Bölümün 11. Önermesinden itibaren başlar ve Descartes ile Anselmus'un Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için seçtikleri ontolojik kanıtlama yolundan farklı bir yol izler. Çünkü Spinoza söz konusu düşünürler gibi, *Tanrı kavramının zorunlu varoluş içermesi Tanrı'nın varoluşunu kanıtlar*, demez. Ona göre bu tür kanıtlamalar, kavramda zorunlu varoluşun gerçeklikte de zorunlu bir varoluşu ima ettiğini göstermez ve bu yüzden inandırıcı değildir.[8] Spinoza'nın Tanrı'nın varlığını kanıtlarken yürüttüğü akıl, Tanrı'nın kavramından yola çıkıp onun varoluşunu kanıtlamaya yönelik değildir. Tanrı'nın, her biri ezeli ve ebedi özünü ifade eden sonsuz sayıda sıfattan ibaret bir töz olması, ona göre, Tanrı'nın her bir sıfatının varolan olarak algılandığı katıksız varlık olduğunu gösterir. Bu sonsuz sıfatların her biri, özün sonsuzluğunun ifadesidir. Ona göre böyle bir tözün varolmadığını doğru bir şekilde kavrayabilmek mümkün değildir, çünkü töz kendi başına bir varlıktır ve kendi başına varlık olmamış olsaydı, hiçbir varlık olmamış olurdu ve hiçbir şeyin kavramı oluşturulamazdı.

[8] Beth Lord, a.g.e., s.29.

Bu bağlamda da Tanrı mutlak anlamda İlk Neden'dir (*Deum esse absolute causam primam*). *Bkz.* **Substantia, Attributus, Res Extensa, Res Cogitans, Infinitus, Aeternitas.**

Devotio: Kendini adama.

Dolor: Acı.

Dubium: Kuşku.

Duratio: Süre, zaman.

Ebrietas: Ayyaşlık.

Ens: Varlık, düşünsel varlık.

Essentia: Öz: Bir şeyin kendisi; bir şeyi o şey yapan ve öteki şeylerden ayıran mâhiyet; varlığın aslını kuran. Spinoza'da zaman zaman doğa (*natura*) ile eş anlamlı kullanılır.

Existentia: Varoluş, mevcudiyet: Her varolanın veya her gerçek olanın (Tanrı'dan, kum tanesine kadar) gerçekliği; varolan, gerçek varlık. *Bkz.* **Aeternitas.**

Existimatio: Aşırı önemseme ya da aşırı değer verme.

Extensio ve **Cogitatio:** Yer Kaplama ve Düşünce; Madde ve Düşünce: Spinoza'da Gerçeklik (*Realitas*) yer kaplayan bir gerçekliktir (*substantia extensa*), yani cisimseldir, maddidir, kendisini oluşturan kısımları ya da parçaları yekpare, hareket halinde veya hareketsizlik (sükûnet) halinde olan bir bütündür. Aynı zamanda gerçeklik düşünen bir gerçekliktir (*substantia cogitans*), içinde yaşam, duygu, irade ve düşünce olan bir bütündür. Bütün bu sıfatlar gerçekliğin kendisindedir, insanın icat ettiği sıfatlar değildir. Bu sıfatların her biri Gerçek olanın (*realis*) en temel niteliğidir.

Yer Kaplama, Düşünce değildir; Düşünce de Yer Kaplama değildir. Ama aralarındaki bağlantı yüzünden ne Yer Kaplama ne de Düşünce inkâr edilebilir. Her bir sıfat kendi içinde tamdır. Her bir sıfat vardır ve Gerçekliğin diğer bütün sıfatlarından bağımsız olarak kavranılır. Yer Kaplamayı Düşünceye dayandırarak ya da Düşünceyi Yer Kaplamaya dayandırarak anlamamız imkânsızdır. Her ikisi de kendi başına özeldir. Ama her ikisi içsel olarak, kendi cinsinde tamdır. Yer kaplayan herhangi bir şey (*res extensa*), Yer Kaplama sıfatının bütün niteliklerini içerir, aynı şekilde Düşünen herhangi bir şey de (*res cogitans*) Düşünce sıfatının bütün niteliklerini içerir. Böylece her iki sıfat kendisine has bütün nitelikleri içerirken diğer bütün nitelikleri dışarıda bırakır. Bu anlamda her bir sıfat kendi cinsinde sonsuzdur (*infinitus*). *Bkz.* **Res Extensa, Res Cogitans.**

Externa causa: Dış neden.

Fastidium: Tiksinme

Favor: Kayırma.

Finitus: Sonlu: Sonu düşünülebilen, sınırları tasarlanabilen. Spinoza'da sonlu olan şey, yaratılan herhangi bir şey, yani varlık anlamındadır. *Bkz.* **Infinitus**.

Fortitudo: Cesaret, yiğitlik.

Gaudium: Kıvanç.

Generositas: Yüce gönüllülük, asalet, soyluluk.

Generosus: Yüce gönüllü, asil ruhlu, asil, soylu.

Gloria: onur; gurur.

Gratia: Şükran.

Gratitudo: Minnettarlık.

Hilaritas: Neşe.

Homo: İnsan.

Honestus: Şerefli, haysiyetli.

Horror: Dehşet, korku.

Humanitas: İnsaniyet, insanlık.

Humilis: Mütevazı, alçakgönüllü.

Humilitas: **1.** Kendini küçük görme, kendini küçümseme. **2.** Tevazu.

Id: Şey: Herhangi bir düşünce içeriğini göstermeye yarayan belirsiz terim.

Idea: Fikir: Düşünen bir şey olan zihnin edimi; Düşünen bir varlık olan Tanrı'nın etkinliği; Düşüncenin ilk örneği. Spinoza için düşünen varlık olarak Tanrı, düşünme etkinliğinin kendisidir. Bu anlamda Tanrı'nın zihni ile Tanrı'nın fikri arasında hiçbir fark yoktur. Ona göre yalnızca Tanrı düşünen varlıktır, yani sonsuz bir düşünme etkinliğidir; diğer tüm zihinler birer düşünme tavrı ya da biçimidir. Tanrı'nın fikri kendini sonsuz ve sonlu düşünme biçimleri olarak gerçekleştirir. Bu yüzden sonlu düşünme biçimleri (örn. insanın zihni, fikri), Tanrı fikrini şu ya da bu şekilde ifade eden düşünme biçimleridir, yani sonlu fikirlerdir. Bu yüzden Spinoza'da her zihin bir fikirdir. Fikir sahibi olmaksa, Tanrı'nın düşünme etkinliğinden pay almaktır.

Ideatum: Düşüncenin konusu, fikrin konusu; nesne. *Bkz.* **Idea.**

Imaginatio: 1. Hayal gücü, imgelem, muhayyile; bir nesneyi, o nesne karşımızda olmaksızın tasarımlama yetisi. **2.** Zihinde canlandırma, tahayyül. Spinoza'da bilgi edinmenin ilk yoludur ve empirik bilginin kaynağı olduğu kadar, yanılgının da kaynağıdır.

Imago: Hayal, imge: **1.** Bir başka şeyle etkileşim sonucunda zihinde ve bedende geriye kalan iz. **2.** Duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri ya da somut ve düşünsel kopyası. **3.** Kısmi, bulanık ya da upuygun olmayan fikir; bir şeyin düşüncedeki, dildeki ya da resimlerdeki temsili.

Immanens: İçkin: X, y'ye içkindir demek, y ontolojik olarak x'e bağlıdır, demektir. Bu yüzden x, y'dedir (yani y'nin içindedir), y de x'tedir (yani ona bağlıdır). Spinoza'da Tanrı her şeye içkindir, yani her şey Tanrı'ya bağlıdır veya her şey Tanrı'dır anlamına gelir.

Imperfectio: Eksiklik, noksanlık.

Imperfectum: Eksik ya da noksan olan şey, tamamlanmamış olan şey.

Impetus: Dürtü, itki.

Impietas: Dinsizlik, ahlâksızlık.

Impotentia: Acizlik, güçsüzlük, zayıflık.

Impudentia: Utanmazlık.

In alio esse: Başkasına bağlı olarak varolmak, başkasında olmak: Bir şeyin varlığını başkasına borçlu olması.

In existendo perseverantia: Varolma azmi.

In se esse: Kendisine bağlı olarak varolmak, Kendi başına

varolmak, Kendisinde olmak: Bir şeyin varlığını kendisine borçlu olması. Spinoza'da sadece töz, yani Tanrı için geçerlidir.

Inadaequata Idea, *Bkz.* **Inadaequatus, Adaequatus.**

Inadaequatus: Bire bir olmayan, denk olmayan, upuygun olmayan, tamamlanmamış, kısmi, eksik, bulanık: Konusunu tam olarak karşılamayan düşünce. **Inadaequata Idea:** Nesnesi ya da konusu hakkında gerekli olan her şeyi içermeyen fikir; açık ve seçik olmayan fikir; tam ve doğru olmayan fikir. Spinoza'da kısmi fikir, diğer kısmi fikirlerle bulanıklaşmış, nesnesini kısmen açıklayan bir fikirdir, ayrıca bulanık düşünceyi de ifade eder. **Causa inadaequata:** Kısmi neden: Diğer nedenlerle bulanıklaşmış ve sonucuna kısmen bağlı olan neden. Ortaya çıkan sonuç, kısmi bir nedenle tam olarak açıklanamaz ve tam olarak anlaşılamaz. ***Bkz*****. Adaequatus.**

Indefinitus: Tanımlanmamış, tanımsız, belirsiz. *Bkz.* **Definitus.**

Indignatio: Kızgınlık.

Individuum: Birey: Belirli bir tür içinde bazı özellikleriyle öbürlerinden ayrılan ve bölünmez bir bütünlüğü olan varlık; türü oluşturan varlıklardan her biri; kendine özgü niteliklerini yitirmeden bölünemeyen tek varlık; genel olarak her varolan. Spinoza'ya göre doğanın bütünü bir bireydir.

Infinitus: Sonsuz, sınırsız; sonu ve sınırları düşünülemeyen; her sınırı aşan, her sonludan büyük olan: Spinoza'da bir şeyin sonsuzluğu kendi doğasından, yani tanımında saklı

anlamlarından ileri gelir. Sonsuz olanın sınırları yoktur, bu yüzden sadece düşünülebilir ve bir imgesi oluşturulabilir. Dolayısıyla sadece töz, yani Tanrı zorunlu olarak sonsuzdur. Varolan her şey sadece ondadır, yani tüm varlık ona bağlıdır. *Bkz.* **Finitus, Substantia, Deus.**

Intellectus actu: Fail akıl.

Intellectus potentia: Kuvve halindeki akıl.

Intellectus: Akıl, idrak kabiliyeti, anlama yetisi.

Intelligentia: Zekâ: Anlama ve kavrama yetisi.

Internae causae: İç neden, içsel neden.

Intrepidus: Gözü pek, korkusuz.

Intuitio (Intuitus): Sezgi, Sezgi gücü: Bütünü bir bakışta dolaysız kavrama ya da doğru olanı aracısız, doğrudan doğruya kavrama. Spinoza'da hakikati kavrama yetisidir. Bilgi edinme sürecinde de üçüncü tür bilgi edinme yoludur, yani görünüşlerin derinine inerek örtük olan hakikate erişme yoludur.

Invidia: Kıskançlık; haset.

Ira: Öfke.

Irrisio: Alay, alay etme.

Laetitia: Sevinç: Spinoza'da insanın temel duygularından biri olan sevinç, zihnin yetkinliğini arttıran edilgin bir duygudur. *Bkz.* **Tristitia.**

Laus: Övünç, övgü.

Liber: Özgür.

Libertas: Özgürlük.

Libido: Şehvet, ihtiras.

Livor: Morarma.

Luxuria: Sefahat, taşkınlık; oburluk.

Malum: Kötü olan şey, kötülük; insanın iyiye erişmesini engelleyen her şey; ya da her tür keder ya da kedere yol açan her şey.

Melancholia: Hüzün, yeis.

Memoria: Hafıza: **1.** İzlenimleri, algıları vb. saklama ve yeniden bilinçte canlandırma yetisi. **2.** İzlenimlerin, algıların vb. saklandığı yer.

Mens: Zihin: Düşünen Varlık olan Tanrı'nın bir fikri, tavrı ya da varolma biçimidir.

Mentis acquiescentia: Zihinsel dinginlik; zihinsel doygunluk.

Metus: Evham.

Misericordia: Merhamet.

Modestia: Nezaket, kibarlık, incelik.

Modificatio: Bedensel ve ruhsal değişim, hal, durum; *çoğ.* **Modificationes:** Bedensel ve ruhsal değişimler, değişiklikler, haller, durumlar.

Modus: **1.** Tavır, hal, durum, görünüm; varlığın varoluş biçimi, tarzı; Tanrı'nın, yani saf kudretin kendisini sonsuzca açığa vurma şekli, tarzı; Tanrı'nın sıfatlarından birinin aldığı görünüm, biçim, ya da durum; **2.** Substantia'nın (Tözün) tavrı, görünümü, hali, başka deyişle tözün, başka bir şeyde olan ve bu başka şey aracılığıyla kavranabilen

halleridir, yani tözün değişebilir nitelikleridir (*affectiones*). **3.** Düşünme biçimi, tarzı; **Bkz. Affectio.**

Mors: Ölüm: Bedenin hareket ve hareketsizliğinin kurucu bağlantısının tamamen bozulması, çökmesi.

Motus: Hareket. **Motus et Quies:** Hareket ve Hareketsizlik (Sükûnet).

Mutatio: Değişim.

Natura Naturans: Yaratan (Yaratıcı) Doğa; Tanrı: Spinoza bu terimle, nesnelerdeki hareket etme ve etkide bulunma kudretini, canlılardaki üreme, büyüyüp gelişme ve hissetme kudretini, yani varlık ve doğa kazandıran kudreti kasteder. Bu terim **Natura Naturata** terimiyle ilişkisi içinde kavranır: **Natura Naturata** (Yaratılan Doğa): Bütün nesnelerin, bitkilerin, hayvanların ve insanların toplamıdır. Spinoza'ya göre Yaratılan Doğadaki bu bireysel varlıklar, tavırlardır (*modi*), yani tözün geçici değişimleri, halleri veya gerçekliğin kendisidir. Bunlar tözün kendisidir, ama insan bunları ezeli ebedi bütünlüğün geçici biçimleri olarak algılar. *Bu taş, bu ağaç, bu adam, bu gezegen, bu yıldız*, vb., gibi tüm görünen bireysel biçimlerin muhteşem manzarası, geçici düzeni oluşturur. Tüm bu manzara, yani gerçeklik, ezeli ve ebedi düzenin antitezidir. Dolayısıyla **Natura Naturans**, Tanrı'yla aynı anlama gelmektedir. **Natura Naturata** ise Tanrı'nın mutlak doğasından yaratılan bütün varlıklardır.

Natura Naturata: *Bkz.* **Natura Naturans.**

Natura: Doğa: **1.** Kendi başına varolan olarak Tanrı, Töz

(*Deus sive Natura*). **2.** Sonlu varlıkların dünyası. **3.** Şeylerin özü ya da şeylerin kendi türündeki diğer şeylerle paylaştığı öz görünümü; bir şeyi o şey yapan öz (insanın doğası, atın doğası gibi). Spinoza'da, doğanın iki yüzü vardır. *Bkz.* **Natura Naturans** ve **Natura Naturata**.

Necessitas: Zorunluluk, mecburiyet, zaruret: **1.** Bir şeyin olma mecburiyeti; olduğundan başka olmama durumu. **2.** Kavramların ve önermelerin mantıksal bağlantısındaki zorunlu doğru. **3.** Bir nedenin bir etkiyi ya da sonucu doğurma zorunluluğu.

Negatio: Olumsuzlama, yadsıma**.**

Non existens: Varolmayan**:** Özü varoluş gerektirmeyen (şey).

Obiectum: Karşıya konan ya da karşıda duran şey: Düşünülen, tasarlanan nesne; düşünce nesnesi, düşünce konusu, nesne.

Odium: Nefret.

Omnipotens: Her şeye kadir olan: Spinoza'da, her şeyi yaratacak gücü ya da imkânı olan Tanrı.

Paenitentia: Pişmanlık.

Particularis: Tikel, cüzi: Bir bütünün bir parçasıyla ilgili olan; bir türün bütün bireylerine değil de, bir veya birkaç bireyine ilişkin olan; Tümelin karşıt anlamlısı. **Res particulares:** Tikel şeyler. Spinoza'da Tanrı'nın tezahürleri, yani Tanrı'nın sıfatlarını kesin ve belirli şekilde ifade eden tavırları (*modi*). *Bkz.* **Universalis.**

Passio: Edilgen duygu, edilgen duygu durumu.

Perceptio: Algı: Duyular yoluyla bir şeyin bilincine varma; dış dünyanın duyuları etkilemesi sonucunda bilinçte uyanan izlenim.

Percipere: Algılamak: Duyular yoluyla bir şeyin bilincine varmak. *Bkz.* **Perceptio.**

Perfectio: Mükemmellik, Kusursuzluk, Tamlık, Eksiksizlik; Gerçeklik: Bir şeyin varlığı ya da özü ve tamlığı: **1.** Tanrı mutlak olarak mükemmeldir, çünkü onun özü sonsuzdur ve onun özü onun tam gerçekleşmesinin zorunluluğunu gerektirir. Sonlu bir tavır asla mutlak anlamda mükemmel değildir, ama gücünü arttırıp özünü ne kadar gerçekleştirirse daha mükemmel hale gelebilir. **2.** Şeyleri birbirleriyle kıyaslarsak, kendi bakış açımıza göre, onların birbirlerine göre daha fazla ya da daha az mükemmel olduğuna karar verebiliriz. *Bkz.* **Realitas**.

Perfectum: Tam olan şey, tamamlanmış olan şey, mükemmel olan şey.

Philautia: Kendini beğenme, kendini beğenmişlik.

Pietas: Dindarlık, ahlâk, ödev duygusu.

Pineal: Epifiz guddesi ya da epifiz bezi: Descartes'a göre ruhun beyinde bulunduğu yerdir.

Positivus: Olumlu, müspet: Doğrulayıcı, onaylayıcı veya güvenilir olan ya da değilleyicinin karşıtı olarak evetleyici olan.

Possibilitas: Olanaklılık, İmkân: Spinoza'nın sisteminde olanaklılık yoktur. Bütün gerçek şeyler zorunludur ve bütün gerçek olmayan şeyler imkânsızdır.

Potentia: Kudret, Güç, İmkân, Yetkinlik, Yeti, Yetenek: Bir şeyin özü; kendisini gerçekleştirme yetisi; sonlu bir tavrın zihinsel ve bedensel etkinlik kapasitesi.

Praejudicium: Önyargı, Peşin Hüküm: Spinoza'da herhangi bir şey ya da konu hakkında yeterli bilgi edinmeden yalınkat inançla varılan yargı, genelleme ya da kanı anlamına gelir ve insanları ya da toplumları yanılgıya sevk eden en büyük nedendir.

Propensio: Eğilim, meyil, temayül: Bir şeyi istemeye veya yapmaya, vb. içten yönelme.

Pudor: Utanç, utanma.

Pusillanimitas: Ödleklik.

Quantitas: Nicelik.

Quies: Hareketsizlik, sükûnet. **Motus et Quies:** Hareket ve Hareketsizlik (Sükûnet).

Ratio: Akıl; Mantık, Yol, Yöntem; Gerekçe, Neden, Sebep. Spinoza, *ratio*'yu akıl anlamında kullandığında *intellectus*'u kasteder.[9] *Bkz.* **Intellectus.**

Ratiocinium: Muhakeme: Akıl süzgecinden geçirerek düşünme, akıl yürütme.

Rationis dictamina: Aklın buyrukları.

Realis: Gerçek; Varolan: Spinoza'da ikiye ayrılır: **1.** Kendi başına varolan, yani kendine bağlı olarak veya kendinde varolan. **2.** Başka bir şeye bağlı olarak varolan veya başka bir şeyde varolan. Kendinde varolan şeyin gerçekliği

---

[9] Örneğin, bkz. *Ethica*, V. Bölüm, Önsöz.

(*realitas*) kendine bağlıdır; başka bir şeyde varolan şeyin gerçekliği ise başka bir şeye bağlıdır, yani gerçekliği bağımsız değildir. Bu bir *modus*'tur, başka deyişle *substantia*'nın (tözün) tavrıdır (hali, görünümü, durumu). Bu ayrımın *Realitas*'ın içindeki bir ayrım olduğu unutulmamalıdır. *Bkz.* **Realitas.**

Realitas: Gerçeklik; Mükemmellik: Varolan şeylerin tümü. Spinoza'nın *Ethica*'sının I. bölümünün başlığı Tanrı değil de Gerçeklik de olabilirdi. Çünkü Spinoza *Tractatus* adlı eserinde şeylerle ilgili felsefi bir incelemenin kendi başına varolan, yani *Realitas* ile başlaması gerektiğini vurgular ve *Ethica*'sına da *Realitas* olarak gördüğü Tanrı (*Deus*) ile başlar.[10] Ayrıca Mükemmellik ve Gerçekliği aynı anlamda kullanır. *Bkz.* **Perfectio.**

Reductio ad absurdum: Saçmaya indirgeme, abese irca: Bir yargının çelişik bir düşünceye vardığını göstererek yanlışlığını kanıtlamak: Örneğin A, A'ların yalancı olduğunu iddia ediyorsa, o zaman A'nın kendisi de yalan söylüyor demektir.

Religio: Din.

Remota causa: Uzak neden: Sonucuyla herhangi bir bağlantısı olmayan neden.

Res extensa: Yer kaplayan şey, Yer kaplayan varlık, Yer kaplayan gerçek = madde; **Res cogitans:** Düşünen şey, Düşünen varlık (öz, bilinç) = ruh (**Extensio, Cogitatio**: Yer Kaplama, Düşünce): İnsan aklının tözü, yani Tanrı'yı

---

[10] Harold H. Joachim, a.g.e., s.14.

algılayabileceği iki farklı temel yol ya da sıfat. İnsan aklı tözü, ancak ona içkin olan sıfatlarından anlayabilme yetisine sahip olduğuna göre ve töz de Tanrı olduğuna göre, insan aklı Tanrı'yı ancak ona içkin olan sonsuz sıfatlarından kavrayabilir ve bunu da ancak iki şekilde gerçekleştirebilir: Ya tözü yer kaplayan şey (*res extensa*) olarak algılar ya da düşünen şey (*res cogitans*) olarak, yani beden (*corpus*) ve zihin (*mens*) olarak algılar. Öyleyse yer kaplama (*extensio*) ve düşünce (*cogitatio*) aklın tözü algılamasına yardımcı olan iki sıfatıdır. Bunlar aslında tözün özünün iki farklı şekilde ifadesinden başka bir şey değildir. *Bkz.* **Attributus.**

Res in suo genere finita: Kendi cinsinde sonlu varlık: Kendisiyle aynı doğaya sahip başka bir şeyle sınırlanan şey.

Res libera: Özgür varlık: Salt kendi doğasının zorunluluğu sonucunda varolan ve eylemini sadece kendisi belirleyen şey. Spinoza'ya göre yaratılmış olan her şey, dış nedenlere bağlı olarak varolmaya ve şu ya da bu şekilde etkide bulunmaya zorunludur.[11] Ancak kendisinin nedeni olan ve eylemini kendi belirleyen varlık, yani Tanrı zorunlu olarak özgürdür.

Res necessaria (Res Coacta): Zorunlu olan şey; kısıtlı ya da sınırlı olan şey; Başka bir şey tarafından şu ya da bu şekilde varolmaya ve etkide bulunmaya zorunlu olan şey.

Res: Şey, varlık. Spinoza bu terimi zaman zaman *Ens* olarak

[11] Spinoza, *Epistulae*, 62.

kullanır. *Bkz*. **Ens**.

Risus: Gülme

Saevitia: Vahşilik

Scholium: Not: Bir kanıtı ya da akıl yürütmeyi destekleyici yorum, şerh.

Securitas: Güven, emniyet.

Servitudo: Esaret.

Singularis: Tekil, teklik. **Res singulares**: Tekil şeyler; Sonlu ve sınırlı varoluşu olan her şey. **Singulares cogitationes**: Tekil düşünceler; Şu ya da bu düşünce. Spinoza'da Tanrı'nın doğasını belli şekilde açığa vuran düşüncelerdir.

Singultus: Hıçkırma.

Sobrietas: Ayıklık.

Spes: Umut.

Spiritus animales: Hareket ettirici zerreler (kanın en incelmiş, en saf kısmı ya da kandaki en küçük yuvarlar):[12] Descartes'ın ruh ve beden öğretisinde önemli bir yer tutan ve canlının her tür hareketine neden olan *Spiritus animales,* kendi deyimiyle, hafif bir esinti ya da daha çok capcanlı, saf bir alev gibidir. Bunlar, kan dolaşımıyla beynin ortasında yer alan epifiz guddesinin yardımıyla

[12] Bkz. Ann Taves, *Fits, Trances, & Visions: Experiencing Religion and Explaining Experince from Wesley to James*, Princeton University Press, Princeton, 1999, s. 27; Gordon Baker, Katherine J. Morris, *Descartes' Dualism,* Routledge, London, New York, 1996, s. 96.

sinir sistemine geçerler ve yine bu bezin yardımıyla beynin kıvrımlarına ve en sonunda sinirlere kadar ulaşırlar, sonra sinirlerden kaslara geçerler ve kasların kasılmasına ya da gevşemesine, dolayısıyla davranışa neden olurlar. Descartes'a göre, sinirler duyu alıcılarını beyne bağlayan hassas, ipince lifler ya da tellerden oluşan oyuk kanallardır. Bu teller bir tür sinir sinyalleri olarak da adlandırılabilecek *spiritus animales* ile dolu olan beyin kıvrımlarıyla ya da karıncıklarıyla bağlantılıdır. Ünlü Yunan hekim Galenos'un geliştirdiği *spiritus animales* kuramı, Descartes öncesi felsefecilerin öğretilerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü, onlara göre, bu kavram (Yun. pneuma) canlıyı cansızdan ayırır. Refleks'i de *spiritus animales* ile açıklayan Descartes'a göre, örneğin bir insanın ayağı ateşe yaklaştığında, *spiritus animales* ile dolu olan beyin kıvrımlarıyla bağlantılı tellerde bir geri çekilme etkisi yaratır ve bu geri çekilme beyin kıvrımlarından birinin ya da birkaçının açılmasına ve *spiritus animales*'in ayak kaslarına giden sinirlere akın etmesine ve kasların çekilmesine neden olur; bu şekilde aniden ayak ateşten çekilir. *Spiritus animales* günümüzde beyin - omurilik sıvısıyla özdeşleştirilmiştir.[13]

Sub specie æternitatis: Sonsuzluğun ufku altında; sonsuzluğun ışığı altında; sonsuzluğun bakış açısıyla.

Substantia: 1. Töz, cevher. **2.** Gerçeklik. **3.** Tanrı. *Ethica*'nın

---

[13] B. R. Hergenhahn, *An Introduction to the History of Psychology*, Belmont, 2009, s.144.

temel terimlerinden biri olan *substantia*, Spinoza'ya göre kendi başına varolan ya da kendinde varolan ve ancak kendisinin yardımıyla kavranan şey, yani Tanrı'dır. Töz, bu tanımı gereği kendisinin dışında başka bir şeye ihtiyaç duymaz, yani hiçbir şeye bağlı değildir. Töz, sadece kendi *essentia*'sıyla (özüyle) kavranır (*per solam essentiam*) ve bu tür bir kavrayış, kavrayışın en mükemmel biçimidir. Spinoza'ya göre *Substantia*'yı *Modus* (tavır) ile olan ilişkisi içinde değerlendirmek gerekir, çünkü *Substantia* ile *Modus* Gerçekliğin (*Realitas*), yani evrenin ta kendisidir ve gerçeklik tümüyle kendi başına varolana dayanır. Tözün tavırlarını ne kadar çok anlarsak, tözü de o kadar çok anlarız; çünkü tavırlar tözün ifade bulduğu biçimlerdir ve en yakın nedeninin (*proxima causa*) bilgisine ererek, yani Töz'ün bilgisine ererek idrak edilirler. Dolayısıyla Töz, doğal olarak tavırlarından (*modi*) önce gelir. Ayrıca Spinoza'da töz tektir ve sonsuzdur; yani aynı doğada ve aynı sıfatlara (*attributa*) sahip ve sonsuz olan birden fazla töz olamaz. *Bkz.* **Modus, Deus, Attributum.**

Superbia: Kibir, gurur: Spinoza'da kendini beğenmişlik (*philautia*) duygusundan kaynaklanır.

Superstitio: Batıl inanç.

Sympathia: Bir şeye karşı doğal eğilim, çekim.

Taedium: İğrenme, ikrah.

Temperantia: İtidal, ölçülülük.

Tempus: Zaman.

Timidus: Korkak, ürkek.

Timor: Korku.

Titillatio: Tahrik: Spinoza asıl anlamı gıdıklanma olan *titillatio*'yu tahrik, tahrik olma anlamında kullanır.

Tremor: Titreme.

Tristitia: Keder: Spinoza'da insanın temel duygularından biri olan keder, zihnin yetkinliğini azaltan edilgin bir duygudur. *Bkz.* **Laetitia.**

Ultima causa: Nihai neden: Bir şeyin uğruna varolduğu ya da eylemde bulunduğu neden.

Universalis: Tümel, külli: Belli bir sınıfa bağlı bireylerin hepsini içine alan.

Utilis: Yaralı olan, insanın yararına veya çıkarına olan.

Utilitas: Yarar, fayda, çıkar.

Veneratio: Hürmet.

Verecundia: Utangaçlık.

Veritas: Doğruluk; Hakikat.

Vindicta: İntikam.

Virtus: **1.** Erdem, güç. **2.** Dürüst yaşama biçimi (*recte vivendi ratio*).

Vita: Yaşam.

Vituperium: Kınama.

Volitio: İrade edimi, istek, karar, seçim.

Voluntas: İrade: Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü. Spinoza'da irade özgür bir neden değildir, zorunlu bir nedendir.

Zelotypia: Haset, çekememezlik, kıskançlık.

KAYNAKÇA

Ariew, Roger, Dennis Des Chene, Douglas M. Jesseph, Tad M. Schmaltz, Theo Verbeek, *Historical Dictionary of Descartes and Cartesian Philosophy* (Historical Dictionaries of Religions, Philosophies and Movements), No. 46, The Scarecrow Press, Lanham, Maryland, 2003.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Lugatı, 3. cilt, 2. Baskı, 2006,

Baker, Gordon, Katherine J. Morris, *Descartes' Dualism,* Routledge, London, New York, 1996.

Balz, Albert G. A., *Idea and Essence In The Philosophies of Hobbes and Spinoza*, Columbia University Press, New York, 1918.

Benedict de Spinoza, *Ethic, Demonstrates in Geometrical Order and Divided into Five Parts*, W. Hale White (tr.), New York, MacMillan, 1883.

B. D. S. *OPERA POSTHUMA, Quorum series post Præfationem exhibetur*, Amsterdam, Rieuwertsz, 1677.

Benedictus de Spinoza, *Opera Quotquot Reperta Sunt, Ethica Ordine Geometrico Demonstrata Et in Quinque Partes Distincta, Volumen Prius* [VVL (1)], Johannes Van Vloten, Jan Pieter Nicolaas Land (eds.), Hagae Comitum, Apud Martinum Nijhoff, 1882.

Benedictus de Spinoza, *Opera quotquot reperta sunt, Tractatus De Deo et Homine eiusque Felicitate*, Johannes Van Vloten,; Jan Pieter Nicolaas Land (eds.), Den Haag, Vol. II, 1882.

Bruder, Carolus Hermannus (ed.), *Benedicti De Spinoza, Opera Quae Supersunt Omnia, Ethica Ordine Geometrico Demonstrata Et In Quinque Partes Distincta* (Vol.1), Tauchnitz, Lipsiae, 1843.

Colerus, Joannes, Korte, *dog waaragtige Levens-Beschrijving van Benedictus de Spinosa, uit Autentique Stukken en mondeling getuigenis van nog levende Personen, opgestelt*, Amsterdam, 1705; bkz. *The Life of Benedict de Spinosa*: Frederick Pollock (ed.), Spinoza: His Life and Philosophy, London, Duckworth, 1899, s. 386-418.

Curley, Edwin, Pierre-François Moreau (edts.), *Spinoza: Issues and directions: The Proceedings of the Chicago Conference*, E. J. Brill, Leiden, 1990.

Curley, Edwin, *The Collected Works of Spinoza*, Princeton University Press, Princeton, 1985, Vol. 1.

Della Rocca, M., "Spinoza's Substance Monism," Olli Koistinen, John Biro (ed.), *Spinoza: Metaphysical Themes*, Oxford University Press, New York, 2002.

Della Rocca, M., *Spinoza*, Routledge, New York, 2008.

Elwes, R. H. M. (trans; int.), *The Chief Works of Benedict De Spinoza* (Vol. II), London, 1891.

Freudenthal, J., *Die Lebensgeschichte Spinoza's in Quellenschriften, Urkunden und Nichtamtlichen Nachrichten*, Leipzig: Verlag Von Veit, 1899.

Fullerton, George Stuart, *The Philosophy of Spinoza, As Contained In the Fist, Second, And Fifth Parts Of The "Ethics," And In Extracts From The Third and Fourth*, New York, 1894.

Garrett, Aaron V., *Meaning in Spinoza's Method*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Garrett, Don, "Spinoza's Conatus Argument," Olli Koistinen, John Biro (edts.), *Spinoza: Metaphysical Themes*, Oxford University Press, New York, 2002.

Garrett, Don, *The Cambridge Companion to Spinoza,* Cambridge University Press, 1996.

Gebhardt, Carl (ed.), *Spinoza, Opera,* 4 Vols., *Ethica:* Vol. II, s. 45-308; Heidelberg: Carl Winter Verlag, 1925.

B. R. Hergenhahn, *An Introduction to the History of Psychology*, Belmont, 2009.

Honderich, Ted (ed.), *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 1995.

Joachim, Harold. H., *A Study of the Ethics of Spinoza* (*Ethica Ordine Geometrico Demonstrata*), Oxford, 1901.

Koistinen, Olli, J. Biro (eds.), *Spinoza: Metaphysical Themes*, Oxford University Press, New York, 2002.

Koistinen, Olli, (ed.), The *Cambridge Companion to Spinoza's Ethics*, Cambridge UP, 2009.

Lermond, Lucia, *The Form of Man: Human Essence in Spinoza's Ethic*, E.J. Brill, Leiden; New York, 1988.

Lloyd, Genevieve, *Routledge Philosophy Guidebook to Spinoza and the Ethics*, Routledge, New York, 1996.

Lord, Beth, *Spinoza's Ethics,* Edinburg Philosophical Series, Edinburg University Press, Edinburg, 2010.

Mendes, David Franco, *Memorias do estabelecimento e progresso dos Judeos Portuguezes e Espanhoes nesta famosa citade de Amsterdam*, Studia Rosenthaliana, 1975.

Merk, A., *Novum Testamentum Graece et Latine*, Editrice Pontificio Istituto Biblico, Roma, 1992.

Micraelius, Johannes, *Lexicon Philosophicum Terminorum Philosophis Usitatorum* (Ordine Alphabetico Sic Digestorum, Ut Inde Facile Liceat Cognosse, Praesertim Si Tam Latinus, Quam Graecus Index Praemissus Non Negligatur Quid In Singulis Disciplinis Quomodo Sit Distinguendum Et Definiendum. Editio Secunda ab ipso Authore Correcta & Aucta, cum novis novorum Terminorum & Vocabulorum Indicibus), Stetini, impensis Jeremiae Mamphrasii, Bibliop., Typis Michaelis Höpfneri, 1661.

Nadler, Steven, *Spinoza: A Life*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Nadler, Steven, *Spinoza's Ethics - An Introduction,* Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Paulus, H. E. Gottlob (ed.), *Benedicti De Spinoza, Opera Quae Supersunt Omnia*, Volumen Posterius, Ienae In Bibliopolio Academico, 1803.

Picton, J. Allanson, *Spinoza, A Handbook to the Ethics*, London, 1907.

Pollock, Sir Frederick, *Spinoza, His life and Philosophy*, London, 1899.

Powell, Elmer Ellsworth, *Spinoza and Religion*, London, 1906.

René Descartes, *Treatise of Man*, Thomas Steele Hall (tr.), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1972.

Revah, Israel, *Spinoza et le Dr. Juan de Prado*, Paris, The

Hague: Mouton, 1959.

Richter, Christoph Philipp, *Lexicon ethicum omnium terminorum usitatorum et ad philosophiam moralem pertinentium*, Norimbergae, 1627.

Scruton, Roger, *Spinoza: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, England, 2002.

Shirley, Samuel (tr.), *Spinoza, Complete Works*, Michael L. Morgan (ed.), Indianapolis, 2002.

Smith, Henry, *Spinoza and His Environment: A Critical Essay with a Translation of the Ethics*, Cincinnati, 1886.

Taves, Ann, *Fits, Trances, & Visions: Experiencing Religion and Explaining Experince from Wesley to James*, Princeton University Press, Princeton, 1999.

White, W. Hale (tr.), *Benedict de Spinoza, Ethic, Demonstrates in Geometrical Order and Divided into Five Parts,* New York, 1883.

Willis, Robert, *Benedict De Spinoza, His life, Correspondence, and Ethics,* London, 1870.

NOTLAR

[1] Doğadan kasıt, bir şeyi o şey yapan özüdür.

[2] Spinoza'ya göre, bir şeyin bilgisine varmak ve onu açıklamak için ilkin o şeyi ya başka bir şeyin yardımıyla ya da kendi kendisiyle kavramak (concipere) gerekir. Bu fiille ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Della Rocca, "Spinoza's Substance Monism," Olli Koistinen, John Biro (ed.), *Spinoza: Metaphysical Themes*, s. 12.

[3] Sonlu: Varlık (Sonsuz: Tanrı). Cisim (corpus), sonludur (finitus) ve bağımlıdır; başka deyişle ne varoluşu ne de doğası herhangi bir bağımsızlık içermez.

[4] Spinoza için tözün (substantia) kendi kendine kavranabilmesi demek, kendi kendine açıklanabilmesi anlamına gelir. M. Della Rocca, *a.g.e.*, s. 11. Tözü kendi başına varolan olarak düşünmek, onu doğru olarak düşünmenin tek yoludur (vere considerata).

[5] Eski Türkçede "kök, asıl" anlamına gelen töz (cevher), varlıklarda değişikliğe uğrayan taraf dışında değişmeden kalan taraf, yani maddenin değişmeyen tarafı anlamına gelir. Bkz. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* 3. cilt, s. 3192. (Spinoza töz terimiyle sonsuz, sınırsız ya da yaratılmamış olanı, yani Tanrı'yı kasteder).

[6] Yani tözün asıl doğasını ya da gerçekliğini. Bkz. J. Allanson Picton, *Spinoza, A Handbook to the Ethics,* s. 14.

[7] Burada "akıl" veya "anlama yetisi" olarak çevirdiğimiz *intellectus*, Eski Türkçede "müdrike," yani "kavramlarla düşünebilme yetisi" anlamına gelir. Spinoza'ya göre, Tanrının sıfatları sonsuzdur, ama insan aklıyla Tanrının pek çok sıfatı arasında ancak ikisini bilebilir, yani Onun yer kaplayan ve düşünen varlık oluşunu. Ama şu unutulmamalıdır ki, Spinoza'ya göre, tözün bir sıfatla kavranması demek bir

şey aracılığıyla kavranabileceği anlamına gelmez. Çünkü sıfat tözün özelliği değil, töze içkin olandır, yani tözü töz olarak kuran şeydir, daha doğrusu, tözün kendisidir.

8 Spinoza *modus* (hal, tavır; tarz) ile *Affectiones* (tözün halleri) terimlerini aynı anlamda kullanır. *Affectiones*, Tanrı'nın çeşitli halleri, tezahürleri, yani varolan her şeydir, dolayısıyla Tanrının sıfatlarının sayısız değişimini ifade eder. Tanrı ve tavır arasındaki bu ilişki en iyi şekilde, Spinoza'nın *Natura Naturans* (Yaratan Doğa) ve *Natura Naturata* (Yaratılan Doğa) kavramlarıyla açıklanır. Çünkü Yaratan Doğa Tanrı'nın kendisidir; Yaratılan Doğa ise Tanrının tezahürleri.

9 Tanrı ezeli ve ebedi dendiğinde, hem varlığının hem de sıfatlarının ezeli ve ebedi olduğu anlaşılır.

10 Kendi cinsinde sonlu bir şey özünde ya da doğasında bazı sıfatlara sahip olmayabilir, ama bir şey mutlak anlamda sonsuzsa, o şeyin özü bütün olası sıfatlara sahiptir.

11 Bir şeyi var eden mutlak anlamda zorunluluksa o şey ezeli-ebedidir. Varolması zamana bağlı değildir, zorunlu olarak vardır.

12 Spinoza'ya göre varolan şeyler ya kendi başına var olan ya da kendi başına varolamayan olarak ikiye ayrılır. Bunlar töz (substantia) ve tavırdır (modus); töz kendi başına vardır, tavır ise başka bir şeye bağlı olarak.

13 Nedenlerin sonuçlarını bilirsek doğanın düzenini açıklarız. Bkz. M. Della Rocca, *a.g.e.*, s. 12.

14 Fikir (idea); nesne, yani fikrin konusu (ideatum).

15 Latince Q.E.D (*Quod erat demonstrandum)* kısaltması, "kanıtlanmıştır" anlamına gelir. Matematik kanıtlamanın ya da felsefi kanıtlamanın sonuna yazılan bu ifade, kanıtlamanın bittiğine işaret eder. Yunancası **ὅπερ ἔδει δεῖξαι** olan bu ifadenin kısaltması ΟΕΔ şeklindedir. Spinoza'nın kanıtlamalarının sonuna eklediği QED, "geometrik yöntemle kanıtlanmıştır" anlamına gelir.

[16] Bazı edisyonlarda 4. Aksiyoma gönderme yapılmıştır. Bkz. Johannes van Vloten, Jan Pieter Nicolaas Land, *a.g.e.*, s. 41, dipnot **.

[17] Aynı sıfata birinden birinin sahip olmadığı kabul edilecektir. J. Bennett (tr.), Benedict Spinoza, *Ethics Demonstrated in Geometrical Order*, s. 2.

[18] Bazı edisyonlarda 3. ve 4. Tanıma gönderme yapılmıştır. J. Van Vloten, J. P. N. Land (ed.), *a.g.e.*, s. 41, dipnot ***.

[19] Bkz. W. Hale White (tr.), Benedict de Spinoza, *Ethic, Demonstrates in Geometrical Order and Divided into Five Parts*, s. 6.

[20] Eğer *x* sonluysa kendisiyle aynı cinsten başka bir şeyle sınırlı demektir, yani kendisiyle aynı sıfatı paylaşan başka bir şeyle. Ama hiçbir töz başka hiçbir tözle aynı sıfatı paylaşmaz. Bundan dolayı hiçbir töz bu şekilde sınırlanamaz, demek ki her töz sınırsız, sonsuzdur. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 3.

[21] Çünkü töze sonlu dersek, sonsuzluğa olumsuz bir öğe katmış oluruz, dolayısıyla tözün doğasına özgü olan varoluşunu da yadsımış oluruz.

[22] Varolmak tözün doğası gereğidir.

[23] Çünkü dairede kareye ilişkin bir şey yoktur.

[24] 12. Önermeye göre.

[25] *Res extensa* (yer kaplayan varlık, ya da madde); *Res cogitans* (düşünen varlık, ya da ruh).

[26] Çünkü bunlar tözün halleridir.

[27] Yani tözler ve haller varolan her şeydir, başka deyişle varoluşunun kendisidir.

[28] Oysa maddi dünya tanrısal doğanın bir parçasıdır. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 7.

[29] *Pes*: Roma'da uzunluk ölçüsü birimi, ayak (0,296 m.).

[30] *Digitus*: Roma'da uzunluk ölçüsü birimi, parmak (bir ayağın on altıda biri, 0,0185 m.).

31 Yani dış etkilere maruz kalamaz.

32 Yani herhangi bir kopukluğun.

33 Spinoza, Descartes üzerine kaleme aldığı *Principia Philosophiae Cartesianae* (2.2.3) adlı eserinden söz ediyor.

34 Maddenin parçaları farklı niteliklere ve farklı hallere sahiptir. Ama bunlar üzerine daha derin düşünüldüğünde, birbirinden farklı şeyler olmadığı anlaşılacaktır.

35 Şeylerin özünden.

36 Canis Maior: Sirius ya da Büyük Köpek takımyıldızı. Geceleyin gökteki en parlak yıldızdır.

37 Düşünce nesnesi olarak.

38 Yani varlığının nedeni olduğu insanın doğasının nedeni olamaz, başka deyişle, insan olma olasılığının nedeni olamaz. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 11.

39 Aynı insani doğaya sahip oldukları için.

40 Böyle bir şeyin olması, insan olma olasılığının da yitirilmesi anlamına gelir. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 11.

41 Spinoza, *Principia Philosophiae Cartesianae,* 1. 19.

42 Düşünce Tanrı'nın sıfatlarından biridir: Tanrı düşünen bir varlıktır. Bu, Tanrı'nın diğer önemli sıfatı olan yer kaplayanla ilişkilidir. İnsanın zihninin ve bedeninin bir bütün olması gibi, Tanrının düşünme ve yer kaplama sıfatı da bir bütündür. Spinoza bu düşüncesiyle Descartes'ın ruh ve beden dualizmini kabul etmemektedir. O tekçi görüşten yanadır.

43 Spinoza skolastik bir terminoloji kullandığını ima ediyor.

44 Mutlak bir şeydir.

45 Ezeli-ebedi ve sınırsız olandan çıkan bir şey ezeli-ebedi ve sınırsız olmalı. Oysa sonlu ve sınırlı bir varoluşu olan şeyin varolma süresi bellidir, o süre bittiğinde varlığını yitirir; bu yüzden de ezeli-ebedi ve sınırsız olanın sonucu olamaz. Demek ki böyle bir varlığın kaynağı başka bir şey olmalı, yani bu kaynak da onun gibi sonlu olmalı, ezeli-ebe-

di olmamalı. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 14.

[46] Sonlu ve gelip geçici olan neden Tanrı'dan tamamen farklı bir şey olarak görülmemeli; tersine, bir sürü sıfatı ve tavrı olan Tanrı olarak düşünülmeli. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 14.

[47] Tanrısal doğayı ister sadece kendinde olarak düşünelim, isterse belli bir tarzda eylemeye koşullanmış olarak. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 14.

[48] Nedensel güçlere sahip oluşlarının da nedenidir. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 14.

[49] Spinoza doğayı neden olarak göstermek istediğinde bu ifadeyi kullanır.

[50] Spinoza doğayı bir sonuç olarak göstermek istediğinde bu ifadeyi kullanır.

[51] İnsanın seçimleri ve kararları kastediliyor.

[52] Herhangi bir sonuç (eser) meydana getirmez.

[53] İnsanın seçimleri ve kararları belirli nedenleri olan doğal olaylardır. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 15.

[54] Bilime.

[55] Tanrı'nın herhangi bir şeyi emretmeden önce varolduğunu ve bir süre geçtikten sonra emrettiğini düşünmek Onu zamana yazgılı hale getirmek anlamına gelecektir.

[56] İnsan zihninde sadece son nedenler veya gaye nedenler söz konusudur; etkin, yani ilk ve hakiki nedenler yoktur. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 18.

[57] Yani insan "niçin (ne için) böyle bir şey oldu" sorusuna verilen yanıtla ya da getirilen açıklamayla tatmin ediyorsa rahatlar. J. Bennnett, *a.g.e.*, s. 18.

[58] Doğadaki her şeyin bir amaca yönelik hareket ettiğini düşünen insanlığa bu düşüncesinin bir önyargı olduğunu gösterdiğini belirtiyor.

[59] Spinoza geç dönem skolastik düşünürlerin belirlediği iki amaç üstünde duruyor: 1. İçsel bir ihtiyacı tatmine yönelik amaç (*fines indigentiae*); 2. Kendinde olanı, bundan yoksun

olanla paylaşmaya yönelik amaç (*fines assimilationis*). Bu düşünürlere göre, Tanrı belli bir amaca yönelik etkide bulunuyorsa, kendi ihtiyacını değil de yarattıklarının ihtiyacını karşılamaya yönelik etkide bulunuyordur. Bkz. S. Shirley, *Spinoza, Complete Works*, s. 241.

60 Yani sadece "ne için" sorusuna yanıt aramayı iş edinenlerin.

61 Spinoza Tanrı'ya ilişkin açıklamalarından sonra zihnin Tanrı'daki nedensel kökenini çözümlemeye başlıyor ve böylece sonlu bir zihnin Tanrı'yla ne tür bir bağlantı içinde olduğunu göstermeyi amaçlıyor. Bu bağlantıyı anlamak, insan bedeninin ve deneyimlerinin doğasını anlamak, bize sunulan bilginin özünü kavramak için en önemli adımdır. (Bkz. Beth Lord, *Spinoza's Ethics, Edinburg Philosophical Series*, s. 49). Spinoza'ya göre *mens* (zihin), canlılık (*animatus* = canla ya da ruhla dolu olan) basamaklarında sadece insan gibi varlıklara aittir. Zihin, Düşünen Varlık olan Tanrı'nın bir fikri ya da tavrıdır (varolma biçimi). Bu çeviride *mens* genellikle zihin ve yeri geldikçe ruh olarak çevrilmiştir. Bu Spinoza'nın düşüncelerinin seyrinden ve bu seyirde terimleri kendi felsefesine uygun olarak özgün kullanımından kaynaklanmaktadır. Genelde zihin olarak çevirdik, çünkü Spinoza *anima* (yani can ve ruh) yerine *mens* (zihin) kelimesini tercih etmiştir; ayrıca *anima* kelimesi Spinoza'da ruhun ya da canlılığın bütün basamaklarını ifade etmektedir (Bkz. Harold H. Joachim, *A Study of the Ethics of Spinoza (Ethica Ordine Geometrico Demonstrata)*, s. 126). *Mens*'i zaman zaman ruh olarak çevirmemizin nedeni ise Spinoza'da insan zihninin, insan bedeninin (yani Yer Kaplayan Varlık olan Tanrı'nın bir tavrının) ruhsal yönünü teşkil ettiğini vurgulayabilmek kaygısıdır. İnsan zihni aslında Düşünen'in (Tanrı'nın) bir fikridir, ya da demin belirttiğimiz gibi tavrıdır ve Yer Kaplayan'ın bir tavrı olan kendi bedenini idrak eder. Bkz. Harold H. Joachim, *a.g.e.*,

s. 126. Kısaca, Spinoza'da insan zihin ve bedenden müteşekkil tek bir şeydir.

62 Yani bir varolma biçimini, bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 22.

63 Beden (*corpus*): Yer Kaplayan Varlık olarak görülen Tanrı'nın tavrı.

64 Yani eğer **x**, y'siz varolamıyorsa ya da kavranamıyorsa, **x**, y'nin özüdür; ya da bunun tersi. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 27.

65 Spinoza bu tanımında sonlu zihni, yani insan zihnini ve bu zihnin oluşturduğu fikri (idea) kastetmiyor, tersine Tanrı'nın zihnine, yani düşünen varlık olarak Tanrı'nın zihnine işaret ediyor. Beth Lord, *a.g.e.*, s. 50-51.

66 Nesnesini tam olarak karşılayan fikir; upuygun fikir.

67 Bir şeyin ne kadar varolacağını.

68 Etkin neden varoluşa işaret eder, varolmayışa işaret etmez.

69 Tümelin karşıtı.

70 Yani insanın varoluşu kendi özüne değil, doğanın düzenine bağlıdır.

71 İnsan düşünen bir varlıktır ve bu nedenle Tanrı'nın düşünce sıfatını idrak eder. Bkz. Beth Lord, *a.g.e.*, s. 51.

72 Bir fikrin doğması için, herhangi bir düşünme biçimine (yani zihinsel ya da ruhsal bir duygu durumuna) gerek yoktur.

73 Bir insan bedeninin değişik tavır alışlarını hissederek, Tanrı'nın yer kaplama sıfatını idrak eder. Bkz. Beth Lord, *a.g.e.*, s. 51.

74 Yani *Natura Naturata*'daki (Yaratılan Doğa) herhangi bir şeyi.

75 Yani sonsuz şekilde sonsuz varlık meydana getiriyor.

76 Yani zihin.

77 Örneğin "bitkiler neden var?" sorusuna, "Tanrı istediğinden ya da irade buyurduğundan var veya bitkiler olsun diye bir tasarı geliştirdiğinden ötürü var," demek yanlış olur. Çünkü bu şekilde fikir düzeyindeki bir şeyle maddi bir şe-

yi açıklamış oluruz. Oysa bitkilerin varlığı maddi âlemde olan olaylar sonucudur. Bu âlem Tanrı'nın düşündüğü ve yer kapladığı âlemdir. Bu yüzden, her durumda bitkilerin varolmasının nedeni Tanrı olsa da, bitkilerin varlığını bizzat Tanrı'nın zihinsel nedenselliğine bağlamak yanlış anlaşılmalara neden olur. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 24.

78 Yani varolma biçimlerinin.

79 Tikel bir şeyin belli bir zaman süresinde varolduğu söylendiğinde o şeyin fikri de o zaman süresinde varolur. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 25.

80 Tanrı'yı ifade eden başka bir şeyin.

81 Yani *x*, *y* olmadan varolamaz ve kavranamaz; o halde *y*, *x*'in doğasına ilişkindir. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 26.

82 Yani eğer *x*, *y*'siz varolamıyorsa ya da kavranamıyorsa, *x*, *y*'nin özüdür; ya da, bunun tam tersi. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 27.

83 İnsan zihni Doğa'nın ya da Tanrı'nın zihinsel yanının bir ayrıntısıdır. Zihinsel her ayrıntı bu ayrıntıya karşılık gelen bir şeyin fikridir. O halde insan zihni kendisine karşılık gelen bir şeyin fikridir ve bu şeyin ne olduğu 12. ve 13. Önermede açıklanacaktır. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 27.

84 Bu cümle, "insan bedeni vardır, çünkü onun farkındayız" ya da "insan bedeni biz onun farkında olmamız bakımından vardır" anlamına gelmez. Latincesine dikkat edildiğinde bu cümle, "bizim bedenlerimizin bir şekilde farkında oluşumuz ya da bir dereceye kadar farkında oluşumuz onları hakiki anlamda var eder" anlamına gelir. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 28.

85 Yani hepsi yer kaplama sıfatının altında anılırlar.

86 Fiili varlığını.

87 Spinoza bütün amacının zihni açıklamak olduğunu yineliyor.

88 Spinoza insan bedeninin yenilenmesinden, ne ise öyle ya-

şamaya devam etmesini kastetmektedir. Buradaki başka cisimler ise insan bedeninin yaşamını sürdürmek için gereksinim duyduğu (örneğin yiyecek ya da içecek) her şeydir. Bkz. Beth Lord, *a.g.e.*, s. 63.

[89] Spinoza'ya göre, insan artık varolmayan başka cisimleri varmış gibi görebilir. Dış bir cismin bedende bıraktığı iz zihne yansır. Böylece o dışarıdaki cisim artık varolmamış olsa bile onun yansısını zihin korumaya devam eder. Bu durum, o cismin hâlâ insanın yanında olduğuna dair inançtan kaynaklanır. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 31.

[90] *Pomum.*

[91] Spinoza'nın metninde kısaca geçilen bu kanıtlamada, insan bedeninin birey olarak değişik hallerde olabileceği ve bir hali hakkındaki fikrin diğerlerini dışarıda bırakacağı, dolayısıyla doğasıyla ilgili bire bir fikrinin olamayacağı vurgulanır. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 35.

[92] Yani söz konusu fikirlerin de bulanık oldukları. Bkz. Edwin Curley, *The Collected Works of Spinoza*, s. 51.

[93] *Positivus*: Olumlu, müspet; evetleyici (değilleyicinin karşıtı); onaylayıcı, doğrulayıcı; güvenilir olan.

[94] Oysa zihnin yoksun olduğu bir şeyden beden de yoksun olmalıdır. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 37.

[95] Yani insanlar kendi özgür iradeleriyle herhangi bir şey yapabileceklerini ya da yapamayacaklarını sandıklarından yanılırlar. Bkz. Edwin Curley, s. 53.

[96] Güneşi dünyadan 200 ayak uzaklıkta hayal etmememizin bir sakıncası yoktur, ama güneşin konumunu sadece gözlerimizin gördüğü şekilde belirlemeye çalışırsak hata yapmaya başlarız. Bkz. Harold H. Joachim, s. 166.

[97] Çünkü güneş bizim bedenimizi kendisini bu şekilde hayal edeceğimiz bir hale sokmuştur. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 37.

[98] Örneğin A diyelim.

[99] Çünkü A öğesinin her şeyde ortak olduğunu varsayıyoruz.

[100] A öğesiyle ilgili fikrim, onun bire bir kavranabileceğine ilişkindir. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 38.

[101] Spinoza tamamlamadan bıraktığı *Tractatus de intellectus emendatione* (*Aklın Tekâmülüne Dair Bir İnceleme*) başlıklı eserini kastediyor.

[102] Yani bir şeyin sadece düşüncede oluşan nesnel varlığını. Bkz. Edwin Curley, s. 63.

[103] Yani bir şeyin P olduğunu görüyorlar, ama yine de onun P olduğuna inanmamayı seçiyorlar ve sadece ona P değil derlerse sahiden de P olmayacağını düşünüyorlar. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 45.

[104] Fikir sahibi olmak bir şeyi kabul etmek ya da reddetmektir, yani bir şeyi olumlamak ve olumsuzlamaktır. Kararsız kalmak diye bir şey söz konusu olamaz. Çünkü kararsız kalmak doğrudan doğruya algının ya da düşüncenin bir edimidir, dolayısıyla karar vermenin edimidir.

[105] Buridanus'un eşeği paradoksu: İki seçim arasında akılcı bir karar alamayan insanların durumu, canı hem önüne konan *samanı yemek hem de su içmek isteyen ve ikisi arasında eşit derecede bir kararsızlık yaşayan eşeğin durumuna benzetiliyor.* Fransız düşünürü Jean Buridan'ın (1300-1360) karar verme özgürlüğüyle ilgili düşüncelerine itiraz etmek için onun adıyla anılan bu paradoksun içeriği aslında Aristoteles'e kadar uzanır. Özgürlüğün karşısına kaderciliği çıkaran Buridanus'a göre, her karar iki uç durum arasında verilir. Her iki uca karşı eşit bir ilgisizlik söz konusu olduğunda karar vermenin de anlamı kalmaz.

[106] Spinoza'ya göre kararsızlık da bir karardır, o yüzden kararsızlık diye bir şey söz konusu olamaz. İnsan bir şeyi ya olumlar ya da reddeder. Ama o şey hakkında karar vermeme yetisine sahip değildir. Seçim (istek) zihnin kararıdır (*mentis decretum*) ve yer kaplayan her şeyde olduğu gibi mutlak anlamda koşulludur ve zorunludur.

[107] Bizdeki yetilerin hiçbiri sonsuz ya da sınırsız değildir. Ger-

çekte yeti diye de bir şey yoktur. Yeti dediğimiz şey soyut, tümel bir kavramdır; gerçek olan algılamanın ve karar vermenin tikel eylemlerinden başka bir şey değildir. Harold H. Joachim, s. 196-197.

108 Fiili gerçekliğini.

109 Doğal nedenlere bağlayacaklarına. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 49.

110 Spinoza'nın geometrik yöntemden kastı tümdengelim yöntemidir.

111 Fikirleri.

112 Edisyonda çoğunlukla kanıtlama sonlarındaki cümle sonlandırılmamış, vd şeklindeki kısaltmayla bırakılmıştır. Bunun için kanıtın ilgili olduğu önermeye bakılmalıdır. Ama biz anlamayı kolaylaştırmak için zaman zaman kanıtlamanın ilgili olduğu önermeyi parantez içinde ya da italik olarak yeniden yazmayı uygun gördük.

113 Spinoza'nın insanların bilgisizliğini eleştiren bu sözleri hayli alaycı bir üslupla kaleme alınmıştır. Zaman zaman karşımıza çıkan bu üslup metnin bütününde yaygın olan, sıkı sıkıya mantık örgüsü içeren üslupla birlikte düşünüldüğünde, edebi anlamda *Ethica*'nın iki farklı üslupla yazıldığı ortaya çıkar. Eser boyunca bu iki üslubun birbirine büyük bir beceriyle örülüşü, eseri daha da dikkat çekici hale getirirken, Spinoza'nın filozof kişiliğinden öte edebi kişiliğini de ön plana çıkarır.

114 Ovidius, *Metamorphoses*, 7.20-21: "Video meliora proboque, deteriora sequor: İyinin ne olduğunu görüyorum, ama yine de kötünün peşinden gidiyorum."

115 Bir olayı düşünce sıfatıyla düşünüp açıkladığımızda bir şey yapmaya karar verdiğimizi söylüyoruz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 52.

116 Aynı olayı yer kaplama sıfatının altında düşünüp hareket ve hareketsizlik yasalarına göre, yani fiziksel terimlerle açıklamaya kalktığımızda da bir şey bizi böyle davranmaya

itiyor diyoruz.

117 Buradaki dış nedenden kasıt, şeyin asıl özünün dışındaki bir şey, yani şeyin hallerinin ya da niteliklerinin dışında olan bir şeydir. Bkz. Don Garrett, "Spinoza's Conatus Argument," Olli Koistinen, John Biro (ed.), s. 130. *Conatus terimi* Spinoza'nın felsefesinde çok önemli bir yer tutar. Cicero bu terimi Aristoteles ve Stoacıların *horme* (itki) kavramını açıklamak için kullanmıştır. Daha sonraları, örneğin Hobbes tarafından canlının kendine korumaya olan doğal eğilimini anlamlandırmak için kullanılmıştır.

118 Burada kastedilen, şeylerin tüm doğasıdır. İki şey birbirini yok ettiği sürece aynı bütünün parçaları olarak birlikte varolamaz. Zaten şeylerin birbirine aykırılığı da aynı bütünde bir arada olamamalarından kaynaklanır. Bkz. Don Garrett, *a.g.e.*, s. 131-132.

119 Spinoza'nın ünlü *conatus* (varlığı sürdürme isteği ya da çabası; evrensel yaşam mücadelesi) kuramı bu Önermeyle başlar. *Conatus* her şeyin özüdür ve birlik ilkesi olarak anlaşılmalıdır (Lucia Lermond, *The Form of Man: Human Essence in Spinoza's Ethic*, s. 28). Bu özün, yani varoluşun etkin nedeni Tanrı'dır ve aynı zamanda Tanrı her şeyin varolma süresinin (yaşam süresinin) de etkin nedenidir. Bu, tanrısal özün zorunluluğunun bir sonucudur. Şeyler bu zorunluluk sonucu varolur; o halde bu zorunluluk onların kendi özlerinden değil, Tanrısal özden kaynaklanır. Sadece bu açıdan bakıldığında, şeylerin kendi kendini idame ettirmesi mümkün gözükmemektedir. Buna karşın konuya daha derin bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, şeylerin varolduktan sonra varlık olarak göreli bir bağımsızlıklarının olduğu, II. Bölümün 2. Tanımından da açıkça anlaşılacaktır (bkz. Harold H. Joachim, s. 191). Buradan hareketle, Spinoza'ya göre, varolan her şey kendisine ait varlığını kendi kendine sürdürmeye çaba sarf eder ya da başka deyişle, her şey kendi varlığını sürdürme eğilimindedir. İşte

bu eğilim ya da çaba (*conatus*) şeyin fiili özüdür (Harold H. Joachim, s. 192). Her varlığın varlık olarak göreli bağımsızlığı zamansal ve mekânsal düzende kendini gösterir. Şeyler varolur, varlıklarını belli bir süre sürdürür ve yok olurlar, yani şeyler doğar ve kendilerine tanınan süre içinde yaşar ve ölürler. İşte bu sonsuz varlık âlemindeki her şey kendi varlığını sürdürmek için elinden gelen çabayı göstermek zorundadır.

120 Tanrı'nın kudreti: Tanrı'nın özü.

121 Sarf edilen bu çaba insanın iştahı (*appetitus*), yani *varolma isteğ*idir (Harold H. Joachim, s. 193). O halde insanın iştahı yalın anlamda onun özüdür ve kendi kendisini var etmeye yönelik bütün eylemleri bu özden kaynaklanır.

122 Başka deyişle arzu hem iştahtır hem de bu iştaha ait fikir.

123 Spinoza'nın burada kullandığı *titillatio*'nun tam karşılığı gıdıklanmadır.

124 Spinoza'ya göre bütün duygular arzu, sevinç, keder ve türlü türlü fikirlerden inşa edilmektedir. Bütün duygular kişisel bakış açısıyla ilgilidir, yani özneldir veya hayalidir. Bu yüzden hayal gücünü gerektirirler.

125 Bu nedenin zihnin kendisinde bulunması mümkün değildir.

126 Ya da varmış gibi hayal edecektir.

127 Duygusal dalgalanma; kuşku ve tereddüt.

128 Spinoza *superbia* kelimesini hem gurur hem de kibir olarak kullanıyor.

129 Burada ve daha sonraki açıklamalarda *insanlar* dediğimde, bizde herhangi bir duygu yaratmamış insanları kastettiğimi bilin. [Spinoza'nın notu].

130 Yani 30. Önermedeki.

131 Metnin bu satırındaki *externae causae* (dış bir nedenin) ifadesini Theodor Camerer'in *Die Lehre Spinoza*s (Stuttgart, 1877) adlı çalışmasında *internae causae* (iç nedenin) şeklin-

de okumasından kaynaklanan bir tartışma söz konusu olmuştur. Spinoza metnini Carl Gebhardt edisyonundan İngilizceye çeviren ve Gebhardt'ın Camerer okumasına bağlı kalıp *internae causae* olarak okumasını onaylayan E. Curley söz konusu cümleyi *iç neden* olarak çevirmiştir. J. Bennett buradan hareketle konuya bir açıklama getirmiş ve Spinoza'nın ilgili notunda bir tür sevgi ve nefret olan onur ve utancın, ana duygu durumları sevgi ve nefret olmasına ve hem sevginin hem de nefretin dış nesnelerle alakalı olmasına rağmen, insanın kendi sevgisinin ya da nefretinin iç bir neden de içerdiğini belirtmiş ve ilgili cümleyi iç neden olarak çevirmiştir ve çevirisini, "Çünkü *kendim* burada dış bir nedenin nedeni olarak görülmekteyim ve dolayısıyla kendi nefretimin ya da sevgimin nedeni olmaktayım" şeklinde açıklamıştır. Bkz. s. 62. Bize göre bu yerinde bir açıklamadır. Ama zaten kaynak edisyonumuz ve diğer edisyonlarda geçen *externae causae* terimiyle Spinoza da kanımızca bunu kastetmektedir. Bu yüzden kaynak edisyondaki *externae cauusae* terimini kaynak edisyondaki haliyle, yani dış bir neden olarak çevirmeyi ve J. Bennett'in açıklamasını göz önünde tutarak anlamayı uygun görüyoruz.

132 Ovidius, *Amores*, 2.19.4-5.

133 İnsan zihni tanrısal aklın bir parçası olsa da, durumun böyle olduğunu II. Bölümün 13. Önerme Sonucunda göstermiştim. [Spinoza'nın notu]. (Bazı edisyonlarda II. Bölümün 17. Önerme Sonucuna ya da 11. Önerme Sonucuna gönderimde bulunulmuştur).

134 *Obiectus*: Obje, düşünce nesnesi, şey.

135 Örneğin kendisinden başka canlıların da yürüdüğünü görürse. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 71.

136 Düşündüğü sürece.

137 Bir insanın herhangi bir şeyi yapma arzusu, onu o şeyi yapmaya yönelten doğasının tavrıdır. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 75.

[138] Sonuçta daha düşük yetkinlik de bir yetkinliktir, bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 75.

[139] Zihin, yoğunlaştığı şeyin imgesi daha önce hiç tanımadığı bir imgeyse, bu imgeyi başka şeylerin imgeleriyle birleştiremeyeceğinden, o şeyin imgesinde yoğunlaşmaya devam edecektir. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 76.

[140] Buradaki hayret (*admiratio)* hayranlık olarak düşünülebilir.

[141] Yani kişinin kendisiyle ilgili sahip olabileceği kanılarını. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 79.

[142] Ama Spinoza bu konuya başka bir yerde hiç değinmez.

[143] Bkz. Cicero, *Pro Archia,* 11; *Tusculanarum Disputationes,* I.1.15.

[144] Spinoza burada son beş duyguyu kastediyor.

[145] Ovidius, *Metamorphoses*, 7.20-21.

[146] Spinoza için iştah arzudan başka bir şey değildir. Arzunun bilinçli ve bilinçsiz olduğunu da önceki bölümde göstermiştir. Burada sözünü ettiği arzu bilinçli olan arzu, yani iştahtır. Bkz. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 84.

[147] Güneşin bizden 200 ayak uzakta olduğunu hayal edişimiz.

[148] Şeyin varlığını sürdürmesinin nedeni doğadır.

[149] Ovidius, *Metamorphoses*, 7. 20-21.

[150] Vetus Testamentum, *Liber Ecclesiastes*, 1.18: "qui addit scientiam, addit et laborem."

[151] Bu konu V. Bölümde işlenecektir.

[152] Güçsüzleşir.

[153] Adı Nero suikastınae karıştığı için imparatorun ölüm emrine maruz kalan Seneca damarlarını keserek intihar etmeyi yeğlemiştir.

[154] Bire bir fikirlere sahip olduğundan ötürü.

[155] Bkz. Beth Lord, *a.g.e.*, s. 124.

[156] Spinoza *gloria* terimini şan ve şeref, gurur, onur ve özsaygıyı içerecek şekilde kullanmaktadır.

157 Yani insan özgür doğmamıştır.

158 Vetus Testamentum'un (Eski Ahit) Genesis (Yaratılış) Kitabındaki.

159 Spinoza kör cesaret derken, cüreti kasteder.

160 *Ethica*'nın son bölümü, Spinoza'nın akla dayalı bir ölümsüzlük kuramı geliştirdiği ya da daha çok akılla yaşayacağımız bir dinin sergilendiği ilgi çekici bölümüdür. Spinoza bu bölümde iyinin ve kötünün ötesine ancak sezgisel bilgiyle, yani üçüncü tür bilgiyle geçilebileceğini belirtir ve bir akıl varlığı olan insanın en büyük çabasının bu bilgiye ulaşmak olduğunu vurgular. Çünkü ona göre, insan ancak bu bilgi sayesinde edilgin duygularını dizginlemesini ve etkin duygularını ön plana çıkarmasını öğrenir, böylece en sonunda da en üst etkin duygusuna, yani Tanrı'ya yönelik sevgisine erişir. Bu sevgi de aslında evrenin ve onun bir parçası olan insan doğasının düzenini aklımızla temaşa etmekten başka bir şey değildir.

161 Descartes'a göre, epifiz guddesi hem hayvanlarda hem de insanlarda duyular ile hareket ettirici sinirler (motor sinir sistemi) arasındaki aracıdır; ayrıca insanlarda zihnin ya da ruhun bedenle bağlantılı olduğu yerdir. Bu iddia Descartes'ı, ruhun kalpte olduğunu söyleyen Aristoteles'ten ayırmakla kalmaz, aynı zamanda bu işlevi beyinciğin solucansı ucuna atfeden Galenus ve diğer tıp yazarlarından da ayırır. Descartes'ın bu iddiası özellikle epifiz guddesinin duyu organlarından gelen sinirlerin buluşma yeri olmasına dayanır. Descartes'ın *spiritus animales* olarak adlandırdığı ise, kanın beyne ulaşacak güçteki en küçük, ince ve hızlı hareket eden zerreleridir ve Descartes'ın deyişiyle, tıpkı hafif bir esinti, hatta daha çok capcanlı, saf bir alev gibidir. (René Descartes, *Treatise of Man*, Thomas Steele Hall (tr.), s. 129). Bunlar beynin gözeneklerine nüfuz eder, buradan sinirlere geçer ve her bir sinirin ait olduğu kasların şeklini değiştirecek bir güç

edinirler. Ona göre, sinirler ve hareket ettirici zerreler olmadan hiçbir canlı hareket edemez. Bkz. Roger Ariew, Dennis Des Chene, Douglas M. Jesseph, Tad M. Schmaltz, Theo Verbeek, *Historical Dictionary of Descartes and Cartesian Philosophy*, Historical Dictionaries of Religions, Philosophies, and Movements, s. 208; 19.

162 Descartes'ın *De Passionibus Animae* adlı eserinden söz ediliyor.

163 Nedeninin kendinde olduğunu düşünmekten.

164 Sıradan düşünme biçimimiz.

165 Bir şeyi sevmek ya da nefret etmek için dış bir nedene gereksinim vardır, oysa Tanrı'ya göre hiçbir şey dışsal değildir. Tanrı'nın fikirleri her zaman bire birdir ve daima nesneldir. Bkz. III. Bölüm.

166 Sezgi yoluyla edinilen bilginin.

167 Tanrı'ya.

168 Kesintisiz varoluşunu.

169 Tanrı sadece insanın bedenini var etmekle kalmaz, Onda aynı zamanda insan bedenini var etme imkânı da vardır. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 130.

170 İnsan fiziksel olarak öldüğünde, zihni hâlâ çalışıyor diyemeyiz.

171 Yani zihnin şeylerin başlangıcı ile bitişi ve ne kadar süreceklerine ilişkin düşüncelere sahip olabileceğini. J. Bennett, *a.g.e.*, s. 131.

172 Yani sonlu ve sınırlı varoluşu olan tek tek her birey hakkında bilgi edindikçe.

173 Spinoza'ya göre, bu sevgi insana bu dünyada yaşayabileceği en büyük hazzı tattırır.

174 Beden yok olduğu zaman geriye kalan kısmı.

175 20. Önermeden, 40. Önermeye kadar olan Önermelerden.

DİZİN

ETHICA

Ethica

Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış
ve
Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak

Spinoza

Türkçeye ilk kez Latince özgün metinden çevrilen Batı Felsefesi'nin sarsılmaz klasiği Spinoza'nın *Ethica*'sı, ele aldığı "Tanrı, İnsan, Zihin, Beden, Akıl, Duygular, Özgürlük" gibi derin felsefi konulara matematiksel bir düşünme yöntemiyle ve mantık kuralları çerçevesinde yanıt arayan, özgün bir üslupla kaleme alınmış, zorlu, çarpıcı ve kışkırtıcı bir eserdir. Tanımlarla, açıklamalarla, önermelerle, önerme sonuçlarıyla, kanıtlamalarla ve notlarla örülü içeriği, insanın bu eseri çoğu felsefe kitabından ayrı bir rafa yerleştirmesini, zihninin en açık ve en berrak anında o raftan alıp okumaya başlamasını, hatta bütün kitabı bitirdikten sonra tekrar başa dönüp bu kez daha ayrıntılı bir bakış açısıyla okumasını gerektirir. Bu yüzden belki de ancak Spinoza'yla karşılıklı oturup konuşarak, tartışarak, dura dura, sindire sindire okununca kavranabilecektir. O vakit görülecektir ki, aslında *Ethica*'nın o yoğun mantık örgüsü içine gizlediği tek bir hedefi vardır: insan aklını varlığın en üst bilgisine erişecek kıvama getirmek ve bu şekilde insan[...]r mutluluk yaşatmak...

ISBN 978-975-997-179-3

50 TL